

**PREDAVANJA
ZA UVOD
U PSIHOANALIZU**

Sigmund Freud

SADRŽAJ

Predgovor (1917.).....	11
<i>Prvi dio: Omaške [1916. (1915.)]</i>	13
I. Uvod.....	15
II. Omaške.....	26
III. Omaške (nastavak).....	42
IV. Omaške (zaključak).....	64
<i>Drugi dio: San [1916. (1915.-16.)]</i>	87
V. Poteško e i prva približavanja.....	88
VI. Pretpostavke i tehnika tuma enja.....	106
VII. Manifestni sadržaj sna i latentne misli sna.....	120
VIII. Dje ji snovi.....	133
IX. Cenzura sna.....	145
X. Simbolika u snu.....	158
XI. Rad sna.....	180
XII. Analize primjera snova.....	194
XIII. Arhai ne crte i infantilizam snova.....	210
XIV. Ispunjenje želja.....	225
XV. Nesigurnosti i kritike.....	241

<i>Tre i dio: Op a znanost o neurozama [1917. (1916.-17.)]</i>	255
XVI. Psihoanaliza i psihijatrija.....	257
XVII. Smisao simptoma.....	272
XVIII. Fiksiranje na traum. Nesvjesno.....	290
XIX. Otpor i potiskivanje.....	304
XX. Seksualni život ljudi.....	320
XXI. Razvijanje libida i seksualne organizacije.....	338
XXII. Gledišta razvitka i regresije. Etiologija.....	358
XXIII. Putevi simptomске tvorbe.....	378
XXIV. Obi na nervoza.....	398
XXV. Strepnja.....	413
XXVI. Teorija libida i narcizam.....	434
XXVII. Prijenos.....	454
XXVIII. Analiti ka terapija.....	473
 Sigmund Freud - Kratka biografija.....	 513

O ovoj knjizi. Sigmund Freud je održavao svoja *Predavanja za uvod u psihoanalizu*, i to tijekom dva zimska semestra 1915./1916., te 1916./1917. godine pred raznim slušateljima različitih fakulteta Sveučilišta u Beču. Radi se o njegovim pojedinačnim predavanjima, vezanim uz njegovo sveučilišno djelovanje. Tekstove iz prvih dva dijela ove knjige zapisao bi najprije sam, i to odmah po završetku samog predavanja, dok su tekstovi iz trećeg dijela bili unaprijed pripremljeni. Cjelokupnu je ovu zbirku dao objaviti 1916. te 1917. godine, podijelivši je osobno na ova tri dijela.

Freud nije nikad objavio neki pravi udžbenik. No, njemu se najviše približavaju upravo ova njegova *Predavanja*. Osnovni zakoni duševnih kretanja koje je otkrio, a posebno oni vezani uz podsvijest, temeljili su se na tri klase na istraživačkom području psihoanalize - na izljeve, na snovima i neurotičnim simptomima - korak po korak, uz pomoć mnogih usporedivanija, anegdota i sličica iz života bolnice. Pri tome neprekidno izvire i privlačnost, koja je obilježavala Freudov proznanje i izlaganje: dijalozi s njegovim tadašnjim slušateljima od srca se razgaliti i nas, njegove današnje čitatelje. U stvari, *Predavanja* nemaju samo značaj uvoda u njegov proznanje i razmišljanje, već su i do danas ostala najčitanije djelo ovog osnivača psihoanalize.

PREDAVANJA
ZA UVOD U PSIHOANALIZU
(1916.-1917.)

PREDGOVOR

Ovo, što ovdje u javnosti predajem kao »Uvod u psihoanalizu«, nema nikakve namjere natjecati se s ve postoje im izlaganjima vezanim uz ovo znanstveno područje (Hitschmann, *Freudovo učenje o neurozama*, 2. dio, 1913; Pfister, *Psihoanalitička metoda*, 1913., Leo Kaplan, *Osnovne značajke psihoanalize*, 1914.; Regis i Hesnard, *Psihoanaliza neuroza i psihoza*, Pariz, 1914.; Adolf F.Meijer, *O liječniku enju neuroti njih bolesti psihoanalizom*, Amsterdam, 1915.).

Jer, radi se o vjernom ponavljanju predavanja, koja sam održao u dva zimska semestra 1915. / 1916. i 1916. / 1917. godine pred slušateljima, koji su uglavnom bili liječnici i laici obaju spolova.

Sve osobine, zbog kojih će čitatelji uočiti ovo djelo, objašnjavaju se iz samih okolnosti njegovog nastajanja. Nije bilo moguće zadržati hladnu mirnoću u znanstvenoj raspravi prilikom izlaganja; jer, govornik se morao potruditi da tijekom dvosatnih predavanja ne dopusti slabljenje pozornosti svojih slušatelja. Uzimanje u obzir ovakvog trenutnog djelovanja uinilo je neizbježnim, da se o istom predmetu progovori više puta, primjerice - jednom u s vezi značenja snova, a zatim unutar problema vezanih uz neurozu. Pa i raspored same građe doveo je do toga, da se poneka važna pitanja, kao na primjer, ona o podsvjesnom, nisu mogla dostatno procijeniti i obraditi na jednom jedinom mjestu, ve bi se započinjala, te

potom iznova napuštala u više navrata, dok se ne bi pojavila nova prilika da se još pone im dopuni spoznaja o njima.

Onaj, kome je psihoanaliti ka literatura bliska, prona i e u ovom »Uvodu« malo onih pitanja koja mu ve nisu poznata - i to u mnogo više pojedinosti - iz drugih, znatno opširnijih radova. Pa ipak, ukazala se potreba za zaokruženjem i povezivanjem ovog gradiva u jednu cjelinu, što je pisca primoralo da izvu e i poneka poglavlja (kod etiologije straha ili histerijskih fantazmi), koja do sada nije objavio.

Be , u prolje e 1917.

Freud

PRVI DIO
OMAŠKE
[1916. (1915.)]

I. predavanje

UVOD

Dame i gospodo! Ne znam koliko svaki pojedinac među vama zna o psihoanalizi iz vlastitih vlastitih iskustava, ili iz priča drugih. No, već sam se i u najavi ovih predavanja obvezao naslovom - Osnovni uvod u psihoanalizu - da ih održati kao da o njoj ne znate ništa, pa vam tek trebam pružiti prve pouke.

Ipak, usuđujem se pretpostaviti barem toliko, da znate kako je psihoanaliza zapravo postupak kojim se liječe i nervno oboljeli, pa vam odmah mogu dati i primjer kako se ponešto na ovom području radi drugačije, i to često upravo obrnuto, no što je to u medicini uobičajeno. Kad inače nekog oboljelog podvrgavamo nekoj - njemu novoj - tehnici liječenja, u pravilu ćemo pred njim umanjivati tegobe s kojima se susreće, te mu pružiti pouzdanu obećanja u s vezi s uspjehom njegova liječenja. No, kad neurotičara primamo na psihoanalitičko liječenje, postupamo drugačije. Upoznajemo ga s poteškoćama same metode, njenim trajanjem, naporima i žrtvama koje treba uložiti, a što se tiče uspjeha - objasnimo mu, da ga ne obećavamo zasigurno, da on ovisi o njegovu ponašanju, razumijevanju, poslušnosti, postojanosti. Naravno da imamo dobre motive za takav prividno obrnut postupak, u koji ćete vjerojatno kasnije ste i bolji uvid.

Nemojte se stoga ljutiti, što se prema vama u početku odnosim kao prema tim neurotičnim bolesnicima. Zapravo vam ne mogu preporučiti da me dođete slušati i po drugi put. U tom vam smislu predočite, kakvi su nedostaci neminovno vezani uz predavanja o psihoanalizi, te s kojim se sve poteškoćama sukobljava donošenje vlastitog mišljenja. Pokazat ću vam, na koji način i cjelokupna usmjerenost vašeg obrazloženja i sve vaše dosadašnje navike razmišljanja neizbježno ine protivnikom psihoanalize, te koliko biste toga trebali nadvladati sami u sebi, da biste zagospodarili tim instinktivnim opiranjem. Naravno, ne mogu unaprijed reći i koliko ćete shvatiti psihoanalizu zahvaljujući i mojim objašnjenjima; međutim, mogu vam obećati, kako samim slušanjem ovih predavanja ipak nećete naučiti dosta da biste i sami mogli poduzeti neko psihoanalitičko istraživanje, ili provesti jedno takvo liječenje. No, ako se među vama nalazi barem jedna osoba koja se ne želi zadovoljiti samo ovim površnim upoznavanjem psihoanalize, već želi s njom stupiti u trajniju vezu, tada joj to ne samo što ne savjetujem, već je i izravno upozoravam. Naime, kako stvari trenutno stoje, takvim bi odabirom posve onemogućila svaki napredak u vlastitom sveučilišnom uspjehu, a kad bi kao izuzetak krenula u praksu i život, obrela bi se u društvu koje ne bi razumjelo njena nastojanja, neprijateljski bi je i sumnjivo promatralo i oborilo se na nju svim onim zlim duhovima, koji njime vladaju. A možda biste upravo iz popratnih pojava rata koji danas divlja Europom mogli otprilike procijeniti, kolike bi to mnoge legije ljudi mogle biti.

Ali, još uvijek ima dovoljno ljudi kojima ono, što bi za njih moglo predstavljati nove spoznaje - zadržava svoju draž, usprkos određenim neugodnostima koje sa sobom donosi. Ako je i poneki od vas ove vrste, pa će se usprkos mojim opomenama pojaviti ovdje još poneki put, do ekat u ga dobrodošli-

com. No, vi svi imate pravo saznati, koje su te spomenute poteškoće e psihoanalize.

Prije svega, to su teškoće e u nastavi i u predavanjima, vezanim uz psihoanalizu. U medicinskim ste predavanjima već navikli vidjeti takvo što. Tu vidite anatomske preparate, talog nastao kemijskom reakcijom, stezanje mišića kao rezultat nadraživanja njegovih živaca. Kasnije vašim osjetilima izložit će bolesnika, simptome njegove bolesti, proizvode procesa oboljenja, a u mnogim slučajevima i izoliranog uzročnika njegove bolesti. U kirurškim slučajevima svjedoci zahvata, kojima se oboljelima pruža pomoć, a i sami ih smijete pokušati izvoditi. Čak vam i u psihijatriji prikazuju obilježja promjena izraza lica bolesnika u njegovu izmijenjenom raspoloženju, na način izražavanja i ponašanju, što na vas ostavlja dubok dojam. Tako medicinski predavač preuzima na neki način ulogu vodiča i tumača, koji vam objašnjava kao da vas prati kroz muzej, dok vi sami stvarate odnos prema predmetu - objektu proučavanja, te vam se čini, da ste se vlastitom spoznajom uvjerili u postojanje novih činjenica.

Na žalost, sve ovo u psihoanalizi izgleda posve drugačije. U analitičkom se liječenju ne događa ništa drugo, osim razmjene riječi i izmeću analizirane osobe i liječnika. Pacijent govori, pri čemu o svojim proteklim događajima i dojmovima koje oni na njega ostavljaju sada, žali se, ispovijeda svoje želje i osjećajne pobude. Liječnik ga sluša, pokušava upravljati tijekom njegovih misli, opominje ga, ukazuje mu na određene smjerove, pruža mu objašnjenja i promatra reakcije razumijevanja ili odbacivanja, koje time izaziva kod pacijenta. Neobrazovana rodbina naših pacijenata, koja se pokloniti samo onome što joj je vidljivo i opipljivo, a najradije zahvatima one vrste koje možemo vidjeti u kino-dvoranama, nikad ne će propustiti priliku da ne izrazi svoje sumnje u to, »može li se

obi nim pri anjem posti i bilo što protiv bolesti«. Naravno, takva su razmišljanja jednako toliko slaborazumska, koliko i - nedosljedna. Jer, to su isti oni ljudi koji posve pouzdano znaju da bolesnici, ustvari, »samo izmišljaju« svoje simptome. Nekad je - izvorno - rije bila arobna, a i danas je zadržala još mnogo od svojih starih sposobnosti da iniarolije. Rije ima jedan ovjek može drugog u initi presretnim ili ga pak dovesti do krajnjeg o ajanja, rije ima u itelj prenosi svo je znanje na u enike, rije ima govornik op injava svoje slušatelje, te tako odre uje njihove stavove i odluke. Rije i izazivaju osje aje i predstavljaju op e sredstvo za me usobno djelovanje ljudi jednih na druge. Stoga ne emo podcijeniti primjenu utjecaja rije i u psihoterapiji, i bit emo zadovoljni kad možemo kao slušatelji pratiti rije i, koje razmjenjuju analiti ar i njegov pacijent.

No, ne možemo niti to. Razgovor, od kojeg se sastoji psihoanaliti ko lije enje, ne podnosi nikakve slušatelje; ne može se demonstrirati. Naravno, tijekom psihijatrijskog predavanja mogu studentima predstaviti nekog neurastenika ili histerika. On tada pri a o svojim teško ama i simptomima, ali i - ni o emu drugom. Jer, one obavijesti koje su potrebne za analizu, on e dati samo pod uvjetom da je uspostavio posebnu osje ajnu vezu sa svojim lije nikom; posve bi zanijemio, im bi u blizini primijetio jednog jedinog, njemu nevažnog svjedoka. Naime, obavijesti koje on daje, dodiruju ono najosobnije u njegovu duševnom životu, sve ono što kao društveno samostalna osoba mora prikriti od svih drugih, a u krajnjem slu aju i sve, što kao jedinstvena osobnost ne želi priznati ak ni samom sebi.

Dakle, psihoanaliti kom tretmanu ne možete prisustvovati kao slušatelj. O njemu možete samo slušati, pa tako u najstrožem smislu rije i psihoanalizu možete upoznati tek - iz

pri anja. A ovakvo vas upu ivanje iz druge ruke dovodi u posve neuobi ajene okolnosti za oblikovanje vlastitih stavova. O ito je, da mnogo ovisi o tome koliko povjerenja možete pokloniti osobi, koja vas opskrbljuje podacima.

Pretpostavite na trenutak da ne prisustvujete psihijatrijskom, ve nekom povijesnom predavanju, na kojem vam predava govori o životu i ratni kim podvizima Aleksandra Velikog. Kakve biste motive mogli imati, da povjerujete u istinitost njegovih pri a? Na prvi se pogled ini, da je položaj ovdje još nepovoljniji negoli u slu aju psihoanalize, jer je profesor povijesti isto onoliko sudjelovao u tom povijesnom doga aju koliko i vi sami; psihoanaliti ar vam barem pri a o stvarima, u kojima je i sam imao ulogu. No, tada na red stiže i ono, što povijesni ara ini vjerodostojnim. Može vas usmjeriti na izviješ a starih pisaca, povijesni ara koji su ili sami sudjelovali u tim doga ajima ili ipak bili bliski tim pradavnim doga anjima, dakle - na djela Diodora, Plutarha, Arijana i drugih; može vam pokazati slike o uvanih nov i a i kipove kralja, ili vam kroz redove poslati fotografiju pompejanskog mozaika bitke kod Issosa. Strogo uzevši, svi ovi dokumenti dokazuju jedino, da su ve i raniji naraštaji vjerovali u Aleksandrovo postojanje i istinitost njegovih djela, pa bi se ovdje iznova mogla pojaviti vaša kriti nost. Ona e otkriti da ipak nije sve, ili da barem neke od pojedinosti koje se znaju o Aleksandru i nisu posve vjerodostojne, no ja ne mogu vjerovati da biste zbog toga napustili predavanje, posumnjavši u istinitost postojanja Aleksandra Velikog. Vaša e se odluka uglavnom temeljiti na dva razmišljanja - prvo, da predava nema neki o evidan razlog za tvrdnju kako je nešto, u što niti sam ne vjeruje - stvarno, te drugo, da sve dostupne povijesne knjige opisuju ove doga aje na otprilike sli an na in. Kad zatim krenete na provjeravanje starijih izvora, uzet ete u obzir ista ona

pitanja: mogu e motive pisaca, te podudarnost izme u nji-
hovah dokaza. Ishod ispitivanja e vas u Aleksandrovu slu aju
zasigurno umiriti, iako bi sigurno bilo druga ije kad bi se
radilo o osobama, kakve su Mojsije ili Nimrod. A kakve e
vas sumnje obuzeti s obzirom na vjerodostojnost psihoanaliz-
ti kih izviješ a, postat e vam posve jasno iz kasnijih slu a-
jeva.

Sad imate pravo upitati se: ako ne postoji nikakva objek-
tivna potvrda koju psihoanaliza pruža, te ako nema mogu -
nosti da se ona ikako prikaže, kako se onda psihoanaliza uop-
e i može nau iti, i kako se možemo uvjeriti u istinitost njenih
tvrdnji? Ovo u enje uistinu nije lako, a psihoanalizu nije baš
mnogo ljudi do sada nau ilo kako treba, pa ipak - postoji za
to jedan utrti put. Psihoanaliza se, prije svega, u i na vlastitu
tijelu, prou avanjem vlastite osobnosti. To nije posve jednako
onome što nazivamo samoopažanjima, no u nevolji bi se
moglo svrstati i pod njih. Postoji itav niz vrlo u estalih i poz-
natih duševnih pojava, koje se, nakon kra e poduke s obzirom
na tehniku psihoanalize, mogu pretvoriti u objekte za analizu
na samom sebi. Pri tome se dospijeva i do tražene uvjerenosti
u stvarnost pojava koje psihoanaliza opisuje, te do ispravno-
sti njenih shva anja. U svakom su slu aju napretku postav-
ljene odre ene granice na ovom putu. Mnogo biste dalje
dospjeli kad biste dopustili da djelovanja analize, te istodob-
no iskoristili priliku da doprete do finije tehnike ovog postup-
ka. Ovaj sjajan put uvijek je dobar, ali naravno, samo za
pojedince, a nikada ne i za itavu grupu istovremeno.

No, za drugu poteško u u vašem odnosu prema psi-
hoanalizi moram, dragi moji slušatelji, u initi odgovornima
vas same, a ne više psihoanalizu - barem ako ste se do sada
bavili studiranjem medicine. Jer, dosadašnje je obrazovanje
dalo vašim na inima razmišljanja odre enu usmjerenost, koja

je vrlo udaljena od psihoanalize. Vi ste se i obrazovali za to,
da anatomski objašnjavate djelovanje organizma i njegovih
poreme aja, da ih kemijski i fizikalno objasnite, a biološki
shvatite, no - na psihi ki život nije se usmjerio niti dijelak
vaših zanimanja, iako se upravo u njemu dopire do vrhunaca
djelovanja tog tako prekrasno složenog organizma. Stoga vam
je psihološki na in razmišljanja ostao stran, pa ste navikli pro-
matrati ga sumnji avo, osporavati mu znanstveni zna aj i pre-
puštati ga laicima, piscima, filozofima prirode i misticima.
Ovakva je ograni enost, bez imalo sumnje, velik nedostatak
za vaš lije ni ki rad, jer bolesnik e vam prvo pokazati svoje
duševno lice, kako je to ve pravilo u svim odnosima me u
ljudima; bojim se da ete biti primorani na kaznu, prepustiti
jedan dio terapijskog utjecaja kojemu težite onim toliko
preziranim nadri-lije nicima, umjetnicima prirodnog lije enja
i misticima.

Ne osporavam opravdanje koje se mora uvažiti zbog ovog
nedostatka vašem obrazovanju. Nedostaje pomo na filozofs-
ka znanost, koja bi se mogla iskoristiti za vaše namjere
lije enja. Jer, niti spekulativna filozofija, a ni deskriptivna
psihologija ili takozvana eksperimentalna psihologija koja se
nadovezuje na filozofiju osjetila, ne mogu vam - barem
onako, kako se predaju u školama - re i bilo što korisno o
povezanosti tjelesnog i duševnog, te vam tako pružiti klju eve
za razumijevanje nekog mogu eg poreme aja u duševnim
djelatnostima. Istina, psihijatrija se unutar medicine bavi time
da opisuje primijene poreme aje i stvara klini ku sliku o
bolestima, no i sami psihijatri u svojim dobrim trenucima
sumnjaju u to, zaslužuju li uop e njihovi posve deskriptivni
stavovi naziv - znanosti. Ne prepoznaju se simptomi koje
takvo oblikovanje slike o bolesti objedinjuje ovisno o njihovu
podrijetlu, mehanizmu i me usobnoj povezanosti; njima ne

odgovaraju niti bilo kakve dokazive promjene anatomskih organa duše, a niti one, iz kojih se ne dopire ni do kakvog objašnjenja. Ovi su duševni poremećaji dostupni utjecaju liječenja onda, kad se mogu prepoznati tek kao nuzgredne posljedice neke, inače organske, bolesti.

Ovdje nailazimo na prazninu, koju psihoanaliza nastoji ispuniti. Psihijatriji želi ponuditi nedostaju u temeljnu osnovu, nadaju i se da će otkriti zajedničko tlo na kojem će im postati razumljiv susret tjelesnih i duševnih poremećaja. U tu se svrhu mora osloboditi svih predtvrđnji atomske, kemijske ili fiziološke prirode koje su joj strane, mora raditi isključivo i posve sa psihološkim pomoćnim pojmovima, pa će vam se upravo zato, bojim se, u početku i uiniti neobično.

Zbog sljedeće poteškoće ne mogu optužiti niti vas, a ni vaše obrazovanje, ili stav. Svojim dvjema tvrdnjama psihologija vrijeđava ovaj svijet i navlači na sebe njegov gnjev; jedna se od njih sukobljava s njegovom intelektualnom, a druga s estetsko-moralnom predrasudom. Nemojmo podcijenivati ove predrasude; one su vrlo snažne; to su taloži korisnih, pa i nužnih razvitaka ovog stanja. Održava ih snaga osjećaja, a borba protiv njih uvijek je vrlo teška.

Prva od ovih neomiljenih tvrdnji psihoanalize kaže, da su duševni procesi sami po sebi - nesvjesni, dok su oni svjesni tek djelići i dijelovi cjelokupnog duševnog života. Prisjetite se da smo navikli upravo na suprotno - izjednačavati psihičko i svjesno. Svijest se smatra gotovo određenim karakterom psihičkog, a psihologija u njemu o sadržajima svijesti. Da, to nam se izjednačavanje čini čak toliko razumljivim, da bilo kakvo protivljenje doživljavamo kao pravu besmislicu; pa ipak, psihoanaliza ne može izbjeći opiranje tome, i ne može prihvatiti izjednačavanje svjesnog i duševnog. Njena definicija duševnoga glasi, da se tu radi o pojavama koje su iste vrste

kao i osjećaji, mišljenja, volja, te mora zastupati stav da postoje nesvjesna mišljenja i nepoznata htijenja. No, takvim se stavom unaprijed odriče naklonosti svih prijatelja ozbiljnih znanosti, te pobuđuje sumnju da se radi o nekom zanesenjačkom tajanstvenom učenju, koje izrasta u tmini, a ribu želi loviti - u mutnom. No naravno, niti vi, dragi moji slušatelji, još uvijek ne možete razumjeti s kojim pravom rečenicu toliko apstraktne naravi, kao što je: »Duševno je svjesno« proglasavam predrasudom, a ne možete pogoditi niti do kojih bi se razmjera moglo razviti poricanje nesvjesnog ukoliko ono postoji, te koju bi prednost takvo poricanje donijelo. Zvuči kao prazna borba riječi ima - treba li psihičko izjednačiti sa svjesnim, ili ga treba proširiti iznad svjesnog, no ipak vas uvjeravam, da se prihvaćanjem podsvjesnih duševnih procesa krakom put ka jednom odlučnom novom usmjerenju u svijetu i znanosti.

Jednako toliko malo možete naslutiti, koliko je bliska povezanost ove prve odvažnosti psihoanalize s drugom, koju u sada spomenuti. Ova je druga proizašla kao ishod psihoanalize, a sadržana je u tvrdnji, da oni nagoni koje možemo označiti jedino kao seksualne u užem kao i širem smislu, igraju neobično veliku i do sada nikada dovoljno procijenjenu ulogu uzročnika nervnih i duševnih bolesti. Pa i više od toga, da iste ove seksualne pobude u najvišim kulturološkim, umjetničkim i društvenim dostignućima imaju takav udio, koji se ne smije podcijenivati.

Prema mojim iskustvima, upravo je odbacivanje ovog rezultata psihoanalitičkih istraživanja bio najznačajniji izvor otpora na koji se naišlo. Želite li znati kako to razjašnjavamo? Vjerujemo da je kultura nastajala pod pritiskom životnih nevolja, i to na uštrb zadovoljenja nagona, te da se to događalo uvijek iznova, čim pojedinac koji tek ulazi u ljudsku zajednicu

prinosi na žrtvu zadovoljenje svojih nagona u korist cjeline. Izme u nagonskih sila koje se na ovaj na in potiskuju, seksualne pobude igraju značajnu ulogu; one se pri tome sublimiraju, odnosno udaljuju od svojih seksualnih ciljeva, te usmjeravaju na društveno prihvatljivije i više cijenjene ciljeve, koji nisu više seksualni. No, ovo je udaljavanje nestalno, jer seksualni nagoni se mogu obuzdavati samo vrlo teško, a u svakom pojedincu koji se priklanja kulturnom stvaralaštvu leži pričajena opasnost, da se njegovi seksualni nagoni oduprijeti ovakvoj uporabi.

Društvo ne vjeruje da postoje bilo kakve veće opasnosti za njegovu kulturu, koje bi mogle biti uzrokovane oslobađanjem seksualnih nagona i njihovim povratkom na prvobitne ciljeve. Društvu, dakle, nije drago da ga se podsjećaju na ovo vrlo pitanje njegova osnivanja, pa čak uopće ne pokazuje niti zanimanje za to, da mu se ukaže na jačinu seksualnih nagona i razjasni njihov značaj za pojedinca; ono je mnogo više utiralo takav odgojni put, kojim se pozornost udaljava od istog ovog područja. Upravo stoga ono niti ne podnosi spomenute rezultate psihoanalitičkih istraživanja, te bi ih najradije obilježilo kao estetski odbojne, moralno nedostojne, ili čak i opasne. No, takva predbacivanja ne mogu nauditi objektivno dobivenom rezultatu jednog znanstvenog rada. Stoga se protivljenje treba prebaciti na intelektualno područje, ukoliko želi da ga se glasno kaže. A u našoj je ljudskoj prirodi da smo skloni nešto, što nam baš nije drago - smatrati neto niim, pa je tada lakše pronaći i argumente protiv toga. Dakle, društvo sve ono, što mu ne odgovara - proglašava neto niim, osporavaju i istine psihoanalize logičkim i stvarnim obrazloženjima, ali ona naviru iz afektivnih izvora; potom od svojih primjedbi stvara predrasude, usmjerene protiv svih pokušaja opovrgavanja.

Me utim, moje dame i gospodo, mi smijemo ustvrditi, da prilikom izricanja one osporavane rečenice nismo slijedili nikakve naročite pobude. Željeli smo samo jasno izraziti jednu injenicu, za koju vjerujemo da smo je spoznali kroz napornan rad. Stoga si sada i uzimamo pravo da bezuvjetno odbacimo miješanje ovakvih praktičnih obzira u znanstveni rad, pa čak i prije no što smo istražili da li je strahovanje, koje nam ovi obziri žele nametnuti - opravdano, ili nije.

To su bile samo neke poteškoće, na koje ćete naići i tijekom svog bavljenja psihoanalizom. Možda su i više nego dovoljne za počinak. A možete li pobijediti dojmove koje su na vas ostavile, tada možemo i nastaviti.

II. predavanje

OMAŠKE

Moje dame i gospodo! Ne započinjemo predtvdnjama, već jednim istraživanjem. Kao njegov objekt odabiremo neke fenomenone, pojave koje su vrlo česte, vrlo poznate, ali su i vrlo slabo istražene, te nemaju neke veze s bolestima, jer se mogu zapaziti i kod svake zdrave osobe. To su takozvane *omaške u govoru* koje se uvijek događaju kad želi izreći jednu riječ, pa umjesto nje kaže - neku drugu; ili, kad mu se to isto dogodi prilikom pisanja, što može ili ne mora sam zapaziti; ili, kad netko u tisku ili napisanom tekstu pročitao nešto drugo, a ne ono što je trebalo pročitati, dakle - *omaške u čitanju*; isto tako, kad nešto kaže druga osoba nego što mu se reklo, što su *omaške u slušanju* - naravno, ako nije u pitanju nikakav organski poremećaj njegovih slušnih sposobnosti. Drugi niz takvih pojava temelji se na *zaboravljanju*, no ne trajnom već tek privremenom, kao kad se netko, primjerice, ne može prisjetiti nekog imena koje inače dobro poznaje i redovito prepoznaje, ili kad zaboravi ostvariti neku *nakanu* pa je se tek kasnije prisjetiti - dakle, kad nešto zaboravi tek na određeno vrijeme. Upravo se o nizu ova okolnost odnosi tek na trenutno, kao što je *zametanje* nečega - kad neki predmet negdje odložimo pa ga zatim ne možemo pronaći, ili kod istaknutog *zagublivanja* stvari. Ovdje se radi o takvoj vrsti zaborava, koji obrađujemo na drugačiji način nego inače - nad njim se šaljemo ili šaljemo,

umjesto da ga prihvatimo kao razumljivog. Tu se nadalje nadovezuju i određene *zablude*, kod kojih se opet pojavljuje privremenost, kao kad se neko vrijeme vjeruje u nešto o čemu se i prije, a i poslije znalo da je drugačije, te još znatan broj sličnih pojava, pod raznolikim imenima.

Sve su to slučajevi koji su u svojoj nutrini srodni, što se iskazuje i njihovim jednakim prefiksom *Ver* (u njemačkom jeziku, svi kurzivom istaknuti nazivi pogrešaka počinju sa »Ver«, op.p.), i gotovo su svi nevažne prirode, najčešće kratkotrajni i bez velikog značaja u životu čovjeka. Tek se rijetko neki od njih uvećavaju i poprimaju određene veze i značaj, kao primjerice - zagublivanje raznih predmeta. Stoga im se i ne poklanja neka već pažnja, pobuđuju tek slabe osjećaje, itd.

No, sada vašu pozornost želim svrnuti upravo na ove pojave. Vi biste mi zlovoljno odgovorili: »Postoje tolike velike anstve ne zagonetke u svijetu, a i u našem svijetu duševnog života, tolike neobičajne stvari na području duševnih poremećaja koje i zahtijevaju, a i zaslužuju razjašnjenja, da se uistinu čini običnim rasipati rad i pozornost na takve sitnice. Kad biste nam mogli razjasniti kako je moguće da uvijek zdravih osoba i ušiju usred bijela dana vidi i čuje stvari koje ne postoje, ili zbog čega se netko iznenada započinje osjećati proganjenim od onih, koji su mu do tada bili najdraži, ili kako netko najvećom oštrom načinom u utemeljuje obranu stavova koji se i svakom djetetu moraju učiniti besmislenima, tada bismo i mogli nešto držati do psihoanalize; no, ako ona ne može ništa drugo, no zabaviti nas takvim stvarima kao što su - zašto neki brzopleti govornik izreče jednu, a ne drugu riječ, zbog čega neka tamo domaica zagubi ključeve svoje kuće i sliči ne ništavnosti, tada znamo kako ćemo na bolji način utrošiti svoje vrijeme i zanimanje.«

Ja bih vam na to odgovorio: »Strpljenja, dame i gospodo! Mislim da vaša kritika nije krenula pravim tragom. Istina je,

psihoanaliza se ne može pohvaliti, da se nikad nije bavila sitnicama. Naprotiv, predmete njena prouavanja oblikuju obično oni nezamjetni događaji, koje druge znanosti kao isuviše beznačajne ostavljaju postrance, može se reći - gotovo otpad iz svijeta pojavnosti. No, niste li u svojoj kritici zamijenili veličnost problema s upadljivošću u tih obilježja? Ne postoji li i vrlo značajne stvari, koje se u određenim okolnostima i određenim vremenima mogu prepoznati tek po posve neznatnim obilježjima? S lakoćom bih vam mogao navesti više takvih okolnosti. Iz kojih to sitnih znakova zaključuju mladi ljudi, koji se nalaze među vama, jesu li osvojili naklonost jedne dame? čekate li možda na njenu izričitu ljubavnu izjavu, na strastveni zagrljaj, ili vam je ipak dovoljan brz pogled nezamijećen od drugih, neki brz pokret, ili stisak ruke, produžen tek za sekundu? A ako kao kriminalistički djelatnik sudjelujete u rješavanju slučaja nekog ubojstva, zar uistinu tada očekujete da je ubojica na mjestu zločina ostavio svoju sliku, po koju možete još i s adresom, ili ćete se morati zadovoljiti slabijim, nejasnijim tragovima osobe koja se traži? Stoga nemojmo podcijenjivati takve sitne znakove; možda se njima uspijeva doprijeti i na trag onoga, što je već. A zatim - kao i vi, mislim da prvenstveno pravo na našu pozornost imaju veliki problemi u svijetu i znanosti. Samo, donošenje glasne odluke da se treba posvetiti istraživanju ovog ili onog velikog problema najčešće malo koristi. Jer, tada se često ne zna, kuda bi trebalo usmjeriti prvi korak. U znanstvenom je radu mnogo izglednije krenuti od onoga što se upravo zateklo pred nama, i za koje se istraživanje pronalazi neki put. Ukoliko se to u prvi zaista temeljito, bez nekih predtvrdnji ili otklivanjima, te bude li i sreće, tada se čak i takvim jednim nezahtevnim radom može doprijeti do ishoda uzajamnosti koja povezuje sve sa svime, malo s velikim, te do pristupa prouavanju velikih problema».

Tako bih vam, dakle, govorio, da zadržim vaše zanimanje uz obradu ovih, naoko nevažnih omaški kod zdravih osoba. Sad ćemo dozvati bilo koga, kome je psihoanaliza strana, i upitati ga - kako on sebi objašnjava nastajanje ovakvih pojava.

Posve je sigurno u početku odgovoriti: »Pa to uopće nije vrijedno bilo kakva objašnjavanja; to su tek sitne slučajnosti.« Što uvijek pod time podrazumijeva? Želi li ustvrditi da postoji i drugi takvi mali događaji, koji iskaču iz lanca svjetskih događanja, koji su se isto tako mogli odvijati i drugačije, nego što jesu? Kad netko na ovaj način probije prirodno određenje na jednom jedinom mjestu, zapravo odbacuje cjelokupan znanstveni pogled na svijet. Tada mu se smije prigovoriti koliko se dosljednije ponaša čak i sam religiozni pogled na svijet, kad izričito tvrdi da niti vrabac neće pasti s krova, ukoliko tako ne želi sam Bog. Mislim da naš prijatelj neće željeti izvući i ovakav zaključak iz svog prvog odgovora; on će popustiti i reći nam, da bi zasigurno došao do njihova odgovaranja egobjašnjenja, kad bi se posvetio istraživanju ovih stvari. Radi se tek o malim poremećajima funkcije, neto nastojima duševnih djelatnosti, koje se okolnosti mogu navesti. Uvijek, koji inače može posve ispravno govoriti, može se zabuniti u govoru: 1. kad je umoran pa se ne osjeća sasvim dobro, 2. kad je uzbuđen, 3. kad ga opterećuju neke druge stvari. Lako je i potvrditi ove navode. Uistinu se omaške u govoru događaju izričito često kad je netko umoran, ima glavobolju ili se nalazi tik pred pojavom migrene. Pod ovakvim se okolnostima posve lako događava zaboravljanje osobnih imena. Neke su osobe čak naučile, da upravo po tom zaboravljanju osobnih imena prepoznaju približavanje migrene. Pa i u uzbuđenju se često događava zamjena riječi, ali i stvari, dohvati se »pogrešan predmet«, a primjećuje se i zaboravljanje namjera, te čitav niz drugih nenamjernih radnji kad je uvijek rastresen, odnosno

usredotočen na nešto drugo. Poznat primjer takve rastresenosti je profesor iz *Lete ih listova* koji zaboravlja svoj kišobran, ili zamjenjuje svoj šešir tu i tamo, jer razmišlja o problemima koje će obraditi u svojoj sljedećoj knjizi. A primjeri za to, kako se zaboravljaju namjere ili obećanja nekome - jer se u me u vremenu dogodi nešto, što uvijek posve zaokupi, poznaje svatko od nas iz vlastita iskustva.

To zvuči vrlo razumljivo, a čini se i da je pošteno svakog prigovora. Možda i nije jako zanimljivo, ili bar ne onoliko, koliko ste to očekivali. No, pogledajmo поближе ova objašnjenja takvih omaški. Okolnosti koje se navode kao uzroci događanja ovakvih pojava nisu međusobno baš od potpuno iste vrste. Kad se netko loše osjeća i ima smetnje u cirkulaciji, postoji fiziološka utemeljenost koja djeluje na njegove uobičajene funkcije; uzbuđenja, umor, rastresenost su imbenici druge vrste, koje bismo mogli nazvati psiho-fiziološkima. I oni se mogu lako pretočiti u teoriju. Kako umor i rastresenost, tako možda i sveopća uzbuđenost izaziva rasipanje pozornosti, koja kao posljedicu ima premalo posvećivanja onoj djelatnosti, koju upravo obavljamo. Tada takva djelatnost može biti vrlo lako ometena, i netočno obavljena. Pa i lakše bolesti, ili promjene snabdjevanja krvlju središnjeg živčanog organa mogu imati isto takvo djelovanje, pri čemu nastaju na drugi način u onaj mjerodavni trenutak - rasipanje pozornosti. Dakle, u svim bi se ovim slučajevima radilo o ugroženju poremećaja u pozornosti, i to zbog organskih ili psihičkih uzroka.

No, čini se da pri tome nema mnogo toga, što bi izazvalo naše psihoanalitičko zanimanje. Mogli bismo se naći u iskušenju da iznova odustanemo od ovog pitanja. Međutim, primamo li tim promatranjima nešto bliže, ne može se baš sve uklopiti u ovu teoriju o pozornosti u vezi omaški, ili barem ne

proizlazi posve prirodno iz nje. Tada iskustvom utvrdimo da do ovakvih omaški i do zaboravljanja dolazi i kod onih osoba, koje nisu umorne, rastresene ili uzbuđene, već se prema svim pokazateljima nalaze u posve uobičajenom stanju, izuzev ako osobi o kojoj se radi ne pripišemo naknadno uzbuđenje izazvano upravo tom omaškom, jer ga ne želi priznati ni sama sebi. Ne može se tek tako prihvatiti niti to, da je zamijenjena kako i neka djelatnost kojoj se posvećuje sve više pozornosti, postati ugrožena kad ona započne ne opadati. Postoji velik broj radnji koje se obavljaju posve automatski, s vrlo malo pozornosti, a ipak dovode do njihova sasvim sigurnog izvršenja. Šetač, koji gotovo da i ne zna kuda se zaputio, ipak se zadržava na ispravnom putu i zaustavlja pred ciljem, bez imalo skretanja s puta. Barem se tako u pravilu događa. Izuzetno pijanist dodiruje ispravne dirke, ne razmišljaju i o njima. Naravno, ponekad se može i zabuniti, no kad bi automatsko sviranje uvelo opasnost nastajanja takvih omaški, najviše bi im trebao biti izložen upravo virtuoz, koji zahvaljuje i svojoj velikoj uvježbanosti svira u cijelosti i posve automatski. Naprotiv, vidimo da se mnogo toga posve sigurno odvija i kad nije predmet neke naročito velike pozornosti, te da neugodnost omaške može nastati i upravo onda kad nam je jako stalo do toga, da nešto ispravno učinimo, pa iz tih razloga posve sigurno ne dolazi do odvajanja potrebne pozornosti. Tada se može reći i da se radi o ugroženju »uzbuđenosti«, no - ne razumijemo zbog čega onda to uzbuđenje ne djeluje tako, da svoju pozornost još više obratimo na ono, što nas ispunjava tolikim zanimanjem? Kad netko u jednom značajnom govoru ili usmenom izražavanju omaškom u govoru iskaže upravo suprotno od onoga što je zapravo želio reći, to se ne može objasniti psiho-fiziološkom teorijom ili teorijom o nastajanju omaški zbog pozornosti.

I kod samih omaški postoji niz malih nuzgrednih pojava, koje nisu razumljive i kojima se niti dosadašnjim razjašnjenjima nismo nimalo približili. Primjerice, kad se na trenutak zaboravi neko ime, tada se ljutimo sami na sebe, naglašeno se trudimo prisjetiti ga se, i ne možemo odustati od te zadaće. Zbog toga razliku između osoba toliko rijetko uspijeva, ma koliko to željela, usmjeriti svoju pozornost na riječ koja joj je, kako kaže - »na vrhu jezika« i koju prepoznaje istog onog trenutka kad se pred njom izgovori? Ili: događaju se slušajevima, u kojima se omaške umnožavaju, nadovezuju jedna na drugu, ili jedna drugu nadomještaju. Jednom se zaboravi vrijeme nekog sastanka; drugi put, kad se vrlo ozbiljno odlučimo i ne zaboraviti na njega, ispostavi se, da se zabunom upamtilo pogrešno vrijeme za nj. Pokušava se zaobilaznim putevima prisjetiti riječi koja se zaboravila, no pri tome se zaboravi i neki drugi naziv, koji bi prilikom prisjećanja onog prvog mogao biti od koristi, što opet za sobom povlači i zaboravljanje nekog drugog, i tako redom. Isto ovo, kao što je poznato, može se dogoditi i kad se radi o tiskarskim pogreškama, koje treba smatrati omaškama slovoslaganja. Takva se jedna tvrdokorna tiskarska pogreška neprestano potkradala u jednim socijaldemokratskim novinama. U izvješću o nekoj određenoj proslavi moglo se pročitati: »Među prisutnima mogla se zamijetiti i njegova visost, Kornprinzi («žitni« princ, umjesto Kronprinzi - prijestolonasljednik). Sljedeći se dan u injenom pogreška nastojala ispraviti. List se ispravo zbog nastale greške, i napisao: »Naravno, trebalo je pisati Knorprinzi.« O ovakvim se slušajevima često govori i kao o vrugu tiskarske pogreške, o sotoni koji se prikrijava u tiskarskom sanduku i sliče, dakle - izrazima, koji nadiču laze psiho - fiziološku teoriju tiskarske pogreške.

Ne znam je li vam poznato kako se omaška u govoru može i izazvati, ili, gotovo se može reći, potaknuti sugestijom. O

tome nam govori jedna anegdota: kad je jednom neki po etnik dobio priliku nastupiti na pozornici, i to u važnoj ulozi - da u *Ivani Orkanskoj* navijesti kralju kako se mu »Connetable« (poštovani) poslati nazad njegov »Schwert« (mač), jedan se od glumaca s njim šalio tako, da bi tijekom pokusa bojažljivo po etniku umjesto ovog teksta neprekidno došaptavao: »Komfortabel« (ugodan) se mu poslati nazad »Pferd« (konja) - i postigao je svoj cilj. Na predstavu je nesretnik debitirao uistinu s tako izmijenjenom najavom, iako su ga dosta često na to upozoravali, ili - možda upravo zbog toga.

Sve ove sitne osobine omaški ne mogu se u cijelosti objasniti teorijom odvratanja pozornosti. No, to još ne znači da je ova teorija netočna. Možda joj tek ponešto nedostaje, neka dopuna, kako bi u potpunosti zadovoljila. Ali, i same bi se omaške mogle promatrati i s druge strane.

Uzmimo me u omaškama onu, koja je najpodesnija za naše namjere - omašku u govoru. Jednako smo tako mogli odabrati i omašku u pisanju, ili čitanju. Valja reći, da smo do sada tražili jedino kada, pod kojim okolnostima dolazi do pogrešno izgovorene riječi, te da smo odgovor dobili samo na ovo pitanje. No, naše bi se zanimanje moglo usmjeriti i drugačije, pa bismo se mogli zapitati zbog čega se omaška dogodila upravo na ovaj način, a ne na neki drugi; pri tome možemo uzeti u obzir za promatranje i ono, što se pogrešno izgovorilo. Uvidjeli smo da, sve dok se ne odgovori i na ovo pitanje, sve dok se ne razjasni u inak omaške, ova pojava ostaje i nadalje tek slušajnost, gledana sa svoje psihološke strane, pa makar se za nju pronašlo i neko fiziološko objašnjenje. Kad mi se dogodi takva omaška u govoru, o čemu je da mi se mogla dogoditi još i na beskonačno mnogo drugih načina; za jednu ispravnu riječ koju sam želio izgovoriti, mogao sam upotrijebiti bilo koju od tisuća drugih pogrešnih riječi. Postoji li,

dakle, nešto, što mi u svakom pojedinom sluaju od svih mogu ih rije i name e upravo tu jednu, upravo na taj na in, ili je to ipak prepušteno sluaju, autonomno je, pa se iz ovog pitanja možda niti ne može iznjedriti bilo što razumno?

Dvojica pisaca - Meringer i Mayer (psiholog i psihijatar) - još su 1895. godine u inili pokušaj da pitanje omaške u govoru prou e s ove strane. Prikupili su primjere za njih i za potetak ih zabilježili, jednostavno ih opisuju i. Naravno, to još ne daje nikakvo razjašnjenje, ali može označiti barem put do njega. Odstupanja koja namjeravana izgovorena rije zna i u odnosu na stvarno izgovorenu, vi razlikujete kao: izvrtnja rije i, zadiranja jedne rije i u onu raniju, odjeke jedne rije i u sljede o, njihovu pomiješanost (kontaminaciju) i zamjene (supstitucije). Navest u vam primjere iz ovih glavnih grupa obojice pisaca. Tako je primjer izvrtnja rije i, kad netko kaže: *Milo von Venus*, a ne kako bi trebalo - *Venus von Milo* (dakle, radi se o zamjeni redoslijeda rije i, pa se umjesto *Venere s Milosa* kaže: *Milos s Venere*); primjer zadiranja jedne rije i u raniju: *Es war mir auf der Schwest...auf der Brust so schwer* (umjesto »bilo mi je teško na grudima« kaže se druga rije za grudi, izvedena iz rije i teško - »schwer«, op.p.); primjer odjeka rije i u onu sljede u bila bi poznata nesretna zdravica: »Ich fordere Sie auf, auf das Wohl unseres Chefs aufzustossen« (umjesto - pozivam vas da nazdravimo u ime našega šefa, izre eno je »pozivam vas da podrignemo...«, op.p.). Ova tri oblika omaški u govoru nisu baš jako u estala. Mnogo ete eš e zamijetiti one, u kojima omaška u govoru nastaje zgušnjavanjem ili miješanjem rije i, kao kad, na primjer, gospodin na ulici oslovi damu sljede im rije ima: »Wenn Sie gestatten, mein Fraulein, mochte ich Sie gerne *begleiden*« (tj., ako dopuštate, gospo ice, ja bih vas - uvrijedio, umjesto - otpratio, op.p.). Kod ovog se miješanja

rije i o ito, osim glagola *begleiten* - otpratiti, nalazi i glagol *beleidegen* - uvrijediti (usput re eno, vjerojatno taj mladi ne e kod ove dame imati nekog ve eg uspjeha). Kao primjer zamjene rije i, pisci M. i M. navode sluaj, u kojem netko kaže: »Ich gebe die Praparate in den *Briefkasten*« (stavljam preparate u poštanski sanduk i), umjesto »in den *Brutkasten*« (sanduk u kojem kokoši liježu jaja), i sli no.

Me utim, pokušaj objašnjenja koji su oba pisca temeljila na svojim prikupljenim primjerima, posve je nezadovoljavaju i. Oni misle da glasovi i slogovi jedne rije i imaju različite vrijednosti, pa inervacija elementa više vrijednosti može utjecati na element niže vrijednosti, ometaju i ga. Pri tome se o ito oslanjaju na sluajeve prve i druge vrste omaški, dok za ostale vrste ovakvo objašnjenje ni u kom sluaju ne dolazi u obzir. Naj eš e se omaška u govoru ini kad se umjesto jedne rije i izgovori neka druga, sli na, ali i - pogrešna rije , a upravo je ova sli nost mnogima dostatna za objašnjenje same omaške u govoru. Na primjer, profesor prilikom svog uvodnog izlaganja kaže: »Ich bin nicht *geneigt* / *geeignet* die Verdienste meines sehr geschätzten Vorgangers zu würdigen.« (Ja nisam sklon / dostojan ocijeniti zasluge mog visoko poštovanog prethodnika). Ili, jedan drugi profesor: »Beim weiblichen Genitalen hat man trotz vieler *Versuchungen*... Pardon, *Versuche*...« (Kod ženskih se genitalija usprkos mnogim iskušanjima ... oprostite, pokušajima...).

Najuobi ajenija omaška i najuo ljivija vrsta omaški u govoru je ona, kojom se izri e upravo suprotnost onome, što se zapravo željelo izre i. Pri tome se, naravno, znatno udaljujemo od oznaka za glasove i utjecaja sli nosti; no, za utjehu se možemo pozvati na to, da suprotnosti u sebi sadrže vrlo jaku pojmovnu srodnost, a naro ito su bliske u psihološkim asocijacijama. Postoje i povijesni primjeri ove vrste: jedan je

predsjednik naše Skupštine otvorio jednom sjednicu rije ima: »Meine Herren, ich konstatiere die Anwesenheit von... Mitgliedern und erkläre somit die Sitzung für geschlossen.« (Moja gospodo, ovime utvrđujem da je prisutno ... članova, te time objavljujem da se sjednica - zatvara). Na slici an na in kao taj odnos suprotnosti zavodljivo djeluje i jedna druga laganana asocijacija, koja se može pojaviti u vrlo neugodnim okolnostima. Tako se, primjerice, govori, da je na sve anosti u sastavu anja jednog djeteta H. Helmholtza s djetetom poznatog izumitelja i velikog industrijalca, W. Siemensa, došao red i na poznatog fiziologa Du-Bois Reymonda da održa zdravnicu. Svoju zasigurno prekrasnu nazdravnu rije zaključio je na sljedeći način: »Dakle, neka živi nova tvrtka: Siemens i Halske!« Naravno, bilo je to ime stare tvrtke. Prožimanje jednog i drugog imena vjerojatno je Berlin aninu bilo jednako snažno, koliko je to jednom Be aninu naziv tvrtke Riedel i Beutel. Dakle, oznakama za glasove i sličnosti između u pojedinim riječima i moramo još dodati i utjecaj asocijacije riječi. No, to još nije dovoljno. U svakom nizu slučajeva čini se, da nam razjašnjenje neke od omaški u govoru ne može posve uspjeti ukoliko ne uzmemo u obzir i ono, što se izgovorilo u rečenici prije toga, ili što se tada makar pomislilo. Dakle, opet slučaj odjeka, kako je to naglasio i Meringer, samo s veće udaljenosti. - Moram priznati da u cjelini stječem dojam, kao da smo se upravo udaljili od razumijevanja omaški u govoru više no ikada!

Međutim, nadam se da neću pogriješiti kad kažem, da smo ipak svi mi tijekom ovog dosadašnjeg istraživanja dobili jedan novi dojam o navedenim primjerima omaški, kod kojeg vrijedi i zadržati se neko vrijeme. Istražili smo okolnosti pod kojima uopće i nastaje omaška u govoru, zatim utjecaje koji određuju vrstu iskrivljenja kroz tu govornu omašku, no još ni-

samo obradili sam u inak omaške u govoru, bez obzira na uzroke njenog nastajanja. Odlučimo li se i na to, moramo konstatirati da no smo i hrabrosti da bismo rekli: u nekima od primjera, u injena omaška ima i smisla, do kojeg se došlo prilikom izgovaranja omaške u govoru. Što to znači, da ima smisla? Pa, želi se reći, da i u inak omaške u govoru možda također ima pravo na to, da se na njega gleda kao na punovažni psihološki čin koji slijedi svoj vlastiti cilj, te da ga treba shvatiti kao izričitan sadržaj i značenje. Do sada smo uvijek govorili o omaškama, no sad se čini, kao da je ponekad ta omaška bila zapravo onaj pravi izričaj, koji je samo uskočio na mjesto one druge, o ekivane ili namjeravane izjave.

Ovaj vlastiti smisao omaške u pojedinim slučajevima čini i shvatljivim, i prepoznatljivim. Kad predsjednik već prvim svojim riječima ima zatvara sjednicu umjesto da je otvori, tada smo skloni pomisliti kako je ova omaška puna smisla, znaju i okolnosti pod kojima je došlo do omaške u govoru. On od ove sjednice ne očekuje nikakva dobra, pa bi bio sretnan kad bi je odmah mogao i prekinuti. Ukazivanje na ovaj smisao odnosno značenje ove omaške u govoru ne predstavlja nam nikakvu poteškoću. Ili, kad jedna dama upita s prividnim odobravanjem drugu: »Diesen reizenden neuen Hut haben Sie sich wohl selbst aufgepatzt?« (Ovaj dražestan novi šešir sigurno ste sami - zakrpali, umjesto ukrasili), tada nas nikakva znanost na svijetu ne može uvjeriti, da u ovoj izjavi ne uključimo zapravo sljedeće: »Dieser Hut ist eine Patzerei« (Ovaj šešir izgleda kao obična krpa). Ili, kad jedna dama koja je poznata kao energična, priča: »Mein Mann hat den Doktor gefragt, welche Diät er einhalten soll. Der Doktor hat aber gesagt, er braucht keine Diät, er kann essen und trinken, was ich will. (Moj je suprug upitao liječnika kakvu dijetu treba držati. No, liječnik je rekao da mu dijete ne treba, da može jesti i piti

sve što ja želim), tada je ova omaška u govoru, s druge strane, nepredvidljiv izraz jednog dosljednog programa.

Moje dame i gospodo, kad bi se ispostavilo da neki *smisao* imaju ne samo pojedini, malobrojni slušatelji omaški u govoru i uopće svih drugih omaški, već njihov veći broj, tada bi bez pogovora upravo taj njihov smisao, o kojemu do sada još nismo govorili, postao najzanimljiviji za nas, te bi s pravom u pozadinu potisnuo sva druga stanovišta. Tada bismo mogli ostaviti po strani sve fiziološke ili psiho-fiziološke imbenike, i posvetiti se jedino psihološkim istraživanjima o smislu, odnosno značenju, o namjeri omaške. Stoga ne možemo pustiti što prije provjeriti veći dio grafičke koju pravimo u vezi s ovim otkrivanjima.

Ali, prije no što izvršimo ovu namjeru, želim vas pozvati da zajedno sa mnom slijedite jedan drugi trag. Već se više puta događalo, da se neki pjesnik posluži omaškom u govoru kao sredstvom književnog prikazivanja. Ova bi nam činjenica trebala već sama po sebi dokazati da on omašku, primjerice u govoru, smatra nekim smislenim, jer je proizvodi - namjerno. Naime, to se ne odvija tako, da se pjesnik prvo sluša ajno za buni, a zatim tu svoju omašku u pisanju zadrži kao govornu omašku lika, koji prikazuje. On nam takvom omaškom želi nešto dati na znanje, pa možemo razmotriti što bi to moglo biti - želi li nam ukazati na to, da je osoba o kojoj se radi rastresena ili umorna, ili je otkuže migrena. Naravno, ne želimo precijenjivati to, da i pjesnik omašku u govoru koristi kao smislenu. Jer, u stvarnosti bi to moglo biti i posve besmisleno - psihički slučajnost, ili bi - sasvim rijetko - i moglo imati smisla, pri čemu bi pjesnik zadržao pravo da je produhoviti smislom, kako bi je iskoristio u vlastite svrhe. No, ipak - ne bi trebalo za čuditi kad bismo više otkrili iz omaške u govoru kod pjesnika, nego li kod filologa i psihijatra.

Takav jedan primjer omaške u govoru može se naći u *Wallensteinu* (*Piccolomini*, prvi čin, peti prizor). Max Piccolomini se u ranijem prizoru najstrasnije zauzeo za vojvodu, koji se pri tome zanosio blagodatima mira, što su mu se razotkrile tijekom putovanja, dok je pratio Wallensteinovu kćerku u tabor. On ostavlja svog oca i dvorskog poslanika Questenberga posve zaprepaštenima. I sad se peti prizor nastavlja ovako:

»QUESTENBERG: O, teško nama! Zar tako stoje stvari?
Prijatelj, a mi ga ostavljamo u toj zabludi,
ne prizivamo ga iz nje, da bismo mu odmah i ovdje
otvorili oči?

OCTAVIO (*trgavši se iz dubokog razmišljanja*):

Onih je meni

sada otvorio, pa vidim i više, no što bih volio.

QUESTENBERG: Što je to, prijatelju?

OCTAVIO: Prokleta bilo to putovanje!

QUESTENBERG: Kako? Što je to?

OCTAVIO: Dođite - moram odmah krenuti

tim zlosretnim tragom,

i vidjeti vlastitim očima - dođite!

(*želi ga odvesti*)

QUESTENBERG: Ma što? Kuda?

OCTAVIO (*užurbano*): K njoj!

QUESTENBERG: K...-

OCTAVIO (*ispravlja se*): K vojvodi! Krenimo, itd...«

Octavio je želio reći »K njemu«, vojvodi, no čini omašku u govoru, pa - barem nama - izrekavši »*k njoj*« razotkriva, da je vrlo dobro prepoznao, pod čijim se to utjecajem mladi ratni junak toliko zanio mislima o miru.

Još izražajniji primjer otkrio je O. Rank kod Shakespearea. Nalazi se u *Mleta kom trgovcu*, u poznatom prizoru kad sretni ljubavnik odabire izme u tri kov eži a, pa vjerojatno ne mogu uiniti ništa bolje, no da vam ukratko proitam taj kratki Rankov prikaz:

»Jedna omaška u govoru, književno izrazito fino motivirana i tehnički sjajno oplemenjena, koja kao i omaška u *Wallensteinu*, na koju je ukazao Freud, odaje da je pjesnik dobro poznao ovaj mehanizam i smisao omaške, te da je prepostavio kako je i slušatelj razumije, nalazi se u Shakespeareovu *Mleta kom trgovcu* (treći čin, prizor drugi). Natjerana voljom oca da supruga odabire kockom, Porcija je do sada sretnim slušanjem uspjela uma i svim svojim nemilim proscima. Kako je konačno u Bassaniu pronašla onoga kojemu je uistinu sklona, mora se pribojavati da će i on izvući pogrešnu kocku. I iako bi mu najradije rekla kako može biti siguran, da će mu njena ljubav pripadati i u tom slučaju, njen je zavjet prije i u tome. U njenoj unutarnjoj borbi, pjesnik joj dopušta da dobrodošlom proscu kaže:

»Molim vas, čekajte; još jedan, dva dana,
prije no što se odvažite; jer, odaberete li pogrešno,
izgubit ćete vaše društvo; stoga odugovlažite.
Nešto mi govori (*no, to nije ljubav*),
da vas ne bih željela izgubiti; —
— Mogla bih vas odvesti
do pravog izbora, no tada bih prekršila svoju zakletvu;
to ne želim; tako biste me vi mogli izgubiti.
A ako to učinite, natjerat ćete me da grešno želim
Da sam je barem prekršila. O, vi - o i,
Koje su me tako prozrele i rascijepile!
Napola sam vaša, druga je polovina vaša —

*Htjedoh re i - moja; no, ako je moja, tad je i vaša,
I tako u cijelosti vaša.*«

Upravo ono, što mu je željela tek lako nagovijestiti, jer mu je zapravo trebala posve zatajiti da je još i prije biranja posve njegova i da ga voli, upravo to pjesnik dopušta da zavlače om psihološkom fino om osjeća otvoreno prodre kroz njenu omašku u govoru, te zna kako ovakvom vještinom treba primiriti neizdrživu neizvjesnost ljubavnika, ali i istovrsnu napetost slušatelja u vezi ishoda odabiranja.«

Primje uajte li i kako Porcija na samom kraju fino povezuje obje izjave sadržane u omaški, kako uklanja suprotnost koja je u njima sadržana, te konačno daje za pravo - samoj omaški u govoru:

»No, ako je moja, tad je i vaša,
I tako u cijelosti vaša.«

Usput, i jedan je mislilac udaljen od medicine razotkrio smisao omaške jednom svojom napomenom, te nam prištedio trud oko njena razjašnjenja. Svi vi poznajete duhovitog satiraara Lichtenberga (1742. - 1799.), za kojeg je Goethe rekao: »Tamo gdje se on našali, prikriven je neki problem.« Međutim, ovdje je kroz šalu na svjetlo dana iznio i sam problem. U svojim je duhovitim i satirnim mislima Lichtenberg zabilježio i rečenicu: »On bi uvijek pročitao *Agamemnon* umjesto »*angenommen*« (pretpostavljeno), toliko je mnogo čitao Homera«. To je uistinu teorija omaške u čitanju.

Sljedeći put ćemo istražiti, možemo li se u shvaćanju omaški suglasiti s pjesnicima.

III. predavanje

OMAŠKE

(Nastavak)

Moje dame i gospodo! Prošli put smo nadošli na misao, da omašku promatramo samu po sebi, a ne u odnosu na njeno namjeravano djelovanje koje je poremetila; dobili smo dojam, da se u nekim slu ajevima ini kako omaške razotkrivaju svoj vlastiti smisao, te smo sami sebi rekli - kad bi se u ve em obi mu moglo potvrditi da omaške imaju vlastiti smisao, tada bi nam taj smisao ubrzo postao mnogo zanimljivijim, nego li is traživanje okolnosti pod kojima omaška nastaje.

Suglasimo se još jednom oko toga, što želimo podrazumi evati pod »smislom« jednog psihi kog procesa. Ništa drugo, ve namjeru kojoj on služi, te njegov položaj u jednom psihi kom nizu. Za ve inu naših istraživanja možemo »smisao« za mijeniti »namjerom« ili »tendencijom«. Je li to, dakle, bio sa mo varljiv privid ili poetsko uzdizanje omaške, kad smo po vjerovali da u njoj možemo prepoznati namjeru?

Ostanimo vjerno kod primjera omaški u govoru, te pre gledajmo jedan ve i broj ovih zapažanja. Ovdje nalazimo itave kategorije slu ajeva u kojima namjera, smisao, jasno izlazi na svjetlo dana. Prije svega su to oni, u kojima na mjesto namjeravane izjave stupa upravo njena suprotnost. U svom govoru prilikom otvaranja sjednice predsjednik izgo vara: »Objavljujem, da je sjednica zaklju ena«. To se ne može

dvosmisleno tuma iti. Smisao i namjera njegove omaške je u tome, da bi on želio sjednicu - zatvoriti. »Pa on to kaže i sam«, moglo bi se re i; treba ga samo držati za rije . Ne pri govarajte mi sad kako to nije mogu e, jer dobro znamo da nije trebao zatvoriti ve - otvoriti sjednicu, te da bi i on sam, a upravo smo ga priznali kao najvišu instancu, potvrdio, da ju je želio otvoriti. Jer, pri tome zaboravljate da smo se suglasili, kako emo omašku promatrati samu po sebi; o njenu odnosu prema namjeri koju ona ometa bit e govora kasnije. Ina e ete biti okrivljeni za izazivanje jedne logi ke pogreške, koja prikriva problem o kojem se raspravlja, što se na engleskom jeziku naziva *begging the question*.

I u drugim slu ajevima, u kojima se omaškom u govoru nije izrekla ista suprotnost, ipak može do i do izražaja njen suprotni smisao. »Nisam sklon ocijeniti zasluge ...«. »Sklon« nije suprotnost »dostojnom«, ali je zato otvorena izjava, i nalazi se u oštroj suprotnosti s trenutkom u kojemu govornik treba nastupiti.

U još nekim slu ajevima omaška u govoru dodaje jedno stavno jedan drugi smisao onom namjeravanom. Tada se re enica doživljava kao sažetak, skra enje, zbijanje, i to nastalo iz više re enica. Tako energi na dama kaže: »On može jesti i piti ono što ja ho u«. To zvu i upravo tako, kao da je izrekla: »On može jesti i piti što god želi; no, što to on ima željeti? Umjesto njega, želim ja.« Omaške u govoru esto ostavljaju dojam tak vih skra ivanja, na primjer, kad profesor anatomije na svom predavanju o nosnim šupljinama upita jesu li slušatelji sve shva tili, te nakon op eg potvr ivanja nastavi: »Ja to ne vjerujem, jer se ljudi koji razumiju nosne šupljine mogu ak i u gradu od mi lijun stanovnika nabrojiti na *jedan prst...* oprostite, na prste jedne ruke«. I ovaj skra eni govor ima svoj smisao; on nam govori da postoji samo jedan ovjek, koji to zaista i razumije.

Nasuprot ovih grupa slu ajeva, u kojima omaška sama prokazuje svoj smisao, nalaze se one u kojima omaška u govoru nije izrekla ništa smisljeno, dakle - one, koje energije ne protuslove našim o ekivanjima. Kad netko omaškom u govoru izmijeni ne ije osobno ime ili izre e neiskoristiv slijed slova, tada se ini da je sve ve odlu eno u pitanju: imaju li uop e sve ove omaške, koje se toliko esto doga aju, ikakav smisao; i to, odlu eno na odbijaju i na in. Ve se i pri po bližem istraživanju ovih primjera pokazuje, kako razumijevanje ovih tvrdnji može biti vrlo lako, te da razlika izme u ovih nejasnih i ranije spomenutih, jasnijih slu ajeva uop e i nije toliko velika.

Gospodin, upitan o stanju njegova konja, odgovara: »Ja, das draut... Das dauert vielleicht noch einen Monat« (Da, to e pokrt... potrajati možda još mjesec dana). Upitan sto je time zapravo htio re i, objasnio je, kako je mislio izgovoriti daje to žalosno (traurig), ali je iz sukoba rije i »traurig« i »dauert« proizašlo ono njegovo »draut« (Meringer i Mayer).

Drugi pri a o nekim doga ajima koje napada, pa nastavlja: »Dann aber sind die Tatsachen zum *Vorschwein* gekommen« (Tada su se injenice predsvinjile). Na pitanje potvrđuje, da je te doga aje želio ozna iti kao *svinjarije*, no rije i *Vorschein* (prikaz) i *Schweinerei* (svinjarija) su dovele do one neobi ne mješavine koju je izrekao, *Vorschwein* (M. i M.)

Prisjetite se slu aja mladi a, koji je želio pratiti *{begleitdigen}* mladu damu. Dopustili smo si slobodu da ovu rije raz dijelimo na dvije - *begleiten* i *beleidigen* (pratiti i uvrijediti), pa smo osje ali da to znamo posve sigurno protuma iti, i da za ovu omašku ne treba tražiti neku potvrdu. Iz ovih primjera uvi ate da se i ovi manje jasni slu ajevi omaški u govoru mogu razjasniti presretanjem, *interferencijom* dviju rije i, koje se namjeravalo izre i; razlike nastaju samo zbog toga, što jed-

nom jedna namjera posve zamjenjuje drugu (supstituira je), kao u slu ajevima izgovaranja upravo suprotnosti, dok se drugi put mora zadovoljiti time da se izmijeni ili modificira, pa dolazi do stvaranja mješavine koja ima više ili manje smisla.

Sad vjerujemo da smo shvatili tajnu velikog broja omaški u govoru. Zadržimo li se na ovom shva anju, mo i emo razumjeti i druge, do sada zagonetne grupe. Kod pogrešno izgovorenog imena, primjerice, ne možemo pretpostaviti da se uvijek radi o presretanju dvaju sli nih, a ipak razli itih imena. No, nije nam baš teško odgonetnuti drugu namjeru. Do pogrešnog izgovaranja imena dosta esto dolazi i izvan omaški u govoru; tako se neko ime pokušava uiniti takvim da bi zvu alo ružno ili loše, a to je jedan poznat na in ili vrsta vrijeanja kojeg se obrazovan ovjek ubrzo nau i odvikavati, iako ga se nerado i odri e. Još uvijek ga esto dopušta kao »šalu«, iako tek neznatne vrijednosti. Da bismo naveli barem jedan snažan i ružan primjer takve omaške s imenom, spomenut u, da se ime predsjednika Republike Francuske - Poincare - u naše vrijeme pretvorilo u »Schweinkare« (svinjski kare). Blisko nam je stoga prilikom izgovora s takvom jednom omaškom pretpostaviti namjeru vrije anja, koja proviruje iza nje. Sli na nam se razjašnjenja slu ajeva omaški u govoru name u ako ih proširimo i na neke od onih sa smiješnim, ili apsurdnim u incima. »*Podrignimo* u zdravlje našeg šefa« je primjer, u kojem se na neo ekivan na in izgovaranjem samo jedne pogrešne rije i ometa sve ano raspoloženje, koja potbu uje neukusne predodžbe pa prema uzoru na odrene potgrdne i prkosne govore ne možemo pretpostaviti bilo što drugo, no da se time iskazala namjera kojom se željena ast zapravo energije ne osporava, te nam ustvari govori: »Ne mojte vjerovati da to ne mislim ozbiljno, fu ka mi se za tog momka!«, i sli no. Isto vrijedi i za one omaške u govoru koje

bezazlene rije i pretvaraju u nepristojne i opscene, kao što je to *apopos* (stražnjica, op.p.) umjesto *apropos* (povodom, op. p.), ili *Eischeissweibchen* (vulg., ženica, koja izbacuje jaja) umjesto *Eiweisssscheibchen* (plo ica bjelan evine) (M.i M.).

Kod mnogih ljudi prepoznajemo takvu jednu sklonost, da - zbog odre enog užitka koji u tome nalaze, posve bezazlene rije i namjerno izvr u u opscene; to se smatra smiješnim, dok se u stvarnosti kod takvog jednog ovjeka moramo prije svega raspitati, je li to izrekao namjerno, kao šalu, ili mu se to dogo dilo kao omaška u govoru.

Dakle, tako bismo uz razmjerno malo uloženog truda raz riješili zagonetku raznih omaški! One nisu slu ajnosti, ve oz biljne duševne djelatnosti; one imaju svoj smisao, nastaju uzajamnim djelovanjem, ili možda bolje: suprotnim utjecanjem dviju razli itih namjera. No, mogu razumjeti da me sad namjeravate zatrpiti pitanjima i sumnjama na koje još uvijek treba odgovoriti i riješiti ih, prije no što se zapo nemo radovati prvom rezultatu našeg rada. Sigurno vas ne u natjerati na donošenje preranih odluka. Stoga dopustite, da jedno za drugim, i to sve redom, podvrgnemo hladnom razmatranju.

Sto mi zapravo želite re i? Mislim li, da ovo razjašnjenje vrijedi za sve slu ajeve omaške u govoru, ili tek za njihov odre eni broj? Može li se isto shva anje proširiti i na mnoge druge vrste omaški - na omaške u itanju, pisanju, zaboravljanju, dohva anju pogrešnih stvari, zagublivanju, i sli ne?

Što tada još zna e trenuci umora, uzbu enja, rastresenosti, ometene pozornosti, s obzirom na psihi ku narav omaški? Nadalje, vidi se da je od obiju suprotnih sklonosti koje posto je u omaškama, jedna od njih uvijek o evidna, ali druga - baš i ne uvijek. Sto se onda radi, da bi se razotkrila ova potonja, a kad se vjeruje da se u tome uspjelo, kako se stiže do dokaza, da to nije tek vjerojatno, ve posve sigurno jedina prava?

Imate li još štogod za priupitati? Ako ne, tada u nastaviti sam. Podsje am vas na to, da nam zapravo i nije toliko stalo do samih omaški, ve da njihovim prou avanjem želimo samo nau iti ponešto korisno za psihoanalizu. Stoga postavljam pitanje: kakve su to namjere ili sklonosti, koje mogu na takav na in ometati druge, te kakvi odnosi postoje izme u onih ometaju ih težnji i onih, koje su ometene? Tako e naš posao zapo eti iznova, i to tek nakon što dospijemo do rješenja.

Dakle, je li to razjašnjenje svih slu ajeva omaški u govoru? Vrlo sam sklon tome, da povjerujem u to, zato jer se svaki put, kad se istražuje slu aj neke omaške u govoru, može prona i neko sli no rješenje. No, ne može se dokazati niti to, da omaška u govoru ne može nastati bez takvog jednog mehanizma. Može biti i da jeste tako; ali, za nas je to teoretski posve svejedno, jer zaklju ci koje želimo izvu i s obzirom na uvod u psihoanalizu postoje i dalje, pa ak i kad bi se samo manji broj slu ajeva omaški u govoru podvrgavao našem shva anju, što zasigurno nije slu aj. Na sljede e pitanje, možemo li i na druge vrste omaški proširiti ovo do ega smo došli u vezi s omaškama u govoru, unaprijed u odgovoriti s - da. I sami ete se uvjeriti u to, kad se okrenemo istraživanju primjera omaški u pisanju, dohva anja pogrešne stvari i tako dalje. No, iz tehni kih razloga vam predlažem, da ovaj posao odgodimo sve dok temeljitije ne obradimo omašku u govoru.

Pitanje - što nam mogu još uvijek zna iti okolnosti, koje je pisac naglasio: smetnje u cirkulaciji, umor, uzbu enje, rastresenost, teorija smetnji u pozornosti, prihvatimo li opisani psihi ki mehanizam omaške u govoru, zaslužuje detaljniji odgovor. Uzmite u obzir da mi ove okolnosti ne osporavamo. Uop e, ne doga a se baš esto da psihoanaliza osporava nešto, što druga strana ustvrđi; ona u pravilu pridonosi nešto novo, a ponekad se - naravno - doga a, da je bitno upravo

ono, što se do tada previdjelo, pa sad nastupa kao novo. Utjecaj fizioloških predodređenosti, koje se iskazuju kroz lak osjećaje slabosti, smetnje u cirkulaciji, osjećaje iscrpljenosti, mora se bez daljnjeg priznati pri nastajanju omaške u govoru; u to vas može uvjeriti svakodnevno i osobno iskustvo. No, koliko se malo time razjašnjava! Prije svega, to nisu uvjeti nužni za nastajanje omaške. Jer, omaška u govoru mogu a je i pri punom zdravlju, i u normalnom stanju. Ovi tjelesni momenti imaju, dakle, tek vrijednost olakšanja i potpomaganja tog neobičnog duševnog mehanizma omaške u govoru. Jednom sam za ovaj odnos iskoristio usporedbu koju u sad ponoviti, jer je ne znam zamijeniti nekom boljom. Prepostavite, da se u mraku nekim osamljenim mjestom, gdje me napadne neka vucibatina i otme mi sat i novčanik, pa - kako u mraku nisam uspio dobro razaznati lice otimača - podnosim obližnjoj policijskoj postaji prijavu sljedećim riječima: »Osama i mrak upravo su mi oteli moje dragocjenosti«. Policijski službenik bi mi na to mogao reći: »Iniči se, da neopravdano usvajate jedno izrazito mehaničko shvaćanje. Radije odnos stvari postavite ovako: pod zaštitom tame, kojoj je pogodovala i osama, neki vam je nepoznati lopov oduzeo vaše vrijednosti. U vašem mi se slušaju značajnim činjenicama, da pronađemo lopova. Možda bismo mu tada mogli oduzeti i njegov plijen«.

Psihofiziološke okolnosti, kakve su uzbuđenje, rastresenost, poremećaj pozornosti, pružaju nam o evidno vrlo malo u svrhu razjašnjenja. To su samo na ini govora, španjolski zidovi koji nas mame, da bez uzdržavanja zavirimo iza njih. No, mnogo je upitnije, što je zapravo ono, što je izazvalo uzbuđenje ili poremećaj pozornosti. Iznova kao značajne treba priznati utjecaje glasova, sluhost me u riječima te uobičajene asocijacije, proizašle iz riječi. One olakšavaju

omašku u govoru, jer joj ukazuju na puteve kojima se može kretati. No, kad pred sobom imam jedan put, je li time ujedno odlučeno, i samo po sebi razumljivo da u njime i krenuti? Potreban je još i motiv da se odlučim za njega, a osim toga i sila, koja će me na tom putu tjerati naprijed. Ovi odnosi glasova i riječi, dakle, kao i tjelesne dispozicije samo pogoduju omaškama u govoru, ali ne mogu pružiti njihovo stvarno razjašnjenje. Pomislite i na to, kako u ogromnom broju slušatelja moj govor nije ometen okolnošću u da riječi i koje koristim podsjećaju svojom zvukovnom silom na neke druge, koje su usko povezane sa svojim suprotnostima, ili da iz njih proizlaze uobičajene asocijacije. Već bi se i kod filozofa Wundta moglo pronaći, da omaška u govoru nastaje kad zbog tjelesne iscrpljenosti sklonost asocijacijama nadvlada namjeru, koju smo htjeli izgovoriti. To bi moglo vrlo dobro odjeknuti kad se tome ne bi protivilo iskustvo, koje svjedoči da u svakom jednom nizu slušatelja omaški u govoru nedostaju tjelesne, a u drugom asocijativne pogodnosti za njih.

No, naročito mi je zanimljivo vaše sljedeće pitanje: na koji način utvrđujemo obje sklonosti, koje se miješaju jedna s drugom. Vjerojatno niti ne slutite, koliko je ono opterećeno posljedicama. Jedna od tih dviju namjera, ona koja je ometena, zar ne, uvijek je nesumnjiva: osoba, kojoj se omaška dogodila prepoznaje je, i priznaje kao svoju. Povod za sumnje i razmišljanje može stoga dati samo ona druga, koja je omela prvu. No, već smo uli, a vi to sigurno niste zaboravili, da je u svakom nizu slušatelja posve o evidna i ova druga namjera. Ona je prokazana u inkonstanciji omaške u govoru, samo kad bismo imali hrabrosti priznati taj u inak sam za sebe. Predsjednik koji griješi i izriče upravo suprotnost - jasno je da želi otvoriti sjednicu, ali je jednako tako jasno da bi je želio i zatvoriti. To je toliko vidljivo, da niti ne treba nekog tumačenja. No, oni drugi

slu ajevi, u kojima ometaju a namjera onu prvu samo iskrivljuje, ada se sama posve i do kraja ne izražava - kako emo u njima iz iskazanog prepoznati onu ometaju u namjeru?

U prvoj vrsti ovih slu ajeva, na jedan vrlo jednostavan i siguran na in, naime - na isti na in, na koji se utvr uje i ometena namjera. Nju možemo neposredno saznati i od govornika; nakon izgovorene omaške, on se naj eš e odmah sam ispravlja, izgovaraju i namjeravano: »Das draut, nein, das dauert vielleicht noch einen Monat.« No, on nam može istodobno objasniti i ometaju u namjeru. Upitan: »Pa, zašto ste prvo izrekli »draut«?, on odgovara: »Želio sam re i, kako je to traurige (žalosna) pripovijest«, dok e vam u drugom slu aju, kod omaške »Vorschwein« tako er potvrditi, da je zapravo želio re i Schweinerei (svinjarija), no zatim se uzdržao, i izrekao ono drugo. Utvr ivanje ometaju e namjere uspjelo je ovdje jednako onoliko sigurno, koliko i utvr ivanje ometene namjere. Ni ja nisam bez naro ite namjere odabrao upravo one primjere, ije objavljivanje i razjašnjenje ne potje e niti od mene, a ni od mojih sljedbenika. Pa ipak, u oba je slu aja bio potreban odre eni zahvat kojim se dospijevalo do rješenja. Trebalo je upitati govornika, zbog ega mu se dogo dila omaška u govoru, i što zna re i o njoj. Ina e bi vjerojatno tek olako prešao preko nje, ne žele i je razjasniti. Tek kad ga se upita, on daje objašnjenje, i to prvo koje mu pada na um. I, eto vidite, ovaj mali zahvat i njegov rezultat - to je ve psihoanaliza, i uzor za svako psihoanaliti ko istraživanje kojim emo se nadalje baviti.

No, jesam li isuviše sumnji av kad naga am, kako se u istom trenutku, u kojem je psihoanaliza iskrsla pred vama, u vama uzdigao i otpor prema njoj? Niste li raspoloženi da mi prigovorite, kako izviješ e upitane osobe koja je izgovorila omašku i nije posve dokazivo? Mislite, kako je ona zasigurno

sklona tome da slijedi poriv kojim e svoju govornu omašku objasniti, pa pri tome govori ono prvo najbolje ega se pri sjeti, i što joj se ini valjanim za takvo jedno razjašnjenje. Ali, time nije pružen i dokaz, da je do omaške u govoru uistinu tako i došlo. Da, moglo bi biti tako, no - jednako bi tako moglo biti i druga ije. Jer, osoba se mogla prisjetiti i nekog drugog razjašnjenja, koje bi odgovaralo isto toliko, a možda i bolje.

Neobi no je zapravo, koliko malo poštovanja imate prema jednoj psihi koj injenici! Zamislite da je netko obavio kemijsku analizu odre ene supstancije, te iz njenog sastava dobio odre enu težinu, toliko i toliko miligrama. Iz ove se težinske koli ine mogu izvu i i odre eni zaključci. Mislite li da e jednom kemi aru ikada pasti na pamet osporavati ove zaključke s motivacijom: izolirana supstancija mogla je imati i neku drugu težinu? Svatko se klanja pred injenicom da se radilo upravo o toj, i niti jednoj drugoj težini, te na njoj temelji svoje daljnje zaključke. Samo kad se radi o psihi koj injenici, da je upitanom na pamet pao upravo jedan odre eni odgovor, tada vama to ne važi, pa kažete - moglo mu je na um pasti i nešto drugo! Zapravo, vi u sebi imate iluziju psihi ke slobode i ne želite je se odre i. Žao mi je, ali u tome vam se najoštrije protivim.

Možda ete ovdje i popustiti, no samo zato, da biste mi otpor pružili iznova, na jednom drugom mjestu. Nastavljate: »Razumijemo da se radi o naro itoj tehnici psihoanalize, koja do rješenja svojih problema stiže tako, da joj ga govore upravo analizirane osobe. No, uzmimo sad onaj primjer, u kojem govornik na sve anosti poziva ostale da *podrignu* u zdravlje nadre enog. Vi kažete: ometaju a namjera je u ovom slu aju - uvreda; ona je ta, koja se oprla ispravnom iskazivanju govornikova poštovanja. No, to je tek vaše tuma enje, podržano

vašim opažanjima *izvan* same omaške u govoru. Kad u ovom sluaju upitate tvorca omaške u govoru, on vam ne e potvrditi da je želio izre i neku uvredu; naprotiv, energino e se tome usprotiviti. Zbog ega onda ne odustanete od tog nedokazivog tumaenja, kad se na ete pred tako jasnim protivljenjem?»

Da, ovaj put ste pronašli nešto snažno. Zamišljam pred sobom tog nepoznatog govornika; on je vjerojatno asistent svog šefa - slavljenika, možda ve i privatni docent, mladovjek s najboljim izgledima za uspjeh u životu. Želim prodrijeti u njega, ispitujem nije li ipak osjetio nešto, što bi se usprotivilo zahtjevu za odavanje poasti njegovu šefu. No, lijepo u se provesti. On postaje nestrpljiv, i odjednom me napada: »Vi, prestanite ve jednom s vašim ispitivanjem, ina e u postati neugodan. Upropastite mi itavu karijeru svojim sumnji enjima. Jednostavno sam izrekao *podrignuti* (aufstossen) umjesto podignuti, jer sam u istoj re enici ve dva puta ranije izgovorio to *auf*. To je ono, što Mering naziva odjekom rije i, i tu se više nema što dalje tuma iti. Razumijete li me? Dosta!« Hm, to je iznena uju a reakcija, jedno vrlo energino poricanje. Vidim, od mladog se ovjeka ne može ništa saznati, no mislim tako er, i da razotkriva vrlo snažan osobni interes za to, da njegova omaška ne bi trebala imati bilo kakav smisao. Možda ete smatrati i da nije u redu što odmah postaje toliko grub prilikom jednog posve teoretskog ispitivanja, ali kona no - pomislite ete, on ipak mora znati što je želio re i, a što ne.

Tako, mora li? To bi još možda moglo biti i - pitanje.

Sad vjerujete, da me imate u šaci. To je, dakle, ta vaša tehnika, ujem kako mi kažete. Kad onaj o kome se radi, tko je u inio omašku u govoru kaže o njoj nešto što vama odgovara, tada ga proglašavate kona nim i odluju im autorite-

tom za nju. »Pa, on sam to kaže!« No, kad se ono što govori ne uklapa u vaše trice, tada odjednom tvrdite da to ne vrijedi, da mu ne treba vjerovati.

To je, doduše, to no. No, mogu vam predstaviti i jedan slisan slu aj, u kojem se tako er doga a nešto ne uveno. Kad optuženik pred sucem priznaje svoje djelo, tada sudac vjeruje njegovu priznanju; no kad ga porie, sudac mu ne vjeruje. Kad bi bilo druga ije, tada ne bi postojalo pravosu e, pa ipak, usprkos njegovim povremenim zabludama, morate priznati djelovanje tog sustava.

No, jeste li vi onda sudac, a onaj tko je u inio govornu omašku optuženik, koji se našao pred vama? Da li je omaška u govoru - prijestup?

Možda ne trebamo mi sami odbaciti ovu usporedbu. No, pogledajte samo do kakvih smo dubokih razlika stigli nekim produbljivanjima, u naoko posve bezazlenim problemima vezanim uz omaške. Do razlika, za koje za sada ne znamo, kako bismo ih izjedna ili. Nudim vam privremenu nagodbu, kompromis utemeljen na usporedbi sa sucem i optuženikom. Vi morate meni priznati, da smisao omaške ne dopušta bilo kakvu sumnju, kad ga analizirani sam priznaje. Ja u zauzvrat priznati vama, da se ne može doprijeti do izravnog dokaza za pretpostavljeni smisao omaške, ukoliko analizirani odbija dati obavijest, a naravno - i kad nam on nije pri ruci, da bi nam je dao. Tada smo, kao i u sluaju pravosu a, upu eni na pokazatelje koji e nam odluku u initi jednom više, a idu i put manje vjerojatnom. Kod suda se tako er, iz posve praktinih razloga, mora nekoga proglasiti krivcem samo na temelju indicija. No, za nas ne postoji takva nužnost; nismo primorani niti odre i se ocjenjivanja takvih indicija. Bila bi zabluda vjerovati, da se neka znanost sastoji isključivo od strogo dokazanih pou nih stavova, te prava nepravda uop e tako nešto

i zahtijevati. Takav zahtjev isti je jedino slučaj, koja je željna autoriteta, ona koja ima potrebu zamijeniti svoj religiozni katekizam nekim drugim, pa makar i znanstvenim. Znanost u svom katekizmu ima tek poneki apodiktivan stav, jer su ostalo tvrdnje koje je podigla na određeni stupanj vjerojatnosti. To gotovo da je i obilježje znanstvenog razmišljanja kad se zadovoljava približavanjem vjerojatnostima, a konstruktivni rad se može nastaviti usprkos nedostatku onih posljednjih potvrda.

No, gdje ćemo pronaći to naše oslonca za naša tumačenja, indicije za naše dokaze u slučaju, kad sama izjava analiziranog ne razjašnjava smisao omaške? Na različitim stranama. Prije svega, u analogiji s pojavnostima izvan omaški, primjerice - kad ustvrdimo da omaška u izgovaranju imena ima jednaki smisao uvrede, kao i njegovo namjerno izvrtnje. Zatim, iz psihološke situacije u kojoj se omaška dogodila, iz našeg poznavanja karaktera osobe koja ju je izrekla, te iz dojмова koji su na osobu djelovali prije izgovaranja omaške, i na koje ona možda tom omaškom reagira. U pravilu se događa to, da prema općim naivnim pretpostavkama o tumačenju omaške, što je, dakle, tek naše naganje, prijedlog za tumačenje, a potom nastojimo dobiti potvrdu istraživanjem psihološke situacije. Ponekad moramo pričekati i tek nadolazeće događaje, koji se tako nerijetko najavljuju u injenom omaškom, kako bismo potkrijepili svoje naganje. Ne mogu vam lako dati dokaze za ovo, želim li se ograničiti samo na područje omaški u govoru, iako se i ovdje može naći nekoliko posve dobrih primjera. Mladica, koji bi želio otpratiti (*begleitdigen*) mladu damu, posve je sigurno neki strašljivko; damu, čiji muž smije jesti i piti samo ono što ona hoće, poznajem kao jednu od onih energičnih žena koje bi znale u kući i rukovoditi i vojskom. Ili, uzmite sljedeći slučaj: na jednoj općinskoj skupštini »Concordie« neki

mladi član drži strastven oporbeni govor tijekom kojega članove uprave nazove »*Vorschussmitglieder*« (članovi predudjma), riječ za koju se čini da je nastala od riječi *Vorstand* (uprava) i *Ausschuss* (odbor). Pretpostavimo, da se u njemu pojavila ometajuća tendencija, usprkos vlastitu oporbenjaštvu, koja bi se mogla oslanjati na nešto, što ima veze s predudjom. I zaista, od našeg pouzdanika doznajemo, da se govornik nalazi u stalnim novim animozitetima, te da je upravo tada podnio zahtjev za odobrenje pozajmice. Kao ometajuća u namjeru tada uistinu možemo pretpostaviti sljedeću pomisao: budi umjeren u svom oporbenjaštvu; pa to su isti oni ljudi, koji ti trebaju odobriti predudjam.

No, bogat izbor takvih indicijskih dokaza mogu vam pružiti prije nego li na široko područje ostalih vrsta omaški.

Kad netko zaboravi nekoje osobno ime, koje mu je inače vrlo dobro poznato, ili ga uz veliki trud na jedvite jade uspijeva upamtiti, tada nam je bliska pretpostavka da ima nešto protiv nositelja tog imena, tako da ne voli razmišljati o njemu; pridodajte tome i sljedeća razotkrivanja psihološke situacije, u kojima nastaju ovakve omaške:

»Neki gospodin Y zaljubio se u jednu damu bez osobitog uspjeha, a ona se ubrzo udala za gospodina X. I iako gospodin Y poznaje gospodina X već duže vrijeme, i s njim je čak i poslovno vezan, uvijek i uvijek iznova zaboravlja njegovo ime, pa se više puta mora kod drugih ljudi raspitivati o njemu, kad želi poslati dopis gospodinu X.¹

Očividno je, da gospodin Y ne želi ništa znati o svom sretnom suparniku. »On treba postati netko, o kome se niti ne misli.«

¹ Prema C. G. Jungu.

Ili: Jedna se dama kod lije nika raspituje o njihovoj za-
jedni koj poznanici, no neprekidno je naziva njenim djevo-
ja kim prezimenom. Zaboravlja prezime, koje je ova preuzela
udajom. Zatim priznaje, da je bila vrlo nezadovoljna tim bra-
kom, te da joj se nimalo ne svi a suprug ove prijateljice.¹

Još emo ponešto znati re i o zaboravljanju imena s dru-
gih stanovišta; no, sad nas zanima psihi ka situacija, u koju se
takvo zaboravljanje svrstava.

Zaboravljanje namjera može se posve op enito staviti u
vezu s jednim suprotnim strujanjem, koje uop e niti ne želi
ispuniti namjeru. No, tako ne mislimo samo mi u psihoanalizi,
ve je to op i stav, koji u životu prihvaaju svi ljudi, iako e
ga u teoriji zaniijekati. Dobro initelj, koji se ispri ava svom
šti eniku da je zaboravio na njegovu molbu, nije se time pred
njim opravdao. Jer, štiti enik odmah misli: »Njemu nije nima-
lo stalo; on mi je to, istina, obe ao, no ne želi to ustvari u i-
niti«. Stoga je u odre enim odnosima zaboravljanje zabra-
njeno i u životu, pa se ini kao da je razlika izme u op e pri-
hva enog i psihoanaliti kog shva anja ovih omaški gotovo
uklonjena. Zamislite tako doma icu, koja gosta do ekuje
rije ima: »Što, dolazite tek danas? Pa, posve sam zaboravila
da sam vas danas pozvala u posjetu«. Ili mladog ovjeka, koji
bi svojoj ljubljenoj morao priznati, da je zaboravio do i na
njihov ugovoreni sastanak. On joj to zasigurno ne e priznati,
ve e radije izna i svakojake najnevjerojatnije prepreke koje
su ga tada zadržale, i onemogu ile mu da joj sve od tada o to-
me pošalje obavijest. Svi znamo, da u vojnim pitanjima ispri-
ka, kako se nešto zaboravilo - nimalo ne koristi, niti štiti od
bilo koje kazne, i moramo to smatrati opravdanim. Ovdje su
odjednom svi ljudi suglasni u tome, da neka odre ena omaška

¹ Prema A. A. Brillu

ima mnogo smisla, te koji je to smisao. Zbog ega nisu do-
voljno dosljedni, pa da taj stav prošire i na druge omaške, te
ga usvoje u cijelosti? I za ovo, naravno, postoji odgovor.

Ako je smisao ovog zaboravljanja namjera toliko nesum-
njiv ak i laicima, tada ete biti utoliko manje iznena eni kad
otkrijete, da i pjesnici primjenjuju ovu omašku u istom smis-
lu. Tko je od vas gledao ili pro itao djelo B. Shawa *Cezar i
Kleopatra*, prisjetit e se da u posljednjem prizoru Cezara,
koji odlazi, progoni ideja kako je još nešto namjeravao u initu,
sto je sad zaboravio. Kona no se ispostavlja, sto je to: opros-
titi se od Kleopatre. Ovaj mali pjesnikov prikaz želi velikom
Cezaru pripisati promišljenost, koju on nije posjedovao, a
kojoj ak nije niti težio. Iz povijesnih izvora možete otkriti
kako je Cezar dao da se Kleopatra dovede u Rim, da bi tamo
živjela s malim Cezarionom ak i u vrijeme Cezarova uboj-
stva, nakon ega je bježe i napustila grad.

Slu ajevi zaboravljanja namjera op enito su toliko jasni,
da su nam za naše potrebe od male koristi indicije o smislu
omaške, ako je ona izvedena iz psihi ke situacije. Okrenimo
se stoga jednoj mnogo višezna nijoj i neprovidnijoj omaški -
gubljenju i zagublivanju. Kod gubljenja, jednog esto toliko
bolno doživljenog slu aja, mi sami esto sudjelujemo s ne-
kom namjerom, no - to zasigurno ne ete smatrati vjerodosto-
jnim. Ali, postoje mnoga opažanja kakvo je ovo: neki mladi
izgubi olovku, koja mu je bila vrlo draga. Nekoliko je dana
ranije dobio pismo sestrina supruge, koje je ovaj zaklju io
rije ima: »Nemam niti volje, a ni vremena podupirati tvoje
nepromišljenosti i tvoju lijenost«. ¹ A olovka je upravo bila
poklon, dobiven od tog šurjaka. Bez ove podudarnosti, narav-
no, ne bismo mogli pretpostaviti kako je u ovom gubljenju

Prema B. Dattneru.

postojala neka njegova namjera, da se riješi te stvari. Sli ni su slu ajevi vrlo esti. Predmeti se gube kada s darovateljem stupimo u neprijateljske odnose, pa ga se više ne želimo prisjeati, ili kad se nama samima prestanu svi ati, pa želimo prona i izgovor da bismo ih zamijenili drugima, boljima. Istom se takvom namjerom protiv nekog predmeta služimo, naravno, i kad se on ispusti, slomi, razbije. Može li se smatrati slu ajem, ako školarac tik pred svoj ro endan odjednom izgubi, oštetiti, slomi predmete kojima se koristi, primjerice - svoju školsku torbu i džepni sat?

Tko je dovoljno esto proživio neugodnost da ne može prona i nešto što je sam odložio, ne e željeti povjerovati niti u postojanje namjere prilikom tog zagublivanja. Pa ipak, nisu nimalo rijetki slu ajevi, u kojima popratne okolnosti zagublivanja ukazuju na namjeru da se taj predmet ukloni, privremeno ili trajno. Možda je najljepši primjer ove vrste sljede i:

Jedan mi je mladi ispri ao: »Prije nekoliko sam godina imao u braku dosta nesporazuma, smatrao sam svoju suprugu isuviše hladnom, i iako sam joj rado priznavao njene dobre osobine, živjeli smo jedno uz drugo bez nježnosti. Jednog mi je dana nakon šetnje donijela knjigu koju je kupila, jer bi me navodno mogla zanimati. Zahvalio sam joj za ovaj znak »pažnje«, obe ao da u knjigu pro itati te je odložio, i - više je nisam mogao prona i. Tako su protekli mjeseci u kojima bih se s vremena na vrijeme prisjetio ove zagubljene knjige, i uzalud je pokušavao prona i. Nakon otprilike pola godine oboljela je moja voljena majka, koja je živjela odvojeno od nas. Moja supruga je napustila ku u da bi njegovala svoju svekrvu. Stanje oboljele postajalo je ozbiljno, što je mojoj ženi pružilo priliku, da se pokaže sa svoje najbolje strane. Jedne sam ve eri stigao ku i oduševljen djelima svoje supruge, i ispunjen zahvalnoš u prema njoj. Krenuo sam

prema svom pisa em stolu, i bez neke naro ite namjere otvorio jedan pretinac na njemu, s nekom maglovitom sigurnoš u; na samom vrhu pronašao sam toliko dugo nestalu, zagubljenu knjigu.«

Zajedno s nestankom motiva, okon ala se i zagubljenost tog predmeta.

Dame i gospodo! Ovu bih zbirku primjera mogao neizmjerne uve avati. No, ne u to u initi. U mom djelu *Psihopatologija svakidašnjeg života* (prvi put se pojavila 1901. godine) ionako ete prona i prebogatu kazuistiku za prouavanje omaški.¹

Svi ovi primjeri uvijek iznova pokazuju isto: ine vam vjerojatnim da omaške imaju smisao, i pokazuju vam, kako se taj smisao može otkriti ili potvrditi okolnostima koje ih okružuju. Danas u biti kra i, jer smo se ograni ili na namjeru, da prou avanjem ovih pojava izvu emo dobit u pripremi za psihanalizu. No, ovdje se moram osvrnuti još samo na dvije opažene grupe - gomilane i kombinirane omaške, te na potvrđivanje naših tuma enja kroz doga aje, koji su nastupili kasnije.

Gomilane i kombinirane omaške zasigurno pripadaju najvišim ukrasima svoje vrste. Da nam je stalo samo do toga da dokažemo kako omaške mogu imati vlastiti smisao, tada smo se od početka mogli ograni iti jedino na njih, jer je kod njih smisao jasan ak i onima koji teže razumijevaju, a zna se nametnuti i najkriti nijoj procjeni. Gomilanje izgovorenog odaje tvrdoglavost, koja se gotovo nikada ne može pripisati slu aju, ali zato dobro pristaje namjeri. I na kraju, zamjena

¹ Isto tako, i u zbirci A. Maedera (na francuskom), A. A. Brilla (na engleskom), E. Jonesa (na engleskom), J. Starckeja (na holandskom) i drugima.

jedne vrste omaški drugima pokazuje nam sto je to, sto je važno i značajno u samoj omaški: ne njen oblik ili sredstvo kojim se poslužila, već namjera kojoj služi i koja bi se trebala postiti i najrazličitijim putevima. Tako vam navesti slučaj ponovljenog zaboravljanja: E. Jones pripovijeda, kako je jednom iz njemu neznanih motiva ostavljao neko pismo na svom pisaćem stolu nekoliko dana za redom. Konačno je odlučio predati ga, no Dead letter office (engl., Ured za neuručena pisma) ga je vratio, jer je na njega zaboravio napisati adresu. Kad ga je adresirao, odnio ga je iznova, ali ga je ovaj put predao - bez poštanske marke. Sad je sam sebi morao priznati nevoljkost da to pismo uopće i pošalje.

U jednom se drugom slučaju kombinira omaška dohvaćanja stvari s njenim zagublivanjem. Jedna dama putuje u Rim sa svojim zetom, poznatim umjetnikom. Posjetitelja su Nijemci koji žive u Rimu dočekali uz velike počasti, pa je izmeću ostalog kao poklon od njih dobio zlatnu medalju antičkog podrijetla. Dama je povrijeđena zato, jer njen zet ne zna cijiniti taj prekrasni dar kako treba. Kad se vratila kući i nakon što joj se pojavila sestra, prilikom rasprijetanja putnog kovčega otkrije da je, niti sama ne znaju i kako, sa sobom ponijela i medalju. To odmah pismom dojaviti zetu, te mu javiti, da će mu je sljedeći dan odaslati natrag u Rim. No, sljedećeg dana medalja je toliko vješto zagubljena, da je nemoguće pronaći je i poslati, pa konačno postaje jasno, što njena »rastresenost« znači - naime, da bi taj predmet tako rado zadržala za sebe.¹

Već sam vam ranije govorio o primjeru kombinacije zaboravljanja i zablude, u kojem netko prvi put zaboravi na sastanak, a drugi put, usprkos vrstoj namjeri da ne zaboravi,

¹ Prema R. Reitleru

pojavi se na sastanku u vrijeme drugačije od dogovorenog. Potpuno mi se istovjetnim čini slučaj, što mi ga je iz vlastita iskustva ispričao prijatelj koji se - osim znanosti, zanima i književnošću. On kaže: »Prije nekoliko godina prihvatio sam izbor za člana odbora određene književne udruge, jer sam služio da bi mi to društvo jednom moglo biti od pomoći i prilikom prikazivanja moje drame; stoga sam redovito, iako bez nekog većeg zanimanja, sudjelovao u sjednicama koje su se održavale petkom. Prije nekoliko mjeseci primio sam uvjerenja da će do prikazivanja doći i u kazalištu u R, pa mi se od tada pošlo redovito događati, da *zaboravim* sjednice one udruge. Kad sam pročitao vaše djelo o tim stvarima, posramio sam se svoje zaboravljivosti, predbacivao si koliko je to ružno što sad izostajem kad mi ovi ljudi više ne trebaju, te odlučio da tu sjednicu svakako neću zaboraviti idućeg petka. Uvijek sam se iznova podsjećao na tu namjeru, sve dok je konačno nisam izvršio, i našao se pred vratima dvorane, u kojoj se ona održavala. No, na moje iznenađenje, ona su bila zatvorena, a sjednica je već prošla. Naime, zabunio sam se u danima; tog je dana bila već - subota!«

Bilo bi dovoljno primamljivo prikupljati glasove na zapažanja, no ja krećem dalje; želim da pogled usmjerite i na one slučajeve, u kojima naše tumačenje tek treba pričekati svoju potvrdu - u budućnosti.

Glavni je uvjet ovih slučajeva, razumljivo, da nam je sadašnja psihička situacija nepoznata, ili nedostupna našim rasprpitivanjima o njoj. Tada naše tumačenje ima samo vrijednost neke slutnje, kojoj niti sami ne želimo pridavati isuviše veliku težinu. No, kasnije se dogodi nešto, što nam pokaže kako je naša ranija pretpostavka bila opravdana. Jednom sam se obreo kao gost tek vjenčanog mladog para, i slušao mladu ženu kako, smijući se, priča o svojoj posljednjoj dogodovštini iz

dana kad su se vratili s bra nog putovanja; posjetila je svoju još neudatu sestru, da bi zajedno krenule po trgovinama, kao u ranijim danima, dok joj se suprug zaputio za svojim poslovima. Odjednom je na drugoj strani ulice primijetila jednog mladog gospodina, pa ga je pokazala sestri, gurkaju i je: »Vidi, tamo je gospodin L.« Posve je zaboravila, da je taj gospodin već nekoliko tjedana - njen suprug. Zgrozila me njena priča, no nisam se usudio izvući bilo kakav zaključak iz nje. Ove sam se male pripovijesti prisjetio tek nekoliko godina kasnije, kad je taj brak dospio do vrlo nesretnog ishoda.

A. Maeder priča o dami, koja je dan prije vjenčanja zaboravila isprobati svoju vjenčanicu, te se na očaj krojačice toga prisjetila tek kasno uvečer. Ono ovo zaboravljanje dovodi u vezu s time, da se ona ubrzo rastavila od svog supruga. - Poznajem damu, koja je već dugo rastavljena od supruga, ali je upravljaju i svojom imovinom neprekidno potpisivala svoje djevojke ko prezime, i to još mnogo godina prije nego što ga je uistinu i promijenila. - Znam i druge žene, koje su na svom svadbenom putovanju izgubile vjenčani prsten, pa znam da je i ishod njihovih brakova tom slučaju - dao smisla. A sad još jedan svijetao primjer, s boljim ishodom. Priča se za jednog poznatog njemačkog kemičara da nije stupio u brak zato, jer je zaboravio vrijeme svog vjenčanja, pa je - umjesto u crkvu - krenuo u svoj laboratorij. Bio je dostatno pametan da i ostane kod tog jednog pokušaja, pa je i umro u visokoj starosti, neoženjen.

Možda je i vama sijevnula pomisao, da je u ovim primjerima omaška zauzela mjesto znamenja ili predznaka naših starih. I uistinu, jedan dio tih znamenja nije niti bio ništa drugo, nego - omaške, primjerice kad bi netko posrnuo, ili pao. No, drugi je dio nesumnjivo nosio obilježja objektivnih zbivanja, a ne subjektivnih događaja. Ali, ne biste vjerovali

koliko je ponekad kod određenog događaja teško odlučiti, pripada li on jednoj ili drugoj grupi. Jer, djelo se često zna dobro zakrinkati kao neki pasivni doživljaj.

Svatko od nas, tko se može osvrnuti na jedno duže životno iskustvo, vjerojatno bi sam sebi mogao reći i da si je mogao prištedjeti mnoga razaranja i bolna iznenađenja, samo da je smogao pronaći hrabrosti i odlučnosti da male omaške u ophođenju s ljudima smatra predznacima, te da ih procjenjuje kao znake njihovih još neotkrivenih namjera. Najčešće se o vjek ne usuđuje to učiniti; to bi mu izgledalo kao da putevima, koji zaobilaze znanost, iznova postaje praznovjerman. Pa, ne ostvaruju se sigurno niti svi predznaci, a iz naših teorija shvatiti da se svi niti ne trebaju obistinirati.

IV. predavanje

OMAŠKE

(Zaključak)

Moje dame i gospodo! Kao rezultat naših dosadašnjih nastojanja možemo ustvrditi da omaške imaju svoj smisao, te da se on može uzeti kao temelj naših daljnjih istraživanja. Neka se još jednom naglasi, da mi ne tvrdimo - a za naše nam svrhe takva tvrdnja nije niti potrebna - kako je svaka pojedina omaška prepuna smisla, ma koliko ja to smatrao vjerojatnim. Dovoljno nam je, ako takav jedan smisao možemo dokazati relativno - isto kod raznolikih oblika omaški. Uostalom, ovi se različiti oblici omaški u tom smislu i ponašaju različito. Kod omaški u govoru, u pisanju i tako dalje, može doći do slučajeva s posve fiziološkom utemeljenošću, dok kod onih vrsta koje se temelje na zaboravljanju (imena i namjera, na zagublivanju itd.) ne mogu vjerovati u nju, jer se vrlo vjerojatno događaju i takva zagublivanja, koja možemo prepoznati kao nenamjerna; uopće, zablude do kojih dolazimo u životu tek su jednim svojim određenim dijelom podložne našim stajalištima. Stoga trebamo uzeti u obzir i ova ograničenja, jer ćemo i nadalje polaziti od toga, da su omaške psihički činioci koji nastaju interferencijom dviju namjera.

To upravo i jeste prvi rezultat psihoanalize. Jer, do sada psihologija nije znala o nastajanju takvih interferencija, te o mogućnosti da one kao posljedicu imaju i ovakve pojave.

Znatno smo proširili područje svijeta psihičkih pojava, te tako za psihologiju osvojili fenomene koji joj se ranije nisu pripisivali.

Ostanimo na trenutak kod tvrdnje, da su omaške »psihičke djelatnosti«. Sadrži li ona više od naše uobičajene izjave, da one imaju svoj smisao? Ne vjerujem; prije svega je bitno, da je mnogo neodređenija i nerazumljivija. Sve što se može zapaziti u duševnom životu, može se na kraju označiti kao duševna pojava. Ubrzo će se i do toga, je li pojedino duševno izražavanje nastalo izravno iz tjelesnih, organskih, materijalnih djelovanja, u kojem se služi istraživanje ne pripisuje psihologiji, ili se prije svega izvodi iz drugih duševnih procesa, nakon kojih negdje započinje izbijati niz organskih utjecaja. Ovo potonje stanje stvari uzimamo u obzir kad neku pojavu označavamo kao duševnu pojavu, pa je stoga svrsishodnije našu izjavu izraziti u obliku: ova je pojava puna smisla, ona ima svoj smisao. Pri tome pod smislom podrazumijevamo njen značaj, namjeru, težnju i položaj u nekom nizu psihičkih uzajamnosti.

Ima i brojnih drugih pojava, koje su vrlo bliske omaškama, ali im to ime više ne odgovara. Nazivamo ih *slučajnim* i *simptomskim* radnjama. One istovremeno imaju karakter nemotiviranog, beznačajnog i nevažnog, ali povrhu toga još jasnije i - suvišnog. Od omaški ih razlikuje nedostatak neke druge namjere, s kojom se sukobljavaju i koja ih stoga ometa. S druge strane, one prelaze u bezgranične geste i pokrete, koje ubrajamo u izraze kretanja raspoloženja. Ovim slučajnim pojavama pripadaju svi oni besciljni pokreti koje izvodimo, gotovo kao u igri - na svojoj odjeći, dijelovima svog tijela, na predmetima koji nam se nalaze nadohvat, kao i prekidanje ovih djelatnosti, a nadalje i napjevi, koje potihom pjevujemo. Pred vama zastupam tvrdnju, da su sve ove radnje pune smisla, te

da se mogu tumačiti na isti način kao i omaške - kao mali pokazatelji drugih, važnijih duševnih pojava, kao ponovljene psihičke djelatnosti. No, ne mislim se zadržavati na ovom novom proširenju područja duševnih pojava, već u se vratiti omaškama, na kojima se sa znatno većom jasnoćom mogu obraditi pitanja važna za psihoanalizu.

Najzanimljivija pitanja koja smo postavili kod omaški, a još na njih nismo odgovorili, su sljedeća: rekli smo, da su omaške rezultati međusobnog djelovanja dviju različitih namjera, od kojih bi se jedna mogla nazvati ometenom, a druga ometajućom. Ometene namjere ne daju nam povoda za daljnja pitanja, no o onim drugima bismo željeli znati, prvo, kakve su te namjere koje nastupaju kao ometajuće za one druge, te drugo, kakav je odnos ometajućih namjera prema ometenima?

Dopustite da iznova uzmem omašku u govoru kao predstavnikovu vrstu, te da započnem s odgovorom na drugo, a ne na prvo pitanje.

Ometajuća namjera kod omaške u govoru može biti u unutarnjoj sadržajnoj vezi s ometenom, no zatim se u njoj buđi protivljenje prema njoj, te nastojanje da se ova ispravi ili dopuni. Ili, mra mi i zanimljiviji slučaj, kad ometajuća namjera nije ni u kakvoj vezi s ometenom.

Potvrdu za prvi od dva navedena odnosa možemo bez teškoća pronaći u već poznatim, i njima sličnim primjerima. Gotovo bi se u svim omaškama u govoru ometajućom omaškom izrazila upravo suprotnost ometenoj namjeri, ime omaška predstavlja sukob (konflikt) između u dva nepomirljiva nastojanja. Objavljujem da se sjednica otvara, iako bih mnogo radije želio da je već zaključena - to je smisao omaške u govoru predsjednika. Neke političke novine, optužene za podmićivanje, branile su se lankom, iji su vrhunac trebale predstavljati riječi: Naši će nam itelji biti svjedoci, da smo se

oduvijek zalagali za opće dobro na *najnesebi niji* (uneigennützigster) način. No, urednik kojemu je bila povjerena ta obrana, napisao je: na »eigennützigster« (tj., najsebi niji) način. To jest, on misli: istina, treba tako napisati, no ja znam da je druga riječ. A jedan narodni zastupnik, koji je zahtijevao da se caru bez ustezanja (*riickhaltlos*) kaže istina, vjerojatno je poslušao neki unutarnji glas koji se uplašio vlastite drskosti, pa je omaškom u govoru *riickhaltlos* pretvorio u *riickgratlos* (bez ikakve, op.p.).

U vama već poznatim primjerima koji ostavljaju dojam zgušnjavanja i skraćivanja, radi se o ispravicima, dodacima ili nastavcima, u kojima do izražaja dolazi i jedna druga težnja, osim one prve. Ovdje su *zum Vorschein* (na vidjelo, op.p.) izbile neke stvari, ali radije bih rekao - svinjarije (*Schweiner-eien*), no - izražava se, da su neke stvari izbile - *zum Vorschein*. - Ljude, koji to razumiju, možemo nabrojiti *na prste jedne ruke*; ali, ne - postoji samo jedan *jedini*, koji to razumije, dakle: na *jedan* prst ruke. Ili, moj suprug može jesti i piti što god želi. No, vi znate *da ja* uopće ne trpim, da on bilo što želi; dakle, on smije jesti i piti ono, što *ja* želim. U svim ovim slučajevima, do omaške u govoru dolazi iz sadržaja same ometene namjere, ili se na nju nadovezuje.

Druga vrsta odnosa između u obiju interferirajućih namjera djeluje neobično. Ako ometajuća namjera nema nikakve veze sa sadržajem one ometene, otkuda se onda uopće pojavljuje, i o čemu ovisi da se kao omaška pojavljuje upravo na tom, određenom mjestu? Opažanje, kao jedino koje ovdje može pružiti odgovor, omogućava da se razazna kako se omaška oslanja na onaj tijek misli kojim se osoba, o kojoj se radi, bavila nešto ranije, i koji sada djeluje na taj način, bez obzira da li je već pronašla svoj izraz u govoru, ili ne. Ona se zato uistinu može nazvati i odjekom, ali ne nužno i odjekom

izgovorenih rije i. Ovdje ne nedostaje niti asocijativna povezanost izme u ometaju eg i ometenog, samo što ne nastaje unutar sadržaja, ve umjetno, po esto i vrlo usiljenim putevima povezivanja.

Poslušajte za ovo jedan jednostavan primjer, koji sam osobno zapazio. Jednom sam u našim lijepim Dolomitima susreo dvije be ke dame koje su bile odjevene kao turisti. Otrpatio sam ih dio puta, te smo popri ali o zadovoljstvima, ali i o teško ama turisti kog na ina života. Jedna je od dama priznala, kako dan proveden na taj na in sadrži u sebi i nešto neugodno. Istina je, re e, da nije nimalo ugodno itav dan toliko šetati po suncu, da i bluza i košulja postaju posve promone znojem. U ovoj je re enici trebala nadvladati kratko zamuckivanje. Zatim je nastavila: No, kad se stigne do *hla a* (nach Hose, op.p.) i kad se može presvu i... Nismo tada analizirali ovu njenu govornu omašku, no vjerujem da ste je lako razumjeli. Dama je imala namjeru upotpuniti nabranje košuljom, jaknom i hla ama. Iz motiva upotpunjivanja izostalo je spominjanje hla a, no zato se u sljede oj, sadržajno posve neovisnoj re enici, pojavila ova neizgovorena rije , kao izvtanje rije i koja sli no zvu i - »kad se stigne *ku i*« (nach Hause).

Sad se možemo osvrnuti i na dugo odga ano glavno pitanje: kakve su to namjere, koje se izražavaju na ovaj neobi an na in - kao smetnja nekim drugima. Pa, razumije se, vrlo razl ite, iako u njima pokušavamo prona i ono što je zajedni ko. Ispitamo li niz takvih primjera, ubrzo e se ispostaviti da se one mogu podijeliti u tri grupe. Prvoj grupi pripadaju slu ajevi, u kojima je ometaju a namjera poznata govorniku, a uz to ju je osjetio još i prije izricanja same omaške u govoru. Tako kod omaške u govoru »Vorschwein«, govornik ne samo što priznaje da je u sebi doga aje o kojima se radi osu ivao kao

»Schweinereien« (svinjarije), ve i da je imao namjeru toj osudi dati i glasan izraz, od ega je kasnije odustao. Drugu grupu tvore slu ajevi, u kojima govornik tako er prepoznaje ometaju u namjeru kao svoju, no ništa ne zna o tome da je ona bila aktivna upravo tik pred izricanje omaške u govoru. Dakle, on prihva a naše tuma enje svoje omaške u govoru, iako joj se u odre enoj mjeri udi. Primjeri za ovakvo ponašanje možda e se lakše prona i u drugim vrstama omaški, nego u govornima. U tre oj grupi, govornik energi no pobija tuma enje ometaju e namjere; on ne samo da osporava kako je ona nastala u njemu i prije izgovaranja omaške u govoru, ve e ustvrditi, da mu je op enito posve strana. Podsjetite se na primjer »aufstossen« (podrignuti, op.p.), te na gotovo nepristojno poricanje, koje mi je taj govornik uputio nakon razotkrivanja ometaju e namjere. Vi znate da u shva anju ovih slu ajeva još nismo postigli suglasnost. Ne bih se baš mnogo obazirao na poricanje govornika zdravice, te bih se bez imalo zbunjivanja zadržao na svom tuma enju, dok ste vi - mislim - još uvijek pod utjecajem njegova opiranja, i ocjenjujete, ne bi li trebalo odustati od tuma enja ovakvih omaški te ih prihvatiti kao iste fiziološke djelatnosti u predanaliti kom smislu. Mogu zamisliti što je to, od ega strahujete. Moje tuma enje u sebi uklju uje i pretpostavku, da se kod govornika mogu izraziti i one namjere, o kojima on sam ništa ne zna, no koje ja mogu izvesti iz indicija. A pred jednom toliko novom pretpostavkom, prepunom teških posljedica, vi se zaustavljate. Ja to razumijem i utoliko vam dajem za pravo. No, jedno moramo ustanoviti: želite li dosljedno provesti shva anje omaški, utvr eno ve na tolikim mnogim primjerima, morate se odmah odlu iti i za spomenutu neobi nu pretpostavku. Ne možete li to, tada biste se iznova trebali odre i jedva ste enog razumijevanja omaški.

Ostanimo još pri onome, što ujedinjuje sve tri grupe i što je zajedničko u sva tri mehanizma omaške u govoru. Na sreću, to je ovdje evidentno. U prve dvije grupe govornik prepoznaje ometanje u namjeru; u prvoj se k tome još dodaje, da se javila tik pred samo izricanje omaške u govoru. No, *u oba je slušanja bila potisnuta. Govornik odlučuje i da je ne uključuje u svoju izjavu, i potom mu se događa omaška u govoru, to jest - potisnuta namjera se i protiv njegove volje nameće i iskazuje tako, da izricanje namjere koju je on dopustio - mijenja, mijesha se s njom ili čak i uskače na njeno mjesto.* To je, dakle, mehanizam omaški u govoru.

Sa svog stanovišta, s ovdje opisanim mehanizmom moguće je najljepši sklad dovesti i proces, koji se odvija u našoj trećoj grupi. Trebam samo pretpostaviti, da se ove tri grupe razlikuju po različitom, duboko zadirućem potiskivanju neke namjere. U prvoj grupi namjera postoji, a govorniku postaje vidljiva trenutak prije nego što progovori; tek tada ona doživljava svoje potiskivanje, no zato se obeštećuje kroz govornu omašku. U drugoj je grupi potiskivanje još dublje: namjera više nije primjetljiva tik pred samo izricanje. Ovdje, to je nimalo neometano da sudjeluje u uzrokovanju omaške u govoru! No, time nam je znatno olakšano objašnjavanje procesa u trećoj grupi. Ja mogu se osmjeliti i pretpostaviti, da se kroz omašku može izraziti još jedna namjera, koja je bila potisnuta neko vrijeme, možda čak i kroz duže razdoblje, koja nije opažena, pa je stoga govornik i može tako izravno poricati. No, ostavite sam taj problem trećoj grupi po strani; jer, iz opažanja na drugim slušanjima morate sami izvući i zaključiti, da je *potiskivanje postojeće namjere da se nešto iskaže nezaobilazan uvjet, da bi se neka omaška u govoru i dogodila.*

Sad smijemo ustvrditi, da smo u inili daljnji napredak u razumijevanju omaški. Ne samo što znamo, da su one duševne

djelatnosti kojima se može odrediti smisao i namjera, ne samo da nastaju pod utjecajem dviju različitih namjera, već i da je, osim toga, jedna od tih dviju namjera morala iskusiti određeno potiskivanje prije izricanja, kako bi se mogla izraziti kroz ometanje one druge. I ona je sama vjerojatno bila prvo ometena, prije nego što je mogla postati ometajućom. No time, naravno, još nismo postigli cjelovito objašnjenje ovih pojava, koje nazivamo omaškama. Vidimo da se odmah pojavljuju daljnja pitanja i, uopće, naslućujemo da će se pojavljivati sve više povoda za nova pitanja, što će se postizati već razumijevanje.

Možemo, primjerice, upitati - zbog čega se sve to ne odvija mnogo jednostavnije. Kad već postoji namjera da se neka određena težnja suzbije, umjesto da se izvede, tada bi potiskivanje trebalo biti barem toliko uspješno, da ništa od te težnje ne dođe do izražaja, ili bi pak suzbijanje moglo biti i toliko neuspješno, da suzbijena težnja dođe do izražaja u cijelosti. No, omaške su rezultati kompromisa, one označavaju polovinu uspjeha, i polovinu neuspjeha za svaku od dviju namjera; namjera koja je u opasnosti niti je posve potisnuta, niti se posvema izražava, uz izuzetak nekih slušanja. Možemo pomisliti da moraju postojati posebne okolnosti kako bi došlo do takvih rezultata uzajamnog djelovanja ili kompromisa, no - ne možemo čak niti naslućivati, kakve bi one vrste trebale biti. Ne vjerujem, također, da bismo daljnjim produbljivanjem proučavanja omaški mogli doprijeti do ovih, nama nepoznatih odnosa. Vjerojatno je mnogo nužnije proučavati prije toga i druga zatamnjena područja duševnog života; već bi nam i analogije koje bismo tamo susreli mogle dati hrabrosti da postavimo takve pretpostavke, koje bi bile preporodljive za jedno temeljitije razjašnjenje. I, još nešto! I rad s malim pokazateljima, kakvima se bavimo na ovom

području, donosi sa sobom svoje opasnosti. Postoji jedno duševno oboljenje, kombinatori ka paranoja, kod kojeg se procjenjivanje ovih malih pokazatelja bezgranično iskorištava, a ja se sigurno neću zauzeti za to, da su zaključci donijeti na temelju toga posve ispravni. Od takvih naših opasnosti mogu zaštititi jedino široki temelji naših zapažanja, te ponavljanje slikih dojmova iz najrazličitijih područja duševnog života.

Dakle, ovdje ćemo napustiti analizu omaški. Ali, još vas na jednu stvar ipak smijem opomenuti: zadržite u svom sjećanju na in, na koji smo se do sada bavili ovim pojavama - kao uzor. Na ovom primjeru možete uvidjeti kakve su namjere naše psihologije. Mi pojave ne želimo samo opisati i klasificirati, već ih shvatiti kao pokazatelje jedne igre sila, koja se odvija u duši, kao iskazivanje težnji koje nastoje ostvariti svoj cilj i koje rade zajednički, ili jedna protiv druge. Mi tražimo *dinamično shvaćanje* duševnih pojava. Stvarno zapažene pojave moraju prema našem shvaćanju ustuknuti pred težnjama, koje su samo pretpostavljene.

I iako kod omaški ne želimo više ići u dubinu, možemo još uiniti jedan hitar pregled širine ovog područja, pri čemu ćemo iznova pronaći već poznato, ali naići i na trag ponekog novog. Pri tome ćemo se pridržavati već u početku spomenute podjele na tri grupe omaški u govoru s njima pridruženim omaškama u pisanju, čitanju, slušanju, zaboravljanju - koje se dalje razrađuju ovisno o zaboravljenom objektu (imena, nepoznate riječi, namjere, dojmovi) i njegovu pogrešnom dohvaćanju, zametanju, gubljenju. Obazremo li se na zablude, one se djelomice priključuju zaboravljanju, a djelomice pogrešnom dohvaćanju predmeta.

Već smo se dosta bavili omaškama u govoru, pa ipak se još ponešto može pridodati. Jer, na omaške u govoru nadovezuju

se manje afektivne pojave, koje nisu posve beznačajne. Nitko ne može rado omašku u govoru; esto namjerno i preuzeti vlastitu, no nikad ne može preuzeti omašku u govoru nekog drugog. Na neki je način omaška u govoru i zarazna; nije o njoj lako govoriti, a da i sami ne zapadnemo u nju. I najneznatnije oblike omaške u govoru, koji nam ne mogu pružiti neka naročita razjašnjenja u vezi prikrivenih duševnih procesa, ipak nije teško prozrijeti u njihovoj motivaciji. Primjerice, kad netko dugi samoglasnik izgovori posve kratko zbog omaške u govoru nastale u toj riječi i iz bilo koje motiviranosti, tada će slijediti i kratki toliko otegnuti, da će uiniti još jednu omašku u govoru, kojom će kompenzirati onu raniju. Isto tako, kad neki dvoglas izgovori ne isto i površno, na primjer - *eu* ili *oi* kao *ei*, on se pokušava ispraviti tako, što će slijediti i *ei* zamijeniti sa *eu* ili *oi*. Pri tome se mjerodavnim treba obzir prema slušatelju, koji ne bi zbog toga smio povjerovati, da je govorniku posve ravnodušan na in na koji vlada svojim materinjim jezikom. Jer, druga kompenzirajuća omaška upravo i ima namjeru slušatelju ukazati na onu prvu, i uvjeriti ga, da nije promakla niti govorniku. Najčešće i najjednostavniji i najneznatniji slušateljski omaški u govoru sastoje se u zgušnjavanju i zadržavanju slijedeće riječi u onu raniju, a izbijaju u beznačajnim dijelovima razgovora. U nekoj se podužoj rečenici, na primjer, omaška u govoru događa se tako da posljednja riječ namjeravane izjave zadre u onu prethodnu. To ostavlja dojam određenog nestrpljenja da se rečenica što prije završi, a općenito dokazuje određeno protivljenje sadržaju te rečenice, ili uopće razgovoru. Tako dolazimo do graničnih slušateljskih, u kojima se miješaju razlike između psihoanalitičkih i općenitih fizioloških shvaćanja omaški u govoru. Pretpostavljamo da u ovim slušateljskim pojavama postoji ometanje a težnja namjeravanog govora; no, ona može samo pokazati da postoji, ali ne i ono, što joj je

samoj namjera. Poreme aj koji izaziva, potom slijedi bilo ko-
je glasovne utjecaje ili asocijativnu povezanost, pa se može
shvatiti kao odvla enje pozornosti od namjeravane izjave.
Samo, niti taj poreme aj pozornosti, a niti asocijativne sklo-
nosti, kad se uklju e, ne poga aju samu srž tog procesa. To
postaje pokazatelj postojanja namjere ometanja željene
izjave, ija se priroda ovaj put ne može odgonetnuti iz njena
u inka, kako je to bilo mogu e u svim bolje izraženim slu a-
jevima omaški u govoru.

Omaške u pisanju, na koje sada prelazim, toliko se podu-
daraju s omaškama u govoru, da ne moramo o ekivati neke
nove stavove. Možda nam je ak su eno i malo naknadno pro-
listavanje ranije re enog. Jer, toliko rasprostranjene male
omaške u pisanju, zgušnjavanja, zadiranja kasnijih, a naro ito
posljednjih rije i, opet ukazuju na jednu op enitu nevoljkost
tijekom pisanj, te nestrpljivost da se ono što prije okon a;
izrazitiji u inci pisanih omaški omogu uju da se prepozna
priroda i namjera ometaju e težnje. Op enito se zna, da - kad
u nekom pismu nai ete na omašku - nešto s pošiljateljem nije
bilo u redu; a što se to kod njega doga alo, ne može se baš uvi-
jek utvrditi. Cesto onaj, koji piše, niti ne zamje uje omašku u
pisanju, kao sto je to i kod omaške u govoru. Stoga je uo ljiivo
sljede e zapažanje: postoje ljudi koji vježbaju naviku, da
svako pismo koje napišu i pro itaju prije njegova odašiljanja.
Drugi se ne koriste time; no, ako ga ipak ponekad pro itaju,
tada obi no imaju priliku prona i neku o evidnu omašku u
pisanju, te je potom ispraviti. Kako to treba objasniti? To
izgleda gotovo kao da ti ljudi znaju, da su pri pisanju pisma
u inili neku omašku. Trebamo li uistinu povjerovati u to?

Na prakti no zna enje omaške u pisanju nadovezuje se i
jedan zanimljiv problem. Možda ete se prisjetiti slu aja jed-
nog ubojice H., koji se iz znanstvenih instituta uspio do epati

kultura uzro nika strahovito zaraznih bolesti, predstavljaju i
se kao istraživa bakterija, i koji je te kulture iskoristio za to,
da na najsvremeniji na in sa svog puta ukloni njemu bliske
osobe. Taj se ovjek jednom kod rukovodstva takvog jednog
instituta požalio na neu inkovitost kultura koje su mu dosta-
vili, no pri tome je u inio omašku u pisanju, pa je umjesto
rije i »bei meinen Versuchen an Mäusen oder Meerschwein-
chen« (kod mojih pokusa na miševima ili zamorcima, op.p.) u
njemu jasno stajalo »bei meinen Versuchen an Menschen«
(kod mojih pokusa na ljudima, op.p.). Ovu su omašku uo ili i
lije nici tog instituta; no, koliko znam, nisu iz nje izvukli ni-
kakve zaklju ke. No, što vi mislite? Nisu li lije nici ovu
napisanu omašku trebali prije shvatiti kao priznanje, te potak-
nuti istragu kojom bi na vrijeme zaustavili djelovanje tog
zlo inca? Nije li u ovom slu aju nepoznavanje našeg shva-
anja omaški postalo uzrokom jednog propusta, zna ajnog u
praksi? Ja mislim, da bi se meni takva jedna omaška u pisanju
zasigurno u inila vrlo sumnjivom, no njenom korištenju kao
priznanju stoji na putu nešto vrlo važno. Jer, stvar nije tako
jednostavna, kako se ini. Omaška u pisanju zasigurno je po-
kazatelj, no sama za sebe ne bi bila mogla biti dostatan uvod
za po etak istrage. Da se ovjek bavi mišlju kako e inficirati
ljuje, to ova omaška bez sumnje govori, no ne može se doni-
jeti odluka ima li ova pomisao vrijednost jasne štetne namje-
re, ili zapravo bezna ajne fantazme. ak je mogu e da bi o-
vjek, koji je u inio ovakvu omašku u pisanju - odbacio od
sebe takvu fantazmu s najboljim subjektivnim opravdanjima,
te je zanijekao kao njemu nešto posve strano. A kad emo kas-
nije prou avati razliku izme u psihi ke i materijalne stvarno-
sti, mo i ete još bolje razumjeti ove mogu nosti. No, to je
opet slu aj, u kojem omaška naknadno dobiva neslu eni zna-
aj.

Kod omaški u itanju nailazimo na jednu psihičku situaciju, koja se jasno razlikuje od one kod omaški u govoru ili pisanju. Jer, jedna od obilježja me usobno konkurentnih težnji ovdje je zamijenjena osjetilnom pobudom, pa je možda zato i manje otporna. Ono što se ita nije proizvod vlastita duševnog života, kao ono, što se namjerava napisati. Stoga se u velikom broju slučajeva omaška u itanju sastoji od cjelovite zamjene. Riječ, koju je trebalo pročitati, zamijenjena je posve drugom, pri čemu ne treba postojati sadržajna povezanost između u tekstu i u inku omaške u itanju, već se u pravilu radi o oslanjanju na sličnost među riječima. Lichtenbergov primjer: *Agamemnon* umjesto *angenommen*, najbolji je primjer iz ove grupe. Želi li se upoznati ometajuća težnja koja uzrokuje omašku u itanju, tada se mora posve zanemariti pogrešno pročitani tekst, te uvesti analitičko istraživanje s ovim pitanjima: koja pomisao nastaje kao najbliža u inku omaške pri itanju, te u kojoj je situaciji došlo do pogrešnog itanja. Katkad je dostatno i samo poznavanje ove posljednje, pa da se razjasni omaška u itanju, primjerice, kad netko luta stranim gradom, našavši se u određenoj potrebi, pa na velikoj ploči, na prvom katu neke zgrade, pročitati riječ *Klosetthaus* (kuća s javnim zahodima). Ima još upravo toliko vremena da se zaudi tome što je natpis postavljen tako visoko, prije nego što otkrije da se na njoj zapravo može pročitati *Korsetthaus* (prodavaonica steznika). U drugim slučajevima upravo omaška u itanju, neovisno o sadržaju teksta, zahtijeva upuštanje u analizu, koju je nemoguće izvršiti bez uvježbanosti u psihoanalitičkoj tehnici i bez povjerenja u nju. No, najčešće se ipak lakše dopijeva do razjašnjenja omaške, koja nastaje prilikom itanja. Kao i u primjeru *Agamemnona*, zamijenjena riječ bez daljnjeg otkriva jedan misaoni krug, iz kojeg poremećaj proizlazi. U ovim je ratnim vremenima, na primjer, vrlo uobičajeno da se imena

gradova i vojskovođa, te vojnički izrazi što nam se neprekidno vrte oko ušiju - mogu pročitati posvuda, gdje ususret nailazi poneka sličnost na riječ. Ono što nekoga zanima i zaokuplja, to i stupa na mjesto onoga, što mu je strano i još nezanimljivo. Tragovi misli ometaju prihvaćanje novoga.

Niti kod omaški u itanju ne nedostaje slučajeva druge vrste, u kojima već i sam tekst, koji se ita, pobudu ometajuću težnju, kroz koju se zatim najčešće pretvara upravo u svoju suprotnost. Kad treba pročitati nešto neželjeno, analizom se uvjeravamo u to, da bi snažnu želju za odbijanjem pročitaniog trebalo smatrati odgovornom za nastalu izmjenu u itanju.

Kod češćih slučajeva omaški u itanju koje smo spomenuli kao prve, zapostavljena su dva imbenika, kojima smo dodijelili značajnu ulogu u mehanizmu omaški: sukob dviju težnji, te potiskivanje jedne od njih, koja to nadoknađuje izražavajući i omašku. Ne radi se o tome da bi kod omaške u itanju postojalo nešto suprotstavljeno, već da je prodiranje misaonog sadržaja koji dovodi do omaške u itanju mnogo ovidnije no potiskivanje, koje je on prije toga trebao otprijetiti. Upravo ova dva imbenika najočividnije susrećemo kod različitih situacija omaški zbog zaboravljanja.

Zaboravljanje namjera zapravo je posve jasno, a njegovo tumačenje, kako smo vidjeli, ne osporavaju ni nestručnjaci. Svaki put je težnja koja ometa namjeru - suprotna namjera, nevoljkost za koju nam tek preostaje shvatiti zbog čega se ne izražava drugačije, i to na neki manje prikriven način. No, postojanje ove protutežnje je nesumnjivo. Ponekad se uspijeva razotkriti motiv koji ovu protutežnju primorava da se prikrije, iako ona svaki put postiže svoju svrhu iz prikrivanja - putem omaške, jer kad bi se iskazala kao otvoreno opiranje, odbijanje bi joj bilo zajamčeno. Kad između namjere i njena

izvršenja nastupi značajna promjena psihike situacije zbog koje ne e do i u pitanje izvršenje te namjere, tada zaboravljanje namjere nadilazi okvire omaške. Ovdje se tome više ne udi i uvi da, da bi bilo posve suvišno prisjetiti se namjere; ona je bila trajno ili privremeno dokinuta. Omaška se može nazvati zaboravljanjem namjere tek ako više ne možemo vjerovati u takav jedan prekid.

Slučajevi zaboravljanja namjera općenito su toliko jasni i providni, da upravo stoga nisu zanimljivi za naša istraživanja. Ali, iz ovih proučavanja omaški možemo ipak na dva mjesta naučiti nešto novo. Rekli smo da zaboravljanje - dakle, neizvršenje neke namjere - ukazuje na neku njoj neprijateljsku volju. To ostaje na snazi, samo što prema ishodu naših istraživanja ta suprotna volja može biti dvojaka - izravnija, ili neizravnija. Što se podrazumijeva pod ovom potonjom, najbolje se može objasniti na jednom ili dva primjera. Kad zaštitnik zaboravi založiti se za svog štitećenika kod neke treće osobe, to se može dogoditi zato, što se zapravo baš i ne zanimamo za svog štitećenika, pa ga stoga nerado i preporučujemo. Svakako e barem štitećenik u tom duhu shvatiti ovo njegovo zaboravljanje. No, sve se može odvijati i zamršenije. Volja protivna izvršenju namjere može kod zaštitnika biti uzrokovana i s neke druge strane, te se izraziti na posve drugom mjestu. To ne treba biti ni u kakvoj vezi sa štitećenikom, već on može imati nešto protiv treće osobe, kod koje bi se za njega trebao založiti. Vidite, dakle, kakva se razmišljanja i ovdje sukobljavaju s praktičnom primjenom naših tumačenja. Štitećenik, usprkos ispravnom tumačenju tog zaboravljanja, dolazi u opasnost da postane isuviše sumnjiv, te time svom zaštitniku uini tešku nepravdu. Ili: kad netko zaboravi sastanak obe an nekom drugom, koji je zaista i namjeravao održati, tada bi najčešće objašnjenje za to bilo - izravna ne-

sklonost prema susretu s tom osobom. No, ovdje bi analiza mogla podnijeti dokaz, da se ometaju a težnja ne odnosi na tu osobu, već je usmjerena protiv mjesta na kojem se sastanak treba održati, i koje se želi izbjeći i zbog nekog bolnog iskustva, vezanog uz nj. Ili: kad netko zaboravi predati pismo na poštu, suprotna bi se težnja mogla povezati sa sadržajem tog pisma; no, ni u kom slučaju nije isključeno i to, da je pismo samo po sebi posve bezazleno, te da do suprotnih nastojanja dolazi samo zato, jer nešto u njemu podsjeća na neko ranije odaslano pismo, koje je bilo izravan povod za suprotnu težnju. Može se reći, da se opravdana suprotna težnja prenijela s onog ranijeg pisma na ovo sadašnje, kod kojeg zapravo nije imala što tražiti. Vidite, dakle, da se prilikom procjenjivanja naših opravdanih tumačenja treba naučiti oprezu i uzdržavanju; jer ono, što je psihološki jednako po vrijednosti, u praksi može imati uistinu mnoga značenja.

Pojave kakve su ove u životu e vam se vrlo neuobičajne. Možda ste skloni pretpostaviti, da »neizravna« suprotna volja ovaj proces gotovo već obilježava kao patološki. No, uvjeravam vas da se on događa i u okvirima normalnog i zdravog. Uostalom, nemojte me pogrešno shvatiti. Nikako ne želim priznati nepouzdanost naših analitičkih tumačenja. Mnogoznačnost zaboravljanja namjere o kojoj sam govorio postoji samo dok ne izvršimo analizu slučajeva, i ne protumačimo ga na temelju naših općih pretpostavki. Kako analizu radimo s osobom o kojoj se radi, svaki put s dostatnom sigurnošću osjetimo, je li to izravna suprotna volja, ili - otkuda ona uopće proizlazi.

Druga je to kada sljedeća: kad u velikoj većini slučajeva pronađemo potvrdu, da se zaboravljanje neke namjere svodi na suprotnu volju, tada dobivamo hrabrosti da takvo rješenje proširimo i na jedan drugi niz slučajeva, u kojima

analizirana osoba ne potvrđuje naš zaključak o postojanju te suprotne volje, već ga odbija. Uzmite ovdje kao primjere za to sve teške događaje - da uvijek zaboravi vratiti knjige koje je posudio, te platiti račune ili dugove. Bit će toliko drski, da tom uvijek o kojem se radi predbacimo, kako kod njega postoji namjera da te knjige zadrži, a dugove ne plati; i iako on odbija takvu namjeru, neće biti u mogućnosti dati nam za svoje ponašanje neko drugo objašnjenje. Na ovo mi nastavljamo, da on ima takvu namjeru, samo da o njoj ništa ne zna; ali, nama je dosta da se razotkrila kroz djelovanje zaboravljanja. On nam može odgovoriti, kako je naprosto - zaboravio. Sad ovu situaciju prepoznajete kao onu, u kojoj smo se već jednom zatekli. Želimo li dosljedno nastaviti svoja toliko mnogo puta potvrđena tumačenja omaški, koja su se pokazala opravdanima, bit će neizbježno prisiljeni na pretpostavku, da kod uvijek postoje težnje koje mogu biti djelatne, a da on o njima ništa ne zna. No, time dolazimo u proturječje sa svim stavovima, koji gospodare u životu i psihologiji.

Na isti se način i zaboravljanje vlastitih i stranih imena, kao i stranih riječi i može svesti na suprotnu namjeru, koja je izravno ili neizravno usmjerena protiv imena o kojem se radi. O takvoj sam vam izravnoj nesklonosti ranije već spomenuo više primjera. No, ovdje je naročito isto neizravno uzrokovanje, koje uglavnom zahtijeva brižljivu analizu da bi bilo utvrđeno. Tako je, primjerice, u ovim ratnim vremenima, koja su nas prisilila da se odrekemo tolikih svojih ranijih sklonosti, i raspolaganje sjećanjem na vlastita imena mnogo propatilo zbog najudnijih povezivanja. Nedavno mi se dogodilo, da se nisam mogao prisjetiti bezazlenog imena moravskog grada *Biserna*, pri čemu je analiza pokazala da tome nije krivo nikako izravno neprijateljstvo, već sklonost s imenom palaše *Bisenz* u gradu Orvietto, u kojem sam nekoliko puta rado bora-

vio. Kao motiv za ovu težnju usmjerenu protiv prisjećanja imena po prvi put nam se pojavilo na elu, koje će nam tek kasnije razotkriti svoj cjelovit i po svemu veliki anstven značaj pri uzrokovanju neurotičnih simptoma: nesklonost sjećanja da se prisjeti nečega, što je bilo povezano s osjećajima neugode, jer bi se prilikom ponavljanja taj osjećaj neugode opet obnovio. Ovu sklonost izbjegavanju neugode iz sjećanja ili drugih psihičkih inovacija, psihički bijeg od neugode smijemo priznati kao posljednji djelatni motiv, i to ne samo pri zaboravljanju imena, već i kod mnogih drugih omaški, kakve su neizvršenja, zablude i ostalo. Ipak, čini se da je zaboravljanje imena psiho-fiziološki naročito olakšano pa se javlja i u onim slučajevima, koji ne dopuštaju povezanost s umnožavanjem nekog neugodnog motiva. Kad netko izrazito naginje zaboravljanju nekog imena, tada analitičkim istraživanjem možete kod njega utvrditi kako se tog imena ne prisjeća, i to ne samo stoga što ga ne voli ili jer ga podsjećaju na nešto omraženo, već i zato, jer to ime kod njega pripada jednom drugom asocijativnom krugu s kojim ima prisnije veze. Kao da je ime tamo gotovo zadržano, pa je uskraćeno drugim, trenutno djelujućim asocijacijama. Kad se prisjetite umjetničkih djela mnemotehnike, s određenim utvrditi da se imena zaboravljaju upravo kao posljedica istih onih povezanosti, koje se inače namjerno uspostavljaju da bi se zaštitile pred zaboravom. Uzmite, primjerice, ime kao što je Theodor. Nekome od vas neće ovo ime značiti ništa naročito; no, za druge je to ime njihova oca, brata, prijatelja ili - njihovo vlastito. Tada će vam analitičko istraživanje pokazati kako onaj prvi nije u opasnosti da zaboravi, kako i određena nepoznata osoba nosi ovo ime, no kako će oni drugi neprekidno naginjati tome, da nepoznatom uskrate ime za koje im se čini da je namijenjeno njihovim intimnim vezama. Pretpostavite sada da se ova asocijativna

smetnja može susresti s djelovanjem na ela neugode, povrh toga i s neizravnim mehanizmom; tek tada ete postati sposobni stvoriti odgovaraju u predodžbu o poteškoćama, koje uzrokuje privremeno zaboravljanje imena. No, sva e vam ova događanja bez pogovora razotkriti jedna ispravna analiza.

Zaboravljanje dojmova i doživljaja ukazuje, i to još mnogo jasnije i isključivo što to ino zaboravljanje imena, na djelovanje težnje da se neugodno ukloni što dalje od sjećanja. Naravno, ono ne pripada cijelim svojim obimom omaškama, ve samo utoliko, ukoliko nam se u ino upadljivim i neopravdanim - mjerimo li mjerilom naših uobičajenih iskustava - dakle, primjerice, kad zaboravljanje pogoda isuviše svježije ili isuviše značajne dojmove, ili one koji izostanak stvara prazninu unutar jedne cjeline koje se ina e posve dobro sjećamo. Zašto i kako mi uopće možemo zaboraviti, između ostalih, i one doživljaje koji su na nas zasigurno ostavili najdublji dojam, kakvi su događaji iz naših prvih godina djetinjstva - to je posve drugi problem, kod kojeg određenu ulogu svakako igra i obrana od neugode, no time još zadugo nije sve i objašnjeno. A da se neugodni doživljaji lako zaboravljaju, činjenica je u koju ne treba posumnjati. Primijetili su je razni psiholozi, a na velikog je Damina ostavila takav dojam, da si je nametnuo »zlatno pravilo« - opažanja; koja su se činila nepovoljnima za njegovu teoriju, bilježio bi naročito pozorno, jer se uvjerio da se upravo ona nisu željela zadržati u njegovu pamćenju.

Tko po prvi put sluša o ovom na elu - obrani od neugodnih sjećanja pomoću zaborava, rijetko e propustiti prigovoriti kako je iz vlastita iskustva naučio da se upravo neugodnosti teško zaboravljaju, te se uvijek iznova vraćaju u sjećanje i protiv volje osobe, da bi je mučile - primjerice, sjećanje na uvrede i poniženja. I ova je činjenica to na, pa ipak, prigovor ne stoji. Važno je pravovremeno započeti rad s time, da

je duševni život poprište borbe i igre me usobno suprotstavljenih težnji, ili - izraženo nedinamički - da se sastoji od proturječnosti i parova suprotnosti. Postojanje jedne određene težnje nikako ne isključuje i težnju, koja joj je suprotna; jer, prostora ima za obje. Radi se samo o tome, kako se te suprotnosti postavljaju jedna prema drugoj, kakvi u incidentu proizlaze iz jedne, a kakvi iz one druge.

Gubljenje i zagublivanje su nam naročito zanimljivi zbog njihove višeznačnosti, dakle - zbog raznolikosti težnji, u kojima službu ove omaške mogu stupiti. Svim je ovim slučajevima zajedničko da se nešto htjelo izgubiti; no, iz kojeg razloga i u koju svrhu - u tome se oni razlikuju. Stvar se gubi kad je oštećena, kad postoji namjera da se zamijeni nekom boljom, kad više nije prirasla srcu, kad potječe od neke osobe s kojom su se odnosi pogoršali, ili kad je dobivena pod okolnostima, o kojima se više ne želi razmišljati. Istom ovom cilju može poslužiti i ispuštanje, oštećenje, lomljenje stvari. U životu društva vjerojatno se stiglo do iskustava, da su nametnuta i izvanbra na djeca mnogo osjetljivija od one, rođene zakonito. Za ovakav rezultat nije bila potrebna gruba tehnika takozvanih proizvodica anelisa; za to je dostajalo i određeno za postavljanje u njezi ove djece. I sačuvanjem stvari moglo bi biti jednako, kao i s takvom djecom.

No, stvari mogu biti određene za gubljenje i kad nisu izgubile vlastitu vrijednost, naime - kad postoji namjera da se nešto žrtvuje sudbini, kako bi se obranilo od nekog drugog gubitka od kojega se strahuje. Prema tvrdnjama analize, ovakve su sudbinske zakletve meću nama još uvijek dosta česte, pa je stoga naše gubljenje često zapravo - dobrovoljno žrtvovanje. Isto se tako gubljenje može staviti u službu prkosa i samokažnjavanja; ukratko, nesagledive su udaljenije motivacije težnji, da se neke stvari oslobodimo tako, da je izgubimo.

Pogrešno uzimanje stvari koristi se - esto, kao i ostale za- blude, da bi se ispunile one želje, kojih bi se trebalo odre- i. Pri tome se ova namjera prikriva pod krinkom - sretnog slu- aja. Tako se, primjerice, dogodilo jednom našem prijatelju; kad je nevoljko trebao krenuti željeznicom u neki obližnji grad u posjetu, prilikom presijedanja je ušao u pogrešan vlak, koji ga je iznova dopremio u grad; ili, kad bi se netko na putu- vanju svakako želio zadržati neko vrijeme na jednoj od me- u- stanica, što zbog ostalih obveza ne bi trebao u- initi, pa previ- di ili zakasni na daljnju prometnu vezu, te je tako primoran na- željeni prekid putovanja. Ili, kako je to bilo s jednim mojim bolesnikom kojemu sam zabranio da telefonom naziva svoju dragu, i koji je »omaškom«, jer je bio »zamišljen«, izgovorio krivi broj žele i telefonirati meni, pa se odjednom zatekao na telefonskoj vezi - s njom. Zgodan, a- ak i za praksu zna- ajan primjer izravne omaške dohva- anja donosi promatranje jed- nog inženjera, a vezano je uz uvod u ošte- enje jedne stvari:

»Prije nekog vremena sam radio sa svojim suradnicima u laboratoriju Visoke škole na nizu složenih pokusa vezanih uz elasticitet - posao, koji smo dobrovoljno preuzeli, ali je odjednom zapo- eo iziskivati više vremena, no što smo o eki- vali. Kad sam jednog dana iznova krenuo u laboratorij sa svo- jim suradnikom F.-om, on izjavi kako mu je danas nezgodno utrošiti toliko vremena, kad ga kod ku- e- eka toliko mnogo drugih poslova koje treba obaviti; mogao sam se samo sugla- siti s njim, te ga napola u šali podsjetiti na jedan doga- aj od prošlog tjedna: »Nadajmo se, da- e stroj opet zatajiti, kako bi- smo mogli prekinuti posao i oti- i ranije!«

Kod raspodjele poslova se dogodilo, da je suradnik F. tre- bao upravljati ventilom preše, to jest, trebao je teku- inu pod pritiskom iz akumulatora opreznim otvaranjem ventila lagano propuštati u cilindar hidrauli- ne preše; voditelj pokusa stajao

je pri tome kod manometra te je, kad se postigao pravi priti- sak, glasno povikao: »Stoj!« Na ovu je naredbu F. dohvatio ventil, i svom ga snagom zavrnuo - ulijevo (svi se ventili, bez iznimke, zatvaraju okretanjem udesno!). Time je odjednom aktivirao cjelokupni pritisak akumulatora u preši, a cijevni vod nije bio spreman na to, pa se jedan cijevni spoj odmah rasprsnuo - posve bezazlen kvar na stroju, koji nas je ipak pri- morao da za taj dan obustavimo posao, i krenemo ku- i.

Uostalom, karakteristi- no je što se nakon nekog vremena, kad smo razgovarali o tom doga-aju, F. uop- e nije želio pri- sjetiti mojih izjava, kojih sam se ja sa sigurnoš- u sje- ao.«

Ovo bi vas moglo navesti na pomisao, da nije uvijek be- zazlena slu- ajnost ona, koja ruke vaših služavki- ini toliko opasnim neprijateljima vaše imovine u ku- anstvu. A možete odmah postaviti i pitanje, je li baš uvijek slu- aj, kad- ovjek sam sebe ozlijedi te time u opasnost dovede i vlastiti integri- tet. To su poticaji kojima i sami možete povremeno provjeriti vrijednost, slijede i analizu opažanja.

Cijenjeni moji slušatelji! Ovo još ni izdaleka nije sve što bi se moglo izre- i o omaškama. Ima još mnogo toga što treba istražiti, i o- emu valja raspravljati. No, zadovoljan sam i ako su naša dosadašnja otkri- a na odre- eni na in uzdrimala vaše donedavne stavove o tome, te ako ste postigli neki stupanj spremnosti za prihva- anje novoga. Uostalom, odlu- io sam napustiti vas pred nerazjašnjenim stanjem stvari. Prou- av- njem omaški ne možemo dokazati sve naše pouke, niti se bez dokaza osloniti jedino na ovu gra- u. Velika se vrijednost omaški za naše svrhe nalazi u tome, da su to pojave na koje se dosta u- estalo nailazi i na vlastitoj osobi, i koje nikako nema- ju kao pretpostavku postojanje bolesti, da bi se dogodile. Tek bih još jednom vašem, do sada neodgovorenom pitanju dopu- stio, da na kraju do- e do rije- i: ako su se ljudi - kako smo na

mnogim primjerima vidjeli - toliko približili razumijevanju omaški, i ako se toliko esto ponašaju kao da su im prozreli smisao, kako je onda mogu e da iste ove pojave uglavnom predstavljaju kao slu ajne, besmislene i bezna ajne, te zašto se toliko žustro opiru njihovu psihoanaliti kom razjašnjenju?

Imate pravo, to je neobi no i zahtijeva objašnjenje. No, ja vam ga ne u dati, ve u vas polagano dovesti do onih uza-
jamnosti iz kojih e vam se objašnjenje nametnuti samo, i bez moje pomo i.

DRUGI DIO

SAN

[1916. (1915.-16.)]

V. predavanje

POTEŠKO E I PRVA PRIBLIŽAVANJA

Moje dame i gospodo! Jednog se dana otkrilo, da simptomi bolesti nekih nervoznih ljudi imaju - nekakvog smisla.¹ Na tome se utemeljio i psihoanalitički postupak izlječenja. U tom bi se liječenju dogadalo da oboljeli iznose i svoje snove, umjesto svojih simptoma. Tako se javila i slutnja, da i ovi snovi imaju nekakvog smisla.

No, mi ne bismo krenuti ovim povijesnim putem, već bismo udariti upravo obrnutim. Želimo pokazati smisao snova, kao pripremu za proučavanje neuroza. Ovo je obrtanje opravdano, jer ne samo što je proučavanje sna najbolja priprema za neuroze, već je i sam san tako nešto jedan neurotični simptom, i to onaj, koji za nas ima neprocjenjivu prednost - da se javlja i kod svih zdravih osoba. Da, čak i kad bi svi ljudi bili zdravi i kad bi samo sanjali, iz njihovih bismo snova mogli doprijeti gotovo do svih onih spoznaja, do kojih nas je dovelo i proučavanje neuroza.

Tako je san postao predmetom psihoanalitičkog istraživanja. Opet jedna uobičajena, slabo cijenjena pojava, naoko

¹ Josef Breuer, u godinama od 1880.-1882. Usporedi ovdje i moja predavanja održana u Americi 1909. godine, O psihoanalizi i »O povijesti psihoanalitičkih kretanja«, (dijelovi VIII i X ovog Zbirnog izdanja to jest, Sabranih djela).

bez praktične vrijednosti, kakve su i omaške, s kojima mu je zajedničko to, da se događaju i kod zdravih. No, inače su uvjetni za naš rad - nepovoljniji. Omaške je zanemarivala samo znanost, vodeći o njima vrlo malo brige; no, ipak nije bila nikakva sramota baviti se njima. Reklo bi se - postoje doduše i važnije stvari, no možda i iz ovoga može nešto proizaći. Ali, bavljenje snovima ne samo što je nepraktično i suvišno, već je i izravno sramotno; sa sobom donosi mržnju zbog neznanstvenosti, te pobuđuje sumnje u neke osobne sklonosti ka misticizmu. Da se jedan liječnik bavi snovima, kad u samoj neuropatologiji i psihijatriji ima toliko toga ozbiljnijeg: tumori velike jakosti, koji pritiskuju organ duševnog života, izljevi krvi, kronične upale kod kojih se i pod mikroskopom mogu pokazati promjene na dijelovima tkiva! Ne, san je isuviše neznanstveni predmet, i ne zaslužuje istraživanje.

I još nešto: sam njegov oblik prkositi svim zahtjevima egzaktne istraživanja. Jer, u istraživanju sna ne može se biti siguran čak niti u sam predmet istraživanja. Neka ideja ludila, primjerice, stiže nam ususret posve jasno i određeno očitano. Ja sam car Kine, kaže bolesnik glasno. Ali - san? On se najčešće ne može niti ispričati. Kad netko priča o svom snu, ima li jamstvo da ga je točno prepričao, i nije li ga mnogo više tijekom priča izmijenio, nešto mu nadodao, primoran na to neodređenošću u svog sjećanja? Većine snova ne možemo se uopće niti sjetiti, zaboravljeno je sve, izuzev njihovih malih odlomaka. Pa zar bi se na tumačenje ovakve građe trebala temeljiti neka znanstvena psihologija, ili neka metoda liječenja oboljelih?

Određeno pretjerivanje u nekom procjenjivanju smije nas uiniti sumnjivima. Prigovori protiv sna kao predmeta istraživanja o toliko idu predaleko. Beznačajnošću u samom predmetu morali smo se pozabaviti već i kod omaški. Rekli smo si, da

se velike stvari mogu izraziti i kroz male znakove. Što se ti e neodre enosti snova, to je tek jedna osobina, kakve su i dru-ge; a stvarima se ne mogu propisivati njihove osobine. Uosta- lom, postoje i posve jasni, i posve odre eni snovi. A ima i dru- gih predmeta psihijatrijskog ispitivanja, koji trpe od iste takve osobine neodre enosti, primjerice - mnogi slu ajevi opsesij- skih predodžbi, kojima su se ipak bavili i cijenjani, ugledni psihijatri. Prisjetit u se posljednjeg slu aja, koji se pojavio u mojim lije ni kim djelatnostima. Bolesnica mi se predstavila rije ima: »Imam neki odre eni osje aj, kao da sam nekom ži- vom bi u - djetetu? - ne, prije psu - naudila, ili željela naudi- ti, možda ga gurnuti s nekog mosta, ili nekako druga ije«. Tom problemu zbog nesigurnog sje anja na san možemo pri- pomo i, ukoliko utvrdimo da e kao san važiti sve što god nam sanja ispri a, bez obzira na sve ono, što je mogao za- boraviti ili izmijeniti u svom prisje anju. I kona no, ne može se tek tako op enito smatrati da je san nešto nevažno. Iz vla- stitog nam je iskustva poznato kako se raspoloženje, s kojim se probudimo iz nekog sna, može protegnuti i na itav taj dan; lije nici su promatrali i slu ajeve, kod kojih neka duševna bo- lest zapo ne nekim snom, pa se osoba potom pridržava neke ideje ludila iz tog sna; pa i za povijesne osobe se izvješ uje, da su iz snova crpile poticaje za svoje zna ajne poduhvate. Stoga emo upitati - otkuda zapravo potje e taj prezir znan- stvenih krugova prema snu?

Mislim da je to reakcija na njegovo precijenjivanje u rani- jim Ivremenima. Poznato je, da rekonstrukcija prošlosti nije lakat no, sa sigurnoš u možemo pretpostaviti - dopustite mi ovu šalu - da su i naši preci prije 3.000 i više godina sanjali, i to na sli an na in kao i mi. Koliko znamo, svi su stari narodi pridavali velik zna aj snovima, i smatrali ih primjenjivima u praksi. Iz njih su izvodili znakove za budu nost, u njima su

tražili znamenja. Za Grke i ostale Isto njake bilo je u to vri- jeme kretanje na ratni pohod bez tuma a snova jednako nemo- gu e, kao što bi to danas bilo bez izvi a kih letova. Kad je Aleksandar Veliki krenuo u svoj osvaja ki pohod, u njegovoj su se pratnji nalazili najpoznatiji tuma i snova. Grad Tir, koji je tada još bio smješten na jednom otoku, pružao je kralju tako žestok otpor, da se bavio mišlju o odustajanju od njegove opsa- de. Tada je jedne no i usnio satira, koji kao da je plesao u tri- jumfu; kad je san ispri ao svojim tuma ima snova, dobio je objašnjenje da mu se njime najavljuje pobjeda nad gradom. Naredio je napad, i - zauzeo grad Tir. Kod Etruš ana i Rimlja- na bile su u uporabi druge metode naviještanja budu nosti, no tuma enje snova se njegovalo i visoko cijenilo tijekom itavog helenisti ko - rimskog razdoblja. Iz literature koja se time ba- vila, ostalo nam je sa uvano barem najvažnije djelo, knjiga Artemidora iz Daldisa, koja se smješta u vrijeme cara Hadri- jana. Kako je potom došlo do toga da je vještina tuma enja snova propala, a san pao u nemilost, ne bih vam znao re i. Prosvije enost nije baš u tome mogla imati mnogo udjela, jer je mra ni Srednji vijek vjerno o uvao i mnogo apsurdnije stva- ri, no što je to bilo anti ko tuma enje snova. Ali, injenica je, da je zanimanje za snove postupno utonulo u praznovjerje, te se moglo pretpostaviti samo kod neškolovanih ljudi. Posljed- nja zloraba tuma enja snova i u naše vrijeme u snovima tra- ži brojeve, predodre ene za izvla enje tijekom lutrije. Nasu- prot tome, egzaktna znanost današnjice po ela se u više navra- ta baviti snom, no uvijek samo s namjerom, da na njemu pri- mijeni svoje fiziološke teorije. Naravno, lije nici su san sma- trali ne-psihi kim inom, iskazivanjem somatskih podražaja u duševnom životu. 1878. godine Binz objašnjava san kao »tje- lesni, u svim slu ajevima beskoristan, a u mnogim slu ajevima i bolestan proces, iznad kojeg se duša svijeta i besmrtnost

nalaze onoliko visoko, koliko i plavkasti zrak iznad nekog pješ anog, biljem neobraslog tla u najdubljoj nizini.« Maury ga uspore uje s nepovezanim trzajima pri gr enju motornih ži vaca, što je u suprotnosti s uskla enim pokretima normalnog ovjeka; jedna stara poredba dovodi sadržaj sna u odnos sa zvucima, koje bi proizvelo »deset prstiju nekog glazbeno neškolovanog ovjeka, dok prebire po tipkama glazbala«.

Tuma iti zna i, prona i neki prikriveni smisao; o tome, naravno, kod ovakve procjene djelovanja snova ne može biti ni govora. Pogledajte opis snova kod Wundta, Jodla i ostalih novijih filozofa; on se zadovoljava nabranjem odstupanja života u snu od budnog razmišljanja, i to s namjerom podcijenivanja sna, te isti e rasulo asocijacija, dokidanje kritike, isklju enje svih umije a, i druga obilježja smanjenih djelatnosti. Jedini vrijedan doprinos saznanjima o snu, za koji za hvaljujemo egzaktnoj znanosti, odnosi se na utjecaj tjelesnih podražaja koji tijekom spavanja djeluju na sadržaj sna. Od jednog nedavno preminulog norveškog autora, J. Mourly Volda, posjedujemo dvije debele knjige eksperimentalnih istraživanja sna (1910. i 1912. godine prevedene su na njema ki jezik), koje se bave gotovo jedino rezultatima promjena u položaju udova. Bile su nam pohvaljene kao uzor egzaktnog istraživanja sna. Sad možete zamisliti, što bi egzaktna znanost rekla kad bi otkrila, da mi želimo izvršiti pokušaj pronalazanja *smisla* snova? Možda je ona to ve i rekla. No, nemojmo se dati zastrašiti. Ako su omaške mogle imati svoj smisao, može ga imati i san, a omaške u vrlo mnogo slu ajeva i imaju smisao koji je izbjegao egzaktnim istraživanjima. Priznajmo stoga, da jesmo *za* predrasude starih vremena i naroda, te kre nimo stopama anti kih tuma a snova.

Prije svega, moramo se orijentirati o našoj zada i, i ogle dati se na tom podru ju snova. Sto je zapravo san? To je teško

re i u samo jednoj re enici. No, ne želimo pokušati s definicijom tamo, gdje je dostatno ukazivanje na svakome poznatu materiju. Ali, trebali bismo naglasiti ono, što je za san suštinsko. Gdje se to može prona i? Postoje velike raznolikosti unutar okvira koji okružuje naše podru je, i to raznolikosti u svakom od smjerova. Suštinsko e vjerojatno biti ono, što možemo dokazati kao zajedni ko svim snovima.

Pa, prvo sto je zajedni ko svim snovima bilo bi, da pritom - spavamo. Sanjanje je o ito duševni život tijekom spavanja, koji ima odre enih sli nosti s onim dok smo budni, ali se odlikuje i velikim razlikama. Bila je to još Aristotelova definicija. Možda izme u sna i spavanja postoje odnosi, koji su i još bliskiji. Nekoga san može probuditi, netko vrlo esto sanja jedan san kad se spontano budi ili kad je nasilno ometen u spavanju. inu se, da je san neko me ustanje izme u spavanja i budnosti. Tako smo usmjereni na spavanje. Pa, što je onda spavanje?

To je fiziološki ili biološki problem, kod kojega je još mnogo toga sporno. Mi ovdje ne možemo ništa odlučivati, no mislim da bismo smjeli pokušati s psihološkim odre enjem spavanja. Spavanje je jedno stanje, u kojemu ništa ne želim znati o vanjskom svijetu; svrnuo sam svoje zanimanje s njega. Spavanju se prepuštam tako, da se povla im iz tog svijeta i njegove podražaje držim daleko od sebe. Zaspam u i kad sam umoran od njega. Dakle, zapadanjem u san govorim vanjskom svijetu: »Ostavi me na miru, jer želim spavati«, dok dijete kaže obrnuto: »Ne idem još spavati, nisam umoran, hoću još nešto doživjeti.« inu se stoga, da bi biološka težnja sna bila - odmor, a njegova psihološka osobina - prestanak zanimanja za svijet. Naš odnos prema svijetu, na koji smo stigli toliko nerado, inu se da sa sobom donosi i to, da ga ne možemo izdržati - bez prekida. Stoga se privremeno povla imo

u predsvjetovno stanje, dakle - u vrijeme svog postojanja u maj inoj utrobi. Time si barem pribavljamo odnose posve sli ne onima, kakvi su postojali i tada: topli, tamni i bez podražaja. Poneki se od nas još k tome zbiju u što manje klupko, pa kod spavanja zauzimaju položaj tijela posve sli an onome u maj inoj utrobi. Izgleda kao da nas svijet kao odrasle ne posjeduje u cijelosti, već samo s dvije trećine; uopće, kao da smo još nerazvijeni jednom trećinom. Tada je i svako buđenje jutrom - novo rođenje. O stanju nakon spavanja govorimo i rije ima: kao da smo iznova rođeni, preporođeni, pri čemu vjerojatno stvaramo vrlo pogrešnu predodžbu o općenitom osjećaju novorođeneta. Prije bi trebalo pretpostaviti, da se ono osjećajno znatno nelagodnije. A za razliku od onoga koje ponekad kažemo i - ugledati svjetlost svijeta.

Ako je spavanje - to, tada san uopće niti nije na njegovu programu, već se prije čini nepoželjnim dodatkom. Mislimo također, i da je spavanje bez snova ono najbolje, ono jedino pravo. Tijekom spavanja ne bi trebala postojati nikakva duševna djelatnost; ukoliko se ona ipak odvija, onda nam ipak nije uspjelo uspostaviti posvemašnje stanje smirenja; ostaci duševne djelatnosti nisu se uspjeli posve izbjeći. Ovi ostaci, to bi bilo - sanjanje. No, tada se uistinu čini, da san niti ne treba imati neki smisao. Kod omaški je bilo drugačije; jer, to su ipak bile djelatnosti tijekom budnog stanja. Ali, kada spavam i kad sam posve obustavio duševnu djelatnost osim određenih ostataka koje nisam uspio potisnuti, tada uopće nije niti nužno da ovi ostaci imaju neki smisao. Taj smisao ne bih čak niti mogao upotrijebiti, jer ostatak mog duševnog života - spava. Ovdje bi se zaista moglo raditi tek o reakcijama neke vrste traženja, samo o takvim duševnim pojavama, koje izravno slijede somatske podražaje. Snovi bi tada bili ostaci duševnih djelatnosti iz budnog stanja koji ometaju spavanje, pa bismo smje-

li zauzeti stav da se takav predmet, nepodesan za psihoanalizu, što prije napusti.

Me utim, ako san i jeste suvišan, on ipak postoji, pa možemo pokušati dati objašnjenje tog postojanja. Zbog čega i naš duševni život ne spava? Vjerojatno zato, jer nešto ne daje mira duši. Na nju djeluju podražaji, pa ona mora na njih reagirati. San je, dakle, način na koji duša reagira na podražaje, koji djeluju u stanju spavanja. Ovdje zamijetimo pristup razumijevanju snova. Sad možemo kod raznovrsnih snova istražiti koji su to podražaji, koji žele omesti spavanje i na koje se reagira snovima. Do sada smo obradili ono prvo, što je zajedničko svim snovima.

Postoji li i još nešto drugo zajedničko? Da, to je ovidno, ali je mnogo teže i za shvatiti, i za opisati. Duševni procesi kod spavanja imaju i jednu posve drugačiju osobinu, nego budnost. Mnogo se toga proživi u snu i vjeruje u to, iako se u stvarnosti nije doživjelo ništa više osim nekog ometajućeg podražaja. Uglavnom se doživljava u vizuelnim slikama; pritom se mogu pojaviti i osjećaji, pa i misli, i neka druga osjećajna tila mogu pritom ponešto doživjeti, ali se ipak poglavito radi o slikama. Jedan dio poteškoća u proučavanju snova stiče od tuda, da se te slike trebaju prevoditi u riječi. Mogao bih to nacrtati, ali isto nam kaže sanjanje, no ne znam, kako bih to trebao izreći. To zapravo nije nikakva smanjena duševna djelatnost, kakva je ona maloumnika u usporedbi s genijalcem; to je nešto kvalitativno drugačije, iako je teško reći, u čemu se ta razlika ogleda. G. Th. Fechner je jednom izrekao pretpostavku, kako je pozornica (u duši) na kojoj se odvijaju snovi, drugačija od budnog predodžbanja života. To doduše ne razumijemo, ne znamo što bismo o tome trebali misliti, no zaista se iznova stvara dojam neobitnosti, koji na nas ostavlja već ina snova. Ovdje zakazuje čak i usporedba sanjanja s djelovanjem

neke neglazbene ruke. Svakako, glasovir se odgovoriti istim zvucima, iako ne i melodijama, ali se slušajno prije i preko njegovih tipki. Zato nam valja pažljivo zadržati u pamćenju i ovo drugo, zajedničko svim snovima, iako je možda ostalo neshvaćeno.

Ima li još ponešto zajedničko? Ja to ne nalazim, posvuda vidim samo različitosti, i to u svim pogledima - i što se tiče prividnog trajanja, i jasnoće, sudjelovanja osjećaja, postojanosti, i drugog. Sve to zapravo i nije onako, kako bismo mogli očekivati kod prinudne, oskudne, grube obrane jednog podražaja. A što se tiče dimenzija snova, postoje oni vrlo kratki, što sadrže tek jednu ili nekolicinu slika, ili samo misao, pa čak i samo jednu riječ; drugi, koji su nevjerojatno bogati po svom sadržaju, predstavljaju čitave romane, i čini se kao da dugo traju. Postoje snovi koji nam se čine jasnima kao da se proživljavaju, toliko jasnima, da ih neko vrijeme nakon buđenja čak niti ne prepoznajemo kao snove; drugi, koji su neizrecivo slabiji, prepuni sjena i rasplinuti; pa i u jednom te istom snu mogu se izmjenjivati gotovo presnažni, s posve nejasnim dijelovima, koje gotovo da nije moguće shvatiti. Snovi mogu biti posve smisljeni, ili barem povezani, pa čak i duhoviti, ili nevjerojatno lijepi; drugi su opet zbrkani, gotovo kao da su maloumniji, apsurdni, a često gotovo posve ludi. Postoje snovi koji nas ostavljaju posve hladnima, drugi koji glasno pobuđuju sve afekte - bol do suza, strah koji nas razbuđuje, divljenje, užas, i tako dalje. Snovi se najčešće nakon buđenja brzo zaboravljaju, ili se zadržavaju čitav dan tako, da ih se do večeri prisjećamo sve bliže i s mnogo praznina; drugi se održavaju tako dobro, primjerice - snovi iz djetinjstva, da se pojavljuju i 30 godina kasnije, te se na u predpamćenjem kao svjež doživljaj. Snovi se, kao i pojedinci, mogu pojaviti samo jedan jedini put i nikad više, ili se kod iste osobe ponavljaju bilo ne-

izmijenjeni, bilo s manjim odstupanjima. Ukratko, ova mala noćna duševna djelatnost raspolaže ogromnim repertoarom i zapravo može obaviti sve ono, što duša obavlja i tijekom dana, no ipak - to nikada nije isto.

Moglo bi se pokušati razjasniti ove raznolikosti sna, ako bi se prihvatilo da one odgovaraju različitim mehanizmima izmeđuspanja i budnosti, različitim stupnjevima nepotpunog spavanja. Da, no tada bi se s vrijednošću, sadržajem i razgovjetnošću u djelovanja snova trebala uvećati i jasnoća da se radi o snu, jer se duša kod takvih snova približava buđenju, te se ne bi smjelo dogoditi da usred jednog razgovjetnog i razumnog dijela sna odjednom iznikne jedan besmisleni ili nerazgovjetni dio, nakon čega opet uslijedi jedan dobar dio. Toliko brzo duša zasigurno ne bi mogla mijenjati svoju dubinu spavanja. Ovo nam objašnjenje, dakle, ne pruža ništa; uopće, ne ide sve to tako brzo.

Privremeno ćemo napustiti »smisao« snova i umjesto toga pokušati utrti put za njihovo bolje razumijevanje. Iz povijesti snova sa stanjem spavanja zaključili smo, da je san reakcija na neki podražaj koji ometa spavanje. Kako smo vidjeli, to je ujedno i jedina točka u kojoj nam u pomoć može priskočiti egzaktna eksperimentalna psihologija; ona pruža dokaz da se podražaji, izazvani tijekom spavanja, pojavljuju i u snu. Već su izvedena mnoga ovakva ispitivanja, sve do već spomenutog Mourly Volda; no, i svatko se od nas već našao u položaju da kroz povremeno vlastito opažanje potvrdi ovaj rezultat. Vama želim odabrati i ispričati nekoliko starijih pokusa. Maury je ovakve pokuse izvodio na samom sebi. U snu su mu dali da pomiriše kolonjsku vodu. Sanjao je da se nalazi u Kairu, u trgovini Johanna Marie Farine, te su se na to nadovezale i daljnje lude dogodovštine. Ili: lagano su ga uštinili za zatiljak; sanjao je o nekoj ljekarnici koju mu stavljaju, te o

lije niku, koji ga je lije io u djetinjstvu. Ili: kapnuli su mu kapljicu vode na elo; tada se našao u Italiji, snažno se znojeli, i piju i bijelo vino iz Orvieto.

Ono što je upadljivo kod ovih eksperimentalno proizvedenih snova možda ćemo još razgovjetnije shvatiti na jednom drugom nizu snova, izazvanih podraživanjem. Ovo su tri sna, koja je ispričao jedan duhovit promatrač, Hildebrandt, a svi su bili reakcija na zvuk budilice:

»Dakle, krenuo sam jednog proljetnog dana u šetnju, lutanju i zelenim poljima sve dalje, sve do obližnjeg sela; tamo ugledam sve ano odjevene stanovnike, kako u velikom broju kreću prema crkvi s molitvenicima pod rukama. To no! Pa danas je nedjelja, a ubrzo će započeti i rana misa. Odlučih sudjelovati u njoj, no kako mi je bilo malo vruće, prvo se rashladiti na groblju, koje je okruživalo crkvu. I dok sam čitao različite grobne natpise, zašao sam zvonara kako se uspinje na toranj, pa pogledah u visini jedno od onih malih seoskih zvonara, kojim će dati znak za početak mise. Još je neko vrijeme visjelo bez ikakva pokreta, a zatim se započelo njihati - i odjednom, njegovi su zvučali jasno i prodorno, toliko jasno i prodorno, da su okončali moje spavanje. No, zvučali i zvonastizali su od moje budilice.«

»Druga kombinacija. Jasan zimski dan; ulice su prekrivene visokim snijegom. Pristao sam sudjelovati u vožnji saonama, no trebao sam dugo čekati, dok nije stigla obavijest da se saone nalaze pred vratima. Sad uslijediše pripreme za ulazak u saone: položilo se krzno, izvadila vreća za noge - i konačno sjedoh na svoje mjesto. Ali, s odlaskom se još odugovlačilo, dok se uzdama nije dao osjetni znak konjima, da krenu. Oni povukoše; snažno uzdrmani praporci započeh svoju dobro poznatu janjarsku glazbu, i to takvom jednom jačinom, da

se u istom trenutku raskinuo moj san, satkan od pauzine. To opet nije bilo ništa drugo, no - rezak zvuk budilice.«

»I treći primjer! Vidim služavku iz kuhinje, kako s nekoliko tuceta naslaganih tanjura kreće u blagovaonicu duž hodnika. U ini mi se, da je taj stub od porculana u njenim rukama u opasnosti od gubljenja ravnoteže. »Pripazi!«, upozorih je, »bit će ti teret pasti na tlo.« Naravno, ne izostaje njen obavezni prigovor: već je navikla na to, i tako dalje, dok je ja još uvijek pratim pogledom punim zabrinutosti. I to no, na prag vrata se spotakne, a lomno posuće pade, te se uz prasak i tresak rasu u stotine djelića po podu. No, uskoro primjećujem - taj neprestani zvuk ne potječe zapravo od lomljave, već od prave zvonjave; a tu je zvonjavu, kako razaznajem bude i se, skrivila - budilica.«

Ovi su snovi uistinu zgodni; posve su smisleni, i nisu ni malo nepovezani, kako to snovi znaju biti. Stoga im ne želimo ništa zamjeriti. Zajednički im je to, što situacija uvijek završava bukom koja se potom, prilikom buđenja, prepoznaje kao zvonjava budilice. Dakle, ovdje vidimo kako nastaje san, no otkrivamo i još nešto drugo. San ne prepoznaje budilicu - ona se u snu niti ne pojavljuje - već zvuk budilice zamjenjuje nekim drugim; on tumači i podražaj koji prekida spavanje, ali ga svaki put tumači na drugi način. Zašto to? Na ovo nema odgovora, čini se kao da je svojevrijedno. No, razumjeti san značilo bi, da se može navesti zbog čega je odabrao upravo ovu buku, i niti jednu drugu, za tumačenje podražaja budilicom. Na površini ananasa mora se prigovoriti Mauryjevim pokusima - da se vidi, da je proizvedeni podražaj ušao u san, no - zbog čega upravo u takvom obliku, to se ne može otkriti; čini se, da to uopće niti ne proizlazi iz prirode podražaja, koji ometa spavanje. Također, u Mauryjevim se pokusima na izravno djelovanje podražaja najčešće i nadovezuju ogromne količine druge

gra e koja se sanja, na primjer - lude dogodovštine u snu s ko- lonjskom vodom, za koje se ne može dati nikakvo objašnjenje.

Razmislite sada, kako upravo ovi snovi bu enja pružaju još najbolje mogu nosti za utvr ivanje utjecaja vanjskih po- dražaja, koji ometaju spavanje. To e u ve ini drugih slu aje- va biti teže. Jer, ne budimo se iz svih snova, a kad se ujutro i prisjetimo no nog sna, kako bi se tada mogao otkriti onaj ometaju i podražaj, koji je možda tijekom no i djelovao na nas? Meni je jednom uspjelo naknadno utvrditi takav jedan zvu ni podražaj, no - naravno, zahvaljuju i posebnim okol- nostima. Jednog sam se jutro probudio u tirolskom planin- skom mjestu sa saznanjem da sam sanjao, kako je umro - Papa. Nisam si mogao razjasniti taj san, no tada me supruga upitala: »Jesi li uo jutros onu strahovitu zvonjavu, koja je sti- zala iz crkve i kapelice?« Ne, nisam je uo, moje je sanjanje bilo otpornije, no zahvaljuju i ovoj obavijesti - razumio sam svoj san. Koliko esto mogu ovakvi podražaji potaknuti spa- va a na sanjanje, pa da on naknadno dobije obavijest o njima? Možda vrlo esto, a možda i ne. Kad se podražaj više ne može dokazati, o njemu se više ne može ste i nikakvo uvjerenje. No, i bez toga smo prestali cijeniti vanjske podražaje koji ometaju spavanje, otkada znamo da nam mogu objasniti tek jedan djeli sna, a ne i cjelinu reakcije sna.

No, ne trebamo zbog toga posve odustati od itave ove te- orije. Osim toga, ona je sposobna i za napredovanje. O ito je posve svejedno ime je spavanje ometeno, i zbog ega je duša potaknuta na sanjanje. Ako to ne može svaki put biti neki po- dražaj osjetila koji stiže izvana, tada može nastupiti neki tako- zvani tjelesni podražaj, koji potje e od nekog od unutarnjih organa. Ova nam je pretpostavka vrlo bliska, a odgovara i omiljenom shva anju o nastajanju snova. Snovi dolaze od želuca, ujemo kako se esto kaže. Nažalost, kao u estali

slu aj može se pretpostaviti i to, da se neki tjelesni podražaj, koji je djelovao tijekom no i, nakon bu enja više ne može do- kazati, a time postaje i nedokaziv. No, ne želimo previdjeti koliko dobrih iskustava podupire izvo enje snova iz tjelesnih podražaja. Op enito, nesumnjivo je da stanje unutarnjih orga- na može utjecati na san. Povezanost sadržaja ponekog sna s prepunjenim mokra nim mjehurom, ili sa stanjem uzbu eno- sti spolnih organa toliko je o evidna, da se ne može zanema- riti. Od ovih providnih slu ajeva stižemo i do drugih, u kojima se iz sadržaja snova može izvesti barem opravdana pretpo- stavka da su ovi tjelesni podražaji djelovali, i to zato, jer se u samom sadržaju sna pronalazi nešto, što se može shvatiti kao prerada, predstavljanje, tuma enje tih podražaja. Istraživa snova Scherner (1861.), posebno je naglašavao izvo enje snova iz organskih podražaja, te za njih dao i nekoliko lijepih primjera. Kad on, primjerice u jednom snu vidi »dva reda lije- pih dje aka plave kose i nježne boje lica koji su se, željni borbe, usmjerili jedni na druge, me usobno jurišaju, pa se za- tim puštaju, da bi iznova zauzeli stare položaje, te itav pro- ces zapo eli iznova«, tada je tuma enje ovih redova dje aka kao redova zuba samo za sebe i po sebi privla no; ini se da dobiva i svoju punu potvrdu, kad si nakon ove slike sanja »iz vilice izvadi duga ak zub«. Pa i tuma enje »dugih, uskih, vi- jugavih hodnika« zbog podražaja crijeva ini se održivim, te potvr uje Schernerov stav, da san prije svega traži kako e predstaviti organ koji mu šalje neki podražaj, i to pomo u nje- mu sli nih predmeta.

Dakle, moramo biti spremni priznati, da unutarnji podra- žaji mogu za san igrati istu onu ulogu, koju imaju i vanjski. Nažalost, i njihovo ocjenjivanje podliježe istim prigovorima. U velikom broju slu ajeva, i tuma enje iz tjelesnih podražaja ostaje nesigurno ili nedokazivo; ne svi, ve samo odre eni dio

snova pobu uje sumnju u to, da su u njihovu nastajanju sudjelovali unutarnji organski podražaji; kona no, i unutarnji tjelesni podražaj mo i e isto onako malo kao i vanjski ulni podražaj objasniti o snu nešto više od onoga, što odgovara izravnoj reakciji na podražaj. A odakle onda stiže ostatak sna - ostaje nejasno.

No, uo imo jednu osobinu života snova, koja izlazi na vidjelo prilikom prouavanja ovih djelovanja podražaja. Sane donosi podražaj jednostavno ponovljen, ve ga prera uje, aludira na njega, stavlja ga u jednu povezanost, zamjenjuje ga ne im drugim. To je jedna strana rada snova koja nas mora zanimati, jer nas možda približava suštini sna: kad netko zbog nekog poticaja u ini nešto, tada taj poticaj ipak ne iscrpljuje taj rad do kraja. Shakespeareov *Macbeth* je, na primjer, prigodno djelo spjevano povodom stupanja na prijestolje kralja, koji je prvi na svojoj glavi ujedinio krune triju zemalja. No, prekriva li ovaj povijesni događaj sadržaj drame, objašnjava li nam njenu veliku i zagonetku? Možda su i unutarnji i vanjski podražaji, koji djeluju na spavača, također samo pobuđivači i sna, ali nam ne razotkrivaju ništa o njegovoj suštini.

Drugo, što je zajedničko snu - njegova psihička osobnost, s jedne je strane teško shvatljiva, a s druge ne daje nikakvo polazište koje bi se nastavilo slijediti. U snu uglavnom doživljavamo nešto u slikovnim oblicima. Mogu li nam podražaji dati neko razjašnjenje za to? Da li je u stvarnosti podražaj ono, što doživljavamo? Zasto je onda doživljaj slikovni, kad je samo u najrjeđim slučajevima podražaj ono ima onaj, koji je pobudio san? Ili - može li se dokazati, kad sanjamo govorancije, da je tijekom spavanja do našeg uha dopirao neki razgovor ili njemu slični zvuci? Ovu se mogućnost usuđemo odlučiti odbaciti.

Ne možemo li krenuti dalje od onoga što je zajedničko snovima, tada bismo možda mogli pokušati s njihovim različitostima. Snovi su esto besmisleni, smušeni, apsurdni; no, postoje i oni smisleni, razumni, razboriti. Pogledajmo mogu li nam ovi posljednji, smisleni, dati neko razjašnjenje i o onim besmislenima. Spomenut u vam posljednji razborit san koji mi je ispričao, san nekog mladog čovjeka: »Šetao sam duž Kartnerstrasse, te tamo susreo gospodina X, kojemu sam se na neko vrijeme pridružio te potom otišao u restoran. Za moj stol sjede dvije dame i gospodin. U početku sam se zbog toga ljutio, pa ih nisam želio niti pogledati. A onda sam ih pogledao, i vidio da su posve zgodni ljudi.« Sanja je tome pridodao, da je večer prije toga uistinu prošetao tom ulicom, što je inače njegov uobičajeni put, te tamo stvarno susreo gospodina X. Drugi dio njegova sna nije bila nikakva izravna reminiscencija, ve je samo imala određene sličnosti s jednim događajem prije dužeg vremena. Ili, jedan drugi razuman san jedne dame: »Njen suprug upita: Ne treba li se glasovir dati na podešavanje? Ona: Ne isplati se, ionako ga treba iznova presvući i kožom.« Ovaj san, bez nekih izmjena, ponavlja razgovor koji se dan prije uistinu vodio između nje i njena supruga. Sto u imo iz oba ova razumna sna? Ništa drugo, osim da se u njima mogu pronaći i ponavljanja iz života tijekom dana, ili nadovezivanja na njega. To bi ve bilo nešto, što bi se samo općenito moglo reći i za snove. Ali, o tome nema niti govora, jer ovo važi tek za jedan njihov manji broj; u veći snova se ne može naći ništa od nadovezivanja na dan ranije, te odavde ne može nikakvo svjetlo obasjati i one besmislene, apsurdne snove. Mi samo znamo, da smo naletjeli na jednu novu zadaću. Ne samo da želimo znati što nam san govori, ve kad nam on to ve to no kaže, kao u našim primjerima, tada želimo saznati i zašto se, i čemu se ovo poznato, tek nedavno doživljeno - ponavlja u snu.

Vjerujem da ste, kao i ja, biti umorni od nastavljanja pokušaja, kakvi su bili ovi naši do sada. Jer, vidimo da je svako zanimanje za neki problem nedostatno, ne poznaje li se i neki put kojim se može krenuti, koji dovodi do rješenja. Mi za sada još nemamo takvog puta. Eksperimentalna psihologija nije nam do sada ništa donijela, osim nekoliko dragocjenih podataka o značenju podražaja kao pobudivača i sna. Od filozofije niti nemamo što o ekvivalenciji, osim da nam iznova oholo predbacuju intelektualnu nevažnost našeg predmeta; a od okultnih znanosti ne želimo ništa posuditi mi sami. Povijest i mišljenje naroda nam govore da je san bogat smislom i prepun značenjima, da gleda u budućnost; no, to je teško prihvatiti, a zasigurno nije niti dokazivo. I tako je naše prvo nastojanje završilo u potpunoj zabludi.

No, ne ekvivalencija nam stiže s jedne strane, na koju se do sada nismo niti osvrnuli. Uporaba govornog jezika, koja nije ništa slučajno, već talog starih spoznaja, i koja se, naravno, ne smije primjenjivati bez opreza; dakle, naš jezik poznaje nešto, što se na neobičan način zove »dnevni snovima« (sanjarenjima). Dnevni snovi su - fantazme (proizvodi maštice); to su vrlo uopćene pojave, koje zamijetimo kako kod zdravih tako i kod bolesnih, a lako se mogu proučavati i na samom sebi. Najuočljivije je na tim prekrasnim tvorevinama da su dobile naziv »dnevna sanjarenja«, iako u sebi ne sadrže niti jednu od obilježnih osobina snova. Povezanosti sa stanjem spavanja proturiječi i već samo njihovo ime, a što se tiče druge zajedničke osobine snova, u njima se ne doživljava, ne halucinira se, već se nešto zamišlja; to se ne zna kada se sanjari, ne vidi se ništa, već se - misli. Ta dnevna sanjarenja pojavljuju se prije puberteta, a već u kasnijoj dobi djetinjstva, održavaju se sve do godina zrelosti, a zatim se od njih odustaje, ili se zadržavaju i do najkasnije starosti. Sadržajem

ovih dnevnih snova vlada vrlo providna motivacija. To su prizori i događaji u kojima svoje zadovoljenje pronalaze egoisti i astoljubne potrebe, te potreba za moćju, ili pak eroti ne želje neke osobe. Kod mladića prednost najčešće imaju astoljubna, a kod žena, koje su svoje astoljublje usmjerile na ljubavne uspjehe, eroti na sanjarenja. No, dosta često se i kod muškaraca u pozadini pokazuje eroti na žudnja; svaka je djela i uspjesi ipak samo nastoje zadobiti divljenja i naklonost žena. Inače, ovi snovi su na javi vrlo raznoliki i izloženi promjenljivim sudbinama. Ili je svaki pojedini od njih nakon kratkog vremena biti napušten i zamijenjen nekim novim, ili se zadržavaju, ispredaju u duge priče i usklađuju s promjenama životnih okolnosti. Oni, moglo bi se reći, idu ukorak s vremenom, te od njega dobivaju »preludna vremena« koji svjedoče o utjecaju nove situacije. Oni su sirova građa pjesničke proizvodnje, jer iz svojih dnevnih sanjarenja određenim preoblikovanjima, preodijevanjima i odustajanjima pjesnik stvara situacije, koje potom ugrađuje u svoje novele, romane, kazališne komade. No, junak u tim njegovim snovima na javi uvijek je on sam, bilo izravno, bilo kroz providno poistovjećenje s nekim drugim.

Možda dnevna sanjarenja nose ovakvo ime zbog iste one povezanosti sa stvarnošću, kako bi naglasila da njihov sadržaj treba shvatiti jednako onako stvarno, kao i sadržaj snova. A možda ipak ovo izjednačavanje u imenima potječe na nekoj nama još nepoznatoj psihi kojoj naravi sna, nekoj za kojom tek tragamo. Tako er je moguće, i da općenito činimo nepravdu kad ovu jednakost u imenovanju želimo upotrijebiti kao značajku. No, to se može razjasniti tek kasnije.

VI. predavanje

PRETPOSTAVKE I TEHNIKA TUMAČENJA

Moje dame i gospodo! Potreban nam je, dakle, neki novi put, neka metoda, kojom bi se u istraživanju snova krenulo s mjesta. Stoga imam za vas prijedlog, blizak tome. Uzmimo kao pretpostavku za sve nadalje, *da san nije somatska, već jedna psihička pojava*. Što to ima značiti - znate, no što nam daje pravo za ovakvu tvrdnju? Ništa, ali - nismo niti spriježeni, da je u inimu. Stvar stoji ovako: ako je san somatska pojava, tada nas se on uopće ne tiče; može nas zanimati samo pod pretpostavkom, da je on jedna duševna pojava. Dakle, radimo pod pretpostavkom kao da on to uistinu jeste, da bismo vidjeli što će iz toga proizaći. Ishod našeg rada odlučit će o tome, hoćemo li zadržati ovu tvrdnju, te hoćemo li je i samu smjeti predstaviti kao rezultat. A što zapravo želimo postići, zbog čega to radimo? Želimo ono, čemu se u znanosti općenito stremi - razumijevanju tih pojava, uspostavljanju povezanosti među njima, te na kraju krajeva, tamo gdje je to moguće i širenju svoje moći na njih.

Nastavljamo, dakle, naš rad podrazumijevajući, da je san psihička pojava. Tada ona predstavlja djelatnost i izražavanje sanjača, ali takvo, koje nam ne govori ništa, koje ne razumijevamo. A što vi činite u slušaju, kad vam ja izjavim nešto, što vam je nerazumljivo? Pitate me, nije li istina? Zbog čega onda

ne bismo i mi smjeli uiniti to isto - *upitati sanjača, što njegov san zna i?*

Prisjetite se, već smo se jednom nalazili u ovoj situaciji. Bilo je to kod istraživanja određenih omaški, kod jednog slušaja omaške u govoru. Netko je rekao: Ovdje su neke stvari došle *zum Vorschwein*, pa smo ga na to upitali - ne, na sreću nismo ga pitali mi, već drugi, koji su vrlo daleko od psihoanalize; dakle, tada su ga neki drugi upitali, što želi reći i tim nerazumljivim izrazom. Odmah je odgovorio, da je zapravo imao namjeru reći: »To su bile svinjarije (Schweinereien)«, no tada je ovu namjeru potisnuo drugom, ublaženom: »Ovdje su neke stvari došle do izražaja (*Vorschein*)«. Već tada sam vam objasnio da je ovo ispitivanje uzor za svako psihoanalitičko istraživanje, pa sad već razumijete da psihoanaliza slijedi takvu tehniku, koja dopušta koliko god je moguće više, da rješavanje njenih zagonetki izgovori sam ispitanik. Tako nam i sanjač sam treba izreći, što zna i njegov san.

No, poznato je, da kod sna ipak ne ide sve tako jednostavno. Kod omaški je, barem u određenom broju slušajeva, to išlo; no, zatim smo dospjeli i do onih kod kojih upitani nije želio reći ništa, da, gdje je čak i uzrujano odbio odgovor, koji smo mu ponudili. Kod sna nam posve nedostaju slušajevi prve vrste; sanjač uvijek kaže, da ništa ne zna. Naše tumačenje ne može odbiti, jer mu niti nemamo što za ponuditi. Dakle, bismo li zbog toga trebali iznova napustiti naš pokušaj? Kako on ne zna ništa, a niti mi ne znamo ništa, a posebice netko treći i ne može znati bilo što, o čemu nema izgleda da se išta razotkrije. Da, želite li, odustanite od pokušaja. No, želite li drugačije, možete sa mnom nastaviti put. Naime, kažem vam da je ipak vrlo moguće, pa čak i vrlo vjerojatno, da sanjač ipak zna što njegov san zna i, *samo što on ne zna da to zna, pa stoga vjeruje da to ne zna*.

Vi ete me upozoriti da opet uvodim jednu tvrdnju, i to ve drugu u ovom kratkom povezivanju, te da se znatno smanjuje zahtjev mog postupka za vjerodostojnoš u zbog pretpostavke da je san psihi ka pojava, zbog daljnje pretpostavke da u ljudima postoje neka duševna kretanja koja oni poznaju, a da za njih niti ne znaju, i tako dalje. Tada samo treba uzeti u obzir unutarnju nevjerovatnost svake od ovih dosadašnjih pretpostavki i smireno otkloniti svako zanimanje za zaključke, izvedene iz njih.

Da, moje dame i gospodo, nisam vas doveo do ove to ke zato, da bih vam nešto podmetnuo ili zatajio. Istina, najavio sam »Osnovna predavanja za uvod u psihoanalizu«, no time nisam imao na umu nikakvo predstavljanje *in usum delphini*, koje vam treba prikazati glatko povezivanje i brižljivo prikrivanje svih poteško a, ispunjavanje svih praznina, premazivanje sumnje, kako biste mirne savjesti mogli povjerovati da ste nau ili nešto novo. Ne, upravo zato jer ste po etnici, htio sam vam pokazati našu znanost onakvom kakva ona jeste, s njenim neravninama i teško ama, zahtjevima i sumnjama. Znam, naime, da niti u jednoj drugoj znanosti nije druga ije, te da naro ito na njenim po ecima uop e niti ne može biti druga ije. Znam tako er, da predavanja ina e nastoje prije svega prikriti ove poteško e i nepotpunosti pred u enicima. Ali, kod psihoanalize to ne prolazi. Dakle, zaista sam osmislio dvije pretpostavke, jednu unutar druge, a ako je to nekome isuviše naporno i nesigurno, ili ako je navikao na više izvjesnosti i ugla enije izvo enje - više ne treba i i s nama. Mislím samo, da bi takav op enito trebao psihološke probleme ostaviti na miru, jer treba strahovati da ovdje ne e nai i na egzaktne i sigurne prohodne puteve, kojima je spreman krenuti. A i posve je suviše da jedna znanost, koja ima što za ponuditi, vrbuje svoje slušatelje i sljedbenike. Njeni rezultati trebaju joj

stvoriti ozračje, dok ona može pri ekati da sami osvoje njihovu pozornost.

No, one me u vama koji se žele zadržati na ovom pitanju mogu upozoriti na to, da obje moje tvrdnje nemaju jednaku vrijednost. Prva - da je san duševna pojava, pretpostavka je koju želimo potvrditi uspjehom našeg rada; druga je ve dokazana na jednom drugom području, pa si samo dopuštam slobodu, da je s njega prenesem na naše probleme.

Gdje, na kojem je to području ve trebao biti podnjet dokaz, da postoji jedno znanje o kojemu ovjek ipak ništa ne zna, kako ovdje želimo pretpostaviti za sanja a? Jer, to bi ipak bila jedna neobi na, iznena uju a injenica, koja bi izmijenila naše poimanje duševnog života, i koja se ne bi trebala sakrivati. Osim toga, i injenica koja samu sebe dokida ve svojim nazivom, a ipak želi biti nešto stvarno, iako je *contradictio in adjecto*. Ali, ni ona se uop e ne prikriva. Nije njena krivnja što se o njoj ne zna ništa, ili se o njoj ne brine dostatno. Jednako je toliko malo i naša krivnja, da za sve ove psihološke probleme kona nu prosudbu daju osobe, koje su se držale daleko od svih opažanja i otkri a, odlučuju ih za to.

Taj je dokaz bio podnjet na području hipnotičkih pojava. Dok sam 1889. godine prisustvovao nevjerovatno upečatljivim izlaganjima Liebeaulta i Bernheima u Nancyju, bio sam svjedokom i sljedećeg pokusa. Kad su jednog ovjeka doveli u somnambulno stanje te ga u njemu izlagali svim mogućim halucinatornim doživljajima, a potom ga probudili, činilo se najprije, da on ne zna ništa o tim postupcima tijekom svog hipnotičkog sna. Bernheim je zatim izravno zatražio od njega da ispričava, što se s njim događalo za vrijeme hipnoze. On je ustvrdio, kako se ni čega ne može prisjetiti. No, Bernheim je ostao pritom, navaljivao na ovjeka, uvjeravao ga kako to ipak zna, samo se treba prisjetiti, i gle, ovjek postade

kolebljiv, zapo e se prisje ati, prvo se posve mutno sjeti jednog od doživljaja koji su mu bili sugerirani, zatim drugog, pam enje mu postajae sve to nije, sve potpunije, i na kraju se ukaza na svjetlu dana bez ikakvih praznina. No, kako je to spoznao tek naknadno, ne saznavši u me uvremenu ni od koga sa strane ništa, opravdanje zaklju ak, da je i ranije znao za ta sje anja. Ona mu samo nisu bila dostupna, nije znao da za njih zna, vjerovao je, da ne zna. Dakle, upravo slu aj, koji smo i mi pretpostavili kod sanja a.

Nadam se da ete se iznenaditi utvr ivanjem ove injeni ce, te me upitati: zašto se na ovaj dokaz niste pozvali i ranije, još kod omaški, kad smo stigli do toga da ovjeku, koji je u inio omašku u govoru pripisujemo namjeravam govor o kojem nije ništa znao, i koji je i sam zanijekao? Ako netko vjeruje, kako ne zna ništa o doga ajima o kojima ipak u sebi nosi sje anje, tada više nije toliko nevjerojatno, da ne zna ništa niti o duševnim procesima u svojoj nutrini. Ovaj bi argument zasigurno na nas ostavio dojam, i natjerao nas na razumijevanje omaški. Sigurno, mogao sam se još tada pozvati na ovo, no sa uvao sam to do druge prilike, kod koje e to biti nužnije. Omaške su se djelomi no razjasnile i same, a s druge strane su nam za sobom ostavile opomenu, da ipak prihvatimo postojanje takvih duševnih procesa o kojima se ništa ne zna, ve i za ljubav uzajamne povezanosti tih pojava. Kod snova smo primorani koristiti se razjašnjenjima s drugih strana, a osim toga, ra unam i s time da ete ovdje lakše dopustiti preuzimanje od hipnoze. Stanje u kojem se doga a omaška mora vam se u initi normalnim, jer nema sli nosti s hipnoti kim stanjem. Nasuprot tome, postoji jasna rodbinska povezanost između me u hipnoti kog stanja i stanja spavanja, koje je uvjet sanjanja. Jer, hipnoza se naziva i umjetnim spavanjem; osobi koju hipnotiziramo, kažemo: »Spavajte«, a sugestije koje joj

dajemo usporedive su sa snovima kod prirodnog spavanja. Psihi ke su situacije u oba slu aja uistinu analogne. Tijekom prirodnog spavanja uskra ujemo svoje zanimanje cjelokupnom vanjskom svijetu, a u hipnoti kom spavanju - tako er cijelom svijetu, izuzev one osobe koja nas je hipnotizirala, s kojom ostajemo u odnosu izvještavanja. Uostalom, i takozvani »san dojlje«, u kojem dojlja ostaje u odnosu s djetetom i jedino je ono u stanju probuditi je, obi no je sli an hipnoti kom snu. Dakle, ini se da prijenos odnosa s hipnoze na prirodno spavanje i nije baš tako velika smjelost. Pretpostavka da i kod sanja a postoji znanje o njegovu snu, iako mu je nedostupno toliko, da i sam ne vjeruje u nj - nije u cijelosti nastala iz vedra neba. Osim toga, uo imo da se na ovom mjestu otvara i drugi pristup prou avanjima snova uzrokovanim podražajima koji ometaju spavanje, dnevnim snovima, a sada i sugeriranim snovima u hipnotickom stanju.

Vratimo se sada našoj zada i, i to vjerojatno s rastu im povjerenjem. Dakle, vrlo je vjerojatno da sanja ipak nešto zna de o svom snu; radi se samo o tome, da mu se omogu i pronalženje tog znanja, te da nam ga ispriповijeda. Mi ne zahtijevamo da nam on odmah iskaže smisao svog sna, no mo i e prona i njegovo podrijetlo, krug misli i zanimanja, iz kojih on potje e. U slu aju omaške, prisjetite se, upitali su ovjeka otkuda je nadošao na pogrešnu rije »Vorschwein«, i ve nam je njegova prva pomisao dala razjašnjenje. Naša je tehnika kod sna vrlo jednostavna, i ugleda se na ovaj primjer. Mi emo sanja a, naime, upitati kako je došlo do tog sna, a tako er emo i njegovu izjavu koja uslijedi, smatrati razjašnjenjem. Dakle, nadilazimo razliku u onome što on vjeruje ili ne vjeruje da nešto zna, te oba slu aja obra ujemo kao jedan jedini.

Ova je tehnika zasigurno vrlo jednostavna, no bojim se da e izazvati vaše najoštrije protivljenje. Re i ete: »Nova

pretpostavka, ve tre a! I to najnevjerojatnija od sviju! Ako ja upitam sanja a što mu pada na pamet o snu, zar bi upravo nje gova sljede a izjava trebala donijeti željeno rješenje? No, nje mu niti ne mora bilo što pasti na um, ili opet - Bog zna što. A mi ne možemo utvrditi, na emu se takvo jedno o ekivanje zasniva. To zna i pokazati zaista isuviše vjere u božju providnost, i to na mjestu, na kojemu bi mnogo bolje odgovaralo nešto više kriti nosti. Osim toga, san nije jedna jedina pogrešna rije , ve se sastoji od mnogih elemenata. Pa, koje bi se onda pomisli trebalo pridržavati?«

Imate pravo, ali u svemu onome, što je sporedno. San se od omaške u govoru razlikuje množinom svojih elemenata. A tome se tehnika mora povinovati. Stoga vam predlažem, da san razložimo na njegove elemente te provedemo ispitivanje svakog od tih elemenata zasebno; time se iznova uspostavlja analogija s omaškom u govoru. Imate pravo i u tome, da upitani može za pojedine elemente sna odgovoriti, kako mu o njima ništa ne pada na pamet. Ima slu ajeva u kojima i prihva amo ovaj odgovor, a kasnije ete uti o kojima se radi. Za u do, to su takvi slu ajevi, u kojima nama samima mogu na um pasti odre ene pomisli. No, op enito uzevši, mi emo prigovorit sanja u koji ustvrdi da nema nikakvih pomisli, navaljivati emo na njega, uvjeravati ga kako mu mora nešto pasti na pamet, i - bit emo u pravu. On e se ne ega prisjetiti, bilo e ga, posve nam je svejedno. Odre ene podatke, koji bi se mogli nazvati povijesnima, ispri at e nam naro ito lako. Re i e: »To je nešto, što se dogodilo ju er« (kao u oba »razumna sna«, koja smo upoznali), ili: »To me podsje a na nešto, što se nedavno do godilo«, pa emo na taj na in primijetiti, da su nadovezivanja snova na doga aje iz prethodnih dana mnogo eš a, no što smo u po etku vjerovali. Kona no e se on, polaze i od sna, prisjetiti i udaljenijih, a možda ak i nekih davnašnjih okolnosti.

No, u glavnoj stvari niste u pravu. Kad mislite da je samo voljno pretpostaviti kako e baš prva pomisao sanja a donijeti ono traženo, ili morati do toga dovesti, kako bi pomisao mogla prije biti posve proizvoljna i izvan povezanosti s traženim, te kako je samo izraz mog povjerenja u božju providnost kad o ekujem druga ije, tada se uvelike varate. Ve sam si jednom dopustio slobodu da vam iznesem, kako u vama leži duboko ukorijenjena vjera u psihi ku slobodu i samovolju; to je, me utim, posve neznanstveno i mora se pokloniti pred zahtjevom determinizma koji vlada i duševnim životom. Molim vas, stoga, da poštuje kao injenicu, da je upitani pomislio upravo to, i ništa drugo. No, ja ne suprotstavljam jednom vj rovanju neko drugo. Može se dokazati, da pomisao koju je upitani stvorio - nije proizvoljna, nije neutvrdiva, nije izvan povezanosti s onim, za im tragamo. Da, nedavno sam otkrio - iako, usput, tome nisam pridavao neku ve u vrijednost - da je i eksperimentalna psihologija istupila s takvim dokazima.

Zbog važnosti ovog predmeta zamolio bih vas za naro itu pozornost. Kad zatražim od nekoga da kaže ono što mu padne na um u vezi s jednim odre enim elementom sna, tada od njega zapravo zahtijevam, da se prepusti slobodnim asocijacija ma, *pridržavaju i se polazišne predodžbe*. To zahtijeva i naro it stav pozornosti, koji je posve druga iji nego li onaj kad se razmišlja, i koji zapravo isklju uje razmišljanje. Neki ovaj stav poga aju vrlo lako; drugi u pokušaju iskazuju nevjerojatno visoku mjeru nespretnosti. No, postoji i viši stupanj slobode asocijacija, naime - kad napuštam i ovu polazišnu predodžbu, te utvr ujem tek na in i vrstu pomisli, primjerice, kad odre ujem, da treba izre i prvo osobno ime ili neki broj, na koji se pomisli. Ova bi pomisao trebala biti još svojevlnija, još nepredvidljivija od one, koju smo primijenili u našoj tehnici. No, može se pokazati kako je ona svaki put bila strogo

određena važnim unutarnjim stavovima, koji nam u trenutku u kojem djeluju nisu poznati, jednako onako malo poznati kao i ometaju te težnje kod omaški, ili izazivaju te težnje kod slučajnih radnji.

I ja, a i mnogi drugi nakon mene, bavili smo se ponavljanjem ovakvih ispitivanja imena i brojeva koji padaju na um bez razmišljanja, a neka su od njih i objavljena. Pritom se postupna na takav način, da se uz ime koje se pojavilo pobudu daljnje asocijacije, koje dakle više nisu posve slobodne, već su vezane kao pomisli uz elemente snova, i to sve dok se ne pronađe da je pobuda posve iscrpljena. No, tako se razjasnila i motivacija i značenje slobodnih pomisli o imenima koja se pomišljaju. Jer, pokušaji uvijek iznova daju isti ishod, njihovo izricanje esto znatno nadilazi bogatu građu, a to čini nužnima i opsežna dokazivanja. Asocijacije brojeva koji slobodno padaju na pamet možda dokazuju najviše: odvijaju se toliko brzo, i s toliko nevjerojatnom sigurnošću u kreću ka nekom prikrivenom cilju, da to uistinu djeluje zbunjujuće. Isprimit u vam samo jedan primjer takve jedne analize imena, jer se može zgodno riješiti s malo građe.

Tijekom liječenja jednog mladog čovjeka stigao sam u razgovoru i na ovu temu te ustvrdio, kako se usprkos prividnoj svojevolsnosti ipak ne pomišlja niti na jedno ime, koje nije najuže uvjetovano najbližim okolnostima, osobinama ispitanice osobe i njenom trenutnom situacijom. Kako je on u to sumnjao, predložih mu da bez odlaganja sam izvrši takav jedan pokus. Znao sam, da održava brojne odnose svih vrsta sa ženama i djevojkama, pa mu dodah, kako će upravo stoga i imati velik izbor, kad zatražim da mu na pamet padne neko određeno žensko ime. Složio se s time. Na moje, ili možda još i više na njegovu zaprepaštenje, na mene se nije odjednom sručila nikakva lavina ženskih imena, nego je on na neko vri-

jeme zanijemio, a potom priznao, da mu je na pamet palo jedino ime, i niti jedno drugo, osim: *Albina*. Baš neobično, no što se za vas povezuje s tim imenom? Koliko *Albina* poznajete? Upravo, nije poznavao niti jednu jedinu *Albinu*, niti mu je išta padalo na pamet u vezi s tim imenom. Tako se moglo pretpostaviti, da analiza nije uspjela; ali ne, ona je već bila dovršena, nikakva daljnja pomisao više nije niti bila prepodručljiva. Sam je mladi bio neobično svijetle boje puti, a u razgovorima tijekom liječenja i ja sam ga nekoliko puta u šali nazvao *albino*; bili smo upravo zabavljeni time, da utvrdimo ženski udio u njegovu ustroju. Dakle, on je sam bio ta *Albina*, u tom trenutku za njega najzanimljivije žensko biće.

Jednako su se takvima pokazali i napjevi, kad nekome spontano padnu na um - kao da su uvjetovani nekim misaonim krugom kojemu pripadaju, pa imaju pravo obuzeti nekoga, a da uopće ne zna za ovu svoju djelatnost. Tada je lako pokazati, da se odnos s tim napjevom nadovezuje i na njegove riječi ili podrijetlo; no moram ovdje biti naročito oprezan, da ovakvu tvrdnju ne bih proširio na uistinu glazbeno nastrojene ljude, s kojima slučajno nemam nikakvih iskustava. Kod njih bi za pojavljivanje mogao biti mjerodavan glazbeni sadržaj tog napjeva. No, sigurno je, da je prvi slučaj i ovaj. Tako znam za jednog mladog čovjeka, kojeg je neko vrijeme doslovno progonio uistinu prekrasan napjev - Parisova pjesma iz *Lijepe Helene*, sve dok ga, u njegovu interesu, analiza nije upozorila na tada postojeće suparništvo jedne »Ideje« s jednom »Helenom«.

Ako su, dakle, posve slobodne pomisli uvjetovane na takav način i poredane u jedan posve određeni međusobni odnos, tada s pravom možemo zaključiti kako i pomisli sa samo jednom jedinom vezom - onom na polazišnu predodžbu - ne mogu biti ništa manje uvjetovane. Ispitivanje uistinu pokazuje, da je

osim povezanosti koju smo im mi dali kroz polazišnu pređodžbu, vidljiva i jedna druga ovisnost, i to o snažnim afektivnim krugovima misli i zanimanja - o *kompleksima*, ije istovremeno djelovanje trenutno nije poznato, dakle - ono je nesvjesno.

Pomisli s takvom povezanoš u bile su predmet vrlo pounih eksperimentalnih ispitivanja, koja su u povijesti psihanalize igrala zapaženu ulogu. Wundtova škola dala je takozvani asocijacijski eksperiment, kod kojeg ispitivana osoba dobije nalog, da na *podražajnu rije* koja joj se dobaci, odgovori što je mogu e brže, *reakcijom* po volji. Tada se može prouavati interval koji protje e izme u podražaja i reakcije, prirodu odgovora koji se dobiva kao reakcija, slu ajna pogreška kod kasnijeg ponavljanja istog pokušaja, i sli no. Ciriška škola dala je pod vodstvom Bleulera i Junga objašnjenje reakcija koje se dobivaju iz asocijacijskih eksperimenata, zatraživši od ispitivane osobe da razjasni svoje reakcije naknadnim asocijacijama, ako u sebi sadrže nešto upadljivo. Tada se ispostavilo, da su ove najupadljivije reakcije na najstroži na in odrene kompleksima ispitivane osobe. Bleuler i Jung su time sagradili prvi most od eksperimentalne psihologije do psihoanalize.

Pou eni na ovaj na in, mo i ete re i: »Sad priznajemo da su slobodne pomisli determinirane, a ne svojevoljne kako smo vjerovali. Priznajemo to i za pomisli, vezane uz elemente snova. No, to nije ono, do ega nam je stalo. Vi tvrdite da e pomisao, vezana uz element sna, biti odrene nama nepoznatom psihi kom pozadinom upravo tog elementa. To nam se ne ini dokazanim. Mi ve o ekujemo da e se pomisao vezana uz element sna zasigurno pokazati kroz neki od kompleksa sanja a, no - od kakve nam je to koristi? To nas ne dovodi do razumijevanja sna, ve - kao i asocijacijski eksperiment - do

spoznaje o tim takozvanim kompleksima. Samo, kakve veze oni imaju sa snom?«

Imate pravo, ali - previ ate jedno. Uostalom, upravo ono, zbog ega niti sam nisam uzeo asocijacijski eksperiment kao polazišnu to ku za ovo predstavljanje. Kod ovog eksperimenta jednu determinantu reakcije, naime - podražajnu rije - proizvoljno odabiremo mi sami. Tada je reakcija tek posredovanje izme u ove podražajne rije i i upravo probu enog kompleksa ispitivane osobe. Kod sna je podražajna rije zamijenjena neim, što i samo potje e iz duševnog života sanja a, iz njemu nepoznatih izvora, a što bi, dakle, i samo moglo vrlo lako biti »izdanak kompleksa«. Stoga i nije baš toliko nevjerovatno o ekivanje, da daljnje pomisli koje se nadovezuju na elemente sna, nisu odrene niti jednim drugim kompleksom, ve upravo onim samog elementa, te da mogu dovesti i do njegovog razotkrivanja.

Dopustite mi da na jednom drugom slu aju pokažem, da je zaista ovako, kako to i o ekujemo u našem slu aju. Zaboravljanje osobnih imena zapravo je izvrstan uzor za slu aj analize snova; samo što se ovdje u jednoj osobi nalazi ono, što je kod tuma enja snova raspodijeljeno na dvije osobe. Ako sam privremeno zaboravio neko ime, ipak u meni postoji sigurnost da ga znam; ona sigurnost, do koje smo kod sanja a mogli dospjeti samo zaobilaznim putem, preko Bernheimova eksperimenta. Me utim, zaboravljeno, a ipak poznato ime nije mi dostupno. Razmišljanje o njemu, pa makar i najnapregnutije, pritom nimalo ne pomaže - to mi ubrzo govori iskustvo. Ali, na mjesto zaboravljenog imena svaki put mi na pamet može pasti jedno ili više zamjenskih imena. Kad spontano pomislim na takvo jedno zamjensko ime, tek tada postaje o evidna sukladnost ove situacije s analizom sna. Niti element sna nije ono pravo, tek je zamjena za nešto drugo, za

ono Pravo, koje još ne poznajem i koje tek trebam pronaći kroz analizu sna. Razlika opet leži samo u tome, što se kod zaboravljanja imena zamjena bez ramišljanja odmah raspoznaje kao neto na, dok smo za element sna do tog shvaćanja dospjeli tek teškom mukom. No, i kod zaboravljanja imena postoji put, kojim se od zamjenskog stiže do onog nepoznatog Pravog, do zaboravljenog imena. Kad usmjeravam svoju pozornost na to zamjensko ime, te dopustim da mi i nadalje na um padaju pomisli, nakon kraćih ili dužih zaobilaznica ipak stižem do zaboravljenog imena, otkrivaju i pritom da se ta zamjenska imena koja sam spontano navodio ipak nalaze u odnosu s onim zaboravljenim, da su bila određena njime.

Izložiti vam jednu analizu ove vrste: jednog sam dana primijetio da više ne baratam imenom one male zemljice na Rivijeri, kojoj je glavni grad Monte Carlo. To me razljutilo, no - tako je. Zadubih se u sva svoja znanja vezana uz tu zemlju, pomislih na grofa Alberta iz kuće Lusignan, na njegove brakove, na ljubav prema istraživanjima morskih dubina, i na sve čega sam se još mogao sjetiti, no - ništa mi nije pomoglo. Stoga sam napustio razmišljanje o tome, te počeo na mjesto zaboravljenog stavljati - zamjenska imena. Ona naiđoše brzo. Sam *Monte Carlo*, zatim *Piemont*, *Albanija*, *Montevideo*, *Colico*. Prva mi je u tom nizu na pamet pala *Albanija*, zatim se odmah pretvorila u *Montenegro* (Crna Gora, op.p.), o čemu ito prema suprotnosti bijelog i crnog. Tada uočih, da četiri zamjenska imena u sebi sadrže riječ *mon*; odjednom sam se sjetio zaboravljene riječi, i glasno uzviknuo: *Monaco!* Zamjenska su imena, dakle, uistinu proizašla iz onog zaboravljenog - iz prvog četiri proizašao je prvi slog, dok je posljednje dalo red slogova, i četitav posljednji slog. Usput sam mogao lako pronaći i ono, što mi je privremeno oduzelo raspolaganje tim imenom: Monaco je ime, koje pripada i *Munchenu* kao

njegovo talijansko ime; taj je grad prouzročio utjecaj omećtanja.

Primjer je zasigurno lijep, no - isuviše jednostavan. U drugim slučajevima bi se na prvom zamjenskom imenu trebao nadovezati već i broj pomisli, pa bi tada analogija s analizom sna bila razgovjetnija. Imao sam i takvih iskustava. Kad me jednom jedan stranac pozvao da s njim kušam neko talijansko vino, u gostioni se dogodilo, da je zaboravio ime tog vina koje je želio naručiti, jer mu je ostalo u najboljoj uspomeni. Iz itave gomile očajnih pomisli na zamjenska imena kojih se prisjećao umjesto zaboravljenog imena, mogao sam stvoriti zaključak, da mu je prisjećanje na ime vina oduzeo obzir prema imenu neke Hedwige; i zaista, ne samo što mi je potvrdilo da je to vino prvi put kušao u društvu jedne Hedwige, već se kroz ovo razotkrivanje iznova sjetio njegova imena. U to vrijeme bio sretno oženjen, a Hedviga je pripadala ranijim vremenima, kojih se nije rado prisjećao.

Ono što je moguće kod zaboravljanja imena, mora uspjeti i kod tumačenja sna - da se polaze i od zamjene, pomoću asocijacija koje se na nju nadovezuju, omogućiti pristup onome što je Pravo, iako je prikriiveno. Iz asocijacija vezanih uz elemente sna smijemo pretpostaviti, kao i u primjeru zaboravljanja imena, da su one određene kako elementom sna, tako i onim njegovim nesvjesnim Pravim. Time smo naveli ponešto za opravdanje naše tehnike.

VII. predavanje
MANIFESTNI SADRŽAJ SNA
I LATENTNE MISLI SNA

Moje dame i gospodo! Kako vidite, omaške nismo proučavali tek tako. Zahvaljujući tim nastojanjima, pod pretpostavkama koje su vam poznate, dobili smo dvoje - shvaćanje elementa sna i tehniku za tumačenje snova. Shvaćanje elemenata sna kreće se od toga, da to nije ono Pravo; da je tek zamjena za nešto drugo, nepoznato sanjaču, slika namjeri kod omaški; da je zamjena za nešto, o čemu kod sanjača postoji znanje, ali mu je nepristupačno. Nadamo se, da ćemo isto ovo shvaćanje moći prenijeti na cjelokupni san koji se sastoji od takvih elemenata. Naša se tehnika sastoji u tome da se pomoću slobodnih asocijacija, vezanih uz ove elemente, dopušta pojavljivanje drugih zamjenskih tvorevina, iz kojih možemo otkriti ono prikriveno.

Sada vam predlažem da uvedemo izmjenu naziva kojima se koristimo, što treba olakšati našu pokretljivost. Umjesto prikrivenog, nepristupačnog, nepravog, govorimo radije - nakon što iznesemo ispravan opis - nedostupno svijesti sanjača, ili *nesvjesno*. Time ne mislimo ni na što drugo, već na ono, što vam može pokazati odnos sa zaboravljenom riječju ili s ometajućom namjerom omaške, naime, na *privremeno nesvjesno*. Naravno da nasuprot tome možemo i same elemente sna, a i novostvorene zamjenske predodžbe do kojih se došlo

putem asocijacija, nazivati *svjesnima*. Niti jedna od teoretskih konstrukcija nije još povezana s ovako promijenjenim nazivom. Uporaba riječi »nesvjesno« besprijekorna je kao opis, koji to no odgovara i lako se razumije.

Dakle, prenesemo li naše shvaćanje s pojedinačnog elementa na cjelokupni san, dobiva se da je san u cjelini - izmijenjena zamjena za nešto drugo, nesvjesno, te da je zadaća tumačenja sna - pronaći to nesvjesno. Ali, iz toga se odmah izvode tri važna pravila, koja moramo slijediti tijekom rada na tumačenju snova:

1) Ne vodi se briga o onome što nam se čini da san govori, pa bio on razumljiv ili apsurdan, jasan ili smušen, jer to ni u kom slučaju nije ono što mi tražimo, ono nesvjesno (nametnuto nam se i jedno shvatljivo ograničenje ovog pravila); 2) rad se ograničava na to, da se za svaki element pobuđuju zamjenske predodžbe, ne razmišlja se o njima, ne ispituje se sadržaj li nešto odgovarajuće, ne brine se o tome koliko nas one udaljuju od elementa sna; 3) pričekava se, da ono prikriveno, ono traženo nesvjesno izbije samo od sebe, isto onako, kako se pojavila i zaboravljena riječ Monaco kod opisanog pokusa.

Sad razumijemo također i da je svejedno, koliko se netko sjeća svog sna - koliko malo, a prije svega koliko to no, ili koliko nesigurno. Jer, san kojeg se sjeća nije ono pravo, već samo izmijenjena zamjena, koja nam treba pomoći da se pravome približimo razbuđujućim i druge zamjenske tvorevine, da ono nesvjesno iz sna u svijesnim.

Dakle, ako naše sjećanje nije vjerno, ono je na toj zamjeni samo izvršilo daljnje izmjene, što - usput rečeno - također ne može biti nemotivirano.

Rad na tumačenju može se obavljati na vlastitim snovima, kao i na onima drugih ljudi. Čak se na vlastitim naučnim i

više, jer postupak postaje vjerodostojniji. Dakle, pokuša li se to, tada se primje uje, da se nešto opire tom radu. Istina, pomisli nailaze, ali ne dopušta se baš svaka od njih. Postaju vidljivi utjecaji ispitivanja i odabiranja. Kod neke pomisli, o vjek kaže sebi: »Ne, ovo se ne uklapa u to, ne pripada ova mo«, kod neke druge: »To je isuviše besmisleno«, a kod tre e: »To je posve sporedno«; tada se, nadalje, može promatrati kako se ovakvim zamjerkama pomisli ugušuju i prije no što su postale jasne, da bi se na kraju i posve prognale. Dakle, on se s jedne strane isuviše pouzdaje u ove polazne predodžbe i u sam element sna, dok s druge strane ometa slobodne asocijacije odabiranjem rezultata. Ako o vjek nije sam prilikom tuma enja sna, ako dopušta drugome da tuma i njegov san, tada se vrlo jasno primje uje i jedan drugi motiv, koji se primjenjuje za ovaj nedopušteni odabir. Naime, tada si o vjek ponekad kaže: »Ne, ova je pomisao isuviše neugodna, nju ne želim, ili uop e ne mogu izre i«.

Ovakve zamjerke o ito prijete, da e omesti uspjeh našeg rada. Moralo bi se zaštititi protiv njih, a to se kod samog sebe ini vrstim naumom, da im se ne popušta; kad se tuma i san nekoga drugog, tada mu se, kao pravilo koje ne može prekršiti, odre uje da ne smije isklju iti niti jedan dio obavijesti o nekoj pomisli, ak i kad protiv nje ima neku od etiri zamjerke - da je previše nevažna, previše besmislena, da ne pripada ovamo ili je previše neugodna za izre i. On obe ava, da e slijediti ovo pravilo, pa se o vjek potom u pojedinim slučajevima može ljutiti, koliko se slabo pridržava svog obe anja. U po etku si za to daje objašnjenje da se onome, usprkos njegovu autoritativnom obe anju, nije posve razjasnila opravdanost slobodnih asocijacija, pa e se vjerojatno pomisliti na to, da ga se prvo pridobije teoretski - daju i mu da ita spise, ili upu uju i ga na predavanja, kroz koja bi se mogao

pretvoriti u pristalicu naših shva anja o slobodnim asocijacijama. No, takve e pogrešne poteze zaustaviti opažanje, da se ovakve kriti ne zamjerke protiv odre enih pomisli pojavljuju i kod vlastite osobe, iako se tu ipak može biti siguran u svoja uvjerenja, pa ih se u odre enoj mjeri uspijeva otkloniti tek naknadno, u drugom stupnju.

Umjesto da se o vjek ljuti zbog neposlušnosti sanja a, ova iskustva može upotrijebiti i da bi iz njih nau io nešto novo, nešto što je utoliko važnije, ukoliko je manje na to bio pripremljen. On razumije, da se rad na tuma enju snova odvija protiv jednog otpora koji mu se suprotstavlja, a iji su iskaz one kriti ke zamjerke. Taj je otpor neovisan o teoretskim uvjerenjima sanja a. Da, može se nau iti i više. Stiže se do otkri a, da takva jedna kriti ka zamjerka nije nikad u pravu. Upravo suprotno, pomisli koje se na ovaj na in potiskuju, bez iznimke se pokazuju kao najvažnije, kao odlučuju e u promalaženju nesvjesnog. To je gotovo obilježje, kad takva jedna zamjerka prati neku pomisao.

Ovaj otpor je nešto posve novo, pojava koju smo pronašli na temelju naših pretpostavki, iako je one nisu sadržavale. Taj nas novi imbenik u našem radu i nije baš ugodno iznenađio. Ve znamo, i da nam ne e olakšati rad. Mogao bi nas zavešti i toliko, da posve zaustavimo cijeli naš trud oko sna. Nešto tako nevažno kao san, pa onda k tome još i tolike poteško e, umjesto jedne glatke tehnike! No, s druge strane, upravo bi nas ove poteško e mogle izazvati i dopustiti nam da naslutimo, kako e ovaj rad biti vrijedan truda. Redovito se sudaramo s opiranjima, kad od zamjene, koju nam element sna i predstavlja, želimo prodrijeti do onog njegovog prikrivenog nesvjesnog. Smijemo, dakle, misliti da je iza te zamjene sakriveno nešto zna ajno. emu ina e ove poteško e, koje žele održati to prikri vanje? Kad dijete ne želi rastvoriti

stisnutu šaku da bi pokazalo što u njoj ima, tada je to posve sigurno nešto krivo, što ne bi niti smjelo imati.

U trenutku kad uvodimo dinamiku predodžbu nekog otpora u naš odnos me u predmetima, moramo misliti i na to, da je taj trenutak nešto, što je koli inski promjenljivo. Jer, mogu postojati ve i ili manji otpori, a mi smo pripravnici na to, da e se ove razlike pokazati i tijekom našeg rada. Možda s time povežemo i jedno drugo otkri e, do kojeg se tako er dolazi u radu na tuma enju snova. Naime, ponekad je potrebna tek jedna jedina pomisao, ili tek njihov manji broj da nas od elementa sna dovede do njegovog nesvjesnog, dok je drugi put za to potreban duga ak lanac asocijacija, i prevladavanje mnogih kritičkih zamjerki. Re i emo si, da su ove razli itosti povezane s rastu om veli inom otpora, i vjerojatno emo biti u pravu. Jer kad je otpor neznatan, tada niti zamjena nije jako udaljena od nesvjesnog; no, veliki otpor sa sobom donosi ve like izmjene nesvjesnog, a time i duga ak uzmak od zamjene prema nesvjesnom.

Sad bi ve vjerojatno bilo i vrijeme da odaberemo neki san i na njemu iskušamo našu tehniku, te utvrdimo, potvrdu li se naša o ekivanja vezana uz nju. Da, ali - koji bismo san trebali za to odabrati? Ne ete vjerovati koliko mi teško pada ova odluka, jer vam još uvijek ne mogu uiniti shvatljivim, u emu ove poteško e leže. O ito je da moraju postojati snovi, koji su u svojoj cjelini pretrpjeli vrlo male izmjene, pa bi bilo najbolje zapo eti s takvima. Ali, koji su snovi najmanje izmijenjeni? Oni razumljivi, koji nisu zbrkani, i za koje sam vam ve iznio dva primjera? Tu bismo jako pogriješili. Ispitivanje pokazuje, da su baš ovi snovi iskusili nevjerojatno visok stupanj izmjena. A ako odaberem neki san po vlastitoj volji, odri u i se neke posebne okolnosti, tada ete vjerojatno biti jako razočarani. Jer, može se dogoditi da trebamo zapaziti takvu

jednu množinu pomisli vezanih uz pojedine elemente sna, ili da ih trebamo zabilježiti, da bi rad time postao posve nepregledan. Ako zapišemo san, te i nadalje zapisujemo sve pomisli koje se uza nj vežu, tada bi one mogle sa injavati tekst i više puta ve i od samog sna. Stoga mi se najsvrsishodnijim ini, da se za analizu potraži više kratkih snova, od kojih nam svaki može re i ili potvrditi barem ponešto. Na ovo emo se i odlučiti, izuzev ako nam iskustvo možda ne bi moglo pokazati gdje bismo zaista mogli na i snove, koji su tek malo izmijenjeni.

Osim toga, znam i jednu drugu olakšicu, koja leži na našem putu. Umjesto da se upustimo u tuma enja itavih snova, želimo se ograničiti na pojedine elemente sna, te na nizu primjera pratiti kako kroz primjenu naše tehnike pronalaze svoje razjašnjenje.

a) Jedna dama pripovijeda da je kao dijete vrlo često sanjala, kako *dragi Bog ima na glavi jedan usiljen papirnati šešir*. Kako to želite razumjeti i bez pomoći sanjaice? Zvu i posve besmisleno. No, nije više besmisleno kad nam dama ispriča, da su joj kao djetetu imali običaj stavljati takav jedan šešir kod stola, jer nije mogla prestati zirkati na tanjure braće i sestara, odmjeravaju i nije li koji od njih dobio više od nje. Šešir je stoga trebao poslužiti kao kožni naočnici. Uostalom, to je tek jedan povijesni podatak, izrečen bez ikakve poteškoće. Tumačenje ovog elementa, a time i itavog ovog kratkog sna, lako se dobiva uz pomoć još jedne pomisli sanjaice. »Kako sam ula da je dragi Bog sveznaju i i vidi sve«, kaže ona, »tako i ovaj san može znati jedino to, da i ja znam i vidim sve, kao i dragi Bog, pa čak i kad me se u tome želi spriječiti.« Ovaj je primjer možda i previše jednostavan.

b) Jedna skeptična pacijentica ima poduži san, u kojem se događa da joj određene osobe pričaju o mojoj knjizi o »dosjetki«, i jako je hvale. Tada se spominje nešto o nekom

»kanalu, možda iz neke druge knjige, u kojoj se pojavljuje kanal, ili nešto drugo vezano uz kanal... ona to ne zna... to je posve nejasno.«

Sad ete vjerojatno biti skloni povjerovati, da je element »kanala« izbjegao i tumačenju, jer je i sam toliko neodređen. U pravu ste s ovom naslučenom poteškoćom, ali - on nije težak zato jer je nejasan, već je nejasan iz jednog drugog razloga, istog onog koji otežava i tumačenje. Sanja ici ne pada na pamet ništa, vezano uz kanal; naravno, niti ja ne znam ništa reći o tome. Nakon nekog vremena, u stvarnosti - sljedeći dan, kaže da joj je palo na pamet nešto, što *možda* tome pripada. Naime, još jedna dosjetka, koju je našla da se priča. Na brodu između Dovera i Calais neki poznati pisac razgovara s nekim Englezom, koji u vezi s nekim određenim citira i rečenicu: »*Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas*« (»Od uzvišenog do smiješnog tek je korak«, op.p.). Pisac mu odgovori: »*Oui, le pas de Calais*« (»Da, korak do Calais«) - time želi reći, da Francusku smatra uzvišenom, a Englesku - smiješnom. No, *Pas de Calais* je ustvari kanal, naime rukavac kanala, kanal La Manche. Mislim li, da ova pomisao ima neke veze sa snom? Sigurno da mislim, ona zapravo daje rješenje zagonetnog elementa sna. Ili - ako želite posumnjati da je ova dosjetka postojala i prije sna, kao i ono nesvjesno u elementu »kanala«, možete li tada prihvatiti da mu se naknadno pridodala? Naime, pomisao pokazuje skepsu koja se u dosjetki prikriva iza tako napadnog divljenja, a otpor je zapravo zajednički razlog za oboje - kako za to da se pomisao u njoj pojavila s tolikim oklijevanjem, tako i za to, da je odgovarajućim elementu sna ispio toliko neodređen. Pogledajte ovdje odnos između u elementu sna i nesvjesnog u njemu. On je kao jedan komadić toga nesvjesnog, kao njegov nagovještaj, ali je svojim izoliranjem postao posve nerazumljiv.

c) Jedan pacijent sanja u podužoj suvislosti: *Oko stola neobično oblika sjedi više članova njegove obitelji*, i tako dalje. Uz taj mu se stol javlja pomisao, kako je takav jedan komad namještaja vidio prilikom posjete jednoj određenoj obitelji. Zatim se njegove misli nastavljaju: u toj je obitelji postojao naročito odnos između oca i sina, a ubrzo nadodaje, da između njega i njegova oca postoji također. Stol je, dakle, bio preuzet u san zato, da bi se naglasila ova usporedba.

Ovaj je sanja već odavno poznao zahtjeve vezane uz tumačenje snova. Netko bi drugi vjerojatno bio odbijen time, što se jedna toliko beznačajna pojedinost, kakva je oblik nekog stola, uzima kao predmet istraživanja. Mi zaista ništa iz sna ne proglašavamo slučajnim ili ravnodušnim, a razjašnjenje o ekujemo upravo objašnjavanjem ovih tako si ušnih, nesmotiviranih pojmova. Možda ete se još čuditi i tome, da je rad sna upravo odabirom oblika stola doveo do izražavanja misli: »Kod nas je isto onako, kako je i kod njih«. Ali, i ovo se objašnjava kad za užete, da se obitelj o kojoj se radi, preziva *Tischler* (njem. Tisch - stol, op.p.). Time što sanja smješta svoju rodbinu oko stola, on govori, da su i oni kao obitelj *Tischler*. Uostalom, zapazite kako je uvijek silom natjeran, da mora biti indiskretan razlažući i ova tumačenja snova. Time ste odgonetnuli i jednu od poteškoća, koje su vam već bile navedene u vezi odabiranja primjera. Ovaj sam primjer mogao lako zamijeniti nekim drugim, no vjerojatno bih ovu indiskreciju izbjegao samo uz cijenu, da umjesto ove indiskrecije počinim neku drugu.

ini mi se kako je došlo vrijeme i da uvedemo dva pojma, koja smo zapravo mogli već dugo primjenjivati. Ono, što nam san pripovijeda, možemo nazvati *manifestni sadržaj sna*, a ono prikriveno, do čega moramo doprijeti slijedeći i pomisli - *latentne (prikrivene) misli sna*. Znači da trebamo pripaziti na

odnose izme u manifestnog sadržaja sna i latentnih misli sna, te kako se oni pokazuju u tim primjerima. Ovakvi odnosi mogu biti vrlo raznoliki. U primjerima a) i b) je manifestni element ujedno i sastavni dio latentnih misli, ali tek jedan njihov mali dio. Od jedne je velike, složene psihi ke tvorevine u nesvjesnim mislima sna jedan njen mali djeli dospio i u manifestni san, kao jedan njen odlomak, ili u drugim slučajevima tek njen nagovještaj, kao neki moto, kao skraćivanje na telegrafski način. Rad na tumačenju treba upotpuniti taj odlomak ili nagovještaj u jednu cjelinu, kako je to naročito lijepo uspjelo u primjeru b). Dakle, jedna vrsta izmjene, od koje se rad na snu i sastoji, bila bi zamjena nekim odlomkom ili nagovještajem. U primjeru c) se, osim toga, može razaznati i jedan drugi odnos, koji u idućim primjerima možemo vidjeti iš e i jasnije izražen.

d) Sanja *izvla i jednu (određenu, njemu poznatu) damu iza kreveta*. On i sam, već pri prvoj pomisli, pronalazi smisao ovog elementa sna. A to je: da on toj dami daje *prednost* pred ostalima.

e) Jedan drugi sanja, *da je njegov brat zatvoren u nekom sanduku*. Već pri prvoj pomisli sanduk zamjenjuje ormarom, a druga daje i tumačenje za to: njegov brat *štedi*.

f) Sanja *se uspinje na neko brdo, s kojeg se pruža izvrsan, širok pogled*. Ovo zvuči i posve razumno, možda se u tome i nema što tumačiti, već se samo raspitati, na kakvim mjestima pojava ovaj san te iz kojeg se motiva ovdje probudio. Samo, varate se; pokazalo se, da je i ovom snu bilo potrebno tumačenje, isto kao i bilo kojem drugom, smušenijem. Sanja u, naime, u vezi s njegovim vlastitim uspinjanjem na brdo ne pada ništa na um, osim što pomišlja na okolnost, da jedan njegov znanac izdaje novine *Pogled*, koje se bave našim odnosima s najudaljenijim dijelovima svijeta. Latentna misao

sna je ovdje, dakle, poistovjećenje (identifikacija) sanja a s »onim tko gleda«.

Ovdje nailazite na jedan novi tip odnosa izme u manifestnog i latentnog elementa sna. Prvi nije toliko izvrtanje ovog drugog, koliko je njegovo prikazivanje, i to jedno plasiranje, konkretno oslikavanje, koje svoj izlaz uzima oblikovanjem u riječi. No, upravo je stoga to opet jedna izmjena - jer, kod riječi i smo odavno zaboravili iz koje se konkretne slike ona pojavila, pa je zato više ne prepoznamo kad se izvrši njena zamjena slikom. Razmislite li o tome da se manifestni san pretežito sastoji od vizuelnih slika, a riječi od misli i riječi, možete odgonetnuti da ovoj vrsti odnosa pripada posebno značenje za oblikovanje sna. Vidite također i da se i na ovaj način mogu stvoriti zamjenske slike u manifestnom snu za jedan velik niz apstraktnih misli, koje ipak služe namjeri prikrivanja. To i jeste tehnika naših slikovnih zagonetki. A otkuda stiže privid duhovitosti koji ovakvi prikazi nose u sebi, to je zasebno pitanje, koje sad nemamo potrebe dodirivati.

četvrtu vrstu odnosa izme u manifestnog i latentnog elementa moram vam još prešutjeti, dok u tehnici ne dospijemo do njenog mota. Pa ni tada vam neću navoditi potpuno nabrajanje, ali i to će biti dostatno za naše ciljeve.

Imate li sada hrabrosti, i usudite li se krenuti u tumačenje jednog cijelog sna? U idućem pokušaju i utvrdimo, jesmo li dovoljno dobro opremljeni za ovu zadaću. Naravno, neću odabrati niti jedan od onih najzatatamnjenijih snova, no ipak takav, da prikazuje dobar otisak osobina sna.

Dakle, jedna mlada, no već mnogo godina udata dama, sanja: *Ona sjedi sa suprugom u kazalištu, u kojem je jedna strana parketa posve prazna. Suprug joj ispričava, da su i Elise L. i njen vjerenik tako željeli doći, ali su dobili slaba mjesta, 3 ulaznice za 1 forintu i 50 krajcara, te ih nisu*

željeli prihvatiti. Ona misli, kako to niti ne bi bila neka nesreća.

Prvo o čemu nas sanja i čija izvješćuje jeste to, da je povod za san dodirnut u njegovu manifestnom sadržaju. Jer, njen joj je suprug uistinu ispričao, kako se Elise L., njena znanica otprilike istih godina, sada vjerila. San je reakcija na ovu obavijest. Mi već znamo, da će za mnoge snove biti lako dokazati takav jedan povod iz prethodnog dana, te da ovakve izvedene podatke i esto bez poteškoća pruža i sam sanja. Obavijesti iste vrste sanja i čija nam stavlja na raspolaganje i za druge elemente manifestnog sna. Otkuda pojedinost, da je jedna strana parketa sasvim prazna? To je nagovještaj vezan uz jedan stvarni događaj iz prošlog tjedna. Ona je namjeravala krenuti na određenu kazališnu predstavu, pa je zato vrlo rano nabavila ulaznice, toliko rano da je čak morala platiti i nadoplatu, zbog pretprodaje. Kad su stigli u kazalište, uvidjela je koliko je njena zabrinutost bila suvišna, jer je jedna strana parketa uistinu i bila gotovo prazna. Bilo bi vremena da ih je kupila čak i na sam dan predstave. Niti njen suprug nije propustio zadirivati je zbog te njene *prenagljenosti*. A otkuda ono o 1,5 forinte? Iz jedne posve druge povezanosti, koja nema nikakve veze s ovom ranijom, no isto se tako odnosi na jednu vijest iz prethodnog dana. Njena je šurjakinja od svog supruga dobila na dar svotu od 150 forinti, i ta glupa guska nije imala ništa hitnije za obaviti, nego li pohitati do zlatara, te taj novac razmijeniti za komad zlata. Otkuda broj 3? O tome ne zna ništa, osim ako se ne uzme u obzir pomisao, da je vjerenica - Elise L., samo tri mjeseca mlađa od nje, a ona je žena koja je već gotovo deset godina u braku. A besmislica - da uzimaju tri karte, kad ih je samo dvoje? O tome ne kaže ništa, i uopće - odbija bilo kakve daljnje pomisli i obavijesti.

No, ipak nam je kroz svojih nekoliko pomisli nadodala toliko građe, da je iz nje moguće pogoditi latentne misli sna.

Mora nam zapeti za oko, kako u njenim izjavama vezanim uz san na više mjesta nailazimo na vremenske odrednice, kojima se opravdava zajedništvo izmeđ u različitih dijelova građe. Ona je ulaznice za kazalište nabavila *suviše rano, prerano* ih je kupila, tako da ih je morala čak i preplatiti; šurjakinja je naslišan na in *požurila* odnijeti novac zlataru, da bi za nj kupila nakit, kao da bi joj to inače *promaklo*. Pridodamo li toliko naglašene izraze »*suviše rano*«, »*prerano*« uzroku sna - obavijesti, da je prijateljica koja je *samo* tri mjeseca mlađa od nje sad ipak naišla na marljivog mladog čovjeka, te kritiku, izraženu u ljutnji na šurjakinju: kako je *besmisleno* toliko *pohitati*, tada nam spontano ususret nailazi sljedeća konstrukcija latentnih misli sna, za koju je manifestni san vrlo izmijenjena zamjena:

»Ipak je bilo *besmisleno*, što sam toliko požurila sa svojim vjenčanjem! Na primjeru Elise vidim, da sam ipak i kasnije mogla doći i do supruga!« (Prenagljenost pokazana kod njenog ponašanja pri kupovini ulaznica, i ona kod šurjakinje pri kupovini nakita. Kao zamjena za vjenčanje, uvodi se odlazak u kazalište). To bi bila glavna misao; možda bismo mogli nastaviti, iako s manjom sigurnošću, jer se analiza na ovim mjestima nije smjela odrediti i izjava sanja čine: »Mogla sam dobiti i 100 puta boljeg supruga za novce!« (150 forinti je 100 puta više od 1,5 forinte). Ako bismo na mjesto »novca« smjeli staviti riječ »miraz«, to bi značilo, da se supruga može dočepati i zahvaljujući mirazu; na mjestu supruga nalazi se i nakit, a i slaba kazališna mjesta. Bilo bi još poželjnije, kad bi upravo element »tri karte« imao kakve veze s nekim muškarcem. No, tako daleko naše razumijevanje ne dopire. Mi smo samo pogodili, da ona ovim snom izražava *podcijenjivanje* svog vlastitog supruga, kao i tugu, jer se *tako rano udala*.

Moja je procjena, da ćemo rezultatima ovog našeg prvog tumačenja sna biti prije iznenađeni i zbunjeni, no - zado-

voljni. Isuviše mnogo toga se odjednom sru ilo na nas, više, no što za sada možemo obraditi. Ve zamje ujem da ne emo iscrpiti sve pouke, kojima nas ovo tuma enje sna može po u iti. Stoga požurimo izdvojiti ono, što raspoznajemo kao pouzdane nove spoznaje.

Prvo: neobi no, ali u latentnim se mislima glavni na glasak stavlja na element pre nagljivanja; u manifestnom snu se upravo o tome ne može na i ništa. Bez analize, nismo trebali imati niti pojma da ovaj imbenik uop e igra bilo kakvu ulogu. inisi se mogu im, dakle, da u manifestnom snu izostaje upravo glavna stvar, ono što je središnje u nesvjesnim mislima. Kroz to se mora temeljito promijeniti i dojam o itavom snu. Drugo: u snu se nalazi i jedan besmisleni djeli , 3 za 1,5 forintu, pa kroz misli sna poga amo ovu misao: bila je besmislica (udati se toliko rano). Može li se odbaciti da je ova misao »bila je besmislica« u manifestnom snu predstavljena upravo preuzimanjem jednog tako apsurdnog elementa? Tre e: usporedni pogled nas u i, da odnos izme u manifestnih i latentnih elemenata nije nimalo jednostavan, nikako od one vrste da e uvijek jedan manifestni element zamijeniti jedan latentni. Vjerojatno se mnogo više radi o odnosu mase izme u obaju ovih spremnika, unutar kojih jedan manifestni element može predstavljati više latentnih, ili se jedan latentni može zamijeniti s više manifestnih elemenata.

Što se ti e smisla sna i odnosa sanja ice prema njemu, moglo bi se re i isto toliko mnogo iznena uju eg. Ona, istina, priznaje tuma enje, ali mu se i jako udi. Nije znala, da toliko podcijenjuje svog supruga, a ne zna niti zbog ega bi ga trebala toliko podcijenjivati. U tome je još mnogo toga nera zumljivog. Zaista vjerujem, da još nismo dostatno opremljeni za tuma enje sna, te da se tek trebamo prihvatiti daljnjih poduka i pripreme.

VIII. predavanje DJE JI SNOVI

Moje dame i gospodo! Imamo dojam, da smo isuviše brzo napredovali. Vratimo se stoga malo unazad. Prije no što smo poduzeli posljednji pokušaj da našom tehnikom nadvladamo poteško e oko iskrivljenja sna, rekli smo da bi bilo najbolje zaobi i ih, i pridržavati se onih snova kod kojih su iskrivljenja izostala ili bila tek neznatna, ukoliko takvih snova ima. Pritom iznova izbjegavamo razvojnu povijest naših spoznaja, jer se u zbilji pozornost okrenula postojanju snova oslobo enih iskrivljenja tek nakon dosljedne primjene tehnike tuma enja, te analize, poduzete nad iskrivljenim snovima.

Snovi kakve tražimo, nalaze se kod djece. Oni su kratki, jasni, povezani, laki za razumijevanje, nedvosmisleni, pa ipak nesumnjivo - snovi. No, nemojte misliti da su baš svi dje ji snovi ove vrste. Jer, i iskrivljenje snova zapo inje vrlo rano u dje joj dobi, pa su zabilježeni i snovi djece od pet do osam godina, koji ve na sebi nose sve osobine onih kasnijih. No, kad se ograni ite na dob od po etaka prepoznatljivih duševnih djelatnosti do etvrte ili pete godine, sti i ete do itavog niza snova s osobinama koje bismo nazvali infantilnima, a pojedini snovi iste vrste mogu se prona i i u kasnijim dje jim godinama. Pod odre enim se okolnostima i kod odraslih osoba pojavljuju snovi, koji posve nalikuju tipi no infantilnima.

Na ovim bismo dje jim snovima mogli s velikom la-ko om i sigurnoš u do i do zaklju aka o suštini sna, za koje želimo vjerovati da e se pokazati odlu uju ima i op enito važe ima.

1. Za razumijevanje ovih snova nije potrebna analiza, a niti primjena neke tehnike. Niti je potrebno ispitivati samo dijete, koje pri a o svom snu. Ali, tome se mora pridodati jedan dio pri e iz života djeteta. Uvijek postoji neki doživljaj iz prethodnog dana, koji nam objašnjava san. Jer, san je reak- cija duševnog života u vremenu spavanja na ono, što se doživ- ljelo tijekom dana.

Poslušajmo nekoliko primjera, da bismo se mogli osloni- ti na njih pri donošenju daljnjih zaklju aka.

a) Dje a i od 22 mjeseca mora kao estitar pokloniti ko- šaru punu trešanja. On to o ito ini vrlo nerado, iako su mu obe ali da e i sam dobiti poneku od njih. Sljede eg jutra izbrblja svoj san: *He(r)mann popapao sve tlesnje*.

b) Djevoj ica od 3 godine i tri mjeseca po prvi put se vozila jezerom. Na kraju vožnje, ne želi napustiti brodicu, ve gorko pla e. ini joj se, da je vrijeme vožnje prošlo prebrzo. Sljede eg jutra: *No as sam se vozila jezerom*. Smijemo nado- dati, i da je ova vožnja zasigurno potrajala duže.

c) Dje arca od 5 godina i tri mjeseca povelu su na izlet u Escherntal kod Hallstatta. On je uo, da Hallstatt leži na pod- nožju brda Dachstein. Pokazao je veliko zanimanje za ovo brdo. Iz stana u Ausseeu Dachstein se može lijepo vidjeti, a dalekozorom se razaznaje i planinska ku a Simony. Dijete je nekoliko puta nastojalo i prona i je dalekozorom; no, ostalo je nepoznato s kakvim uspjehom. Izlet je zapo eo u dobru ras- položenju, prepunom o ekivanja. im bi se ukazalo kakvo novo brdo, dje ak bi upitao: »Da li je to Dachstein?« Postajao

je sve neraspoloženiji, što eš e su mu na njegovo pitanje nije no odgovarali, da bi kasnije posve utihnuo i odbio krenu- ti na manji uspon do vodopada. Smatrali su da je premoren, no sljede e je jutro blaženo ispri ao: *No as sam sanjao, da smo bili u planinskoj ku i Simony*. Dakle, sudjelovao je na izletu s tim o ekivanjem. O pojedinostima je iznio jedino ono, što je ve ranije uo: da se prema njoj ide stubama šest sati.

Ova e tri sna biti dovoljna za sve željene obavijesti.

2. Vidimo da ovi dje ji snovi nisu besmisleni; to su ra- zumljive, punovažne duševne djelatnosti. Podsjetite se na ono, što sam vam predstavio kao medicinsku procjenu sna: na us- poredbu s neglazbenim prstima, koji prebiru po tipkama gla- sovira. Ne e vam izbje i, koliko se oštro ovi dje ji snovi su- protstavljaju takvom shva anju. No, bilo bi isuviše udno, kad bi upravo dijete moglo tijekom spavanja razviti svoje pu- ne duševne sposobnosti tamo, gdje se i odrasli u takvom slu- aju zadovoljavaju reakcijama nalik trzajima. Imamo i sve razloge, da djetetu pripišemo bolje i dublje spavanje.

3. Ovi snovi izmi u iskrivljenju snova; upravo zato im i nije potreban nikakav rad na tuma enju. Manifestni i latentni san ovdje se podudaraju. *Dakle, iskrivljenje sna ne pripada suštini sna*. Smijem pretpostaviti da vam je time pao kamen sa srca. No, ipak emo jedan djeli iskrivljenja sna, jednu odre- enu razliku izme u manifestnog sadržaja sna i latentnih misli sna morati priznati i ovim snovima, ako pozornije razmislimo.

4. Dje ji san je reakcija na neki doživljaj tijekom dana, koji je za sobom ostavio jedno žaljenje, ežnju, neispunjenu želju. San donosi izravno, neprikriveno ispunjenje ove želje. Sjetite se sad objašnjenja o ulozi tjelesnih podražaja izvana ili iznutra, kao ometaju ih imbenika spavanja, i kao uzro nika snova. Upoznali smo se s njima zahvaljuju i posve sigurnim

injenicama, no na taj smo način mogli razjasniti tek jedan manji broj snova ove vrste. U ovim dječjim snovima ništa ne ukazuje na djelovanje takvih somatskih podražaja; u tome ne možemo pogriješiti, jer su snovi posve razumljivi i lako pregledni. No, ne trebamo zbog toga napustiti etiologiju podražaja u snovima. Možemo se samo upitati, zašto smo od samog početka zaboravili da, osim onih vanjskih, postoje i duševni podražaji koji ometaju spavanje? Jer znamo da su upravo doživljaji oni, koji su najviše im dijelom krivi za ometanje spavanja odraslih; onemogući uju mu da u sebi uspostavi duševno raspoloženje za spavanje, za udaljavanje svog zanimanja od svijeta. On ne bi htio prekinuti život, već bi radije nastavio rad sa stvarima koje ga inače zaokupljaju, pa zato ne spava. Dakle, za dijete je takav jedan duševni podražaj, koji ometa san - njegova neispunjena želja, na koju onda reagira snom.

5. Odavde najkraćim putem stižemo do objašnjenja funkcije sna. San, kao reakcija na psihički podražaj, mora imati vrijednost rješavanja tog podražaja tako da se on otkloni, i da se može nastaviti sa spavanjem. Kako se to rješavanje dinamiki omogućava putem sna - to još uvijek ne znamo, ali već nam zamjetljivo je da nije san onaj koji ometa spavanje, kako mu se pripisuje, već je zaštitnik sna, onaj, koji uklanja smetnje dok se spava. Istina, mislimo da bismo možda bolje spavali da nije bilo sna, no - nismo u pravu; ustvari, bez pomoći sna ne bismo spavali - uopće. Njegova je zasluga, da smo spavali i toliko dobro. On nije mogao spriječiti da nam nešto ne zasmeta, kao što niti ne može izbjeći da ne izazove nešto buke, progone i narušitelje mira koji bi nas željeli probuditi.

6. To, što je neka želja uzrok sna, a ispunjenje te želje - sadržaj sna, ujedno je i glavna osobina sna. Druga, jednako

tako stalna, bila bi da san ne želi jednostavno dovesti do izražaja samo jednu misao, već kao halucinatorni doživljaj predstavlja i ispunjenje ove želje. *Želim se voziti jezerom*, glasi želja, koja uzrokuje san; zato je sadržaj sna: *vozim se jezerom*. Razlika između latentnog i manifestnog sna, iskrivljenje latentnih misli sna ostaje, dakle, potvrđeno i u ovim jednostavnim dječjim snovima *pretvaranja misli u doživljaj*. Kod tumačenja sna, prije svega se mora izvršiti opoziv ovog dijela promjene. A ako se ovo pokaže kao najopćenitija osobina sna, tada ranije iznijet dio sna - »*vidim svog brata u sanduku*« ne bi trebalo prevesti kao »moj brat štedi«, već kao »ja želim, da moj brat započne ne štedjeti, *moj brat se mora ograničiti*«. Između obje ovdje navedene osobine sna, o čemu je da ova druga ima više izgleda da bude prihvatljiva bez prigovora, nego li ona prva. Mi ćemo dalekosežnim ispitivanjima moći i utvrditi, da uzrok sna mora uvijek biti jedna želja, a ne neka briga, namjera ili predbacivanje, no - time se i njegova druga osobina ostati nedirnuta, a to je, da san ne ponavlja naprosto taj podražaj, već ga dokida, otklanja, rješava kroz neku vrstu doživljavanja.

7. Nadovezujući se na ove osobine sna, iznova možemo prihvatiti i usporedbu snova s omaškama. Kod ovih posljednjih razlikujemo jednu ometajuću i jednu ometenu namjeru, dok je omaška kompromis između njih. U istu ovakvu shemu ulazi i san. Ometena težnja kod njega ne bi bila ništa drugo, već - ona za spavanje. Ometajuću pak zamjenjujemo psihiki podražajem, dakle - željom, koja tjera na svoje ispunjenje, jer do sada nismo upoznali niti jedan drugi duševni podražaj, koji bi ometao spavanje. San je također i ovdje rezultat kompromisa. Uvijek spava, no ipak doživljava pojavljivanje jedne želje; zadovoljava je, nastavlja i pritom sa spavanjem. Oboje je dijelom postignuto, a dijelom napušteno.

8. Prisjetite se, jednom smo se ponadali pristupu do razumijevanja problema snova zbog činjenice, da se određene teorije iz mašte, nama vrlo providne, nazivaju i »dnevnim snovima«. Ova dnevna sanjarenja zaista su ispunjenja želja, ispunjenja astohlepnih i erotičnih želja koje su nam dobro poznate, no - ona su misaona, makar možda i vrlo živopisno predložena, ali nikad i halucinatorno doživljena. Od obilježja glavnih osobina snova ovdje se, dakle, održati ona manje sigurna, dok ona druga, koja ovisi o stanju spavanja i koja u budnom životu nije ostvariva - posve otpada. Dakle, u jeziku se ne može uporabiti spoznaja o tome, da je ispunjenje želja - glavna osobina sna. Usput, ako je doživljaj u snu samo jedna predodžba koja je neizmijenjena i omogućena zahvaljujući okolnosti stanja spavanja, dakle - ako je to »no ni san na javi«, tada već razumijemo, da proces oblikovanja sna može otkloniti no ni podražaj i donijeti zadovoljenje, jer - i dnevno sanjarenje je djelatnost povezana sa zadovoljenjem, te se samo zbog njega i zbiva.

No, u istom se smislu ne izražava samo ova, već i jedna druga uporaba govornog jezika. Poznate poslovice nam kažu: »Svinja sanja o žiru, guska o kukuruzu«, ili pitaju »O čemu sanja kokoš? O prosu.« Poslovica se, dakle, spušta i niže od nas - od djeteta na životinju, i tvrdi, kako je sadržaj sna - zadovoljenje neke potrebe. Čini se da na isto ovo ukazuju i toliki drugi izrazi, kao: »lijepo kao u snu«, »to mi niti u snu ne bi palo na pamet«, »to nisam zamišljao niti u svojim najsmjelijim snovima«. Ovdje postoji o evidna pristranost uporabe jezika. Postoje i snovi puni straha, ili snovi s neugodnim ili ravnodušnim sadržajem, no - oni nisu potakli takvu uporabu jezika. On, istina, poznaje i »zle« snove, ali mu je, općenito uzevši, san ipak samo - ugodno ispunjenje želja. Ne postoji poslovica, koja bi nas pokušavala uvjeriti, da svinja ili guska sanjaju o tome, kako će biti - zaklane.

Naravno, nezamislivo je da pisci koji su se bavili snom nisu i ranije zamijetili ispunjenje želja kao osobinu sna. Prije bi se reklo da je to nešto bio slučaj, ali niti jedan se nije dosjetio priznati ovu osobinu kao općenitu, te kao polazišnu točku za razjašnjavanje snova. Mogli bismo razmisliti što ih je u tome moglo zadržati, ali došlo im je i do toga.

No, pogledajte sada, koliko smo obilježja razjašnjenja dobili iz procjenjivanja djele snova, i to gotovo bez truda! Funkcija sna kao zaštitnika spavanja, njegovo nastajanje iz dviju suparnih namjera, od kojih jedna ostaje stalna - težnja za spavanjem, dok druga nastoji zadovoljiti psihički podražaj, dokaz su da je san psihički i bogat smislom, te da su njegove dvije glavne osobine: ispunjenje želje, i halucinatorno doživljavanje. A pritom smo gotovo mogli zaboraviti da se bavimo psihoanalizom. Osim nadovezivanja na omaške, naš rad nije imao nikakvo specifično obilježje. I svaki psiholog koji ništa ne zna o pretpostavkama psihoanalize, mogao je dati ovakvo razjašnjenje djele snova. Zašto to nije učinio niti jedan?

Kad bi postojali samo ovakvi snovi kakvi su infantilni, tada bi problem bio riješen, naša zadaća obavljena i bez ispitivanja sanjara, bez probijanja do nesvjesnog i bez primjene slobodnih asocijacija. No, o čemu se ovdje nalazi nastavak naše zadaće. Već smo nekoliko puta došli do iskustva da se osoba, koja bi se predstavila kao općenito važeća, ipak mogla potvrditi samo na jednoj određenoj vrsti i broju snova. Dakle, za nas se radi o tome, mogu li se održati općenite osobine, dobivene iz djele snova, važe li i za one snove koji nisu toliko providni, u kojima se manifestnom sadržaju ne može prepoznati povezanost s nekom preostalom željom, nastalom tijekom dana. Mi imamo stav, da su ovi drugi snovi iskusili dalekosežna iskrivljenja, te se zbog toga ne mogu odmah

procjenjivati. Znamo tako er i da e nam za razjašnjavanje ovih iskripljenja biti potrebna psihoanaliti ka tehnika, koje smo se mogli odre i kod upravo postignutog razumijevanja dje jih snova.

U svakom slu aju, postoji još jedna vrsta snova koji nisu iskripljeni, pa se, kao i dje ji snovi, mogu lako prepoznati kao ispunjenja želja. To su oni, koji se pojavljuju tijekom itavog života kroz zapovjedne tjelesne potrebe, i to kao - glad, že , seksualne potrebe, dakle - ispunjenja želja kao reakcije na unutarnje tjelesne podražaje. Tako sam zabilježio san djevojice stare devetnaest mjeseci, koji se sastojao od jelovnika, u kojem se jelima pridodavalo njeno ime (*Anna F... jagode, ma line, omlet, kašica*), sto je bila reakcija na jedan dan gladovanja zbog probavnih smetnji, do kojih je i došlo upravo zbog vo a. U isto je vrijeme i njena baka, ija je starost dopunjavala sedamdeset kad bi joj se pribrojile i godine unu ice, zbog pomicanja pokretnog bubrega postila itav dan, pa je iste no i sanjala kako je pozvana u goste, gdje su joj ponudili najbolje poslastice. Zapažanja kod zatvorenika prepuštenih gladovanju, te kod osoba koje na svojim putovanjima i ekspedicijama moraju podnositi oskudice, u e nas da se pod tim okolnostima redovito sanja o zadovoljenju ovih potreba. Tako Otto Nordenskjold u svojoj knjizi *Antartik* (1904.) izvješ uje o grupi ljudi s kojom je prezimio (dio I, strana 336 i dalje): »Za usmjerenost naših unutarnjih misli bili su vrlo znakoviti naši snovi, koji nisu bili nikad živopisniji i brojniji, no upravo sada. ak i oni me u mojim sudruzima, koji bi ina e sanjali samo iznimno, sad su znali pripovijedati duga ke pri e, kad bismo ujutro me usobno izmjenjivali svoja iskustva iz tog svijeta mašte. Sve su bile zabavljene onim vanjskim svijetom, koji nam je sad bio toliko udaljen, no esto su bile uskla ene s našim sadašnjim okolnostima... Uostalom, središnje to ke

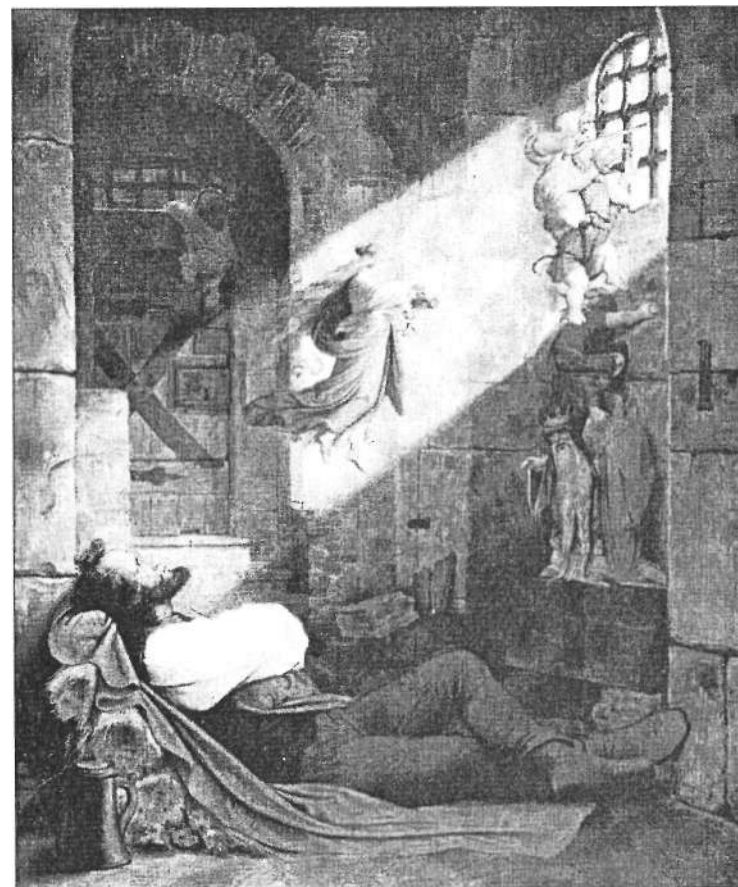
oko kojih su se ti naši snovi kretali, bile su -jelo i pi e. Jedan od nas, koji se no u odlikovao time što je odlazio na velike gozbe, bio bi sav blažen kad bi ujutro mogao ispri ati »da je jeo ru ak, koji se sastojao od tri razli ita jela«; drugi je sanjao o duhanu, o itavim brdima duhana; a tre i opet o brodu, koji punim jedrima plovi s otvorenog mora prema nama. Još jedan san zaslužuje spominjanje: poštar donosi poštu, te naduga ko objašnjava zbog ega se toliko dugo na nju ekalo, jer ju je pogrešno odaslao, pa ju je tek uz veliki trud uspio prikupiti. Naravno da se u snovima bavilo i još nemogu ijim stvarima, no vrlo je upadljiv bio taj posvemašnji nedostatak imalo mašte u gotovo svim snovima, i onima koje sam sanjao ja sam, ili o kojima sam slušao. Sigurno bi bilo od velikog psihološkog interesa, kad bi se svi ovi snovi zabilježili. No, lako e se razumjeti, koliko je žu eno bilo to spavanje, koje nam je moglo ponuditi sve ono za im je svaki od nas najvatrenije težio.« Još u citirati prema Du Prelu: »Mungo Park, ve blizu umiranju od že i na putovanju po Africi, bez prestanka je sanjao doline i livade svoje domovine, prebogate vodom. Isto tako se i Trenck, kojega je mu ila glad, u snu vidio okružen prekrasnim jelima u rovovima Magdeburga, a George Back, sudionik prve Franklinove ekspedicije, ve blizu smrti zbog strahovite oskudice u hrani, redovito je i uvijek na isti na in sanjao o bogatim gozbama.«

Kad netko uživanjem u oštro za injenoj hrani tijekom ve ernjeg obroka izazove no nu že , lako e sanjati da pije. Naravno da je kroz san nemogu e zadovoljiti snažnu potrebu za jelom ili pi em; iz takvih se snova ovjek iznova budi žedan, te sad treba popiti stvarnu vodu. U inak sna je u ovakovom primjeru prakti ki neznatan, no zato nije manje jasno, da je ponu en u svrhu održavanja spavanja, a protiv bu enja i podražaja, koji tjera na djelovanje. Ali, kod manjeg intenziteta

ovih potreba, takvi snovi o zadovoljenju potreba esto ipak pomažu.

Jednako tako san uspijeva do i do zadovoljenja seksualnih potreba, koje ipak pokazuju neke posebnosti, vrijedne spomena. Uslijed osobine seksualnog nagona, da je za jedan stupanj manje ovisan o svom objektu no glad ili že, zadovoljenje u polucijskom snu može biti stvarno, a kao posljedica određenih poteškoća u vezi s objektom, koje se mogu pojaviti kasnije, naročito se esto događa da se stvarno zadovoljenje ipak povezuje s nekim nejasnim ili iskrivljenim sadržajem sna. Ova osobenost polucijskih snova je poznata, kako je to primijetio O. Rank, prikladnim predmetima proučavajući iskrivljenja snova. Svi snovi zadovoljenja kod odraslih, uostalom, obično sadržavaju osim zadovoljenja sadržavati i drugo, što potječe iz posve psiholoških izvora podražaja, te zahtijeva tumačenje radi razumijevanja.

No, mi ne želimo ustvrditi, da se snovi zadovoljenja želja kod odraslih, oblikovani na infantilno naivno, pojavljuju jedino kao reakcije na već spomenute zapovjedno nastrojene potrebe. Jer, poznajemo isto tako kratke i jasne snove ove vrste pod utjecajem određenih dominirajućih situacija, koje bez imalo sumnje nastaju iz psiholoških izvora podražaja. Primjerice, to su snovi nestrpljivosti - kad je netko obavio sve pripreme za putovanje, ili njemu značajnu izložbu, za predavanje ili posjetu, pa sad unaprijed sanja o ispunjenju svojih očekivanja, dakle - kad no prije doživljava vidi sebe kao da je već stigao do svog cilja, kao da je već u kazalištu, ili već u razgovoru s onim koga posjećuje. Ili snovi, s pravom nazvani snovima udobnosti, kad netko, tko inače voli produžiti svoje spavanje, sanja da je ustao, da se umiva ili već nalazi u školi, dok u stvarnosti i nadalje spava, dakle - radije ustaje u snu, no u zbilji. Želja za spavanjem, koju smo prepoznali kao onu

Schwind: San zatvorenika

koja redovito sudjeluje u nastajanju snova, u ovim snovima postaje glasna i kroz njih se iskazuje kao značajna oblikovateljica snova. Potreba za spavanjem s punim pravom ostavlja po strani druge velike tjelesne potrebe.

Pokazat u vam ovdje na reprodukciji jedne Schwindove slike iz galerije Schack u Münchenu, koliko je ispravno slikar shvatio nastajanje jednog sna iz jedne dominantne situacije.¹

To je slika »San zatvorenika«, koja kao sadržaj ne može imati ništa drugo, nego oslobodjenje. Vrlo je zgodno to, da bi oslobodjenje trebalo uslijediti kroz prozor, jer kroz prozor prodire podražaj svjetlosti koji okončava zatvorenikovo spavanje. Patuljci, prikazani jedan iznad drugog, predstavljaju vlastite sukcesivne položaje koje bi on trebao poduzeti prilikom uspinjanja do visine prozora, i - ako se ne varam, te ako umjetniku time ne pripisujem isuviše namjera, tada patuljak na vrhu, koji nastoji prerezati rešetku, dakle, uiniti ono što bi zatvorenik sam želio, ima iste crte lica kao i sam zatvorenik.

Kod svih ostalih snova, osim kod dječjih, te kako je rečeno - kod snova infantilnog tipa, put nam ometaju iskrivljenja sna. Ne možemo odmah reći jesu li i ovo snovi ispunjenja želja, kako to naslućujemo; iz njihova manifestnog sadržaja ne otkrivamo, kojem psihi kom podražaju zahvaljuju svoje podrijetlo, i ne možemo dokazati nastoje li istovremeno ukloniti, ili možda riješiti taj podražaj. Oni moraju biti protumačeni, što znači - prevedeni, njihovo se iskrivljenje treba opozvati, njihov manifestni sadržaj zamijeniti latentnim prije nego što možemo donijeti presudu o tome, smijemo li za ono, što je pronačeno kod infantilnih snova, iziskivati da važi i za sve snove.

¹ Vidi prilog. (U ovom izdanju nalazi se nasuprot str. 128).

IX. predavanje CENZURA SNA

Moje dame i gospodo! Iskrivljenje, suštinu i funkciju sna upoznavali smo iz proučavanja dječjih snova. *Snovi su uklanjanja (psihičkih) podražaja koji ometaju spavanje putem njihovog halucinantnog zadovoljenja.* Od snova odraslih ipak smo mogli razjasniti tek jednu grupu, i to onu, koju smo označili kao snove infantilnog tipa. Sto je s ostalima još ne znamo, ali ih niti ne razumijemo. Dobili smo prethodno jedan rezultat, i ne želimo podcijeniti njegovu značajku. Svaki put kad nam je neki san posve razumljiv, on se dokazuje kao halucinatorno ispunjenje neke želje. Ovo slaganje ne može biti slučajno, a niti posve zanemarivo.

Iz jednog sna druge vrste pretpostavljamo na temelju različitih razmišljanja i analogije sa shvaćanjem omaški, da je on zamjena za neki nepoznat sadržaj, te da se na njega tek treba svesti. Stoga je naša sljedeća zadaća istraživanje i razumijevanje tog *iskrivljenja sna.*

Iskrivljenje sna je ono, što nam se u nekom snu čini neprirodno ili nerazumljivim. Želimo saznati više o tome; prvo, otkuda potječe, njegov dinamizam; drugo, što ono radi, te konačno - kako to radi. Također možemo reći, da je iskrivljenje sna djelo rada snova. Zato želimo opisati rad snova, te ga svesti na one sile koje na njega djeluju.

A sada, saslušajte sljede i san. Zabilježila ga je jedna dama iz naših krugova¹, a prema njenom izvješću, potječe od jedne ugledne, dobro obrazovane starije dame. Analiza tog sna nije bila izvršena. Naša je izvjestiteljica zamijetila, da psihoanalitičari nije potrebno njegovo tumačenje. Nije ga protumačila niti sama sanjateljica, no prosudila ga je, i - tako osudila, kao da ga je uspjela razumjeti. Jer, o njemu je rekla: »I takvu odvratnu, glupu stvar sanja jedna žena od 50 godina, koja dan i noć nema druge brige, doli brige o svom djetetu!"

A sad, taj san o »ljubavnim uslugama«. »Ona odlazi u vojni ku bolnicu br.I, i kaže vrataru, da mora razgovarati s glavnim liječnikom ... (navodi jedno prezime, njoj nepoznato), jer bi bolnici htjela staviti na raspolaganje svoje usluge, pritom riječi »usluge« naglašava tako, da niži asinik odmah primjere uje kako se ovdje radi o »ljubavnim« uslugama. No, ona je već postarija žena, pa je nakon izvjesnog oklijevanja propušta da prođe. No, umjesto da ode do glavnog liječnika, završava u jednoj velikoj, tamnoj sobi, u kojoj za nekim dugačkim stolom stoje ili sjede mnogi asinici i vojni liječnici. Obratila se sa svojom ponudom jednom vojnom liječniku, koji je razumije već nakon nekoliko riječi. Njen glasni govor u snu zvuči ovako: »Ja, i brojne druge žene i mlade djevojke Beč, spremne smo vojnicima, ljudstvu i asinicima bez razlike ... Ovdje u snu slijedi mrmljanje. No, djelomično zbunjene, a djelomično podrugljive grimase asinika pokazuju joj, da su to ispravno razumjeli svi prisutni. Dama nastavlja: »Znam, da vam naša odluka zvuči čudno, no mi to najozbiljnije mislimo. Niti vojnika na bojnopolju ne pitaju, želi li umrijeti ili ne.« Usljedi čitava minuta neugodne šutnje. Tada joj vojni liječnik stavi ruku oko pojasa, i reče: »Milostiva gospođo, pretposta-

Gospođa dr. von Hug-Hellmuth.

vite slušajte, kad bi uistinu do toga došlo...« (mrmljanje). Ona odmaknu njegovu ruku uz pomisao: Svi su oni ipak isti, te odgovori: »Moj Bože, pa ja sam već stara žena, i možda uopće ne u niti do i u taj položaj. Uostalom, trebalo bi se pridržavati jednog uvjeta: uzeti u obzir starost; da ne bi jedna starija žena jednom sasvim mladom momku... (mrmljanje). To bi bilo previše strašno.« Vojni liječnik: »Potpuno razumijem«. Nekoliko se asinika, a među njima i jedan, koji joj je udvarao u mladim danima, glasno nasmijalo, a dama poželi da je odvedu njoj poznatom glavnim liječniku, kako bi se sve izvelo na istac. Pritom na svoje najveće zaprepaštenje uočila, da više ne zna njegovo ime. No, vojni liječnik je usprkos tome vrlo pristojno i s puno poštovanja uputi da krene na drugi kat, nekim vrlo strmim zavojitim željeznim stubama, koje su vodile izravno iz sobe na gornje katove. Dok se uspinjala, za ujednog asinika kako kaže: »To je kolosalna odluka, i svejedno je, da li je neka mlada ili stara; svaka čast!«

S osjećajem da jednostavno vrši svoju dužnost, ona se uspinje tim beskonačnim stubama.

Ovaj se san ponovio unutar nekoliko tjedana još dva puta, i to - kako dama primjećuje - s posve beznačajnim, i uistinu besmislenim izmjenama.«

San u svom odvijanju odgovara dnevnom sanjarenju; ima vrlo malo mjesta prekida, a ponekad se pojedinost mogla razjasniti raspitivanjem, koje je, kako znamo, izostalo. No, najuočljivije je, a za nas i najzanimljivije, da san pokazuje više praznina, i to ne praznina u sebi, već praznina u sadržaju. Na tri mjesta, sadržaj je kao izbrisan; govori, u kojima se pojavljuju ove praznine, prekinuti su mrmljanjem. Kako nismo izvršili analizu, strogo uzevši, nemamo niti pravo izraziti nešto o smislu sna. Samo, pružene su neke naznake iz kojih se može ponešto zaključiti, primjerice - u riječi ima »ljubavne

usluge«, a naročito nas oni dijelovi govora, koji su prethodili mrmljanju tjeraju na dopune koje ne mogu ispasti nikako drugačije, no jednoznačno. Umetnemo li ih, tada se dobiva jedna fantazma takvog sadržaja, u kojem je sanjačica spremna - zbog vršenja svoje domoljubne dužnosti - svoju osobu staviti na raspolaganje zadovoljenju potrebe za ljubavlju kod vojske, asanika i vojnika. To je u svakom slučaju vrlo sablažnjivo, uzor za drsku libidnu maštariju, ali - u snu se uopće ne događa. Upravo tamo, gdje bi povezivanje zahtijevalo to priznanje, u manifestnom snu nailazimo na nerazgovjetno mrmljanje, na nešto što se izgubilo, ili potisnulo.

Nadam se da to već prepoznajete kao blisko, naime - da je nepristojnost ovih mjesta bila motiv za njihovo potiskivanje. No, gdje ćete pronaći usporedbu s ovim događajem? U našim je danima ne trebate dugo tražiti. Uzmete li u ruke bilo koje političke novine, pronaći ćete da od mjesta do mjesta nedostaje tekst, te da se na njegovu mjestu pojavljuje samo bježljiva papira. Znači da je to djelo novinske cenzure. Na ovim mjestima koja su sada ostala prazna, stajalo je nešto, što se nije svidjelo visokim organima cenzure, pa je stoga uklonjeno. Mislite: šteta zbog toga, vjerojatno je to bilo ono najzanimljivije, to je bilo »najbolje mjesto«.

Drugi put cenzura nije utjecala na gotovu rečenicu. Pisac je predvidio koja bi mjesta trebala otkrivati neodobravanje cenzure, pa ih je zato iz predostrožnosti ublažio, lagano izmijenio, ili se zadovoljio samo približavanjima ili nagovještajima onoga, što mu je zapravo željelo poteći iz pera. Tada niti u novinama nema praznih mjesta, no iz određenih razloga zaobilaznja i nejasnoća u izražavanju mogu i odgonetnuti unaprijed primijenjen obzir prema cenzuri.

Zadržimo sada ovu usporedbu. Kažemo da su i izostavljeni govorni dijelovi, prikriveni mrmljanjem u snu, bili prinijeti

kao žrtva cenzuri. Izravno govorimo o *cenzi snova*, kojoj treba pripisati dio udjela za iskrivljenje sna. Posvuda gdje se nailazi na praznine u manifestnom snu, skrivila ih je cenzura snova. Trebali bismo krenuti i dalje, te izražavanje cenzure prepoznati svaki put i tamo, gdje se uvijek nekog elementa sna prisjeća a naročito slabo, nejasno ili sumnjivo izmeću u ostalih, jasnije oblikovanih. No, tek se rijetko ova cenzura izražava ovako neskriveno, moglo bi se reći i - naivno, kao u primjeru sna s »ljubavnim uslugama«. Mnogo češće dolazi do izražaja drugi tip cenzure, koji proizvodi ublažavanja, okolišanja, nagovještaje na mjestu onog pravog.

Za treći način djelovanja cenzure snova ne znam nikakvu usporedbu iz upravljanja cenzurom novina; no, upravo nju mogu pokazati na do sada jedinom analiziranom primjeru sna. Sjetite se sna o »tri loše kazališne ulaznice za 1,50 forinta«. U latentnim mislima ovog sna bio je naglašen element »prerano, isuviše rano«. Odnosno: bila je besmislica udati se toliko *rano*, - bila je tako čer besmislica, tako *rano* krenuti u nabavljanje kazališnih ulaznica, - bilo je smiješno od šurjakinje, da tako *brzo* izda svoj novac, i kupi nakit. Od ovog središnjeg elementa misli sna, ništa nije bilo prenijeto u manifestni san; u njemu je u središte bio stavljen odlazak u kazalište i nabavljanje ulaznica. Pomicanjem naglaska, ovim je pregrupiranjem elemenata sadržaja manifestni san postao toliko malo sličan latentnim mislima sna, da ih nitko ne bi mogao pretpostaviti iza onog prvog. Ovo pomicanje naglaska je glavno sredstvo iskrivljenja sna, te snu pridaje onu neobičajnost, zbog koje ga niti sam sanjač ne želi priznati kao svoju vlastitu proizvodnju.

Dakle, izostavljanje, mijenjanje, pregrupiranje grafički predstavlja djelovanje cenzure snova, te sredstvo za iskrivljenje snova. Sama cenzura snova je uzročnik ili jedan od uzročnika iskrivljenja snova, ali je nas ispitivanje upravo zaokuplja.

Ve smo navikli ove izmjene i preure enja nazivati »*pomicanjima*«.

Nakon ovih zapažanja o djelovanjima cenzure snova, okrenut emo se sad i njihovu dinamizmu. Nadam se da ovaj izraz ne ete shvatiti isuviše antropomorfno, te pod cenzorom snova zamisliti nekog malenog, strogog ovje uljka, ili nekog duha koji stanuje u vašim moždanim komorama i tamo obavlja svoju dužnost, ali niti isuviše lokalizacijski, tako da mislite na neko »moždano središte«, od kojeg se rasprostire takav jedan cenzuriraju i utjecaj, te bi se preure enjem ili uklanjaњem takvog jednog središta on mogao dokinuti. Jer, trenutno to nije ništa drugo, no dobro iskoristiv pojam za jedan dinamičan odnos. Ova nas rije ne ometa da upitamo, iz kojih se namjera i na kakve se težnje ovaj utjecaj primjenjuje; ne emo se iznenaditi niti kad otkrijemo da smo se ve i ranije susretali sa cenzurom sna, vjerojatno je niti ne prepoznaju i.

Jer, to je uistinu i bio slu aj. Prisjetite se da smo došli do iznena uju eg otkri a, kad smo zapo eli s primjenjivanjem naše tehnike slobodnih asocijacija. Tamo smo po eli osje ati, kako se našim naporima - da od elementa sna dopremo do ne svjesnog elementa, ija je on zamjena - protivi neki *otpor*. Taj otpor, rekli smo, može biti razli itih veli ina: jednom ogroman, drugi put uistinu neznatan. U ovom potonjem slu aju, za naš rad na tuma enju trebamo pro i tek nekoliko me u lanova; no, ako je on velik, tada se ovdje trebaju odmjeravati druga ki lanci asocijacija na element, odvođe nas daleko od njega, a usput moramo prevladati sve poteško e, koje se javljaju kao kriti ki prigovori protiv pomisli. Ono što nam kao otpor nailazi ususret prilikom rada na tuma enju, to sad moramo kao cenzuru snova prenijeti u rad na snovima. Otpor tuma enju je naprosto objektivizacija cenzure snova. On nam također dokazuje, da se snaga cenzure nije iscrpila time što je

izvršila iskrivljenje sna, pa se nakon toga ugasila, ve da ta cenzura nastavlja postojati kao trajna institucija, i to s namjerom da i nadalje održava ono iskrivljenje sna. Uostalom, kako se otpor prema tuma enju mijenjao po svojoj snazi kod svakog elementa, tako je i iskrivljenje, izvršeno cenzurom, proizlazilo razli ito veliko za svaki element unutar istog sna. Usporedi li se manifestni i latentni san, vidi se da su pojedini latentni elementi posve nestali, a drugi bili preuzeti kao više ili manje promijenjeni, kao neizmijenjeni, ili možda ak i ojačani.

No, mi smo željeli istražiti koje namjere primjenjuju cenzuru, te protiv kojih. Pa, na ovo je pitanje, temeljno za razumijevanje sna, a možda ak i ljudskog života, lako odgovoriti, pregledamo li niz protuma enih snova. Namjere koje primjenjuju cenzuru su one, koje budna procjena sanja a priznaje, one s kojima se on osje a suglasan. Budite uvjereni da kad odbijete prihvatiti ispravno izvršeno tuma enje nekog od vaših vlastitih snova, inite to iz istih onih motiva, zbog kojih je i nastala potreba za cenzurom snova, proizvodnjom iskrivljenih snova i nužnoš u tuma enja. Pomislite na san naše pedesetogodišnje dame. I sama nalazi da je njen san, bez da ga je protuma ila - odvratana, a bila bi još zaprepaštenija da joj je lije nica, gospo a v. Hug, ispri ala ponešto od njegova neizbježnog tuma enja; no, upravo zbog tog osu ivanja, u njenom su snu ona najodbojnija mjesta bila zamijenjena mrmljanjem.

Ali namjere, protiv kojih se usmjerava cenzura snova, moraju se prije svega opisati sa stanovišta same ove instancije. Tada se jedino može re i, da su one po svojoj naravi posve za odbacivanje, odbojne u eti kom, estetskom, socijalnom pogledu, stvari na koje se ak niti ne usu uje pomišljati, ili na koje misli samo s gnušnjem. Prije svega, ove cenzurirane i u snu do iskrivljenog izraza dovedene želje, zapravo su iskazivanje

jednog bezgrani nog i bezobzirnog egoizma. I zaista, u svakom snu vlastito Ja izbija naprijed, u svakom od njih igra glavnu ulogu, pa čak i kad zna, kako da se dobro sakrije manifestnom sadržaju. Ovaj »*sacro egoismo*« sna zasigurno nije bez povezanosti sa željom za spavanjem, koja se sastoji u povlačenju zanimanja od itavog vanjskog svijeta.

Oslobođenje svih etičkih okova, ovo Ja suglasno je sa svim zahtjevima seksualnih težnji - onih, koje je naš estetski odgoj već odavno osudio, kao i onih, koje se protive svim zahtjevima udora za ograničenjima. Težnja za užitkom - libido, kako kažemo - bez zapreka odabire svoje objekte, a najradije one zabranjene. Ne samo ženu drugoga, već prije svega incestuozne, ljudskim sporazumom posvećene objekte — majku i sestru kod muškarca, oca i brata kod žene. (Pa i san naše pedesetogodišnjakinje je incestuozan, njegov je libido ovidno usmjeren na sina). Požude, za koje mislimo da su daleke ljudskoj prirodi, pokazuju se dovoljno snažnima da izazovu snove. I mržnja se iskaljuje bez granica. A osvetničke želje i želje za smrću u bližnjih, u životu najdražih osoba - roditelja, braće, braćuh, partnera, vlastite djece - nisu ništa neobično. Iniči se, da ove cenzurirane želje naviru iz jednog pravog pakla; nikakva nam se cenzura ne čini dovoljno strogo protiv njih, nakon što su protumačene u budnom stanju.

Ali, nemojte taj pogubni sadržaj predbacivati samom snu. Jer, ne zaboravite, on ima bezazlenu, pa čak i korisnu svrhu - zaštititi vaše spavanje od ometanja. Takva zloćudnost ne leži u suštini sna. Uz to, znate da postoje i snovi koji se mogu prepoznati kao zadovoljenje opravdanih želja, i hitnih tjelesnih potreba. Istina, oni nemaju i iskrivljenja sna; no, oni ih niti ne trebaju, mogu obavljati svoju funkciju i bez povrede etičkih i estetskih težnji našeg Ja. A pomislite i na to, da je iskrivljenje sna proporcionalno s dva imbenika. S jedne je strane ono

utoliko veće, što je strasnija želja koju treba cenzurirati, a s druge strane i što strože nastupaju zahtjevi cenzure u tom trenutku. Mlada, strogo odgojena i sramežljiva djevojka je stoga neumoljivom cenzurom iskrivljavati u snu i ona dogadnja, koja bismo mi, liječnici - na primjer, morali prihvatiti kao dopuštene, bezazlene želje libida, kako je i sama sanjati i ocijeniti desetak godina kasnije.

Inače, mi još nismo niti izbliza dospjeli toliko daleko, da bismo se smjeli ljutiti zbog ovakvog rezultata našeg rada na tumačenju. Vjerujem da ga još niti ne razumijemo kako treba; no, prije svega nas obvezuje zadaća, da ga osiguramo od određenih napada. Jer, tu nije nimalo teško pronaći i neku nesigurnost. Naša su tumačenja snova vršena pod pretpostavkama, koje smo ranije utvrdili: da san uopće ima neki smisao, da se postojanje još nesvjesnih duševnih procesa smije prenijeti s hipnotičkog na normalno spavanje, te da su sve pomisli determinirane. Da smo na temelju ovih pretpostavki došli do vjerojatnih rezultata tumačenja sna, tada bismo s pravom zaključili, da su te pretpostavke bile ispravne. Ali što, ako ovi rezultati izgledaju ovako, kako sam upravo opisao? Tada bi se lako moglo reći: to su nemogući, besmisleni, ili barem vrlo nevjerojatni rezultati, dakle, nešto je u pretpostavkama bilo pogrešno. Ili san ipak nije nikakva psihička pojava, ili u normalnom stanju ne postoji ništa nesvjesno, ili pak naša tehnika ima negdje neku pukotinu. Nije li to jednostavnije prihvatiti, i ne zadovoljava li više od svih onih ogavnosti, koje smo navodno razotkrili na temelju naših pretpostavki?

Oboje! Iako je jednostavnije, i iako više zadovoljava, to ne znači nužno i da je ispravnije. Ostavimo si vremena, stvar još nije posve sazrela. Prije svega, možemo još pojačati kritiku protiv našeg tumačenja snova. To, što su sami rezultati toliko neugodni i neukusni, možda i ne bi toliko teško palo. Ja i

je argument, da sanja i kojima iz tuma enja njihovih snova pripisujemo takve namjere njihovih želja, najoštrije od sebe odbijaju naša tuma enja, i to s dobrim razlozima. »Što?«, kaže jedan, »vi mi iz sna želite dokazati, da je meni žao svih onih iznosa koje sam utrošio na opremu svoje sestre i obrazovanje svog brata? Ali, to ne može biti; ja i radim jedino za svoju bra u, ništa me drugo u životu niti ne zanima, osim da ispunim svoje dužnosti prema njima, kako sam to kao najstariji obe ao našoj pokojnoj majci«. Ili, jedna sanja ica kaže: »Ja da bih trebala svom suprugu željeti smrt. Pa to je grozna besmislica! Ne samo što živimo u najsretnijem braku - to mi zacijelo ne ete vjerovati, ve bi mi njegova smrt oduzela sve što imam na ovom svijetu«. Ili, netko drugi e nam odgovoriti: »Ja da prema svojoj sestri usmjeravam grešne želje? Pa, to je smiješno; ona mi uop e nije važna; ak smo i u lošim odnosima, i ve godinama nisam s njom progovorio niti riječi!« Možda bismo još i lako prihvatili kad ovi sanja i ne bi potvrdili ili nijekali protuma ene im težnje; mogli bismo re i, to su naprosto stvari, koje niti sami ne znaju o sebi. Ali to, da oni u sebi osje aju upravo to nu suprotnost od takve jedne protuma ene želje, i da nam svojim dosadašnjim životom mogu dokazati vladavinu te suprotnosti, to nas ipak mora natjerati da se zapanjimo. Ne bi li sad bilo pravo vrijeme, da se i tav rad na tuma enju snova odbaci kao nešto, što je kroz svoje rezultate dovedeno ad absurdum?

Ne, još uvijek ne. Jer, i ovaj se ja i argument razbija, ako ga kritički napadnemo. Uz pretpostavku da u duševnom životu postoje nesvjesne težnje, on uop e nema nikakvu dokaznu snagu kad se dokazuje, kako u svjesnom životu prevladavaju one, koje su im suprotne. Možda u duševnom životu ima mjesto i za suprotstavljene težnje, za proturječnosti koje postoje jedna uz drugu; a mogu e je, i da je upravo prevladavanje

jednog osje aja uvjet za nesvjesnost postojanja njegove suprotnosti. Dakle, ostaje se ipak samo kod onih, još na početku podignutih prigovora - da rezultati tuma enja snova nisu jednostavni, i da su vrlo neugodni. Na prvi se može odgovoriti da, uza svu zanesenost jednostavnošću, njome ne možete riješiti niti jedan od problema snova; morate se prilagoditi prihvaćanju složenijih odnosa. A na drugi, da o evidentno niste u pravu, kad kao motiv za jednu znanstvenu procjenu želite primijeniti ugodu ili neugodu, koju osjećate. Što je to, što vam rezultate tuma enja sna ini neugodnima, pa ak i besramnima ili odvratnima? *Ca n'empeche pas d'exister* (To im ne smeta da postoje - op.p.), još kao mlad liječnik sam upoznao svoga učenika Charcota, da govori u sličnom slučaju. Treba biti smjeran, te mirno zaustaviti svoje simpatije i antipatije, želi li se otkriti, što je u ovom svijetu ono stvarno. Kad vam neki fizičar može dokazati da e se organski život ove zemlje morati kroz kraće vrijeme povući i pred potpunim smrzanjem, usvojite li se i njemu odgovoriti: »To ne može biti; takvi su izgledi isuviše neugodni?« Mislim da ete šutjeti sve dok ne dođe drugi fizičar, i ne dokaže onom prvom pogrešku u njegovim pretpostavkama ili proračunima. Kad od sebe odguravate ono što vam je neugodno, tada samo ponavljate mehanizam stvaranja snova, umjesto da ga razumijete i nadvladate.

Potom ete možda obećati, da ete zanemariti odbojnu osobinu cenzuriranih želja u snovima, no odmah se povlaćite na argument, kako je ipak nevjerojatno da bi onome zlu u životu ljudi trebao pripadati toliko širok prostor. Ali, daju li vam vaša vlastita iskustva pravo da to kažete? Ne želim govoriti o tome kako biste mogli izgledati sami sebi, no -jeste li jednako toliko ugođeni pronašli i u svojim nadrećenima i suparnicima, toliko plemenitosti kod svojih neprijatelja i tako malo zavisti u svom društvu, da biste se morali osjećati

obveznima nastupiti protiv udjela egoisti nog zla u ljudskoj prirodi? Nije li vam poznato, koliko je neobuzdan i nepouzdan prosjek ljudi u svim prigodama seksualnog života? Ili, zar ne znate, da sve prijestupe i prekora enja o kojima no u sanjamo, danju budni ljudi zaista i po injaju kao zlo ine? Što drugo psihoanaliza ini ovdje, osim što potvr uje staru Platonovu misao, da su dobri oni, koji se zadovoljavaju samo sanjanjem o onome, što drugi, oni zli, ine u zbilji?

A sada, usmjerite pogled s pojedina nog na ovaj veliki rat, koji još uvijek hara Europom; pomislite samo na onu ogromnu mjeru svireposti, strahota i neiskrenosti, koja se sada smije rasprostirati kulturnim svijetom. Vjerujete li zaista da bi ša ici nesavjesnih laktaša i zavodnika posre ilo osloba anje svih tih zlih duhova, da milijuni onih koje predvode nisu krivi zajedno s njima? Usu ujete li se i uz ovakve odnose još uvijek lomiti koplja oko isklju ivanja zla iz duševnog ustrojstva ovjeka?

Predbacit ete mi da jednostrano ocjenjujem rat; on je na vidjelo iznio i ono najljepše i najplemenitije u ljudima, njihovo junaštvo, samopožrtvovnost, njihov osje aj za društvo. Svakako, no nemojte se u initi sukrivcima u nepravdi, koja se toliko esto ini prema psihoanalizi, kad joj se predbacuje da osporava jedno, tvrde i ono drugo. Nije naša namjera da pori emo plemenita nastojanja ljudske prirode, niti smo ikada nešto doprinosili tome, da im se umanji vrijednost.

Naprotiv; pokazujem vam ne samo cenzurirane zle želje iz snova, ve i cenzuru, koja ih i ini potisnutima i neprepoznatljivima. Kod zla u ljudima ostajemo s ve im naglaskom samo zato, jer ga ostali pori u, ime ljudski duševni život doduše ne postaje ništa bolji, ali zato svakako - nerazumljiviji. Odustanemo li od eti kog procjenjivanja, zacijelo emo mo i prona i pravu formulu za odnos izme u zla i dobra u ljudskoj prirodi.

Dakle, ostajemo pritom. Ne trebamo odustati od ishoda našeg rada na tuma enju snova, iako ga moramo doživjeti kao neobi nog. Možda emo se kasnije mo i približiti njegovu razumijevanju drugim putem. Za sada upamtimo: iskrivljenje snova je posljedica cenzure koju namjere, prihva ene od strane Ja, vrše protiv onih odbojnih kretanja želja koja se u nama odvijaju tijekom no i, dok spavamo. Naravno, zašto upravo tijekom no i, i otkuda potje u ove želje, koje bi trebalo odbaciti - o tome nam preostaje još mnogo za propitivati i istraživati.

No, bilo bi nepravedno kad bismo sad propustili istaknuti kao važe i jedan drugi ishod ovih istraživanja. Želje u snovima koje nas žele ometati tijekom spavanja nama su nepoznate, i o njima saznajemo tek kroz tuma enje sna; dakle, one se u tom trenutku i u spomenutom smislu mogu ozna iti kao nesvjesne. Ali, moramo si re i da su i više u tom trenutku, no sam nesvjesne. Jer, i sam sanja ih porie, kako smo to otkrili u tolikim mnogim slu ajevima, nakon što ih je upoznao kroz tuma enje sna. Tada se ponavlja slu aj, koji smo po prvi put susreli kod tuma enja omaške u govoru s »nazdravljanjem«, i kad nas je nazdravi ar ogor eno uvjeravao kako niti tada, a niti ikad ranije nije bio svjestan nekog osje aja nepoštovanja prema svom šefu. Ve smo tada posumnjali u vrijednost takvog uvjeravanja, te ga zamijenili pretpostavkom, da govornik nije niti znao za taj osje aj, koji u sebi nosi. To se sad doga a i kod svakog tuma enja jako iskrivljenih snova, pa time za naša shva anja dobiva na zna aju. Sad smo spremni prihvatiti, da u duševnom životu postoje procesi, težnje o kojima se dugo vremena uop e ništa ne zna, a možda se nikada nije niti znalo. Time za nas nesvjesno dobiva jedan novi smisao; »trenutno« ili »privremeno« nestaje iz njegove srži, može zna iti i *trajno* nesvjesno, a ne samo »trenutno latentno«. Naravno, o tome emo drugi put morati uti i više.

X. poglavlje

SIMBOLIKA U SNU

Moje dame i gospodo! Otkrili smo, da je iskrivljenje snova koje nam ometa razumijevanje sna posljedica djelatnosti jedne cenzure, usmjerene protiv neprihvatljivih, nesvjesnih želja. No, naravno da nismo ustvrdili, kako je cenzura i jedini imbenik koji je kriv za iskrivljenje sna, jer daljnjim proučavanjem sna možemo doći i do otkrića, da u takvom ishodu sudjeluju i drugi momenti. To je kao kad bismo rekli da - kad bi cenzura sna i bila isključena, još uvijek ne bismo bili u stanju razumjeti snove, osim ako manifestni san ne bi bio istovjetan latentnim mislima sna.

Ovaj drugi moment koji san čini neprozirnim, ovaj novi doprinos iskrivljenju sna otkrivamo, kad svrnemo pozornost na jednu prazninu u našoj tehnici. Već sam vam priznao da analiziranima ponekad uistinu ništa ne pada na um u vezi s pojedinim elementom sna.

Naravno, to se ne događa onoliko često, koliko oni to tvrde; a u mnogim se slučajevima pomisao uspijeva iznuditi i upornošću. Ali, ipak preostaju slučajevi u kojima asocijacija zakazuje, ili - ako je iznućena, ne daje ono što od nje očekujemo. Dogodi li se to tijekom psihoanalitičkog liječenja, tada tom elementu pripada posebno značenje, kojim se ovdje ne možemo baviti. No, to se događa i kod tumačenja snova normalnih osoba, ili kod tumačenja vlastitih snova. Uvjeri li se

ovjek da u takvim slučajevima ne koristi nikakva prisila, konačno stiže do otkrića, kako se ovaj neželjeni slučaj redovito pojavljuje kod određenih elemenata snova, i po njemu prepoznati novu zakonitost tamo, gdje je u početku vjerovao da otkriva tek slučajno zakazivanje tehnike.

Na ovaj se način dolazi u iskušenje da uvijek sam protumači i ove »nijeme« elemente snova, te da njihov prijevod obavljati vlastitim sredstvima. Namećući se mu se misao da svaki put doprinosi do zadovoljavajućeg smisla, kad se usudi izvršiti tu zamjenu, dok san ostaje besmislen i povezanost prekinuta sve dok se ne odluči izvršiti ovakav jedan zahvat. Gomilanje mnogih, posve sličnih slučajeva, preuzelo je na sebe da našem, u početku bojažljivom pokušaju, pruži potrebnu sigurnost.

Izlažem vam sve ovo pomalo shematski, no to je ipak dopušteno za potrebe predavanja, i nije pogrešno, već je samo pojednostavnjeno.

Na ovaj se način doprinosi do niza stalnih prijevoda za elemente snova, dakle - posve slično onome, što se može pronaći i u našim omiljenim sanjaricama za sve stvari koje se sanjaju. Ipak ne zaboravite, da se kod naše asocijacijske tehnike nikad ne pojavljuju i stalne zamjene elemenata snova.

Sada ćete odmah reći i da vam se ovaj put za tumačenje čini još mnogo nesigurnijim i izloženijim napadima od onog ranijeg, posredstvom slobodnih pomisli. No, tome se pridružuje još nešto. Naime, kad se iskustvom prikupi dovoljno ovakvih stalnih zamjena, tada uvijek jednom kaže sam sebi, da je ove dijelove u tumačenju snova uistinu mogao pobijati i na temelju vlastitih saznanja, te da su mogli postati razumljivi i bez uporabe pomisli sanjara. A otkuda bi se njihovo značenje moralo poznavati, do toga možemo stići i u drugoj polovini našeg razrađivanja.

Takav jedan stalni odnos izme u elementa sna i njegova prijevoda nazivamo *simboli kim*, a sam element sna *simbolom* nespješnih misli sna. Prisje ate se da sam ranije, kod istraivanja odnosa izme u elemenata sna i njihova Pravog znaenja, razlikovao tri takva odnosa - one, koji su dio cjeline, zatim one koji su nagovještaji i one koji kao da su oblikovanja slika. Tada sam vam najavio i četvrti odnos, ali ga nisam imenovao. Taj četvrti je ovaj upravo spomenuti, simboli ki odnos. Na njega se nadovezuju vrlo zanimljive rasprave, kojima se želimo okrenuti prije no što vam izložimo naša posebna zapažanja o simbolici. Jer, simbolika je vjerojatno najneobi - nije poglavlje u enja o snovima.

Prije svega, kako su simboli stalni prijevodi, u odre enoj mjeri ostvaruju ideal anti kog, a i omiljelog tuma enja snova, od ega smo se zahvaljuju i našoj tehnici ipak jako udaljili. Oni nam pod odre enim okolnostima omogu uju tuma enje nekog sna i bez ispitivanja sanja a, koji nam ionako ne zna ništa re i o simbolu. Poznaju li se uobi ajeni simboli u snovi - ma, a uz to još i osoba sanja a, okolnosti u kojima živi i dojmovi pod kojima je i došlo do sna, tada se ovjek esto na e u položaju da protuma i san bez mnogo okolišanja, da ga gotovo odmah prevede.

Takva jedna majstorija laska tuma u sna, dok na sanja a ostavlja dojam; ugodno odska e od mukotrpnog rada tijekom ispitivanja sanja a. No, nemojte se time dati zavarati. Naša zada a nije da izvodimo majstorije. Tuma enje oslonjeno na poznavanje simbola nije tehnika, koja može zamijeniti asocijativnu ili se mjeriti s njome. Ono je njena dopuna i pruža jedino u nju unijete, iskoristive rezultate. Ali, što se ti e poznavanja psihi ke situacije sanja a, uzmite u obzir da vam na tuma enje ne dopijevaju samo snovi vaših poznanika, da su uzro nici snova u pravilu dnevni doga aji koje vi ne pozna-

jete, te da vam upravo pomisli analiziranog doprinose u spoznavanju onoga, što se naziva psihi kom situacijom.

Nadalje, naro ito je neobi no - pa i s obzirom na povezanosti koje emo spomenuti kasnije, da su opet postali glasni najžeš i otpori protiv postojanja simboli kog odnosa izme u sna i nespješnog. Pa ak i osobe od razbora i ugleda, koje su ina e velik dio puta kro ile zajedno s psihoanalizom, ovdje su joj uskratile svoju pratnju. No, taj je stav utoliko udniji, što - kao prvo, simbolika nije svojstvena jedino snu, i drugo - što simboliku u snovima uop e nije otkrila psihoanaliza, ma koliko ina e nije siromašna iznena uju im otkri ima. Kao pronalaza a simbolike sna, ako joj se uop e želi pripisivati po etak u ovim modernim vremenima, treba navesti filozofa K. A. Schernerera (1861.). Psihoanaliza je potvrdila Schernerov pronalazak, te ga izmijenila na uistinu pozamašan na in.

Sada ete poželjete uti nešto i o suštini simbolike snova, te primjerima za nju. Rado u vam izložiti ono što znam, no priznajem vam, da naše razumijevanje još ne seže onoliko daleko, koliko bismo to željeli. Suština povezivanja simbola je usporedba, ali ne neka odabrana po volji. Za tu se usporedbu naslu uje naro ita uvjetovanost, no ne može se re i u emu se ona sastoji. Ne e sve ono, sa ime možemo usporediti jedan predmet ili jedan doga aj, nastupiti kao simbol za to i u snu. S druge strane, san ne simbolizira niti sve što god se ho e, ve samo odre ene elemente latentnih misli snova. Dakle, ovdje postoje ograni enja s obiju strana. Mora se tako er priznati, da se pojam simbola za sada ne može oštro ograni iti, ve se on rasplinjava kroz zamjene, prikaze i sli no, približavaju i se i sam nagovještaju. Kod itavog je niza simbola jasna usporedba, na kojoj se oni temelje. Pored toga, postoje i drugi simboli kod kojih si moramo postaviti pitanje, gdje treba potražiti ono Zajedni ko, ono Tertium comparationis ove vjerojatne

usporedbe. Tada je pobližim razmatranjem možemo pronaći, ili nam uistinu može ostati sakrivena. Nadalje, kad je simbol jedna usporedba, neobično je da se ta usporedba ne može razotkriti asocijacijom, a zatim - da niti sanja ne poznaje tu usporedbu, već se njome koristi ni ne znaju i za nju. Pa i više od toga - da sanja nema volje čak niti priznati ovu usporedbu, nakon što mu se ona predloži. Vidite, dakle, simbolički odnos je zapravo usporedba sasvim posebne vrste, čiju utemeljenost još nismo posve jasno shvatili. Možda će se kasnije moći pronaći i pokazatelji i za ovo nepoznato.

Obim stvari koje u snu pronalaze svoj simbolički prikaz i nije tako velik. Ljudsko tijelo u cjelini, roditelji, djeca, braća, rođenje, smrt, golotinja i zatim, još nešto. Jedini tipičan, to jest redoviti prikaz muške osobe kao cjeline je - *kuća*, kako je to otkrio Scherner; on je ovom simbolu čak želio pridati preveliko značenje, koje mu ne pripada. U snu se događa da se uvijek spušta niz proleđa kuće, sad pun zadovoljstva, a sad opet prepun straha. Kuća se posve glatkim proleđima predstavljaju muškarce, a one opremljene izbočinama i balkonima na kojima se možemo zaustaviti - žene.

Roditelji se u snu pojavljuju kao *car* i *carica*, kralj i kraljica ili druge osobe od ugleda; san je ovdje, dakle, prepun poštovanja. Manje se nježno odnosi prema djeci i braći; oni se simboliziraju *malim životinjama*, *buhama*. Rođenje gotovo redovito pronalazi svoj prikaz kroz neki odnos prema *vodi*; uvijek ili naglo uranja u nju, ili iz nje izlazi, spašava neku osobu iz vode ili ona spašava njega, to jest, ima neku vrstu majinskog odnosa prema njoj. Umiranje se u snu zamjenjuje *odlaskom na putovanje*, *vožnjom vlakom*, smrt različitim tamnim, nejasnim i gotovo bojažljivim nagovještajima, a golotinja *haljinama* i *odorama*. Vidite kako su ovdje rasplinite granice između u simboličkih prikaza i prikaza slikih nagovještajima.

U usporedbi sa siromaštvom ovog nabrojanja mora postati napadno, da se objekti i sadržaji jednog drugog okruženja prikazuju izrazito bogatom simbolikom. To je okruženje seksualnog života, spolnih organa, spolnog života, seksualnih pojava. Ogromna većina simbola u snovima su seksualni simboli, pritom se pojavljuje i jedan neobičan nesrazmjer. Ima malo zabilježenih sadržaja, a simbola za njih - nevjerojatno mnogo, tako da se svaka od tih stvari može izraziti kroz brojne simbole gotovo jednake vrijednosti. Tada se prilikom tumačenja dobiva nešto, što izaziva opreznost i negodovanje. Tumačenja simbola su, nasuprot raznolikosti u tumačenju snova - vrlo monotona. To se ne sviđa nikome, tko za to sazna; ali, što uopće niti protiv toga?

Kako je ovo prvi put da na ovom predavanju govorimo o sadržajima seksualnog života, dužan sam vam razjašnjenje o načinu, na koji namjeravam obraditi ovaj predmet. Psihoanaliza ne nalazi povoda za uvijanja i nagovještaje, smatra da nema potrebe stidjeti se toga, da se bavi ovim važnim predmetom, misli da je ispravno i pošteno sve nazvati svojim pravim imenom, te se nada, da će se na ovaj način najlakše udaljiti od ometajućih primisli. To ne može promijeniti niti okolnost, što se govori pred miješanim krugom slušatelja obaju spolova. Kao što nema znanosti in usum delphini, tako nema niti one za šiparice, a dame koje se nalaze među vama, svojim su pojavljivanjem u ovoj dvorani daleko razumjeti da se žele izjednačiti s muškarcima.

Dakle, za muške spolne organe san ima znatan broj prikaza koje nazivamo simboličkim, i kod kojih je ono zajedničko za usporedbu najčešće vrlo jasno. Prije svega, za muške genitalije u cjelini je simbolički značajan sveti broj 3. U obojiviji, a i za oba spola zanimljiviji sastavni dio tih genitalija - muški ud, nalazi svoj simbolički zamjenjivač, kao prvo - kroz one

stvari koje mu nalikuju svojim oblikom, dakle - duga ke i uzdignute, kakve su: *štapovi, suncobrani, šipke, drve e*, i to me sli no. Nadalje, kroz predmete koji s nazna enim imaju zajedni ke osobine *prodiranja-u-tijelo* i nanošenja *povrede*, dakle, šiljasta *oružja* svake vrste - *noževi, ma evi, koplja, sablje*, no isto tako i vatreno oružje - *puške, pištolji* te, zbog svog oblika za to vrlo podesan - *revolver*. U djevoja kim snovima punim straha veliku ulogu igra progon od strane muškarca s nožem ili vatrenim oružjem. To je vjerojatno i naj eš i slu aj simbolike snova, koji sad i sami možete lako prevesti. Bez sumnje, razumljiva je i zamjena muškog uda predmetima, iz kojih istje e voda: *slavinama, vjedrima, vodoskoci ma*, te drugim predmetima koji se produžuju, kao što su *više e svjetiljke, olovke s mogu noš u uvla enja*, i tako dalje. A to, da su *olovke, držala za pera, turpije za nokte, eki i* i druga *oru a* bez sumnje muški seksualni simboli, u vezi je s isto tako bliskim doživljavanjem tog organa.

Neobi na osobina uda - da se može uzdi i usprkos sili gravitacije, djelomi no pojavljivanje erekcije - sve to dovodi i do njegova simboli kog prikazivanja kroz *balone, zrakoplove*, a od najnovijeg datuma i kroz *cepelinski zra ni brod*. No, san poznaje još jedan drugi, mnogo izražajni na in za simboliziranje erekcije. On spolni organ pretvara u ono suštinsko cjelokupne osobe, pa joj dopušta da i sama *leti*. Nemojte dopustiti da vas to uznemiri, ali - oni esto prelijepi snovi o letenju, koje svi mi poznajemo, moraju se protuma iti kao snovi o seksualne uzbu enosti, kao erekcijski snovi. P. Federn, jedan od psihoanaliti kih istraživa a, ustanovio je ovo tuma enje osiguravši ga protiv ikakve sumnje, no i Mourly Vold, silno hvaljen zbog svoje razumnosti, koji je vršio ona ispitivanja sa snom uz umjetno izazvane položaje ruku i nogu i koji je uistinu udaljen od psihoanalize, a možda o njoj nije ništa ni-

ti znao, došao je svojim istraživanjima do istog zaključka. Nemojte iz toga izvu i prigovor, da i žene mogu imati iste takve snove letenja. Prije toga se radije prisjetite da naši snovi žele biti ispunjenja želja, te da se i kod žene esto ponalazi želja, svjesna ili nesvjesna, da bude muškarac. A da je ženi mogu e i ostvariti ovu želju, i to uz jednaka osje anja kao i muškarac, ne e mo i zbuniti nikoga, tko je vješt anatomiji. Jer, i žena u svojim spolnim organima tako er posjeduje malen ud sli an muškom, i taj mali ud - klitoris, ve i u dje joj dobi te u dobi prije spolnih odnosa igra istu onu ulogu, kao i veliki ud muškarca.

Manje razumljivim muškim seksualnim simbolima pripadaju i odre ni *gmizavci i ribe*, a prije svega poznati simbol *zmije*. No, zašto su *šešir i kaput* pronašli istu primjenu, sigurno nije lako odgonetnuti, iako je njihovo simboli ko tuma enje posve nedvosmisleno. I kona no se može ipak još upitati, smije li se simboli kom ozna iti i zamjena muškog uda s nekim drugim udovima - nogom, ili rukom. Vjerujem da e mo biti primorani na to, zbog povezivanja simbola sa ženskim predmetima.

Ženski spolni organ simboli ki se predstavlja svim onim predmetima, koji dijele njegovu osobinu s njim - šupljinu, koja se može zatvoriti, koja nešto može primiti u sebe. Dakle, *rovovima, jamama i pe inama, ba vama i bocama, kutijama, tabakerama, kov ezima, kutijicama, sanducima, torbama*, i tako dalje. Pa i *brod* pripada ovom nizu. Neki simboli imaju više veze s maternicom, nego li s genitalijama žene, kao: *or mari, pe i*, a prije svega - *soba*. Simbolika sobe ovdje dodiruje simboliku ku e, gdje su *vrata i ulazna vrata* opet simboli za genitalni otvor. No, i materijali su simboli žene - *drvo, papir*, te predmeti izra ni od ovih materijala, kao *stol i knjiga*. Kao uobi ajene ženske simbole, od životinja treba spome-

nuti barem *puža* i *školjku*; od dijelova tijela, to su - *usta* za predstavljanje genitalnog otvora, a od gra evina *crkve* i *kape* - *lice*. Kako vidimo, nisu nam baš svi simboli od prve i jasno razumljivi.

Genitalijama se moraju pribrojiti i grudi, koje kao ve e he misfere ženskog tijela nalaze svoj prikaz u *jabukama*, *breskvama*, *vo u* uop e. Stidne dla ice san kod obaju spolova opisuje kao *šumu* i *grmlje*. Složena topografija ženskih spolnih dijelova ini shvatljivim, zašto su oni vrlo esto prikazani kao *kra* - *jolik* sa svojom stijenom, šumom i vodom, dok je impozantni mehanizam muškog spolnog aparata doveo do toga, da su nje gov simbol postale sve vrste teško opisivih, složenih strojeva.

Kao simbol ženskih genitalija, vrijedna je spomena i *kuti* - *jica za nakit*; *dragocjenosti* i *nakit* obilježja su ljubljene osobe i u snu; *slatkiši* su u estali prikaz spolnog užitka. Zadovoljavanje vlastitih genitalija nazna ava se bilo kojom vrstom *iga* - *ra*, pa ak i *sviranjem glasovira*. Izri iti simboli ki prikazi onanije su *puzanje* i *klizanje*, kao i *otkidanje grane*. Naro ito neobi an simbol sna je *ispadanje* ili *va enje zuba*. To, prije svega, svakako ozna ava kastraciju, kao kaznu za onaniju. Posebni prikazi za spolni odnos nalaze se u snu nešto manje brojno, no što bi se to moglo o ekivati iz dosadašnjeg izlaganja. Tu treba spomenuti ritmi ke djelatnosti, kakve *su ples*, *janjanje* i *uspinjanje*, a i nasilne doživljaje, kao - *da je ovjek pregažen*. Tome pripadaju i odrene *zanatske djelatnosti*, a naravno - i *prijetnja oružjem*.

Niti primjenu, a ni prijevode snova ne smijete zamišljati baš posve jednostavnima. Jer, pritom dolazi do svega i sva e ga, što se opire našim o ekivanjima. Tako se, primjerice, ini posve nevjerojatnim da u ovim simbolim prikazima razlike izme u spolova esto nisu oštro razmaknute. Jer, neki simboli ozna avaju genitalije uop e, bez obzira jesu li muške ili

ženske, primjerice - *malo* dijete - *mali* sin ili *mala* k i. Drugi put se jedan pretežno muški simbol koristi za ženske genitalije, ili obrnuto. To se ne razumije tako dugo, dok se ne postigne uvid u razvitak seksualnih predodžbi kod ljudi. U nekim slu ajevima ova dvojakost simbola može biti tek prividna; a oni najizražajniji me u simbolima - kao *oružje*, *torba*, *sanduk* - izuzeti su i od ove biseksualne primjene.

Sada u vam dati pregled podru ja, s kojih je preuzeta većina seksualnih simbola, i to ne polaze i od prikazanog, ve od simbola, pa tome pridodati nekoliko dodataka naro ito s obzirom na simbole kod kojih je ono zajedni ko nerazumljivo. Takav jedan zamra eni simbol je *šešir*, a možda i uop e pokrivala za glavu, koja u pravilu imaju muško, no ipak su sposobna i za žensko zna enje. Isto tako, *kaput* zna i muškarca, možda ne uvijek i s genitalnim obilježjem. Slobodno upitate - zašto. Vise a *kravata* koju žene ne nose, jasan je muški simbol. *Bijelo rublje*, i uop e *platno* zna i ženski; *haljine* i *odore* su, kako smo ve uli - zamjena za golotinju, tjelesne obline; *cipela*, *papua* - ženske spolne organe, a *stol* i *drvo* su ve bili spomenuti kao zagonetni, no zasigurno ženski simboli. *Ljestve*, *stube*, *stubišta* su, s obzirom na kretanje po njima, sigurni simboli spolnog odnosa. Poblžim razmatranjem postaje uo ljiva ritmika tog kretanja kao ono što je zajedni ko, a možda ak i porast uzbu enja te ostajanja bez daha, što se više netko uspinje.

Krajolik smo ve ocijenili kao prikazivanje ženskih genitalija. *Brdo* i *stijena* simboli su muškog uda; *vrt* je u estali simbol ženskog spolnog organa. *Vo e* (plod) nije zamjena za dijete, ve za grudi. *Divlje životinje* zna e neobi no uzbu ene ljude, ostale zle nagone, strasti. *Cvjetanje* i *cvije e* ozna avaju genitalije žene, ili to nije - djevi anstvo. Ne zaboravite, da su cvjetovi ustvari - genitalije biljaka.

Sobu ve poznajemo kao simbol. Prikazivanje se ovdje može nastaviti, kad prozori, ulazi i izlazi dobiju zna enje tjelesnih otvora. Pa i *otvorenost* ili *zatvorenost* te sobe tako er podliježe toj simbolici, a *klju* koji otvara, siguran je muški simbol.

To bi, dakle, bila gra a za simboliku snova. Ona nije potpuna, mogla bi se i produbiti, a i proširiti. No, mislim da e se vama u initi više no dostatnom, a možda vas ak i oneraspoložiti. Vi ete upitati: »Živim li ja to uistinu usred samih seksualnih simbola? Jesu li svi predmeti koji me okružuju, sva odje a koju obla im, sve stvari koje uzmem u ruku uvijek iznova samo seksualni simboli, i ništa drugo?« Uistinu i ima dosta povoda za za u ena pitanja, a prvo od njih glasi: otkuda bismo mi zapravo trebali poznavati zna enje ovih simbola snova, o kojima nam i sam sanja ne daje nikakvu, ili tek nedostatnu obavijest?

Odgovaram: iz vrlo razli itih izvora, iz bajki i mitova, šala i dosjetaka, iz folklora odnosno znanja o običajima, izrekama i pjesmama naroda, iz pjesni ke i op e uporabe jezika. Tu se posvuda može nai i na jednaku simboliku, a na nekima od ovih mjesta razumijemo je i bez daljnjih poduka. Ispitamo li ove izvore u pojedinostima, prona i emo tolike usporedbe sa simbolikom snova, da moramo postati sigurni u svoje tuma enje.

Rekli smo da ljudsko tijelo, prema Scherneru, u snu esto nalazimo u prikazu kroz simbol ku e. Nastavljaju i taj prikaz, tada su prozori, vrata i ku na vrata - ulazi u tjelesne otvore, a pro elja ku a su glatka, ili prepuna balkona i izbo ina za zaus tavljanje. Ista se simbolika pronalazi i u našoj jezi noj uporabi, kad dobrog znanca prisno oslovimo sa »ku o stara«, kad govorimo o tome kako bismo nekoga raspalili »po krovuljku«, ili kad za drugoga kažemo, da mu nije sve u redu »u gornjem

sobi ku«. Usput, i u anatomiji se tjelesni otvori nazivaju *vrati-ma tijela*.

To, što roditelje u snu susre emo kao carske ili kraljevske parove, u po etku je iznena uju e, ali nalazi svoju usporedbu u bajkama. Ne svi e li nam spoznaja da mnoge bajke, koje po inju s: »Bili jednom *kralj* i *kraljica*«, zapravo ne žele re i ništa drugo, nego: »Bili jednom otac i majka?« U obiteljima djecu u šali nazivamo prin evima i princezama, a najstariji je - krunski princ. Sam kralj sebe naziva *ocem zemlje*. Malu djecu u šali ozna avamo kao *crvi e*, i znamo sažalno re i: *jadni crvi* .

Vratimo se simbolici ku e. Kad se u snu izbo ine ku a ra be za prihva anje, ne podsje a li to na poznat narodni govor, vezan uz krupno razvijene grudi: »Kod nje se ima za što *prihvati*?« U ovakvom se slu aju narod zna izraziti i na drugi na in, pa se kaže: »Ova ima dosta *drva* ispred ku e«, kao da bi želio prisko iti u pomo našem tuma enju da je drvo ženski, maj inski simbol.

I još nešto drugo o drvu. Baš ne emo lako razumjeti kako je ovaj materijal dospio do zastupanja maj inskog, ženskog. Tu nam na ruku mogu i i usporedbe me u jezicima. Naša njema ka rije za drvo (Holz) trebala bi biti istog podrijetla kao i gr ka rije ὕλη, što zna i gra a, sirovina. Tu bi postojao ne baš rijedak slu aj, da je uop eni naziv materijala na kraju ostao pri uvan samo za jedan posebni materijal. Tako postoji jedan otok u oceanu koji nosi ime *Madeira*. Ovo su mu ime, otkrivši ga, nadjenuli Portugalci, jer je tada bio preplavljen šumama. Naime, na portugalskom jeziku *Madeira* zna i drvo. No, primje ujete li da *madeira* nije ništa drugo, no malo izmijenjena latinska rije *materia*, koja opet uop eno zna i materijal. A *materia* se izvodi iz rije i *mater*, majka. Tako je materijal od kojeg je nešto sa injeno istovremeno i njegov

maj inški udio. U simboli koj uporabi drva za ženu, majku, dakle, i nadalje živi ovo staro shva anje.

Ro enje se u snu redovito izražava kroz odnos prema vodi; ili se u nju uranja, ili se iz nje izlazi, što znači: netko se potopio u vodu ili se upravo potopio. No, ne zaboravimo da se ovaj simbol, s obzirom na povijest njegova razvoja, može tumačiti na dvije načine. Ne samo što su svi kopneni sisavci, a i preci čovječanstva, proizašli od vodozemaca - to bi bila udaljenija činjenica - već je i svaki pojedini sisavac, svaki čovjek svoju prvu fazu postojanja proveo u vodi, naime - kao embrij u plodnoj vodi, u tijelu svoje majke, pa je tako rođen - i izašao iz vode. Ne u ustvrditi da i sanja to zna, već naprotiv, zastupam, da sanjati to niti ne treba znati. No, sanja vjerojatno zna nešto drugo, što su mu rekli još u djetinjstvu, pa i zato ustvrditi, da to znanje nije nimalo doprinijelo oblikovanju simbola. Još su mu u djetinjstvu ispričali da djecu donosi voda, no - odakle ih donosi? Iz morava, iz bunara, dakle - opet iz vode. Jedan moj pacijent, kojemu su dali ovakvo objašnjenje, u ono doba mali grof, nakon toga je nestao na svijet jedan dan. Kada su ga na obali jezerca uz dvorac, s lištem nagnutim nad vodenim ogledalom, vrebaju i žustro hoće li na dnu vode ugledati tu dječicu.

U mitovima o rođenju junaka, koje je O. Rank podvrgnuo usporednom istraživanju, a najstarije je ono o kralju Sargonu od Agade, negdje oko 2800. godine prije Krista, prevladavaju u ulogu igra njihovo ostavljanje u vodi i spašavanje iz vode. Rank je to prepoznao kao prikaz rođenja, istovjetne osobi uobličenoj u snovima. Kad netko u snu spašava neku osobu iz vode, samog sebe pretvara u njenu majku, ili naprosto u majku; u mitu, osoba koja je spasila dijete priznaje da je prava majka tog djeteta; u poznatoj šali, upitaše nekog bistrog židovskog dječaka, tko je bila Moj sijeva majka. On

bez razmišljanja odgovori: »Princeza«. »Ali ne«, održaše mu predavanje, »pa ona ga je samo izvadila iz vode!«. »To kaže ona«, odgovori mali, i time dokaza, da je pronašao pravo tumačenje ovog mita.

Otputovati nekuda u snu znači - umiranje. I u djetinjstvu je običaj, da se djetetu kaže, kad se raspituje za nestanak nekog umrlog, tko mu nedostaje - da je *otputovao*. Opet bih se usprotivio vjerovanju da ovaj simbol u snu potječe od tog izgovora, koji dajemo djetetu. I pjesnik se služi istim simbolikom odnosom kad o onostranom govori kao o još neotkrivenoj zemlji, svijet se podružuje ne vrata niti jedan *putnik* (no traveller). Pa i u svakodnevicama nam je posve uobičajeno da se govori o posljednjem putovanju. Svaki poznavatelj starih običaja zna, koliko se ozbiljno shvaćala - primjerice, u starom egipatskom vjerovanju - predodžba o putovanju u zemlju smrti. U mnogim su nam primjercima ostale o uvane Knjige smrti, koje bi mumiji ostavljali kao vodič na tom putovanju. A otkada su se groblja izdvojila iz stambenih područja, i ovo je posljednje putovanje umrlog postalo stvarnost.

Jednako je tako malo i simbolika genitalija nešto, što pripada jedino snu. Svatko od vas zasigurno je bar jednom bio toliko nepristojan, da neku ženu nazove »*starom kutijom*«, vjerojatno niti ne znajući, da se pritom poslužio simbolom za spolni organ. U Novom zavjetu stoji: »Žena je slaba *posuda*«. Sveti spisi Židova svojim su stilom, toliko bliskim pjesničkom, ispunjeni izrazima seksualnih simbola koji se ne shvaćaju baš uvijek ispravno, i čije je izlaganje - primjerice, u Pjesmi nad pjesmama - dovelo i do ponekog nesporazuma. U kasnijoj hebrejskoj književnosti vrlo je prošireno prikazivanje žene kao kuće, pri čemu vrata zastupaju spolni otvor. Na primjer, u sluhu nedostaju egipćevu anstava muškarac, se žali kako je pronašao *otvorena vrata*. Pa i stol je u ovoj književnosti

poznat kao simbol za ženu. Žena o svom suprugu kaže: »Pravila sam mu stol, no on gaje izvrnuo«. A kad suprug izvrne stol, mogla bi se dobiti hroma djeca. Ove primjere uzimam iz jedne rasprave L. Levyja u Brunnu, »Seksualna simbolika Biblije i Talmuda«.

A da i brodovi u snovima označavaju žene, vjerojatnim su nam u inili etimolozi koji tvrde, da je izvorno Schiff (brod) bio ime za jednu glinenu posudu, te da je to ista riječ kao i Schaff (drveni kabli). Da pe predstavlja ženu i majinu utrobu, potvrđuje nam grčka saga o Perianderu iz Korinta, i njegovoj ženi Melisi. Kad je, prema Herodovu izvješću, tiranin preklinjao sjenku svoje žarko ljubljene žene koju je iz ljubomore sam ubio, neka mu o njoj pruži pokoje obavještenje, pokojnica je dokazala da se radi o njenoj sjenki podsjetivši ga, da je *svoj kruh gurnuo u hladnu peć*, uvijanje jednog događaja, koji nije mogao biti poznat niti jednoj drugoj osobi. U radu, koji je izdao F. S. Krauss - »Antropofiteja«, nezamjenjivom izvornom djelu za sve što se tiče spolnog života raznih naroda, vidimo da se u određenim njezima kojim pokrajini za ženu, koja je upravo rodila, kaže: »*Peć se kod nje srušila*«. Pripremanje vatre i sve što je s tim u vezi, do krajnosti je prožeto seksualnom simbolikom. Plamen uvijek predstavlja muški spolni organ, a mjesto s vatrom - ognjište, označava žensko krilo.

Ako ste se možda za udili zbog toga, koliko se često krajolici pojavljuju u snovima zbog prikazivanja ženskih spolnih organa, tada dopustite da vas mitolozi pouče, koju je ulogu imala *Majka Zemlja* u predodžbama i kultovima staroga doba, te kako je ova simbolika odredila shvaćanje poljodjelstva. Da soba (Zimmer, op.p.) u snu predstavlja ženu, možete zaključiti i iz uporabe u našem jeziku, gdje se »ženska« - Frauenzimmer, stavlja umjesto »žena« - Frau, dakle - dopušta se da ljudsku osobu zastupa prostor, predviđen za nju. Na slici ananasa in go-

vorimo i o »Visokoj Porti«, misle i pritom na sultana i njegovu vladu; pa i ime staroegipatskog vladara »faraon« ne zna i ništa drugo, no »veliko dvorište«. (Na starom Istoku su dvorišta izmeću dvostrukih gradskih vrata predstavljala mjesto okupljanja, kao i trgovi u klasičnom svijetu). Samo, mislim da je ovo izvješće isuviše površno. Vjerojatnijim mi se čini, da je soba postala simbol žene zato, jer predstavlja prostor koji okružuje ovjeka. Kuću u veće poznajemo u ovom značenju; iz mitologije, a i iz pjesničkog stila smijemo kao daljnje simbole za ženu preuzeti grad, kulu, dvorac, utvrdu. Ovo bi se pitanje moglo lako riješiti i na snovima osoba, koje ne govore i ne razumiju njemački. Posljednjih sam godina liječio pretežno strane pacijente, i vjerujem da se sjećam, kako i u njihovim snovima soba isto tako označava ženu, iako u svojim jezicima nisu imali istovjetnu uporabu jezika. Postoje i drugi znakovi za to, da simbolički odnos može nadrastiti granice jezika, što je, uostalom, tvrdio i stari istraživač snova Schubert (1814.). Međutim, niti jedan od mojih sanjaka nije bio posve neupućen u njemački jezik, tako da ovo razlikovanje moram ostaviti onim psihoanalitičarima, koji u drugim zemljama mogu prikupljati iskustva kod osoba koje govore samo jedan jezik.

Među prikazima simbola muških genitalija nema niti jednog jedinog, koji se nije vratio u jezičnu uporabu - bila ona šaljiva, vulgarna ili pjesnička, a osobito kod staroklasnih pjesnika. No, ovdje se ne razmatraju samo simboli koji se pojavljuju u snu, već i oni novi, primjerice - oruđa za razne namjene, kao što je plug. Uostalom, prikazivanjem simbola muškosti, približavamo se jednom vrlo raširenom i jako osporavanom području, od kojeg bismo se iz ekonomskih motiva rado željeli udaljiti. No, samo jednom od njih, koji kao daje isključen iz tog niza - simbolu 3, želio bih posvetiti nekoliko napomena. Ostavimo sad po strani, ne zahvaljuje li taj simbol svoju

posve enost upravo ovom simboli kom odnosu. No, ini se sigurnim da i neke stvari, koje se i u prirodi pojavljuju kao trodjelne, vuku svoju primjenu na grbovima i oznakama (amblemima) iz ovih simboli kih odnosa, na primjer - list djeteline, pa i takozvani trodjelni francuski ljiljan, te neobi an grb dvaju me usobno toliko udaljenih otoka - Sicilije i Isle of Man; *triskeles* - tri polusavijene noge, koje polaze iz istog središta, trebale bi biti stilske preinake muškog spolnog organa. U starini su slike muškog uda slovile kao najsnažnija sredstva obrane (*apotropaea*) protiv zlih utjecaja, sto je u vezi s time da se i amajlije, koje donose sreću, u našim vremenima mogu u cjelini prepoznati kao genitalni ili seksualni simboli. Promotrimo takvu jednu zbirku, koja se obično nosi u obliku malog srebrnog privjeska: četverolisna djetelina, praš i , gljiva, potkova, ljestve, dimnja ar. četverolisna djetelina stupila je na mjesto one trolisne, koja je zapravo podesnija za simbol; praš i je stari simbol plodnosti; gljiva je nesumnjivi simbol plodnosti, a postoje gljive koje čak i svoj sistematizacijski naziv zahvaljuju toj o evidnoj slici s muškim udom (*Phallus impudicus*); potkova ponavlja obrise ženskog spolnog organa, a dimnja ar, koji nosi ljestve, pripada toj zajednici zato, jer se bavi onim zanimanjem s kojim se na vulgaran na in uspoređuje spolni odnos (vidi Antropofiteja). Njegove smo ljestve već upoznali kao seksualni simbol iz sna; ovdje nam njema ka uporaba govornog jezika priska e u pomoć te nam pokazuje, kako se rije »uspinjali« primjenjuje u izri to seksualnom smislu. Kaže se: »*uspinjali se za ženama*« i »*stari penja*«. Na francuskom, gdje se za stubu kaže *la marche*, postoji posve sličan izraz za nekog ostarjelog ljubitelja raskalašenosti, »*un vieux marcheur*«. A da spolni odnos kod mnogih većih životinja ima za pretpostavku uspinjanje, potvrđuje na ženku, vjerojatno nije strano ovom povezivanju.

Otkidanje grane, kao simboli ki prikaz onanije, ne odgovara samo vulgarnom opisu onanisti kog ina, već ima i dalekosežne mitološke usporedbe. No, naročito je udno prikazivanje onanije, ili bolje - kazne za nju - kastracije kao ispadanja ili va enja zuba, jer se o tome u znanosti o narodima može pronaći i predmet, koji bi trebao biti poznat tek malom broju sanjala. Inim mi se nesumnjivim da je obrezivanje, koje uobičajavaju toliki narodi, i ekvivalent, ali i razrješenje za kastraciju. A sad nas izvješćuju, da u Australiji određena primitivna plemena izvode obrezivanje kao pubertetski obred (kod svečanosti dozrijevanja mladih), dok su druga, smještena posve blizu njih, ovaj čin nadomjestila - izbijanjem jednog zuba.

Završavam svoj prikaz ovim uzorcima. Jer, to i jesu samo uzorci; znamo više o tome, pa možete zamisliti koliko bi sadržajno bogatija i zanimljivija bila takva jedna zbirka, koju ne bismo napravili mi - diletanti, već pravi stručnjaci u mitologiji, antropologiji, znanosti o jeziku, u folkloru. To nas priporoča na nekoliko zaključaka koji ne mogu biti iscrpni, ali e nam zato dati mnogo za razmišljati.

Kao prvo, našli smo se pred činjenicom da sanja u na raspolaganju stoje simboli ni na ini izražavanja, koje ina e u budnom stanju ne poznaje i ne prepoznaje. To je toliko neobično, kao kad biste vi došli do otkrića da vaša služavka razumije sanskrt, iako znate da je rođena u nekom dalekom selu, i da ga nikad nije učila. Nije lako ovu činjenicu svladati s našim psihološkim stavovima. Možemo tek reći, da je kod sanjala poznavanje simbolike nesvjesno, te da pripada njegovu nesvjesnom duhovnom životu. No, niti uz prihvaćanje ove pretpostavke ne stižemo ništa dalje. Do sada smo trebali prihvatiti samo nužne, nesvjesne težnje, one, za koje se privremeno ili trajno niti ne zna. No, sad se radi o više toga, gotovo o nesvjesnim znanjima, o misaonim odnosima, usporedbama

izme u različitih objekata koje dovode do toga, da se jedan od njih neprekidno može stavljati na mjesto drugoga. Ove se usporedbe ne čine svaki put iznova, već leže pripremljene jednom za svagda; to proizlazi iz njihove podudarnosti kod različitih osoba, a možda i podudarnosti usprkos razlikama u jezicima.

Otkuda bi nam trebala stizati saznanja o ovim simbolima i njihovim odnosima? Jer, jezična uporaba pokriva samo jedan njihov manji dio. Raznolike usporedbe iz drugih područja sanjaju su najčešće nepoznate; pa i mi smo ih sami trebali prvo mučotrpno prikupljati.

Drugo, ovi simboli i njihovi odnosi nisu nešto, što bi bilo svojstveno sanjama, ili radu na snu, kroz koji oni i dolaze do izražaja. Jer, otkrili smo da se istom ovom simbolikom koriste mitovi i bajke, narod u svojim poslovicama i pjesmama, u općoj uporabi jezika i pjesničkoj mašti. Područje je simbolike je nevjerojatno veliko, a simbolika sna je samo jedan njegov dio; čak nije svrsishodno istav ovaj problem obrađivati samo sa stanovita sna. Mnogi od simbola koji se mogu koristiti i negdje drugdje, u snu se niti ne pojavljuju, ili tek rijetko; a neki od simbola snova ne nalaze se ni na kojem drugom području, već - kako ste vidjeli, tek tu i tamo. Stječe se dojam da ovdje postoji neki stari način izražavanja, iz kojeg su se na različitim područjima tek sporadično održali i različiti načini izražavanja - jedan samo ovdje, drugi samo tamo, a neki treći i možda u lagano izmijenjenom obliku na više područja. Ovdje moram pomisliti na maštu jednog zanimljivog duševnog bolesnika, koji je izmislio jedan »temeljni jezik«, u kojemu bi svi ovi simboli i njihovi odnosi bili - suvišak.

Treće, mora vam postati jasno, što simbolika na drugim spomenutim područjima ni u kom slučaju nije samo seksualna simbolika, dok se u snu simboli primjenjuju gotovo

isključivo za izražavanje seksualnih objekata i odnosa. Niti ovo nije lako objašnjivo. Jesu li značajni, izvorno seksualni simboli tek kasnije dobili jednu drugu primjenu, i da li je možda s tim u vezi slabljenje simbola njihovog prikazivanja u odnosu na prikaze drugih vrsta? Na ova se pitanja o čemu se može odgovoriti, ako se netko bavio samo simbolikom snova. Smijemo se samo pridržavati pretpostavke, da izmeću u pravih simbolima i seksualnog postoji jedna naročito bliska povezanost.

Posljednjih smo godina ovdje dobili i jedan važan nalaz. Istraživač jezika, H. Sperber (Upsala), koji radi neovisno o psihoanalizi, iznio je tvrdnju da su pri nastajanju i razvitku jezika, najviše i udio imale seksualne potrebe. Po etnografsko govorno glasanje služilo je obavještanju i prizivanju seksualnih partnera; daljnji razvitak jezika njih korijen pratio je radne djelatnosti praljudi. Ovi su radovi bili zajednički, a odvijali su se uz ritmično ponavljanje govornih izraza, pritom se seksualno zanimanje prenosilo na rad. Kao da si je pratio uvijek rad u ino prihvatljivijim odnose i se prema njemu kao prema ekvivalentu i zamjeni za spolne djelatnosti. Tako je riječ, kojom bi se glasao prilikom zajedničkih radova, imala dva značenja - označavala bi spolni čin, ali i s njim izjednačenu radnu djelatnost. Vremenom se riječ odvojila od seksualnog značenja i usredotočila na taj rad. Pokoljenjima kasnije, isto to bi se događalo i s nekom novom riječju, koja je do tada imala seksualno značenje, te bi se primijenila na neku novu vrstu rada. Na ovaj se način oblikovao određeni broj jezika njih korijen, koji su svi bili seksualnog podrijetla, ali su kasnije napustili svoje seksualno značenje. Ako je ovdje skicirano izlaganje točno, tada nam se otvara barem mogućnost razumijevanja simbolicke snova. Shvatili bismo zašto u snu, koji čuva nešto od ovih najstarijih odnosa, postoje toliki mnogi simboli za spolno, zašto oružje općenito i oružje uvijek označavaju muško, a

materijali i nešto obrađeno - žensko. Simboli ki odnos bio bi preostatak stare identičnosti rije i; stvari koje su se jednom nazivale isto kao i genitalije, sad bi i u snu mogle nastupiti kao njihovi simboli.

No, iz naših usporedbi sa simbolikom sna možete ste i i uvid u narav psihoanalize, koja joj omogućuje da postane predmetom općeg zanimanja, a to nisu mogle biti i niti psihologija, a ni psihijatrija. Kod psihoanalitičkog rada se odnosi ispreplu s tolikim drugim duhovnim znanostima, koje istraživanje obe obave zaključke najveće vrijednosti - s mitologijom kao i jezikom znanostima, s folklorom, psihologijom naroda i religioznim učenjima. Razumljivim će vam biti, da je na psihoanalitičkom tlu izrastao jedan časopis, koji se kao svojom isključivom zadaćom bavi brigom o ovim odnosima, časopis *Imago*, utemeljen 1912. godine, kojeg vode Hanns Sachs i Otto Rank. U svim ovim odnosima psihoanaliza je prije svega onaj dio koji daje, a manje onaj koji prima. Istina, ima prednost zbog toga, što su nam njihovi neobični rezultati postali pouzdani kad smo ih iznova pronašli i na drugim područjima, no u cjelini je psihoanaliza ona, koje se tehničke metode i stajališta trebaju pokazati plodonosnima prilikom primjene na tim drugim područjima. Duševni život ljudske jedinice daje nam kroz psihoanalitičko istraživanje razjašnjenja kojima možemo riješiti poneku zagonetku u životu mase ljudi, ili ih barem sagledati u pravom svjetlu.

Uostalom, još vam uopće nisam rekao, pod kojim uvjetima možemo ste i najdublji uvid u onaj pretpostavljeni »temeljni jezik«, te na kojem se on području najvećim dijelom o uvao. Sve dok to ne saznate, ne možete niti procijeniti cjelokupnu važnost tog predmeta. Naime, to je područje - neurotika, njena građa su simptomi i druga iskazivanja nervoznih, a psihoanaliza je i nastala zbog njihova razjašnjavanja i liječenja.

Moj četvrti stav iznova se vraća našem početku, te nas usmjerava u zacrtanom pravcu. Rekli smo, da nam san ne bi bio lako razumljiv čak i kad cenzura snova ne bi niti postojala, jer bismo se tada našli pred zadaćom prijevoda simboličkog jezika snova u jezik našeg budnog razmišljanja. Dakle, simbolika je - uz cenzuru snova - drugi, i to neovisan čimbenik iskrivljenja snova. No, bliska je pretpostavka, da je cenzura snova zgodno poslužiti se simbolikom, jer i ona vodi istom završetku - neobičnosti i nerazumljivosti snova.

Uskoro će se pokazati, ne samo li u daljnjem proučavanju snova opet naletjeti na neki novi moment, koji doprinosi iskrivljenju snova. Ali, ne želim napustiti pitanje simbolike sna, a da još jednom ne dodirnem ovu zagonetku: kako se samo mogla sudariti s toliko žestokim otporom obrazovanih ljudi, kad je rasprostranjenost simbolike u mitu, religiji, umjetnosti i jeziku posve nesumnjiva. Nije li opet veza sa seksualnošću, ona, koja snosi krivnju za to?

XI. predavanje

RAD SNA

Moje dame i gospodo! Ako ste i svladali cenzuru snova i prikazivanje simbola, iskrivljenje snova niste još doduše posve svladali, no - ipak ste u stanju razumjeti ve inu snova. Pritom se služite objema tehnikama koje se me usobno dopunjavaju - izazivate pomisli sanja a sve dok od zamjene ne prodrete do onog Pravog, te simbole zamjenjujete njihovim zna enjem prema vlastitim saznanjima. Odre enim nesigurnostima, do kojih pritom dolazi, pozabavit emo se kasnije.

Sad možemo iznova nastaviti s jednim poslom koji smo ve i ranije pokušali obaviti, no s nedostatnim sredstvima - kad smo prou avali odnose izme u elemenata snova i onog njihovog Pravog tuma enja, te pritom utvrdili etiri takva glavna odnosa: kao dio prema cjelini, kao približavanje ili nagoviještanje, kao simboli ki odnos i kao plasti no prikazivanje rije i. Isto ovo želimo u ve oj mjeri poduzeti tako, da manifestni sadržaj sna u cjelini usporedimo s dobivenim tuma e njem latentnog sna.

Nadam se, da ovo dvoje ne ete nikada više pobrkati jedno s drugim. Uspijete li u tome, tada ste u razumijevanju snova postigli vjerojatno više, no ve ina itatelja mog djela »Tuma enje snova«. Dopustite i da vas još jednom podsjetim, kako se onaj rad, kojim se latentni san pretvara u manifestni, naziva *radom snova*. Rad kojim se napreduje u obrnutom smjeru, koji

od manifestnog sna želi doprijeti do latentnog, to je naše *tuma enje*. Rad na tuma enju želi poništiti rad snova. Pa i oni snovi, koji su prepoznati kao o evidna ispunjenja želja infan tilnog tipa, ipak su na sebi iskusili jedan dio rada snova, naime - pretvaranje želje u stvarnost, a obi no i pretvaranje misli u slike. No, ovdje nije potrebno nikakvo tuma enje, ve samo povratno oblikovanje obiju ovih pretvorbi. Ono, što se kod ostalih snova nadovezalo na rad snova zovemo *iskrivljenje sna*, i mora se poništiti našim radom na tuma enju.

Usporedbom mnogih tuma enja snova dospio sam u polo žaj, da vam kroz sveobuhvatni prikaz iskažem sto je ono, što rad snova ini gra i latentnih (prikrivenih) misli snova. No, molim vas da ne poželite razumjeti isuviše od svega toga. To je jedan dio opisa, koji valja saslušati smirenom pozornoš u.

Prvi u inak rada snova je *zgušnjavanje*. Pod time podrazu mijevamo injenicu, da manifestni san ima manje sadržaja nego latentni, te da je, dakle, neka vrsta skra enog prijevoda ovog potonjeg. Zgušnjavanje može ponekad i izostati, no - ono u pravilu postoji, a vrlo esto je i ogromno. Nikad se ne doga a suprotno, to jest - ne doga a se, da manifestni san bude obimniji i sadržajno bogatiji od latentnog. Do zgušnjavanja dolazi tako, da se: 1. posve izostave odre eni latentni elementi, 2. da od nekoliko sklopova latentnog sna u manifestni san prije e samo jedan odlomak, 3. da se latentni elementi, koji imaju nešto zajedni ko zbijaju, i stapaju u jednu jedinicu.

Želite li, možete naziv »zgušnjavanje« zadržati samo za ovaj posljednji postupak. Njegove je u inke naro ito lako prikazati. Iz svojih ete se vlastitih snova bez muke prisjetiti stanjanja razli itih osoba u jednu jedinu. Takva jedna izmiješana osoba otprilike izgleda kao A, no - odjevena je kao B, bavi se ne im što nas podsje a na C, a uz to postoji znanje, da je to za pravo - osoba D. Naravno da je u ovako izmiješanoj tvorevini

naro ito naglašeno nešto, što je zajedni ko svim ovim osobama. Kako iz osoba, tako se izmiješana tvorevina može proizvesti i od predmeta ili mjesta, ako je zadovoljen uvjet da pojedini predmeti i mjesta imaju zajedni ko ono nešto, što latentni san naglašava. To je kao jedna nova i površna tvorevina pojava, s ovim zajedni kim kao jezgrom. Preklapanjem međusobno zgusnutih pojedina nih slika u pravilu nastaje jedna nejasna, zamagljena slika, sli ka kao kad više snimaka nanese na istu plo hu.

Rad snova vjerojatno se jako oslanja na stvaranje ovakvih izmiješanih tvorevina, jer možemo dokazati da se ovakve zajednice, koje su za to potrebne, namjerno proizvode tamo gdje su u početku nedostajale, primjerice - odabirom govornog izražavanja za neku misao. Ve smo upoznali ovakva zgušnjavanja i izmiješane tvorevine; one su imale svoju ulogu u iskrivljenju nekih slušajeva omaške u govoru.

Prisjetite se mladog ovjeka, koji je damu želio *otpratiti / povrijediti*. Osim toga postoje i dosjetke, i ja se tehnika oslanja na takvo jedno zgušnjavanje. No, bez obzira na to, smijemo ustvrditi da je ovaj postupak nešto posve neuobi ajeno i neobi no. Oblikovanje izmiješanih osoba u snovima pronalazi dođuše svoje suprotnosti u nekim prikazama iz naše mašte, jer ona lako zbija u jednu cjelinu dijelove, koji ina e prema našem iskustvu ne pripadaju zajedno, dakle - u kentaure i životinje iz basni stare mitologije, ili s Bocklinovih slika. Ova »stvarala ka« mašta i ne može uop e ništa izmisliti, ve samo povezati sastavne elemente, koji su ina e jedni drugima strani. No, ono neobi no u postupku rada snova je sljede e: gra a, koju rad snova treba obraditi su - misli; misli, od kojih bi neke mogle biti odbojne i neprihvatljive, ali su ispravno oblikovane i izrečene. Ove se misli prevode u neki drugi oblik radom snova, pa je udno i nerazumljivo, da se kod tog prenošenja, kao kod pri-

jevoda u neko drugo pismo ili jezik, pronalaze sredstva za njihovo stapanje i primjenu kombinacija. Prijevod i ina e nastoji pripaziti na razlike zadane tekstem, te razdvajati upravo sli nosti. Rad snova trudi se, baš nasuprot tome, zgusnuti dvije različite misli tako, da - kao i dosjetka - traži jednu višezna nu rije , u kojoj se obje ove misli mogu podudarati. Možda se ovaj potez i ne želi odmah razumjeti, no može postati zna ajan za shva anje rada snova.

Iako zgušnjavanje ini san neprovidnim, ipak ne ostavlja dojam, da je ono samo djelovanje cenzure sna. Prije bi se moglo svesti na mehani ke ili ekonomske imbenike; ali, svoju korist ovdje svakako pronalazi i cenzura.

U inci zgušnjavanja mogu biti posve osobiti. Uz njihovu je pomo ponekad u nekom snu mogu e ujediniti dva posve različita, latentna tijeka misli, tako da se dobije naoko zadovoljavaju e tuma enje tog sna, a pritom se ipak previ a i jedno mogu e tuma enje više.

Zgušnjavanje ima i za odnos izme u latentnog i manifestnog sna tu posljedicu, da niti ovdje, a ni tamo ne zadržava jednostavan odnos izme u elemenata. Manifestni element istovremeno odgovara ve em broju latentnih, i obrnuto - jedan latentni element sudjeluje u više manifestnih elemenata, dakle - kao u nekoj vrsti ukrižavanja. I kod tuma enja sna se tako er pokazuje, da pomisli vezane uz jedan jedini manifestni element ne trebaju nailaziti u nizu. Cesto se mora pri ekati, da se protuma i itav san.

Dakle, rad snova se pobrinuo za jednu vrlo neuobi ajenu vrstu prijepisa misli snova - nije to prijevod rije i za rije , ili znaka za znak, a niti odabir prema odre enim pravilima, kao kad bi se samo ponovili samoglasnici neke rije i, a suglasnici ispustili; tako er nije niti ono, što bi se moglo nazvati

zastupanjem - da se uvijek jedan element navede kao primjer umjesto više njih, ve je to nešto drugo, i mnogo složenije.

Drugi u inak rada snova je *pomicanje*. Za to smo se, da sre u, ve pripremili: znamo, da je to u cijelosti djelo cenzure snova. Njegova su oba izraza, kao prvo - da jedan latentni element ne može biti zamijenjen nekim svojim vlastitim stavnim dijelom, ve ne im udaljenijim, dakle - nagovještajem, i kao drugo, da psihi ki naglasak s jednog važnog elementa prelazi na drugi, nevažan, ime se snu pomi e središte, te ga i ini onako neobi nim.

Zamjena jednim nagovještajem poznata nam je i u budnom stanju, no pritom postoji i jedna razlika. U budnim mislima nagovještaj mora biti jako razumljiv, a zamjena sadržajno povezana s njegovim pravim zna enjem. Pa i dosjetke se esto služe nagovještajima, oni napuštaju uvjet sadržajne asocijacije i zamjenjuju ga neuobi ajenim vanjskim asocijacijama kao što su zvu na sli nost, višezna nost rije i, i drugo. No, pritom zadržavaju uvjet razumljivosti; dosjetka ne bi imala nikakav u inak, kad se bez muke ne bi moglo vratiti s nagovještaja na ono njeno pravo zna enje. Ali, nagovještaj u snu oslobodio se obaju ovih ograni enja. Povezan je s elementom, kojega zamjenjuje zahvaljuju i najrubiijim i najudaljenijim odnosima, pa je stoga nerazumljiv, a kad se izvrši poništavanje, njegovo tuma enje ostavlja dojam neuspjele dosjetke ili nasilnog, iznu enog, nategnutog objašnjenja. Cenzura sna postiže svoj cilj tek onda, kad joj uspije uiniti nemo gu im pronalaženje puta od nagovještaja do njegova pravog zna enja u snu.

Pomicanje naglaska ne uveno je kao sredstvo izražavanja misli. Ponekad ga dopuštamo i u budnom stanju, da bismo postigli neki smiješan u inak. Dojam zablude do kojega ono do vodi mogu izazvati i kod vas, kad vas podsjetim na anegdodu

iz jednog sela, gdje je živio kova koji je skrivio zlo in što za služuje smrtnu kaznu. Sud je odluo, da se krivnja mora okajati, no - radilo se o jedinom kova u u njihovu selu, pa im je bio nezamjenjiv; a kako su u selu živjela ak trojica kroja a, umjesto krivca objesiše jednog od te trojice.

Tre i u inak rada snova psihološki je najzanimljiviji. Sa stoji se od pretvaranja misli u slike. Pridržavajmo se toga, da ne prolaze baš sve misli u snovima kroz ovu pretvorbu; poneka i zadrži svoj oblik, pa se i u manifestnom snu pojavljuje kao misao ili kao znanje; također, slike nisu i jedini oblik u koji e se misli pretvoriti. No, ipak su ono suštinsko u tvorbi sna; ovaj dio rada sna dvojako je naj stalniji, kako ve znamo, a ve smo upoznali i »plastino prikazivanje rije i« kod pojedinih elemenata snova.

Jasno je, da ovaj u inak nije nimalo lak. Da biste stvorili pojam o njegovim poteško ama, zamislite da ste preuzeli zadužinu da u kako ete neki politiki uvodni lanak u novinama zamijeniti nizom crteža, dakle - preba eni ste s pisanja slova na slikovno pismo. Osobe i predmete, koji se u tom lanku spominju, to ete lako - a možda ak i bolje no što je bilo ranije - zamijeniti slikama; no, poteško e vas o ekuju kod prikazivanja svih apstraktnih rije i i svih govornih dijelova koji ukazuju na misaone odnose, kao što su govorne estice, veznici, i sli no. Kod apstraktnih rije i možete si pomo i na različite načine, svim vrstama umjetni kih vještina. Potrudite se, primjerice, tekst lanka preobraziti u neki drugi glasovni slog, koji možda i zvu i neobi nije, no sadrži konkretnije i za prikazivanje sposobnije sastavne dijelove. Zatim ete se prisjetiti da je ve ina apstraktnih rije i zapravo konkretna, samo što je nešto više izbljedjela, pa ete stoga, kad god uzmognete, posegnuti za izvornim, konkretnim zna enjem te rije i. Dakle, bit ete zadovoljni ako rije »posjedovanje«

neko predmeta možete predstaviti kao stvarno, tjelesno sjećanje na njemu. Tako to čini i rad snova. Pod ovakvim okolnostima ne možete i ispuniti neke velike zahtjeve za to noš u prikazu. Dakle, i kod rada snova možete propustiti to, da neki element, koji se teško može slikovno oblikovati - primjerice, brakolomstvo - zamijenite nekim drugim lomom, na primjer - slamanjem noge.¹ Na ovaj način možete dovesti do toga, da jednoliko izjednačite nespretnosti slikovnog pisma kad ono treba zamijeniti pisanje slovima.

No, kod prikazivanja govornih dijelova koji pokazuju misaoni odnos za npr. »jer, zato, ali«, i onako ne možete imati pomoć njih sredstava ove vrste; ovi su sastavni dijelovi teksta, dakle, za vaše pretvaranje u slikovno pismo ostati izgubljeni. Isto se tako i sadržaj misli sna razložiti radom snova na svoje sirovine - predmete i djelatnosti. Možete biti zadovoljni pruži li vam se mogućnost, da određene odnose, koje je same po sebi nemoguće prikazati, nagovijestite kroz profinjenije iskazivanje slika. Upravo tako i radu snova uspijeva da izrazi ponešto od sadržaja latentnih misli snova u formalnim osob-

¹ Slučaj mi je tijekom ispravljanja ovih listova donio jednu novinsku vijest, koju ću ovdje tiskati kao neotekivano objašnjenje gornjih rečenica:

»BOŽJA KAZNA (Lom ruke zbog slamanja braka) Gospođa Anna M., supruga jednog pješadijca, tužila je gospođu u Klementine K. zbog brakolomstva. U tužbi se navodi, da je K. održavala s gospodinom Karlom M. kažnjivi odnos, i to dok je njen vlastiti suprug na ratištu, otkuda joj šalje svak sedamdeset kruna mjesečno. K. je i od supruge tužiteljice već primila prilično mnogo novca, dok ona sa svojim djetetom mora živjeti u gladi i bijedi. Prijatelji njena supruga dojavili su joj, kako K. sa M. posjeću gostionice, i tamo pijanu do kasno u noć. Jednom je čak optužena pred nekoliko prolaznika upitala supruga tužiteljice, ne može li se uskoro rastaviti od svoje »stare«, kako bi preselio k njoj. Pa i kućepaziteljica gospođe K. vidjela je nekoliko puta supruga tužiteljice posve nedolično odjevenog u stanu kod K.

nostima manifestnog sna, kroz njegovu jasnoću u ili nerazumljivost, u njegovu razdvajanje na više dijelova, i drugo. Broj djelomičnih snova, na koje je razbijen jedan san, u pravilu odgovara broju glavnih tema, nizovima misli u latentnom snu; kratki pred-san često stoji u odnosu nekog uvoda ili motivacije prema opširnom glavnom snu, koji slijedi nakon njega; neki sporedni stav u mislima snova zamjenjuje se u manifestnom snu uključivanjem promjene scene, i tako dalje. Dakle, oblik snova nije ni u kom slučaju beznačajan, te i sam zahtjevan tumačenje. Više snova u istoj noći često ima i isto značenje, što pokazuje nastojanje da se neki podražaj rastu omužurbanoš u što bolje nadvlada. Pa i neki posebno težak element može pronaći svoj prikaz u samom pojedinačnom snu kroz »dublete« - višestruke simbole.

Nastavljaju i usporedbe između misli snova i manifestnih snova koji ih zamjenjuju, možemo otkriti razne stvari na koje nismo mogli biti pripremljeni, na primjer - da čak i besmislica ili apsurdnost snova imaju svoje značenje. Da, u ovoj se točki zaoštava suprotnost medicinskog i psihoanalitičkog

K. je jučer pred sućem Leopoldstadta nijekala da uopće poznaje K.-a, a da o nekim intimnim vezama pogotovo ne može biti ni govora.

Međutim, svjedokinja Albertine M. je izjavila, da se K. ljubila sa suprugom tužiteljice, te da ih je ona pri tome zatekla.

M. je bio saslušan kao svjedok već u jednoj od ranijih istraga, te je tada porekao intimne odnose s optuženom. Jučer je sudac pred sobom držao pismo, kojim svjedok opoziva svoje izjave, izrečene na prvom saslušanju, te priznaje, da je do prošloga lipnja održavao sa K. ljubavnu vezu. Na ranijem saslušanju nijekao je tu vezu s optuženom samo zato, jer se ona prije rasprave pojavila kod njega te ga na koljenima molila, da je spasi i da ne otkrije ništa. »Danas«, pisao je svjedok, »osjećam se primoranim sudu podnijeti svoje priznanje, jer sam slomio lijevu ruku, pa mi se to čini Božjom kaznom zbog mog prijestupa.« Sudac je utvrdio da je kažnjivo djelo već pod zastarom, na što je tužiteljica povukla svoju tužbu, te je uslijedila osloboditeljska presuda optužene.«

shvaćanja snova, i to jednom inače nedosegnutom žestinom. Prema prvom, san je besmislen zato, jer je duševna djelatnost tijekom sanjanja napustila svaku kritičnost; naprotiv, prema našem, san je besmislen tek tada, kad se na prikazivanje treba iznijeti kritika sadržana u mislima sna, prosudba - »to je besmisleno«. Dobar primjer za ovo je i vama već poznat san o posjeti kazalištu (3 ulaznice za 1,5 krunu). Tako izražena prosudba glasi: bila je *besmislica*, udavati se toliko rano.

Isto tako, kod rada na tumačenju snova otkrivamo ono, što odgovara tako često izraženim sumnjama i nesigurnostima sanjatelja - pojavio li se neki određeni element u snu, da li je bio to, ili prije - nešto posve drugo. Ovim sumnjama i nesigurnostima u pravilu ne odgovara ništa iz latentnih misli snaj; one u cijelosti potječu od djelovanje cenzure snova, pa se trebaju izjednačiti s njihovim već pokušanim, ali ne i posve uspješnim uklanjanjem.

Otkrivena ima koja najviše iznenađuju pripada i na in, na koji se rad snova odnosi prema suprotnostima iz latentnih snova. Već znamo da se podudarnosti u latentnoj grafi i zamjenjuju zgušnjavanjima u manifestnom snu. I sa suprotnostima se postupaju jednako kao i s podudarnostima, a naročito se rado izražavaju istim manifestnim elementom. Dakle, neki element u manifestnom snu, koji je sposoban i za suprotnosti, isto tako može imati značenje samoga sebe, kao i svoje suprotnosti, ili pak oba značenja istodobno; tek smisao može odlučiti o tome, koji prijevod treba odabrati. S tim je opet u vezi i to, da se u snu ne može pronaći prikaz za »ne«, barem ne bez dvosmislenosti.

Dobrodošlu analogiju za ovakvo čudno ponašanje rada snova donio nam je razvitak jezika. Neki su istraživači jezika iznijeli tvrdnju, da su se u najstarijim jezicima suprotnosti, kao: jako - slabo, svijetlo - tamno, veliko - malo, izražavale

kroz riječi istog korijena (»suprotni smisao prarije i«). Tako je u staroegipatskom *ken* izvorno značilo i jako, i slabo. U govoru se od nesporazuma pri uporabi tako ambivalentnih riječi i štitilo tonom, te pripadaju obično gestom, a u pismu pridodavanjem takozvanog determinativa, to jest -jedne slike, koja sama nije bila predodređena za izgovaranje. *Ken* -jako se, dakle, pisalo tako, da bi se uz znak dočrtao uspravljen ovje uljak; a kad se mislilo na *ken* - slabo, uslijedila bi slika ovje uljka u sklopku položaju. Tek kasnije su laganom izmjenom ove jednako zvučnice prarije i dobili dvije oznake za suprotnosti, koje je sadržavala. Tako su od *ken* -jako - slabo, nastale riječi i *fen* -jako, i *kan* - slabo. No, ne samo najstariji jezici u svojim posljednjim stupnjevima razvoja, već i mnogo mlađi, pa čak i danas živi jezici, obovali su bogat niz zaostataka tog starog suprotnog smisla. Navest ću vam nekoliko takvih primjera prema K. Abelu (1884.).

U latinskom su jeziku takve, još uvijek ambivalentne riječi: *altus* (visoko - duboko), te *sacer* (sveto - sramno).

Kao primjere za izmjene istog korijena spominjem: *clamare* - plakati, *clam* - lagano, tiho, potajno; *siccus* - suho, *succus* - sok. Dodajmo tome i iz njemačkog: *Stimme* (glas) - *stumm* (nijem).

Protegnemo li se to i na srodne jezike, dobiva se bogatstvo primjera. Engleski *lock* - zatvoriti; njemački *Loch*, *Lücke*. Engleski *cleave* - rasjeći; njemački: *kleben* - zalijepiti.

Engleska riječ *without* - koja ustvari znači »sa - bez«, danas se koristi samo za »bez«; samo *with*, bez svog dodatka koji mu uz to i oduzima značenje, još proizlazi iz složenica *withdraw* - *withhold*. Slično je i s njemačkom riječi *wieder*.

Još jedna osobenost rada snova nalazi svoj par suprotnosti u jezičnom razvitku. U staroegipatskom, a i u drugim kasnijim jezicima se događalo, da se redosljed slogova u riječi ima

zamijeni za isti smisao. Takvi su primjeri izme u engleskog i njema kog: *Topf—pot; boat - tub; hurry - Ruhe; Balken — Kloben, club; wait - tauwen.*

Izme u latinskog i njema kog: *capere - packen; ren - Niere.*

Ova izvrtanja, kakva su bila poduzeta na pojedinim rije i ma, doga aju se i zahvaljuju i radu snova, samo na druga iji na in. Izvrtanje smisla, zamjena suprotnoš u - to sve ve po znajemo. Osim toga, u snovima se nailazi i na izvrtanja situacija, odnosa izme u dviju osoba, dakle - kao u nekom »izvrnutom svijetu«. U snu, zec dovoljno esto puca u lovca. Nadalje, izvrtanja redosljedna doga anja tako, da se prvobitna, uzro na, u snu pojavljuju tek slijede i one kasnije doga aje. To tada izgleda kao izvo enje neke predstave u lošem putuju em kazalištu, u kojoj se prvo junak sruši, a tek potom iza kulisa odjekne pucanj, koji ga je usmrtio. Ili, postoje i snovi u kojima je itav redosljed elemenata obrnut tako, da se pri turma enju mora prvo uzeti posljednji, da bi se došlo do smisla. Sjetite se i naših istraživanja o simbolici snova, gdje ulaziti ili pasti u vodu zna i isto, što i izlaziti iz vode, naime - ra ati ili roditi se, te da uspinjanje stubištem ili ljestvama zna i isto, što i - silaženje. Ne može se previdjeti kakvu prednost iskrivljenje snova može izvu i iz ovakve slobode prikazivanja.

Ove zna ajke rada snova smiju se nazvati *arhai nima*. One se isto tako odnose i na stare sustave izražavanja, na jezike i pisma, te sa sobom donose otegotne okolnosti, o kojima e još biti govora u vezi s jednom kriti nom povezanoš u.

A sada, još i nekoliko drugih stajališta. Kod rada snova o evidentno se radi o tome da se latentne misli, obuhva ene rije ima, pretvaraju u smislene slike, uglavnom slikovne prirode. A naše su misli proizašle iz takvih osjetilnih slika; njihova prva gra a i njihovi predstupnjevi bili su osjetilni dojmovi ili,

to nije re eno - njihove slike sje anja. Na njih su se tek kasnije nadovezale rije i, te se potom povezale u misli. Stoga rad snova zapravo dopušta, da misli iskuse *regresivnu* obradu, poništava njihov razvitak te se kod ove regresije treba napustiti sve ono, što je tijekom daljnjeg razvijanja slika sje anja u misli, pridošlo kao nova ste evina.

To bi, dakle, bio rad snova. S obzirom na procese koje smo kod njega upoznali, zanimanje za manifestni san moralo je duboko ustuknuti. No, ovom u potonjem, koji nam je ipak jedini i neposredno poznat, posvetiti još nekoliko napomena.

Prirodno je, da je manifestni san za nas izgubio na zna enju. Mora nam se uiniti sasvim ravnodušnim da li je on dobro uskla en, ili se odvija u nizu nepovezanih pojedina nih slika. Pa ak i kad bi imao naoko smislenu vanjsku stranu, mi ipak znamo, da je ona nastala iskrivljenjem sna te da s unutar njim sadržajem sna može imati toliko malo organske veze, koliko i pro elje talijanske crkve s njenom strukturom i tlocrtom. Drugi put i ovo pro elje sna ima svoje zna enje, jer iznova vra a jedan važan sastavni dio latentnih misli snova, i to više ili manje iskrivljeno. No, mi to ne možemo znati prije no što san ne podvrgnemo tuma enju, i tako ne stignemo do ocjene, do koje je mjere nastupilo iskrivljenje. Sli na sumnja važi i kod slu aja, gdje se ini da su dva elementa sna dospjela u blisku vezu jedan s drugim. U tome može biti sadržan vrijeme dan mig da se i u latentnom snu ovi elementi smiju spojiti s njima odgovaraju ima, ali se drugi put možemo uvjeriti u to, da je ono što u mislima pripada jedno drugome, u snu ipak razdvojeno.

Op enito se treba uzdržavati od toga, da se jedan dio manifestnog sna želi objasniti iz njegovog drugog dijela, kao da je san zamišljen povezano, i kao da je jedan pragmatični prikaz. Mnogo prije bi se san mogao usporediti s kamenim mozaikom,

sastavljenim od različitih estica kamena i spojenih pomoću nekog vezivnog sredstva, tako da crteži koji pritom nastaju ne pripadaju izvornim kamenim oblicima. Uistinu postoji jedan dio rada snova, takozvana *sekundarna obrada*, kojoj je stalo do toga da iz najbližijih rezultata rada snova stvori nešto cjelovito, nešto što si otprilike međusobno odgovara. Pritom se građa raspoređuje prema jednom estu posve nerazumljivom smislu, a tamo gdje se to u ini potrebnim, vrše se i dodavanja.

S druge strane, rad snova se ne smije niti precijeniti, niti mu se smije isuviše vjerovati. Njegove djelatnosti iscrpljene su nabrojenim uincima; on ne može uiniti više od zgušnjavanja, pomicanja, plastičnog prikazivanja i potom podvrgavanja cjeline sekundarnoj obradi. Ono, na što se u snu može naići od izražavanja prosudbi, kritike, divljenja, zaključivanja - to nisu uinci rada snova, a samo vrlo rijetko izražavanja razmišljanja o tom snu, već su to uglavnom dijelovi latentnih misli snova, koji su više ili manje izmijenjeni, te prilagođeni prema povezanosti prešli u manifestni san. Rad snova ne može oblikovati niti govore. Izuzev malog broja iznimaka, govori u snu su naknadna oblikovanja i povezivanja onih govora, koje se na dan sanjanja slušalo, ili osobno držalo, i koji su se kao građa ili kao uzročnik sna unijeli u latentne misli. Isto tako, rad snova ne može vršiti razanjanje; ono, što se od toga pronalazi u manifestnom snu, to su uglavnom povezivanja brojeva, prividnih razanjanja, i to posve besmislenih kao razanjanja, te iznova samo preslike razanjanja iz latentnih misli snova. Kod ovakvih odnosa ne treba zahtijevati, da se zanimanje, koje se usmjerilo na rad snova - ubrzo od njega okreće teže i latentnim mislima snova, koje se u manifestnom snu raskrinkavaju kao više ili manje iskrivljene. Ali, ne može se opravdati kad ovo lutanje seže toliko daleko, da se u teoretskom proma-

tranju latentne misli snova stavljaju na mjesto sna uopće, te da o njemu iskazuju nešto, što bi moglo važiti jedino za njih. Neobično je, da su se rezultati psihoanalize mogli zloupotrijebiti za takvu jednu zbrkanu zamjenu. »San« se ne može nazvati nikako drugačije, nego - rezultatom rada snova, dakle - *oblikom*, u koji su se radom snova prenijele latentne misli.

Rad snova je postupak posve jedinstvene vrste, kojemu do sada nije ništa bilo poznato unutar duševnog života. Ovakva zgušnjavanja, pomicanja, regresivna pretvaranja misli u slike - to je novost, čija je prepoznavanje već bogato nagradilo nastojanja psihoanalize. Osim toga, usporedbama s radom snova možete izvesti i kakve se sve povezanosti psiholoških istraživanja razotkrivaju prema drugim područjima, a naročito prema razvitku jezika i misli. Daljnji značaj ovih spoznaja možete shvatiti tek kad otkrijete, da su mehanizmi tvorbe snova uzori za nastajanja neurotičnih simptoma.

Također znam da još ne možemo cjelovito sagledati sve nove doprinose, koji iz ovih radova proizlaze za psihologiju. Želimo samo ukazati na nove dokaze, do kojih se dospjelo u vezi postojanja nesvjesnog duševnog života - a to su latentne misli sna, kao i da nam tumačenje snova obećava neslušeno širok pristup spoznaji o nesvjesnom duševnom životu.

No, sad je ipak bitno vrijeme da vam na različitim malim primjerima snova u pojedinostima iznesem ono, na što sam vas s tim u vezi pripremao.

XII. predavanje

ANALIZE PRIMJERA SNOVA

Moje dame i gospodo! Samo nemojte biti razočarani kad vam iznova predočim odlomke tumačenja snova, umjesto da vas pozovem na sudjelovanje u tumačenje nekog lijepog, velikog sna. Rečete, nakon toliko mnogo priprema imali biste pravo na to, te ćete izraziti svoje uvjerenje da je nakon uspješnog tumačenja tolikih tisuća snova već odavno moralo postati moguće, pripremiti jednu zbirku istaknutih primjera snova na kojima se mogu prikazati sve naše tvrdnje o radu snova i misli tumačenja snova. Da, samo što poteškoća, koje stoje na putu ispunjenju vaše želje - ima isuviše.

Prije svega vam moram priznati, da ne postoji nitko, tko bi se bavio tumačenjem snova kao svojom glavnom djelatnošću. Kada se dospijeva do toga, da se snovi uopće tumače? Ponekad se može bez neke naročite namjere pozabaviti snom neke prijateljske osobe, ili se neko vrijeme pretresaju vlastiti snovi da bismo se obuhvatili ili za psihoanalitički rad; no, najčešće se može pozabaviti snovima nervoznih osoba, koje su uključene u analitičko tumačenje. Snovi ovih posljednjih odlika su drugačiji, i ni na koji način ne zaostaju za snovima zdravih, ali tehnika tumačenja primorava da se tumačenje snova podredi svrsi ozdravljenja, te da se zanemari velika gomila snova nakon što se iz njih izvuče nešto, što bi se moglo upotrijebiti pri liku tumačenja. Neki snovi, koji se javljaju tijekom tumačenja,

općenito se uklanjaju jednom cjelovitom tumačenju. Kako su oni izrasli iz ukupne količine nama još nepoznate psihičke građe, njihovo razumijevanje postaje moguće tek po zaključivanju tumačenja. Objavljivanje ovakvih snova u iniliteraturi bi neopredjeljivim i razotkrivanjem svih tajni neke neuroze; dakle, kod nas to ne ide, jer smo san doživjeli kao pripremu za proučavanje neuroza.

No, sad biste se vi rado odrekli ove građe, te radije poželjeli slušati o objašnjenjima snova zdravih ljudi, ili vaših vlastitih. No, niti to ne ide, i to zbog sadržaja ovih snova. Jer, niti same sebe, a ni one koje smo povjerenje iskoristili, ne možemo tek tako bezobzirno razotkriti, a upravo bi do toga dovelo tumačenje snova za koje već znamo, da se dotiču upravo onog najintimnijeg u nečijoj osobnosti. Osim ove poteškoće oko pribavljanja građe, moramo u vezi priopćavanjem razmotriti i jednu drugu. Vi znate, da se sančinim i samom sanjanjem, da ne spominjemo nekog drugog, kojemu je osobnost sanjana nepoznata. Naša literatura nije siromašna dobrim i opširnim analizama snova; i ja sam ih nekolicinu objavio u okviru povijesti bolesti, no možda je najljepši primjer tumačenja sna objavio O. Rank - dva sna jedne mlade djevojke, što se nadovezuju jedan na drugog, i koji su pri tiskanju zauzeli neke dvije stranice; ali, njihova je analiza obuhvatila - 76 stranica. Trebao bi mi otprilike čitav semestar da vas provedem kroz takav jedan rad. Kad se uzme neki poduži i jače iskrivljen san, tada mu se mora dodati toliko razjašnjenja, izvučeno toliko građe iz pomisli i sjećanja, skrenuti na toliko stranputica, da bi predavanje o njemu postalo posve neprovidno i nezadovoljavajuće. Stoga vas moram zamoliti da se zadovoljite onim, što se može lakše dobiti - razjašnjenjima manjih dijelova iz snova neurotične osobe, na kojima se izdvojeno može prepoznati ovo ili ono. A najlakše bi bilo dopustiti da vam se

prikažu simboli snova, a zatim i određene osobnosti regresivnog prikazivanja sna. Za svaki slučaj vam od snova koji slijede navesti, i zbog čega sam mislio da je vrijedan priopćavanja.

1) Jedan se san sastoji od svega dvije kratke slike: *Njegov ujak puši cigaretu, iako je subota. - Neka ga žena miluje i mazi, kao da joj je dijete.*

Za prvu sliku sanja (Židov) primjećuje, da je njegov ujak pobožan čovjek koji nikad nije učinio nešto tako grešno, niti bito ikad učinio. Za ženu u drugoj slici ne pada mu na um nitko drugi, osim njegove vlastite majke. Obje ove slike ili misli o čemu treba staviti u međusobni odnos. Ali kako? On je izričito osporio stvarnost ujakovina, pa nam je blisko, da se tome pridoda jedno »kada«. »Kada bi moj ujak, sveti čovjek, pušio cigaretu subotom, tada bih si i ja mogao dopustiti, da me majka mazi.« To o čemu zna i, da je i majčino milovanje također nešto zabranjeno, jednako kao i subotnje pušenje za pobožnog Židova. Prisjetite se da sam vam rekao, kako se prilikom rada snova izostavljaju sve veze između misli snova; one se razlažu na svoju sirovinu, a kada je tumačenje, da iznova umetne izostavljene povezanosti..

2) Svojim objavljivanjem radova o snovima na neki sam način postao javni savjetodavac za pitanja snova, pa već mnogo godina primam pisma s najrazličitijih strana u kojima mi se priopćavaju snovi ili mi se šalju radi njihova ocjenjivanja. Naravno, zahvalan sam svakom onom, tko uz san pridoda i toliko građe da je moguće izvršiti tumačenje, ili pak onima, koji sami daju svoje tumačenje. Ovoj kategoriji pripada i slijedeći san jednog liječnika iz Miinchena, iz 1910. godine. Navodim ga, jer vam on može dokazati koliko je jedan san općenito nedostupan razumijevanju, prije nego što nam sanjač ne pruži i obavještenja o njemu. Naslućujem, naime, da vi u osnovni umetanje simbola prilikom tumačenja snova držite savr-

šenim, a da tehniku asocijacija vezanih uz san želite odgurnuti u stranu, pa vas želim osloboditi ove štetne zablude.

13. srpnja 1910. godine: *U zoru sanjam: Vozim se biciklom niz ulicu Tubingena, kad za mnom pojuri smeđi jazavčar, i zgrabi me za petu. Nešto dalje sičem s bicikla, sjednem na neku prečku, i započinjem udarati životinju, koja je prvo zagrizla. (Nemam neke neugodne osjećaje vezane uz taj ugriz, čim niti uzgled ovog prizora). Nasuprot mene sjedi par postarijih dama, koje me promatraju čekaajući i se. Tada se probudim, i vidim - kao i već više puta u tom trenutku prijelaza u budnost — posve jasno ovaj san.*

Pomoć u simbolu se ovdje može malo učiniti. No, sanjač nas izvješćuje: »U posljednje sam se vrijeme zaljubio u djevojčicu, koju sam vidio samo na ulici, no nisam imao nikakvih dodirnih točaka s njom. Najzgodnija bi mi dodirna točka mogla biti upravo njen jazavčar, jer sam ja veliki prijatelj životinja, pa sam ovu osobinu i kod djevojke doživio simpatičnom.« On također nadodaje, da se čemu, na čemu enje promatrač, velikom vještinom uplitao u borbu pasa, koji bi se međusobno napadali. Otkrivamo, dakle, da se djevojka koja mu se toliko sviđala, uvijek mogla vidjeti u pratnji tog naravno itog psa. No, ta je djevojka u manifestnom snu ostala po strani, dok je ostao samo pas, koji ga podsjećao na nju. Možda su starije dame, koje su mu se čekale, stupile na mjesto djevojke. Ono, čemu je još izvijestio, nije bilo dostatno za razjašnjavanje ove točke. A to, što se u snu vozio biciklom, izravno je ponavljanje situacije, koje se događalo. On je djevojku sa psom susretao samo, kad bi se vozio biciklom.

3) Kad netko izgubi svog dragog, bliskog srodnika, tada duže vrijeme stvara snove posebne vrste, u kojima saznanje o njegovoj smrti sklapa najudnije kompromise s potrebom, da se umrli iznova oživi. Sad je umrli mrtav, no ipak živi i dalje,

jer ne zna da je mrtav, a kad bi to saznao, tek tada bi posve umro; sad je on napola mrtav, a napola živ, i svako od ovih stanja ima svoja posebna obilježja. Ovi se snovi ne smiju odmah proglašavati besmislenima, jer oživljavanje nije za san ništa neprihvatljivije nego, na primjer, za bajku, u kojoj se ono događalo kao vrlo uobičajena sudbina. Koliko sam mogao analizirati ovakve snove, proizašlo je da su oni sposobni i za neko razumno rješenje, ali da želja puna poštovanja - dozvati umrlog iznova u život - zna raditi i uz pomoć najneobičajnijih sredstava. Stoga vam ovdje izlažem i takav jedan san, koji zvuči dovoljno neobično i besmisleno, i koja će vam analiza pokazati mnogo od onoga, na što ste već pripravljeni našim teoretskim prikazima. San jednog čovjeka, koji je izgubio oca prije više godina:

Otac je umro, ali je ekshumiran, i loše izgleda. Od tada on nastavlja živjeti, a sanja o ničem, da on to ne zamijeti. (Tada san prelazi na druge, naoko vrlo udaljene stvari).

Otac je umro, to znamo. A da je bio ekshumiran, to ne odgovara stvarnosti, koja ne dolazi u obzir niti za sve ostalo što je dalje navedeno. No, sanja priča: nakon što se vratio s oca na pogrebu, započinje ga boljeti zub. Želio ga je izluciti prema propisima židovskog nauka: kad te zub ljuti, iščupaj ga - pa je krenuo zubaru. No ovaj mu rekao: »Zub nije za vađenje, valja imati strpljenja s njim. Staviti u vam nešto, da bih ga umrtvio; dođite nakon tri dana, pa u ga onda izvaditi«.

Ovo »izvaditi«, iznenada kaže sanja, to je ekshumiranje.

Da li bi sanja trebao biti u pravu? Baš ne odgovara posve, već samo otprilike, jer nije zub onaj koji je bio izvađen, već je iz njega bilo izvađeno ono nešto, ono što umrtvljuje. Ali, prema iskustvu, smije se vjerovati sličnim neto nostima rada snova. Po tome, sanja je izvršio zgušnjavanje umrlog oca i ipak zadržanog umrtvljenog zuba, te ih stopio u jednu cjelinu.

Stoga nije čudo što se u manifestnom snu pojavljuje nešto besmisleno, jer ipak ne može baš sve, što je rečeno za zub, odgovarati ocu. Gdje bi uopće bila Tertium comparationis između zuba i oca, koja ovakvo zgušnjavanje omogućiava?

Ali, ipak bi trebalo biti tako, nastavlja sanja potom, jer mu je poznato da, kad netko sanja o zubu koji ispadne - to zna i, da će izgubiti nekog člana obitelji.

Znamo da je ovo omiljeno tumačenje neispravno, ili barem ispravno samo u lakrdijaškom smislu. Utoliko će nas više iznenaditi, što se tako zapravo predmet ipak može naizmam ostalih dijelova sadržaja sna. I bez daljnjih navaljivanja, sanja sad započinje pripovijedati o bolesti i smrti oca, te o svom odnosu prema njemu. Otac je bio dugo bolestan, a njegovanje i liječenje bolesnika stajalo je sina mnogo novca. Pa ipak mu se to nikad nije učinilo isuviše, nije nikad postao nestrpljiv, i nikad nije osjetio želju da ipak sve konačno jednom završi. Pohvalio se, da je prema ocu osjećao iskreno i strogo židovsko poštovanje, u skladu sa židovskim zakonom. Ne pada li nam u oči i proturječnost u mislima, koje pripadaju snu? On je zub izjednačio s ocem. Sa zubom je želio postupiti prema židovskom zakonu, koji je sa sobom donosio presudu da ga treba izvaditi, ako uzrokuje bol i ljutnju. Pa i u vezi s ocem je želio postupiti u skladu s propisima zakona, samo što oni ovdje glase, da se ne smije obzirati na trošak i ljutnju, da na sebe treba preuzeti sve ono teško, te da ne smije dopustiti da ga obuzmu neprijateljske namjere prema objektu, koji uzrokuje bol. Ne bi li usklađenost bila mnogo veća, kad bi on i prema bolesnom ocu razvio slične osjećaje kao i prema bolesnom zubu, to jest - kad bi poželio, da skora smrt u čini kraj njegovu suvišnom, bolnom i skupom postojanju?

Ne sumnjam da je to i bio njegov stvarni stav prema ocu tijekom njegove dugotrajne bolesti, te da su razmetljiva

uvjeravanja o njegovu pobožnom poštovanju zapravo namijenjena tome, da ga odvrate od ovih sje anja. Pod ovakvim okolnostima, protiv oca uobičajena oživjeti želja za smrću i prikriti se maskom sažaljivih razmišljanja, kao: za njega bi to bio samo spas. Ali, vi sigurno zamijete da smo ovdje i u samim latentnim mislima snova prekora ili jednu granicu. Njihov prvi dio bio je zasigurno nesvjestan samo privremeno, to jest tijekom oblikovanja sna, dok su neprijateljski osjećaji prema ocu vjerojatno bili trajno nesvjesni, podrijetlom još iz vremena djetinjstva, pa bi se pokatkad tijekom otkrivanja bolesti bojažljivo i prurušeno prikrali u svijest. S još većom sigurnošću u to možemo ustvrditi i za druge latentne misli, koje su daleko od evidentnog doprinosa sadržaju snova. O neprijateljskim osjećajima prema ocu ne može se u snu ništa otkriti. No, kad istražujemo korijene ovog neprijateljstva prema ocu od djetinjstva, prisjećamo se da se strah od oca stvara zato, jer se on već u najranijim godinama suprotstavlja seksualnim djelatnostima djeteta, što u pravilu zbog društvenih razloga mora ponoviti i u vrijeme nakon puberteta. Ovaj odnos prema ocu odnosi se i na našeg sanjara; u ljubav prema ocu umiješalo se dosta poštovanja i straha, koji je potekao od izvora preranog seksualnog zastrašivanja.

Iz kompleksa onanije razjašnjavaju nam se sad i daljnje re enice manifestnog sna. *On loše izgleda* zapravo nagoviješta daljnji govor zubara o tome, kako bi loše izgledalo da se ostane bez zuba na tom mjestu; no, istovremeno se proteže i na loš izgled, kojim je mlad čovjek u pubertetu otkrivao svoje pretjerane seksualne djelatnosti, ili se bojao da ih ne otkrije. Sanjara je, i to ne bez vlastita osjećaja olakšanja, u manifestnom snu loš izgled prebacio sa sebe na oca, a to je jedno od već poznatih izvrtanja radom snova. *Od tada on nastavlja živjeti* pokriva se željom za preživljavanjem, kao i kod

obe anje zubara, da će zub ipak ostati sačuvan. Ali, re enica »sanjara čini sve *da on (otac) to ne zamijeti*«, do krajnosti je prepređena, jer je usmjerena na to, da nas navede na dopunu - kako je otac ipak umro. No, jedina smisljena dopuna opet proizlazi iz kompleksa onanije, gdje je posve razumljivo da mladac čini sve, kako bi prikrio svoj seksualni život od oca. I prisjetite se sad na kraju, da takozvane snove s podražajima koji potječu od zuba, uvijek moramo protumačiti kao onaniju, i kao bojazan od kažnjavanja zbog nje.

Sad vidite kako je došlo do ovog nerazumljivog sna. Stvaranjem jednog neobičajnog zgušnjavanja koje odvodi u zabludu, zanemarivanjem svih misli iz sredine tijeka latentnih misli, te oblikovanjem višeznačnih zamjenskih tvorevina za najdublje i vremenski najudaljenije od tih misli.

4) Mi smo već nekoliko puta pokušali pristupiti onim razumnim i banalnim snovima, koji u sebi nemaju ništa besmislenog ili nedužnog, ali kod kojih se postavlja pitanje: zbog čega čovjek sanja njemu tako ravnodušne stvari? Dakle, izložite nam jedan novi primjer ove vrste - tri srodna sna jedne mlade dame, sanjana tijekom iste noći.

a) *Ona prolazi hodnikom svoje kuće, pa udari glavom u svijetlo njak koji je nisko ovješeno, i to toliko jako, da se raskrvari.*

Nikakvih prisjećanja, ni čega što se uistinu dogodilo. Njena obavijest o tome odvodi nas na posve druge puteve. »Vi znate, da mi kosa jako opada. Dijete, jučer mi je rekla majka, ako se ovako nastavi, glava će ti postati kao - guza.« Dakle, glava se ovdje nalazi kao zamjena za drugi kraj tijela. Svijetlo njak možete simbolizirati i bez dodatne pomoći: svi predmeti koji se mogu produžavati, simboli su za muški ud. Dakle, radi se o krvarenju na donjem kraju tijela, koje nastaje prilikom sudara s penisom. To bi moglo biti i

višezna nije; njene daljnje pomisli pokazuju kako se radi o vjerovanju, da do menstrualnog krvarenja dolazi zbog spolnog odnosa s muškarcem, a to je dio seksualne teorije koji ima mnogo poklonica me u nedozrelim djevojkama.

b) *Ona u vinogradu vidi neku duboku jamu, za koju zna da je nastala zato, jer su iskopali jedno drvo. Uz ovo ide i njena napomena, da joj drvo nedostaje. Ona misli da u snu nije vidjela drvo, no isti ovaj govorni zvuk rije i služi i izražavanju jedne druge misli, koja sad potpuno utvrđuje simbolično značenje. Ona se odnosi na jedan drugi dio infantilne seksualne teorije; na vjerovanje da su djevojke izvorno imale iste genitalije kao i dječaci, a njihov je kasniji oblik nastao kastracijom (iskopano drvo).*

c) *Ona stoji pred pretincem svog pisarničkog stola, koji toliko dobro poznaje da odmah razaznaje da li je netko pretražio po njemu. Pretinac pisarničkog stola je, kao i svaki pretinac, sanduk, kutija - ženski spolni organ. Ona zna, da se znakovi spolnog odnosa (a kako ona misli, čak i dodirivanja) mogu razaznati na genitalijama, pa se već dugo bojala takvog dokazivanja. Mislim, da se u sva ova tri sna naglasak treba staviti na značenje. Ona pomišlja na vrijeme svojih dječjih seksualnih istraživanja, na koje je rezultate u ono doba uistinu bila ponosna.*

5) Iznova jedan djelić simbolike. No, ovaj put vam kratkim izvještem moram predstaviti psihičku situaciju. Gospodin, koji je ljubavnu noć proveo s nekom ženom, opisuje svoju partnericu kao jednu od onih majinskih priroda, kod kojih se u ljubavnom odnosu s muškarcem probija i neodoljiva želja za djetetom. Ali, okolnosti tog sastanka primoravale su na oprez, kod kojeg se izbacivanje sjemenja oplodnje odvijalo izvan ženskog zagrljaja. Pri tome iz takve noći, žena mu ispričala sljedeći san:

Neki asnik s crvenom kapom trči za njom po ulici. Ona bježi pred njim, uspinje se žurno stubištem, a on je još uvijek iza nje. Ona bez daha dojuri do svog stana, i zalupi vratima za sobom. On ostaje vani, i - koliko ona vidi kroz okance na vratima - sjedi vani na nekoj klupi, i plače.

U asniku s crvenom kapom koji je slijedi, te u jurnjavi po stubištu, zbog čega ostaje bez daha, već prepoznajete prikaz spolnog odnosa. To, što se sanja čitavo pred progošćenjem, možete prihvatiti kao izvrtanje, koje se toliko često primjenjuje u snu, jer se u stvarnosti muškarac ustegao od izvršetka ljubavnog odnosa. Isto je tako i njena tuga pomaknuta na partnera, jer je on taj, koji u snu plače, čime je istovremeno nagoviješteno i njegovo prosipanje sjemenja.

Sigurno ste već jednom čuli da se za psihoanalizu govori kako tvrdi, da svi snovi imaju seksualnu narav. No, sad ste došli u položaj da sami ocijenite neispravnost ovakvog predbacivanja. Upoznali ste snove želja, koji se bave zadovoljenjem najjasnijih potreba - gladi, žeđi, težnje za slobodom, snove udobnosti i snove nestrpljivosti, a isto tako i isto požudne, i egoistične snove. No, da najjače iskrivljeni snovi pretežno - ali opet ne isključivo - pružaju izraz seksualnih želja, to svakako možete zadržati u svom pamćenju kao rezultat psihoanalitičkog istraživanja.

6) Imam naročit motiv da nižem primjere za primjenu simbola u snovima. Još sam vam se na našem prvom sastanku potužio kako je teško prikazivanje, a time i pobuđivanje uverenja prilikom poučavanja psihoanalize; od tada ste se zasigurno suglasili sa mnom. No, sad su pojedine tvrdnje psihoanalize ipak toliko usko povezane, da se uvjerenje može lako od ove točke nastaviti i na jedan veći dio cjeline. Za psihoanalizu bi se moglo reći da je onoga, tko joj pruži mali prst, ve

zgrabiti za itavu ruku. Pa i onaj, kome su omaške postale jasne, logi ki se više ne može oduprijeti niti svemu ostalom. Drugo, jednako tako dostupno mjesto, izloženo je u simbolici snova. Iznijet u vam ve objavljeni san jedne gospo e iz na- roda, iji je suprug uvar, i koja posve sigurno nije nikad ula nešto o simbolici snova i psihoanalizi. Potom i sami procijenite, može li se njegovo razlaganje pomo u seksualnih simbola nazvati svojevoljnim i iznu enim:

«... Zatim je netko provalio u stan, a ona je stala prestravl- ljeno doživati stražara. No, on je s dvojicom »lupeža« složno krenuo prema crkvi, do koje je vodilo nekoliko stuba. Iza cr- kve nalazilo se neko brdo, i gusta šuma na vrhu. Stražarje na sebi imao kacigu, prstenasti okovratnik i ogrta . Imao je i pu- nu sme u bradu. Oba probisvjeta, koji su mirno hodali uz stražara, imali su prega e vezane oko pojasa u obliku vre a. Od crkve je do brda vodio neki puteljak. S obje je strane obra- stao travom i šibljem koje je postajalo sve guš e, dok je na vrhu brda ve bila prava šuma.»

Primijenjene simbole raspoznajete bez poteško a. Muške genitalije predstavljene su kao tri muške osobe, a ženske - krajolikom sa crkvom, brdom i šumom. Opet susre ete stubi- šte kao simbol seksualnog ina. Ono, što se u snu naziva br- dom, tako se naziva i u anatomiji, naime - Mons Veneris, ili - Venerin brijeg.

7) Opet jedan san koji je potrebno riješiti simbolima, no vrijedan pozornosti i uvjerljiv zato, jer je sanja sam preveo sve simbole, iako nije imao nikakvih teoretskih predznanja u vezi tuma enja snova. Ovo je dosta neobi na okolnost i nije nam poznato, kako je do nje došlo.

»On kre e sa svojim ocem u šetnju na neko mjesto, koje je zasigurno Prater, jer se vidi Rotonda, a ispred nje manja

Zgrada, za koju je privezan zra ni balon, koji me utim izgleda dosta mlohavo. Otac ga upita, emu sve to služi; on se to- me udi, ali mu sve objasni. Zatim stignu u jedno dvorište, u kojem rasprostrta leži neka velika limena plo a. Otac bi želio odrezati jedan njen veliki dio, no prije toga se osvr e da ga netko ne bi primijetio. On mu re e, da bi samo trebao govoriti s nadzornikom, pa bi ga zasigurno smio ponijeti sa sobom. Iz tog dvorišta prema dolje vode neke stube ka nekom otvoru, s meko obloženim zidovima, gotovo kao kod kožnog naslo- nja a. Na kraju tog otvora nalazi se jedna poduža terasa, a zatim po etak jednog novog otvora...«

Sanja tuma i sam: Rotonda je moj spolni organ, a balon ispred nje moj penis, zbog ije se mlohavosti žalim. Dakle, smije se to nije prevesti, da je Rotonda - njegova stražnjica, koju dijete redovito ubraja u dijelove spolnih organa, dok ma- nja zgrada ispred predstavlja mošnje. U snu ga otac pita, sto je sve to, uzeto zajedno, odnosno pita ga za svrhu i sustav rada spolnih organa. Blisko nam je i izvrnuti odnos stvari tako, da je zapravo on onaj, koji pita. Kako se u stvarnosti nikad nije dogodilo takvo ispitivanje oca, ova se misao snova mora shva- titi kao želja, ili je treba uzeti kondicionalno: »kad bih ja mo- lio oca za razjašnjavanje seksualnog«. Na nastavak ove misli uskoro emo nai i i na drugom mjestu.

Dvorište u kojem leži posvuda rasprostrt lim ne treba u pr- vom redu shvatiti simboli ki, ve potje e iz o eva poslovnog prostora. Zbog diskrecije sam umetnuo »lim« kao zamjenu za drugi materijal kojim otac u stvarnosti trguje, iako nisam promijenio niti jedan slog samog sna. Sanja se uklju io u rad o eve trgovine, pa ga je pogodila dotadašnja neispravna prak- sa kojom se tu poslovalo, i na kojoj se zasnivao dobar dio dota- dašnje zarade. Stoga bi nastavak gornjih misli snova smio gla- siti: (»Da sam ga pitao«), on bi me prevario, onako kako vara

svoje kupce«. Za rezanje, koje služi da bi se prikazalo poslovno nepoštenje, sanja nam pruža i drugo objašnjenje - da to zna i onaniju. Ovo ne samo što nam je već dugo poznato, već se i vrlo dobro uklapa u to, da je tajna onanije izražena upravo suprotnoš u (da se smije raditi i javno). Tada svim o ekivanjima odgovara i to, da se onanisti ke djelatnosti opet prebacuju na oca, kao i ispitivanje u prvoj sceni sna. Otvor tako er odmah sam tuma i kao - vaginu, pozivaju i se na meku obloženost njegovih zidova. Ja još dodajem, da se spuštanjem, kao i uspinjanjem želi opisati spajanje s vaginom (coitus).

Pojedinosti - da na kraju prvog otvora postoji poduža terasa, a potom novi otvor, on sam objašnjava biografski. On je neko vrijeme održavao spolne odnose, zatim je odustao od njih zbog kompleksa, pa se sad nada, da će ih uz pomoć terapepije moći i ponovo nastaviti.

8) Oba sljedeća sna jednog stranog državljanina s vrlo izraženim poligamnim sklonostima iznosim vam kao primjer za tvrdnju, da u svakom snu dolazi do izražaja vlastito Ja, pa i tamo gdje se u manifestnom snu prikrilo. Kovčevi su u snovima simboli za žene.

a) »On odlazi na put, a njegova je prtljaga odvezena do vlaka nekim kolima, na kojima su nagomilani mnogi kovčevi; među njima su i dva crna, kao kovčevi za uzor. On govori, tješće i nekoga: Pa, oni se s nama voze samo do kolodvora«.

I u stvarnosti on putuje s velikom prtljagom, no u priču sa sobom donosi i priču o mnogim ženama. Dva crna kovčega odgovaraju dvjema crnkama, koje su u njegovu životu igrale glavnu ulogu. Jedna je od njih željela i doputovati za njim u Beograd, ali joj je to na moj savjet telegramom otkazao.

b) Jedan prizor s carine: »Jedan suputnik otvara svoj kovčeg, i kaže, ravnodušno puše i cigaretu: »Unutra nema

ništa«. Iniče da mu carinik vjeruje, no još jednom zahvatom rukom u unutrašnjost i pronalazi nešto, što je posve strogo zabranjeno Tada putnik rezignirano kaže: »Tu se ne može uiniti ništa.« On sam je taj putnik, a ja sam carinik. On je inače vrlo iskren u svojim priznanjima, no namjeravao je od mene sakriti novu vezu s nekom damom, jer je s pravom mogao očekivati da mi dama nije nepoznata. Ovu neugodnu situaciju prevare on u snu prenosi na nepoznatu osobu pa se čini, da se on sam u ovom snu uopće ne pojavljuje.

9) Ovdje je primjer za jedan simbol, koji još nisam spomenuo: On susreće svoju sestru u pratnji dviju prijateljica, koje su i same sestre. Rukuje se s objema, ali ne i sa sestrom.

Nikakve povezanosti sa stvarnim događanjima. No, misli ga odvođe u jedno vrijeme kada je dosta razmišljao o tome, kako se grudi kod djevojčica razvijaju toliko kasno. Objesestre su, dakle, dojke, on bi ih rado dodirivao rukom, samo kad mu sestra ne bi bila prisutna.

10) Ovdje je i jedan primjer za simboliku smrti u snu:

On ide s dvije osobe kojima poznaje imena, samo ih je zaboravio prilikom boravka, preko vrlo strmog željeznog brvnara. Odjednom ono dvoje nestane, a on ugleda nekog sablasnog ovjeka s kapom, i u platnenom odijelu. Upita ga, je li on dostavlja telegrama... ne, da li je ko ijaš? Nije. On tada odlazi dalje..., u snu doživljava još i veliki strah, a nakon toga san nastavlja još i u mašti - kako onaj željezni most iznenada puca, i on se stropoštava u ponor.

Osobe, kod kojih se naglašava da su nepoznate, da se zaboravilo njihovo ime, najčešće su vrlo bliske. Sanja je imao dvoje braće; ako im je želio smrt, bilo bi posve ispravno da ga zbog toga muči i strah od smrti. U vezi dostavlja a telegrama napominje, da takvi ljudi uvijek donose poštu s lošim vijestima. Moglo se raditi i o odori gradskog služnika što uvečer pali

plinske lanterne, ali koji ih i gasi, dakle - isto onako, kao što i duh smrti gasi baklju života. Vezano uz ko ijaša, on asocira Uhlandovu pjesmu o vožnji kralja Karla morem, i prisjeća se opasne vožnje morem s dva sudruga, tijekom koje je on sam igrao ulogu kralja iz pjesme. Što se tiče pucanja željeznog mosta, na pamet mu pada neka nedavna saobraćajna nesreća, a i glupa uzrečica: život je most od lanaca.

11) Kao drugi primjer za prikazivanje smrti mogao bi važiti ovaj san: *Neki nepoznati gospodin predao je za njega crno obrubljenu posjetnicu.*

12) Na više će vas na ina zanimati i ovaj san, kojim predviđjetima svakako pripada i neurotično stanje.

On se vozi željeznicom. Vlak se zaustavlja na otvorenu polju. On misli da to prethodi nekoj nesreći, pa se mora razmišljati o tome kako da se pobjegne; prolazi duž svih odjeljaka vlaka, ubijaju i svakoga, na koga naiđe - konduktera, strojovođu, itd.

Ovome pripada i sjećanje na priču u jednog prijatelja. Nekom prugom su u Italiji prevozili jednoga mlaka u poluodjeljku, ali je previdom do njega bio propušten jedan putnik. On se, dakle, poistovjeđuje s tim mlakom, a svoje pravo na to opravdava opsesijskom predodžbom koja ga muči i već neko vrijeme, da mora »ukloniti sve svjedoke«. No, tada i sam pronalazi bolju motivaciju, koja dovodi do povoda za san. On je jučer u kazalištu susreo djevojku koju je želio oženiti, no povukao se jer mu je pružila razlog za ljubomoru. Uz jačinu ljubomore koja je kod njega nastupila, bilo bi zaista ludo da je oženio jednu takvu. To znači: on je smatra toliko nepouzdanom, da bi sve ljude, koji bi mu se našli na putu, morao zbog ljubomore poubijati. Prolazak kroz niz soba, u ovom slučaju odjeljaka vlaka, već smo prepoznali kao simbol oženjenosti (suprotnost u odnosu na brak).

U vezi sa zaustavljanjem vlaka na otvorenom polju, te sa strahom od neke nesreće, on priča: dok mu se tijekom jedne vožnje željeznicom zaista dogodio takav iznenađujući zastojevanje neke stanice, jedna je mlada suputnica objasnila da bi možda moglo doći i do sudara, te da je iz predostrožnosti najbolje visoko podići i noge. Međutim, ovo njeno »noge visoko« imalo je ulogu i tijekom mnogih šetnji i izleta u prirodu, koje je u prvim sretnim trenucima ljubavi poduzimao s onom djevojkom. Novi argument za to da bi morao biti lud, kad bi je još i sada želio oženiti. No, želju koja je u njemu još postojala - da ipak bude toliko lud - mogao sam, zahvaljujući i svom poznavanju situacije, shvatiti kao pouzdanu.

XIII. predavanje

ARHAI NE OSOBINE I INFANTILIZAM SNOVA

Moje dame i gospodo! Nadovežimo se iznova na naš rezultat - da rad snova pod utjecajem cenzure snova prevodi latentne misli snova u drugi način izražavanja. Latentne misli nisu ništa drugo, no poznate, svjesne misli našeg budnog života; novi način njihova izražavanja nerazumljiv nam je zbog mnogogostrukosti osobina. Rekli smo, da se on proteže na stanja našeg intelektualnog razvitka koja smo već odavno nadvladali, na slikovni govor, simbolički odnos, a možda čak i na odnose koji su postojali prije razvitka našeg misaonog govora. Stoga smo na način izražavanja rada snova nazvali *arhai nim* ili *regresivnim*.

Iz toga možete izvući zaključak, da bi se produblivanjem proučavanja rada snova moralo uspjeti ista i do vrlo vrijednih spoznaja o nedostatkima poznatim pojedincima našeg intelektualnog razvitka. Nadam se da će tako i biti, no ovim se poslom do sada nitko nije pozabavio. Pravrijeme, u koje nas odvodi rad snova, dvojako je: prvo, to je osobno pravrijeme - djetinjstvo, a s druge strane i ono filogenetsko pravrijeme, ukoliko svaki pojedinac u svom djetinjstvu na neki način ponavlja skraćeni razvojni put ljudske vrste. Hoće li uspjeti razlikovati koji to dio latentnih duševnih procesa potječe iz osobne, a koji iz filogenetske davnine - smatram, da to i nije nemoguće. Ta-

ko mi se čini da, na primjer, simbolički odnos kojega pojedinac nikad nije u životu imao pravo postaviti zahtjev, da ga se promatra kao filogenetsko naslijeđe.

No, ovo nije jedino arhaično svojstvo sna. Svi vi i na sebi iz iskustva dobro poznajete neobičnu amneziju djetinjstva. Mislim na činjenicu, da prve godine života - do pete, šeste ili osme, nisu u pamćenju ostavile onakve tragove kao kasniji doživljaji. Istina, nailaze se na pojedine ljude koji se oslanjaju na neprekidno sjećanje od svojih najranijih početaka pa do današnjih dana, no ono drugo - praznina u pamćenju, neusporedivo je većina. Mislim da se nad tom činjenicom nitko nije dostatan za udio. Dijete već s dvije godine može dobro govoriti, a ubrzo pokazuje da se može snažiti i u složenim duševnim situacijama, te daje izjave koje mu i nakon mnogo godina iznova prepričavaju, ali ih je samo posve zaboravilo. A pritom je pamćenje u ranijim godinama mnogo djelotvornije, jer je manje opterećeno nego li u kasnijim godinama. Tako er, nema nikakvih povoda za to, da se funkcija pamćenja smatra nekom naročito uzvišenom ili teškom duševnom djelatnošću; naprotiv, dobro se pamćenje može pronaći i kod onih osoba, koje intelektualno stoje vrlo nisko.

Međutim, kod druge neobičnosti, koja nadmašuje i ovu prvu, moram navesti da se iz praznine sjećanja što obuhvaća prve godine djetinjstva ipak uzdižu i ostaju dobro, a često i plastično očuvana pojedina sjećanja, iako ne mogu opravdati tu svoju očuvanost. S obzirom na dojmove na koje nailazimo u kasnijem životu, naše pamćenje postupa tako da vrši odabir. Zadržava nešto važno, dok nevažnom dopušta da propadne. No, druga riječ je s očuvanim sjećanjima na djetinjstvo. Nije nužno da odgovaraju značajnim doživljajima djetinjstva, pa čak niti takvima, koja su se sa stajališta djeteta morala u životu važnima. Ona su često toliko banalna, pa čak i po sebi

bezna ajna, da se samo za u eno pitamo zašto je upravo ova pojedinost izbjegla zaboravu. Svojevremeno sam pokušavao na eti ovu zagonetku amnezije djetinjstva i njenih prekida ovim ostacima sje anja - pomo u analize, te sam došao do rezultata, da je ipak i kod djeteta u sje anju ostalo jedino ono, što je važno. Samo što se kroz vama ve poznate procese zgušnjavanja, a naro ito pomicanja, ono važno pojavilo u sje anju zamijenjeno ne im, što se samo ini nevažnim. Stoga sam ova sje anja na djetinjstvo nazvao *sje anjima - zaslonima*; temeljitom se analizom iz njih može razviti sve ono zaboravljeno.

U psihoanaliti kim se lije enjima posve redovito postavlja zada a popunjavanja tih infantilnih praznina u sje anju, pa - ako lije enje op enito u cjelini uspijeva, dakle - vrlo esto, mi i uspijevamo iznova na danje svjetlo izvu i sadržaj onih zaboravom prekrivenih sje anja iz djetinjstva. Jer, ovi dojmovi nikad nisu bili posve zaboravljeni, samo su bili nedostupni, latentni, pripadali nesvjesnom. No, spontano se doga a i to, da se pojavljuju iz nesvjesnog, i to upravo u vezi sa snovima. Pokazuje se, da život snova zna prona i pristup do ovih latentnih, infantilnih doživljaja. Za ovo su u literaturi zabilježeni lijepi primjeri, a i ja sam uspio pružiti takav jedan doprinos. Sanjao sam jednom u vezi s ne im odre enim o jednoj osobi, koja mi je svakako vjerojatno u inila neku uslugu, i koju sam posve jasno vidio pred sobom. Bio je to jednooki muškarac niska rasta, debeo, glave duboko uvu ene u ramena. Shvatio sam, povezuju i, da je bio lije nik. Na sre u, mogao sam ispitati svoju tada još živu majku, kako je izgledao lije nik u mom mjestu ro enja, koje sam napustio sa tri godine, pa sam od nje saznao da je bio - jednook, nizak, debeo, glave uvu ene u ramena, ali tako er i pri kojoj mi je to nezgodni - meni posve zaboravljenoj - ukazao pomo . Ovo raspolaganje zabo-

ravljenom gra om iz prvih godina djetinjstva, dakle, još je jedna daljnja arhai na crta sna.

Isti se podatak nastavlja i na drugu jednu zagonetku, s kojom smo se do sada susreli. Prisjetite se s kakvim je u enjem bilo prihva eno kad smo dospjeli do stava, da su uzro nici snova - energije ne zle i razuzdane seksualne želje, koje su i u inile neophodnima cenzuru snova i njihovo iskrivljenje. Kad takav jedan san protuma imo sanja u, a on u najpovoljnijem slu aju ne napadne to tuma enje, tada redovito postavlja pitanje - otkuda mu takva jedna želja nailazi, kad je ipak doživljava stranom, a svjestan je upravo njene suprotnosti. Ne trebamo se pribojavati ukazivanja na njeno podrijetlo. Ovi zli osje aji želja potje u iz prošlosti, esto ak i iz prošlosti koja i nije jako udaljena. Može se pokazati da su jednom bili poznati i svjesni, ak i ako to danas više nisu. Žena, iji protuma eni san zna i da bi svoju jedinu, sad sedamnaestogodišnju k erku željela vidjeti pred sobom mrtvu, pod našim vo enjem otkriva, da je u jednom razdoblju ipak osje ala takvu želju za njenom smr u. Dijete je plod nesretnog braka koji se ubrzo raskinuo. Dok je još bilo u utrobi, jednom se - nakon žu ne scene sa svojim suprugem — u ljutnji šakama udarila po tijelu, žele i usmrtiti dijete u sebi. Kolike su majke ranije ipak nerado prihvatile svoju djecu koju danas vole nježno, a možda i suviše nježno, te još tada poželjele da se život u njima prestane razvijati; ovu su želju preobrazile u različite, na sre u be-zopasne radnje. Kasnije toliko zagonetna želja za smr u ljubljene osobe, tako er potje e iz ranih razdoblja veze s njom.

Otac, iji san opravdava tuma enje kako želi smrt svog najstarijeg i najdražeg djeteta, mora se isto tako prisjetiti toga, da mu nekad ova želja nije bila strana. Dok je to dijete još bilo dojen e, taj je ovjek - nezadovoljan svojim bra nim odabirom - esto razmišljao kako bi bio slobodan kad bi to

malo stvorenjce, koje njemu ionako ništa ne zna i umrlo, te kako bi tada bolje iskoristio svoju slobodu. Isto podrijetlo može se dokazati i kod velikog broja sli njih osje aja mržnje; to su sje anja na nešto, što pripada prošlosti, što je jednom bilo svjesno i odigralo svoju ulogu u duševnom životu. Iz ovoga ete poželjeti izvu i zaklju ak, da takve želje i takvi snovi ne bi smjeli postojati ako u odnosu prema nekoj osobi nije došlo do takvih promjena, ako je taj odnos od samog početka bio uravnotežen.

Spreman sam i dopustiti vam takav zaključak, no želim vas upozoriti na to, da vi prilikom tumačenja ne promatrate ono što je u snu glasno izgovoreno, već smisao toga. Može se dogoditi da je manifestni san o smrti voljene osobe samo na sebe preuzeo ovu strašnu krinku, no da zapravo zna i nešto posve drugo, ili da voljena osoba služi tek kao varava zamjena za neku drugu osobu.

Me utim, isto stanje stvari potaknut je kod vas i jedno drugo, mnogo ozbiljnije pitanje. Rečete: »Pa, ako je ova želja za smrću nekad i postojala, ako je i potvrđena sje anjem, to još uvijek nije nikakvo objašnjenje; ona je ipak odavno nadvladana, danas može postojati u nesvjesnom ipak samo kao bezosjećajno prisjećanje, ali ne i kao snažan osjećaj. Za ovo posljednje ipak ne govori ništa. Zbog čega onda san uopće podsjeća na to?« Ovo je pitanje zaista opravdano; pokušaj da na njega odgovorimo odveo bi nas predaleko, i natjerao na zauzimanje stava u jednoj od najznačajnijih točaka učenja o snu. Ali, ja sam prisiljen ostati u okvirima naših razjašnjenja, i naučiti se uzdržavanju. Pripremite se na nekadašnje odricanje. Zadovoljimo se činjenicom utvrđivanjem da je ova nadvladana želja dokaziva kao uzročnik sna, i nastavimo istraživanje - dopuštajući i druge zle želje isto takvo izvođenje iz prošlosti.

Ostanimo kod želja za uklanjanjem, koje uglavnom smijemo svesti na bezgranični egoizam sanjača. Takva se želja vrlo često može utvrditi kao uzročnik sna. Čim nam se netko u životu našine na putu, a koliko to mora biti jest slučaj s obzirom na složenost odnosa u životu, san je odmah spreman usmrтитi ga, pa bio to otac, majka, brat, braćun drug, i slično. Dosta smo se udili ovoj zloj i ljudske naravi i sigurno nismo bili skloni bez daljnjeg prihvatiti ispravnost ovog rezultata tumačenja sna. No, kad smo jednom bili upućeni na to, da podrijetlo takvih želja trebamo potražiti u prošlosti, ubrzo otkrivamo razdoblje osobne prošlosti u kojem takav egoizam i potbude želja čak i protiv najbližih nemaju u sebi ništa toliko strano. Dijete je ono, koje upravo u svojim prvim godinama, kasnije obavijenim amnezijom, iskazuje ovaj egoizam i to u ogromnoj mjeri, ali se redovito i kasnije mogu prepoznati njegove jasne naznake, ili barem njegovi pravi ostaci. Jer, djetete ipak voli prvo samo sebe, a tek potom i voljeti i druge, žrtvovati nešto od svojega Ja i za druge. Pa i osobe, za koje se čini da ih voli od samog početka, ono u prvom redu voli zato, jer ih treba, jer ih se ne može odreći, dakle - opet iz egoističnih njih motiva. Tek kasnije osjećaj ljubavi postaje neovisan o egoizmu. Dijete je zaista *naučilo voljeti na egoizmu*.

S tim u vezi, može biti poučeno usporediti stav djeteta prema braćun i sestrama sa stavom, koji ima prema roditeljima. Malo djetete ne voli baš nužno svoju braću, a često niti otvoreno. Nema sumnje da ono u njima mrzi svoje suparnike, a poznato je da se takav stav bez prekida održava i dugo godina kasnije, sve do vremena zrelosti, ili čak i kasnije. Ono se dosta često rješava i nježnijim odnosom, ili radije recimo: oni prevladavaju, no vrlo redovito se čini da se upravo ono neprijateljsko zbivalo ranije. Najlakše se to može vidjeti na djeci u dobi od dvije i pol do četiri ili pet godina, kada im pristiže

novi brat ili sestrice. Prinovu uglavnom o ekuje neprijateljski do ek. Izjave kao: »Ne svi a mi se, neka je roda ponovo odnese sa sobom«, tada su posve uobi ajene. Kao posljedica toga, koristi se svaka prilika da bi se novoro en e ponizilo, a ni pokušaji da mu se naudi, pravi atentati, nisu nešto o emu ve nismo uli. Ako je razlika u dobi manja, dijete kod kojeg se budi snažnija duševna djelatnost nalazi ve postoje eg suparnika, pa se prilago ava zajedno s njim. No, ako je razlika ve a, tada novo dijete može pobuditi odre ene simpatije kao neki novi objekt ili neka vrsta žive lutke, a kod razlike od osam ili više godina u igru se ak mogu ubaciti i brižni maj inski osje aji, naro ito kod djevo ica. Ali, iskreno re eno, kad se iza nekog sna otkrije želja za smr u bra e, samo je rijetko valja smatrati zagonetnom, te treba bez muke potražiti njen uzor u ranoj dje joj dobi, a dosta esto i u kasnijim godinama zajedni kog života.

Vjerojatno nema niti jedne dje je sobe bez žestokih sukoba me u njenim stanovnicima. Uzroci su suparništvo oko lju bavi roditelja, oko zajedni kog posjedovanja, oko prostora u stanu. Neprijateljski osje aji usmjeravaju se protiv starije, kao i protiv mla e bra e. Vjerujem da je to bio Bernard Shaw, koji je izgovorio ovu re enicu: »Postoji li netko, koga neka mlada engleska dama mrzi više od svoje majke, onda je to starija sestra«. Ali, u ovoj izjavi ima i nešto, što nas zapanjuje. Mržnju prema bra i i suparništvo prihvatili smo u nevolji kao shvatljivu, no - kako li su se osje aji mržnje mogli uvu i u odnos izme u k eri i majke, roditelja i djece?

Ovaj je odnos nesumnjivo povoljniji, promatramo li ga sa strane djeteta. Tako zahtijeva i naše o ekivanje: doživljavamo mnogo odbojnijim kad nedostaje ljubav izme u roditelja i djece, nego li me u bra om. U prvom smo slu aju gotovo posvetili nešto, što smo u drugom slu aju ostavili profanim.

Ipak, svakodnevna promatranja nam mogu pokazati koliko esto osje ajni odnosi izme u roditelja i odrasle djece zaostaju za idealom, koji je postavilo društvo, koliko samo neprijateljstva ovdje leži spremno, a koje bi se i iskazalo, kad ga ne bi zadržavale primjese poštovanja i nježnih osje anja. Razlozi za ovo su op e poznati i pokazuju sklonost ka razdvajanju istih spolova - k i od majke, oca od sina. K i u majci otkriva autoritet, koji ograni ava njene želje i kojemu je povjerena zada a da joj nametne odricanje od seksualnih sloboda, što ih zahtijeva društvo, a u ponekim slu ajevima i suparnicu, koja se protivi tome da bude potisnuta. Isto se ovo ponavlja, i to jos u žeš em obliku, izme u sina i oca. Za sina se u ocu utjelovljuje svaki pritisak društva, koji podnosi samo nevoljko; otac mu zatvara pristup do djelatnosti koje želi, do preranog seksualnog užitka i, tamo gdje postoji zajedni ki obiteljski posjed - do njegova uživanja. Vrebanje na o evu smrt u slu aju nasljednika trona raste do visina, koje ve do diruju tragi no. Manje se ugroženim ini odnos izme u oca i k eri, majke i sina. Ovaj potonji pruža i naj iš e primjere nepromjenjive nježnosti, neometane ikakvim egoisti nim obzirom.

Zašto govorim o ovim stvarima, koje su ipak banalne i op e poznate? Zato, jer postoji o evidna sklonost da im se porie zna aj koji imaju u životu, te da se željeni društveno zahtjevani ideal iskazuje mnogo eš im, no sto je uistinu i ostvaren. Ali, bolje je da istinu izre e psiholog, no da se ova zada a prepusti cinicima. U svakom slu aju, ovo se odricanje proteže jedino na stvarni život. Umjetnosti proznog i dramatskog pjesništva prepuštamo slobodu da se posluži motivima, koji proilaze iz poreme aja ovog ideala.

Kod velikog se broja ljudi, dakle, ne trebamo uditi kad san razotkrije njihovu želju za uklanjanjem roditelja, a

naro ito onoga, koji je istog spola. Smijemo pretpostaviti da ona postoji i u budnom životu, postaju i ponekad ak i svjesna, iako se može prikriti i kroz neke druge motive, kao u slučaju našeg sanja a iz primjera 3 - kroz su ut zbog o evih uzaludnih patnji. Rijetko tim odnosom vlada isto neprijateljstvo; ono se mnogo eš e provla i iza nježnijih osje aja koji ga potiskuju, pa mora pri ekati, da ga san na neki na in izolira. Ono, što nam san upravo slijedom ove izolacije prikazuje kao ogromno, iznova splašnjava kad se našim tuma enjem uvrsti u sve okolnosti života (H.Sachs). No, ovu želju sna nalazimo i ondje, gdje za nju nije bilo utemeljenosti u životu, i gdje je odrasla osoba u svom budnom stanju nikad nije morala priznati. Ovo nalazi svoj razlog u tome, što se najdublji i najstalniji motiv za otu enje, a naro ito izme u osoba istoga spola, iskazao ve u ranoj dje joj dobi.

Mislim na suparništvo u ljubavi, s jasnim naglašavanjem spolne naravi. Ve kao malo dijete, sin po inje razvijati posebnu nježnost prema majci, smatraju i je samo svojom, a oca doživljavati kao suparnika koji mu osporava ovo neprikladno vlasništvo; isto tako, i k erkica vidi u majci osobu koja onemogućava njen nježan odnos prema ocu te zaposjeda mjesto, koje bi i ona sama mogla posve dobro ispuniti. Pro matranjima se mora otkriti, do kojih od najranijih godina sežu ovakva shva anja koja nazivamo *Edipovim kompleksom*, jer ova saga uz vrlo zanemariva ublažavanja ostvaruje obje krajnje želje, nastale u položaju sina - ubiti oca, i majku uzeti za ženu. Ne želim tvrditi da je Edipovim kompleksom odnos djetce prema roditeljima iscrpljen; jer, on bi lako mogao biti i mnogo složeniji. I Edipov kompleks je više ili manje oblikovan, i sam može iskusiti obrate, ali je redovit, i vrlo je znaajan imbenik dje jeg duševnog života; prije se može dospjeti u opasnost da se podcijeni, nego li precijeni njegov utjecaj, i

posljedice koje se iz njega razvijaju. Uostalom, djeca esto Edipovim stavom samo reaguju na poticaj roditelja, koji se dosta esto u svom odabiru miljenika rukovode upravo spolnim razlikama, pa tako otac daje prednost k eri, a majka sinu, ili ga u slučaju zahla enja odnosa u braku uzima kao zamjenu za objekt ljubavi, koji je izgubio na svojoj vrijednosti.

Ne može se ustvrditi da je svijet baš jako zahvalan psihanaliti kom istraživanju zbog otkri a Edipovog kompleksa. Naprotiv, ono je izazvalo najžeš e protivljenje odraslih, a osobe koje su izbjegle sudjelovanje u odbacivanju tog zabranjenog ili tabuiziranog odnosa osje aja, svoju su grešku kasnije ispravile time, da su kompleksu oduzele vrijednost, izmijenivši mu tuma enje. Po mom neizmijenjenom uvjerenju, ovdje se ništa ne može poricati, i ništa uljepšavati. Treba se sroditi s injenicom koju je i sama gr ka legenda priznala kao neizbježan usud. Me utim, zanimljivo je da je Edipov kompleks, izba en iz života, bio prepušten pjesništvu, kao da je na neki na in bio ustupljen na slobodno raspolaganje. O. Rank je u jednom brižljivom prou avanju pokazao, da je upravo Edipov kompleks dramaturškom pjesništvu pružio bogate motive u beskona nim izmjenama, ublažavanjima i prerušavanjima, dakle - u iskrivljenjima, koja ve prepoznajemo kao djelo cenzure. Taj Edipov kompleks smijemo, dakle, pripisati i onim sanja ima koji su bili toliko sretni, da u svom kasnijem životu izbjegnju sukobljavanje sa svojim roditeljima, a tijesno vezano uza nj smo otkrili i ono, što zovemo *kompleksom kastracije* - reakciju na seksualno zastrašivanje ili prigušivanje ranih infantilnih seksualnih djelatnosti, koje se pripisuje ocu.

Zahvaljuju i dosadašnjim razjašnjenjima koja su nas uputila na prou avanje dje jeg duševnog života, sad smijemo o ekivati da e se na sli an na in otkriti i razjašnjenje podrijetla drugog dijela zabranjenih želja snova - pretjeranih

seksualnih osjećaja. Dakle, dobivamo poticaj i za proučavanje razvitka djeteta u seksualnog života, a ovdje iz više izvora otkrivamo sljedeće: prije svega, neodrživa je zabluda da se porijekom seksualni život djeteta te se pretpostavlja da seksualnost nastupa tek u vrijeme puberteta, sazrijevanjem spolnih organa. Naprotiv, od samih svojih početaka djeteta ima sadržajno bogat seksualni život, koji se u mnogim točkama razlikuje od onoga, što kasnije važi kao normalno. Ono, što u životu odraslog nazivamo »perverznom«, od normalnog odstupa u sljedećim dijelovima: prvo, kroz uklanjanje granica između vrsta (jaka između čovjeka i životinje), drugo - prekoračenje granice gnušanja, treće - granice incesta (zabranu traženja seksualnog zadovoljenja na bliskim srodnicima), četvrto - homoseksualnost, i peto - prijenosom uloge spolnih organa na druge organe i dijelove tijela. Sve ove zapreke ne postoje od samog početka, već se izgrađuju tijekom razvitka i odgoja. Malo djeteta ih je oslobođeno. Još ne poznaje oštar jaz između čovjeka i životinje; jer bahatost, kojom uvijek sebe odvaja od životinja, nadolazi tek kasnije. U početku ne pokazuje gnušanje prema izmetu, već ga polagano usvaja pod pritiskom odgoja; ne polaže nikakvu naročitu vrijednost na razliku među spolovima, već štoviše, predmnijeva jednakost obaju spolnih organa; svoje prve seksualne užitke i svoju znatiželju usmjerenava na sebi najbliže, i iz drugih razloga najvoljenije osobe — na roditelje, braću, njegovateljice, pa se konačno kod njega iskazuje ono, što će kasnije iznova izbiti na vrhuncu ljubavnog odnosa: da ne otkriva užitak samo od spolnih dijelova, već da i mnogi drugi dijelovi tijela iziskuju za sebe istu ovu osjetljivost, pružaju jednake osjećaje zadovoljstva, te time mogu odigrati i ulogu genitalija. Djeteta se, dakle, može nazvati »polimorfno perverznom«; to, što se svim ovim osjećajima bavi tek u tragovima, s jedne strane dolazi od njihova manjeg intenzi-

teta u usporedbi s kasnijim razdobljima života, a s druge otuda, što odgoj odmah energično suzbija sva seksualna izražavanja djeteta. Gotovo da se ovo suzbijanje nastavlja i u teoriji, gdje odrasli, jedan dio djeteta njih seksualnih izražavanja nastoje zanemariti, a drugi razotkriti preinakom tumačenja njegove seksualne prirode, da bi ga potom mogli u cjelini osporiti. Iako su to isti oni ljudi, koji se prvo u djeteta joj sobi strahovito ljute na sve seksualne nepodopštine djece, a potom za pisačim stolom brane seksualnu istu u iste ove djece. Tamo, gdje se djeca na u prepuštena sama sebi ili pod utjecajem zavođenja, iako su u stanju izvesti i vrlo značajna djela perverzних seksualnih djelatnosti. Naravno da su odrasli u pravu kad to ne doživljavaju teško, već kao »djetinjariju« i »igrariju«, jer se djeteta ne može ocjenjivati kao punovažno i odgovorno niti po sudu običajima, a ni pred zakonom, no - ove stvari ipak postoje; one imaju svoje značenje i kao pokazatelji ustroja koji donose sa sobom, a i kao uzroci i izazovi kasnijeg razvitka; daju nam razjašnjenja o djeteta seksualnom životu, a time i o ljudskom seksualnom životu općenito. Ako mi, dakle, iza naših iskrivljenih snova iznova pronalazimo sva ova perverzna osjećajna želja, to samo znači, da je san i na ovom području uinio korak unazad, prema infantilnom stanju.

Naročito isticanje među ovim zabranjenim željama zaslužuju one incestuozne, to jest one koje su usmjerene na spolno općenje s roditeljima i braćom. Vi znate kakvo se gnušanje osjećaja ili se barem iskazuje prema takvom općenju i kakav se naglasak polaže na zabrane, usmjerene protiv njega. Uinjani su ne uveni naponi da bi se objasnilo ovo strahovanje od incesta. Jedni su pretpostavili da se kroz ovu zabranu psihički predstavlja brižnost prirode za uzgoj vrsta, jer bi oplodnja unutar iste pasmine pogoršala osobine rase, drugi su tvrdili da se seksualna požuda odvraća od osoba koje dolaze

u obzir, zbog zajedni kog života od ranog djetinjstva. Uostalom, u oba bi slu aja izbjegavanje incesta bilo automatski osigurano, pa nije shvatljivo zbog ega su potrebne stroge zabrane, koje bi prije mogle ukazati na postojanje jedne snažne pohote. Psihoanaliti ka su istraživanja nedvosmisleno pokazala da je upravo incestuozni ljubavni odabir onaj prvi i redoviti, i da se tek kasnije protiv njega javlja otpor, ije se podrijetlo mora odbaciti iz psihologije pojedinca.

Napravimo pregled onoga, što nam je zadublivanje u dječju psihologiju donijelo za razumijevanje sna. Pronašli smo ne samo to, da san ima pristup gra i zaboravljenih dje jih doživljaja, ve smo tako er vidjeli i da se za san, dakle - u nesvjesnom, još uvijek nastavlja duševni život djece sa svim svojim osobinama - svojim egoizmom, svojim incestuoznim ljubavnim odabirom, i tako dalje, pa nas san svake no i odvodi na ovaj infantilni stupanj. Tako nam je potvr eno, da je *nesvjesno u duševnom životu zapravo ono, što je infantilno*. Po inje se smanjivati onaj zaprepaš uju i dojam, da je u ovjeku zatvoreno toliko zla. Jednostavno, ovo užasno zlo samo je ono po etno, primitivno, infantilno u duševnom životu, što kod djeteta možemo prona i i u stvarnosti, ali to dijelom previ amo zbog njegovih malih razmjera, a dijelom ne doživljavamo toliko teškim, jer od djeteta ne zahtijevamo nikakvu etiku uzvišenost. No zato što se san spušta na ovaj stupanj, pobu u je privid da je na vidjelo iznio zlo koje leži u nama. Ali to je samo varljiv privid, koji nas je uspio prestraviti. Mi nismo onako zli, kako smo to htjeli pomisliti nakon tuma enja sna.

Ako su zli osje aji snova samo infantilizmi, samo povrat na po etke našeg etikog razvitka, time da nas san u razmišljanjima i osje anjima iznova pretvara u djecu, tada je razumljivo da se ne trebamo stidjeti ovih zlih snova. Ali, ono razumno je samo jedan dio duševnog života; osim njega, u

duši se odvija još koješta što baš i nije razumno, pa se stoga ipak doga a, da se iz posve razumnih razloga stidimo takvih snova. Podvrgavamo ih cenzuri snova stide i ih se, i ljuti nas, ako nekoj od tih želja izuzetno uspije u neiskrivljenu obliku doprijeti do svijesti tako da je moramo prepoznati, a ponekad se stidimo ak i iskrivljenih snova - gotovo kao da ih razumijemo. Pomislite samo na gnjevnu osudu svog neprotuma enog sna o »ljubavnim uslugama« one estite postarije dame. Problem, dakle, nije riješen, pa ostaje mogu e da daljnjim istraživanjima zla u snu dospijemo i do neke druge ocjene, i do druga ije procjene ljudske prirode.

Kao rezultat ovog istraživanja, dobili smo dva shva anja koja, me utim, ozna avaju samo po etak novih zagonetaka, novih sumnji. Prvo: regresija rada snova nije samo formalna, ve i materijalna. Ona ne prevodi samo naše misli u jedan primitivan oblik izražavanja, ve iznova budi i osobnosti našeg primitivnog duševnog života, staru prevlast našeg Ja, prvobitne osje aje našeg seksualnog života, pa ak i naš stari intelektualni posjed, smijemo li takvim shvatiti simboli ki odnos. I, drugo: sve ovo staro infantilno, što je jednom prevladavalo i vladalo nama posve samo, danas moramo pripisati onom nesvjesnom, zbog kojeg se sada mijenjaju i proširuju naše predodžbe. Nesvjesno više nije naziv za ono nekadašnje latentno, nesvjesno je zasebno duševno carstvo s vlastitim osje ajima želja, vlastitim na inom izražavanja i njemu svojstvenim duševnim mehanizmima, koji ina e nisu na snazi. No, latentne misli snova koje smo otkrili kroz tuma enje snova ipak nisu iz ovog carstva; prije bi bile onakve, kakve bismo mogli promišljati i u budnom stanju. Me utim, ipak su i nesvjesne; kako se, dakle, rješava ova proturje nost? Po injemo naslu ivati, da ovdje treba izvršiti razlu ivanje. Nešto, što proizlazi iz našeg svjesnog života, dijele i i njegovu narav - a to naziva-

mo dnevni ostaci, udružuje se u oblikovanju sna s nekim drugim iz onog carstva nesvjesnog. Izmeću u obaju ovih dijelova odvija se rad snova. Utjecaj tog nesvjesnog na dnevne ostatke, zasigurno sadržava i uvjet za regresiju. To je najdublja spoznaja o samoj suštini sna, do koje ovdje možemo dospjeti i prije istraživanja daljnjih duševnih područja. No, uskoro će do i vrijeme da ovu nesvjesnu naravu latentnih misli snova nazovemo drugim imenom, kako bismo je razlikovali od nesvjesnog iz onog carstva infantilnog.

Naravno, možemo postaviti i pitanje: što psihi ku djelatnost tijekom spavanja primorava na ovakvu regresiju? Zašto i bez toga ne riješi duševne podražaje koji ometaju spavanje? Ako se zbog cenzure snova mora poslužiti prerusavanjem u stari, sad već nerazumljiv oblik izražavanja, čemu joj tada služi ponovno oživljavanje starih, sad već prevladanih duševnih pobuda, želja i karakternih osobina, dakle - materijalna regresija, koja se pridružuje formalnoj? Jedini odgovor koji bi nas zadovoljio, bio bi - da se san može oblikovati jedino na ovaj način, te da u snu nije niti moguće drugačije dinamičko uklanjanje podražaja. No, zasad još nemamo pravo dati ovaj jedan odgovor.

XIV. predavanje ISPUNJENJE ŽELJA

Moje dame i gospodo! Trebam li vam još jednom izložiti put koji smo do sada ostavili iza sebe? Da smo primjenom naše tehnike naišli na iskrivljenje snova, najprije odlučili ili da ga izbjegnemo, a potom iz infantilnih snova dospjeli do odlučujućih spoznaja o suštini sna? Da smo zatim, opremljeni rezultatima ovih istraživanja, izravno napali iskrivljenje snova, te ga - nadam se - uspjeli korak po korak savladati? No, sada si moramo reći i da se ono što smo pronašli na jednom i na drugom putu, baš posve i ne slaže. Naša je zadaća biti - povezati oba ova rezultata, i izmiriti ih jednog s drugim.

S obje nam je strane proizašlo, da se rad snova uglavnom sastoji od pretvaranja misli u halucinatorni doživljaj. Kako se to može dogoditi, dosta je zagonetno i po sebi; no, to je problem opće psihologije koji nas ovdje ne treba zaokupljati. Iz dječinjih snova smo saznali, da rad snova smjera uklanjanju nekog duševnog podražaja koji ometa spavanje ispunjenjem želje. O iskrivljenim snovima nismo mogli reći ništa sličeće, prije nego što smo ih naučili ili tumačiti.

No, od samog je početka naše otkrivanje iskrivljene snove nastojalo dovesti do istih stajališta kao kod infantilnih. Prvo ispunjenje ovog otkrivanja donijelo nam je spoznaju, da su svi snovi - zapravo snovi djece, te da rade s infantilnom grafičkom, s dječjim duševnim osjećajima i mehanizmima.

Kako držimo da smo iskrivljenje snova savladali, moramo krenuti na istraživanje: vrijedi li shva anje sna kao ispunjenje želje i za one iskrivljene snove.

Nedavno smo podvrgnuli tuma enju itav niz snova, no pritom smo posve zapostavili ispunjenje želja. Uvjeren sam da vam se tada iznova nametnulo pitanje: a gdje je ostalo ispunjenje želja, koje je navodno cilj rada snova? Ovo je pitanje zna ajno; naime, ono je postalo i pitanje naših laikih kritičara. Kako znate, ova anstvo ima instinktivan obrambeni stav prema intelektualnim novostima. Njegovom iskazivanju pripada i to, da se takva jedna novost odmah smanjuje na najmanji obim, a gdje je to mogu e, sažme i na svega jednu lozinku. Za novo u enje o snovima ova je lozinka postala upravo ispunjenje želja. Nestru njak postavlja pitanje: gdje je ispunjenje želja? Ovo pitanje postavlja odmah im za uje, da bi san trebao biti ispunjenje želje, te na njega odgovara nije no. Odmah mu na um padaju bezbrojna vlastita iskustva sa snovima, u kojima se na san nadovezala neugoda ili ak i dubok strah, te mu se ova tvrdnja psihoanaliti kog u enja o snu uistinu ini posve nevjerojatnom. Lako mu na ovo odgovaramo, da kod iskrivljenih snova ispunjenje želje ne može biti o evidno ve ga prvo treba potražiti, pa se zato prije tuma enja sna o tome ne može ništa re i. Znamo i to, da su želje ovih iskrivljenih snova upravo one zabranjene, cenzurom suzbijene želje, ije je postojanje i postalo uzro nikom iskrivljenja sna, razlog zahvata cenzure snova. No, teško je ove nestru ne kritičare uvjeriti da se ne smije pitati za ispunjenje želje prije tuma enja samog sna. Oni e to ipak uvijek iznova zaboraviti. Njihov odbijaju i stav prema teoriji ispunjenja želja nije zapravo ništa drugo, no posljedica cenzure snova, zamjena i izljev protivljenja ovim cenzuriranim željanma sna.

Naravno da emo i sami osjetiti potrebu razjasniti sebi, zašto ima toliko mnogo snova s neugodnim sadržajem, a posebno sebi to, da postoje i snovi straha. Pritom po prvi put nalijemo na problem afekta u snu, koji bi i sam za sebe zaslužio pravo prou avanje, ali nas, nažalost, ne smije zaokupiti. Ako je san ispunjenje želje, tada bi neugodni osje aji u snu trebali biti nemogu i; ini se, da su nestru ni kritičari u tome u pravu. No, oni nisu pomišljali na trojaku zavrzlamu koja nam upravo dopijeva na razmatranje.

Prvo: može biti, da rad snova nije u cijelosti uspio postići ispunjenje želje, pa od neugodnog afekta misli snova jedan dio preostaje kao suvišak za manifestni san. Tada bi analiza trebala pokazati da su ove misli snova bile još i mnogo neugodnije od sna, koji se iz njih oblikovao. Ovo se svaki put uspijeva i dokazati. Tada priznajemo da rad snova nije postigao svoj cilj, jednako kao što niti san o pi u, nastao zbog podražaja že i, ne postiže svoju namjeru da ugasi že . ovjek ostaje žedan i mora se probuditi da bi pio. Pa ipak je to bio pravi san, koji nije izgubio ništa od svoje suštine. Moramo re i: *Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas*. Ostaje hvale vrijedna barem jasno prepoznatljiva namjera. Ovakvi slučajevi neuspjeha nisu rijedak doga aji. Pritom djeluje i to, da rad snova mnogo teže uspijeva promijeniti afekte, negoli sadržaje prema njihovu smislu; jer, afekti su ponekad vrlo otporni. Tako se doga a da je rad snova preradio neugodan sadržaj misli snova u ispunjenje želja, dok mu se neugodan afekt neizmijenjen name e i dalje. Onda se afekt uop e ne uklapa u sadržaj ovakvih snova, pa naši kritičari mogu re i kako je san toliko malo ispunjenje želja, da se i u njemu samom neki bezazleni sadržaj može doživjeti kao neugodan. Na ovaj emo nerazumni prigovor odvratiti, da se sklonost rada snova prema ispunjenju želja najjasnije iskazuje i dolazi do izražaja

upravo u takvim snovima, dok je izolirana. Do zablude dolazi zato, jer netko tko ne poznaje neuroze zamišlja isuviše blisku povezanost između sadržaja i afekta, pa stoga ne može shvatiti da se sadržaj mijenja i bez istovremene promjene njemu pripadajućeg izražaja afekta.

Drugi, mnogo važniji i produbljeniji moment kojega laik isto tako zapostavlja, bio bi sljedeći. Ispunjenje želje trebalo bi zasigurno donijeti radost, no pitanje je kome? Naravno, onome tko želi i ima. Ali, od sanjača nam je poznato da prema svojoj želji ima posve naročiti odnos. On je odbacuje, cenzurira, ukratko - ona mu nije po volji. Dakle, njeno mu ispunjenje ne može donijeti zadovoljstvo, već upravo njegovu suprotnost. Tada iskustvo pokazuje da ova suprotnost nastupa u obliku strepnje, što još valja razjasniti. Sanjač se, dakle, u svom odnosu prema svojim željama snova može izjednačiti sa zbrojem dviju osoba, koje su ipak međusobno vezane snažnim zajedništvom. Umjesto svih daljnjih izlaganja, nudim vam jednu poznatu bajku, u kojoj ćete opet pronaći iste odnose. Jedna dobra vila obećava siromašnom paru, suprugu i supruzi, da će im ispuniti njihove prve tri želje. Oni su blaženi, i odlučuju vrlo pažljivo izvršiti odabir. No, dopustivši da je zavede miris pečene kobasice iz susjedne kolibe, žena i sanjač mažu poželje takav jedan par kobasica. Pojavio se pred njom istog trena: bilo je to ispunjenje prve želje. Suprug se razbjese, i u prvom trenutku poželi da se te kobasice objese ženini na nos. I to se također odmah zbilo, te se kobasice više nisu dale ukloniti sa svog novog položaja; to je drugo ispunjenje želje, ali je to muževa želja; žena je ovo ispunjenje želje vrlo neugodno. Vi znate, kako to u bajci dalje ide. Jer su oboje u osnovi ipak bili jedno, muž i žena, treća je želja morala glasiti - da kobasice budu uklonjene sa ženina nosa. Ovu bismo bajku mogli procjenjivati u više navrata i u vezi s drugim odnosima; no,

ovdje nam je poslužila samo za prikazivanje mogućnosti, da ispunjenje želje za jednu osobu može dovesti do nezadovoljstva za drugu, ako obje nisu međusobno jedinstvene.

Sad nam ne može biti teško doprijeti i do još boljeg razumijevanja snova strepnje. Samo ćemo još procijeniti jedno zahtjevanje, te se potom odlučiti za jednu pretpostavku, na koju se može svesti mnogo toga. Opaženo je da snovi strepnje često imaju sadržaj kojemu potpuno nedostaje iskrivljenje, koji kao da je izmaknuo cenzuri. San strepnje često je neprikriveno ispunjenje, no, naravno - ne neke ugodne, već iskrivljene želje. Na mjesto cenzure stupio je razvitak strepnje. I dok se za infantilni san može reći da predstavlja otvoreno ispunjenje neke dopuštene želje, a da je običan iskrivljeni san prikriveno ispunjenje neke potisnute želje, tada za san strepnje može važiti formula, da je on otvoreno ispunjenje potisnute želje. Strepnja je pokazatelj za to, da se potisnuta želja pokazala jačom od cenzure kojoj se ispunjenje želje nametnulo ili pokušalo nametnuti. Shvaćamo da bi ono, što je za san ispunjenje želje, za nas koji stojimo na strani cenzure snova, mogao biti tek povod za neugodna osjećanja i za obranu. Strepnja koja se pritom pojavljuje u snu, želite li tako, strepnja je odjavljena i ne može se otkriti samim proučavanjem snova; o tome, strepnju treba proučiti na drugim mjestima.

Smijemo pretpostaviti da isto ono, što vrijedi za neiskrivljene snove strepnje, vrijedi i za one koji su iskusili jedan dio iskrivljenja, ali i za sve ostale mu ne snove, čija neugodna osjećanja vjerojatno odgovaraju približavanjima strepnji. San strepnje obično je i san buđenja; obično spavanje prekidamo prije nego što potisnuta želja sna dospije do svog potpunog ispunjenja i nametne se cenzuri. U ovom slučaju nije se ispunio u inak snu, no njegova suština se nije zbog toga izmijenila.

Usporedili smo san s noćnim uvarom ili uvarom spavanja, koji naše spavanje želi zaštititi od ometanja. Pa i noćni uvar dolazi u položaj da razbudi pozaspale, kad se osjeti preslabim da posve sam odagna neku smetnju ili opasnost. Usprkos tome, ponekad nam uspijeva održati spavanje čak i kad san započne postajati sumnjiv ili se okretati ka strepnji. U snu si kažemo: »Ali, to je ipak samo san«, i spavamo dalje.

Kada bi se trebalo dogovoriti to, da želja sna dospije u položaj nadjačavanja cenzure? Uvjet za ovo može biti ispunjen od strane želje sna, kao i od cenzure sna. Želja može iz nepoznatih razloga odjednom postati presnažnom; no, stječe se dojam da krivnju za ovo pomicanje odnosa snaga već i snosi stav cenzure sna. Već smo vidjeli da cenzura u svakom pojedinačnom slučaju radi različitom jačinom, te da svaki element obrađuje nekim drugim stupnjem strogosti; sad tome želimo pridodati i mišljenje da je ona općenito vrlo promjenljiva, te da ne primjenjuje svaki put jednaku strogost prema jednako odbojnom elementu. Ako se dogodi da se jednom osjeti bespomoćno protiv neke želje sna, koja joj prijete da će je zaškoliti, tada će se, umjesto iskrivljenjem, poslužiti posljednjim sredstvom koje joj preostaje - odustajanjem od stanja spavanja kroz razvijanje strepnje.

Pritom uočavamo da još uopće niti ne znamo zašto se ove zle, potisnute želje pokreću upravo u noćno doba, da bi nam omele spavanje. Odgovor se ne može sastojati ni u čemu drugom, osim u mišljenju da to zadire u samu prirodu stanja spavanja. Tijekom dana na ovim željama leži težak pritisak cenzure, koji im u pravilu čini nemogućim da se iskažu kroz bilo kakvo djelovanje. U noćnom se razdoblju ova cenzura vjerojatno povlači, kao i sva druga zanimanja duševnog života, i to u korist jedine želje - one za spavanjem, ili barem jako opada. Tada je ovo opadanje cenzure u noćno doba ono, čemu

zabranjene želje zahvaljuju da se iznova smiju pokrenuti. Ima nervoznih besanih ljudi koji nam priznaju, da je njihova nesanicina u početku bila i poželjna. Nisu se usuđivali zaspati, jer su se bojali svojih snova, dakle, posljedice tog smanjivanja cenzure. A da ovo povlačenje cenzure ipak zato ne zna i nikakvu grubu neopreznost, s lakoćom uviđate i sami. Stanje spavanja slabi našu pokretljivost; naše zle namjere, pa čak i kad se započnu pokretati, ipak ne mogu uiniti ništa drugo, već oblikovati san, koji je praktično neškodljiv; stoga vrlo razumno primjedba spavača, koja, ustvari, pripada noćni, ali ne i životu sna - opominje na ovo umirujuće stanje stvari: Pa to je ipak samo san. Dakle, ostavljamo ga neka radi što želi, i spavamo dalje.

Treće - prisjetite li se shvaćanja da sanjača, koji se bori protiv svojih želja uspoređujemo sa zbrojem dviju zasebnih, no ipak nekako blisko povezanih osoba, tada ćete shvatljivom doživjeti i jednu drugu mogućnost - da ispunjenje želja može dovesti do nečega što je izrazito neugodno, slično kazni. Ovdje nam za razjašnjenje opet može poslužiti bajka o tri želje; pečenice kobasice na tanjuru su izravno ispunjenje želje prve osobe, žene; kobasice na njenu nosu predstavljaju ispunjenje želje druge osobe, muža, ali istovremeno i kaznu za ženinu ludu želju. Tada ćemo u neurozama iznova pronaći i motivaciju za treću želju, koja kao jedina preostaje u bajci. U duševnom životu uvijek ima mnogo ovakvih sklonosti ka kažnjavanju; one su vrlo jake, i valja ih uiniti odgovornima za jedan dio neugodnih snova. Možda ćete sad reći, da na ovaj način ne preostaje baš mnogo od onog slavnog ispunjenja želja. No, nakon detaljnijeg promatranja priznate da nemate pravo. Nasuprot raznovrsnostima svega onoga što bi san mogao biti (i koje ćemo navesti kasnije), a prema nekim piscima on to i jeste, ipak je jedno vrlo suženo rješenje: ispunjenje

želje - ispunjenje strepnje - ispunjenje kazne. Na ovo se na-
dovezuje i to, da je strepnja izravna suprotnost želji, da su
proturje nosti u asocijacijama me usobno izrazito bliske, te
da se - kako smo uli, sastaju u nesvjesnom. Nadalje, da je i
kazna tako er ispunjenje želje one druge osobe, koja cenzuri-
ra.

U cjelini, dakle, nisam u inio nikakav ustupak vašem pri-
govoru na teoriju ispunjenja želja. Ali, obvezni smo dokazati
ispunjenje želje na bilo kojem iskrivljenom snu odabranom
po volji, i zasigurno se ne želimo ukloniti ovoj zada i. Poseg-
nimo za onim ve protuma enim snom o tri slabe kazališne
ulaznice za 1,5 forinta, na kojem smo ve podosta nau ili. Na-
dam se da ga se još sje ate. Dama, koju suprug tijekom dana
obavijesti da se vjerala njena prijateljica Elise, mla a od nje
samo tri mjeseca, sanja da sa suprugom sjedi u kazalištu. Jed-
na je strana parketa gotovo prazna. Suprug joj govori da su i
Elise i njen vjerenik tako er željeli do i u kazalište, ali nisu
mogli, jer su dobili samo loše ulaznice - tri za forintu i pol.
Ona misli da to i nije neka nesre a. Otkrili smo, da se misli
sna odnose na njenu srđbu, jer se udala tako rano, te na ne-
zadovoljstvo vlastitim suprugom. Smijemo biti ljubopitljivi:
kako su se ove tmurne misli preradile u ispunjenje želje, i gdje
im se pronalazi trag u manifestnom sadržaju. Sada ve znamo
da je element »prerano, prijevremeno« cenzura uklonila iz
sna. Prazan parket je nagovještaj za to. Ono zagonetno »tri za
forintu i pedeset« postat e nam, zahvaljuju i pomo i simbo-
like koju smo od tada nau ili, bolje razumljivo.¹ Taj broj 3
stvarno ozna va muškarca, a manifestni element se lako pre-
vodi: kupiti si muža mirazom. (»Za svoj sam miraz mogla

¹ Jedno druga ije, blisko tuma enje ovog broja 3 kod te žene bez djece
ne u spominjati, jer ova analiza nije za to pružila nikakvu gra u.

kupiti i deset puta boljeg supruga.«). Svadba je o ito zamije-
njena odlaskom u kazalište. Ono »prerano nabavljanje ulazni-
ca« stoji izravno na mjestu preuranjenog vjen anja. No, ova
je zamjena djelo ispunjenja želja. Naša sanja ica nije uvijek
bila tako nezadovoljna svojim preuranjenim vjen anjem kao
toga dana kad je primila obavijest o zarukama svoje prijatelji-
ce. Jer, svojevremeno je bila ponosna zbog toga, i smatrala se
odlikovanom u odnosu na prijateljicu. Naivne djevojke vjero-
jatno su esto nakon zaruka razotkrivale svoju radost zato, jer
e sada ubrzo smjeti odlaziti na sve do tada zabranjenje kaza-
lišne predstave, koje e sve smjeti gledati. Dio, koji ovdje do-
lazi do izražaja - radost zbog gledanja ili znatiželja, bila je
zasigurno po etni seksualni užitak promatranja, okrenut naro-
ito ka seksualnom životu roditelja, a zatim je postala i jak
motiv koji je djevojku i natjerao na ranu udaju. Na taj na in
posjeta kazalištu postaje bliska nagoviještenoj zamjeni, protu-
ma enoj kao - biti u braku. U trenutnoj ljutnji zbog svog is-
hitrenog vjen anja, dakle, ona zahva a ono doba, u kojem joj
je skorašnje vjen anje bilo ispunjenje želje, jer je zadovoljila
svoj užitak promatranja, i zato - povode i se za ovim starim
osje ajem ispunjenja želje, vjen anje zamjenjuje odlaskom u
kazalište.

Možemo re i da baš i nismo odabrali najpogodniji pri-
mjer za prikazivanje prikrivenog ispunjenja želja. Na sli an
bismo na in trebali postupiti i kod drugih iskrivljenih snova.
To ne mogu u initi pred vama, pa u samo izraziti uvjerenje,
da to posvuda uspijeva. No, na ovoj u se to ki teorije zadržat
ti i duže. Iskustvo me pou ilo da je to jedno od najugroženi-
jih mjesta itavog u enja o snu, te da se uza nj povezuju mno-
gi prigovori i nesporazumi. Osim toga, vi ete još vjerojatno
biti pod dojmom toga da sam ve povukao dio svojih tvrdnji,
izrekavši da je san ispunjena želja ili njena suprotnost, da je

to strepnja pretvorena u zbilju ili kazna, pa mislite kako je to prilika, da me se primora na daljnja ograničenja. Uo sam i predbacivanje da stvari, koje se meni samom čine o evidnim izlažem preusko, a time i nedostatno uvjerljivo.

Ako je netko krenuo s nama toliko daleko u tumačenje snova te prihvatio sve što nam je ono do sada donijelo, nerijetko će se zaustaviti kod ispunjenja želja i upitati: »Prizna li se da san svaki put ima neki smisao, te da se taj smisao može razotkriti psihoanalitičkom tehnikom, zašto se onda taj smisao mora, usprkos svojoj očividnosti, uvijek iznova sabijati u formulu ispunjenja želja? Zašto smisao ove snove ne misaonosti ne bi mogao biti isto onoliko raznovrstan, koliko je to i mišljenje tijekom dana, dakle - san, koji jednom odgovara jednoj ispunjenoj želji, a drugi put, kako i sami kažete, njenoj suprotnosti, nekom ostvarenom strahovanju, ali i da bi potom mogao izraziti i neku namjeru, upozorenje, razmišljanje sa svojim Za i Protiv, ili neki prijekor, opomena savjesti, neki pokušaj pripreme za neku nailazu u djelatnost, i tako dalje? Zašto baš uvijek samo jedna želja, ili - čak i više od toga, još i njena suprotnost?«

Moglo bi se pomisliti da razlika u ovoj točki i nije tako važna, ako inače postoji podudarnost. Dostatno je i da iznađe emocionalni smisao sna, te puteve za njegovo prepoznavanje; naprotiv, to se povlači i ako smo taj smisao morali odrediti isuviše usko; no, nije tako. Nesporazum u ovoj točki pogodna je samu suštinu sna i ugrožava njegovu valjanost pri razumijevanju neuroza. A također je i ona vrsta susretljivosti, koja se u trgovačkom životu cijeni kao »uslužnost«, dok u znanstvenom radu nije na svome mjestu, ili je čak i štetna.

Moj prvi odgovor na pitanje: zašto san sa zadanim smislom ne treba biti mnogoznačan, kao i uvijek u takvim slučajevima, glasi: Ne znam zašto to ne bi trebalo biti tako. Ne bih

imao ništa protiv. Što se mene tiče, neka i bude tako. Samo se jedna malenkost protivi ovakvom proširenijem i zgodnijem shvaćanju sna, naime, da u stvarnosti nije tako. Moj je drugi odgovor naglasiti, da stav - kako san odgovara raznovrsnim misaonim oblicima i intelektualnim radnjama, nije posve stran niti meni samom. Jednom sam u jednoj povijesti bolesti izvijestio o snu koji se pojavljivao tri noći za redom, a potom više nikada, te sam ovakvo ponašanje objasnio time da je san odgovarao jednoj *namjeri*, koja se više nije trebala vraćati, nakon što je bila izvršena. Kasnije sam objavio jedan san koji je odgovarao nekom priznanju. Pa kako, dakle, ipak to mogu opovrgavati i tvrditi, da je san uvijek samo neka ispunjena želja?

To činim zato, jer ne želim dopustiti glupi nesporazum koji bi nas mogao stajati ploda naših nastojanja oko sna, jedan nesporazum koji zamjenjuje san i latentne misli sna, te o njemu govori nešto, što pripada samo i jedino ovima potonjima. Naime, posve je ispravno da san može predstavljati sve ono, i biti zamijenjen svim onim što smo ranije nabrajali: namjerom, upozorenjem, razmišljanjem, pripremom, pokušajem rješavanja neke zadaće, i tako dalje. Ali, kad pogledate kako treba, tada spoznajete da sve ovo vrijedi jedino za latentne misli sna, koje su se pretvorile u san. Iz tumačenja snova otkrivajte da se nesvjesno mišljenje u svakome bavi takvim namjerama, pripremanjima, razmišljanjima i tako dalje, a potom rad snova iz njih stvara snove. Ako vas trenutno ne zanima rad snova, ali se jako zanimate za nesvjesni misaoni rad svakome, tada odbacite rad snova i izrecite praktički posve ispravno o snu to, da on odgovara nekom upozorenju, nekoj namjeri, i slično. U psihoanalitičkoj djelatnosti taj se slučaj često i događa: najčešće se teži jedino tome, da se oblik sna iznova uništi te da se onda na njegovo mjesto unutar cjeline umetnu latentne misli, od kojih je san i nastao.

Tako posve usput, dakle, iz procjenjivanja latentnih misli otkrivamo, da se sve spomenute duševne djelatnosti visoke složenosti mogu odvijati i nesvjesno, što je rezultat jednako onoliko veli anstven, koliko i zbudjuju i!

No, vratimo se - posve ste u pravu kad sebi razjašnjavate da ste se samo poslužili skra enim na inom izražavanja, i kad ne vjerujete da onu spomenutu raznovrsnost morate protegnu ti i na suštinu sna. Kad govorite o »snu«, tada morate misliti ili na manifestni san, to jest proizvod rada snova, ili ak mož da najviše na sam rad snova, to jest - na onaj psihi ki proces, koji iz latentnih misli snova oblikuje manifestni san. Svaka druga uporaba te rije i bila bi brkanje pojmova, koje može izazvati samo nevolje. Smjerate li svojim tvrdnjama na laten tne misli iza sna, tada to izravno i recite, i nemojte problem sna obavijati ležernijim na inima izražavanja, kojima se slu žite. Latentne misli snova su sirovina koju rad snova preobra žava u manifestni san. Zašto tako silno tu sirovinu želite izmi ješati s radom koji je oblikuje? Jeste li onda imalo ispred onih koji su poznavali jedino proizvod rada, ne znaju i sebi obja niti niti odkuda on stiže, a niti kako nastaje?

Jedino bitno na snu je - rad snova, koji je djelovao na mi saonu gra u. Mi nemamo prava da se u teoriji na njega ne osvr emo, iako ga u nekim prakti nim situacijama smijemo zanemariti. Tada i analiti ko promatranje pokazuje da se rad snova nikad ne ograni ava samo na to, da ove misli prevede u vama poznat arhai ni ili regresivni na in izražavanja. Jer, on redovito uzima i nešto, što ne pripada latentnim mislima dana, ali je onaj stvarni pokreta za nastajanje sna. Taj neza obilazni dodatak isto je tako i nesvjesna želja, zbog ijeg se ispunjenja sadržaj sna i preobražava. Dakle, san može biti sve što je uop e mogu e, ukoliko uzimate u obzir samo kroz njega zastupljene misli - i upozorenje, i namjera, priprema, i

tako dalje; on je tako er uvijek i ispunjenje jedne nesvjesne želje, i on je samo to, ako ga promatrate kao rezultat rada snova.

Dakle, neki san tako er nikad nije tek namjera, upozore nje i sli no, ve se samo namjera i sli no, uvijek uz pomo jedne nesvjesne želje prevodi u arhai ni na in izražavanja, te se potom preobražava zbog ispunjenja ove želje. Jedna je oso bina - ispunjenje želje - stalna; druga se može i mijenjati; što se nje ti e, to može biti i želja, tako da san uz pomo jedne nei svjesne želje prikazuje neku latentnu želju dana kao ispu njenu.

Ja sve ovo razumijem vrlo dobro, ali ne znam, jesam li to uspio u initi razumljivim i vama. I sam imam poteško a da vam to dokažem. S jedne strane, to ne ide bez brižljive anali ze mnogih snova, a s druge strane, ova najškakljivija i najva žnija to ka našeg shva anja sna ne može se uvjerljivo predsta viti bez povezanosti s onim, o emu emo govoriti kasnije. Možete li uop e vjerovati da se, uz blisku povezanost svih stvari, može duboko zadrijeti u narav jedne od njih, a da se ne zabrinemo i za druge stvari sli ne naravi? Kako još ništa ne znamo o bliskim srodnicima sna - o neuroti nim simptomi ma, moramo se i ovdje zadovoljiti postignutim. Još u samo pred vama razjasniti jedan primjer, i izložiti jedno novo opa žanje.

Uzmimo opet onaj san, kojemu smo se ve više puta vra ali, san o tri kazališne ulaznice za 1,5 forintu. Uvjeravam vas da sam ovaj san u po etku odabrao bez ikakvih namjera. Ve poznajete latentne misli tog sna; ljutnju, sto je toliko požurila s udajom primivši obavijest da se njena prijateljica tek sada vjerila; podcijenjivanje svog supruga, ideju da je mogla dobiti i boljeg, samo da je pri ekala. Ve poznajemo i želju koja je iz ovih misli stvorila san - to je užitak promatranja, smjeti

odlaziti u kazalište, a vrlo vjerojatno i jedan dijelak stare zna-
tiželje, kona no ve jednom saznati što se to doga a, kad se
jednom na eš u braku. Ova se znatiželja kod djece, poznato je,
u pravilu usmjerava na seksualni život roditelja, dakle — infan-
tilna je, a ukoliko opstane i kasnije, postaje nagonski podražaj
koji svojim korijenima zadire u infantilno. No, data obavijest
dala je povoda samo za ljutnju i kajanje, a ne i za bu enje ovog
užitka u promatranju. Ovo pokretanje želje u po etku nije niti
pripadalo latentnim mislima snova, pa smo rezultat tuma enja
sna mogli unijeti u analizu i bez osvrtnja na nju. Ljutnja
tako er nije sama po sebi bila sposobna za oblikovanje sna;
san ne bi mogao nastati iz misli: »Bilo je besmisleno udati se
tako rano« prije no što se zbog nje probudila stara želja -
kona no jednom saznati, što se to doga a kad si u braku. Tada
je ova želja oblikovala sadržaj sna tako, da je svadbu zamije-
nila odlaskom u kazalište i dala mu oblik ranijeg ispunjenja
želje: »Tako, sad smijem i i u kazalište i gledati sve što je
zabranjeno, a ti to ne smiješ; ja sam udata, a ti moraš ekati.«
Na ovaj se na in trenutna situacija preobrazila u svoju suprot-
nost, i stari je trijumf stao na mjesto sadašnjeg poraza. Usput
je zadovoljenje užitka promatranja povezano s egoisti nim
zadovoljenjem nad suparnicom. Sad ovo zadovoljenje
odre uje manifestni sadržaj sna, u kojem se zaista doga a da
ona sjedi u kazalištu, dok joj prijateljica nije mogla prona i
vratašca za to. Kao neodgovaraju a i nerazumljiva izmjena, toj
su situaciji zadovoljenja dodani oni dijelovi sadržaja sna, iza
kojih su se još prikrivale latentne misli sna. Tuma enje sna
mora zanemariti sve ono što služi prikazu ispunjenja želje, i iz
onih nagovještaja obnoviti neugodne latentne misli sna.

Jedno opažanje koje želim iznijeti, trebalo bi vašu pozor-
nost podesiti na latentne misli sna, koje su sad pomaknute na
istaknuto mjesto. Molim vas da ne zaboravite, prvo, da su one

za sanja a nesvjesne; drugo, da su posve razumne i povezane,
pa se mogu razumjeti i kao shvatljive reakcije na povod sna;
tre e, da mogu imati vrijednost bilo kojeg od duševnih osje a-
ja po volji, ili neke intelektualne radnje. Ove u misli od sada
nazivati »dnevnim ostacima« eš e nego ranije, htio nam ih
sanja priznati ili ne. Sad razlikujem dnevne ostatke i latentne
misli sna tako, da u skladu s našom ranijom uporabom, latent-
nim mislima sna nazivam sve ono što otkrivamo tijekom
tuma enja sna, dok su dnevni ostaci samo jedan dio latentnih
misli sna. Tada naše shva anje dopire i do toga, da se dnevnim
ostacima pridružuje nešto, što je pripadalo i nesvjesnom -
jedna snažna, ali prognana želja; ona je jedina i omogu ila
tvorbu sna. Utjecaj ovog osje aja želje na dnevne ostatke
oblikuje i onaj drugi dio latentnih misli sna, onih, koje se više
ne moraju pojaviti kao razumne i razumljive sa stanovišta
budnog života.

Za opis odnosa dnevnih ostataka prema nesvjesnoj želji
poslužio sam se jednom usporedbom, koju ovdje mogu samo
ponoviti. Kod svakog poduzetništva potreban je ulaga , koji
osporava izdatke, te poduzetnik koji ima ideju, i zna kako je
ostvariti. Ulogu ulaga a kod oblikovanja sna igra uvijek i jedi-
no - nesvjesna želja; ona pruža psihi ku energiju za obliko-
vanje sna; poduzetnik je dnevni ostatak, koji odlu uje o pri-
mjeni tog izdatka. No, ulaga može i sam nado i na ideju, a i
znati kako da je izvede, ili pak poduzetnik može i sam posje-
dovati kapital. To pojednostavljuje prakti nu situaciju, ali ote-
žava njeno teoretsko razumijevanje. U gospodarstvu se uvijek
iznova jedna osoba razlaže u oba svoja aspekta - na ulaga a i
na poduzetnika, te tako iznova uspostavlja osnovnu situaciju iz
koje je i proizašla naša usporedba. Kod tvorbe sna doga aju se
iste takve varijacije, a vama u prepustiti da ih i nadalje sli-
jedite.

Ovdje ne možemo i i dalje, jer vas vjerojatno ve dugo tišti jedna pomisao, koja zaslužuje da se uje. Jesu li dnevni ostaci, pitate vi, zaista nesvjesni na isti onaj na in kao i nesvjesna želja, koja im se mora pridružiti da bi ih osposobila za san? Ispravno naslu ujete. Ovdje leži glavna to ka itave stvari. Oni nisu nesvjesni u istom smislu. Želja sna pripada drugom nesvjesnom, onom, koje je infantilnog podrijetla i opremljeno posebnim mehanizmima, kako smo ranije shva tili. Bilo bi posve zgodno razdvojiti i ove dvije vrste nesvjesnog razli itim ozna avanjem. No, radije emo pri ekati s ti me, dok se ne upoznamo s podru jem pojavljivanja neuroza. Ipak, ve nam se prebacuje i jedno nesvjesno; što e se tek re i kad priznamo, da do svog cilja dospijevamo samo pomo u dvije vrste nesvjesnog?

Ovdje prekidamo. Opet ste uli samo ono nepotpuno; ali, nije li tako prepuno nade razmišljati o tome da ove spoznaje imaju i svoj nastavak, te da emo ih unaprijediti ili mi, ili netko drugi iza nas? I, zar nismo i sami saznali podosta toga i novog, i iznena uju eg?

XV. predavanje **NESIGURNOSTI I KRITIKE**

Moje dame i gospodo! Ipak ne želimo napustiti područje sna, a da ne obradimo najuobičajenije sumnje i nesigurnosti, koje se povezuju s našim dosadašnjim novostima i shvaćanjima.

1. Vaš bi dojam mogao biti, da rezultati našeg rada na tumačenju snova, usprkos ispravnom korištenju tehnike, dopuštaju toliko mnogo neizvjesnosti, da je time ipak osujećen pouzdani prijevod manifestnog sna u latentne misli snova. Za ovo ete navesti, prvo, da se nikad ne zna treba li neki određeni element sna shvatiti u stvarnom ili simboličkom smislu, jer stvari koje se koriste kao simboli ipak zbog toga ne prestaju biti ono što jesu. No, ne postoji li objektivni oslonac da bi se o tome odlučilo, tada tumačenje ostaje u ovoj točki prepušteno slobodnoj volji tumača i snova. Nadalje, uslijed preklapanja proturječnosti, kod rada snova uvijek ostaje neodređeno treba li neki određeni element shvatiti u njegovu pozitivnom ili negativnom smislu - kao takvog kakav jeste, ili kao njegovu suprotnost. Nova prilika za djelovanje samovolje tumača i snova. Treće, zbog onih snova tako dragih obrata svih vrsta, tumač snova slobodno poduzima takav jedan obrat na onom mjestu sna, na kojemu sam to želi. I konačno, vjerojatno ste se osjetili pozvani i zato, jer ste uli kako se samo rijetko može biti siguran da je pronađeno tumačenje ujedno i ono jedino moguće. Može postojati opasnost, da se previdi neko posve dopušteno,

ali druga ije tuma enje istog sna. Pod ovim okolnostima, zaklju ulete, samovolji tuma a snova se ostavlja podru je ija prostranost, ini se, nije u skladu s objektivnom sigurnoš u rezultata. Ili, tako er možete pretpostaviti da greška nije u snu, ve da se nedostatnost naših tuma enja snova može svesti na neispravnosti naših shva anja i pretpostavki.

itav je vaš materijal besprijeckorno dobar, ali vjerujem da ne opravdava vaše zaklju ke u oba smjera - da je tuma enje snova, onako kako ga mi obavljamo - prepušteno samovolji tuma a snova, te da nedostaci rezultata dovode u pitanje opravdanost našeg postupka. Želite li na mjesto samovolje turma a snova umetnuti: sposobnost, iskustvo, njegovo razumijevanje, tada vam se pridružujem. Takav jedan osobni moment ne emo, naravno, mo i izbje i, barem ne kod teške zada e turma enja snova. No, niti kod drugih znanstvenih djelatnosti nije druga ije. Ne postoji nikakvo sredstvo kojim bi se nekoga obuzdalo, da nekom odre enom tehnikom lošije barata, ili je ne koristi bolje od nekog drugog. Ono što ina e, primjerice kod tuma enja snova, ostavlja dojam samovolje, uklanja se tako da u pravilu uzajamna povezanost misli snova, povezanost sna sa životom sanja a te cjelokupna psihi ka situacija u kojoj se san doživljava, odabiru jednu od zadanih mogu nosti tuma enja, dok ostale odbacuju kao neiskoristive. No, zaklju ak o neispravnosti naših shva anja zbog nepotpunog tuma enja snova oslabit e primjedbom koja višezna nost snova ili njihovu neodre enost mnogo više doživljava kao njihovu osobinu, koju nužno i treba o ekivati.

Prisjetimo se da smo rekli, kako rad snova obavlja prevoenje misli snova u neki primitivni na in izražavanja, nalik slikovnom pismu. No, i svi ovi primitivni sustavi izražavanja sadrže toliko neodre enosti i dvosmislenosti, a mi ne bismo imali prava zbog toga posumnjati u njihovu uporabnu sposob-

nost. Vi znate da je podudaranje suprotnosti kod rada snova sli no takozvanom »suprotnom smislu prarije i« u najstarijim jezicima. Istraživa jezika K. Abel (1884.), kojemu i zahvaljujemo za ovo gledište, traži od nas da ne povjerujemo kako obavijesti koje jedna osoba pruži drugoj ovim višesmislenim rije ima, moraju zbog toga i same biti dvosmislene. Ton i gesta povezani s govorom, moraju iskazati koju je od dviju suprotnosti govornik imao namjeru izraziti. U pisanju, gdje gesta otpada, zamjenjivala se pridodanom oznakom koja se nije izgovarala, primjerice - slikom skrup anog ili uspravljenog ovje uljka, ovisno o tome da li je dvosmislena rije ken trebala u hijeroglifskom pismu ozna avati »slabo« ili »jako«. Tako se izbjegavao nesporazum, usprkos višezna nosti glasovnih slogova i znakova.

Stari sustavi izražavanja, na primjer - pisma onih najstarijih jezika dopuštaju nam da otkrijemo znatan broj neodre enosti, koje u našem današnjem pismu ne bismo otrpjeli. Tako se u nekim semitskim jezicima bilježe jedino suglasnici u rije ima. Izostavljene samoglasnike itatelj treba umetnuti sam, prema svome znanju i prema povezanosti u smislu. Ne baš posve tako, ali zapravo sli no tome postupa i hijeroglifsko pismo, zbog ega nam je i ostao nepoznat izgovor staroegipatskih rije i. Sveto pismo Egip ana poznaje i neke druge neodre enosti. Tako je, primjerice, samovolji pisara prepušteno ho e li crteže nizati s desna u lijevo, ili s lijeva u desno. Da bi se moglo itati, treba se držati pravila da se ita i sa lica figura, ptica i sli noga. No, pisar je crteže mogao poredati i u okomitim nizovima, a kod natpisa na manjim objektima dopustio bi si izmijeniti redosljed znakova i na kakav drugi na in, ovisno o tome što bi mu se svidjelo, te o na inu ispunjavanja prostora. Ali, najve a poteško a kod hijeroglifskog pisma bila bi to što ono ne poznaje rastavljanje pojedinih rije i. Crteži se nižu u

jednakim razmacima itavom stranicom, pa se op enito ne može znati pripada li neki znak onom ispred njega, ili pak ozna va po etak jedne nove rije i. Naprotiv, u perzijskom kli- nastom pismu jedan ukošeni klin služi kao »razdjelnik« rije i.

Kineski su jezik i pismo nadasve stari, a i danas ih koristi 400 milijuna ljudi. Nemojte pretpostavljati da ga imalo razu- mijem; samo sam se raspitao o njemu, jer sam se nadao da u nai i na sli nosti s neodre enoš u snova. Moja o ekivanja nisu ostala iznevjerena. Kineski jezik je prepun ovakvih neodre enosti koje bi nam mogle utjerati strah u kosti. Kako je poznato, sastoji se od odre enog broja slogova koji se izgovaraju samostalno, ili u kombinaciji po dva. Jedan od glavnih dijalekata ima oko 400 takvih slogova.

Kako se jezi no bogatstvo ovog dijalekta procjenjuje na oko 4000 rije i, zna i da svaki slog u prosjeku ima desetak razli itih zna enja, neki od njih manje, ali zato drugi utoliko više. Stoga postoji i velik broj sredstava kojima se izbjegava ova mnogozna nost, jer se iz same povezanosti ne može pogoditi koje od deset zna enja slogova govornik namjerava pobuditi kod slušatelja. U svemu tome postoji i povezanost dvaju slogova u jednu složenicu, te korištenje 4 razli ita »tona«, kojima se ovi slogovi izgovaraju. Za našu je uspored- bu još zanimljivija okolnost to, što u ovom jeziku gotovo da i ne postoji nikakva gramatika. Ni za jedan od jednostrukih slo- gova ne može se re i da li je to imenica, glagol, pridjev, a nedostaju i padeži pomo u kojih bi se mogao odrediti spol, broj, završetak, vrijeme ili na in. Dakle, taj se jezik sastoji, moglo bi se re i, samo od sirovina, sli no kao što se i naš misaoni govor rastavlja na svoje sirovine zbog rada snova, izostavljaju i izražavanje odnosa. U kineskom se u svim slu- ajevima neodredivosti odluka prepušta razumijevanju sluša- telja, koji se pritom rukovodi povezanoš u smisla. Zabilježio

sam kao primjer jednu kinesku poslovicu, koja doslovce pre- vedena glasi:

Malo što vidjeti mnogo što udesno.

Ovo nije teško razumjeti. Moglo bi zna iti: što je manje netko vidio, utoliko više pronalazi vrijednoga za divljenje, ili: mnogo je toga emu se može diviti onaj, tko je malo vidio. Odluka izme u ovih jedino gramati ki razli itih prijevoda ne dolazi, naravno, u obzir. Usprkos ovim neodre enostima, uvjeravali su nas da je kineski jezik zaista izvrsno sredstvo za izražavanje misli. Dakle, neodre enost ne mora nužno dovo- diti do višezna nosti.

Naravno, moramo priznati da je stanje stvari mnogo ne- povoljnije za sustav izražavanja sna, negoli za sve ove stare jezike i pisma. Jer, oni su ipak predodre eni za izvještavanje, što zna i - sra unati na puteve i pomo na sredstva kojima e ih se uvijek razumjeti. Ali, upravo ova osobina nedostaje snu. San ne e nikome re i nešto, on nije prijenosnik obavještenja, on je, naprotiv, usmjeren na to da i nadalje ostane nerazumljiv. Stoga se nikad ne smijemo uđiti ili zavaravati kad se ispo- stavi, da e odre eni broj višezna nosti i neodre enosti sna izbje i donošenju odluke. Kao osigurani dobitak, za našu nam usporedbu ostaje samo spoznaja, da su takve neodre enosti, koje se žele iskoristiti kao prigovor protiv to nosti naših tu- ma enja snova, zapravo mnogo više redovite osobine svih primitivnih sustava izražavanja.

Koliko daleko razumljivost sna u stvarnosti seže, može se utvrditi samo vježbanjem i iskustvom. Ja mislim da dopire jako daleko, a usporedba rezultata koje dobivaju pravilno ško- lovani analiti ari potvr uje moj stav. Poznato je da se nestru - na publika, a i nestru na znanstvena publika nadmo nom skept- som rado ohole, kad se na u licem u lice s poteško ama i

neizvjesnoš u nekog znanstvenog rada. Mislim, neopravdano. Vjerojatno vam nije svima poznato da se sli na situacija dogodila i u povijesti dešifriranja babilonsko-asirskih zapisa. Postojalo je vrijeme, u kojem je javno mnijenje otišlo daleko u tome da pronalaza e klinastog pisma proglasi fantastima, te itavo njihovo istraživanje ocijeni kao običnu »obmanu«. No, 1857. godine je društvo Royal Asiatic Society izvršilo odluku i pokus. Zatražilo je od četvorice poznatih istraživača klinastog pisma - Ravvlinsona, Hincksa, Fox Talbota i Opperta, da neovisno jedan o drugome prevedu upravo pronačene zapise, te da ih dostave u zasebno omotnicama, pa je nakon usporedbe ova četiri pitanja moglo objaviti kako njihovo preklapanje seže dovoljno daleko, da bi se steklo povjerenje u do sada ostvareno i pouzdanost u daljnji napredak. Tada se konačno polagano okončala poruga u enog nestru nog svijeta, te je od tada nevjerojatno narasla sigurnost u pitanju dokumenata pisanih klinastim pismom.

2. Drugi niz zamjerki pronalazi se u bliskoj vezi s dojmom kojeg se vjerojatno niste oslobodili niti vi, da se određen broj rješenja na koja smo prinuđeni kod tumačenja snova doima usiljenim, iznuđenim, umjetnim, za dlaku navuđenim, dakle - nasilnim, ili čak smiješnim i šaljivim. Ove su zamjerke toliko u estale, da u nasumce posegnuti za posljednjom o kojoj su me obavijestili. Dakle, poslušajte: u slobodnoj je Švicarskoj nedavno jednom ravnatelju seminara oduzeto mjesto zbog toga, jer se bavio psihoanalizom. On je uložio prigovor, a jedne su bernske novine objavile ocjenu školskih organa o njemu radi obavještavanja javnosti. Iz tog linka izvukao sam nekoliko rečenica koje se odnose na psihoanalizu: »Nadalje, u mnogim primjerima iznenađujuće ono traženo i izvješćeno, što se može pronaći i u navedenoj knjizi dr. Pfistera u Ziirichu... Dakle, moralo je zapravo za uđiti da jedan

ravnatelj seminara bez imalo kritike prihvaća a sve ove tvrdnje i navodne dokaze.« Ove su rečenice predstavljene kao razmišljanje jednog »smirenog ocjenjivača«. No, mislim da je zapravo mnogo izvješća enija ova »smirenost«. Pristupimo bliže ovim tvrdnjama, u nadi da nešto razmišljanja i ponešto poznavanja teme ne može naštetiti jednoj toliko smirenoj ocjeni.

Stvarno je osvježavajuće vidjeti, da netko samo prema svojim prvim dojmovima može brzo i nepogrešivo ocijeniti takvo nezgodno pitanje dubinske psihologije. Tumačenja mu se čine traženima i usiljenima, ne sviđaju mu se, dakle - ona su pogrešna, a itavo tumačenja ne valja ništa; čak niti površna pomisao ne dodiruje i drugu mogućnost, da ova tumačenja i moraju izgledati takvima, i to s dobrim razlozima, na što bi se odmah nadovezalo i daljnje pitanje - a koji su ti dobri razlozi.

Procijenjeni odnos stvari velikim se dijelom proteže na rezultate pomicanja, koje ste upoznali kao najsnažnije sredstvo cenzure snova. Pomoću u pomicanja cenzura snova oblikuje zamjene, koje smo nazvali nagovještajima. Ali, to su nagovještaji koji se ne prepoznaju lako kao takvi, kod kojih se povratak na ono pravo ne otkriva baš lako, i koji s onim pravim stoje u vezi kroz najudnije, najneuočljivije vanjske asocijacije. No, u svim se ovim slučajevima radi o stvarima koje bi trebale ostati sakrivene, koje su predviđene za pritajivanje; to želi postići i cenzura snova. Samo, nešto što je bilo tako sakriveno ne bi trebalo otkrivati, da se na i upravo na mjestu koje mu pripada. Pogranice komisije koje danas nadgledaju prijelaze u tom su pogledu lukavije od švicarskih prosvjetnih organa. One se pri potrazi za dokumentima i tajnim znakovima ne zadovoljavaju time da samo zaviruju u mapu i poslovne torbe, već u obzir uzimaju i mogućnost da špijuni i krijumčari takve sakrivene stvari mogu nositi i u najtajnijim

dijelovima odje e u koje zasigurno ne pripadaju, kao primjerice - u dvostruke oplata njihovih cipela. Prona u li se sakrivene stvari tamo, sigurno je, da se za njima dugo tražilo, ali i da ih se ipak pronašlo. Kad priznamo kao mogu e i one najudaljenije, najudnije povezanosti izme u nekog latentnog elementa sna i njegove manifestne zamjene, koje izgledaju sad smiješno, a sad opet šaljivo, tada slijedimo bogata iskustva u primjerima ije rješenje u pravilu nismo pronašli sami. I esto nije niti mogu e da takva tuma enja obavimo sami; niti jedan razumniji ovjek ne bi mogao razotkriti postoje e povezanosti. Sanja nam daje prijevod, bilo jednim udarcem, zahvaljuju i svojoj izravnoj pomisli (jer, on to može, kad je on taj kod kojega je došlo do ove tvorbe zamjene), bilo pružaju i nam toliko gra e da se za rješenje više ne zahtijeva nikakva naro ita oštromnost, ve se ono name e kao nužno. Ne pomogne li nam sanja na jedan od ova dva na ina, tada nam i doti ni manifestni element ostaje zauvijek nerazumljiv. Dopustite da vam navedem još jedan takav, nedavno doživljeni primjer. Jedna je od mojih pacijentica tijekom lije enja izgubila oca. Od tada se služila svakim povodom, da bi ga u snu iznova oživjela. U jednom od njenih snova otac se pojavljuje u vezi s ne im odre enim, što nema potrebe ocjenjivati, te kaže: *Sad je jedanaest i etvrt, sad je pola dvanaest, sad je tri etvrt dvanaest.* Za tuma enje ove neobi nosti pokazala se valjanom jedino njena pomisao, da je ocu bilo jako drago kad bi ve odrasla djeca ipak na vrijeme stizala na zajedni ki ru ak. To je svakako bilo u vezi s elementom sna, ali nije dopuštalo nikakav zaklju ak o njegovu podrijetlu. Postojala je opravdana sumnja - zahvaljuju i tadašnjoj situaciji u lije enju, da je u ovom snu moglo imati udjela i pomno prikri vano, kriti ko opiranje ljubljenom i poštovanom ocu. Slijedom svojih daljnjih pomisli, prividno vrlo udaljeno od sna, sanja-

ica je ispričovijedala da se ju er u njenoj prisutnosti dosta govorilo o psihološkim temama, pa je jedan njen ro ak iskazao i ovu izjavu: »*Pra ovjek* (njem. Urmensch) i nadalje živi u svima nama.« Sad vjerujemo, da smo razumjeli. To joj je opet dalo još jednu izvrsnu priliku da iznova dopusti oživljavanje umrlog oca. U snu ga je oblikovala u sat- ovjeka (njem. Uhrmensch), koji glasno objavljuje protjecanje vremena svakih etvrt sata u vrijeme objeda.

U ovom se primjeru ne ete mo i oduprijeti sli nosti s nekom šalom, a zapravo se i doga a vrlo esto da se šala sanja a smatra šalom, koju je u inio tuma snova. Postoje i drugi primjeri u kojima nije nimalo lako odlučiti, bavi li se ovjek nekom šalom ili snom. Ali, prisjetite se da smo na istu sumnju naišli i kod nekih omaški u govoru. Neki ovjek pri a kao svoj san, da mu je ujak dao poljubac, dok su sjedili u autu (automobilu). Sam je sebi vrlo brzo dao i tuma enje. To zna i: autoerotizam (pojam iz u enja o libidu, koji ozna ava zadovoljenje bez nekog stranog objekta). No, je li ovjek sebi dopustio našaliti se s nama, te šalu, koja mu je pala na pamet - predstaviti kao svoj san?

Ne vjerujem; on je uistinu tako i sanjao. Ali, odkuda stiže ova zapanjuju a sli nost? Ovo me pitanje svojevremeno odvuklo s mog puta, jer mi je nametnulo nužnost provjere samih dosjetki i podvrgavanje šala prou avanju. Tada se u vezi nastojanja dosjetki (viceva) dospjelo do toga, da se predsvjesni tijekom misli na trenutak prepušta nesvjesnoj obradi, iz koje se potom pojavi kao dosjetka. Pod utjecajem nesvjesnog, ona prolazi kroz djelovanje postoje ih mehanizama - zgušnjavanja i pomicanja, dakle, istih onih postupaka za koje smo pronašli da sudjeluju i kod rada snova, pa se sli nost šale i sna - tamo gdje do nje dolazi - pripisuje upravo ovom zajedništvu. No, nena mjerne »šala sna« ne donosi sa sobom osje aj veselja, kao ona

prava. Zašto je tako, to biste mogli naučiti zadubljanjem u istraživanje o šali. »Šala sna« djeluje nam kao loš »vic«, i ne tjera nas na smijeh; ostavlja nas hladnima.

Ali, pritom uvijek koraćamo tragovima stopa pradavnog tumačenja snova; ono nam je - uz mnoge neiskoristive, ostavilo i pokoji dobar primjer tumačenja sna, koji niti sami ne bismo mogli nadmašiti. Ispričate vam jedan povijesno značajan san Aleksandra Velikog, o kojem nas s odrednicima odstupanjima izvješćuje Plutarh i Artemidor iz Daldisa. Kad je kralj bio zaokupljen zauzimanjem tvrdokorno branjenoga grada Tira (322. godine prije Krista), jednom je sanjao da vidi plešu egipćansku satira. Tumačenje snova Aristandar, koji se nalazio s vojškom, protumačio mu je taj san tako, da je riječ »satira« razložio na grčki kom kao »tvoj je Tir«, te mu tako obećao trijumf nad gradom. Aleksandar se dao uvjeriti u ovakvo tumačenje, nastavio s opsadom i zaista, konačno zauzeo Tir. Tumačenje koje se čini podosta izvješćano, nesumnjivo je bilo ispravno.

3. Mogu zamisliti da će na vas ostaviti poseban dojam kad čujete, da prigovore našem shvaćanju snova podižu i takve osobe, koje su se i same duže vremena bavile snom kao psihoanalitičari. Bilo bi isuviše neobično kad bi jedan tako bogat poticaj za nove zablude ostao neiskorišten, pa se - zahvaljujući i shvatljivim zamjenama i neopravdanim poopćenijama došlo do pojmova, koji po svojoj neispravnosti ne stoje daleko iza medicinskog shvaćanja sna. Jedno od njih već poznajete. Ono tvrdi, da se san bavi pokušajima prilagodbe sadašnjosti, te pokušajima rješavanja zadataka iz budućnosti, dakle - da slijedi »prospektivnu tendenciju« (A. Maeder). Već smo rekli da ova tvrdnja počinje na branku sna i latentnih misli snova, dakle - pretpostavka je, da je zanemaren rad snova. Kao osobina nesvjesne duševne djelatnosti kojoj pripadaju i latentne misli snova, to s jedne strane i nije nikakva novost, a s druge, time

se ne iscrpljuje, jer se nesvjesna duševna djelatnost bavi, uz pripremanje budućnosti, još i koje im drugim. Čini se da mnogo opasnija zamjena leži u osnovi uvjeravanja, kako se iza svakog sna nalazi »odredba smrti«. Ne znam to no što bi ta formula željela reći, no pretpostavljam da iza nje stoji zamjena sna s cjelokupnom osobnošću u sanjama.

Neopravdano uopće avanje nekolicine dobrih primjera leži u rečenicama, da svaki san dopušta dva tumačenja; jedno je takvo, kakvim smo ga prikazali mi - takozvano psihoanalitičko, a drugo - takozvano anagognično, koje zanemaruje nagonske osjećaje, i teži prikazivanju viših duševnih djelatnosti (H. Silberer). Takvi snovi postoje, no uzalud ćete ovo shvaćanje pokušati proširiti makar samo i na veličinu i broj snova. Nakon svega što ste čuli posvećite vam se neshvatljivom u činu tvrdnja, da se svi snovi trebaju tumačiti biseksualno, kao susret jednog muškog strujanja sa strujanjem, koje bi se moglo nazvati ženskim (A. Adler). Naravno, postoje i takvi pojedini snovi, a kasnije biste mogli saznati da su oni sazđani jednako kao i neki histerijski simptomi. Spomenuto u sva ova otkrića o novoj osobini snova da bih vas upozorio na njih, ili da vas barem ne bih ostavio u sumnji, na koji ih način sam ocjenjujem.

4. Jednog dana se u činu, da je u pitanje došla objektivna vrijednost istraživanja snova, zbog opažanja da su analitičari liječnici bolesnici započeli podešavati sadržaj svojih snova u skladu s najomiljenijim teorijama svojih liječnika, jer su jedni započeli sanjati pretežno o seksualnim nagonskim osjećajima, drugi pak o težnjama za moćju, a slijede i čak i o ponovnom rođenju (W. Stekel). Težina ovih opažanja umanjena je ocjenom da su ljudi sanjali i onda, dok još nije postojalo psihoanalitičko liječenje koje bi moglo usmjeriti njihove snove, te da su i ovi, koji se trenutno nalaze na liječenju, također običajno sanjali i u doba prije liječenja. Oni čiji snovi

ovoj novosti može se vrlo brzo prepoznati kao samo po sebi razumljivo, te bez neke važnosti za teoriju snova. Dnevni ostaci koji pobuđuju san, zaostaju za snažnim doživljajima u budnom životu. Ako su razgovori liječnika, a i poticaji koje on pruža bili značajni za analiziranog, tada i oni ulaze u krug dnevnih ostataka, mogu davati psihičke podražaje za tvorbu snova, kao i druge afektivno naglašene nerazriješene podražaje koji na spavača djeluju tijekom spavanja. Kao i ovi drugi uzročnici sna, i tijekom misli koje je pobudio liječnik mogu se pojaviti u manifestnom, ili se dokazati u latentnom sadržaju sna. Mi znamo da se snovi mogu pobuditi i umjetnim putem, ili - ispravnije reći - da jedan dio građenog snova može biti uveden u san. Dakle, kod ovih utjecanja na pacijenta analitičar ne igra nikakvu drugu ulogu, osim uloge istraživača, eksperimentatora koji, kao Mourly Vold, udovima svojih pokusnih osoba dodjeljuje određene položaje.

Često puta se može utjecati na spavača, pa i na ono o čemu on treba sanjati, no nikad se ne može utjecati na ono što se on sanja. Mehanizam rada snova i nesvjesne želje snova izmišljeni su bilo kakvom stranom utjecaju. Već smo kod ocjenjivanja somatskih podražaja sna uvidjeli, da se osobenost i samostalnost života snova dokazuju u reakciji, kojom san odgovara na proizvedene tjelesne ili duševne podražaje. Ovdje već obrađena tvrdnja, koja bi željela dovesti u sumnju objektivnost istraživanja snova, opet se temelji na zamjeni snova s građenim snova.

Toliko sam vam, moje dame i gospodo, želio reći o problemima snova. Vi znate da sam mnogo toga propustio, a i sam mi ste utvrdili da sam gotovo u svim točkama morao ostati nepotpun. No, to se temelji na povezanosti pojavljivanja sna i neuroze. San smo proučavali kao uvod u studije o neurozama, i to je sigurno bilo ispravnije negoli da smo postupili obrnuto. Ali, kako nas san priprema za razumijevanje neuroza, tako

e se, s druge strane, prava ocjena sna može i postići i tek nakon upoznavanja neurotskih pojava.

Ne znam kako ćete vi misliti o tome, ali moram ustvrditi da mi nije žao što sam toliko vašeg zanimanja i vremena, koje nam je stajalo na raspolaganju, posvetio problemu snova. Ni na kojem se drugom predmetu ne može toliko brzo steći i uvjerenje o ispravnosti tvrdnji na kojima psihoanaliza stoji i pada. Bilo je potrebno mnogo mjeseci, pa čak i godina najnapornijeg rada, da bi se pokazalo kako simptomi nekog slučajnog neurotskog oboljenja imaju svoj smisao, služe određenoj namjeri i proizlaze iz sudbina osoba, koje od njih trpe. No, i jednom nastojanju od nekoliko sati može uspjeti dokazati isti takav odnos stvari za djelovanje sna, koji je u početku posve nerazumljiv i zamršen, a time i potvrditi sve pretpostavke psihoanalize - nesvjesnost duševnih procesa, posebne mehanizme kojima se pokoravaju i nagonске snage, koje se kroz njih iskazuju. A kad povežemo temeljitu analogiju u izgradnji sna i neurotskog simptoma s brzinom promjena, koje jednog sanjaka pretvaraju u budnog i razumnog čovjeka, stječe se sigurnost da i neuroza počinje na promijenjenoj igri snaga između sila duševnog života.

TRE I DIO
OP A ZNANOST O
NEUROZAMA
[1917. (1916.-17.)]

XVI. poglavlje
PSIHOANALIZA I PSIHIJARIJA

Moje dame i gospodo! Drago mi je što vas iznova vidim, radi nastavka naših razgovora nakon jednogodišnjeg razdoblja. Prošle sam vam godine izložio psihoanalitičko istraživanje omaški i snova; sada vas pak želim uvesti u razumijevanje neurotskih pojava, koje - kako ćete ubrzo uvidjeti, imaju s njima mnogo toga zajedničkog. No, unaprijed vam kažem, ovaj put vam ne mogu i osigurati isti onakav položaj naspram sebe kao prošle godine. Tada mi je bilo stalo do toga da ne uginem niti jedan korak bez vas, da bih ostao u suglasju s vašim prosudbama; s vama sam i mnogo raspravljao, podvrgavao se vašim prigovorima, zapravo priznavao vas i vaše »zdravo razumijevanje ljudi« kao odlučujuću u instanciju. No, tako više dalje ne može, i to zbog jednostavnog stanja stvari - omaške i snovi vam nisu bili nepoznati kao pojave; moglo bi se reći, da ste imali gotovo isto onoliko iskustava s njima koliko i ja, ili vam je bilo lako pribaviti ih isto toliko. Ali, području je neuroza vam je strano; osim ako i sami niste liječnici, do njega nemate nikakva drugog pristupa izuzev putem mojih obavijesti; a što vam pomaže i najbolje prosvjetljuje, ne postoji li i bliskost s grafičkom koja se prosvjetljuje?

No, ovu moju najavu nemojte shvatiti na takav način, da u sada održavati dogmatska predavanja i zahtijevati vaše bezuvjetno povjerenje. Takvim bi mi nesporazumom uginem

grubu nepravdu. Ne želim pobuditi nikakva uvjerenja, samo u vam davati poticaje i možda uzdrmati predrasude. Ako zbog nepoznavanja gra e niste u položaju da procjenjujete, ne trebate vjerovati, ali niti odbacivati. Trebate saslušati, i do- pustiti da na vas djeluje ono što vam govorim. Uvjerenja se ne stje u baš tako lako, ili - kad se do njih stigne bez truda, ubr- zo se pokazuju bezvrijednima i neotpornima. Pravo na uvjerenje ima samo onaj koji je, sli no meni, mnoge godine radio na istoj gra i, te pri tome i sam doživio nova i izne- na uju a otkri a. Jer, emu uop e na intelektualnom podru ju ova brza uvjerenja, munjevite preobrazbe, trenutna odbi- janja? Ne primje ujete li da se »coup de foudre«, ljubav na prvi pogled, uzima iz jednog posve razli itog afektivnog pod- ru ja? Od naših pacijenata ak ne zahtijevamo da u sebi nose uvjerenje ili naklonost ka psihoanalizi. To nas esto ini ak i sumnji avima prema njima. Kod njih nam se najpoželjnijim stavom ini blagonaklona skepsa. Pokušajte zato i vi u sebi dopustiti mirno izrastanje psihoanaliti kog shva anja, pored onog omiljenog ili psihijatrijskog, sve dok se ne ukažu okol- nosti u kojima e jedno mo i utjecati na ono drugo, odmjeriti se i udružiti u jednu odluku.

S druge strane, niti na trenutak ne trebate pomisliti da je ovo što vam izlažem kao psihoanaliti ko shva anje, neki spekulativni sustav. To je mnogo više iskustvo, bilo da je izra- van izraz promatranja, ili pak rezultat njegove obrade. Da li je ta obrada izvršena na dostatan i opravdan na in, to e se utvrditi daljnjim napredovanjem znanosti; upravo zato i mo- gu, nakon gotovo dva i pol desetlje a te poprili nog napretka u životu ustvrditi bez imalo samohvale, da se radilo o naro ito teškom, intenzivnom i dubinskom radu, kojemu su ishod bila ova zapažanja. esto sam imao dojam da naši protivnici uop e ne žele uzeti u obzir podrijetlo naših tvrdnji, kao da

misle da se radi samo o subjektivno odre enim pomislama, kojima netko drugi može suprotstaviti sve što mu je po volji. Baš mi i nije posve razumljiv takav suprotstavljeni stav. Možda to proizlazi iz toga, što se ovjek kao lije nik toliko malo bavi nervoznim osobama, toliko nepažljivo sluša ono što mu govore, da mu postaje stranom i mogu nost da iz nji- hovih obavijesti izvu e nešto vrijedno, dakle, da do e do za- pažanja utemeljenih na njima. Ovom vam prilikom obe avam da u tijekom svojih predavanja malo polemizirati, no naj- manje s pojedinim osobama. Nisam se mogao uvjeriti u istini- tost na ela, da je sva anje otac sviju stvari. Vjerujem da ono potje e iz gr ke sofistike, pa zato kao i ona, griješi zbog pre- cijenjivanja dijalektike. Meni se ini, naprotiv, kao da je tako- zvana znanstvena polemika u cijelosti uistinu neplodna, zanemarimo li da se gotovo uvijek vodi na visoko osobnoj razini. Do prije nekoliko godina mogao sam se i sam pohvali- ti, da sam u pravu znanstvenu borbu ušao samo jednom, i to s jednim jedinim istraživa em (Lowenfeld u Munchenu). Okon ala se tako da smo postali prijatelji, i ostali to i do da- našnjeg dana. Ali, ve dugo nisam ponovio takav pokušaj, jer nisam bio siguran da bi ishod bio isti. Sad ete zasigurno oci- jeniti da takvo odbijanje literarnog raspravljanja pokazuje izrazito visok stupanj nepristupa nosti prigovorima, samo- volju, ili - kako se to uvijeno kaže uljudnim, zaobilaznim, znanstvenim jezikom - »zabludu«. Želim vam odgovoriti: kad ete i vi jednom doprijeti do nekog svog uvjerenja tako mukotrpnim radom, i vama e pripasti odre eno pravo da ga se uporno pridržavate. Nadalje, mogu ustvrditi da sam tijekom svojih radova izmijenio neka uvjerenja u ponekoj od važnih to aka, mijenjao ih, zamijenio novima, o emu sam, naravno, svaki put objavio i javne obavijesti. A uspjeh ove iskrenosti? Jedni uop e nisu niti saznali za moju samokorekturu, pa me još

i danas napadaju zbog tvrdnji koje mi već odavno ništa ne predstavljaju. Drugi mi prebacuju upravo ova lutanja, pa me zbog njih proglašavaju nepouzdanim. Nije li istina da onaj, tko je nekoliko puta promijenio svoje stavove, više niti ne zaslužuje nikakvo povjerenje, jer se isuviše približava tome da bi mogao pogriješiti i u svojim posljednjim tvrdnjama? Ali onaj, tko se odlučno drži jednom iskazanog ili od toga ne želi odustati dovoljno brzo, taj se opet naziva tvrdoglavim i zabludjelim. Što se drugo može uiniti u vezi ovih međusobno suprotstavljenih djelovanja kritike, nego - ostati onakav kakav jesi, i postaviti se onako, kako ti odobrava vlastito prosvjetljenje? Na to sam se i odlučio, i neću se dati zaustaviti u oblikovanju i ispravljanju svih svojih postupaka prema onome što zahtijeva napredovanje mog iskustva. U onim osnovnim stavovima nisam do sada pronašao ništa što bi trebalo mijenjati, a nadam se da će tako ostati i nadalje.

Dakle, trebam vam izložiti psihoanalitičko shvaćanje neurotičnih pojava. Pri tome sam sklon nadovezivanju na već obrađene pojave, kako zbog usporedbi, tako i zbog kontrasta. Posegnut ću za jednom simptomatičnom radnjom, koju vidim da rade mnoge osobe u vrijeme prijema pacijenata. S ljudima koji nas posjećuju u liječnici kojim ordinaciji zato, da bi u četvrt sata pred nama izložili jade svog dugačkog života, analitičar gotovo i ne zna što bi započeo. Njegovo dublje znanje otežava mu da, kao drugi liječnici, iznese svoje zapažanje - da im zapravo ništa ne nedostaje, te da im uputi savjet: »Koristite lagano kuru liječnika vodom.« Jedan od naših kolega, na pitanje što radi sa svojim pacijentima u ordinaciji, rekao je slegnuvši ramenima: »Zbog njihove imobitnosti namećem kaznu od toliko i toliko kruna.« Ne ete se, dakle, za uditi kad uđete da niti kod najzaposlenijih psihoanalitičara u vrijeme primanja obično baš i nije jako živahno. Ja sam udvostručio inače

jednostruka vrata izmeću u moje kabinice, sobe za liječnike i ordinacije, te ih još dao otvoriti pustinom presvlakom. Namjera ovih malih zahvata ne trpi nimalo sumnje. No, sad se uvijek iznova događa da osobe, koje pozivam iz kabinice - zaostavljaju za sobom zatvoriti vrata, i zapravo gotovo uvijek ostavljaju oboja vrata široko otvorenima. Kad to primijetim, prilično neugodnim tonom zahtijevam da onaj, ili ona koja ulazi ispravi svoj propust, bilo da se radi o nekom dotjeranom gospodinu ili dami prepunoj nakita. To ostavlja dojam neprimjesnog cjepidlačenja. Ponekad bih se znao dovesti u neprikladnu takvim zahtjevom, kad se radilo o osobama koje same nisu mogle dodirnuti kvaku na vratima, već bi rado gledale kako će im njihov pratilac prištedjeti taj dodir. No, u velikoj većini slučajeva sam imao pravo, jer tko se tako ponaša, tko ostavlja otvorena vrata kabinice ulaze i liječniku u sobu za razgovore, taj pripada masi nepristojnih i zaslužuje da bude neljubazno primljen. No, nemojte još zauzimati stranu prije nego što uđete i ono, što slijedi. Naime, ovaj nemar pacijenta događa se jedino kada se u kabinici nalazio sam, pa dakle iza sebe ostavlja praznu prostoriju, ali nikad ako su tamo zajedno s njim nekali i drugi, njemu nepoznati. U ovom potonjem slučaju on vrlo dobro razumije, da je u njegovu vlastitom interesu da ne bude prisluškivan dok razgovara s liječnikom, pa nikad ne zaboravlja vrlo brižljivo za sobom zatvoriti oboja vrata.

Ovako određeno, taj nemar pacijenta nije niti slučaj, a ni besmislen, pa čak ni nevažan, jer ćemo vidjeti da rasvjetljuje odnos onoga tko ulazi prema liječniku. Pacijenti su velikim dijelom od onih koji su skloni svjetskom autoritetu, žele biti zaslijepljeni, zastrašeni. On se vjerojatno prvo telefonom raspitao u koje bi doba mogao najlakše doći, pripremvši se na navalu onih koji traže pomoć, gotovo kao pred podružnicom

Juliusa Meinla. A sad ulazi u jednu nadasve skromno opremljenu ekaonicu, i ostaje zbunjen. On lije nika mora natjerati da ispašta zato, jer mu je želio pristupiti s toliko suvišnog razbacivanja poštovanjem, i eto - zanemari zatvaranje vrata izme u ekaonice i ordinacije. Time lije niku želi re i: »Pa, ovdje ionako nema nikoga, a vjerojatno nitko ne e niti do i, dok sam ja ovdje«. On bi se vjerojatno i tijekom razgovora ponašao posve nepristojno i bez poštovanja, kad se njegova oholost ne bi od samog početka ograničila oštrim prijekorom.

U analizi ove male simptomi ne radnje ne ete prona i ništa, što vam ve ne bi bilo poznato: tvrdnju da ona nije slučajna, ve da ima svoj motiv, smisao i namjeru, da pripada njegovom odre enom duševnom stanju, te da kao mali nago vještaj govori o važnom duševnom procesu. Ali prije svega drugog o tome, da je taj, ovako iskazan proces posve nepoznat svijesti onoga koji ga izvršava, jer niti jedan od pacijenata koji bi oboja vrata ostavio širom otvorenima ne bi mogao priznati, da mi je tim nemarom želio iskazati svoje omalovažavanje. Poneki bi se vjerojatno prisjetio svog osje aja razaranja prilikom ulaska u praznu ekaonicu, ali povezanost izme u tog dojma i simptomi ne radnje koja je potom uslijedila zasigurno je ostala nepoznata njegovoj svijesti.

Sad emo ovaj maloj analizi jedne simptomi ne radnje pridodati i promatranje jedne bolesnice. Odabrat u ono koje mi je još svježije u sje anju, ali i zato jer se može prikazati srazmjerno kratko. Odre ena mjera opširnosti neizbježna je kod svakog takvog obrazloženja.

Jedan mladi asnik, koji je stigao ku i na kra i odmor, zamolio me da na lije enje uzmem majku njegove žene, koja i u najsretnijim odnosima sebi i svojim zagorava život jednom besmislenom idejom. Tako sam upoznao jednu pedesettrogodišnju, dobro drže u damu vrlo prijateljske i jed-

nostavne udi, koja mi je bez imalo ustezanja podastrla sljede i izvještaj. Živi na selu, u najsretnijem braku sa svojim suprugom, koji vodi jednu veliku tvornicu. Ona ne zna kako bi dostatno nahvalila ljubaznu brižljivost svog muža. Oženili su se iz ljubavi prije 30 godina, i od tada nije bilo nikakvih nesuglasica, sva a ili povoda za ljubomoru. Oboje joj se djece dobro udalo, a suprug i otac zbog osje aja odgovornosti još ne želi u mirovinu. Prije godinu dana dogodilo se ono nevjerovatno, njoj samoj neshvatljivo, daje jednom anonimnom pismu, koje je njenog odli nog supruga optuživalo za ljubavnu vezu s nekom mladom djevojkom, odmah poklonila povjerenje; od tada je njena sre a uništena. Bliži je tijek otprilike išao ovako: ona je imala sobaricu, s kojom je vjerojatno i previše esto razgovarala i o intimi. Ova je djevojka progonila jednu drugu, i to gotovo neprijateljskom mržnjom, jer se u životu probila toliko dalje od nje iako nije bila boljeg podrijetla. Umjesto da prihvati služenje, ta si je djevojka pribavila trgova ko obrazovanje, ušla u tvornicu i u nedostatku osoblja, nakon što su službenike pozvali u vojsku, napredovala do dobrog položaja. Sad je ak i stanovala u samoj tvornici, komunicirala sa svom gospodom, pa su je ak nazivali i gospoicom. Ona, koja je u životu zaostala, naravno, bila je spremna svoju nekadašnju školsku družicu nabijediti svakim mogu im zlom. Jednog je dana naša dama pri ala sa svojom sobaricom o nekom starom gospodinu, koji im se nalazio u posjeti i za kojeg se znalo da ne živi sa svojom ženom, ve održava vezu s nekom drugom. Ni sama ne zna kako se to dogodilo, da je iznenada izjavila: »Za mene bi bilo najstrašnije, kad bih otkrila da moj dobri suprug tako er ima neku vezu.« Sljede i je dan poštom primila anonimno pismo, koje joj je iskrivljenim rukopisom javljalo ovu gotovo prizvanu vijest. Zaključila je - vjerojatno s pravom, da je pismo

djelo njene zlobne sobarice, jer je kao ljubavnica njenog supruga bila navedena upravo ona djevojka, koju je služavka progonila svojom mržnjom. I iako je odmah progledala itavu ovu spletku, a u svom mjestu ve na mnogim primjerima vidjela koliko malo vjere zaslužuju ovakva kukavi ka tužakanja, ipak se dogodilo da ju je ono pismo u istom trenutku do kraja shrvalo. Zapala je u strahovito uzbu enje i odmah poslala po supruga, da bi mu uputila najžeš a predbacivanja. On je uz smijeh odbacio ovu optužbu, te u inio najbolje što se i moglo u initi. Pozvao je ku nog i tvorni kog lije nika, koji je uložio dosta truda da bi umirio nesretnu ženu. Pa i daljnji doga aji izme u njih dvoje mogli su se posve razumjeti. Sobarica bijaše otpuštena, ali ne i navodna suložnica. Od tada se bolesnica iznova toliko umirila da više nije vjerovala u sadržaj anonimnog pisma, ali nikad temeljito, i nikad na duže vrijeme. Bilo bi dovoljno da uje izgovoreno ime one gospo ice, ili da je susretne na ulici, pa da se u njoj pokrene nova lavina nepovjerenja, boli i predbacivanja.

Eto, to je povijest bolesti ove dobre žene. Nije bilo potrebno mnogo psihijatrijskog iskustva da bi se razumjelo kako je, nasuprot drugim nervoznim osobama, svoj slu aj prikazivala isuviše blago, dakle, kako mi to kažemo - disimulirala, te da zapravo nikada nije nadvladala vjerovanje u optužbu anonimnog pisma.

Kakav bi sad stav psihijatar trebao zauzeti prema ovom jednom sluaju bolesti? Kako se postavlja protiv simptomi ne radnje pacijenta koji ne zatvara vrata ulaze i iz ekaonice, ve znamo. Objašnjava je kao slu ajnost bez psihološkog zna aja, koja ga se dalje više ne ti e. Ali, s takvim stavom ne može nastaviti i kod slu aja bolesti ljubomorne žene. Kao da je simptomi na radnja nešto ravnodušno, iako se simptom name e kao nešto zna ajno. Povezan je s intenzivnom

subjektivnom patnjom, a objektivno prijeti i zajedni kom životu jedne obitelji; dakle, to je neizbježan predmet psihijatrijskog zanimanja. Psihijatar prvo pokušava okarakterizirati simptom kroz jednu bitnu osobinu. Ideja, kojom ova žena se be mu i, ne može se po sebi nazvati besmislenom; jer, doga a se da stariji oženjeni muškarci održavaju ljubavne veze s mladim djevojkama. No, u njoj je nešto drugo besmisleno i nehvatljivo. Pacijentica nema nikakvog drugog razloga vjerovati u to, da njen nježan i vjeran suprug pripada ovoj ina e nimalo rijetkoj vrsti supružnika, izuzev tvrdnje iz anonimnog pisma. Ona zna, da tom pismu ne pripada nikakva dokazna snaga, a njegovo si podrijetlo može razjasniti na zadovoljavaju i na in; dakle, morala bi biti u stanju re i samoj sebi da nema nikakvog temelja za svoju ljubomoru; ona si to i govori, no usprkos tome pati isto, kao da ovu ljubomoru priznaje kao posve opravdanu. Za ideje ove vrste, koje su posve nedostupne logi nim i na stvarnosti zasnovanim argumentima, došlo se do suglasnosti da ih se nazove *idejama ludila*. Dakle, valjana dama pati od *ludila ljubomore*. To je ona bitna osobina ovog slu aja bolesti.

Nakon ovog prvog utvr ivanja, naše se psihijatrijsko zanimanje budi još življe i više. Ako se neka ideja ludila ne može ukloniti pozivanjem na stvarnost, tada ona niti ne proizlazi iz stvarnosti. Otkuda onda potje e? Postoje ideje ludila najrazli itijeg sadržaja; zbog ega je sadržaj ludila u našem sluaju upravo ljubomora? Kod kojih se osoba oblikuju ideje ludila op enito, ili naro ito ideje ludila ljubomore? Ovdje bismo rado osluhnuli psihijatra, no on nas upravo ovdje ostavlja na cjedilu. Uop e, on se prihva a odgovora na samo jedno jedino od naših pitanja. On e možda istražiti obiteljsku povijest ove žene, i *možda* nam dati odgovor: »Ideje ludila pojavljuju se kod onih osoba, u ijim su se obiteljima pojavljivali

ponovljeni slušajući ni ovima, kao i druge psihičke smetnje«. Drugim riječi ima, ako je ova žena razvila neku ideju ludila, tada je naslijeđena prijenosom za nju bila i predodređena. To je zasigurno nešto, ali - da li je to i sve što smo željeli saznati? Sve ono, što je djelovalo kao uzrok ovog slušajke bolesti? Trebamo li se zadovoljiti time da prihvatimo, kako je svejedno, proizvoljno ili neobjašnjivo, ako se - umjesto nekog drugog, razvilo upravo ludilo ljubomore? I smijemo li reći rečenicu, koja najavljuje prevlast naslijeđene utjecaja, razumljivo i u negativnom smislu - da je svejedno kakvi su to događaji navalili na ovu dušu, koji su je predodredili da jednom proizvede neko ludilo? Vi biste poželjeli saznati zašto nam znanstvena psihijatrija ne želi pružiti nikakvih daljnjih razjašnjenja. No, ja vam odgovaram: lopov je onaj tko više daje, nego što ima. Psihijatar naprosto ne zna nikakav put, koji bi ga odveo dalje u razjašnjenju ovakvog jednog slušajke. Mora se zadovoljiti dijagnozom i, usprkos svom bogatom iskustvu - jednom nesigurnom prognozom daljnjeg tijeka stvari.

No, može li psihoanaliza ovdje pružiti više? Da, može; nadam se da vam u vam pokazati da ona čak i u ovako teško pristupačnom slušajku može razotkriti nešto, što omogućava daljnje razumijevanje. Prije svega vas molim da u ovoj neznatnoj pojedinosti, kako je pacijentica gotovo sama izazvala ono anonimno pismo koje sad podupire njenu ideju ludila, nakon što je svega dan ranije dala izjavu pred svojom spletkarski nastrojenom djevojkom da bi joj najvjerovatnije bila, kad bi njen suprug imao ljubavnu vezu s nekom mladom djevojkom. Upravo je time služavku i navela na ideju da joj pošalje ono anonimno pismo. Tako ideja ludila postiže određenu neovisnost o pismu; ona je već ranije postojala u bolesnici kao strahovanje - ili kao želja? Saslušajte dalje, do čega su doveli mali nagovještaji u samo dva daljnja sata analize. Pacijentica se, doduše,

postavila vrlo odbojno kad se od nje zatražilo da iznese i svoje daljnje misli, pomisli i sjeća anja, nakon što je ispričala svoju priču. Ustvrdila je kako joj ništa ne pada na pamet, da je već sve rekla, pa je nakon dva sata uistinu i trebalo prekinuti svaki pokušaj s njom, jer je objavila kako se već osjeća a zdravom te je sigurna, da se bolesna ideja više neće vratiti. Naravno, to je rekla samo zbog opiranja, i zbog strepnje pred nastavkom analize. No, u ona dva sata ipak je izrekla nekoliko napomena, koje su dopuštale jedno određeno tumačenje, i to čak neosporno, a to tumačenje baca jarko svjetlo na podrijetlo njenog ludila ljubomore. Kod nje same je postojala zaljubljenost u jednog mladog čovjeka, i to - u istog onog zeta, na čiji me nagovor i potražila kao pacijentica. O ovoj zaljubljenosti nije ništa znala, ili možda tek vrlo malo; kod postoje ih rodbinskih odnosa, takvoj se zaljubljenoj naklonosti vrlo lako mogla staviti krinka bezazlenih nježnosti. Nakon svih naših ostalih iskustava ne može nam biti teško uživjeti se u duševni život ove pristojne žene i dobre majke, stare pedesettri godine. Takva zaljubljenost ne može biti svjesna, jer predstavlja nešto ne uvideno, nemoguće; no, ona postoji kao nesvjesna, proizvodi težak pritisak. Nešto se s njom moralo dogoditi, trebala se potražiti nekakva pomoć, i prvo je olakšanje ponudio mehanizam pomicanja, koji toliko redovito ima udjela u nastajanju ludila ljubomore. Kad ne bi ona, kao starija žena, bila jedina koja je zaljubljena u mladog čovjeka, već kad bi i njen postariji suprug održavao ljubavnu vezu s nekom mladom djevojkom, tada bi bila rasterećena pritiska savjesti zbog nevjere. Dakle, zamisao o nevjeri supruga bila je rashla uju i melem na njenu ranu što pomaže. Njena joj vlastita ljubav nije doprla do svijesti, ali njen odbijesak, koji joj je donosio tolike prednosti, sad je postao prinudan, luda i ki, svjestan. Naravno da svi argumenti protiv toga nisu mogli postati plodni, jer su se usmjeravali jedino protiv tog odbijeska,

a ne protiv izvorne slike kojoj su i mogli zahvaliti za svoju jačinu, i zbog koje su i nadalje nedodirljivo ležali prikriveni u nesvjesnom.

Povežimo sada sve, što je jedno kratko i otežano psihološko analitičko nastojanje doprinijelo razumijevanju ovog slučaja bolesti. Naravno, pod pretpostavkom da se do naših nalaza došlo ispravno, što ovdje ne mogu podvrgnuti vašoj prosudbi. Kao prvo: ideja ludila nije nam više nešto besmisleno ili nerazumljivo; ona je osmišljena, dobro motivirana, pripada cjelini jednog doživljaja bolesnice, prepunog afekata. Drugo: ona je nužna kao reakcija na jedan drugi nesvjesni duševni proces, odgonetnut iz drugih nagovještaja, te upravo toj povezanosti zahvaljuje svoju suludu narav, svoj otpor logičnom i stvarne napadaje. Ta je ideja ludila i sama nešto željeno, neka vrsta utjehe. Treće: kroz doživljaj iza bolesti nedvosmisleno je utvrđeno da se radilo upravo o jednom ludilu ljubomore, i ničim drugim. Prisjetite se da je samo dan ranije pred spletkarski nastrojenom djevojkom dala izjavu, kako bi joj najstrašnije bilo kad bi joj suprug bio nevjeran. Nemojte previdjeti niti obje važne analogije sa simptomatičnom radnjom, koju smo analizirali - onu pri razjašnjavanju smisla ili namjere, te onu u odnosu na zadano nesvjesno u ovoj situaciji.

Naravno da time nije odgovoreno na sva pitanja koja smo se usudili postaviti povodom ovog slučaja. Ovaj slučaj bolesti prije vrvi daljnjim problemima, takvima, koji još uopće nisu postali rješivi, i drugima, koji se nisu mogli riješiti zbog naročito nepovoljnih odnosa. Primjerice, zašto ova žena, koja živi u tako sretnom braku podliježe zaljubljenosti u svoga zeta, te zbog toga olakšanje - koje bi bilo moguće ostvariti i na druge načine - nailazi upravo u obliku takvog jednog odblijeska, projekcije vlastitog stanja na svog supruga? Nemojte vjerovati da je uzaludno i obijesno postavljati ova pitanja. Već imamo

i poneki materijal, koji nam omogućava odgovore na njih. Žena se nalazi u kritičnoj dobi, koja ženskoj seksualnoj težnji donosi iznenadni i neželjen porast; to bi već samo za sebe moglo dostajati. Ili bi se tome moglo pridodati i to, da njen dobri i vjerni suprug već nekoliko godina ne posjeduje više onih seksualnih sposobnosti, koje bi dobro držeo ženi trebale za njeno zadovoljenje. Iskustvo nas je upozorilo na to, da se upravo ovakvi muškarci, kojima se vjernost podrazumijeva sama po sebi, odlikuju naročito nježnošću u odnosu prema svojim suprugama, kao i neuobičajenom obzirnošću prema njihovim nevoljama sa živcima. Ili nadalje, nije posve svejedno da je upravo mladi suprug jedne kćerke postao predmetom ove patogene zaljubljenosti. Snažna erotska vezanost za kćerku, koja se na kraju svodi na seksualni ustroj majke, esto pronalazi put za to, da se nastavi u takvoj preobrazbi. Možda vas u vezi s time smijem podsjetiti kako je još od davnina odnos između u punice i zeta slovio kao naročito škakljiv, pa je kod primitivnih naroda bio i povod za vrlo snažne tabu-propise i »izbjegavanja«. ¹ Ovo esto nadilazi kulturno poželjne mjere, bilo u pozitivnom, bilo u negativnom smislu. Koji je od ova tri momenta došao do izražaja u našem slučaju, ili samo dva od njih, ili su se susrela sva tri - to vam, naravno, ne mogu reći, ali samo stoga, što mi nije bilo dopušteno analizu ovog slučaja nastaviti i nakon ona dva sata.

Sada primjećujem, gospodo moja, da sam govorio o stvarima za koje vaše razumijevanje još nije pripravljeno. Učinio sam to da bih izveo usporedbu psihijatrije i psihoanalize. Ali, jedno vas sad smijem upitati: jeste li između njih dvije primijetili bilo kakvu suprotnost? Psihijatrija ne primjenjuje tehničke metode psihoanalize, ona propušta nešto nadovezati

¹Usporedi Totem i tabu, izdanje Stari grad, Zagreb, 2000.

na sadržaj ideje ludila, te nam daje vrlo op u i udaljenu etiologiju ukazivanjem na naslije e, umjesto da prvo pokaže posebniju i bližu uzro nost. No, leži li u tome neko proturje je, neka suprotnost? Nije li to prije - nadopunjavanje? Ako nasljedni moment proturje i zna enju doživljaja, ne uklapaju li se tada oba na najdjelotvorniji na in? Priznat ete mi da u suštini psihijatrijskog rada ne leži ništa, što bi se moglo protiviti psihoanaliti kim istraživanjima. Dakle, psihijatri su oni koji se protive psihoanalizi, a ne psihijatrija. Psihoanaliza se prema psihijatriji odnosi otprilike kao histologija prema anatomiji; jedna prou ava vanjske oblike organa, a druga njihovu gra u od tkiva i elementarnih dijelova. Proturje nost izme u obiju ovih vrsta prou avanja, od kojih se jedna nastavlja na drugu, ne može se baš lako zamisliti. Zna te da nam danas anatomija slovi kao osnova znanstvene medicine, ali - postojalo je i vrijeme, u kojem je isto tako bilo zabranjeno komadati ljudska trupla da bi se upoznala unutarnja gra a tijela; isto se tako danas ini, da je zabranjeno baviti se psihoanalizom kako bi se spoznalo unutarnje ustrojstvo duševnog života. Može se predvidjeti da e nam neko i ne baš tako udaljeno vrijeme donijeti spoznaju, da znanstveno produbljena psihijatrija nije mogu a bez dobrog poznavanja dublje smještenih nesvjesnih procesa u duševnom životu.

Možda toliko osporavana psihoanaliza ima i me u vama prijatelja, koji bi rado vidjeli da se ona može opravdati i s one druge, terapeutske strane. Vi znate da naša dosadašnja psihijatrijska terapija nije mogla utjecati na ideje ludila. Može li to možda psihoanaliza, zahvaljuju i svom uvidu u te simptome? Ne, moja gospodo, ona to ne može; ona je isto toliko bespomo na protiv ovih patnji, barem trenutno, kao i bilo koje drugo lije enje. Doduše, mi možemo razumjeti što se to odvijalo u bolesniku, ali nemamo nikakvog sredstva kojim bismo i

bolesnika natjerali da to razumije i sam. Vi ste uli da niti ja nisam mogao napredovati u analizi ove ideje ludila mnogo dalje od po etka. Ho ete li stoga ustvrditi da analize ovakvih slučajeva treba odbaciti, jer ostaju neplodne? To ipak ne vjerujem. Mi imamo pravo, pa ak i obvezu obavljati istraživanja, bez obzira na njihovu neposrednu korist. Na kraju - mi ne znamo gdje i kada e se svaki taj djeli znanja pretvoriti u mo , pa i u mo izlije enja. A ak i kad bi se psihoanaliza pokazala isto tako bezuspješnom i kod svih ostalih oblika nervnih i psihi kih bolesti kao kod ideja ludila, ipak bi ostala posve opravdana kao nezamjenjivo sredstvo znanstvenog istraživanja. Me utim, mi tada zasigurno ne bismo došli u položaj da se njome bavimo; jer, ljudski materijal, na kojemu želimo u iti - a on živi, ima svoju vlastitu volju i treba imati vlastite motive da bi tijekom rada sura ivao - odupirao bi nam se. Dopustite mi stoga da za danas zaklju im jednim podatkom: postoje opsežne grupe nervnih smetnji, kod kojih se preobrazba našeg boljeg razumijevanja uistinu dokazala i kroz svoju mo izlije enja, pa kod ovih ina e teško pristupa nih bolesti pod odre enim uvjetima postizemo uspjehe koji nimalo ne zaostaju za nekim drugima na podru ju interne terapije.

XVII. predavanje SMISAO SIMPTOMA

Moje dame i gospodo! Na proteklom sam vam predavanju razložio, da se klinička psihijatrija malo bavi pojavnim oblikom i sadržajem pojedinih simptoma, ali da je psihoanaliza upravo ovdje započela i utvrdila kao prvo, da je simptom pun smisla te da je povezan s doživljajem bolesnika. Smisao neurotičnih simptoma prvi je otkrio J. Breuer proučavanjem i sretnim postavljanjem jednog slučaja histerije, koji je od tada postao vrlo poznat (1880.-82.). To nije, da je i P. Janet neovisno o tome dospio do istog dokaza; ovom francuskom istraživačkom pripada i prvenstvo u literaturi, jer je Breuer svoje proučavanje objavio tek više od desetljeća kasnije (1893.-95.), dok je surađivao sa mnom. Uostalom, može nam biti posve svejedno od koga potječe ovo otkriće, jer vi znate da se do svakog otkrića stizalo više nego samo jednom, a da se ni do jednog nije dospjelo odjednom, te da uspjeh ionako ne ide ukorak sa zaslugama. Amerika nije dobila ime po Columbu. Prije Breuera i Janeta, već je i veliki psihijatar Leuret izrekao mišljenje, da bi se čak i delirij duševno bolesne osobe trebao prepoznati kao smislen, kad bismo samo razumjeli kako da ga prevedemo. Priznajem da sam dugo vremena bio spreman vrlo visoko cijeliti zaslugu P. Janeta u razjašnjenju neurotskih simptoma, jer je on nesvjesne ideje, koje gospodare bolesnicima - *idees inconscientes* - shvatio kao izražavanje. No, Janet

se od tada u svojoj prevelikoj suzdržanosti izjašnjavao tako, kao da bi želio pokazati kako nesvjesno za njega nije bilo ništa više od ina izražavanja, od pomoćnog sredstva, *une façon de parler*; da pri tome nije mislio ni na što stvarno. Otada ja više ne razumijem Janetovo izvođenje, ali mislim da je posve nepotrebno sam sebe zakinuo za mnoge zasluge.

Dakle, neurotični simptomi imaju svoj smisao kao i omanjke, kao i snovi, te su, kao i oni, u vezi sa životom osoba koje ih iskazuju. Ovaj vam važan stav želim približiti kroz nekoliko primjera. Mogu samo tvrditi, iako ne i dokazati, da je uvijek i u svim slučajevima upravo tako. Tko i sam traga za iskustvima, do i e do takvog uvjerenja. No, ove primjere ne u iz određenih razloga uzeti s područja histerije, već jednog drugog, izrazito neobičnog, kojemu je u osnovi vrlo bliska neuroza o kojoj vam trebam reći i nekoliko uvodnih riječi. Ta također zvana opsesijska neuroza nije toliko omiljena kao svima znana histerija; ona nije, ako se smijem tako izraziti, onako nametljivo bujna, već se nekako više ponaša kao privatna stvar bolesnika, gotovo posve izbjegava pojavljivanje na tijelu, a sve svoje simptome oblikuje na duševnom području. Opsesijska neuroza i histerija su oni oblici neurotičnih bolesti, na kojima se proučavanjima psihoanaliza i izgrađivala u početku i u vrijeme izlaska naša terapija također slavi i svoje pobjede. Ali, opsesijska neuroza koja izbjegava onaj zagonetni skok iz duševnog u tjelesno, postala nam je kroz psihoanalitičkim nastojanjima zapravo providnijom i prisnijom od histerije; uvidjeli smo, da ona znatno izražajnije dovodi do pojavljivanja određene krajnje neurotične osobine.

Opsesijska neuroza izražava se u tome, da se bolesnici bašve mislima koje ih ustvari niti ne zanimaju, u sebi osjećaju naopreone koji im se i samima čine vrlo stranim, te su potaknuti na neke radnje koje im izvršenje doduše ne pričinjava nikakvo

zadovoljstvo, ali im je njihovo izostavljanje posve nemogu e. Misli (opsesijske predodžbe) mogu same po sebi biti besmislene ili ak ravnodušne i samom pojedincu, esto posve budalaste, no u svim su slu ajevima one ishod napregnute misaone djelatnosti koja iscrpljuje bolesnika i kojoj se on prepušta samo vrlo nerado. On protiv svoje volje mora razmišljati i mudrovati, kao da se ovdje radi o jednoj od njegovih najvažnijih životnih zada a. Nagoni koje bolesnik osje a u sebi mogu istovremeno ostavljati i djetinjast, a i besmislen dojam, no naješ e imaju najstrašniji sadržaj, kao što su iskušenja prema teškim zlo inima, tako da bolesnik ne samo što ih porie kao sebi strane, ve i sav užasnut bježi od njih, te se zabranama, odricanjima i ograni enjima svoje slobode štiti od njihova izvršenja. Pri tome se oni nikad, ali zaista niti jedan jedini put, ne probijaju do samog izvršenja; uspjeh je uvijek u tome, da pobje uju bijeg i oprez. Ono što bolesnik zaista izvodi, takozvane prisilne radnje, to su vrlo bezazlene, zasigurno beznačajne stvari, naješ e ponavljanja, ceremonijalno obavljanje djelatnosti iz uobi ajenog života; no, ove nužne radnje - odlazak u postelju, pranje, ure ivanje, odlazak u šetnju - postaju mu izrazito dugotrajne i gotovo nerješive zada e. Bolesne predodžbe, nagoni i radnje nisu u pojedinim oblicima i slu ajevima opsesijske neuroze ni u kom slu aju raspodijeljeni na podjednake dijelove; prije bi pravilo bilo, da jedno ili drugo tog trenutka ovladava slikom i daje naziv bolesti, ali je ono, što je zajedni ko svim tim oblicima, dovoljno o evidno.

Ipak je to zasigurno bjesomu na patnja. Vjerujem da niti najbujnijoj psihijatrijskoj mašti ne bi uspjelo iskonstruirati nešto sli ne vrste, i kad se to ne bi moglo pred sobom gledati svakoga dana, ovjek se ak ne bi odlu io niti povjerovati u tako nešto. Ali, nemojte misliti da bolesniku imalo pomažete ako ga nagovarate da se rasonodi, da se ne bavi tim budalastim mi-

slima, te da se umjesto svojih igrarija, zapo ne baviti ne im pametnijim. To želi i on sam, jer je posve svjestan, dijeli vašu prosudbu o svojim opsesijskim simptomima, on ih ak sam i iznosi pred vas. Samo, on ne može druga ije; ono što kod opsesijske neuroze prodre u in, to je nošeno jednom energijom, za koju nam vjerojatno nedostaje usporedba iz normalnog duševnog života. On može samo jedno: pomicati, zamjenjivati, umjesto jedne budalaste ideje na njeno mjesto staviti drugu, ponešto oslabljenu, od jedne bojazni ili zabrane napredovati ka nekoj drugoj, umjesto jednog ceremonijala zapo eti s izvo enjem nekog drugog. On može prisilu pomaknuti, ali ne i ukiniti. Sposobnost pomicanja svih simptoma, i to daleko od njihova izvornog oblika, glavna je osobina njegove bolesti; osim toga, uo ava se da se u njegovom stanju naro ito oštro izdvajaju suprotnosti (polariteti) kojima je prožet duševni život. Pored prisile s pozitivnim ili negativnim sadržajem, na intelektualnom podru ju se javlja sumnja koja postupno po inje nagrizzati i ono, što je obi no najsigurnije. Cjelina srlja ka sve više rastu oj neodlu nosti, nedostatku energije, ograni enju slobode. Pri tome je opsesijski neuroti ar izvorno bio vrlo energino nastrojene naravi, esto i neuobi ajene tvrdo glavosti, u pravilu intelektualno nadaren u natprosje noj mjeri. On se uglavnom dovinuo do eti kog razvitka zavidne visine, pokazuje se i više no savjesnim, i više no uobi ajeno ispravnim ovjekom. Možete zamisliti kako je bio potreban zaista marljiv rad, da bi se barem upola snašlo u tom proturječnom sklopu karakternih osobina i simptoma bolesti. Mi trenutno niti ne težimo ni emu drugom, no da shvatimo neke simptome ove bolesti, da ih možemo protuma iti.

Možda biste s obzirom na naše rasprave prvo željeli saznati, kako se suvremena psihijatrija odnosi prema problemima opsesijske neuroze. Ali, to je siromašno poglavlje. Psihijatrija

daje naziv razli itim prisilama, ali ina e ništa dalje ne govori o njima. No, zato naglašava da su nositelji takvih simptoma »degenerirani«. To je malo zadovoljstva, zapravo procjena vrijednosti, jedna osuda umjesto objašnjenja. Trebali bismo možda pomisliti da se kod ljudi koji oduka u od ove vrste pojavljuju sve mogu e nastranosti. No, mi vjerujemo da osobe, koje razvijaju takve simptome, ve po svojoj prirodi moraju biti nešto druga ije od ostalih ljudi. Ali, želimo upitati: jesu li oni više »degenerirani« od ostalih nervoznih bolesnika, primjerice od histeri nih, ili od onih oboljelih od psihoza? Osobina je, o ito, opet isuviše op enita. Može se samo dvojiti da li je uop e i opravdana, kad se sazna da se takvi simptomi pojavljuju i kod vrsnih ljudi s izrazito visokim sposobnostima djelovanja, značajnima i za op e dobro. Zahvaljuju i njihovoj vlastitoj diskreciji i lažima njihovih biografa, obino saznajemo vrlo malo intimnog o našim uzorima i velikim ljudima, no ipak se dogodi da je netko od njih fanati an zagovornik istine, kao Emile Zola, pa tada od njega samog saznajemo, od koliko je neobi nih prisilnih navika patio itavog svog života.

Psihijatrija si je ovdje pribavila izlaz govore i o *degeneres superieus* (degeneraciji nadmo nih). Lijepo - no, kroz psihološku analizu smo stigli do otkri a, da se ovi nastrani opsesijski simptomi kao i druge patnje, i kao i kod drugih ljudi koji nisu degenerirani, ipak mogu trajno otkloniti. Meni je i samom to esto uspijevalo.

Izložiti u vam samo dva primjera analize ovih opsesijskih simptoma, od kojih je jedan iz mojih starih prou avanja, i ne znam ga zamijeniti ljepšim, a drugi je postignut tek nedavno. Ograni avam se na samo tako malen broj, jer kod takvog jednog izlaganja treba biti vrlo opširan, i za i u sve pojedinosti.

Jedna dama nadomak tridesete godine, koja je patila od najtežih opsesijskih pojava i kojoj bih vjerojatno pomogao, da

jedan podmukli slu aj nije upropastio sav moj rad - izme u ostalih, izvodila je više puta dnevno i sljede u neobi nu prisilnu radnju. Odjurila bi iz svoje sobe u susjednu sobu, zauzimala bi se tamo na posve odre enom mjestu, pored stola smještenog u sredini, pozvonila bi svojoj sobarici, izdala joj neki sasvim bezna ajan nalog ili je ak otpustila i bez njega, te zatim iznova odjurila nazad. To zasigurno nije bio nikakav težak simptom patnje, no ipak je izazivao znatiželju. Razjašnjenje se i našlo na najnezamisliviji, najnepobitniji na in, i to uz isklju enje bilo kakvog doprinosa od strane lije nika. Uop e niti ne znam kako bih i bio nadošao do slutnje o smislu ove prisilne radnje, do prijedloga o njenom tuma enju. Jer, koliko god bih esto upitao bolesnicu: »Zašto to radite? Sto je smisao toga?«, ona bi odgovarala: »Ja to ne znam.« Ali, jednog dana, nakon što mi je uspjelo pobijediti njeno veliko na elno protivljenje, odjednom je spoznala i ispri ala ono, što pripada toj prisilnoj radnji. Prije više od deset godina udala se za znatno starijeg ovjeka, koji se u prvoj bra noj no i pokazao impotentnim. U toj je no i nebrojeno puta iz svoje jurio u njenu sobu da bi ponovio pokušaj, no svaki put bezuspješno. Ujutro je srdito rekao: » ovjek se treba stidjeti pred sobaricom, kad e namještati krevet«, pa je zgrabio bo icu crvenog mastila koja se slu ajno našla u sobi, te izlio njen sadržaj na postelju, no ne baš na mjesto na kojem bi se takva jedna mrlja imala pravo pojaviti. U po etku nisam shva ao što bi ovo sje anje trebalo imati zajedni kog s prisilnom radnjom o kojoj se radi lo, jer sam jedino u ponavljanju jurnjave iz jedne sobe u drugu pronalazio neko slaganje, a možda i u pojavljivanju sobarice. Tada me pacijentica odvela do stola u drugoj sobi, i dopustila mi da na stolnjaku otkrijem veliku mrlju. Tako er je objasnila, da kod stola uvijek stoji tako, da sobarica - kad je pozove, ne može previdjeti mrlju. Sad se više nije moglo dvojiti u

intimnu povezanost izme u onog prizora u prvoj bra noj no i i njenog današnjeg prisilnog djelovanja, ali je iz toga trebalo još štošta nau iti.

Prije svega, postalo je jasno da se pacijentica identificira sa svojim suprugom; ona glumi njega, ponavljaju i njegovu jurnjavu iz jedne sobe u drugu. Zatim, da bismo ostali u tom izjedna avanju, moramo priznati da je postelju i posteljno rublje zamijenila stolom i stolnjakom. To se inilo proizvoljnim, no mi nismo uzalud prou avali simboliku sna. I u snu se isto tako esto može vidjeti stol, koji se me utim treba protuma iti kao postelja. Stol i postelja zajedno predstavljaju brak, pa zato jedno može lako stati na mjesto onog drugog.

Ovim bi ve bio iznijet dokaz da je prisilna radnja puna smisla; ini se da je ona prikaz, ponavljanje onog toliko zna ajnog prizora. No, nismo primorani zaustaviti se jedino kod ovog privida; kad istražimo odnos izme u ovo dvoje, vjerojatno emo do i i do razjašnjenja o ne em dubljem, o namjeri prisilne radnje. Njena jezgra o evidentno je pozivanje sobarice, kojoj se mrlja stavlja pred o i, u suprotnosti s napomenom njenog supruga: » ovjek bi se trebao stidjeti pred djevojkom«. Dakle, on - iju je ulogu sada preuzela ona - ovdje se ne stidi pred djevojkom, pa je prema tome i mrlja na svom pravom mjestu. Vidimo, dakle, ona nije samo jednostavno ponovila itav prizor ve ga je nastavila, pri tome ak i ispravila, izokrenula u ispravno. No, time je ispravila i ono drugo, što je one no i bilo toliko neugodno, i što je u inilo potrebnim onaj izlaz s crvenim mastilom, naime - impotenciju. Prisilna radnja, dakle, govori: ne, nije istina, on se ne bi trebao stidjeti pred sobaricom, on nije bio impotentan; ovu želju ona svojim sadašnjim djelovanjem predstavlja kao ispunjenu, na isti na in kao i u snu, što služi nastojanju da se supru ga uzdigne iznad njegova ondašnjeg neuspjeha.

Na ovo se nadovezuje i sve ostalo, što bih vam mogao ispri ati o toj dami; to nije re eno: sve što i ina e znamo o njoj, ukazuje nam put k ovakvom tuma enju ina e po sebi neshvatljive prisilne radnje. Žena ve godinama živi odvojeno od svog supruga, i bori se s namjerom da svoj brak razvrgne i sudski. No, nema niti govora o tome, da je ona slobodna od njega; ona je prinu ena ostati mu vjerna, povla i se od cijelog svijeta kako ne bi došla u iskušenje, u svojoj mašti ona ispriva i uzdiže njegovu narav. Da, najdublja je tajna njene bolesti da njome štiti svog supruga od zlih ogovaranja, opravdava svoju prostornu razdvojenost od njega i njemu omogu uje udoban odvojeni život. Tako analiza izravnim putem odvodi od posve bezazlenog prisilnog djelovanja do najunutarnije jezgre jednog slu aja bolesti, no istovremeno nam odaje i ni malo nevažan, znatan dio tajne opsesijske neuroze op enito. Rado vas ostavljam da malo zastanete na ovom primjeru, jer on objedinjuje uvjete koji se ne e, kako i treba, zahtijevati od svih slu ajeva. Tuma enje simptoma ovdje je jednim udarcem pronašla sama bolesnica, bez navo enja ili miješanja analitiara, a uslijedilo je kroz povezanost s jednim doga ajem koji nije, kao ina e, pripadao nekom zaboravljenom dje jem razdoblju, ve se dogodio u zreлом životu bolesnice te neutrnut ostao u njenu sje anju. Svi prigovori, koje kritika ina e iznosi protiv naših tuma enja simptoma, odbijaju se o ovaj pojedina ni slu aj. Naravno, ne može uvijek baš sve biti tako dobro.

I još nešto! Niste li zapazili kako nas je ova bezna ajna prisilna radnja uvela u intimnost pacijentice? Neka žena niti ne može ispriповijedati bilo što, što bi bilo intimnije od povijesti njene prve bra ne no i; da li bi trebalo biti slu ajno i bez daljnje važnosti to, da smo dospjeli upravo do intimnosti njenog spolnog života? Naravno, to bi mogla biti i posljedica mog odabira, koji sam ovaj put pogodio. No, nemojmo prebr-

zo procijenjivati, nego se okrenimo jednom drugom primjeru posve drugačije vrste, uzoru za onu vrstu koja se često događa, a naime - ceremonijalu spavanja.

Jedna devetnaestogodišnja, puna karkasa i nadarena djevojka, jedino dijete svojih roditelja, koje nadilazi i obrazovanjem i intelektualnom žustrinom, bila je kao dijete divlja i obijesna, no tijekom posljednje godine se bez nekog vidljivog vanjskog utjecaja pretvorila u nervoznu osobu. Naravno, to je vrlo razdražljiva prema majci, uvijek je nezadovoljna, deprimirana, naginje neodlučnosti i dvojbi, te konačno izriče priznanje, da se više ne može sama kretati trgovima i velikim ulicama. Ne može se isuviše baviti njenim složenim stanjem bolesti, koje je zahtijevalo barem dvije dijagnoze - agorafobiju i opsesijsku neurozu, već može se samo zadržati na tome, da je ta djevojka razvila i jedan obred prije spavanja, zbog kojeg su patili i njeni roditelji. Može se reći, da i svatko normalan ima u određenom smislu svoj obred prije spavanja, ili drži do oblikovanja određenih uvjeta, ali ga neispunjavanje ometa da bi utonuo u san; on je prijelaz iz budnog života u stanje spavanja dotjerao u određene oblike koje onda svake večeri ponavlja na isti način. Ali sve to što zdravi zahtijevaju od uvjeta za spavanje, može se shvatiti na razuman način, a kad vanjske okolnosti u određenoj potrebnom neku izmjenju, oni joj se podvrgavaju lako i bez trošenja mnogo vremena. Međutim, patološki obred je nepopustljiv, on se zna nametnuti i uz najveće žrtve, zaklanjaju i se istodobno iza nekog razumnog obrazloženja, a pri površnom se promatranju čini udaljenim od normalnog samo po izvjesnoj pretjeranoj brižljivosti. Ali, sagleda li se izbliza, može se primijetiti da je taj prekrivač - isuviše kratak, da obred obuhvaća i neke odredbe koje daleko nadilaze razumno obrazloženje, kao i druge, koje mu se izravno protive. Naša pacijentica naglašava kao motiv svojih neprirodnih opreznosti to, da joj je

za spavanje potreban mir, pa mora isključiti sve izvore bilo kakvih zvukova. U ove se svrhe obavljaju dvije stvari: zaustavlja se velik sat u njevoj sobi, a i svi se ostali satovi uklanjaju iz njeve sobe, pa čak ne podnosi niti svoj maleni ručni sat na noćnom ormariću. Lonci za cvijeće i vaze redaju se na pisaćem stolu tako, da tijekom noći ne bi mogli pasti, slomiti se i omesti je u spavanje. Ona zna da ove propisane mjere mogu na nju samo prividno opravdanje kroz taj nalog za mirom; kucanje malog sata ne bi se smjelo čak i kad bi ostao ležati na noćnom ormariću, a mi smo svi imali iskustvo, da ravnomjerno kucanje sata s klatnom nikad ne čini smetnje pri spavanju, nego čak prije djeluje uspavljivo. Ona također priznaje, da je i strahovanje - kako bi lonci za cvijeće, i vaze ostavljene na svome mjestu mogle tijekom noći same od sebe pasti i razbiti se - daleko od svake vjerojatnosti. Za ostale propise obreda izostavlja se oslanjanje na nalog za mirom. Da, njen zahtjev, da vrata izmeću u njeve i spavaće sobe roditelja ostanu napola otvorena, a prije izvršenje osigurava tako da ugura različite predmete u otvorena vrata, čini se da naprotiv potiče i izvor ometaju ih šumova. No, najvažnije se odredbe odnose na samu postelju. Jastuk ne smije dodirivati drveni dio postelje na onom dijelu, gdje joj se nalazi glava. Jastuk za glavu ne smije biti na ovom velikom smješten nikako drugačije, već samo tako da oblikuje romb; potom glavu polaže točno u samu sredinu uzdužnog presjeka tog romba. Perinu («Duchent», kako mi to nazivamo u Austriji) - šatir. »tuhicu«, op.p.) - prije prekrivanja treba tako dobro protresti, da onaj donji dio koji prekriva noge postane sasvim debeo, ali zatim ne propušta pritiskanjem iznova izravnati i rasporediti ovu gomilu.

Dopustite mi da izostavim druge, čisto vrlo sitni detalje pojedinosti ovog obreda; ne bi nas naučilo ništa novo, a odvučilo bi nas predaleko od naših namjera. Ali, nemojte previdjeti da

se sve ovo ne odvija baš posve glatko. Pri tome uvijek postoji i zabrinutost, da nije sve u injeno kako valja; mora se provjeravati, ponavljati, sumnja odlikuje sad jednu, sad drugu od predostrožnosti; ishod svega je takav, da se utroši jedan do dva sata, tijekom kojih sama djevojka ne može spavati, a ne dopušta niti da zaspu njeni potreseni roditelji.

Analiza ovih mu enja nije krenula onako jednostavno kao analiza prisilne radnje kod naše ranije bolesnice. Morao sam djevojci iznijeti slutnje i dati joj prijedloge tuma enja, koje bi svaki put odbila jednim odlu nim »ne«, ili ih prihvatila pretrzivom sumnji avoš u. No, nakon ove prve odbijaju e reakcije, uslijedilo je i vrijeme u kojem se i sama zabavila ponuenim joj mogu nostima, prikupljaju i pomisli o njima, stvaraju i prisje anja, uspostavljaju i povezanosti sve dok nije sva tuma enja, proizašla iz vlastitog rada i prihvatila. U onoj mjeri u kojoj se to doga alo, ona je popuštala i u izvršenju svojih prisilnih propisanih mjera, pa se i prije završetka lije enja odrekla svog cjelokupnog obreda. Morate tako er znati, da analiti ki rad kakav mi danas obavljamo gotovo isključuje dosljednu obradu pojedinih simptoma, sve dok se ne dovrši njegovo cjelokupno rasvjetljavanje. ak se postaje prinuen uvijek iznova napuštati jedan predmet, i siguran da e se iznova nai i na njega, ali u vezi s ne im drugim. Dakle, tuma enje simptoma koje u vam sad izložiti zapravo je sinteza rezultata, za kojima se potraga tijekom vremena protekla i na tjedne, pa i mjesece, te bila prekidana i drugim poslovima.

Naša je pacijentica zapo ela polagano razumijevati, da je iz svojih priprema za no protjerala sat kao simbol ženskog spolnog organa. Sat, za koji mi ina e poznajemo i druga ija simboli na tuma enja, dospio je do ove spolne uloge zbog svoje povezanosti s periodi nim doga ajima i ravnomjernim intervalima. Neka se žena može pohvaliti, primjerice, da joj je

mjese nica tako pravilna, kao satni mehanizam. Ali, strahovanje naše pacijentice naro ito se usmjerilo protiv kucanja sata, koje bi je moglo omesti u spavanju. Kucanje sata treba usporediti s pulsiranjem klitorisa prilikom seksualne uzbu enosti. Zbog ovog se, njoj nemilog osje aja, uistinu nekoliko puta probudila iza sna, pa se sad ovaj strah od erekcije iskazivao u nalogu koji je glasio, da se iz njene blizine u no no doba uklone svi satovi koji rade. Lonci sa cvije em i vaze isto su tako, kao i sve posude, ženski simboli. Dakle, niti zabrinutost, da oni ne bi no u pali i razbili se, tako er nije umakla dobrom smislu. Poznajemo vrlo rasprostranjen obi aj, da se prilikom zaručka razbije neka posuda ili tanjur. Svakome od prisutnih pripada po jedan slomljeni komadi , što se smije shvatiti kao otuđivanje njihovih zahtjeva na vjerenicu, sa stanovišta bra onog ure enja prije monogamije. Uz ovaj dio svog obreda djevojka je iznijela i jednu uspomenu, a i nekoliko pomisli. Jednom je kao dijete pala s nekom staklenom ili glinenom posudom, razrezavši pri tome prst uz obilno krvarenje. Kad je odrasla, i kad su joj postale poznate injenice o seksualnom odnosu, kod nje se javila prestravljena ideja o tome, da prve bra ne no i ne e krvariti i tako se dokazati kao djevica. Njene predostrožnosti protiv slamanja vaza zna ile su, dakle, odbacivanje cijelog ovog spleta koji je imao veze s djevi anstvom i krvarenjem prilikom prvog snošaja, ali isto tako i odbacivanje straha od krvarenja, kao i suprotnog straha da krvarenja ne e biti. A s uklanjanjem šumova koje je podvrgla ovim mjerama imale su zapravo tek udaljene veze.

Središnji smisao svog obreda razotkrila je jednog dana, kad joj je odjednom sijevnulo razumijevanje propisa, da jastuk ne smije dodirivati stijenku postelje. Jastuk joj je oduvijek predstavljao ženu, rekla je, a uspravna drvena pregrada muškarca. Ona je, dakle, željela - a mi smijemo dodati, na

magijski na in - me usobno udaljiti muškarca i ženu, što znači i - razdvojiti roditelje jedno od drugoga, ne dopustiti im da do e do bra nog odnosa. Isti je cilj pokušavala na izravniji na in posti i i ranije, prije no što je oblikovala obred . Glumila bi strah, ili postoje u sklonost strahu iskoristila tako da se nisu smjela zatvarati vrata koja su povezivala spava u sobu roditelja i dje ju sobu. Taj je zahtjev ostao održan i u njenom sadašnjem obredu. Na taj si je na in pribavila priliku za prisluškivanje roditelja, no - koriste i se njome, istovremeno i nesanicu, što je trajala niz mjeseci. Nezadovoljna ometanjem roditelja na ovaj na in, neko je vrijeme potom uspijevala izvesti, da s vremena na vrijeme smije i sama spavati izme u oca i majke u njihovoj bra noj postelji. Tada se »jastuk« i »drvena pregrada« uistinu nisu niti mogli sastati. I kona no, kad je ve bila toliko velika da se tijelom više nije mogla udobno zavu i u postelju i prona i mjesto izme u roditelja, svjesnim je glumatanjem straha postigla, da majka zamijeni svoje mjesto spavanja s njom, te joj ustupi vlastito mjesto pored oca. Ova je situacija zasigurno i postala ishodište fantazme, ija se posljedica i osje a u obredu.

Ako je jastuk bio žena, tada je imalo smisla i ono protresanje perine sve dok se perje ne bi našlo posve dolje, i oblikovalo zadebljanje. To je zna ilo u initi ženu trudnom; no, ona ne bi propustila iznova ukloniti ovu trudno u, jer je godinama živjela u strepnji da e odnos roditelja imati kao posljedicu i drugo dijete, te joj tako pribaviti suparnika. S druge strane, ako je veliki jastuk bio majka, tada je jastu i za glavu mogao predstavljati samo k erku. Zašto se taj jastu i morao položiti baš u obliku romba, a njena glava smjestiti upravo na njegovu središnju crtu? Lako se prisjetila toga, da je romb bio kao runa otvorenih ženskih spolnih organa ponavljan na svim zidovima. Zna i, ona sama je glumila muškarca, oca, a muški je ud

zamijenila svojom glavom. (Usporedi simboliku odrubljivanja glave za kastraciju).

Razbludne stvari, re i ete, koje bi se trebale vrzmati glavom edne djevojke. Priznajem, no - ne zaboravite, te stvari nisam osmislio ja, nego sam ih samo protuma io. Takav jedan obred prije spavanja tako er je nešto neobi no, i ne ete mo i zanemariti uskla enost izme u obreda i fantazmi koje nam pruža tuma enje. Ali, meni je važnije da primijetite kako se ovdje s obredom nije uskladila samo jedna jedina fantazma, ve itav njihov niz, koji svakako negdje ima i svoju to ku sjecišta. Tako er, i da propisi obreda prikazuju seksualne želje sad pozitivnima, a sad negativnima, te da djelomi no služe njihovu zastupanju, a djelomi no i obrani od njih.

Iz analize ovog obreda moglo bi se tako er u initi i više, kad bi se ona dovela u ispravne veze s ostalim simptomima bolesnice. No, naš nas put ne odvodi tamo. Zadovoljite se nagovještajem, da je ova djevojka podlegla eroskoj povezanosti s ocem, iji se po eci vra aju u njene rane dje je godine. Možda se upravo zato i odnosi tako neprijateljski prema svojoj majci. Ne možemo previdjeti niti to, da nas je analiza tog simptoma iznova dovela do seksualnog života bolesnice. Vjerojatno emo se tome uditi utoliko manje, ukoliko emo eš e stjecati uvid u smisao i namjere neurotskih simptoma.

Tako sam vam na dva odabrana primjera pokazao da i neurotski simptomi imaju svoj smisao, isto kao omaške i snovi, te da stoje u intimnoj vezi s doživljajima pacijenata. Mogu li o ekivati da ete mi o ovom nadasve zna ajnom stavu povjerovati samo na temelju ova dva primjera? Ne. Ali, možete li vi od mene zahtijevati da vam prepri avam toliko mnogo daljnjih primjera, dok se ne izjasnite kao uvjereni? Isto tako ne, jer uz opširnost kojom obra ujem svaki pojedini slu aj trebao bih samo dovršenju ove pojedina ne to ke u enja o neuro-

zama posvetiti jedan petosatni semestralni tečaj. Zadovoljavam se, dakle, time, što sam vam dao uzorak za svoju tvrdnju, a dalje vas upućujem na obavještenja iz literature - na klasičnu tumačenja simptoma u prvom slučaju Breuera (histerija), na nevjerojatno rasvjetljavanje posve zatamnjenih simptoma kod takozvane *Dementia praecox* (mladena kog ludila) C. G. Junga, iz vremena kad je ovaj istraživač bio samo psihoanalitičar i još nije poželio postati prorokom, te u svakom slučaju na radove, koji su od tada preplavili naše časopise. Upravo takvih nam ispitivanja nimalo ne nedostaje. Analiza, tumačenje, prijevodi neurotskih simptoma toliko su privukli psihoanalitičare, da su zbog njih u početku zanemarili sve druge probleme neurologije.

Tko se od vas podvrgne takvom jednom nastojanju, zasigurno će ste i snažan dojam o obilju dokaznog materijala. No, naići će i na jednu poteškoću. Kako smo otkrili, smisao jednog simptoma leži u odnosu s doživljajem bolesnika. Što je simptom individualnije oblikovan, utoliko prije smijemo očekivati da se uspostavi ova povezanost. Zadaća se tada gotovo postavlja tako, da se za neku besmislenu ideju i neku besmislenu radnju treba pronaći ona protekla situacija, u kojoj je ta ideja bila opravdana, a radnja odgovarala svrsi. Prisilna radnja naše pacijentice koja bi otrgala do stola i pozvala sobaricu, izravan je uzor za ovu vrstu simptoma. Ali, postoje i simptomi posve drugačije naravi, i to čak vrlo česti. Moraju se nazvati »tipi nimalo« simptomima bolesti, i u svim slučajevima otprilike slični; kod njih individualne razlike nestaju, ili se barem toliko smanjuju, da njihovo povezivanje s individualnim doživljajem bolesnika i odnos prema pojedinoj doživljenoj situaciji postaje otežan.

Usmjerimo stoga naš pogled iznova na ono, što se zove opsesijska neuroza. Već je i obred spavanja naše druge bo-

lesnice sadržavao dosta tipičnih, a isto svakako i dosta individualnih crta, da bi omogućio i takozvano *povijesno* tumačenje. No, svi ovi opsesivno oboljeli imaju sklonost k ponavljanju, obavljanju ritmičkih radnji i izoliranju od ostalih. Već ina njih isuviše pere. Bolesnici koji pate od agorafobije (topofobije, straha od prostora), što se više ne pripisuje opsesijskoj neurozi već se označava kao histerija strepnje, često u svojim bolesnim slikama ponavljaju iste crte zamarajućom monotonijom, strepe od zatvorenih prostorija, velikih otvorenih mjesta, dugačkih prostranih ulica i aleja. Smatraju da su zaštićeni prati li ih poznanik, ili ako automobil vozi za njima, i tako dalje. Na ovakvoj istovrsnoj podlozi pojedini bolesnici ipak iskazuju svoje individualne uvjete, moglo bi se reći - raspoloženja, i to ona, koja u pojedinim slučajevima jedna drugima izravno proturječe. Jedan se boji samo uskih ulica, drugi samo širokih, jedan se može kretati samo kad je na ulici malo ljudi, a drugi samo kad ih je mnogo. Isto tako, i pored sveg bogatstva individualnih crta, histerija ima i množinu zajedničkih, tipičnih simptoma, za koje se čini da se lagano opiru svom povijesnom izvorištu. Ne zaboravimo, to su oni tipični simptomi po kojima se orijentiramo kod postavljanja dijagnoze. Ako smo uistinu u nekom slučaju histerije povezali neki tipičan simptom s nekim događajem ili lancem sličnih događaja, primjerice - histerijsko povraćanje s posljedicom niz dojmova gnušanja, tada ćemo biti zbunjeni kad nam analiza u nekom drugom slučaju povraćanja razotkrije posve drugačiji niz doživljaja, koji su vjerojatno djelovali. Tada ubrzo izgleda kao da histerične osobe iz nepoznatih razloga moraju povratiti, a da su povijesni povodi koje nudi analiza zapravo samo izgovori, koje ta unutrašnja nužnost iskorištava kada se slučajno pojave.

Tako ubrzo dolazimo do tužne spoznaje da možemo, dođuše, na zadovoljavajuć i na in razjasniti smisao individualnih

neuroti njih simptoma, ali da nas naše umijeće ostavlja na cjepliku kad se radi o njihovim mnogo većim, tipičnim simptomima. Dodajmo tome, da vas još uopće nisam niti upoznao sa svim poteškoćama koje se pojavljuju pri dosljednom proučavanju povijesnog tumačenja simptoma. To niti ne mogu učiniti, jer iako nemam namjeru da vam bilo što uljepšavam ili prikrivam, ipak vas ne smijem smesti i dovesti u zabludu već na početku naših zajedničkih proučavanja. To ne je da smo u iniliku po etak ka razumijevanju tumačenja simptoma, no želimo se zadržati na postignutom, i tek korak po korak napredovati ka sada još nerazumljivom. Pokušavam vas, dakle, utješiti razmišljanjem, da se ipak ne može pretpostaviti neka temeljna razlika između jedne i druge vrste simptoma. Ako individualni simptomi tako ovidno ovise o doživljajima bolesnika, tada za tipične simptome ostaje mogućnost, da se i oni odnose na neki doživljaj koji je sam po sebi tipičan, zajednički svim ljudima. Ostale crte, koje se redovito iznova vraćaju u neurozi, mogle bi biti općenite reakcije koje bolesnicima nameće priroda bolesnih promjena, kao što je ponavljanje ili sumnja u opsesijskoj neurozi. Ukratko, nemamo razloga da prerano izgubimo nadu; vidjet ćemo što će se dalje pojaviti.

I kod tumačenja o snovima stojimo pred jednom vrlo složenom poteškoćom. U našim ranijim raspravama o snu nisam je mogao obraditi. Manifestni sadržaj snova daleko je raznovrsniji i individualno različitiji, a mi smo opsežno prikazali što se analizom dobiva iz tih sadržaja. No, uz to postoje i snovi koji se isto nazivaju »tipični«, koji se na isti način javljaju svim ljudima, snovi jednako oblikovanog sadržaja, i koji pred tumačenjem postavljaju iste poteškoće. To su snovi o padanju, letenju, lebdenju, plivanju, sputanosti, o vlastitoj nagosti, te određeni drugi snovi strepnje, koji nam daju sad ovo, a sad ono tumačenje kod iste osobe, bez da se dopire do razjaš-

njenja monotonije i njihova tipičnog pojavljivanja. Ali, i kod ovih snova primjećujemo da se kroz individualno promjenljive dodatke ipak oživljava jedan zajednički temelj; možda će se ipak i oni moći i podvrgnuti razumijevanju života snova - bez prinude, no proširenjem naših saznanja koja smo stekli na drugim snovima.

XVIII. predavanje

FIKSIRANJE NA TRAUMU. NESVJESNO

Moje dame i gospodo! Prošli put sam rekao, da nastavak našeg rada želimo nadovezati na naša dosadašnja otkrića, a ne na naše sumnje. Još uopće nismo niti izrekli dva najzanimljivija zaključka, koji se mogu izvesti iz dviju analiza, što su nam poslužile za uzor.

Kao prvo: obje pacijentice ostavljaju na nas dojam kao da su *fiksirane* na jedan određeni dio svoje prošlosti, ne znaju kako bi se toga oslobodile, pa su se zato otuđile i svojoj sadašnjosti, i budućnosti. Zavukle su se u svoju bolest kao što su se u ranijim vremenima običavali povlačiti u samostan, da bi tako mogli dovršiti neku tešku životnu sudbinu. Za našu prvu pacijenticu stvarno napuštanje braka i supruga joj je i pripremila takvu zlu kob. Kroz svoje simptome ona nastavlja proces sa svojim suprugom; već smo naučili prepoznavati one glasove koji je zagovaraju, koji je opravdavaju, uzdižu, žale zbog njezina gubitka. I iako je još mlada i poželjna drugim muškarcima, poduzela je sve stvarne i imaginarne (magijske) mjere opreza, kako bi mu sačuvala svoju vjernost. Ne pokazuje se pred stranim otkrivačima, zapostavlja svoj izgled, ali se ne usuđuje niti brzo ustati sa stolca na kojem je sjedila, odbija se potpisati svojim imenom, nikome ne može uručiti poklon s motivacijom, da nitko ne smije imati bilo što od nje.

Kod naše druge pacijentice, mlade djevojke, erotska vezanost na oca nastala je još u godinama prije puberteta, a za njen život zna i to isto. I ona je za sebe donijela zaključak da se ne može udavati sve dok je tako bolesna. Smijemo nagađati da je tako bolesna i postala zato, da se ne bi trebala udavati, te da bi mogla ostati uz oca.

Ne smijemo odbiti pitanje - kako, na koji način i iz kojih motiva se dopijeva u jedan tako neobičan i tako nepovoljan stav prema životu? Pretpostavimo da je takvo ponašanje općenito značajka neuroze, a ne neka naročita osobenost ovih dviju bolesnica. No, to je zaista jedna općina, praktički vrlo značajna crta svake neuroze. Prva Breuerova histerijska pacijentica bila je namijenjena na fiksišana na vrijeme u kojem je njegov otac vala svog teško oboljelog oca. Usprkos svom ozdravljenju, ona je namijenjena na zaključak svoj život; istina, postala je zdrava i sposobna za djelovanje, ali je izbjegavala uobičajenu sudbinu žene. Kod svakog od naših bolesnika možemo kroz analizu uvidjeti, da se oni u svojim simptomima bolesti i u zaključcima koje iz njih izvodi zapravo vratio u neko određeno razdoblje svoje prošlosti. U velikom je broju slučajeva odabrao za to čak i vrlo ranu fazu svoga života, doba svog djetinjstva, i - ma koliko vam to moglo zvučati smiješno, čak i doba svog postojanja kao dojenčeta.

Sljede u analogiju za ovaj stav naših nervoznih osoba namijenjene oboljenja, za koja rat upravo sada dopušta da nastaju namijenjeno u estalozu, takozvane traumatske neuroze. Naravno, takvih je slučajeva bilo i prije rata - nakon sudara vlakova i drugih strašnih životnih opasnosti. Traumatske neuroze nisu u osnovi iste kao spontane neuroze, koje običavamo analitički istraživati i obrađivati; ni nama tako daleko još nije uspjelo da ih podvrgnemo našim stajalištima pa se nadam da ću vam jednom moći i razjasniti, u čemu se sastoji ovo ograničenje. No, u

jednoj se to ki smije istaknuti posvemašnja podudarnost. Traumatske neuroze pružaju jasne nagovještaje toga, da im se u samom temelju nalazi fiksiranje na trenutak traumati ne nesreće. Ovi bolesnici redovito u svojim snovima obnavljaju traumatsku situaciju; tamo, gdje se događaju napadi histerijskog oblika koji dopuštaju analizu, ispostavlja se da napad odgovara potpunom premještanju osobe u tu situaciju. Gotovo kao da ovi bolesnici nisu mogli nadvladati tu traumatičnu situaciju, kao da ona još uvijek stoji pred njima i ovog trenutka, kao neobavljena zadaća, pa mi posve ozbiljno prihvaćamo ovakvo shvaćanje; jer, ono nam pokazuje put do jednog - nazovimo ga tako, *ekonomi nog* - promatranja duševnih procesa. Da, izraz traumatski nema nikakvog drugog smisla, osim ekonominog. Tako nazivamo jedan događaj, koji u kratkom vremenu duševnom životu donosi takvo jedno snažno narastanje podražaja, da njegovo savladavanje ili dovršavanje ne uspijeva na uobičajeni način, iz čega moraju proizaći trajni poremećaji u ponašanju i vanjskoj energiji.

Ova nas analogija mora navesti na to, da traumatskima opišemo i one događaje na koje su, čini se, fiksirani naši nervozni pacijenti. Na ovaj bi način se naći i jedan vrlo jednostavan uvjet za neurotska oboljenja. Neuroza bi se mogla usporediti s traumatskim oboljenjem, te bi nastajala zbog nesposobnosti da se riješi neki afektivno isuviše snažno naglašen doživljaj. Tako je zaista i glasila prva formula, u kojoj smo Breuer i ja 1893. / 1895. godine postavili teoretsku razradu naših novih zapažanja. Takav slučaj, kakav je bio taj naše prve pacijentice, mlade žene odvojene od supruga, vrlo se dobro podvrgava ovom shvaćanju. Ona nije preboljela neostvarivost svog braka pa se vezala uz ovu traumu. Ali, već nam je naš drugi slučaj - djevojka fiksirana na svog oca, pokazao da ova formula nije baš sveobuhvatna. S jedne je strane

takvo zaljubljanje djevojke u oca toliko uobičajeno i tako esto nadvladano, da bi oznaka »traumatično« izgubila svoju sadržinu; no, s druge strane se našla povijest ove bolesnice, koja je ovu prvu erotsku fiksiranost u početku nadvladala naoko posve nesmetano, a simptomi opsesijske neuroze iznova su izbili na vidjelo tek poslije više godina. Tu, dakle, predviđamo poteškoće, veće bogatstvo uvjeta za oboljenje, ali također znamo da se traumatsko stajalište ne može napustiti kao pogrešno; morat će se umetnuti i svrstati negdje drugdje.

Ovdje iznova prekidamo put kojim smo krenuli. Za sada nas on ne odvodi dalje, a mi moramo saznati još koješta prije nego što ćemo i pronaći njegov pravi nastavak. Primijetimo još, u vezi predmeta fiksiranja na jedno određeno razdoblje prošlosti, da takva pojava daleko nadilazi samu neurozu. Svaka neuroza sadrži takvo jedno fiksiranje, ali svako fiksiranje ne dovodi do neuroze, ne podudara se s njom, niti ne nastaje na putu neuroze. Tugovanje je uzor i primjer afektivnog fiksiranja na nešto što je proteklo, jer sa sobom donosi najpotpunije okretanje od sadašnjosti i budućnosti. No, tugovanje se oštro razlikuje od neuroze, čak i po prosudbi nestručnjaka. Nasuprot tome, postoje neuroze koje se mogu nazvati patološkim oblikom tugovanja.

Događaja se i to, da ljudi zbog nekog traumatičnog događaja koji uzdrma temelje njihova dotadašnjeg života dospijevaju u stanje obamrlosti, da u njima nestaje svako zanimanje za sadašnjost i budućnost, te da ostaju trajno duševno zaokupljeni prošlost; no, ovi nesretnici ne moraju pri tome postati i neurotični. Ovu crtu neuroze ne želimo, dakle, precijeniti kao osobinu, ma koliko ona inače bila redovita i značajna.

No, vratimo se sad drugom rezultatu naših analiza, kod kojeg ne trebamo strahovati od nekog naknadnog ograničavanja. Izvijestili smo o našoj prvoj pacijentici, kakve je besmislene

prisilne radnje izvodila i o kakvom je intimnom sje anju pri-
ala kao o onom, koje tome pripada; kasnije smo istražili i o-
nos izme u tih dviju stvari te razotkrili namjeru opsesijske
radnje iz ove veze sa sje anjem. Ali, posve smo postrance
ostavili jednu stvar, koja zaslužuje našu punu pozornost. Sve
dok je pacijentica ponavljala i prisilnu radnju, nije znala da se
ona nadovezuje na ono sje anje. Povezanost izme u ovih dvi-
ju stvari njoj je ostajala sakrivena; ona je morala istinito odgo-
voriti, da ne zna pod kakvim to nagonima ini. Tada se odjed-
nom pod utjecajem rada na lije enju dogodilo da je pronašla tu
vezu, i da ju je mogla iskazati. No, još uvijek nije znala ništa
o namjeri, u službi koje je i izvodila prisilnu radnju; o namjeri,
da ispravi jedan neugodan dio svoje prošlosti, te da voljenog
ovjeka postavi na jednu višu razinu. Trajalo je poprili no
dugo i trebalo mnogo napora da ona shvati i prizna mi, kako je
takav jedan motiv sam za sebe mogao biti pokreta ka snaga
njene prisilne radnje.

Povezanost s prizorom nakon neuspjele prve bra ne no i i
nježan motiv bolesnice zajedno su dali ono, što smo nazvali
»smislom« prisilne radnje. No, taj joj je smisao ostajao nepoz-
nat u oba smjera, i u onome »od kuda«, a i u onome »zbog e-
ga« sve dok je obavljala tu prisilnu radnju. Dakle, u njoj su ta-
da djelovali duševni procesi, a prisilna radnja bila je naprosto
njihov u inak; u normalnom duševnom stanju ona bi opazila
taj u inak, no ništa od duševnih preduvjeta tog u inka ne bi
doprlo do njene svjesne spoznaje. Ona se ponašala jednako
kao i hipnotizirani kojemu je Bernheim izdao nalog, da pet mi-
nuta nakon bu enja u bolni koj sobi otvori kišobran, i koji je
izvršio dobiveni nalog u ve budnom stanju, ne znaju i iznijeti
nikakav motiv za taj svoj in. Na takav jedan odnos stvari mis-
limo kad govorimo o postojanju *nesvjesnih duševnih procesa*.
Usu ujemo se izazvati itav svijet da položi ra une o tom sta-

nju stvari i to na ispravniji znanstveni na in, pa bismo se tada
rado odrekli prihva anja nesyvjesnih duševnih procesa. Ali, do-
tad emo se pridržavati ovog shva anja, te samo rezigniranim
slijeganjem ramena odbiti kao neshvatljivo kada nam netko
želi predbaciti kako nesyvjesno nije ništa stvarno u smislu zna-
nosti, da je samo pomo no sredstvo u nevolji, *une facon de
parler*. Nešto, što nije stvarno, a iz ega proizlaze takva stvar-
na i opipljiva djelovanja kakvo je i jedna prisilna radnja!

U osnovi, isto ovo susre emo i kod naše druge pacijentice.
Ona je osmislila propis da jastuk ne smije dodirivati stijenku
kreveta i tog se propisa mora pridržavati, iako ne zna odakle on
potje e, što on zna i i kojem motivu zahvaljuje svoju snagu.
Smatra li ga ona sama ravnodušnim, ili se bori protiv njega,
bijesni li na njega, postavlja li si zada u da ga prekrši - za nje-
govo je izvršenje posve svejedno. Jer, on se mora slijediti, a
ona se uzalud pita - zašto. Ipak se mora priznati da je u ovim
simptomima opsesijske neuroze, u tim predodžbama i nago-
nima za koje se ne zna otkuda se pojavljuju, koji se ponašaju
tako otporno na sve utjecaje ina e normalnog duševnog života,
koji na same bolesnike ostavljaju dojam kao da su presnažni
posjetitelji iz nekog stranog svijeta, besmrtnici koji su se
umiješali u vrevu smrtnika - dobiven najjasniji naputak o jed-
nom naro itom podru ju duševnog života, isklju enom od
svega ostalog. Iz njih proizazi i put - ne može se promašiti -
do uvjerenja o postojanju nesyvjesnog u duši, i upravo stoga
klini ka psihijatrija, koja poznaje jedino psihologiju svijesti, i
ne zna što bi drugo s njima zapo ela, osim da ih nazove po-
kazateljima jednog naro itog na ina degeneracije. Naravno,
same prisilne predodžbe i prisilni nagoni nisu nesyvjesni, kao
što niti izvršavanje prisilnih radnji ne izbjegava svjesnom
zapažanju. Oni ne bi niti postali simptomima, da nisu prodrli
do svijesti. Ali, nesyvjesni su oni psihi ki preduvjeti koje

izvodimo iz analize, povezanosti u koje ih unosimo tumačenjem, barem onoliko dugo dok ih radom na analizi ne učinimo svjesnima i bolesniku.

Dodajte sad tome da se takav odnos stvari, kakav smo utvrdili u oba naša slučaja, potvrdio i kod svih simptoma svih neurotičnih oboljenja, da je bolesniku uvijek i posvuda smisao simptoma nepoznat, te da analiza redovito pokazuje kako su ti simptomi izdanci nesvjesnih procesa, koji se, međutim, pod raznovrsnim povoljnim okolnostima mogu pretvoriti u svjesne; tako ćete razumjeti da mi u psihoanalizi ne možemo ostati bez nesvjesnog duševnog, te da smo navikli baratati njime kao nekim smisaonim opipljivim. Ali, možda ćete tako i shvatiti i koliko su malo za prosudbu tog pitanja sposobni svi oni drugi, koji nesvjesno poznaju samo kao pojam, koji nisu nikada analizirali, nikada tumačili ili snove, ili neurotične simptome pretvarali u smisao i namjeru. I da za naše svrhe još jednom izgovorimo: mogućnost da se neurotičnim simptomima pridoda smisao pomoću u analitičkog tumačenja, nepokolebljiv je dokaz za postojanje - ili, ako vam je tako draže - za nužnost prihvatanja nesvjesnih duševnih procesa.

Ali, to nije sve. Zahvaljujući i jednom drugom otkriću u Breuera, koje mi se čak i sada sadržajno bogatijim i u kojem nije imao suradnika, otkrivamo još više o odnosu između u nesvjesnog i neurotičnih simptoma. Ne samo što je smisao simptoma u pravilu nesvjestan; između u te nesvjesnosti i mogućnosti postojanja samih simptoma postoji i odnos zastupanja. Ubrzo ćete me razumjeti. Kao i Breuer, želim ustvrditi sljedeće: svaki put kad naiđemo na neki simptom, smijemo zaključiti da kod bolesnika postoje određeni nesvjesni procesi, koji sadrže smisao tog simptoma. Ali, tako ier se traži da taj smisao i bude nesvjestan, da bi se simptom uopće pojavio. Simptomi se ne oblikuju iz svjesnih procesa; oni odgovaraju i nesvjesno postane

svjesno, simptom mora nestati. Ovdje odmah i odjednom prepoznajete pristup terapiji, put kojim se simptomi mogu dovesti do nestajanja. Na tom je putu Breuer uistinu i izliječio svoju histerijsku pacijenticu, što znači i - oslobodio je njenih simptoma; pronalčavši tehniku kojom joj je nesvjesne procese što su sadržavali smisao simptoma doveo do svijesti, pa su ti simptomi nestali.

Ovo Breuerovo otkriće nije bilo rezultat nekog nagađanja, već proučavanja što je posredovalo, i koje je omogućilo susretljivost bolesnice. Ne morate se sad mučiti time da to shvatite svoenjem na nešto drugo, vama već poznato, nego u tome trebate prepoznati jednu novu osnovnu činjenicu, uz koju će pomoći i mnogo što drugo postati razjašnjivo. Stoga mi dopustite da vam to isto ponovim, ali izražavajući i na drugi način.

Simptomatska tvorba je zamjena za nešto drugo, što je izostalo. Određeni duševni procesi uobičajeno se razvijaju tako daleko, da se svijest s njima upoznaje. To se nije dogodilo, već je zbog toga iz prekinutih, na neki način poremećenih procesa koji su morali ostati nesvjesni, proizlazio simptom. Događala se, dakle, nešto kao mijena; kad se uspije u njenu poništavanje, liječenje neurotičnih simptoma riješilo je svoju zadaću.

Breuerovo je otkriće još i danas temelj psihoanalitičkog liječenja. Stav - da simptomi iščezavaju kad se njihovi nesvjesni preduvjeti u činjenicama - bio je potvrđen u svim daljnjim istraživanjima, iako se nailazi na najudnije i najneodoljivije poteškoće kad se poduzima pokušaj njegove praktične izvedbe. Naše liječenje djeluje tako, da nesvjesno pretvara u svjesno, a djelotvorno je samo ukoliko dođe u položaj da ovu promjenu i izvrši.

A sad na brzinu jedno odmicanje od predmeta, kako ne biste dospjeli u opasnost da si terapeutski rad predložite kao isušivo lagan. Prema našim dosadašnjim izlaganjima, neuroza bi

bila posljedica neke vrste neznanja, nepoznavanja duševnih procesa za koje bi se ipak trebalo znati. To bi značilo i snažno približavanje poznatim Sokratovim učenjima, iz kojih slijedi da su zaključci i poroci utemeljeni na neznanju. Sad će neki liječnik, iskusan u analizi, u pravilu lako razaznati koji su to duševni osjećaji ostali nesvjesni kod pojedinih bolesnika. Ne bi mu, dakle, trebalo teško pasti niti izlječenje bolesnika, kad ga zahvaljujući i svome znanju oslobodi njegovu vlastitog neznanja. Barem bi jedan dio nesvjesnog smisla simptoma mogao biti lako rješiv na ovaj način, dok o drugom dijelu - o povezanosti simptoma s doživljajima bolesnika liječnik, naravno, ne može mnogo pogoditi, jer on ne poznaje te doživljaje; mora pričekati da ih se bolesnik prisjeti, te da mu ih ispripovijeda. No, i za ovo bi se u nekim slučajevima mogla pronaći zamjena. Može se raspitati kod rodbine oboljelog o njegovim doživljajima, i oni će isto biti u stanju da me u njima razaznaju one, koji su djelovali traumatski, a možda čak priopiti i takve doživljaje o kojima niti sam bolesnik ništa ne zna, jer su se dogodili u vrlo ranim godinama njegovog života. Ujedinjavanjem obaju ovih postupaka moglo bi se doći i do izgleda, da se u kraće vrijeme i uz manje muke pomogne patogenom neznanju oboljelog.

Da, kad bi to tako išlo! Stekli smo iskustva, na koja od početka nismo niti bili pripravnici. Znanje i znanje nije isto; postoje različite vrste znanja, koje psihološki uopće nisu jednako vrijedne. *Il y a fagots et fagots*, rekao je jednom Moliere. Znanje liječnika nije isto kao i ono oboljeloga, te ne može izraziti istu djelotvornost. Kad liječnik priopćenjem prenosi svoje znanje bolesniku, tada to nema uspjeha. Ne, bilo bi neispravno to tako reći. To nema uspjeha u otklanjanju simptoma, već u nečemu drugom - u pokretanju analize, nije se prve namjere - isto pokazuju kroz izražavanje protivljenja. Oboljeli

tada saznaje nešto, što do tada nije znao - smisao svog simptoma, ali ga poznaje isto onoliko malo koliko i ranije. Tako otkrivamo da postoji i više od jedne vrste neznanja. No, zahtijeva se određeno produbljenje naših psiholoških spoznaja, da bi nam pokazalo u čemu se sastoje te razlike. Ali naša tvrdnja, da simptomi nestaju saznanjem o njihovom smislu, ipak ostaje ispravna. Tome se samo pridodaje, da se to znanje mora osloniti na jednu unutarnju promjenu u oboljelom, koja se može izazvati jedino psihičkim radom s posve određenim ciljem. Ovdje stojimo pred problemima koji će nam se ubrzo ujediniti u jednu *dinamiku* simptomatske tvorbe.

Gospodo moja! Sad moram postaviti pitanje - nije li vam to, što vam govorim, isuviše mračno i složeno? Ne zbunjujem li vas time, što toliko često opovrgavam i ograničavam, započinjem, pa zatim napuštam neki tijek misli? Trebalo bi mi biti žao, kad bi bilo tako. Ali, osjećam snažnu nesklonost prema pojednostavljenjima na uštrb vjernosti istini i nemam ništa protiv toga, da stječete potpun dojam o mnogostranosti i isprepletenosti predmeta; također pomišljam da nema štete u tome da vam o svakoj točki kažem i više, no što u tom trenutku možete obraditi. Jer, ipak znam da svaki slušatelj i čitatelj u svojim mislima raspoređuje, skraćuje, pojednostavljuje i izvlači iz svega što mu se nudi samo ono, što želi i zadržati. Stoga je određene mjere točno i da utoliko više preostaje, ukoliko je bogatije bilo izloženo. Dopustite mi da se ponadam, kako ste usprkos svemu nuzgrednom ipak jasno shvatili i ono, što je bitno u mojim izlaganjima - ono o smislu simptoma, o nesvjesnom te o odnosu među njima. Vi ste zasigurno razumjeli i to, da će se naša daljnja nastojanja kretati u dva smjera, prvo - da otkrijemo kako ljudi obolijevaju, kako mogu dospjeti do neuroze kao životnog stava, a to je klinički problem; i drugo, kako se iz tih uvjeta neuroze razvijaju bolesni simptomi, što

ostaje problem duševne dinamike. A za oba ova problema ne gdje mora postojati i njihova to ka sastajanja.

Danas više ne u i i dalje, no kako nam vrijeme još nije is- teklo, mislim vam pozornost obratiti na jednu drugu osobinu obiju naših analiza, ija potpuna ocjena može uslijediti tek ka- snije - na praznine u sje anju ili amnezije. Vi ste uli da se za- da e psihoanaliti kog lije enja mogu obuhvatiti formulom, da se sve patogeno nesvjesno pretvori u svjesno. Zato ete sad možda biti za u eni kad otkrijete, da se ova formula može za- mijeniti i jednom drugom, koja ispunjava sve praznine u sje- anju bolesnika, i koja uklanja njegove amnezije. To se svodi na isto. Amnezijama neuroti ara pripisuje se, dakle, jedna zna- ajna veza s nastankom njegovih simptoma. No, kad uzmete u obzir slu aj naše prve analize, otkrit ete da ovakva ocjena a- mnezije nije opravdana. Bolesnica nije zaboravila prizor na koji se nadovezala njena prisilna radnja, baš naprotiv - sa u- vala ga je u živom sje anju, a pri nastajanju tog simptoma nije bilo u igri ništa drugo, što bi bilo zaboravljeno. Manje je jasno, no još uvijek u cjelini sli no i stanje naše druge pacijentice, djevojke s prisilnim obredom. Niti ona zapravo nije zaboravila svoje ponašanje iz ranijih godina, injenicu da je zahtijevala otvaranje vrata izme u spava e sobe roditelja i svoje vlastite, te da je majku prognala iz njena mjesta u bra noj postelji; toga se prisje ala posve jasno, iako s oklijevanjem, i nerado. Uo - ljivim možemo smatrati jedino to, što se prva pacijentica - dok je bezbroj puta izvodila svoju prisilnu radnju, *niti jedan* jedini puta nije prisjetila sli nosti sa svojim doživljajem nakon prve bra ne no i, te da se to sje anje nije javljalo niti kod izravnih pitanja pri istraživanju motivacije za njenu prisilnu radnju. To isto važi i za djevojku, kod koje su se, osim toga, obred i nje- govovi povodi protezali na istu, svake ve eri ponavljaju situ- aciju. U oba slu aja ne postoji zapravo nikakva stvarna amne-

zija, nikakav nedostatak sje anja, ali je prekinuta povezanost koja je trebala dovesti do reproduciranja, do ponovnog po- javljivanja u sje anju. Takav jedan poreme aj pam enja dosta- tan je za opsesijsku neurozu, dok je to kod histerije druga ije. Ova posljednja spomenuta neuroza naj eš e se odlikuje go- lelim amnezijama. U pravilu se prilikom analize svakog po- jedinog histerijskog simptoma nailazi na itav niz životnih dojmova, koji se nakon njihovog vra anja izri ito opisuju kao ranije posve zaboravljene. Taj se niz s jedne strane proteže i do najranijih godina života, tako da se histerijska amnezija može prepoznati kao neposredni nastavak infantilne amnezije, koja nama normalnima prekriva po etke našeg duševnog života. S druge strane, za u eno utvr ujemo da zaboravu oboljelog mogu podle i i njegovi najsvježiji doživljaji, te da su am- nezijom na eti naro ito oni povodi, kod kojih je bolest izbila ili se poja ala, ukoliko ih nije i posve progutala. U pravilu, iz cjelokupne slike takvog jednog nedavnog sje anja nestaju važ- ne pojedinosti ili se zamjenjuju krivotvorinama sje anja. Ta- ko er se gotovo redovito doga a, da se tik pred samo zaklju- enje analize pojave odre ena sje anja na nedavno doživljeno, koja su se mogla dovoljno dugo zadržavati da bi ostavila osjetne praznine u suvislosti.

Ovakva su ošte enja sposobnosti sje anja, kako je re eno, karakteristi na za histeriju kod koje se kao simptomi pojavljuju i stanja (histerijski napadi) koja ne moraju ostaviti traga u sje- anju. Kako je kod opsesijske neuroze druga ije, iz toga mo- žete zaklju iti da se kod ovih amnezija radi o psihološkoj na- ravi histerijske promjene, a ne o op oj crti neuroza uop e. Zna enje ove razlike ograni eno je sljede im zapažanjem. Mi smo kao »smisao« nekog simptoma shvatili dvoje - njegovo »otkuda« i njegovo »kamo« ili »zbog ega«, to jest, dojmove i doživljaje iz kojih on proizlazi, te namjere kojima služi. Ono

»otkuda« nekog simptoma razlaže se, dakle, na dojmove koji stižu izvana, koji su nekad nužno bili svjesni pa su otada kroz zaborav možda mogli postati nesvjesni. Ali, ono »zbog ega« simptoma, dakle - njegova težnja, svaki put je endopsihi ki proces koji je vjerojatno najprije bio svjestan, ali isto tako nikad nije morao biti zaista svjestan, ostaju i tako odavno u nesvjesnom. Dakle, nije baš jako važno da li je i »otkuda« je amnezija obuhvatila doživljaje na koje se simptom oslanja, kako se to doga a kod histerije; ono »kamo«, dakle - namjera simptoma, koja je od po etka mogla biti nesvjesna jeste ono, što utemeljuje njegovu ovisnost o nesvjesnom, i to ništa manje vrsto kod opsesijske neuroze, negoli kod histerije.

Me utim, ovim smo isticanjem nesvjesnog u duševnom životu prizvali najopakije duhove kritike protiv psihoanalize. Nemojte se tome uditi, i nemojte povjerovati da se otpor prema nama oslanjao samo na shvatljive poteško e kod nesvjesnog, ili na relativnu nepristupa nost iskustvima koja ga dokazuju. Smatram da on stiže iz ve e dubine. Protjecanjem vremena moralo je ovje anstvo pretrpjeti dvije velike ozlje de svog naivnog samoljublja od strane znanosti. Prvu, kad je otkrilo da naša Zemlja nije središte svega svijeta, ve si ušan dijelak jednog svjetskog sustava, koji se ne može niti zamisliti u svojoj veli ini. Za nas se ona povezuje s imenom Kopernika, iako je još aleksandrijska znanost nau avala nešto sli no. Drugu onda, kad je biološko istraživanje uništilo navodno odvijanje nastanka ovjeka, te ga uputilo na podrijetlo iz životinjskog carstva, i dokazalo neiskorjenjivost njegove animalne prirode. Ova se preobrazba doga ala u naše doba pod utjecajem Ch. Darwina, Wallacea i njihovih prethodnika, i to uz najžeš a opiranja suvremenika. Ali, tre u i najosjetljiviju povredu treba ljudska žudnja za veli inom pretrpjeti upravo od današnjeg psihološkog istraživanja, koje našem Ja

želi dokazati da nije gospodar ak niti u vlastitoj ku i, ve da ostaje upu eno na štura izviješ a o onome što se, kao nesvjesno, zbiva u njegovom duševnom životu. Ovu opomenu ljudi ma da se vrate samima sebi nismo kao prvi iznijeli mi psihoanaliti ari, niti smo u tome bili jedini; no, ini se da je upravo nama dosu eno da je najupornije zastupamo i utvr ujemo gra om, koja se približava svakoj pojedinoj osobi. Iz toga proizlazi i op e odbijanje usmjereno protiv naše znanosti, zapos tavljanje obzira akademske ugla enosti i osloba anje uzda nepristrane logike od strane opozicije, a dodajmo tome, da mir ovoga svijeta moramo narušiti još i na jedan drugi na in, kako ete uskoro uti.

XIX. predavanje

OTPOR I POTISKIVANJE

Moje dame i gospodo! Da bismo u razumijevanju neuroza napredovali dalje, potrebna su nam nova iskustva, dok dva ve imamo. Oba su vrlo neobi na, i svojevremeno su bila vrlo iznena uju a. Naravno, vi ste na oba pripravljeni kroz naše prošlogodišnje rasprave.

Prvo: kad se prihvatimo toga da izlije imo nekog obolje log, da ga oslobodimo njegovih bolesnih simptoma, tada nam on pruža gr evit, žilav otpor, koji traje tijekom itavog lije enja. To je jedna toliko neobi na injenica, da ne smijemo o ekivati kako e joj se mnogo vjerovati. Najbolje je da se rodbini bolesnika o tome ništa niti ne govori, jer ona nikada i ne misli bilo što drugo, no da je to samo naš izgovor kojim želimo opravdati dugotrajnost ili neuspjeh našeg lije enja. I bolesnik proizvodi sve pojavnosti ovog otpora ne prepoznaju i ih kao takve, pa je ve velik uspjeh kad ga navedemo na to, da se prona e u tom shva anju i da s njime ra una. Pomislite ipak - bolesnik, koji toliko pati zbog svojih simptoma i pri tome primorava i svoje najbliže da trpe zajedno s njim, koji na sebe želi preuzeti tolike žrtve u vremenu, novcu, trudu i samosvladavanju da bi ih se oslobodio, on da bi se u interesu svoje bolesti trebao boriti protiv svog pomaga a. Kako samo nevjerovatno mora zazvu ati ovakva tvrdnja! Pa ipak, tako je; kad nam se predbacuje ova nevjerovatnost, tada trebamo samo odgovoriti da to nije bez analogije, te da i svaki onaj,

tko zbog neizdržive zubobolje potraži zubara, ipak uhvati nje gov u ruku kad se on kliještima želi približiti oboljelom zubu.

Otpor bolesnika vrlo je raznolik, izrazito lukav, esto težak za prepoznavanje, i mijenja oblike svoje pojavnosti. Za lije nika to zna i da mora biti sumnji av, i neprekidno na oprezu zbog njega. U psihoanaliti kom lije enju primjenjujemo tehniku, koja vam je poznata još od tuma enja snova. Bolesniku naložimo da se dovede u jedno stanje mirnog samopromatranja, bez razmišljanja, te da dojavljuje sve što pri tome zamijeti u svojim kretanjima u nutrini: osje aje, misli, sje anja, i to onim redosljedom, kojim se u njemu i pojavljuju. Kod toga ga izri ito upozoravamo da ne popusti bilo kakvom motivu koji bi želio postiti i neki odabir ili isklju enje neke od pomisli, pa makar on glasio da je to *isuviše neugodno*, ili *previše indiskretno* za izre i, ili da *je posve nevažno*, da ne pripada tome mjestu, ili pak da je toliko *bесmisleno*, da niti ne treba biti izre eno. Mi mu utuv ljujemo da se uvijek kre e samo površinom svoje svijesti, da napusti bilo kakvu kritiku prema onome što pronalazi, te mu povjeravamo da uspjeh lije enja, a prije svega njegovo trajanje ovisi o savjesnosti, kojom e slijediti ovo osnovno tehni ko pravilo analize. Još iz tehnike tuma enja snova znamo da upravo one pomisli protiv kojih se uzdižu brojne sumnje i prigovori, redovito sadrže gra u koja dovodi do razotkrivanja nesvjelog. Izlaganjem ovog osnovnog tehni kog pravila u po etku postičemo samo to, da ono postaje to ka koju napada otpor. Bolesnik pokušava na bilo koji na in izbje i odredbe tog pravila. Sad ustvrdi kako mu ništa ne pada na pamet, sad opet da se u njemu odvija toliko mnogo toga, da ne uspijeva ništa od toga obuhvatiti. Zatim s nelagodnim u enjem zamje ujem da je popustio sad ovom, sad onom kriti kom prigovoru; naime, sam nam se razotkriva svojim dugim stankama, kojima dopušta da se unesu u njegovo pri anje. Potom i priznaje, kako on to

stvarno ne može reći, jer se stidi, i dopušta da ovaj motiv djeluje usprkos njegovu obećanju. Ili, nešto mu je palo na pamet, no ti se neke druge osobe, a ne njega samog, pa je to zato isključivo iz priopćavanja. Ili, ono što mu je upravo sad palo na um zaista je toliko nevažno, toliko glupo i toliko besmisleno; nisam valjda mislio da će se on upustiti i u takve pomisli, i tako to ide u nepreglednim varijacijama dalje, na što se uvijek treba objasniti da - reći i sve zaista i zna i - sve reći.

Ne može se susresti neki oboljeli koji nije uinio pokušaj, da neko od područja zadrži samo za sebe, kako bi do njega zapriječio pristup liječniku. Jedan, kojeg sam morao ubrojiti među najinteligentnije, tjednima mi je prešutivao neku intimnu ljubavnu vezu, a kad je bio prozvan zbog povrede svetog pravila, opravdavao se argumentom da je ta priča njegova privatna stvar. Naravno da analitičar liječnik ne podnosi takvo jedno pravo na pribježište. Pokušajmo, primjerice, na jednom mjestu u gradu, kakav je Beč - na Hohe Marktu ili kod crkve sv. Stjepana dopustiti iznimku, da se ovdje ne smiju događati nikakva uhićenja, pa se potom potrudimo uhvatiti nekog određenog zločinca. On se ne može i pronaći ni na kojem drugom mjestu, već upravo na mjestu tog utočišta. Jednom sam odlučio dopustiti takvo jedno iznimno pravo muškarcu, do kojih se sposobnosti objektivno držalo vrlo mnogo, jer se nalazio pod službenom zakletvom koja ga je obvezivala da o određenim stvarima ne smije nikome ništa priopćiti. On je, svakako, bio zadovoljan uspjehom, ali ne i ja; odlučio sam da pokušaj pod takvim uvjetima više ne ponavljam.

Opsesijski neurotici anodilno se razumiju u to, kako da tehničko pravilo uine gotovo neiskoristivim tako, da na njegova usmjere svoju preveliku savjest i svoju sumnju. Histeričan strepnje pokatkad ga uspijevaju dovesti i do apsurdna, oblikuju i samo pomisli koje su toliko udaljene od traženog, da ana-

lizi ne mogu pružiti nikakav doprinos. No, nemam vas namjeru uvoditi u obradu ovih tehničkih poteškoća. Dostatno je reći i da se konačno, odlučujući u istraživanjem otporu uspijeva otkriti određena mjera poslušnosti prema osnovnom tehničkom pravilu, te da se on potom prebacuje na neko drugo područje. Pojavljuje se kao intelektualni otpor, bori se argumentima, hvata se poteškoća i nevjerojatnosti koje normalno, ali neobaviješteno mišljenje pronalazi u analitičkom učenju. Tada od tog jednog jedinog glasa možemo za uti sve kritike i prigovore, koje nas inače u znanstvenoj literaturi zaglušuju kao zbor. Stoga nam također ne zvuči nepoznato ono, što nam se dovikuje izvana. To je prava bura u našim vodama. Pa ipak, pacijent dopušta da se s njim govori; rado će nas potaknuti na to da ga obavijestimo, pokušimo, opovrgnemo, ukažemo mu na literaturu po kojoj se može dalje obrazovati. On je rado spreman postati i poklonikom psihoanalize pod uvjetom, da analiza njega osobno poštedi. No, mi ovu žudnju za znanjem prepoznamo kao otpor, kao odvajanje od naših posebnih zadataka, i odbijamo je. Kod opsesijskih neurotici moramo otkriti jednu naročitu taktiku otpora. On često dopušta da analiza nesmetano ide svojim putem, tako da se rasvijetljavanje zagonetke njegova slušaj oboljenja sve više širi, no na kraju se udimo, jer to rasvijetljavanje ipak ne odgovara nikakvom praktičnom napretku, nikakvom slabljenju simptoma. Tada možemo otkriti da se otpor povukao na sumnju opsesijske neuroze, te da je s tog položaja na nas uspješno uperio svoju oštricu. Oboljeli si je otprilike rekao: »Sve je to lijepo i zanimljivo. Ja bih to rado i dalje slijedio. To bi jako izmijenilo moju bolest, kad bi bilo stvarno. No, ja uopće ne vjerujem da je to istina, i sve dok ne vjerujem, to se nimalo ne tiče moje bolesti.« Tako se može nastaviti još dugo, sve dok se ne stigne do tog zadržanog mjesta, na kojem će tada planuti odlučujuća bitka.

Ali, intelektualni otpori i nisu ono najgore; nad njima uvijek ostajemo premoćni. No, pacijent zna uspostaviti i takve otpore, dok ostaje unutar okvira analize, i je nadvladavanje pripada najtežim tehnikama. Umjesto da se prisjeti, on iz svog života ponavlja takve stavove i pobude osjećaja, koji se posredstvom takozvanog »prijenosa« mogu primijeniti kao otpor liječniku i liječniku. Ovu grafičku u onu pravilu uzima - ako se radi o muškarcu - iz svog odnosa prema ocu, dopuštaju i da njegovo mjesto zauzme liječnik; tada otpore oblikuje iz težnje za samostalnošću u vlastite osobe i mišljenja, iz vlastita asto-ljublja - kada svoj prvi cilj pronalazi u tome da bude jednak ocu ili da ga nadmaši, iz svog negodovanja da i po drugi put u životu na sebe preuzme teret zahvalnosti. Tako se tijekom rada stječe dojam, kao da je kod bolesnika ona bolja namjera - da okonča bolest, posve zamijenjena namjerom da liječnik nika uhvati u krivu, dopusti mu da osjeti svoju nemoć, da likuje nad njim. Žene majstorski znaju kako se u svrhu otpora iskorištava nježan, erotski obojen prijenos na liječnika. Na određenoj razini ove naklonosti nestaje svako zanimanje za trenutnu situaciju u liječniku, za svaku od obveza koje su prilikom njegovog zapovijedanja preuzele na sebe; ljubomora, koja nikad ne izostaje, ogorčenje zbog neizbježnog, iako vrlo obzirno iznijetog odbijanja moraju poslužiti tome, da se upropasti osobno slaganje s liječnikom, te da se tako isključi i jedna od najmoćnijih položaja analize.

Otpori ove vrste ne smiju se jednostrano osuđivati. Oni sadrže toliko mnogo od one najvažnije grafičke i iz prošlosti oboljeloga i ponovo je iznose na tako uvjerljiv način, da postaju najbolji oslonci analize, ako umješna tehnika shvati kako da ih ispravno usmjeri. Ostaje samo vrijedno spomena, da ova grafička uvijek ostaje prije svega u službi otpora, te da pred liječnika postavlja neprijateljsku zapreku. Također se može reći da su to

karakteristi ne osobine, bolesnikovog shvaćanja Ja, koja se upuštaju u borbu protiv željenih promjena. Pritom se otkriva i kako su se ove karakteristi ne osobine oblikovale s obzirom na uvjete neuroze i reakcije na njene zahtjeve, te se prepoznaju crte tog karaktera, koje inače ne bi - ili barem ne u toj mjeri - mogle nastupiti, a mogu se nazvati i latentnima. Ne trebate tako čvrste i niti dojam, da smo nastupanjem tog otpora naišli na neotkriveno ugrožavanje analitičkog utjecaja. Ne, mi znamo da se ovi otpori moraju iskazati; samo smo nezadovoljni kad ih ne izazovemo dosta jasno, i kad ih ne možemo razjasniti bolesniku. Da, mi konačno razumijemo da je nadvladavanje tog otpora onaj bitan u inak analize i onaj dio našeg rada, koji nam jedini osigurava da nešto postignemo kod oboljeloga.

Pridodajmo tome i da bolesnik koristi sve sluzajnosti i sve događaje izvana, do kojih dolazi tijekom liječnika, u smislu ometanja i skretanja daljnjeg rada; svako izražavanje autoriteta iz njegovog kruga, neprijateljski nastrojeno prema analizi, sluzajno organsko oboljenje ili ono koje je složeno zbog neuroze, to, da on sam svako poboljšanje svog stanja koristi kao motiv za napuštanje svojih nastojanja - tada dobivate približnu, ali još uvijek nepotpunu sliku oblika i sredstava otpora, u nadvladavanju kojih se odvija svaka analiza. Ovoj sam to ki posvetio toliko opširno izlaganje zato, jer vam moram reći i da je ovo naše iskustvo s otporom neurotičara usmjereno protiv uklanjanja njegovih simptoma, i da je zapravo postalo osnova našeg dinamičkog shvaćanja neuroza. Breuer i ja smo izvorno psihoterapiju obavljali posredstvom hipnoze; Breuerova prva pacijentica u cijelosti je bila liječnica pod stanjem hipnotičkog utjecaja, a i ja sam ga u tome u potpunosti slijedio. Priznajem da se rad tada odvijao lakše i ugodnije, a i u mnogo kraćem vremenu. Ali, uspjesi su bili hiroviti, a ne trajne naravi; stoga sam na kraju hipnozu i napustio. A potom sam shvatio, da sve dok

smo se koristili hipnozom, nije bio niti mogu uvid u dinamiku ovih osje aja. Jer, to je stanje spoznaji lije nika znalo prikriti postojanje otpora. Ono ga je potiskivalo, osloba alo odre eno podru je za analiti ki rad, i zadržavalo ga na granicama tog podru ja tako, da bi postao neprobojan, sli no onako kao što sumnja radi kod opsesijske neuroze. Stoga sam se i usudio re i da se s pravom psihoanalizom zapo elo tek onda, kad smo se odrekli pomo i hipnoze.

No, ako je utvr ivanje otpora postalo toliko zna ajno, ta da ipak smijemo oprezno ostaviti i nešto prostora za sumnju, nismo li ipak bili isuviše lakomisleni u prihva anju ovih otpo ra. Možda uistinu postoje takvi slu ajevi u kojima asocijacije zakazuju iz nekih drugih razloga, možda argumenti koji se iznose protiv naših pretpostavki zaista zaslužuju unutarnje procjenjivanje njihovog sadržaja, pa inimo nepravdu kad in tektualnu kritiku analiziranog lagodno gurnemo u stranu kao otpor. Da, gospodo moja, samo - mi nismo do ovakve prosud be došli olako. Imali smo prilike da svakog takvog kriti ki na strojenog pacijenta promatramo i pri pojavljivanju, a potom i pri nestajanju jednog otpora. Naime, tijekom jednog lije enja otpor neprekidno mijenja svoj intenzitet; on uvijek raste kad se približavamo nekom novom pitanju, najja i je na vrhuncu nje gove obrade, pa iznova opada kad se dopre do rješenja tog pi tanja. Mi se tako er nikad, osim ako nismo u inili neke poseb ne tehni ke nespretnosti, ne trebamo baviti cjelokupnom mje rom otpora koju nam neki pacijent može pružiti. Mogli smo se, dakle, uvjeriti u to, da isti ovjek tijekom analize bezbroj puta odbacuje, pa potom iznova preuzima svoje kriti ko stajalište. Nalazimo li se pred time da mu do svijesti dovedemo neki novi i za njega naro ito neugodan dio nesvjesne gra e, tada on postaje izrazito kriti an; ukoliko je ranije shvatio i prihvatio mnogo toga, sada su ove tekovine kao izbrisane; u svom na

stojanju za protivljenjem pod svaku cijenu, on ponekad može pružiti sliku afektivnog slaboumnika. Ako smo mu uspjeli pomo i da dopre do nadvladavanja ovog novog otpora, tada on iznova zadobiva svoj uvid i svoje razumijevanje. Dakle, nje gova kritika nije samostalna funkcija, koju kao takvu treba ci jeniti, ve je priru ni spremnik njegovih afektivnih stavova ko jima upravlja njegov otpor. Ako mu nešto nije pravo, tada se on tome može vrlo oštroumno odupirati i pokazati vrlo kriti kim; no, ako se nešto uklapa u njegovo razmišljanje, prema tome se može pokazati vrlo lakovjernim. Možda niti svi mi nismo baš mnogo druga iji; analizirani toliko jasno pokazuje ovu ovis nost intelekta o afektivnom životu upravo stoga, što ga tijekom analize dovodimo u tako veliku nepriliku.

Na koji na in vodimo ra una o zapažanju, da se bolesnik toliko energi no odupire uklanjanju svojih simptoma i usposta vljanju normalnog tijeka u svojim duševnim procesima? Kaže mo si, da smo osjetili snažne sile, koje se odupiru promjeni sta nja; to moraju biti iste one, koje su svojedobno i izazvale to stanje. Kod simptomске tvorbe vjerojatno se doga alo nešto, što sad možemo rekonstruirati iz naših iskustava prikupljenih pri rješavanju simptoma. Još od Breuerovih zapažanja znamo da je postojanje simptoma imalo za pretpostavku, da se neki od duševnih procesa nije do kraja odvijao na normalan na in, tako da bi mogao postati svjestan. Simptom je zamjena za ono, što je tada izostalo. Sad znamo na koje mjesto treba smjestiti ono naslu eno djelovanje sila. Vjerojatno se podiglo žestoko opira nje tome, da duševni proces koji je u pitanju prodre do svijesti; stoga je i ostao nesvjestan. Kao nesvjestan, imao je mo obli kovati jedan simptom. Isto ovo nastojanje iznova se i tijekom analiti kog lije enja protivilo nastojanju, da se nesvjesno pre nese u svjesno. Ovo osje amo kao otpor. Patogeni proces koji nam se iskazuje kroz otpor, treba dobiti naziv *potiskivanje*.

O ovom procesu potiskivanja moramo sad oblikovati određene predodžbe. On je preduvjet stvaranja simptoma, ali također i još nešto, za što ne poznajemo ništa slično. Uzmemo li kao uzor jedan nagon, jedan duševni proces s težnjom da se pretvori u neku radnju, tada znamo da on može podlijevati izbjegavanju koje nazivamo odbacivanjem ili osuivanjem. Pritom mu se oduzima energija kojom raspolaže, on postaje nemotan, ali i nadalje može nastaviti postojati kao sjeanje. Istaknuto proces odlučivanja o njegovu događaju se sa znanjem bolesnikova Ja. No, posve je drugačije kad bismo zamislili da taj isti nagon podliježe potiskivanju. Tada bi on zadržao svoju energiju pa na njega ne bi ostalo nikakvo sjeanje, a proces potiskivanja odvijao bi se nezamijeľeno od bolesnikova Ja. Dakle, ovom se usporedbom nismo približili sušćini potiskivanja.

Razložiti ću vam koje su se teoretske predodžbe pokazale kao jedine iskoristive, da bi se pojam potiskivanja vezao uz jedan određeni oblik. No, za to je prije svega nužno, da od jednog posve opisnog smisla riječi »nesvjesno« napređujemo prema sistematskom smislu iste te riječi, to jest, da se odlučimo izreći i kako je svjesnost ili nescvjesnost jednog psihičkog procesa tek jedna od njegovih osobina, i to ne nužno i nedvosmislena. Ako je takav jedan proces ostao nescvjestan, tada je to zadržavanje od svjesnog vjerojatno samo nagovještaj sudbine koju je on iskusio, a ne i sama ta sudbina. Da bismo tu sudbinu osmislili, pretpostavimo da svaki duševni proces — ovdje se kasnije mora spomenuti i jedna iznimka, koju treba pridodati - prvo postoji u jednom nescvjesnom stanju ili stupnju, pa tek potom prelazi u svjesni stupanj, gotovo kao što je fotografska slika prvo negativ, a potom se kroz proces pozitiva pretvara u sliku. Ali, ne mora iz svakog negativa nastati pozitiv, a isto je tako malo nužno da se baš svaki nescvjesni proces pretvori u jedan svjesni. Izraziti ćemo to ovako - da pojedini proces prvo pripa-

da psihičkom sustavu nescvjesnog, a zatim pod određenim okolnostima može prijeći i u sustav svjesnoga.

Najgrublja predodžba o ovim sustavima za nas je i najgodnija; to je prostorna predodžba. Dakle, sustav nescvjesnog se izjednačava s jednim velikim predsobljem, kojim kao zasebna bita tumačuju duševni osjećaji. Na ovo se predsoblje naveduje jedan drugi, užiji prostor, neka vrsta salona, u kojemu boravi i svjesno. No, na pragu između u obiju prostorija svoju dužnost obavlja jedan stražar, koji prati pojedine duševne osjećaje, cenzurira ih i ne propušta u salon, ukoliko pobude njegovu negodovanje. Uviđate odmah, da baš i nema mnogo razlike odbije li stražar neki pojedini osjećaj već na samom pragu, ili ga izbacuje van nakon što je već kročio u salon. Pritom se radi samo o stupnju njegove budnosti, te o njegovom dovoljno ranom prepoznavanju. Zadržavanje uz ovu sliku dopušta nam i daljnje oblikovanje naše nomenklature. Osjećaji u predsoblju, u nescvjesnom, sakriveni su od pogleda svjesnog, jer se ono nalazi u drugoj prostoriji; stoga trebaju u početku i ostati nescvjesni. No, ako su se ipak uspjeli progurati do praga pa ih je stražar potisnuo nazad, tada su nesposobni da postanu svjesni; zato ih nazivamo *potisnutima*. Ali, i oni osjećaji koje je stražar propustio preko praga, nisu zbog toga odmah i postali svjesni; oni to mogu biti jedino ako im uspije, da na sebe privuku poglede svjesnoga. Stoga s punim pravom ovu drugu prostoriju nazivamo sustavom *predsvjesnog*. Tada postajanje svjesnim zadržava svoj posve opisni smisao. Međutim, sudbina potiskivanja kod svakog pojedinog osjećaja sadržana je u tome, što ga stražar iz sustava nescvjesnog ne propušta u sustav predsvjesnog. To je isti onaj stražar kojeg upoznajemo kao otpor kad analitičkim liječenjem pokušavamo ukloniti potiskivanje.

Sada znamo, rećete, da su ove predodžbe jednako toliko grube koliko i maštovite, a i posve nedopustive za jedan

znanstveni prikaz. Ja znam da su grube; pa i više od toga, mi znamo i da nisu to ne, i ako se jako ne varamo, tada ve imamo za njih spremnu i bolju zamjenu. Ho e li vam se i tada u i niti tako maštovitima, ne znam. Trenutno su to pomo ne predodžbe, kakva je i ona o Ampereovu ovje uljku koji pliva elektri nim strujnim krugom, i ne treba ih prezirati sve dok su iskoristive za razumijevanje naših zapažanja. Želim vas uvjeriti da ove grube zamisli - o dvije prostorije, stražaru i pragu izme u njih, te svjesnoga kao promatra a na kraju druge prostorije - ipak moraju ozna avati dalekosežno približavanje pravom stanju stvari. Tako er bih želio od vas za uti priznanje, da su naši nazivi: *nesvjesno*, *predsvjesno*, *svjesno* znatno manje ishitreni i lakši za opravdati od onih drugih, koji su se javljali kao prijedlozi ili su ve i došli u uporabu, kao: *podsvjesno*, *dosvjesno*, *uvjetno* svjesno, i sli ne.

Stoga e mi biti zna ajnije opomenete li me na to, da bi takvo jedno ure enje duševnog ustroja kakvo sam pretpostavio radi objašnjavanja neuroti nih simptoma, ipak trebalo važiti op enito, pa bi zato trebalo pružati i podatke o normalnoj funkciji. U tome ste svakako u pravu. Sad ne možemo krenuti za tim zahtjevom, no naše bi zanimanje za psihologiju simptomatske tvorbe vjerojatno doživjelo izrazit porast ukoliko bi postojala mogu nost, da se kroz prou avanje patoloških odnosa dobije objašnjenje o tako dobro prikrivenom normalnom duševnom zbivanju.

Uostalom, ne prepoznajete li ime su poduprta naša izlaganja o oba sustava, o odnosu me u njima i o svjesnom? Onaj stražar izme u nespvesnog i predsvjesnog nije ništa drugo, no *cenzo*, pod kojom smo pronašli i oblikovanje manifestnog sna, koje joj se podvrgava. Dnevni ostaci, u kojima smo prepoznali uzro nike sna, bili su predsvjesna gra a koja je u no no doba, u stanju spavanja, iskusila utjecaj nespvesnih i potis-

nutih kretanja želja, te je u zajedništvu s njima i zahvaljuju i njihovoj energiji uspjela oblikovati latentni san. Pod vladavinom nespvesnog sustava ova je gra a podvrgnuta takvoj preradi - zgušnjavanju i pomicanju - kakva je u normalnom duševnom životu, to jest u predsvjesnom sustavu - nepoznata, ili samo iznimno dopustiva. Ova raznolikost na ina rada postala je osobinom obaju sustava; odnos prema svjesnom koje je priklju eno predsvjesnom važio nam je samo kao oznaka pripadnosti jednom od ovih dvaju sustava. No, san nije neka patološka pojava; on se može pojaviti i kod svih zdravih, u okolnostima stanja spavanja. Ona pretpostavka o strukturi duševnog ustroja, koja nam dopušta da istovremeno shvatimo i tvorbu sna, a i neuroti nih simptoma, ima tako er nepobitno pravo da bude uzeta u obzir i kod normalnog duševnog života.

Toliko bismo za sada željeli re i o potiskivanju. No, ono je samo preduvjet za simptomsku tvorbu. Znamo da je simptom zamjena za nešto, što je bilo zaprije eno potiskivanjem. No, još je dalek put od potiskivanja do razumijevanja nastajanja ove zamjene. S druge strane problema, u zaklju ku o utvr iva nju potiskivanja, javljaju se sljede a pitanja: koja vrsta duševnih osje aja podliježe potiskivanju, kojim se silama ono name e, iz kojih motiva? Od ovoga nam je do sada zadano samo jedno. Kod istraživanja otpora smo uli, da on proizlazi iz sila bolesnikova Ja, iz poznatih i prikrivenih osobina njegove nara vi. Te osobine su, dakle, tako er i one, koje su se pobrinule i za potiskivanje, ili su barem u njemu sudjelovale. Sve drugo nam je još uvijek nepoznato.

Sad nam ovdje dalje pomaže ono drugo iskustvo, koje sam najavio. Iz analize možemo posve op enito navesti, što je namjera neuroti nog simptoma. Niti to vam ne e biti ništa novo, jer sam vam to ve pokazao na dva slu aja neuroze. Ali, naravno, što zna e dva slu aja? Vi imate pravo zahtijevati da vam se

to pokaže dvije stotine puta, bezbroj puta. Samo -ja to ne mogu. Ovdje iznova treba nastupiti vlastito iskustvo ili povjerenje, koje se u ovoj točki može pozvati i na podudarne podatke svih psihoanalitičara.

Prisjetite se da nas je u dva slučaja, u kojima smo simptomu podvrgli detaljnom ispitivanju, analiza uvela u ono najintimnije iz seksualnog života tih bolesnica. U prvom slučaju, osim toga, naročito jasno razaznali svrhu ili težnju istraživanog simptoma; možda je u drugom slučaju ona bila nešto prikrivenija zbog momenta, koji ćemo kasnije spomenuti. Ali, isto ono što smo vidjeli na ova dva primjera, pokazali bi nam i svi drugi slučajevi koje smo podvrgavali analizi. Svaki put nas je analiza dovodila do seksualnih doživljaja i želja oboljelih, i svaki bismo put morali ustvrditi da njihovi simptomi služe istoj svrsi. Kao ovu svrhu prepoznali smo zadovoljenje seksualnih želja; simptomi bi poslužili seksualnom zadovoljenju oboljelih, oni bi bili zamjena za to zadovoljenje kojega se u životu lišavaju.

Pomislite na prisilnu radnju naše prve pacijentice. Ženi nedostaje njen žarko voljeni suprug, s kojim zbog njegovih nedostataka i slabosti više nije mogla dijeliti život. Mora mu ostati vjerna, i nikoga drugog ne može postaviti na njegovo mjesto. Njen joj opsesijski simptom pruža ono za čime žudi, njime uzdiže svog supruga, prikriva, ispravlja njegove slabosti, a prije svega njegovu impotenciju. Taj je simptom u svojoj osnovi -jedno ispunjenje želje, isto kao i jedan san, pa čak i ono, što san baš i nije svaki put - jedno erotsko ispunjenje želje. Kod naše ste druge pacijentice mogli prepoznati barem to, da njen obred želi onemogućiti ili otkloniti snošaj roditelja, kako iz njega ne bi došlo do nekog novog djeteta. Također ste pogodili i to, kako ona u osnovi teži za tim da sama dospije na mjesto majke. Dakle, opet uklanjanje smetnji u seksualnom

zadovoljenju, te ispunjenje vlastitih seksualnih želja. Ono nagoviješteno je poteško i biti govora uskoro.

Moja gospodo! Želim izbjeći i potrebu da naknadno u svojim odstupanjima od općenitosti svojih tvrdnji pa vas stoga upozoravam na to, da je sve što vam ovdje iznosim o potiskivanju, simptomskoj tvorbi i značenju simptoma prikupljeno na tri oblika neuroza - na histeriji strepnje, histeriji konverzije i opsesijskoj neurozi, te da za sada i važi samo za ova tri oblika. Ove tri bolesti, koje smo kao jednu grupu navikli nazivati imenom »neuroze prijenosa«, ujedno opisuju i područje na kojem se može obavljati psihoanalitička terapija. Ostale neuroze psihoanaliza slabije proučavala; kod jedne je takve grupe razlog za odustajanje bila nemogućnost terapijskog utjecaja. Također nemojte zaboraviti niti to, da je psihoanaliza još vrlo mlada znanost, da zahtijeva mnogo truda i vremena za pripremu te da se još prije malo vremena oslanjala samo na dva oka. Pa ipak, već smo na svim mjestima u stanju prodirati i u razumijevanje ovih ostalih bolesti, koje nisu neuroze prijenosa. Nadam se da ću vam još moći predložiti i to, kakva proširenja doživljavaju naše pretpostavke i rezultati prilikom usklađivanja s tom novom granom, te vam pokazati da ova daljnja istraživanja nisu dovela do proturječnosti, već do uspostavljanja viših cjelovitosti. Dakle, ako sve ovo što sada govorimo važi za tri neuroze prijenosa, tada mi prvo dopustite da uvećam vrijednost simptoma jednom novom objavom. Naime, jedno usporedno istraživanje o povodima oboljenja dalo je ishod, koji se može izraziti kroz formulu, da te osobe oboljevaju od *uskrate* na bilo koji način, kad im stvarnost ne pruža zadovoljenje njihovih seksualnih želja. Uvidjeli smo koliko se oba ova rezultata dobro podudaraju jedan s drugim. Simptomi se tada uistinu moraju shvatiti tek kao zamjensko zadovoljenje za ono, što nedostaje u životu.

Sigurno je da postoje još mnogi mogu i prigovori protiv stava, da su neuroti ni simptomi zamjensko seksualno zadovoljenje. Još danas u obraditi dva od njih. Kad i sami analitički pregledate ve i broj neuroti ara, možda ete me, odmahuju i glavom, izvijestiti: »Kod jednog niza slu ajeva to uop e nije to no; ini se prije, da simptomi imaju upravo obrnutu namjeru, da isklju e ili uklone seksualno zadovoljenje.« Ne u osporavati to nost vašeg tuma enja. Psihoanaliti ko stanje stvari rado se pokazuje ponešto složenijim, no što bi nam to moglo biti drago. Kad bi ono bilo tako jednostavno, vjerojatno ne bi bila potrebna psihoanaliza da bi ga se iznijelo na svjetlost. Ve i nekoliko crta obreda kod naše druge pacijentice zaista dopušta da razaznamo ovaj asketski karakter, neprijateljski nastrojen spram seksualnog zadovoljenja, primjerice - kad uklanja sve satove, što ima magi an smisao izbjegavanja no nih erekcija, ili kad želi sprije iti padanje i razbijanje posuda, što je opet izjedna eno sa zaštitom vlastite nevinosti. U drugim slu ajevima obreda postelje, koje sam imao prilike analizirati, ovaj je negativni karakter bio izražen i mnogo više; obred se u cijelosti mogao sastojati od propisanih mjera za obranu od seksualnih prisje anja i iskušenja. U me uvremenu, smo ve toliko esto u psihoanalizi iskusili da suprotnosti ne zna e odmah i proturje nosti. Zato bismo našu tvrdnju mogli proširiti tako, da simptomi namjeravaju posti i ili seksualno zadovoljenje ili obranu od njega, te da kod histerije u cijelosti prevladava pozitivan karakter koji ispunjava želje, a kod opsesijske neuroze onaj negativni, asketski. Ako simptomi mogu poslužiti i seksualnom zadovoljenju, a i njegovoj suprotnosti, tada ova dvojakost ili polaritet ima odli nu utemeljenost u jednom dijelu svog mehanizma, koji još nismo mogli spomenuti. To su, naime, kako emo uti, rezultati kompromisa, proizašli iz me usobnog djelovanja dviju su-

protnih težnji, pa jednako tako zastupaju potisnuto ali i ono što potiskuje i što je sudjelovalo u njihovom nastajanju. Ovo zastupanje može tada biti više u korist jednog ili drugog smisla, i samo rijetko taj utjecaj potpuno nedostaje. Kod histerije se susretanje obiju namjera uglavnom postiže u istom simptomu. Kod opsesijske neuroze, oba se dijela esto razdvajaju; tada je simptom dvovremenski, sastoji se od dvije akcije - jedne za drugom, koje jedna drugu potiru.

Ne emo baš tako lako razriješiti jednu drugu poteško u. Kad pregledate ve i niz tuma enja simptoma, vjerojatno ete u po etku procijeniti da se pojam zamjenskog seksualnog zadovoljenja kod njih proširio do svojih krajnjih granica. Ne ete propustiti naglasiti, da ovi simptomi ne nude ništa stvarno za zadovoljenje, da se dosta esto ograni avaju na oživljavanje nekog osjeta ili prikazivanje jedne fantazme iz neke seksualne cjeline. Nadalje, da navodno seksualno zadovoljenje tako esto pokazuje jednu djetinjastu i bezvrijednu narav, da se možda približava masturbacijskom inu ili pak podsje a na prljave nepristojnosti koje se zabranjuju ve i djeci, i od kojih ih odvikavamo. I još ete povrh toga izraziti i svoju za u enost, jer se seksualnim zadovoljenjem želi nazvati nešto, što bi se možda prije trebalo opisati kao zadovoljenje okrutnih ili odbojnih prohtjeva, koji bi se i sami trebali nazvati neprirodni ma. U ovim posljednjim to kama, moja gospodo, ne emo postiti i suglasnost prije nego što seksualni život ovjeka ne podvrgnemo temeljitom istraživanju i pritom ne utvrdimo, što se sve ima pravo nazivati seksualnim.

XX. predavanje SEKSUALNI ŽIVOT LJUDI

Moje dame i gospodo! Ipak bi trebalo pomisliti, da nema dvojbi o tome što bi trebalo podrazumijevati pod »seksualnim«. Prije svega, seksualno je ipak ono nepristojno, ono, o čemu se ne smije govoriti. Prije ali su mi da su jednom u enici nekog poznatog psihijatra namjeravali uvjeriti svoga u čitelja u to, da simptomi histeričnih tako često predstavljaju seksualne stvari. U toj su ga namjeri doveli do postelje jedne histerične žene, čiji su napadi očividno podražavali postupak porođaja. No, on je, odbacujući i, izjavio: »Pa, porođaj ipak nije ništa seksualno.« Uistinu, porođaj i ne mora po svaku cijenu biti nešto nepristojno.

Primjećujem da mi zamjerate, što sam se našalio s ovako ozbiljnim stvarima. No, to baš i nije samo šala. Ozbiljno, nije lako navesti što sve obuhvaća sadržaj pojma »seksualno«. Sve ono, što je povezano s razlikom između u obaju spolova, možda bi bilo jedino to, no, no, vi ćete iznaći da je to bezbojno i pretežno opsežno. Ako u središte stavite seksualni čin, možda ćete izjaviti da je seksualno sve ono što se bavi tijelom u namjeri postizanja zadovoljstva, i to naročito spolnim dijelovima drugog spola, te u krajnjem smislu smjera ka sjedinjenju genitalija i izvođenju spolnog čina. Ali, tada zaista niste jako udaljeni od izjednačenja seksualnog s nepristojnim, pa onda i porođaj stvarno ne pripada seksualnom. No, ako razmnožavanje sma-

trate jezgrom seksualnosti, tada nalijeće na opasnost da isključite velik broj stvari koji nije usmjeren na razmnožavanje, a ipak je posve sigurno seksualan, kao što je masturbacija, pa čak i cjelivanje. No, mi smo već naviknuti na to, da pokušaji definiranja uvijek dovode do poteškoća; odustanimo radije od toga da to popravimo upravo u ovom slučaju. Možemo namislivati da se u razvitku pojma »seksualno« dogodio nešto, što je prema jednom zgodnom izrazu H. Silberera za posljedicu imalo »grešku u prikrivanju«. U cjelini, mi i nismo posve bez pokazatelja o onome, što ljudi nazivaju seksualnim.

Nešto, što je sastavljeno od uzimanja u obzir suprotnosti spolova, pribavljanja zadovoljstva, funkcije razmnožavanja i prirode nepristojnog koja se drži u tajnosti, bit će dostatno za sve praktične potrebe u životu. No, to više nije dovoljno i za znanost. Jer, zahvaljujući i podrobnim, zasigurno samo požrtvovanim samosvladavanjem, omogućenim proučavanjima grupa ljudi i pojedinaca, postalo nam je poznato da njihov »seksualni život« na najupadljiviji način odstupa od uobičajene prošlosti. Jedni su od ovih »nastranih« takore i izbrisali iz svog programa razliku među spolovima. Samo njima jednak spol može pobuditi njihove seksualne želje; drugi spol, a posebice dijelovi njegovih spolnih organa njima uopće ne predstavljaju spolni objekt, a u ekstremnim slučajevima čak i predmet gnušanja. Oni su se time, naravno, odrekli bilo kakva sudjelovanja u razmnožavanju. Takve osobe nazivamo homoseksualcima ili invertiranima. To su muškarci i žene, inače vrlo često - ne i uvijek - besprijekorno građani, intelektualno i etički visoko razvijeni, podvrgnuti jedino ovoj jednoj, sudbomosnoj razlici. Oni se kroz usta svojih znanstvenih glasnogovornika prikazuju kao posebna varijanta ljudske vrste, kao »treći spol« koji ravnopravno stoji uz ostala dva. Možda ćemo imati priliku kritički ispitati njihove zahtjeve. Naravno da oni

nisu, iako bi to rado željeli ustvrditi, »cvijet« ovje anstva, ve imaju najmanje barem isto onoliko manje vrijednih i beskorisnih pojedinaca, koliko i oni, koji su u seksualnom smislu druga ije nastrojani.

Ove nastrane osobe poduzimaju sa svojim seksualnim objektom barem otprilike isto ono, što i normalne osobe sa svojim. No, sada slijedi dugi niz abnormalnih osoba, ije se seksualne djelatnosti sve više udaljavaju od svega, što se razumnom ovjeku ini poželjnim. U svojoj raznovrsnosti i neobičnosti one su usporedive samo s grotesknim nakazama koje je P. Breughel naslikao kao iskušenje svetog Antuna, ili s nestalim bogovima i vjernicima, kojima G. Flaubert dopušta da prolaze pored njegovog pobožnog pokajnika. Njihova vrea vapi za nekom vrstom reda, kako nam se sva osjetila ne bi zbunila. Dijelimo ih u one kod kojih se seksualni objekt izmijenio, kao kod homoseksualaca, te u one druge, kod kojih se u prvom redu izmijenio seksualni cilj. Prvoj grupi pripadaju oni, koji su se odrekli sjedinjenja obiju vrsta genitalija, pa kod partnera u seksualnom inu njegov spolni organ zamjenjuju nekim drugim dijelom ili podrujem tijela; pritom se ne osvrću na nedostatak organskog ustroja, niti na uzdržavanje zbog gnušanja (usta, analni otvor umjesto rodnice). Potom slijede drugi, koji se još uvijek zadržavaju na spolnim organima, ali ne zbog njihove seksualne uloge, ve zbog drugih funkcija u kojima sudjeluju iz anatomskih razloga i zbog blizine u smještaju. Na njima uvi amo da i funkcije izbacivanja, koje smo ve i kod djeteta uspjeli ukloniti kao nepristojne, privla e na sebe itavo njihovo seksualno zanimanje. Zatim drugi, koji su od spolnog organa uop e posve odustali te na njegovo mjesto uzdigli neki drugi dio tijela kao žu eni objekt - ženske grudi, stopalo, uvojak kose. U daljnjem slijedu su oni, kojima ak niti dio tijela ne zna i ništa, ali im zato neki odjevni pred-

met ispunjava sve želje - cipela, komad bijelog rublja, fetišti. Dalje su na redu osobe koje, istina, žude za itavim objektom, ali pred njega postavljaju posve određene, udnovate ili jezive zahtjeve, pa ak i takve, da se mora pretvoriti u nepomi no truplo bez obrane, te ga pod zlo ina kom prisilom i ine takvim, da bi u njemu mogli uživati. Dosta strahota s ove strane!

Drugo mnoštvo predvode oni nastrani, koji su kao cilj svojih seksualnih želja postavili ono, što je ina e uobičajeno samo uvodna i pripremna radnja. Dakle, oni koji naginju gledanju i dodirivanju druge osobe, ili promatranju njenih intimnih djelatnosti, ili koji razotkrivaju vlastite dijelove tijela koje bi trebalo sakrivati, sve u nekom mračnom otkivanju da e ih druga strana nagraditi istom takvom uslugom. Potom slijede zagonetni sadisti, ije nježne žudnje ne poznaju nikakva drugog cilja, ve nanositi svom objektu boli i patnje, i to od nagovještaja poniženja pa sve do teških tjelesnih povreda, te - kao zbog izravnjanja, njihova suprotnost - mazohisti, iji je jedini užitek da od svog ljubljenog objekta otrpe sva poniženja i patnje kako u simboličkom, tako i u stvarnom obliku. I drugi, kod kojih se više ovakvih neuobičajenih uvjeta ujedinjuje i ukršta, a kona no moramo još otkriti i to, da svaka od ovih grupa postoji dvostruko; naime, da pored jedne, koja svoje seksualno zadovoljenje traži u stvarnosti postoji i druga, koja se zadovoljava time da samo zamišlja takva zadovolženja, koja uop e ne treba neki stvarni objekt, ve ga može zamijeniti maštanjem.

Pritom se ne može podvrgnuti niti najmanjoj dvojbi da je u ovim ludostima, neobičnostima i jezovitostima uistinu na djelu - seksualno djelovanje tih ljudi. Ne samo što ih oni sami shvaćaju takvim, pa osjećaju taj zamjenski odnos, ve i mi trebamo sebi reći da to u njihovu životu igra onakvu ulogu,

kakvu normalno seksualno zadovoljenje ima u našem; podno se iste, a po esto i ogromne žrtve, pa se i u grubim, kao i u finijim pojedinostima može pratiti gdje se te abnormalnosti oslanjaju na normalno, a gdje od njega odstupaju. Ne možete izbjeći niti to, da se tu iznova nailazi na karakter neprirodno, povezan sa seksualnim djelatnostima; ali, on je ovdje uglavnom prerastao u besramno.

A sad, moje dame i gospodo, kako se mi postavljamo prema ovim neuobičajenim vrstama seksualnog zadovoljenja? Ogorčenje, iskazivanje našeg osobnog negodovanja i uvjeravanja da mi sami ne dijelimo takve požude - o to ne mogu uiniti mnogo. O tome nas se niti ne pita. Na kraju, to je jedno pojavno područje, kao i svako drugo. Odbijaju i izgovor, kao što je: »Pa, to su samo rijetkosti i kurioziteti«, i sam bi se mogao lako odbaciti. Naprotiv, radi se o zaista ustalim, vrlo rasprostranjenim pojavama. Ali, kad bi nam netko želio reći da se zbog njih ne trebamo smesti u svojim stavovima o seksualnom životu, jer svi oni u cjelini predstavljaju tek zabluda i zastranjenja seksualnog nagona, tada bi na mjestu bio jedan ozbiljan odgovor. Ne možemo li razumjeti ove bolesne pojavnosti seksualnosti i povezati ih s normalnim seksualnim životom, tada također ne razumijemo niti normalnu seksualnost. Ukratko, ostaje neizbježnom zadaća, da se izvrši cjeloviti teoretski obradom mogućnosti spomenutih nastranosti i njihovoj povezanosti s takozvanom normalnom seksualnošću.

U tome će nam pomoći jedna spoznaja i dva nova otkrića. Za onu prvu zahvaljujemo Iwanu Blochu; ona opravdava shvaćanje svih ovih nastranosti kao »znakova degeneracije« kroz dokaz, da se do ovih zastranjenja od seksualnog cilja, do takvog oslabljenja odnosa prema seksualnom objektu dolazi vrlo oduvijek, još od svih nama poznatih vremena, i to kod svih

- i onih najprimitivnijih, a i kod visoko civiliziranih naroda, postigavši ponekad čak i trpeljivost te opet uvažavanje. Oba otkrića uinjena su povodom psihoanalitičkih proučavanja neurotika, i na odluku i na in moraju utjecati na naše shvaćanje seksualnih nastranosti.

Rekli smo da su neurotični simptomi zapravo zamjenska seksualna zadovoljenja, a ja sam vam nagovijestio kako se potvrđivanje ovog stava kroz analizu simptoma sudariti s ponekom poteškoćom. On je, naime, opravdan tek onda, kad pod »seksualno zadovoljenje« uključimo i takozvane nastrane seksualne potrebe, jer nam se takvo jedno tumačenje simptoma nameće iznenađujućom ustalenošću. Zahtjevi homoseksualaca ili invertiranih da ih se smatra iznimkama propadaju odmah čim otkrijemo da dokaz o postojanju homoseksualnih osjećaja nije promašio niti kod jednog jedinog neurotika, te da je dobar broj simptoma zapravo izrazio tu prikrivenu inverziju. Oni koji sami sebe nazivaju homoseksualcima ipak su samo svjesno i manifestirano invertirani, pa njihov broj nestaje pred brojem prikriveno homoseksualnih osoba. Ali, mi smo primorani da odabiranje objekta unutar vlastitog spola smatramo gotovo redovitim razvijanjem ljubavnog života, pa sve više učimo kako mu treba pridati naročito velik značaj. Sigurno, time nisu uklonjene razlike između manifestirane homoseksualnosti i normalnog ponašanja; i nadalje ostaje njihovo praktično značenje, ali se njihova teoretska vrijednost znatno smanjuje. Za jednu određenu bolest, paranoju, koju više ne možemo ubrajati u neuroze prijenosa, čak i pretpostavljamo da u pravilu proizlazi iz pokušaja obrane od isuviše snažnih homoseksualnih osjećaja. Možda se još prijedlaže da je jedna od naših pacijentica u svojoj prisilnoj radnji podražavala muškarca, svog vlastitog napuštenog supruga; takva jedna proizvodnja simptoma u osobi muškarca vrlo je

uobičajena kod neurotičarki žena. I iako se to ne može pripisati homoseksualnosti, ipak ima mnogo toga što je povezano s njenim pretpostavkama.

Kako vjerojatno znate, histerijska neuroza može svoje simptome iskazati na svim sustavima organa i time im poružiti sve funkcije. Analiza pokazuje da pritom do izražaja dolaze svi nagoni koji su nazvani nastranima, i koji spolni organ žele zamijeniti drugim organima. Kod toga se ovi drugi organi ponašaju kao zamjena za genitalije; upravo smo kroz simptomatiku histerije dospjeli do shvaćanja da se tjelesnim organima, osim njihove funkcionalne uloge, mora pripisati i jedno seksualno - erogeno - značenje, te da i oni biti omeđeni u ispunjenju svoje prve zadaće, ako ih druga isuviše izrabljuje. Nbrojeni osjeti i inervacije (veze organa sa središnjim živanim sustavom, op.p.) s kojima se susrećemo kao sa simptomima histerije, i to na organima koji naoko nemaju nikakve veze sa seksualnošću, otkrivaju nam tako svoju prirodu kao ispunjenja nastranih seksualnih pobuda, kod kojih su drugi organi sebi prigrabili značenje dijelova spolnih organa. Potom također uviđamo, na kako raznolike načine mogu upravo organi za uzimanje i izlučivanje hrane postati nositeljima seksualnog podražaja. To je, dakle, isto ono što su nam pokazale i nastranosti, samo što se to kod njih moglo zapaziti očevidno i bez muke, dok kod histerije prvo moramo krenuti zaobilaznim putem preko tumačenja simptoma, pa potom doći ne nastrane seksualne pobude ne pripisujemo svijesti pojedinačno, već ih smještamo u njihovo nesvjesno.

Između mnogih oblikovanja simptoma pod kojima nastupa opsesijska neuroza, kao najvažniji se dokazuju oni izazvani porivom isuviše jakih sadističkih, dakle - po svom cilju nastranih seksualnih pobuda; ovi simptomi uglavnom služe obrani od tih želja, kako to i odgovara strukturi opsesijske

neuroze, ili izražavaju borbu između zadovoljenja i obrane. No, pritom niti samo zadovoljenje ne ostaje kratkih rukava; ono se zaobilaznim putevima zna nametnuti ponašanju oboljelih, pa se rado okreće protiv njihove vlastite osobe, pretvarajući ih tako u mučitelje samih sebe. Ostali oblici neuroze, oni mudrijaški, odgovaraju pretjeranom seksualiziranju činova koji se inače kao pripreme uklapaju u put normalnog seksualnog zadovoljenja - željeti vidjeti, dodirivati i istraživati. Veliko značenje strepnje od dodira i opsesije pranjem ovdje nalazi svoje razjašnjenje. Neslućeno velik dio prisilnih radnji svodi se na masturbaciju kao prikriveno ponavljanje, i na modifikaciju, jer je poznato da ona, kao jedina slabo oblikovana radnja, prati najraznovrsnije oblike seksualnih fantazmi.

Ne bih trebao uložiti mnogo truda u to, da vam predstavim i mnogo prisniji odnos između nastranosti i neuroze, ali vjerujem da i nam i ovo izrećeno do sada biti dostatno za našu namjeru. No, moramo se sjetiti toga da prema ovim razjašnjenjima o tumačenju simptoma ne precijenimo u stalost i intenzitet nastranih sklonosti ljudi. Uvjerite se da se u oskudici normalnog seksualnog zadovoljenja može i neurotičarki oboljeti. Ali, kod stvarne se oskudice potreba prebacuje na abnormalne puteve seksualnih uzbuđenja. Kasnije ćete moći uvidjeti kako to ide. U svakom slučaju, razumijete da se kroz takvo jedno »kolateralno« suzbijanje nastrane pobude moraju uiniti snažnijima, no što bi se činile kad se normalnom seksualnom zadovoljenju ne bi suprotstavila neka stvarna prepreka. Slićan se jedan utjecaj može, uostalom, prepoznati i kod manifestiranih nastranosti. One se u nekim slučajevima izazivaju ili aktiviraju time, da se pred normalno zadovoljenje seksualnog nagona zbog trenutnih okolnosti ili trajnijih društvenih uređenja postavljaju prevelike prepreke. U ostalim slučajevima su sklonosti k nastranosti, naravno, posve neovisne o takvim

okolnostima; za tog su pojedinca one gotovo normalan na in seksualnog života.

Možda u ovom trenutku imate dojam da smo više zamrili, nego li razjasnili odnos izme u normalne i nastrane seksualnosti. Ali, pridržavajte se sljede eg razmišljanja: ako je to no da stvarna otežanost ili nedostatak normalnog seksualnog zadovoljenja izvla i na vidjelo sklonosti ka nastranostima i kod onih osoba, koje ih ina e nisu pokazivale, tada se kod tih osoba treba prihvatiti nešto, što je sklonost nastranostima; ili, želite li tako, one su kod njih ve morale postojati u prikrivenom, latentnom obliku. No, ovim putem stižemo i do druge novosti koju sam vam nagovijestio. Naime, psihoanaliti ko istraživanje bilo je primorano da se pobrine i za seksualni život djeteta, i to zato, jer sje anja i pomisli prilikom analize simptoma redovito odvođe i u rane godine djetinjstva. Ono što smo pritom zaklju ili potom se, to ku za to kom, i potvrdilo neposrednim promatranjima na djeci. Tako se došlo do toga, da su sve sklonosti nastranostima ukorijenjene još u djetinjstvu, da su im sklona i djeca, te da se u svojoj nezrelosti njima i bave u odgovaraju oj mjeri, ukratko - da nastrana seksualnost nije ništa drugo, nego li uve ana i na svoje pojedina ne podražaje razložena infantilna seksualnost.

Sada ete na nastranosti vjerojatno gledati u jednom drugom svjetlu, te više ne ete mo i zanemariti njihovu povezanost sa seksualnim životom ljudi, osim po cijenu kakvih izne na enja i kakvog neugodnog nesuglasja s vašim osje ajem! Vi ete zasigurno biti skloni tome da u po etku sve osporite - injenicu da djeca imaju nešto, što se smije ozna iti kao seksualni život, ispravnost naših promatranja i opravdanje, da se u ponašanju djece pronalazi srodstvo s onim, što se kasnije osu uje kao nastranost. Dopustite, dakle, da vam prvo razjasnim motive vašeg opiranja, te da vam potom izložim

ishode naših zapažanja. To, da djeca nemaju nikakvog seksualnog života - seksualnih uzbu enja, potreba i neku vrstu zadovoljenja, ve da bi ga iznenada trebala ste i izme u svojih 12 i 14 godina, bilo bi - nevezano sa svim prou avanjima - biološki isto onoliko nevjerojatno, ak besmisleno, kao i to, da sa sobom na svijet nisu stigla ni sa kakvim spolnim organima, ve su im oni izrasli u vrijeme puberteta. Ono, što se u to doba kod njih budi, to je funkcija razmnožavanja, koja se za svoje svrhe služi ve postoje om tjelesnom i duševnom gra om. Vi upadate u zabludu, pobrkali ste me usobno seksualnost i razmnožavanje, a time zatvarate put do razumijevanja seksualnosti, nastranosti i neuroza. No, ova je zabluda tendenciozna. Za udo, izvor joj je u tome, da ste i vi sami bili djeca, i kao djeca ste podlegli utjecaju odgoja. Naime, me u svoje najvažnije odgojne zada e društvo na sebe mora preuzeti i obuzdavanje, ograni avanje seksualnog nagona kada on izbije kao poriv za razmnožavanjem, te njegovo podvrgavanje pojedina noj volji koja je jednaka društvenoj zapovjedi. Ono tako er ima i interes u tome, da se njegov potpuni razvitak odgodi sve dok dijete ne dosegne odre eni stupanj intelektualne zrelosti, jer u punom izbijanju seksualnog nagona i odgoj prakti ki nalazi svoj kraj. Ina e bi nagon probio sve nasipe, i otplavio naporno izgravano djelo kulture. Niti zada a - obuzdati ga - tako er nikad nije lagana, jer sad uspijeva preslabo, a sad opet isuviše dobro. Motiv ljudskog društva u osnovi je ekonomski; kako ono nema dovoljno namirnica da bi se njegovi lanovi održali i bez svog rada, broj lanova se mora ograni iti, a njihova se energija sa seksualnih djelatnosti treba skrenuti na rad. Dakle, ona vje na, pradavna nevolja života, koja se nastavlja i u sadašnjosti.

Vjerojatno je iskustvo odgojiteljima pokazalo, da je zada a - podvrgnuti poslušnosti seksualnu želju novog naraštaja -

rješiva samo onda, ako se s ovim utjecanjima zapo ne vrlo ra-
no; stoga se ne eka oluja puberteta, ve se zahva a i u onaj
seksualni život djece, koji je priprema. U toj se namjeri djeci
zabranjuju i oga uju gotovo sve infantilne seksualne djelatno-
sti; postavlja se idealan cilj - da se život djeteta oblikuje aseksualno; to je tijekom vremena kona no dovelo do toga da se
ono uistinu i po elo smatrati aseksualnim, pa je to znanost
potom objavila i kao svoje u enje. Da se ne bi dospjelo u pro-
turje nost sa svojim uvjerenjem i stavovima, previ aju se
seksualne djelatnosti djeteta, što nije zanemariv posao, ili se u
znanosti zadovoljavaju time, da ih druga ije doživljavaju. Di-
jete važi kao isto, nevino, i tko god ga opisao druga ijim,
smije biti optužen kao bezbožni zlo inac prema nježnim i sve-
tim osje ajima ovje anstva.

Djeca su jedina koja ne sudjeluju u ovim obi ajima; u pu-
noj naivnosti izražavaju svoja animalna prava, i uvijek iznova
dokazuju da tek moraju prevaliti svoj put do isto e. Doista je
neobi no da osporavatelji dje je seksualnosti ne popuštaju
zbog toga u odgoju, ve da upravo oni pod nazivom »dje jih
neprirodnosti« najstrože progone izražavanja onoga, emu po-
ri u postojanje. Od velikog je teoretskog zna aja tako er i to,
da se upravo ono doba života koje najžustrije opovrgava pred-
rasudu o aseksualnom djetinjstvu - a to su dje je godine, do
pete ili šeste - potom kod najve eg dijela osoba prekriva ko-
prenom amnezije, koju temeljito razdire tek analiti ko is-
traživanje, iako je postala providna ve i ranije, kod pojedinih
tvorbi snova.

Sad u vam navesti sve ono, što se može najjasnije raza-
znati od seksualnog života djeteta. Dopustite mi da u ovu
svrhu uvedem i pojam *libido*. Posve sukladno *gladi*, libido tre-
ba ozna avati silu kojom se iskazuje nagon, a ovdje se radi o
seksualnom nagonu, istom onakavom, kakav je kod gladi na-

gon za hranom. Za ostale pojmove, kakvi su seksualno uzbu-
enje i zadovoljenje, nije potrebno razjašnjavanje. Da se upra-
vo kod seksualnih djelatnosti dojen eta najviše koriste tuma-
enja, lako ete uvidjeti i sami, ili možda to iskoristiti kao
prigovor. Ova se tuma enja dobivaju na temelju analiti kih
istraživanja, prate i simptome unazad. Prvi podražaji seksual-
nosti pokazuju se kod dojen eta u oslanjanju na ostale životno
važne funkcije. Njegov je glavni interes, kako znate, usmjeren
na primanje hrane; kad sito zaspi na grudima majke, pokazuje
onakav izraz blaženog zadovoljstva koji e se kasnije pon-
vljati nakon doživljavanja seksualnog orgazma. No, to bi bilo
premalom, da se na tome utemelji neki zaklju ak. Ali, mi zamje-
ujemo da dojen e želi ponavljati radnju uzimanja hrane, ne
zahtijevaju i pritom novu hranu; ono se, dakle, tada više ne
nalazi pod porivom gladi. Kažemo da ono siše ili cucla svoju
dudu-varalicu, a to - da i u ovoj okolnosti, s tom radnjom
iznova tone u san, i to s istim onim blaženim izrazom, pokazu-
je nam da mu je zadovoljstvo donijela djelatnost *sisanja* sama
za sebe. Poznato je i da se ono ubrzo navikava na nju, i da ne
može zaspati bez sisanja dudice. Seksualnu prirodu ove radnje
prvi je ustanovio jedan stari pedijatar iz Budimpešte, dr.
Lindner. inisi se da i oni njegovatelji djece, koji ne namjerava-
ju zauzimati teoretske stavove, ocjenjuju to sisanje na sli an
na in. Oni ne sumnjaju da ono služi samo postizanju ugone,
smještaju ga u dje je nepodopštine i raznim neugodnim doj-
movima primoravaju dijete da ga se odrekne, kad se ve ne
želi odre i samih nepodopština. Otkrivamo, dakle, da dojen e
obavlja radnje koje nemaju nikakvu drugu namjeru, osim da
postignu ugodu. Vjerujemo da ono tu ugodu prvo doživljava
kroz uzimanje hrane, no i da brzo nau i razdvojiti je od tog
uvjeta. Postizanje ugone možemo povezati jedino s nadraži-
vanjem zone usta i usnica, pa ove dijelove tijela nazivamo *ero-*

genim zonama, a ugodu koja se postiže sisanjem nazivamo *seksualnom*. O opravdanosti ovih naziva zasigurno morati još raspravljati.

Kad bi se dojen e moglo izražavati, tada bi sigurno radnju sisanja na maj inim grudima priznalo kao daleko najvažniju u životu. Pa i nije baš u krivu što se njega ti e, jer kroz ovu radnju ono odjednom zadovoljava svoje obje velike životne potrebe. Potom iz psihoanalize otkrivamo, i to ne bez iznenađenja, koliko od psihi kog zna enja ove radnje ostaje sačuvano tijekom itavoga života. Sisanje na maj inim grudima postat e izvorišna to ka cjelokupnog seksualnog života, ne dosegnut uzor svakog kasnijeg seksualnog zadovoljstva, na koji se u mašti dosta esto vra a u trenucima nevolje. Ono uključuje maj ine grudi kao prvi objekt seksualnog nagona; ne mogu vam pružiti dostatnu predodžbu o tome, koliko je ovaj prvi objekt zna ajan za bilo kakvo kasnije pronalaženje objekta, koliko dubinskih djelovanja iskazuje u svojim lutanjima i zamjenama za nj, pa i na najudaljenijim područjima našeg duševnog života. Ali, prije svega, dojen e odustaje od djelatnosti sisanja, pa ga zamjenjuje nekim dijelom svoga tijela. Dijete siše palac, siše vlastiti jezik. Time pri postizanju ugone postaje neovisno o odobravanju svijeta izvana, a osim toga izvla i i poja ava uzbu ivanje i jedne druge tjelesne zone. Erogene zone nisu podjednako darežljive; stoga postaje važan doživljaj, kako izvještava Lindner, kad dojen e prilikom istraživanja po svom tijelu otkriva naro ito nadražljiva mjesta svojih spolnih organa, ime pronalazi put od sisanja do onanije.

Ocjenjuju i sisanje dojen eta, ve smo se upoznali s dvije odlučujuće osobine infantilne seksualnosti. Ono se pojavljuje u oslanjanju na zadovoljenje velikih organskih potreba, pa se po naša *autoerotski*, što zna i da traži i pronalazi svoje objekte na vlastitu tijelu. Ono što se najjasnije pokazalo pri uzimanju hra-

ne, djelomično se ponavlja i kod obavljanja nužde. Zaključujemo da dojen e doživljava osjećaje ugone i pri pražnjenju mjehurica i crijevnih sadržaja, te da uskoro po inje nastojati izvoditi ove radnje tako, da mu odgovaraju im nadraživanjem sluznih erogenih zona donose što je moguće ve u ugodu. U ovoj točki po prvi put vanjski svijet nastupa kao ograničavajuća, njegovoj težnji za ugodom neprijateljski nastrojena snaga, kako je to spoznao oštroumni Lou Andreas, te mu time dopušta da naslućuje kasnije vanjske, ali i unutarnje borbe. Ono ne smije svoje ekskrete ispuštati u trenutku kad bi samo to željelo, već tek kada to odrede druge osobe. Da bi ga se potaklo na odustajanje od ovog izvora ugone, sve što se ti e ovih funkcija mu se opisuje kao nepristojno, predodređeno za držanje u tajnosti. Ono ovdje treba, prije svega, zamijeniti društvenu prihvatljivost za ugodu. Njegov odnos prema samim izlucima od samog je početka bio posve drugačiji. Ne osjeća gnušanje prema svom izmetu, cijeni ga kao jedan dio svoga tijela od kojega se ne rastaje lako, i koristi ga kao prvi »poklon« da bi nagradilo osobe koje naročito voli. Pa i kad se odgajanjem uspije u namjeri da ga se udalji od ovih sklonosti, ono nastavlja poštovati izmet kroz »poklon« i »novac«. Nasuprot tome, čini se da na svoju djelotvornost pri uriniranju gleda s naročitim ponosom.

Znam da ste me već odavno željeli prekinuti, da bi mi doviknuli: »Dosta tih ne uvenosti! Pražnjenje stolice trebalo bi biti izvor seksualnog zadovoljenja i ugone, koje obavlja već i dojen e! A izmet jedna dragocjena supstancija, ili bar neka vrsta spolnog organa! Ne vjerujemo u to, ali razumijemo zbog čega su pedijatri i pedagozi odbacili psihoanalizu i njene rezultate tako daleko od sebe.« Ne, gospodo moja! Vi ste samo zaboravili da sam vam želio izložiti činjenice infantilnog seksualnog života radi povezivanja s činjenicama seksualnih nasljednosti. Zašto ne biste trebali znati, da bar kod jednog

velikog broja odraslih, i homoseksualnih i heteroseksualnih, uistinu u spolnom snošaju preuzima ulogu rodnice? Te da postoje mnogi pojedinci, koji itav svoj život zadržavaju osje aj punog užitka prilikom pražnjenja stolice, ne opisuju i ga uopće tako neznatnim? A što se ti e zanimanja za in defekacije i ugodu pri promatranju defekacije nekog drugog, to možete uti da vam potvrđuju i sama djeca, kad postanu nekoliko godina starija i kad vam o tome mogu pripovijedati. Naravno, ne smijete prije toga djecu sustavno zastrašiti, jer e ina e dobro razumjeti da o tome treba šutjeti. I za druge stvari, u koje ne želite vjerovati, upu ujem vas na rezultate analize i izravnog proučavanja djece, te vam kažem da je prava jedna vještina ne vidjeti sve ovo, ili pak vidjeti drugačijim. Nemam uopće ništa protiv toga postane li vam jako uo lživom srodnost dje njih seksualnih djelatnosti sa seksualnim nastranostima. To se, u stvari, razumije samo po sebi; jer, ako dijete uopće i ima ikakav seksualni život, tada on mora biti od one nastrane vrste, jer djetetu nedostaje - osim nekolicine tamnih nagovještaja - ono, što seksualnost obavlja prilikom funkcije razmnožavanja. S druge strane, zajednička je osobina svih nastranosti da su odustale od razmnožavanja kao cilja. Jer, mi neku seksualnu djelatnost nazivamo nastranom onda, kad odustaje od cilja razmnožavanja pa slijedi postizanje ugone kao cilj posve neovisan o njemu. Dakle, razumjeli ste da to ka prijeloma i obrata u razvitku seksualnog života leži u njegovom podvrgavanju svrsi razmnožavanja. Sve što se događalo prije tog obrata, a isto tako i sve što mu se otelo, što služi jedino postizanju užitka, obilježeno je neasnim imenom »nastranog«, i kao takvo se prezire.

Stoga mi dopustite da nastavim sa svojim kratkim prikazivanjem infantilne seksualnosti. Ono što sam izložio o dva organska sustava, mogao bih upotpuniti i osvrtanja na ostale.

Seksualni život djeteta iscrpljuje se u pokretanju jednog niza djelomičnih, parcijalnih nagona koji tragaju za ugodom neovisno jedan o drugome, i to dijelom po vlastitu tijelu, a dijelom ve i na vanjskim objektima. Spolni organi ve vrlo brzo ulaze me u ove organe; postoje ljudi, kod kojih se pribavljanje ugone na vlastitim genitalijama, bez pripomoć i nekog drugog spolnog organa ili objekta, bez prekida nastavlja od onanije kao dojenčeta pa do notonanije pubertetskih godina, a potom može trajati i dalje, neodređeno dugo. Uostalom, s pitanjem onanije ne bismo mogli tako brzo završiti; to je predmet za mnogostrano promatranje.

Usprkos mojoj sklonosti da ovo pitanje još više skratim, moram vam ipak još ponešto reći o *seksualnim istraživanjima* djece. To je previše karakteristično za dječju seksualnost, i previše značajno za simptomatiku neuroza. Infantilno seksualno istraživanje započinje vrlo rano, ponekad i prije treće godine života. Ono se ne nadovezuje na razliku među spolovima, koja djetetu ne govori ništa, jer barem dječja i misle, da oba spola imaju jednake, muške genitalije. Ako potom dječak kod svoje male sestrice ili prijateljice u igri dospije do otkrića vagine, tada u prvom mahu nastoji zanijekati svjedočanstvo svojih osjetila, jer si ne može predotiti postojanje njemu sličnog ljudskog bića bez jednog njemu toliko dragocjenog dijela tijela. Kasnije se prestravi pred mogućnošću u koja mu se ukazuje, a svoj uinak započinju pokazivati i slušajne ranije prijetnje zbog isuviše intenzivnog bavljenja njegovim malim udom. On potpada pod vladavinu kompleksa kastracije, čije e oblikovanje imati veliki udio u stvaranju njegova karaktera ostane li zdrav, u njegovoj neurozi ako oboli, te u njegovim otporima, dospije li na analitičko liječenje. Za dječjojicu znamo da se zbog nedostatka velikog i vidljivog penisa osjeća teško prikrajeno, zavidi dječaku na njegovu posjedu, te o ito iz tog motiva razvija

želju da bude muškarac; ova se želja kasnije iznova preuzima u neurozi, koja nastupa zbog nekog neuspjeha u njenoj ženskoj ulozi. Uostalom, klitoris djevojice u cijelosti u djetetu dobiva ulogu penisa, on je nositelj jedne narodne vrste uzbuđenja, mjesto na kojem se postiže autoerotsko zadovoljenje. Za pretvaranje djevojice u ženu mnogo ovisi o tome, hoće li klitoris pravovremeno i u cjelini ovu svoju osjetljivost predati ulazu u rodnicu. U slučajevima takozvane seksualne anestezije žena, klitoris je tvrdoglavo zadržao ovu osjetljivost.

Seksualno zanimanje djeteta u početku se mnogo više odnosi na problem - otkuda dolaze djeca, istom onom, koje leži u osnovi pitanja postavljenog tebanskoj Sfingi, a budi se zbog egoistične strepnje pri dolasku novog djeteta. Odgovor, pripremljen za djetetu - da roditelj donosi djecu - sudara se već i kod male djece s nevjericom, i to mnogo više, no što mi to mislimo. Osjećaj da su ih odrasli prevarili u vezi istine znatno doprinosi osamljivanju djeteta i razvijanju njegove samostalnosti. Samo, djetetu nije u stanju riješiti ovaj problem vlastitim snagama. Njegova sposobnost razmišljanja uvjetovana je određenim ograničenjima zbog njegove nerazvijene seksualne konstitucije. Stoga ono u početku i prihvaća da se djeca mogu dobiti kad se pojede nešto narodno u hrani, a ništa ne zna o tome da djecu mogu dobiti jedino žene. Kasnije otkriva ovo ograničenje, te odustaje od dobivanja djece putem hrane; to ostaje pridržano za bajke. Djetetu koje postaje već, ubrzo prihvata uje da i otac mora igrati neku ulogu kod nastajanja djece, no ne može pogoditi kakvu. Postane li slučajno svjedokom spolnog odnosa, vidi u njemu pokušaj nasilja, tužnju, a to je slično nerazumijevanje koitusa. Međutim, u početku ne dovodi ovaj odnos u vezu s nastajanjem djeteta. Pa i kad u postelji ili na rublju otkrije tragove majčine krvi, uzima to kao dokaz ozljeda koje joj je nanio otac. U još kasnijim djetinjim godinama

ma, ono već dobro sluti da spolni ud muškarca ima značajan udio u nastajanju djece, no tom dijelu tijela ne može pripisati nikakvu drugu djelatnost, izuzev pražnjenja mjehura.

Od samog početka djeca su suglasna u tome, da se roditeljske djeteta mora odvijati kroz crijeva, dakle, da djetetu stiže na vidjelo kao i gruda izmeta. Ova se teorija napušta tek nakon što sva zanimanja za analno izgube na vrijednosti, te se zamijenjene pretpostavkom da se otvara pupak, ili da se mjesto roditeljska nalazi na grudima majke, među dojčkama. Na ovaj se način mali istraživač približava spoznaji o seksualnim činjenicama, ili neometan u svom neznanju prolazi pored njih, sve dok uglavnom u godinama prije puberteta - obično ne dobije nepodaštavajuće i nepotpuno razjašnjenje, koje nerijetko izaziva i traumatično djelovanje.

Vi ste, gospodo moja, zasigurno već čuli da je pojam seksualnog u psihoanalizi pretrpio neopravdano proširenje, sve u namjeri da opravda svoje stavove o seksualnoj uzrokovanosti neuroza i seksualnom značenju simptoma. Sad i sami možete prosuditi da li je ovo proširenje zaista neopravdano. Mi smo pojam seksualnosti protegnuli samo toliko daleko, da može obuhvatiti i seksualni život nastranih, i djece. To znači, iznova smo mu vratili njegov pravi opseg. Ono što se izvan psihoanalize naziva seksualnošću, odnosi se samo na jedan ograničen seksualni život koji se nalazi u službi razmnožavanja, a zovemo ga normalnim.

XXI. predavanje

RAZVIJANJE LIBIDA I SEKSUALNE ORGANIZACIJE

Gospodo moja! Imam dojam da vam baš i nisam uspio zaista uvjerljivo približiti važnost nastranosti za naše poimanje seksualnosti. Stoga to želim ispraviti i nadoknaditi što više mogu.

Odnos baš i nije takav, da su nas jedino nastranosti primorale na onu izmjenu pojma seksualnosti koja nam je pribavila onako žestok otpor. Istraživanje infantilne seksualnosti tome je doprinijelo još i više, a podudaranje tih dviju stvari postalo je za nas odlučujuće. Ali izražavanja infantilne seksualnosti, ma kako ona bila o evidna u kasnijim godinama djetinjstva, čini se da u svojim pojecima ipak isparavaju u neodređenom. Tko ne želi pripaziti na povijest razvitka i analitičku povezanost, poricati će im karakter seksualnog, te im zauzvrat priznati bilo kakav nediferencirani karakter. Ne zaboravite da mi trenutno nismo u posjedu nekog općeg prihvaćenog obilježja za seksualnu prirodu jednog postupka, osim ako se opet ne radi o pripadnosti funkciji razmnožavanja, što moramo odbaciti kao isuviše uzak stav. Biološki kriteriji, kako ih je W. Fliess razložio u periodičnosti od 23 do 28 dana, još su uvijek posve sporni; kemijske osobine seksualnih procesa koje smijemo nazivati, tek otkrivenju svoje razotkrivanje. Naprotiv, seksualne nastranosti odraslih nešto su i dohvatljivo, i nedvojbeno. Kako pokazuje već i njihov općeg prihvaćeni naziv, one su nesumnjivo

vo - seksualnost. Mogu se nazivati znacima degeneracije ili nekako drugačije, no još nitko nije pronašao hrabrosti da ih smjesti bilo gdje drugdje, nego li u pojavnosti seksualnog života. Već i samo radi njih samih imamo pravo na tvrdnju, da se seksualnost i razmnožavanje ne podudaraju, jer je javno poznato da se one u cijelosti odriču u razmnožavanja kao cilja.

Ovdje vidim usporedbu koja nije nezanimljiva. Dok je za sve inu »svjesno« i »psihičko« jedno te isto, mi smo bili prinuđeni izvršiti proširenje pojma »psihičko«, te priznati i jedno psihičko koje nije svjesno. A posve je slično tome i kad neki drugi tvrde, da je »seksualno« i »pripadajuće razmnožavanju«, ili, želite li kraće reći: »genitalno« - posve identično, dok mi ne možemo drugačije, no dopustiti i postojanje »seksualnog« koje nije »genitalno«, i koje nema nikakve veze s razmnožavanjem. To je samo formalna sličnost, ali ne i bez dublje utemeljenosti.

No, ako je postojanje seksualne nastranosti jedan toliko važan argument u tom pitanju, zašto nije već odavno iskazao svoj utjecaj i riješio ovo pitanje? To vam zaista ne znam reći.

Čini mi se da je to stoga, što su ove seksualne nastranosti kažnjene posve naročitim stavljanjem izvan zakona, koje prelazi i na teoriju te stoji na putu i njihovoj znanstvenoj procjeni. Kao da bi netko mogao zaboraviti koliko su one ne samo nešto odvratno, već i nešto ne uveno, opasno, kao da se smatraju za vodljivima, pa je netko u osnovi primoran boriti se protiv potajne zavisti prema njihovim uživateljima, kako to otprilike priznaje Landgrof u poznatoj parodiji Tannhauser, kažnjavajući:

»U Venerinu brijegu zaboravi on na čast i dužnost!
- Čudno, nekome od nas se tako nešto ne događa.«

U stvarnosti, nastrani su zapravo jadni čavoli, koji neizmerno ispaštaju zbog svojih teško pristupa njih zadovoljenja.

Ono što nastrane djelatnosti usprkos neobičnosti njihova objekta i ciljeva ipak tako o evidentno i seksualnima, to je - da i nastranog zadovoljenja ipak najčešće završava punim orgazmom i ispražnjenjem genitalnih proizvoda. Naravno, to je samo posljedica odraslosti osobe; kod djeteta orgazam i genitalna ekskrecija nisu toliko mogući, pa se nadomještaju nagovještajima, koji se opet ne mogu posve sigurno priznati kao seksualni.

Moram još nešto nadodati, da bih upotpunio ocjenu seksualnih perverzija. Ma koliko one bile na lošem glasu, ma koliko one bile oštro suprotstavljene normalnim seksualnim djelatnostima, ipak smireno promatranje pokazuje da i normalan seksualni život samo rijetko izbjegava jednu ili drugu nastranu crtu. Iako i poljubac ima pravo na naziv nastranog čina, jer se sastoji u spajanju dviju erogenih usnih zona, umjesto - obiju genitalija. Ali, nitko ga ne odbacuje kao nastranog, već je naprotiv dopušten i za prikazivanje na pozornici, kao ublaženi nagovještaj seksualnog čina. No, upravo cjelivost nje može lako postati potpuna nastranost, naime, kad je tako intenzivno da se na njega izravno nadovezuje ispražnjenje genitalija i orgazam, što se ne događa baš tako rijetko. Uostalom, može se otkriti da su dodirivanje i promatranje objekta za nekoga nezaobilazni uvjeti seksualnog zadovoljstva, da i netko drugi na vrhuncu seksualnog uzbuđenja uštinuti ili ugristi, da se najvažnija uzbuđenost me u ljubavnicima ne izaziva uvijek spolnim organima već kroz neko drugo područje tijela objekta, a slihog tome ima i više. Nema uopće nikakvog smisla da se osobe s takvim pojedinim crtama isključe iz reda normalnih i smjeste me u nastrane, već se sve češće i jasnije uviđa, da se ono suštinsko u nastranostima ne sastoji od prekoračenja seksualnog cilja, niti u nadomještanju spolnih organa, pa iako ne uvijek niti u promjeni objekta, već jedino u isključi-

vosti kojom se ova odstupanja događaju, i kroz koja se seksualni čin u službi razmnožavanja gura posve u stranu. Ukoliko se nastrane radnje unose u normalan seksualni čin kao njegovi uvodni ili pojačavajući dodaci, tada to u stvari više nisu nastranosti. Naravno da se u injenicama ove vrste znatno smanjuje jaz između normalne i nastrane seksualnosti. Iz toga posve neusiljeno slijedi, da normalna seksualnost proizlazi iz nečega što je postojalo prije nje, pri čemu je pojedine crte ove grane isključila kao neupotrebive i obuhvatila druge, da bi je podredila novom cilju, cilju razmnožavanja.

Prije nego što naše poznavanje nastranost upotrijebimo za to, da se sa razjašnjenim pretpostavkama iznova udubimo u proučavanje infantilne seksualnosti, moram vas upozoriti na jednu značajnu razliku među njima. Nastrana seksualnost u pravilu je izvrsno usredotočena, i svaki njen čin i nagoni ka jednom cilju - najčešće jednom jedinom; kod nje je rukovođenje preuzeo djelomični nagon koji je ili jedini dokaziv, ili je ostale podvrgnuo svojim namjerama. S obzirom na ovo, između normalne i nastrane seksualnosti nema nikakve druge razlike, osim što im je različiti djelomični nagon koji gospodari, a time i seksualni cilj. I ovdje, a i tamo vlada, moglo bi se reći, jedna dobro organizirana tiranija, samo što je ovdje za sebe vlast preotela jedna, a tamo druga obitelj. Infantilna seksualnost je, naprotiv, posve i u cijelosti bez takve usredotočenosti i organizacije, njeni su pojedini djelomični nagoni posve ravnopravni, i svaki od njih slijedi vlastiti put postizanja zadovoljenja. Naravno da se nedostatak ili postojanje usredotočenosti dobro uklopa u injenicu, da obje, i nastrana i normalna seksualnost, potječu od infantilne seksualnosti. Uostalom, postoje slučajevi nastrane seksualnosti koji imaju i mnogo više sličnosti s infantilnom, jer se brojni djelomični nagoni sa svojim ciljevima nameću neovisno jedni o drugima, ili još bolje - nastavljaju na

nju. U tim je slu ajevima ispravnije govoriti o infantilnosti seksualnog života, a ne o nastranosti.

Tako pripravljeni, možemo krenuti na istraživanje jednog prijedloga, kojega svakako ne emo biti pošte eni. Netko e nam re i: zašto toliko uporno ostajete pritom da seksualnoš u nazivate ve i ona izražavanja djetinjstva koja su i prema vašim vlastitim iskazima neodre ena, a iz kojih kasnije na staje seksualno? Zašto se ne želite radije zadovoljiti fiziološ kim opisom, te jednostavno re i da se i kod dojen eta zamje uju djelatnosti kao sisanje ili zadržavanje ekskremenata, ko je nam pokazuju koliko ono teži *organskoj ugodu*? Time biste ipak izbjegli izlaganje o seksualnom životu i onog najmanjeg djeteta, koje vrije a svaki osje aj. - Da, gospodo moja, nemam uop e što prigovoriti protiv organske ugone; znam da je i najve a ugoda seksualnog sjedinjenja tako er tek jedna organska ugoda, povezana s djelatnostima spolnih organa. Ali, možete li mi re i, kada ta izvorno indiferentna organska ugoda dobiva svoj seksualni karakter, koji nesumnjivo posje duje u kasnijim stupnjevima razvitka? Znamo li o »organskoj ugodu« više nego li o seksualnosti? Odgovorit ete mi, da seksualni karakter nailazi kad spolni organi preuzmu odigravanje svoje uloge; seksualno se podudara sa spolnim. Vi ete sami odbaciti prigovor nastranostima kad mi navedete, da se ak i kod ve ine nastranosti ipak radi o postizanju genitalnog orga zma, pa makar i drugim putem, a ne spajanjem spolnih orga na. Uistinu si pribavljate mnogo bolji položaj kad iz osobina seksualnog zbog nastranosti brišete neodrživ odnos prema razmnožavanju, te prednost dajete djelatnostima spolnih organa. Ali, tada mi više nismo tako jako udaljeni; jednostavno, spolni organi stoje nasuprot ostalim organima. No, što ete uiniti protiv mnogostrukih iskustava koja vam pokazu ju, da spolni organi mogu biti zastupljeni i drugim organima

radi pribavljanja ugone, kao kod normalnog poljupca, kao u nastranim postupcima otmjenog svijeta, kao u simptomatičnosti histerije? Kod ove je neuroze posve uobi ajeno da se pojav ljuvanje uzbu enja, senzacija i inervacija, pa ak i procesa erekcije koji su udoma eni kod spolnih organa, pomi e na druga, udaljenija područja tijela (primjerice, na glavu i lice kod pomaka prema gore).

Uvjereni na ovaj način da nemate ništa, na što biste se mogli osloniti kao na osobinu vašeg seksualnog, morat ete odlučiti da treba slijediti moj primjer, te oznaku »seksualno« proširiti i na one djelatnosti ranog djetinjstva, koje teže postizanju organskog zadovoljenja.

A sad molim da, zbog mog opravdanja, pružite prostor za još dvije daljnje prosudbe. Kao što znate, mi seksualnima nazivamo one sporne i neodredive djelatnosti za postizanjem zadovoljstva u najranijem djetinjstvu, jer putem analize, polaze i od simptoma, dospijevamo do njih preko neosporno seksualne gra e. Ona ne bi samo zbog toga i sama morala biti seksualna, to priznajemo. Ali, uzmite neki analogni slučaj. Predo ite si, kad ne bismo imali nikakvog puta da promatramo razvitak dviju dikotiledonih biljaka iz njihova sjemena, jabuke i graha, ali da nam je u oba slu aja mogu e da unazad pratimo njihov razvitak - od potpuno oblikovane biljne jedinice do pojave prve klice, sa dva klica na lista embrija. Oba listića izgledaju neodre eno, indiferentno, u oba su slu aja posve isti. Ho u li stoga pretpostaviti da su oni zaista i istovrsni, te da e specifična razlika između jabuke i graha nastupiti tek kasnije, tijekom vegetacije? Ili je ipak biološki ispravnije vjerovati, da je ta razlika postoje a ve i u klicama, iako ne mogu zamijetiti neku različitost u njihovim klicama? Ali, mi inimo to isto, kad ugodu nastalu pri djelatnostima dojen eta nazivamo seksualnom. Smije li se sve organske užitke i svaki pojedini od

njih nazvati seksualnim, ili pored seksualnog postoji i neki drugi, koji ne zasluuuje ovo ime, o tome ne mogu ovdje raspravljati. Znam isuviše malo o organskoj ugodi i njenim uvjetima, pa se zbog regresivne prirode analize uopće ne smijem za uđiti, ako na samom njenom kraju dospijem do imbenika koji su trenutno neodređivi.

I, još jedno! Vi ste u cjelini postigli vrlo malo za ono, što uelitate ustvrditi o seksualnoj isto i djeteta, pa ak i kad biste me htjeli uvjeriti u to koliko je bolje da se djelatnosti dojenčeta ne trebaju ocjenjivati kao seksualne. Jer, ve od tre e godine života nestaju sve dvojbe o seksualnom životu djeteta; u to se doba spolni organi ve započinju uzbuđivati, nailazi možda i redovito razdoblje infantilne masturbacije, dakle, genitalno zadovoljenje. Duševna i društvena iskazivanja seksualnog života više ne trebaju nedostajati; izbor objekta, nježnost davanje prednosti pojedinim osobama, pa ak i odluka za jedan od obaju spolova, ljubomora - sve je to bilo utvrđeno nepristranim promatranjem i prije vremena psihoanalize, i može biti potvrđeno od svakog promatrača koji to ueli vidjeti. Vi ete prigovoriti da niste niti sumnjali u rano buđenje nježnosti, ve samo u to, da ova nježnost ima »seksualnu« narav. Me utim, djeca je nauče prikrivati ve izme u tre e i osme godine; ali, ako pazorno pratite, uvijek možete prikupiti dovoljno dokaza za »ulne« namjere ove nježnosti, a ako vam ponešto i promakne, pružit e vam u obilnoj mjeri i bez imalo teško a analiti ka istraživanja. Seksualni ciljevi ove životne dobi u najužoj su vezi s istovremenim seksualnim istraživanjem, za koje sam vam ve dao nekoliko primjera. Naravno da nastrana narav nekih od ovih ciljeva ovisi o ustrojstvenoj nezrelosti djeteta, koje još nije otkrilo cilj ina oplodnje.

Negdje od šeste do osme godine života primjeuje se zaslotj i nazadovanje u seksualnom razvitku, koje u kulturno naj-

povoljnim sluajevima zasluuuje naziv latencije. Latencija može i izostati, pa ne mora sa sobom donijeti prekid seksualnih djelatnosti i seksualnog zanimanja tijekom itavog tog razdoblja. Naj eš i doživljaji i duševna kretanja prije nastupa latencije podliježu infantilnoj amneziji, ve razjašnjenom zaboravu koji obavlja našu prvu mladost i ini nam je otuđenom. U svakoj se psihoanalizi javlja zadaća, da se ovo zaboravljeno razdoblje života iznova dozove u sjećanje; ne može se oduprijeti slutnji da su po eci seksualnog života, sadržani u njemu, pružili motiv za ovaj zaborav, dakle, da je ovaj zaborav posljedica potiskivanja.

Seksualni život djeteta od tre e godine nadalje pokazuje mnogo podudarnosti s onim kod odraslih; od ovog potonjeg se razlikuje, kako znamo, nedostatkom vrste organizacije pod primatom genitalija, o evidnim crtama nastranosti, i naravno mnogo manjim intenzitetom itavog nastojanja. No, za teoriju najzanimljiviji stupnjevi seksualnog razvitka, ili kako mi to uelimo re i - razvitka libida, nalaze se iza ove vremenske točke. Ovaj razvitak protječe toliko brzo da izravnom promatranju vjerojatno nikad ne bi uspjele zadržati njegove slike, koje se nižu. Tek je uz pomoć sveobuhvatnog psihoanaliti kog istraživanja neuroza postale moguće razotkriti stupnjeve razvitka libida, smještene još dalje. To zasigurno nisu ništa drugo no konstrukcije, ali kad se u praksi bavite psihoanalizom, otkrivatete da su to nužne i korisne konstrukcije. A kako se događat i to, da nam ovdje patologija može odati odnose koje na normalnom objektu moramo previdjeti, ubrzo ete razumjeti.

Dakle, sad možemo pokazati kako se oblikuje seksualni život djeteta koji se priprema u prvoj infantilnoj epohi prije latencije, prije no što se uspostavi primat genitalija i trajno organizira poslije puberteta. U tom pred-razdoblju postoji neka vrsta olabavljene organizacije, koju uelimo nazvati *pregenitalnom*.

Ali, ispred ovog stupnja ne nalaze se djelomi ni, ve *sadisti ki* i *analni* nagoni. Suprotnost izme u *muškog* i *ženskog* ovdje još ne igra nikakvu ulogu; njeno mjesto zauzima suprotnost izme u *aktivnog* i *pasivnog*; ona se može nazvati prethodnicom seksualnog polariteta, s kojim se kasnije i spaja. Ono što nam se u djelatnostima ovog stupnja ini muškim, promatrano sa stanovišta genitalne stupnja, pokazuje se kao izraz jednog nagona za osvajanjem, koji lako prelazi u okrutnost. Težnje s pasivnim ciljem povezuju se s erogenom zonom oko crijevnog izlaza, vrlo značajnom za ovo razdoblje. Snažno se pobuđuje nagon za promatranjem, i nagon za znanjem; spolni organ uzima udjela u seksualnom životu zapravo jedino u svojoj ulozi kao organ za ispražnjenje mjehura. Djelomi nagonima ovog stupnja ne nedostaje objekata, ali se ti objekti ne moraju nužno sastajati u jednom objektu. Sadisti ko-analna organizacija je sljede i predstupanj za fazu primata spolnih organa. Podrobnije proučavanje pokazuje koliko od nje preostaje ovisano za kasniji, kona ni oblik, te na koje se na ine njeni djelomi ni nagoni primoravaju na uvrštavanje u novu genitalnu organizaciju. Iza sadisti ko-analnog stupnja razvitka libida otvara se vidik na jedan još primitivniji stupanj organizacije, u kojem glavnu ulogu igra erogena usna zona. Možete pogoditi da njemu odgovara seksualna djelatnost sisanja, te se smijete diviti razumijevanju starih Egipćana, kod kojih umjetnost prikazuje dijete, pa čak i božanskog Horusa - sa prstom u ustima. Abraham je nedavno izvijestio o tome, kakve tragove ovaj primitivni oralni stupanj ostavlja za sobom u seksualnom životu kasnijih godina.

Moja gospodo! Mogu nagati da su vam posljednji podaci o seksualnim organizacijama donijeli više opterećenja, nego li pouke. A možda sam i ja opet zašao predaleko u pojedinosti. Ali, imajte strpljenja; ovo što ste sada čuli postat će vam tim

dragocjenije u kasnijoj primjeni. Za sada sa uvajte dojam da se seksualni život - ili, kako mi kažemo: funkcija libida - ne pojavljuje kao nešto gotovo, niti u svom daljnjem rastu nalikuje samome sebi, ve prolazi kroz niz stupnjeva koji slijede jedan za drugim, koji ne izgledaju isto, dakle - da je to više puta ponovljeni razvoj, kao od gusjenice do leptira. To ka obrata razvitka je podređivanje svih ostalih seksualnih djelomi njih nagona primatu genitalija, a time i podvrgavanje seksualnosti funkciji razmnožavanja. Prije toga, jedan gotovo razasut seksualni život, samostalno djelovanje pojedinih djelomi njih nagona koji nastoje ostvariti organsku ugodu. Ova se anarhija ublažava sklonostima ka »pregenitalnim« organizacijama, u po etku sadisti ko - analnom stupnju, a nakon njega oralnom, možda i najprimitivnijem. K tome još i različitosti, još neto no poznati procesi, koji jedan stupanj razvoja prenose u kasniji, najbliži viši stupanj. Kakav značaj za uvid u neuroze ima to, da libido prelazi jedan tako dug put razvitka bogat prekidima, otkriveno drugi put.

Danas ćemo slijediti i jednu drugu stranu ovog razvitka, naime, odnos djelomi njih seksualnih nagona prema objektu. Štoviše, napraviti ćemo brz pregled tog razvitka, da bismo se na njemu duže zadržali kod jednog njegovog dosta zakašnjelog rezultata. Dakle, neke od komponenata seksualnog nagona imaju od samog početka jedan objekt i pridržavaju ga se, kao što je to nagon za osvajanjem (sadizam), nagon za promatranjem i nagon za znanjem. Ostale, koje su jasnije vezane uz neku određenu erogenu tjelesnu zonu, imaju ga samo u po etku, sve dok se još oslanjaju na neseksualne funkcije, te odustaju od njega kad ih se riješe. Tako su prvi objekt oralne komponente seksualnog nagona - majine grudi, koje dojenčetu zadovoljavaju potrebu za hranom. U njemu sisanja i ona erotska komponenta, koja se usput tako brzo zadovoljava,

postaje neovisna, odustaje od stranog objekta i nadomješta ga nekim mjestom na vlastitom tijelu. Oralni nagon postaje *autoerotski*, kakvi su još od samog početka analni i ostali erogeni nagoni. Daljnji razvitak ima, da se najkraće izrazimo, dva cilja: prvo, da napusti autoerotizam te objekt na vlastitu tijelu iznova zamijeni za neki strani objekt, i drugo: da unificira različite objekte pojedinih nagona i zamijeni ih jednim jedinim objektom. Naravno, to može uspjeti samo onda, kad taj jedan objekt postane iznova istavo tijelo, sličevo vlastitom. Tako er, to se ne može zbivati ukoliko se ne napusti izvjestan broj autoerotskih nagonskih pobuda.

Procesi pronalazjenja objekta podosta su zamršeni, te do sada tako er nisu pronašli svoj pregledni prikaz. Istaknimo stoga za naše svrhe, da - kad proces u dje jim godinama prije latencije dopre do odre enog završetka, prona eni se objekt pokazuje gotovo istovrstan s onim prvim objektom ugone oralnog nagona, dobivenim kroz naslanjanje. To je ipak majka, ako i nisu maj ine grudi. Majku nazivamo prvim objektom ljubavi. Naime, o ljubavi govorimo kad na istaknuto mjesto stavimo duševnu stranu seksualnih težnji, te potisnemo ili poželimo na trenutak zaboraviti tjelesne ili »ulne« zahtjeve nagona, koji im leže u osnovi. U vrijeme kad majka postaje objekt ljubavi, i kod djeteta je već započeo psihički rad potiskivanja, koji njegovu znanju oduzima spoznaju o jednom dijelu njegova seksualnog cilja. Na ovaj se izbor majke kao objekta ljubavi nadovezuje sada sve ono, što je pod nazivom »*Edipov kompleks*« dospjelo do tako velikog značaja u psihoanalitičkom razjašnjavanju neuroza, a možda i do ništa manjeg sudioništva u opiranju psihoanalizi.

Poslušajte malu zgodu do koje je došlo tijekom ovog rata: jedan od estitih sljedbenika psihoanalize nalazi se kao liječnik na njemačkom ratištu negdje u Poljskoj, te pobu uje po-

zornost kolega tako, što povremeno ne ekivano uspjeva utjecati na jednog bolesnika. Na propitkivanja priznaje da radi sredstvima psihoanalize, pa je primoran izjasniti se spremnim da i kolege izvijesti o svom znanju. Sad se svake večeri započne okupljati vojni liječnici, kolege i nadređeni, da bi oslušnuli tajanstvena učenja analize. To je potrajalo neko vrijeme, no kad je slušateljima započeo govoriti o Edipovom kompleksu, podiže se jedan od nadređenih i izjavi, kako u to ne vjeruje; podlost je predavač a da takve stvari priča njima, hrabrim muškarcima i odevima obitelji, koji se bore za svoju domovinu, te zato on zabranjuje nastavak tih predavanja. Time je svemu došao kraj. Analitičar je zatražio premještanje na drugi dio ratišta. No, uvjeren sam da stvari loše stoje, ako njemački pobjedi treba ovakva jedna »organizacija« znanosti, te da njemačka znanost ne može dobro podnijeti takvu organizaciju.

Sad ćete napeto očekivati da otkrijete, što sadrži taj strašni Edipov kompleks. To vam govori i naziv. Svi vi poznajete grčku priču o kralju Edipu, kojem je usud namijenio da ubije svog oca, a svoju majku uzme za ženu, koji čini sve da bi umakao tom proročanstvu te sebe kažnjava sljepoćom kad sazna da je, i ne znaju ni, ipak počinio oba ova zločina. Nadam se da su i mnogi od vas na sebi osjetili potresni dojam tragedije u kojoj Sofoklo obrađuje ovaj predmet. Djelo atičkog pjesnika prikazuje kako se Edipov čin, izvršen tako davno, ipak postupno razotkriva kroz umjetno odganjanje i istraživanje, potaknuto uvjerenjem iznova novim znamenjem; utoliko ima određenih sličnosti s napredovanjem neke psihoanalize. Tijekom dijaloga se događa, da se zaslijepljena majka-supruga Jokasta protivi nastavku istraživanja. Ona se poziva na to, da mnogim ljudima dopadne u snu dio, u kojem obljubljuju majku, ali se snovi smijerati. Mi ne preziremo snove, a najmanje tipične snove, onakve kakvi se događaju mnogim ljudima, pa ne sumnjamo u to da

je san koji Jokasta spominje blisko povezan s neobičnim i zatrašujućim sadržajem priče.

Prije bi se trebalo zauditi da Sofoklova tragedija kod slušatelja ne izaziva negodujuće odbijanje, sličinu i daleko opravdaniju reakciju od one našeg priprostog vojnog liječnika. Jer, ona je u osnovi nemoralno djelo, ukida udorednu odgovornost ljudi, prikazuje božanske sile kao naredbodavce zločina, i nemoć moralnih pobuda ljudi koji se zločinu opiru. Moglo bi se lako povjerovati da predmet priče smjera ka optuživanju bogova i sudbine, a u rukama kritičnog i s bogovima zavaćenog Euripida vjerojatno bi se tako nešto pretvorilo i u tužbu. No, kod religioznog Sofokla o takvoj primjeni nema niti govora; pobožna lukavost, odnosno, najviša udorednost - pokoriti se želji boga pa i kada naređuje ono zločinako, pomaže da se priječe preko teškoće. Ne nalazim da ovakav moral pripada ja ojoj strani ovog djela, no to je nevažno za dojam, koje ono ostavlja. Slušatelj ne reagira na njega, već na tajni smisao i sadržaj priče. On reagira tako, kao da je samoanalizom u sebi prepoznao Edipov kompleks, te volju bogova i proročanstvo raskrinkava kao rastuće prerušavanja svog vlastitog nesvjesnog. Kao kad bi se prisjeo želje za uklanjanjem vlastitog oca, i uzimanjem majke za ženu umjesto njega, te bi se nad njom morao prestraviti. Oni glas pjesnika razumije tako, kao da mu želi reći: »Uzalud se protiviš svojoj odgovornosti i opravdavaš što si sve učinio protiv tih zločinakih namjera. Ipak si kriv, jer ih nisi mogao uništiti; one i nadalje nesvjesno postoje u tebi.« A u tome je sadržana i psihološka istina. čak i kad je uvijek potisnuo svoje zle pobude u nesvjesno, te potom sebi rekao da za njih nije odgovoran, ipak je iz nepoznatih razloga primoran ovu odgovornost osjetiti kao osjećaj krivnje.

Posve je nedvojbeno da se u Edipovu kompleksu smije sagledati jedan od najvažnijih izvora osjećaja griznje savjesti,

koji tako često mu i neurotičare. Ali, još i više: u jednom istraživanju o poecima ljudske religije i moralnosti koje sam 1913. godine objavio pod nazivom »Totem i tabu«, postala mi je bliskom pretpostavka da je možda i ovjekaanstvo u cjelini, još na početku svoje povijesti upravo od Edipovog kompleksa zadobilo svoj osjećaj krivnje, posljednji izvor religije i moralnosti. Rado bih vam rekao više o tome, no bolje da to izostavim. Teško je odvojiti se od tog predmeta kad se s njime jednom započne, a mi se moramo vratiti psihologiji pojedinca.

Dakle, što izravno promatranje djeteta dopušta da se prepoznaje od Edipovog kompleksa u vrijeme izbora objekta prije latentije? Pa, lako se vidi da mali muškarac majku želi imati samo za sebe, o čemu prisutnost doživljava ometajućom, postaje srdit kad si ovaj dopusti nježnosti prema majci, izražava zadovoljstvo kad otac otputuje ili je odsutan. Često svojim osjećajima daje i izravan izraz riječi ima, pa majci obećava, da će je oženiti. Može se pomisliti da je to neznatno u usporedbi s Edipovim djelima, ali je zapravo dostatno, u svojoj klici istovjetno. Promatranje često zatamnjuje okolnost, da isto dijete istovremeno u drugim prilikama pokazuje veliku nježnost i prema ocu; samo ovakvi proturječni - ili, bolje rečeno *ambivalentni* osjećajni stavovi, koji bi kod odraslih doveli do sukoba, kod djeteta se dugo vremena posve dobro međusobno podnose, kao što i kasnije pronalaze trajno mjesto jedan pored drugog u nesvjesnom.

Tako bi se poželjelo prigovoriti da ponašanje momiča i odgovara egoističnim motivima, i ne pruža nikakvo opravdanje za izlaganje jednog erotičnog kompleksa. Majka vodi brigu o svim potrebama djeteta, pa stoga dijete ima svoj interes u tome da se ona ne bavi bilo kojom drugom osobom. I to je točno, ali ubrzo postaje jasno da u ovoj, kao i u sličnim situacijama, egoistični interes nudi samo oslonac na koji se nastavlja

erotska težnja. Pokaže li mališan neprikrivenu seksualnu zna-
tiželju za svoju majku, zahtijeva li da no u spava pored nje, za-
htijeva li svoju prisutnost dok se ona dotjeruje ili ak poduzi-
ma i pokušaje zavo enja, kako to majke esto mogu ustanovi-
ti i uz smijeh pri ati o tome, tada je erotska priroda vezanosti
uz majku ipak sigurna od svake dvojbe. Ne smije se tako er
zaboraviti da majka istu takvu brižljivost ukazuje i svojoj k
erkici, ne postižu i kod nje jednako djelovanje, te da se otac dos-
ta esto natje e s njom u nastojanju oko mom i a, ne uspije-
vaju i ostvariti za sebe isto onakvo zna enje, koje ima majka.
Ukratko, da nikakva kritika ne može iz ove situacije ukloniti
moment davanja prvenstva prema spolu. Od malog bi ovjeka
bilo sa stanovišta egoisti nog interesa nerazumno, kad ne bi ra-
dije otrpio dvije osobe koje mu služe, ve samo jednu od njih.

Kako primje ujete, oslikao sam samo odnos dje a i a pre-
ma ocu i majci. Za djevoj icu se, uz potrebne izmjene, sve ovo
odvija posve sli no. Nježna privrženost ocu, potreba da se
majka kao suvišna ukloni te da se zauzme njeno mjesto, koke-
terija koja se ve služi sredstvima kasnije ženstvenosti pruža
upravo kod djevoj ice dražesnu sliku, koja nas tjera da zabora-
vimo na ozbiljnost i mogu e teške posljedice iza ove infantilne
situacije. Ne smijemo izostaviti pridodati i to, da i sami rodite-
lji esto vrše odlu uju i utjecaj na bu enje Edipovog stava
djeteta, kad i sami slijede privla enje spolova pa tamo gdje
ima više djece, otac u svojoj nježnosti na jasniji na in daje
prednost k erkici, a majka sinu. Ali, spontana priroda dje jeg
Edipovog kompleksa ne može se zbiljski uzdrmati ak niti
ovim momentom. Edipov kompleks proširuje se u obiteljski
kompleks kad nado u i druga djeca. On sad s novim žarom
motivira, da se ta bra a do ekuju s negodovanjem i nesumnji-
vom željom za uklanjanjem, oslanjaju i se na egoisti ne mo-
tive. Ovim osje ajima mržnje djeca u pravilu daju usmeni iz-

ražaj i mnogo prije, no onome koji proizlazi iz roditeljskog
kompleksa. Doživi li takva jedna želja ispunjenje, pa smrt ubr-
zo odnese neželjenog pridošlicu, tada se iz kasnije analize
može otkriti koliko je zna ajan doga aj bio za dijete ovaj smrt-
ni slu aj, iako nije bilo potrebno da ostane zadržan u njegovu
pam enju. Dijete, potisnuto u drugi plan zbog ro enja brata ili
sestrice i u prvo vrijeme gotovo posve odvojeno od majke, vrlo
joj teško zaboravlja ovo zapostavljanje; kod njega se javljaju
osje aji, koje bismo kod odraslih opisali kao teško ogor enje,
a esto postaju osnova i za trajno otu enje. Ve smo spomenuli
da se na ovo životno iskustvo djeteta obi no nadovezuje i nje-
govo seksualno istraživanje, sa svim svojim posljedicama. I
dok ova bra a rastu, stav prema njima doživljava najzna ajni-
je promjene. Dje ak može za svoj objekt ljubavi odabrati ses-
tru, kao nadomjestak za nevjernu majku; izme u više bra e
koja se natje u oko mla e sestrice, ve se u dje joj sobi do-
gaaju situacije neprijateljskog suparništva, zna ajne za kasni-
ji život. Djevoj ica u starijem bratu pronalazi zamjenu za oca,
koji više ne brine o njoj onako nježno kao u ranijim godinama,
ili pak mla u sestricu uzima kao zamjenu za dijete, što ga je
uzalud priželjkivala od oca.

Ovakve, a i mnoge druge stvari sli ne prirode pokazuju
vam izravna promatranja djece, i ocjenjivanje njihovih jasno
sa uvanih sje anja iz dje jih godina, na koja analiza nije utje-
cala. Izme u ostalog, iz toga ete izvu i zaklju ak da je
položaj jednog djeteta u nizu djece nadasve važan trenutak za
oblikovanje njegovog kasnijeg života, koji bi trebao biti uzet u
obzir pri svakom opisivanju života. Ali, što je još važnije, vi se
više ne ete mo i bez smješka prisjetiti razjašnjenja zabrane in-
cesta, suo eni s ovim tako lako spoznatim izjavama znanosti!
Što se tu sve nije pronašlo! Spolna naklonost bi se još od dje-
tinjstva kroz zajedni ki život trebala otklanjati od lanova iste

obitelji suprotnog spola, ili bi biološka težnja za onemogućavanjem nedopuštenog razmnožavanja pronašla svoju psihičku zastupljenost u urođenom strahovanju od incesta! pritom se posve zaboravlja da ne bi bila potrebna jedna tako neumoljiva zabrana kroz zakon i moral, kad bi postojale neke pouzdatne prirodne ograde protiv pokušaja incesta. Istina leži u suprotnom. Prvi izbor objekta uvijek redovito je incestuozan; on je kod muškarca usmjeren na majku i sestru pa su potrebne najoštrije zabrane, da bi se ova napredujuća i infantilna naklonost zaustavila pred stvarnošću. Kod današnjih živih, primitivnih i divljih naroda, zabrane incesta još su mnogo oštrije nego kod nas, a nedavno je u jednom svom sjajnom djelu Th. Reik pokazao, da je smisao pubertetskih obreda divljaka, koji prikazuju ponovno rođenje - ukloniti incestuoznu vezanost djeteta aka uz svoju majku i uspostavljanje izmirenja s ocem.

Mitologija vas uči i da se rodoskvrnuće, kojega se ljudi navodno toliko gnušaju, nesumnjivo odobrava bogovima, a iz stare povijesti možete otkriti daje incestuozni brak sa sestrom bio za osobu vladara posve eni propis (kod starih faraona, kod Inka iz Perua). Dakle, radi se o privilegiji koja je zabranjena običnim masama.

Incest s majkom je prvi Edipov zločin, a ubojstvo oca drugi. Da se usput spomene, to su tako čer i dva velika zločina koje progoni i prva društveno-religiozna institucija ljudi, totemizam. Okrenimo se sad s izravnog promatranja djeteta analitičkom ispitivanju odraslog, koji je postao neurotičan. Što analiza čini za daljnje spoznaje o Edipovom kompleksu? To se može reći i kratko. Ona nam čga pokazuje upravo onakvim, kako čga je ispričala i saga; pokazuje, da je svaki od tih neurotičara i sam jednom bio Edip, ili se - što je isto, u reakciji na kompleks pretvorio u Hamleta. Naravno da je analitičkom prikazivanje Edipovog kompleksa jedno uvećanje i ogrublji-

vanje one infantilne skice. Mržnja protiv oca, želje za smrću usmjerene protiv njega - sve to više nije stidljivo nagoviješteno, a nježnost prema majci posve uje se cilju, da je i posjeduje kao ženu. Smijemo li zaista ove jezive i ekstremne osjećaje pripisati onim nježnim djetetima jim godinama, ili nas je analiza izigrala uplitanjem nekog novog momenta? Ne bi čga bilo teško pronaći. Svaki put kad neki čovjek govori o onome što je prošlo, pa čak i ako je povjesničar, moramo uzeti u obzir i ono, što nenamjerno iz sadašnjosti prenosi u prošlost ili što zapostavlja iz razdoblja koje je proteklo u međuvremenu, tako da iskrivljava njegovu sliku. U slučaju neurotičara čak je upitno i da li je ovakvo vraćanje posve i u cijelosti nenamjerno; motive za to upoznat ćemo kasnije, a općenito se u obzir mora uzeti i činjenica »povratnog maštanja« u ranu prošlost. Također, lako otkrivamo da se mržnja prema ocu pojačava iz većeg broja motiva, koji svoje podrijetlo vuku iz kasnijih vremena i odnosa, a seksualne želje prema majci izlivena su u kalupe koji bi djetetu još morali biti strani. No, bilo bi posve uzaludno nastojanje, kad bismo cjelinu Edipovog kompleksa željeli objasniti povratnim maštanjem i protegnuti na kasnija vremena. Infantilna jezgra, a i više ili manje sporednosti postoje i dalje, kako to potvrđuje izravno promatranje djeteta. Kliničkinjica, koja nam nailazi ususret iza analitičkim utvrđenim oblikama Edipovog kompleksa, od najvećeg je praktičnog značaja. Otkrivamo da se u vrijeme puberteta - kad seksualni nagon postavlja svoje zahtjeve po prvi put u punoj snazi - opet preuzimaju stari i incestuozni objekti, i iznova libidno zaposjedaju. Infantilni izbor objekta bio je samo slabašna predigra, ali je dala usmjerenje izboru objekta u pubertetu. Ovdje se odigravaju vrlo intenzivni osjećajni procesi u smjeru Edipovog kompleksa ili u reakciji na njega koji, međutim, moraju velikim djelom ostati udaljeni od svijesti, jer su njihove pretpostavke

postale neizdržive. Od tog se vremena muški pojedinac mora posvetiti velikoj zada i odvajanja od roditelja; tek nakon njena rješavanja može prestati biti dijete, da bi postao članom društvene zajednice. Zadaća se za sina sastoji u tome, da svoje libidne želje odvoji od majke kako bi ih iskoristio za biranje stvarnog i stranog objekta ljubavi, te da bi se izmirio s ocem ako je ostao s njim u suparništvu, ili da bi se oslobodio njegova pritiska, ako je tijekom reakcije na infantilno odbijanje zapao u potinjenost. Ove se zadaće postavljaju pred svakoga; vrijedno je spomenuti koliko rijetko uspijeva njihovo rješavanje na idealan, to jest na psihološki i društveno ispravan način. Ali, neurotikerima ova zadaća uopće ne uspijeva; sinov taj život ostaje podvrgnut autoritetu oca i nije u stanju svoj libido prenijeti na neki strani seksualni objekt. Isto ovo, uz promjenu odnosa, može postati i sudbinom kćeri. U tom smislu Edipov kompleks s pravom važi kao jezgra neuroza.

Vi slutite, moja gospodo, koliko površno prelazim preko velikog broja i praktički i teoretski značajnih odnosa, vezanih uz Edipov kompleks. Ne upuštam se niti u njegove varijacije, a ni u njegove moguće obrate. Od njegovih udaljenijih veza nagovijestit ću vam još samo, da se pokazao značajnom odrednicom za stvaralaštvo pisaca. Otto Rank je u jednoj svojoj zaslužnoj knjizi pokazao, da su i dramatičari svih razdoblja uzimali svoju građu uglavnom iz Edipovog kompleksa i kompleksa incesta, te njihovih varijacija i prikrivanja. Također ne treba ostati nespomenuto, da su obje zločinačke želje Edipovog kompleksa bile prepoznate kao pravi predstavnici neobuzdanog života nagona, još davno prije vremena psihoanalize. Međutim u zapisima enciklopedista Diderota nalazite poznat dijalog »Le neveu de Rameau«, koji na njemački nije preradio ni više, ni manje nitko drugi, nego - Goethe. Tamo možete pročitati i neobičnu rečenicu: »*Si le petit sauvage etait abandon-*

*nee a lui-meme, qu'il conservat toute son imbecillite et qu'il reunite un peu de raison de l'enfant au berceau la violence des passions de l'homme de trente ans, il tordrait le col a son pere et coucherait avec sa mere.*¹

Ali, ne mogu zaobići i nešto drugo. Edipova majka - nije nas žena uzalud upozorila na san. Prisjetite li se rezultata naše analize snova - da su želje koje oblikuju san tako nastrane, incestuozne prirode, ili da razotkrivaju neslućeno neprijateljstvo prema najbližim i voljenim srodnicima? Tada smo ostavili nerazjašnjenim odakle potječu u ove zle pobude. Sad si to možete objasniti i sami. To su rano infantilni, za svjestan život odavno napušteni smještaji libida i zaposjedanja objekta koji se tijekom noćnog i još pokazuju kao postojeći, a u određenom smislu i sposobni za djelovanje. No, kako ovakve nastrane, incestuozne i nečije smrti željne snove imaju svi ljudi, a ne samo neurotikeri, smijemo izvući zaključak da su i oni, danas normalni, prolazili istim razvojnim putem preko nastranosti i zaposjedanja objekata Edipovim kompleksom, da je to put normalnog razvitka, da nam neurotiker samo uvećano i grublje pokazuje ono, što nam analiza snova razotkriva i kod zdravih. A to je jedan od motiva, zbog kojih smo i započeli s proučavanjem snova prije neurotikerih simptoma.

¹ Kad bi mali divljak bio prepušten samom sebi, zadržavajući i svu svoju glupost, te kad bi s malo svog djetinjeg razuma spojio silnu strast muškarca od trideset godina, tada bi zaokrenuo vratom oću, i spavao sa svojom majkom.

XXII. predavanje

GLEDIŠTA RAZVITKA I REGRESIJE. ETIOLOGIJA

Moje dame i gospodo! Uli smo da funkcija libida prolazi kroz opsežan razvitak, dok ne uspije stupiti u službu razmnožavanja na takozvani normalan način. Sad bih vam želio izložiti, kakvo značenje ova činjenica ima za uzrokovanje neuroza.

Vjerujem da smo usuglašeni s učenjima o patološkim procesima kad pretpostavljamo, da takav razvitak sa sobom donosi dvije vrste opasnosti: prvo, onu od *zapreka*, i drugo, onu od *regresije*. To znači da se uz opću sklonost bioloških procesa k varijacijama morati dogoditi, da ne bude baš svi pripremni stupnjevi protekli jednako dobro, niti u cijelosti biti nadvladani; dijelovi funkcija bit će trajno zadržani na ovim ranim stupnjevima, a u cjelokupnu sliku razvitka umiješat će se i određena mjera razvojnih zapreka.

Potražimo analogije za ove procese i na drugim područjima. Kad bi itav jedan narod napustio svoje nastambe da bi potražio nove, kako se to često događalo u ranijim razdobljima ljudske povijesti, tada on posve sigurno nije na novo mjesto stizao u svom punom broju. Bez obzira na druge gubitke, redovito se moralo događati da se manje grupe ili družine ovih noiaiko putem zaustave, i nastane na nekoj od tih postaja, dok bi glavna masa krenula dalje. Ili, da potražimo nama bliže usporedbe, vi znate da kod najviših životinjskih sisavaca muške

spolne žlijezde izvorno leže duboko u unutrašnjosti trbušnog prostora; no, u određeno doba intrauterinog života nastupa seoba, koja ih smješta gotovo neposredno ispod kože na dnu zdjelice. Kao posljedica ove seobe, kod određenog se broja muških pojedinaca može vidjeti, da je jedan od para organa zaostao u zdjelici u šupljini, ili da je svoj trajni smještaj pronašao u takozvanom kanalu prepona, kroz koji oba organa moraju proći i tijekom svoje seobe, ili barem da je taj kanal ostao otvoren, iako uobičajeno zarasta po završetku promjene položaja spolnih žlijezda. Kad sam kao mlad student radio na svom prvom znanstvenom radu pod vodstvom Bruckea, bavio sam se podrijetlom stražnjih živaca korijenima u leđnoj moždini male, vrlo arhaično oblikovane ribe. Otkrio sam da živac vlakna tih korijenja proizlaze iz velikih stanica stražnjeg reznjaka sive supstancije, što više nije slučaj kod ostalih kralježnjaka. No, ubrzo potom otkrio sam i to, da se takve stanice sive supstancije mogu pronaći na itavom putu do takozvanog spinalnog ganglija stražnjeg korijenja, iz čega sam izvukao zaključak da su se stanice ove gomile ganglija premještale iz kičmene moždine duž puta korijenja živaca. To ujedno pokazuje i povijest razvijanja; ali, kod ove je male ribe ostao prepoznatljiv itav taj put premještanja kroz zaostale stanice. Pri dubljem ulaženju u stvar, ne će vam teško pasti da pronađete slabe točke ovih usporedbi. Stoga želimo izravno izreći, da za svaku seksualnu težnju smatramo, kako su njeni pojedini dijelovi zaostali na ranijim stupnjevima razvitka, pa čak i kad su ostali dijelovi dospjeli do konačnog cilja, pritom razaznajete, da si svako takvo nastojanje predočavamo kao neku vrstu strujanja, neprekinutog od samog početka života, koje u određenoj mjeri umjetno razlažemo na zasebne pomake što slijede jedan iza drugog. U pravu je vaš dojam, da ovakve predodžbe ipak zahtijevaju i daljnje razjašnjenje, no taj bi nas pokušaj odveo

isuviše daleko. Dajte da još samo ustvrdimo, kako se takvo jedno zaostajanje djelomi nog nagona na jednom ranijem stupnju treba nazvati *fiksiranjem* (nagona, naime).

Druga opasnost ovakvog stupnjevito razvoja leži u tome, što se i oni dijelovi koji su krenuli dalje lako mogu dovesti u kretanje unazad, na jedan od ranijih stupnjeva, što zovemo *regresijom*. Ka takvoj se jednoj regresiji težnja osjetiti ponu kanom kad se izvo enje njene funkcije, dakle - postizanje cilja zadovoljenja u kasnijem ili više razvijenom obliku, sudari s ja kim zaprekama. Blisko nam je pretpostaviti da fiksiranje i re gresija nisu neovisni jedno o drugome. Sto je fiksiranje na raz vojnom putu ja e, utoliko prije e funkcija nastojati izbje i vanjske poteško e regresijom do onih fiksiranja, utoliko prije e se ve izgra ena funkcija pokazati nesposobnijom za otpor vanjskim preprekama svog odvijanja. Pomislite na to da, kad je jedan nomadski narod ostavljao na postajama neke svoje snažnije dijelove, tada bi onima koji su putovanje nastavljali bilo blisko, da se iznova povuku do tih postaja ako bi bili po raženi ili se sukobili s isuviše snažnim neprijateljem. Ali, oni bi utoliko prije dospijevali i u opasnost poraza, ukoliko bi ve i broj ostavljali za sobom tijekom seobe.

Za vaše je razumijevanje neuroza važno, da vam ovaj od nos izme u fiksiranja i regresije ne promakne ispred o iju. Ta da dobivate sigurno uporište u pitanju uzroka neuroza, u pita nju etiologije neuroza kojemu emo uskoro pristupiti.

Ostanimo još za sada kod regresije. Nakon onoga što vam je postalo poznato o razvijanju funkcije libida, smijete o eki vati dvije vrste regresija: povratak na prve objekte, koje je li bido zauzeo i koji su - kako je poznato - incestuozne prirode, te povratak cijele seksualne organizacije na ranije stupnjeve. Obje se javljaju kod neuroza prijenosa, i igraju veliku ulogu u njihovom mehanizmu. Naro ito je povrat ka prvim incestuoz-

nim objektima libida jedna crta, koja se kod neuroti ara prona lazi s ve gotovo umaraju om redovitoš u. O regresijama libi da može se re i mnogo više, uzme li se u obzir i jedna druga grupa neuroza, takozvane narcisti ne, što mi trenutno ne na mjeravamo u initi. Ove nam bolesti pružaju obavijesti i o ne kim drugim, do sada još nespomenutim razvojnim procesima funkcije libida, te nam u skladu s time pokazuju i nove vrste regresija. Ali, vjerujem da vas prije svega sada trebam upozo riti na to, da ne pobrkate *regresiju* i *potiskivanje*, te vam mo ram pomo i razjasniti odnose izme u oba ova procesa. Kako se sje ate, potiskivanje je onaj postupak, kroz koji se neki in, sposoban da postane svjestan, dakle - koji još pripada predsvjesnom, pretvara u nesvjesni, dakle kad se potiskuje nazad, u sustav nesvjesnog. A potiskivanjem isto tako nazivamo i kad se neki nesvjesni duševni in uop e ne propušta u najbliži predsvjesni sustav, ve ga cenzura odbija još na pragu. Dakle, pojmu potiskivanja ne pridružuje se nikakva povezanost sa seksualnoš u; molim, da to dobro upamtite. On ozna ava je dan isto psihološki proces, kojega možemo još bolje okarak terizirati nazovemo li ga *topi kim*. Time želimo re i da se on bavi pretpostavljenim psihi kim prostorima, ili - napustimo li ovu grubu pomo nu predodžbu, izgradnjom duševnog aparata iz zasebnih psihi kih sustava.

Tek su nam izvršene usporedbe skrenule pozornost na to, da do sada rije »regresija« nismo koristili u njenom op em, ve jednom posve naro itom zna enju. Dajte joj njen op i smi sao, onaj povratka s višeg na jedan niži stupanj razvitka, pa se i potiskivanje podvrgava regresiji, jer se ono može opisati i kao povratak na raniji i dublji stupanj u razvitku nekog psihi kog ina. Samo što nam kod potiskivanja nije stalo do tog po vratnog smjera kretanja, jer u dinami kom smislu potiskiva njem nazivamo i kad neki psihi ki in ostane zadržan na

nižem stupnju nesvjesnog. Potiskivanje je tako jedan topi-
kin, a regresija jedan isto opisni pojam. Ali, pod onim
što smo do sada nazivali regresijom te doveli u odnos s fiksira-
njem, mislili smo isključivo na povratak libida ranijim postaja-
jama svoga razvitka, dakle na nešto, što je u svojoj srži posve
različito od potiskivanja, i posve neovisno o njemu. Tako er-
gresiju libida ne možemo nazvati posve istim psihičkim po-
stupkom, i ne znamo koje bismo joj mjesto trebali namijeniti u
duševnom ustroju. Pa i kad iskazuje naj snažniji utjecaj na
duševni život, ipak je organski faktor u njoj onaj, koji je naj-
izraženiji.

Razjašnjenja kakva su ova, moja gospodo, moraju se u-
niti pomalo šturima. Okrenimo se stoga klinici, da bismo iz
njih izveli nešto dojmljivije primjene. Vi znate da su i histeri-
ja i opsesijska neuroza dva glavna predstavnika grupe neuroza
prijenosna. Kod histerije, istina, postoji regresija libida ka pri-
marnim incestuoznim seksualnim objektima, i to posve redov-
ito, ali nema gotovo nikakve regresije na neki raniji stupanj
seksualne organizacije. No, zato potiskivanju pripada glavna
uloga u mehanizmu histerije. Smijem li si dopustiti da naša
dosadašnja provjerena saznanja o ovoj neurozi dopunim jed-
nom konstrukcijom, tada bih odnos stvari mogao opisati na
sljedeći način: sjedinjenje djelomičnog nagona obavljeno je
pod primatom genitalija, ali se njegovi rezultati sudaraju s ot-
porom pre-svjesnog, koji je povezan sa svjesnim sustavom.
Dakle, genitalna organizacija važi za nesvjesno, ali ne isto tako
i za pre-svjesno, a ovo zastranjenje pre-svjesnog stvara jednu
sliku, koja ima određene sličnosti sa stanjem prije primata ge-
nitalija. Ali, to je ipak nešto posve drugačije. - Od obiju regre-
sija libida daleko je uočljivija ona koja se veže uz raniji stupanj
seksualne organizacije. Kako ona nedostaje kod histerije, a i-
tavo naše shvaćanje neuroza još isuviše potpada pod utjecaj

proučavanja histerije koja im je vremenski prethodila, znači
da je regresija libida postalo nam je jasno mnogo kasnije od zna-
čaja potiskivanja. Pripremimo se na to, da bi naša stajališta
mogla iskusiti i druga proširenja i procjenjivanja, kad bismo u
naše promatranje osim histerije i opsesijske neuroze mogli uk-
ljučiti i one druge, narcističnu i neuroze.

Nasuprot tome, kod opsesijske neuroze je najuočljivija re-
gresija libida na predstapanje sadističke koanalne organizacije, i
mjerodavan je imbenik njenog iskazivanja kroz simptome.
Tada se impuls ljubavi mora zakrinkati kao sadistički impuls.
Opsesijska predodžba: »Želim te ubiti« - kad se oslobodi od-
rešenih, ali ne slučajnih, već neizostavnih dodataka - u osnovi
ne zna ništa drugo, nego: »Želio bih te uživati u ljubavi«.
Dodajte tome, da je istovremeno došlo do regresije objekta, te
da su ovi porivi upućeni samo najbližim i najdražim osobama,
pa se može i stvoriti predodžbu o užasu, koji ovakve opsesij-
ske predodžbe razbuđuju kod bolesnika, a istodobno i o na-
stranosti, kojom one nastupaju prema njegovim svjesnim
opažanjima. No, i potiskivanje je imalo svoj velik udio u me-
hanizmu ovih neuroza, koji je ipak teško razlučiti u jednom
ovakvom letimičnom uvodu, kakav je naš. Regresija libida bez
nekog potiskivanja ne bi nikada dovela do neuroze, već bi za-
vršila u nastranosti. Iz toga vidite da je potiskivanje onaj pro-
ces koji se neurozi pridodaje kao njoj najsvojstveniji, koji je
najbolje određuje. Ali, možda u jednom i imati prilike da vam
izložim ono što znamo o mehanizmu perverzija, pa se tada
uvidjeti da se niti ovdje stvari ne odvijaju baš posve jednos-
tavno, kako bi netko želio rado zamisliti.

Gospodo moja! Mislim da se može najbrže pomiriti sa svim
izlaganjima koja ste upravo čuli o fiksiranju i regresiji libida,
dopustite li da vrijede kao priprema za istraživanje etiologije
neuroza. U vezi s tim, do sada sam vam izložio samo jednu

jedinu obavijest, naime, da ljudi neurotski obolijevaju ako im je oduzeta mogućnost da zadovolje svoj libido, dakle - kod »uskrate«, kako sam se izrazio, te da su njihovi simptomi zapravo zamjena za uskrateno zadovoljenje. Naravno, to ne bi trebalo značiti da svaka uskrata libidnog zadovoljenja mora svakoga, koga pogodi, uiniti i neurotičnim, već samo da se u svim istraženim slučajevima neuroze mogao dokazati ovaj moment uskrate. Tvrdnja se, dakle, ne može obrnuti. Vjerojatno ste također razumjeli da ova tvrdnja nije trebala razotkriti ovu tajnu etiologije neuroza, već je samo naglasila jedan važan i nezaobilazan uvjet.

Sad se ne zna, treba li se u daljnjoj raspravi o ovoj tvrdnji pridržavati prirode uskrate, ili osebjnosti onoga, koji je njegov pogodan. Uskrata je ipak vrlo rijetko ona posvemašnja i apsolutna; da bi postala patogeno djelotvorna, mora se odnositi upravo na onaj način zadovoljenja za kojim osoba jednim i teži, za koje je jedino i sposobna. Općenito, postoje mnogi putevi kojima se podnosi nedostatak libidnog zadovoljenja, a da se od njega ne obolijeva. Prije svega, poznajemo ljude koji su u stanju na sebe preuzeti takvu jednu oskudicu bez ikakvih smetnji; oni tada nisu sretni, pate od težnje, ali ne obolijevaju. Potom, moramo uzeti u obzir da su upravo seksualni nagoni poticaji izrazito *plastični*, smijem li tako reći. Oni mogu zamijeniti jedno za drugo, jedno može na sebe preuzeti intenzitet drugoga; ako je zadovoljenje jednog uslijed stvarnosti zakazalo, zadovoljenje drugog može ponuditi potpunu nadoknadu. Oni se jedan prema drugom odnose kao mreža kanala ispunjenih tekucinom, koji međusobno komuniciraju, i to usprkos njihovom podvrgavanju genitalnom prirođatu, što baš i nije lako povezati u jednu predodžbu. Nadalje, djelomični nagoni seksualnosti, isto kao i iz njih proizašla seksualna težnja, pokazuju veliku sposobnost zamjene svog

objekta za neki drugi, dakle i za neki lakše dostupan; ova sposobnost pomicanja i spremnost prihvatanja surogata moraju vjerojatno snažno raditi protiv patogenog djelovanja uskrate. Međutim u ovim zaštitnim procesima koji djeluju protiv oboljenja zbog uskrate, jedan je osvojio posebno kulturno značenje. Ono se sastoji u tome, da seksualna težnja odustaje od svog cilja usmjerenog na djelotvornu ugodu ili ugodu razmnožavanja, te preuzima jednu drugu koja je genetski povezana s onom od koje se odustalo, ali se sama za sebe više ne može nazivati seksualnom, već se zove društvenim, socijalnim ciljem. Taj proces nazivamo »*sublimiranjem*«, pri čemu se povodimo za općom ocjenom koja društvene ciljeve postavlja iznad onih seksualnih, u osnovi sebi ciljanih. Uostalom, sublimiranje je tek poseban slučaj oslanjanja seksualnih težnji na druge, koje nisu seksualne. O njemu ćemo morati još jednom govoriti u vezi s jednim drugim pitanjem.

Sad ćete ste i dojam, kako je zbog svih ovih sredstava da bi se podnijela, uskrata potisnuta do beznačajnosti. Ali ne, ona zadržava svoju patogenost. Sva ova protusredstva općenito nisu dostatna. Mjera nezadovoljenog libida koju ljudi u prosjeku mogu preuzeti na sebe, ograničena je. Plastičnost ili slobođna pokretljivost libida nije ni u kom slučaju u cijelosti savršana kod svijeta, a sublimiranje može uvijek razriješiti samo određeni dio libida, bez obzira na to što je mnogim ljudima sposobnost sublimiranja dodijeljena tek u neznatnoj mjeri. O čemu je međutim u ovim ograničenjima najvažnije ograničenje u pokretljivosti libida, jer zadovoljenje čini pojedinca ovisnim o postizanju jednog vrlo malog broja ciljeva i objekata. Prisjetite li se samo toga, da jedan nepotpun razvitak libida za sobom ostavlja vrlo opsežna, a možda čak i višestruka fiksiranja libida na rane stupnjeve organizacije i pronalaženja objekta, koji uglavnom nisu sposobni za stvarno zadovoljenje, tada ćete u

fiksiranju libida prepoznati drugog moguć imbenika koji zajedno s uskratom nastupa prema uzrokovanju bolesti. Še-matskim skra-enjem možete izraziti, da fiksiranje libida pred-stavlja raspoloživog unutarnjeg, a uskrata slu-ajnog vanjskog imbenika etiologije neuroza.

Ovdje koristim priliku upozoriti vas, da ne biste zauzimali strane u jednoj posve suvišnoj sva-i. U znanstvenom je radu vrlo omiljeno izdvojiti jedan dio istine, postaviti ga na mjesto cjeline, a potom se u njegovu korist boriti protiv ostatka koji nije ništa manje istinit. Na takvom se putu ve-i iz psihoanaliti-kog pokreta razvilo više pravaca, od kojih jedan priznaje sa-mo egoisti ne-nagone, a porije seksualne, drugi cijeni jedino utjecaj zbiljskih životnih zada-a, no previ-a pojedina nu povi- jest, i još mnogo tome sli-nog. Sad nam se i ovdje nudi povod zajedno takvo sli-no suprotstavljanje, i sporno pitanje: jesu li neuroze *egzogene* ili *endogene* bolesti, jesu li neizostavna posljedica jednog odre-enog ustrojstva ili proizvod odre-enih štetnih (traumati-nih) životnih dojmova, a posebno: jesu li iza-zvane fiksiranjem libida (i uop-e seksualnim ustrojem), ili pak pritiskom nastalim zbog uskrate? Ova mi se dilema ne-ini u cjelini nimalo mudrijom od jedne druge, koju bih vam mogao navesti: nastaje li dijete o evim nastojanjem, ili prihva-anjem od strane majke? Oba su uvjeta jednako bezuvjetno potrebna, odgovorite s pravom. Kod uzroka neuroza odnos je - ako ve-ne posve isti, a ono ipak vrlo sli-an. Kod promatranja uz-roka, slu-ajevi neuroti-nih oboljenja raspore-ju se u jedan niz, unutar kojega su oba imbenika - i seksualni ustroj i do-življaj, ili, želite li - fiksiranje libida i uskrata - zastupljeni tako, da jedan raste dok drugi opada. Na drugom kraju tog niza nalaze se ekstremni slu-ajevi, za koje mi s uvjerenjem možete re-i: »Ovi bi ljudi oboljeli u svakom slu-aju, ve-zbog svog udnog razvitka fiksiranja libida, ma što oni doživjeli, ili ma

koliko ih obzirno život poštedio«. S druge strane stoje slu-aje-vi, kod kojih biste morali ocijeniti obrnuto - da bi oni zasigur-no izbjegli bolesti, samo da ih život nije doveo u ovaj ili onaj položaj. Kod slu-ajeva unutar niza susre-u se jedno Više ili Manje raspoloživog seksualnog ustroja s jednim Manje ili Više štetnih životnih zahtjeva. Njihovo im seksualno ustrojstvo ne bi donijelo neurozu da nisu imali upravo takve doga-aje, a ti doživljaji ne bi na njih djelovali toliko traumati-no, samo da su odnosi libida bili druga-iji. Možda bih u ovom nizu mogao priznati odre-enu nadmo-zna-aja raspoloživih imbenika, no i ovo bi priznanje ovisilo o tome, koliko daleko želite obilježiti granice nervoze.

Gospodo! Predlažem vam da takve nizove obilježite kao *dopunske nizove*, te vas pripremam na to, da-emo nalaziti po-voda i za uspostavljanje drugih takvih nizova.

Upornost, kojom se libido drži odre-enih pravaca i obje-kata, gotovo se može re-i - *ljepljivost* libida, -ini nam se kao da je samostalan, pojedina no promjenjiv imbenik, -ije su nam ovisnosti posve nepoznate i -ije zna-enje za etiologiju ne-uroza zasigurno više ne-emo podcijeniti. Ali, tako-er ne smije-mo niti precijeniti bliskost tog odnosa. Naime, ista se ovakva »ljepljivost« libida, iz nepoznatih razloga i pod mnogobrojnim okolnostima doga-a i kod normalnih ljudi, a pronalazi se kao odre-uju i imbenik i kod osoba, koje su u odre-enom smislu suprotnost nervoznima - kod nastranih. Ve-je i prije vremena psihoanalize bilo poznato (Binet), da se u anamnezi nastranih uistinu-esto otkriva vrlo rani dojam o abnormalnoj usmjere-nosti nagona ili izboru objekta, uz koji bi se potom libido te osobe pridržavao-itavog života. -esto se ne zna re-i što je taj dojam osposobilo za to, da na libido djeluje jednom tako snaž-nom privla-noš-u. Ispriopovijedat-u vam jedan slu-aj ove vrste, koji sam osobno prou-avao. Jedan muškarac, kojemu danas ni

genitalije, a niti sve ostale draži žene ne zna e ništa, koji dospijeva do neodoljivog seksualnog uzbuđenja samo zahvaljujući i nozi obuvenoj u cipelu posve određenog oblika, uspio se prisjetiti jednog doživljaja iz svoje šeste godine, koji je postao mjerodavan za ovakvo fiksiranje njegovog libida. Sjedio je na klupici uz guvernantu, kod koje je došao na sat engleskog jezika. Guvernantu - staru, mršavu, nelijepu djevojku vodnjikavih plavih oči i prasta nosa, boljela je toga dana noga, pa ju je obuvenu u baršunastu papu u ispružila na jastuku; sama njena noga bila je pritom najpomnije prekrivena. Takva jedna mršava, žilava noga kakvu je tada vidio kod guvernante postala je, nakon jednog sramežljivog pokušaja normalnih seksualnih djelatnosti u pubertetu, njegov jedini seksualni objekt, i uvijek bi bio neodoljivo privlačan kad bi se takvoj nozi pridružile i druge crte koje bi ga podsjetile na izgled one engleske guvernante. Ali, zbog ovakvog fiksiranja svog libida uvijek nije postao neurotičan, već - nastran, postao je fetišist stopala, kako to kažemo. Vidite, dakle, da krug djelovanja libida daleko nadilazi područje neuroza, iako je pretjerano, a uz to još i preuranjeno fiksiranje libida nužno za uzrokovanje neuroze. No, i ovaj bi uvjet sam za sebe bio isto onoliko malo odlučujući, kao i ranije spomenuta uskrata.

ini se, dakle, da problem uzroka neuroza postaje sve složeniji. I zaista, psihoanalitičko istraživanje nas upoznaje s jednim novim imbenikom na kojeg se nismo osvrtni u našem etiološkom nizu, a najbolje se razaznaje u onim slučajevima, u kojima se dotadašnje dobro zdravstveno stanje iznenada remeti neurotičnim oboljenjem.

Kod ovih se osoba redovito nailazi na pokazatelje sukobljavanja želja ili na psihički sukob (konflikt), kako smo navikli reći. Jedan dio osobnosti zastupa određene želje, dok im se drugi opire i brani od njih. Bez takvog sukoba, neuroze

ne bi niti bilo. No, to se ne čini nekim posebnim. Vi znate da je naš duševni život neprekidno pokretan sukobima o kojima moramo donositi odluke. Dakle, ako takav jedan sukob treba postati patogen, morali bi biti ispunjeni zaista naročiti uvjeti za to. Smijemo upitati koji su to uvjeti, izmeću u kojih se duševnih sila ovi patogeni sukobi odigravaju, kakav odnos ima sukob naspram drugih uzroka njihovim imbenika.

Nadam se da ću vam na ova pitanja moći i pružiti dostatne odgovore, iako bi mogli biti i shematski skraćeni. Sukob je izazvan uskratim, jer je libido kojemu je njegovo zadovoljenje uskraćeno sad upućen na to, da potraži drugačije objekte i puteve. On kao uvjet ima i to, da ovi drugačiji putevi i objekti kod jednog dijela osobnosti izazivaju negodovanje, pa slijedi veto koji u početku čini nemogućim nove načine zadovoljenja. Odatle proizlazi i put ka oblikovanju simptoma, koji čemo slijediti kasnije. Odbačena libidna htijenja ipak se uspijevaju nametnuti određenim zakulisnim putevima, ali ne bez određenih odstupanja i ublažavanja, uzrokovanih prigovorom. Ovi zakulisni putevi su putevi tvorbe simptoma, a simptomi su novo ili zamjensko zadovoljenje, koje je zbog činjenice uskratim postalo nužnim.

Značaj psihičkog sukoba može se izraziti i drugim načinom izražavanja, kada se kaže: *vanjskoj* uskratim, da bi djelovala patogena, treba se još pridružiti i *unutarnja* uskrata. Naravno da se tada vanjska i unutarnja uskrata protežu na različite puteve i objekte. Vanjska uskrata oduzima jednu mogućnost zadovoljenja, a unutarnja uskrata želi isključiti jednu drugu mogućnost, oko koje potom izbija sukob. Prednost dajem ovakvom načinu prikazivanja, jer ono sadrži jedan tajni stav. Naime, ukazuje na vjerojatnost da su unutarnja suzdržavanja u ranim vremenima ljudskog razvitka proizašla iz stvarnih vanjskih prepreka.

Ali, koje su to sile ona druga strana u patogenom sukobu, iz kojih proizlazi prigovor protiv libidnih htijenja? To su, po sve općenito rečeno, neseksualne nagonске sile. Obuhvaćamo ih kao »nagone Ja«; psihoanaliza neuroza prijenosa ne daje nam dobar pristup njihovom daljnjem razlaganju, pa ih u najvećoj mjeri donekle upoznajemo kroz otpore, koji se suprotstavljaju analizi. Dakle, patogeni sukob je takav, da se odvija između u nagona Ja i seksualnih nagona. U svakom slučaju se nitavom se nizu slučajeva čini, da bi takav jedan sukob mogao postojati i između različitih, isto seksualnih težnji; ali, to je u osnovi isto, jer od obje seksualne težnje koje se nailaze u sukobu, može se reći da jedna uvijek odgovara samome Ja, dok druga izaziva obranu tog Ja. Dakle, ostaje se pri sukobu između u Ja i seksualnosti.

Moja gospodo! Često i prečesto, kad bi psihoanaliza iskoristila neki duševni događaj kao u inak seksualnih nagona, u srditoj bi joj se obrani spovitalo: da se uvijek ne sastoji samo od seksualnosti, da u duševnom životu postoje i drugi nagoni i interesi osim seksualnih, da se ne bi »sve« smjelo izvoditi iz seksualnosti, i slično.

Posebice je ugodno suglasiti se jednom i sa svojim protivnicima. Psihoanaliza nije nikad zaboravila da postoje i neseksualne nagonске sile, ona se i izgradila na oštrom razdvajanju seksualnih nagona od nagona Ja, a i sama prije svakog prigovora tvrdi - ne to, da su neuroze proizašle iz seksualnosti, već da svoje podrijetlo zahvaljuju sukobu između u Ja i seksualnosti. Također, ona nema nikakvog zamislivog motiva za osporavanje postojanja ili značenja nagona Ja, dok prati ulogu seksualnih nagona u oboljenju i u životu. Samo što joj je postalo usudom da se u prvom redu bavi seksualnim nagonima, jer su oni postali najpristupačiji uvidu kroz neuroze prijenosa, i jer joj je obveza proučavanje onoga, što su svi ostali zapostavili.

Također, nije to no da se psihoanaliza nije nimalo starala za neseksualni udio osobnosti. Upravo nam je razlikovanje Ja i seksualnosti dopustilo da naravno jasno omotrazimo, kako i nagoni Ja prolaze kroz značajno razvijanje, razvitak koji nije ni posve neovisan o libidu, a niti bez protivnog utjecaja na nj. Doduše, mi taj razvitak Ja poznajemo mnogo slabije od razvitka libida, jer nam je, naime, tek proučavanje narcističkih neuroza obećalo spoznaju o izgrađivanju Ja. Ipak, već postoji jedan Ferenczijeve pokušaj, vrijedan pozornosti, da teoretski oblikuje razvojne stupnjeve Ja, a najmanje na dva mjesta već smo i dosegli vrste oslonca za procjenu tog razvitka. Ne mislimo na to da se libidinozni interesi neke osobe od samog početka nalaze u suprotnosti s njenim interesima za samoodržanjem; prije svega biti, da Ja na svakom stupnju nastoji ostati u skladu sa svojom trenutnom seksualnom organizacijom i podrediti je sebi. Izmjenjivanje pojedinih stupnjeva u razvitku libida vjerojatno slijedi po jednom propisanom programu; ali, ne može se odbaciti da na to odvijanje može utjecati i Ja, pa bi se jednako tako smjela predvidjeti određena usporednost, paralelizam, određena podudarnost u razvojnim stupnjevima Ja i libida; poremećaj u toj podudarnosti mogao bi rezultirati patogenim momentom. Sad je za nas važno stajalište, kako se Ja ponaša kada njegov libido na nekom mjestu svog razvitka ostavi za sobom snažno fiksiranje. On ga može dopustiti, pa i tada u odgovarajućoj mjeri postati nastran, ili - što je isto, infantiln. Ali, može se postaviti i odbijajuće, protiv takvog utvrđivanja libida, pa tada Ja ima jedno *potiskivanje* tamo, gdje je libido iskusio *fiksiranje*.

Na ovom putu dopijevamo do saznanja, da treba imbenik eliologije neuroza - sklonost ka sukobu - jednako onoliko ovisi o razvitku Ja, koliko i o razvitku libida. Naš se stav o uzrokovavanju neuroza, dakle, upotpunio. Prvi je, kao najopćenitiji uvjet

- uskrata, potom fiksiranje libida, koje ga tjera u određene usmjerenosti, i kao treće - sklonost sukobu zbog razvitka Ja, koje je odbacilo takva kretanja libida. Dakle, stanje stvari i nije tako jako zamršeno i teško za progledati, kako vam se vjerojatno u inilo tijekom napredovanja mojih izlaganja. Ali, naravno, nalazimo da još uvijek nismo gotovi. Još moramo pridonijeti nešto novo, a nešto, što je već poznato - dalje razraditi.

Da bih vam prikazao utjecaj razvoja Ja na nastajanje sukoba, a time i na uzrokovanje neuroza, želim vam iznijeti jedan primjer, koji je doduše posve izmišljen, ali se niti u jednoj točki ne udaljuje od stvarnosti. Oslanjaju se na naslov jedne Nestroyeve dosjetke, ja u ga nazvati po osobinama »u prizemlju, i u prvom katu«. U prizemlju stanuje kućepazitelj, a u prvom katu kućevlasnik, bogat i otmjenovjek. Obojica imaju djecu, pa želimo pretpostaviti da je kućerkici kućevlasnika dopušteno, da se bez nadzora igra s radničkim djetetom. Tada se može lako dogoditi da igre djece poprime nepristojnu, to jest seksualnu narav, da se igraju »tate i mame«, jedno drugo promatraju kod vršenja intimnih radnji i nadražuju po spolnim organima. Djevojčica kućepazitelja, koja je i usprkos svojih pet ili šest godina imala prilike vidjeti ponešto od seksualnosti odraslih, može pritom preuzeti ulogu zavodnice. Ovi su doživljaji dostatni, pa čak i ako se ne protežu kroz duže razdoblje, da bi se kod oboje djece aktivirali određeni seksualni podražaji, koji se i nakon prestanka zajedničkih igara kroz nekoliko godina iskazuju kao masturbacija. Do ovdje dopire njihovo zajedništvo; no, krajnji rezultat kod oba djeteta bit će vrlo različit. Kućepazitelja nastaviti će s masturbacijom sve negdje do nastupanja mjesečnice, potom bez poteškoća odustati od nje, nekoliko godina kasnije uzeti ljubavnika, možda čak i dobiti dijete, krenuti ovim ili onim životnim putem koji će je možda pretvoriti u omiljenu umjetnicu, pa bi mogla završiti i kao aristokratkinja.

Vjerojatnije je da će njena sudbina ipak proteći manje blještavo, no u svakom slučaju, ona će proći i bez smetnji zbog preranog pokretanja svoje seksualnosti, i oslobodena neuroze ispuniti svoj život. Druga djetica će se zbiti s kućevlasnikom. Ona će prije vremena i još kao dijete doći do saznanja da je u inilo nešto nedopušteno, nakon kraćeg se vremena, ali možda tek nakon teške borbe, odreći masturbacijskog zadovoljavanja, i u svome biću zadržati neku potištenost. Kad će u djevojkama kim godinama dospjeti u položaj da ponešto sazna o ljudskom seksualnom općenju, s nerazjašnjivim će se gnušanjem toga kloniti i poželjeti da u tome i ostane posvemašnja neznalica. Vjerojatno sad opet podliježe iznova nadolazećem neodoljivom porivu masturbacije, na koji se nikome ne usuđuje požaliti. U godinama, u kojima bi se kao žena trebala svidjeti nekom muškarcu, kod nje će izbiti neuroza, zbog koje će se osjetiti prevarenom i u braku, i u životnim nadama. Uspije li analizi doprijeti do uvida u ovu neurozu, pokazuje se da je ova dobro odgojena, pametna djevojka s visokim htijenjima posve potisnula svoje seksualne nagone, ali da su oni, za nju nesvjesni, vezani uz one bijedne doživljaje s njenom prijateljicom iz djetinjstva.

Različitost obiju sudbina usprkos istom doživljenom proizlazi iz toga, što je Ja jedne djevojčice iskusio jedan razvitak, koji kod druge nije nastupio. Kućerkici kućepazitelja se i kasnija seksualna djelatnost u inilo isto onako prirodnom i nesumnjivom, kao i u djetinjstvu. No, kućevlasnici kućevlasnika iskusila je utjecaj odgoja, i preuzela njegove zahtjeve. Njen je Ja oblikovan od ideala koje on nudi o ženskoj isto i nepostojanju potreba, i koji ne podnose bilo kakve seksualne djelatnosti; njeno intelektualno obrazovanje umanjilo joj je zanimanje za žensku ulogu, za koju je predodređena. Ovim višim moralnim i intelektualnim razvijanjem svoga Ja zapala je u sukob sa zahtjevima svoje seksualnosti.

Danas u se još zadržati i kod jedne druge to ke u razvitku Ja, kako zbog odre enih dubljih sagledavanja, tako i zato, jer je upravo ovo što slijedi podobno za izvršenje nama tako omiljenog, oštrog i ne baš po sebi razumljivog razdvajanja nagona Ja od seksualnih nagona. U procjeni obaju razvitaka - i razvitka Ja i libida, moramo istaknuti jedan stav, koji se do sada baš i nije esto poštovao. Oba su u osnovi naslije e, skra ena ponavljanja razvitka koji je itavo ovje anstvo ostavilo za sobom još od pradavnih vremena, kroz duga razdoblja. Želim ustvrditi, da se u razvitku libida nesumnjivo može prepoznati to *filogenetsko* podrijetlo. Pomislite na to, kako se kod jedne životinjske vrste spolni aparat nalazi u najbliskijoj vezi s ustima, kod druge se ne može razlikovati od aparata za izlu ivanje, a kod neke druge je povezan s organima za pokretanje - stvari, koje možete privlačno opisane prona i u dragocjenoj knjizi W. Bolschea. Može se re i, da se kod životinja okamenjuju sve vrste - od nastranosti, pa do seksualne organizacije. Samo što je filogenetsko stajalište kod ovjeka djelomi no prikriveno okolnoš u, da je ono što je u osnovi naslije eno, u pojedina nom razvijanju ipak iznova zadobiveno, vjerojatno zato jer i nadalje postoje isti onakvi odnosi, koji djeluju na svakog pojedina no, kakve je svojedobno bilo potrebno zadobiti. Želim re i da su oni svojedobno djelovali oblikuju i, a sad djeluju izazivaju i. Osim toga, nesumnjivo je da se tijekom predore enog razvitka kod svakog pojedina no može omesti ili izmijeniti zbog nedavnih vanjskih utjecaja. Ali, mi poznajemo mo , koja je ovje anstvo natjerala na takav jedan razvitak i koja u istom pravcu i danas održava svoj pritisak; to je opet uskrata u stvarnosti, ili ako joj damo njen ispravan veliki naziv, *nevolja* života: *Ανάγκη*. Ona je bila vrlo stroga odgojiteljica, i mnogo je toga u inila za nas. Neuroti an pripadaju djeci kod koje je strogost dovela do slabih rezultata, ali to treba staviti na kocku

kod bilo ijeg odgajanja. Uostalom, ovo nas uvažavanje životne nevolje kao pokreta a razvitka ne treba usmjeriti protiv zna aja »unutarnjih razvojnih težnji«, ako se takve mogu dokazati.

No, vrlo je vrijedno zapažanja, da se seksualni nagoni i nagoni za samoodržanjem ne odnose na isti na in prema stvarnoj nevolji. Nagoni za samoodržanjem i sve što je s njima u vezi mogu se lakše ucjepljivati; oni se vrlo rano nau e povinovati nuždi, te podesiti svoj razvitak prema uputama stvarnosti. To je i shvatljivo, jer oni ni na koji drugi na in ne mogu pribaviti objekte koji im trebaju; bez tih objekata pojedinac mora propasti. Seksualni nagoni teže se odgajaju, jer u početku ne upoznaju nevolju nedostatka objekta. Kako se oni, sli no parazitu, oslanjaju na druge tjelesne funkcije i autoerotski zadovoljavaju na vlastitom tijelu, u početku ne potpadaju pod odgojni utjecaj stvarnog nedostatka, pa se osobine samovoljnosti, nemogućnosti utjecanja, ono što nazivamo »nerazumnoš u« kod ve ine ljudi u odre enom smislu zadržavaju i kroz cijeli život. Tako er, i sposobnost odgajanja neke mlade osobe u pravilu nalazi svoj kraj onda, kad se u kona noj snazi razbude njene seksualne potrebe. To znaju i odgojitelji, pa u skladu s time i djeluju; no, možda e ih rezultati psihoanalize potaknuti na to, da glavni pritisak odgoja premjeste na prve dje je godine, poev od vremena dojen eta. Mali ovjek esto je dovršen ve u svojoj etvrtoj ili petoj godini, pa kasnije samo iznosi na vidjelo ono, što se u njemu ve nalazi.

Da bi ce ocijenilo puno zna enje nagoviještene razlike između u obiju grupa nagona, moramo krenuti izdaleka, te uvesti neko od onih zapažanja koja zaslužuju da se nazovu *ekonomskim*. Time ulazimo u jedno od najvažnijih, ali na žalost i najtamnijih područja psihoanalize. Postavljamo si pitanje: može li se u radu našeg duševnog aparata razaznati neka glavna

namjera, te na njega u prvom približavanju odgovoriti, da je ta namjera upravljena ka pribavljanju ugone. Inače, da je namjera cjelokupna duševna djelatnost usmjerena na to da pribavi ugodu i izbjegne neugodu, te da nju automatski podešava na *naelo ugone*. Sad bismo radije od svega na svijetu htjeli znati, koji su to uvjeti za nastajanje ugone i neugode, ali upravo nam to nedostaje. Ipak, smijemo se usuditi ustvrditi barem toliko, da je ugon *nekako* povezana sa smanjenjem, opadanjem ili gašenjem količine uzbuđenja koja djeluje u duševnom aparatu, dok je neugoda njeno povećanje. Istraživanja najintenzivnije ugone koja je ljudima dostupna - ugone pri obavljanju seksualnog čina, ostavlja tek malo dvojbi o toj jednoj točki. Kako se kod ovakvih procesa ugone radi o sudbini količine duševnog uzbuđenja ili energije, promatranja ove vrste nazivamo ekonomskim. Primijetimo da kada u duševnog aparata možemo opisati i drugačije, pa i općenitije, no samim naglašavanjem pribavljanja ugone. Možemo reći da duševni aparat služi namjeri nadvladavanja ili rješavanja onih količina uzbuđenja, veličina podražaja, koje na njega navaljuju izvana i iznutra. Kod seksualnih nagona je bez daljnjeg o čemu je evidentno, da oni od početka pa do kraja svog razvitka rade na pribavljanju ugone; ovu izvornu funkciju pridržavaju bez ikakvih izmjena. Istom tome u početku teže i oni drugi, nagoni na Ja. Ali, pod utjecajem užitice nevolje, nagoni na Ja brzo nauče na elu ugone zamijeniti nekom modifikacijom. Kada izbjegavanja neugode za njih postaje gotovo jednako vrijednom kao i kada pribavljanja ugone; Ja otkriva da je neizbježno odreći se neposrednog zadovoljenja, odložiti pribavljanje ugone, pretrpjeti dio neugode i općenito se posve odreći izvjesnih izvora ugone. Tako odgojen, Ja postaje »razuman«, ne dopušta više da njime vlada na elu ugone, ve slijedi *na elu stvarnosti*, koje u osnovi također želi postići i

ugodu, ali uzima u obzir u stvarnosti osiguranu, iako odgojen, pa i umanjen ugodu.

Prijelaz s na elu ugone na na elu stvarnosti jedan je od najvećih napredaka u razvitku Ja. Već znamo da seksualni nagoni ovaj dio u razvitku Ja slijede tek kasno i protiv volje, a kasnije ćemo utvrditi kakve posljedice ima za uvijek to, da se njegova seksualnost zadovoljava jednim tako slabim odnosom prema vanjskoj stvarnosti. I sad na kraju, još jedna napomena koja tome pripada. Ako uvijek Ja ima svoju povijest razvitka isto kao i libido, tada ne može biti iznenađeni kad otkrijete, da postoje i »Ja-regresije«, a poželjet ćete saznati i kakvu ulogu kod neurotičara oboljenja može imati taj povratni Ja u ranije razvojne stupnjeve.

XXIII. predavanje

PUTEVI SIMPTOMSKE TVORBE

Moje dame i gospodo! Za nestru njaka su simptomi ono, što tvori samu srž bolesti, a ozdravljenje je - uklanjanje tih simptoma. Lije nik polaže vrijednost na to, da simptome razlikuje od bolesti, pa kaže da uklanjanje simptoma još uvijek nije i izlijeenje oboljenja. No, ono što još ostaje opipljivo od bolesti i nakon nestajanja simptoma, samo je sposobnost da se oblikuju novi simptomi. Zato za sada želimo stati uz gledište nestru njaka, te utemeljenost simptoma smatrati istozna nom s razumijevanjem bolesti.

Simptomi - naravno, ovdje se bavimo psihi kim (ili psihogenim) simptomima i psihi kim oboljenjima - za cjelokupni su život štetne ili barem besmislene djelatnosti, zbog kojih se osoba esto tuži da ih ini i protiv volje, a za nju su povezanе s neugodom ili patnjom. Njen glavni poreme aj nalazi se u duševnom trošenju koje zahtijevaju oni sami, te nadalje u onom, koje e joj biti potrebno zbog njihova suzbijanja. Oba ova trošenja mogu kod opsežnije simptomске tvorbe imati kao posljedicu izrazito osiromašenje osobe s obzirom na njenu raspoloživu duševnu energiju, a time i njenu oduzetost pri obavljanju svih važnih životnih zada a. Kako se kod ovog rezultata uglavnom radi o kvantiteti tako zauzete energije, lako razaznajete da je »oboljeti« jedan u suštini prakti an pojam. No, postavite se na jedno teoretsko stajalište i zanemarite ove

kvantitete, pa možete lako re i da smo svi mi bolesni, odnosno neuroti ni, jer se uvjeti za simptomsku tvorbu mogu dokazati i kod normalnih osoba.

O neurotskim simptomima ve znamo da su rezultat sukoba koji nastaje oko neke nove vrste zadovoljenja libida. Objekte, koje su se zavatile, iznova se susre u u simptomu te se istodobno i me usobno mire kroz kompromis pri tvorbi simptoma. Zbog toga simptom i jeste toliko sposoban za pružanje otpora; podržavaju ga obje ove strane. Tako er znamo, da je jedan od oba sudionika sukoba i nezadovoljeni libido, odbijen od stvarnosti, koji sad treba potražiti druge puteve za svoje zadovoljenje. Ostane li stvarnost neumoljiva, pa i kad libido postane spreman da na mjesto uskra enog prihvati neki drugi objekt, kona no e biti primoran krenuti putem regresije i nastojati ostvariti zadovoljenje u jednoj od ve prevladanih organizacija, ili kroz jedan ranije ve napušteni objekt. Na putu regresije libido je primamljen fiksiranjem, koje je ostavio na tim mjestima svoga razvitka.

Sad se put prema nastranosti oštro razdvaja od onog prema neurozi. Ukoliko ove regresije ne razbude otpor u Ja, tada tako er ne dolazi do neuroze, ve libido dospijeva do nekog stvarnog, iako više ne i normalnog zadovoljenja. Ali, ako Ja koje ne samo što raspolaže sviješ u, ve i pristupima motoričkoj inervaciji, a time i ostvarenju duševnih težnji - nije suglasan s ovim regresijama, tada je sukob neminovan. Libido je kao odsje en, pa se mora pokušati skloniti negdje, gdje e prema zahtjevu na ela u gode prona i oduška za svoju zaposjednutost energijom. On se mora ukloniti tome Ja. Takvo mu izbjegavanje dopušta fiksiranje na njegovu sad ve regresivno usmjerenom razvojnom putu, od kojeg se Ja svojedobno štiti lo kroz potiskivanja. Kako libido iznova unazad zaposjeda ove potisnute pozicije, pobjegao je onom Ja i njegovim zakonima,

ali se pritom odrekao i cjelokupnog odgoja, ste enog pod utje-
cajem Ja. Bio je poslušan dok mu se smiješilo zadovoljenje;
pod dvostrukim pritiskom vanjske i unutarnje uskrate postaje
nepokoran, i prisje a se ranijih boljih vremena. Tako je to u os-
novi nepromjenjiva osobina. Predodžbe, kojima sad libido pre-
nosi svoju energiju kao zaposjedanje, pripadaju sustavu ne-
svjesnog i podliježu procesima koji su ovdje jedini mogu i, a
naro ito zgušnjavanju i pomicanju. Time su sad nastali odnosi,
koji posve nalikuju onima kod oblikovanja snova. Kao i u
pravom snu, koji se dovršava u nespvesnom i koji je ispunjenje
jedne nespvesne zamišljene želje, nailazi jedan dio (pred)svjes-
ne djelatnosti, koji obavlja posao cenzure, a nakon sto je zado-
volji, dopušta tvorbu manifestnog sna kao kompromisa; isto
tako, i zastupanje libida mora u nespvesnom ra unati sa sna-
gom preadvjesnog Ja. Otpor koji se protiv njega podigao u Ja
slijedi ga kao »protuzaposjedanje«, i primorava ga da odabere
takav izraz, koji istovremeno može biti i njegov vlastiti izraz.
Tako tada nastaje simptom, kao višestruko iskrivljeni izdanak
nespvesnog libidnog ispunjenja želja, umjetni ki odabrana
dvosmislenost s dva me usobno posve proturje na zna enja.
Ve se i samo u ovoj posljednjoj to ki može razaznati razlika
izme u tvorbe sna i simptoma, jer, preadvjesna namjera kod
nastajanja sna ide jedino za time da održi stanje spavanja, i ne
dopušta da bilo što, što bi ga moglo omesti, uop e dopre do
svijesti; ali, ona ne ustrajava u tome, da nespvesnom podražaju
želje oštro uzvikne jedno: »Ne, baš naprotiv!«. Ona smije biti
snošljivija, jer je situacija usnuloga manje ugrožena. Izlaz u
stvarnost ionako je zatvoren ve i zbog stanja spavanja.

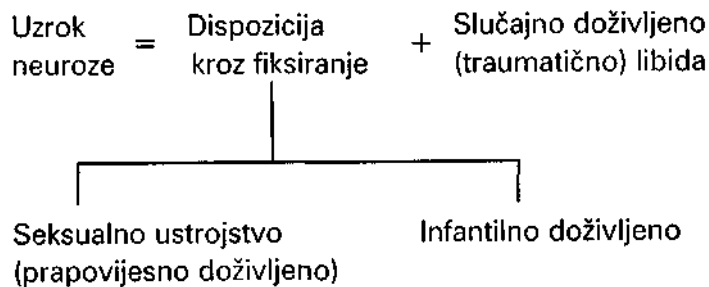
Vidite da je bijeg libida u uvjetima sukoba omogu en pos-
tojanjem fiksiranja. Regresivno zaposjedanje ovog fiksiranja
dovodi do zaobilaženja potiskivanja, i do pražnjenja - ili zado-
voljenja - libida, pri emu se moraju održati uvjeti kompro-

misa. Na zakulisnim putevima preko nespvesnog i starih fik-
siranja, libidu je kona no uspjelo prodrijeti do jednog, doduše
vrlo ograni enog i sad ve neprepoznatljivog zadovoljenja.
Dopustite da pridodam dvije napomene o tom kona nom iz-
lazu. Želio bih da zapazite, koliko se usko povezanima ovdje
pokazuju libido i nespvesno s jedne, te Ja, svjesno i stvarnost s
druge strane, iako od samog po etka ni u kom slu aju ne pri-
padaju zajedno, i poslušajte moju daljnju obavijest - da se sve,
što je ovdje re eno, kao i ono što e dalje uslijediti, odnosi je-
dino na simptomske tvorbe kod histerijske neuroze.

A gdje sad libido pronalazi fiksiranja, koja su mu potreb-
na za probijanje potiskivanja? U djelatnostima i doživljajima
infantilne seksualnosti, u ve napuštenim djelomi nim težnja-
ma, te u objektima iz djetinjstva, od kojih je odustao. Libido
se, dakle, iznova vra a njima. Zna enje tog razdoblja djetinj-
stva je dvojako; s jedne strane, u njemu su se po prvi put iska-
zale usmjerenosti nagona koje je dijete kao svoje priro ene
sklonosti donijelo sa sobom, a drugo, kroz vanjske utjecaje i
slu ajne doživljaje u po etku su se probudili i aktivirali i nje-
govi ostali nagoni. Vjerujem da nema sumnje o tome, kako
imamo pravo razložiti ovu dvojakost. Iskazivanje priro enih
sklonosti ne podliježe nikakvom kriti kom promišljanju, ali
nas analiti ko iskustvo gotovo primorava da pretpostavimo,
kako su i posve slu ajni doga aji djetinjstva sposobni da za so-
bom u naslije e ostave fiksiranje libida. U tome ne vidim ta-
ko er niti neku teoretsku poteško u. Ustrojstvene sklonosti za-
sigurno su i posljedice doživljaja ranijih predaka, i one su jed-
nom bile ste ene; bez takvih ste evina ne bi niti bilo naslije a.
A može li se zamisliti da e se takva tekovina, koja dovodi do
naslje ivanja, okon ati upravo kod naraštaja koji mi sada pro-
matramo? Ali, zna enje infantilnih doživljaja ne bi trebalo biti
posve zapostavljeno, kako se to rado ini, u odnosu prema

doživljajima predaka i prema vlastitom sazrijevanju; naprotiv, trebalo bi naići i na naročito poštovanje. Oni su utoliko opterećeni posljedicama, jer se događaju u doba još nedovršenog razvitka, pa su upravo zbog ove okolnosti i podnesivi za to da djeluju traumatično. Radovi Rouxa i ostalih na mehanici razvitka pokazali su nam, da i samo jedan ubod igle u zametak, koji je već zahvaćen diobom stanica, ima za posljedicu teške razvojne poremećaje. No, ista takva ozljeda nanijeta li inkubirajući ili gotovoj životinji bila bi otrpljena bez ikakvih oštećenja.

Fiksiranje libida odraslih, koje smo kao predstavnika ustrojstvenog imbenika unijeli u etiološku jednadžbu neuroza sada se, dakle, razlaže za nas na dva daljnja imbenika - u naslijeđenu sklonost, te u dispoziciju, stečenu u ranom djetinjstvu. Znamo da je onima koji u ovom shema uvijek vrlo draga. Obuhvatimo, dakle, ove odnose unutar jedne sheme:

Naslijeđeno seksualno ustrojstvo nudi nam veliku raznolikost sklonosti, ovisno o tome je li ovaj ili onaj djelomično nagon utemeljen sam za sebe, ili kao izrazito snažan u zajedništvu s drugima. Sa imbenikom infantilno doživljenog, seksualno ustrojstvo opet oblikuje jedan »dopunski niz«, posve sličan onome koji nam je prvi postao poznat, između dispozicije i slučajno doživljenog kod odraslih. I ovdje se, kao i ta-

mo, nalaze isti ekstremni slučajevi, te isti odnosi zastupanja. Blisko nam je ovdje ubaciti pitanje - nije li najuočljivija mehanika u regresijama libida ona na ranije stupnjeve seksualne organizacije, uvjetovana pretežno naslijeđenim ustrojstvenim imbenikom; no, odgovor na to pitanje najbolje je odgoditi sve dok se u obzir ne uzme i niz neurotičnih oblika oboljenja.

Zadržimo se sad na činjenici da analitičko istraživanje pokazuje, kako je libido neurotičara vezan uz njihove infantilne seksualne doživljaje. Tako im posve prividno ogromnog značaja i za život, i za oboljenja ljudi. Takvo im značenje ostaje neumanjeno, barem kad se promatra terapijski rad. No, zanimljivo nam je, ipak lako uočljivo da ovdje postoji opasnost od jednog nesporazuma, koji bi nas mogao zavesti na isuviše jednostranu orijentiranost života prema neurozi u ovoj situaciji. Ipak bi od značaja infantilnih doživljaja trebalo odbiti to, da se libido njima vratio regresivno, nakon što je bio protjeran sa svojih kasnijih položaja. Ali, tada postaje blizak i suprotan zaključak, da doživljaji libida u svoje vrijeme uopće niti nisu imali ikakva značenja, već su ga stekli tek regresivno. Prisjetite se da smo već jednom zauzeli stav prema takvoj jednoj alternativni, i to prilikom razjašnjavanja Edipovog kompleksa.

Odluka nam niti ovog puta neće biti teška. Bez sumnje je u pravu primjedba, da se zaposjedanje libida infantilnim doživljajima - a time, dakle, i patogeno značenje - u velikoj mjeri pojačalo zbog regresije libida, ali bi dovela i do zablude, kad bi se ostavila kao jedina mjerodavna. Mora se dopustiti da vrijede i druga razmatranja. Kao prvo, promatranje pokazuje - i to na način, koji isključuje svaku sumnju - da infantilni doživljaji imaju svoje značenje, te da ga pokazuju već i u djetinjim godinama. Postoje i dječje neuroze, kod kojih je trenutak vremenskog pomicanja unazad nužno jako smanjen ili čak i

posve otpada, ako se oboljenje kao izravna posljedica pridruži traumati nim doživljajima. Prou avanje ovih infantilnih neuroza štiti od ponekog opasnog nerazumijevanja neuroza odraslih, sli no kao što su nam i snovi djece pružili ključ za razumijevanje snova odraslih. Neuroze djece vrlo su česte, mnogo češće nego što se vjeruje. Često se i previše ajaju, te ocjenjuju kao znak nevaljalosti ili neodgojenosti, a često ih autoriteti u djejoj dobi i prigušuju, no one se kasnije mogu uvijek lako prepoznati gledajući i unazad. Najčešće nastupaju u obliku *histerije strepnje*. Što to znači, otkriveno jednom drugom prilikom. Kad u kasnijim životnim razdobljima izbije neuroza, redovito se analizom razotkriva kao izravni nastavak onog dječjeg oboljenja, koje se tada oblikovalo možda samo mutno, tek u nagovještajima. Ali, kako je rečeno, postoje i slučaji u kojima se ova dječja nervoza bez ikakva prekida nastavlja u oboljenje za čitav život. Nekoliko malobrojnih primjera dječjih neuroza mogli smo analizirati na pojedinom djetetu i u trenutku nastupa; no, mnogo češće bismo se morali zadovoljiti time, da nam oboljeli u svom zreлом životu dopušta naknadni uvid u svoju dječju neurozu, pri čemu tada nismo smjeli zapostaviti određene ispravke i opreznosti.

Na drugom se mjestu ipak mora reći, da bi bilo neshvatljivo ovo redovito vraćanje libida na svoje doba djetinjstva, kad tamo ne bi bilo ni čega, što bi iz njega strujalo privlačno. Fiksiranje, koje pretpostavljamo na pojedinim mjestima razvojnog puta, ima neki sadržaj samo ako mu dopustimo da se sastoji od utvrđivanja određene količine libidne energije. I konačno, mogu vas upozoriti na to, da ovdje postoji sličan odnos dopunjavanja izmeću intenziteta i patogenog značenja infantilnih i onih kasnijih doživljaja, kao i u nizovima koje smo ranije proučavali. Ima slučajeva u kojima čitavo težište uzroka pada na seksualne doživljaje djetinjstva, u kojima ovi

dojmovi iskazuju neko zasigurno traumatično djelovanje, te pritom ne trebaju nikakvu potporu osim one, koju im pruža prosječno seksualno ustrojstvo i njegova nedovršenost. Uz ovo, ima i drugih, kod kojih čitav naglasak leži na kasnijim sukobima pa se analitičkom naglašavanjem dječjih dojmova čini u cijelosti dijelom regresije; dakle, postoje ekstremni »razvojni zapreke« i »regresije«, a izmeću njih zajedničko djelovanje obaju imbenika u svim omjerima.

Ovi su odnosi na određeni način zanimljivi za pedagogiju, koja si kao zadaću postavlja zaštitu od neuroza zbog preranog zadiranja u seksualni razvitak djeteta. Tako dugo, dok se pozornost uglavnom održava usmjerenom na infantilne seksualne doživljaje, mora se misliti da se za profilaksu živanih oboljenja uopće ništa ne radi, samo ako se pobrine za to da se taj razvitak odgodi, i da se dijete poštedi doživljaja ove vrste. Samo, mi već znamo da su uvjeti uzroka neuroza složeni, te da se na njih općenito ne može utjecati uzimanjem u obzir samo jednog jedinog imbenika. Strogo zaštitavanje djetinjstva gubi na vrijednosti, jer je bespomoćno protiv ustrojstvenih imbenika; osim toga, ono je i teže izvedivo, no što to odgajatelji zamišljaju, a sa sobom donosi i dvije nove opasnosti, koje ne bi trebalo podcijenjivati: da ono postigne i previše, naime - posljedicu, da potpomaže štetnu preveliku mjeru seksualnog potiskivanja, te da dijete zato otpremi u život posve neotporno, u susret olujama seksualnih zahtjeva koje se mogu otkrivati u pubertetu. Tako ostaje posve dvojbenim, koliko daleko može dječja profilaksa i u odnosu na prednostima, i ne obećavati izmijenjen stav prema trenutnim okolnostima bolju točku oslanjanja pri zaštiti od neuroza.

No, vratimo se simptomima. Oni, dakle, pribavljaju zamjenu za uskraćeno zadovoljenje putem regresije libida na ranija vremena, uz što je neraskidivo vezan i povratak na rani-

je razvojne stupnjeve odabira objekta ili organizacije. Ranije smo uli da se neuroti ar priljubljuje uz, nešto negdje u svojoj prošlosti; sad znamo, da je to neko razdoblje njegove prošlosti u kojemu njegovom libidu nije nedostajalo zadovoljenje, u kojem je bio sretan. On tako dugo traži po svojoj životnoj prošlosti, dok ne nai e na takvo jedno vrijeme, pa makar se zbog toga morao vratiti i do vremena svog dojenaštva, onakvog kakvoga se sje a, ili si ga predo ava prema kasnijim porivima. Simptom nekako ponavlja onaj svoj rani infantilni na in zadovoljavanja, izmijenjen zbog cenzure proizašle iz sukoba, u pravilu okrenut osje anju patnje i izmiješan s elementima iz povoda oboljenja. Vrsta zadovoljenja, koju simptom donosi, ima u sebi mnogo toga neobi nog. Zanimljivo je ona nepoznata i samoj osobi, koja ovo navodno zadovoljenje mnogo više osje a kao patnju i tuži se na nju. Ovo preoblikovanje pripada psihi kom sukobu, pod ijim se pritiskom simptom morao oblikovati. Ono, što je pojedincu nekada bilo zadovoljenje, danas mora pobuditi njegov otpor ili njegovo gnušanje. Za ovakvu promjenu smisla ve poznajemo jedan bezna ajan, ali pou an primjer. Isto ono dijete, koje je sa žudnjom sisalo na maj inim grudima, obi no nekoliko godina kasnije iskazuje snažnu odvratnost prema okusu mlijeka, a njeno prevladavanje predstavlja poteško e prilikom odgajanja. Ta odvratnost raste ak i do gnušanja, ako je mlijeko ili napitak pripravljen od njega prevu en tankom mlijecom opnom. Možda nije za odbaciti, da ova opna izaziva sje anje na nekad tako vru e željene maj ine grudi. No, između u toga leži doživljaj odvikavanja od sisanja, koji je zasigurno djelovao traumati no.

Još je nešto drugo ono, što nam simptome kao sredstva libidnog zadovoljenja ini neobi nima i nerazumljivima. Oni nas op enito nimalo ne podsje aju na sve ono, od ega bismo

u normalnim prilikama o ekivali neko zadovoljenje. Oni naješ e zanemaruju objekt, a time se odri u i veze s vanjskom stvarnoš u. To razumijemo kao posljedicu odvratanja od stvarnosti i povratka na elu ugone. Ali, to je ujedno i povratak nekoj vrsti proširenog autoerotizma, i na inu na koji je seksualnom nagonu nudio prva zadovoljenja. Oni na mjesto promjene vanjskoga svijeta, postavljaju promjenu tijela, dakle - jednu unutarnju akciju stavljaju na mjesto jedne vanjske, jedno prilago avanje umjesto radnje, a to opet odgovara jednoj regresiji, vrlo zna ajnoj u filogenetskom smislu. To emo razumjeti tek unutar povezanosti s jednom novoš u, koju tek trebamo otkriti iz analiti kih prou avanja simptomatske tvorbe. Nadalje, prisjećamo se da su kod tvorbe simptoma djelovali isti oni procesi nesvjesnog kao i kod tvorbe snova - zgušnjavanje i pomicanje. Simptom, kao i san, predo ava nešto kao ispunjeno, neko zadovoljenje na infantilna in, ali zbog iznimnog zgušnjavanja ovo zadovoljenje može biti zbijeno u jedan jedini osjet ili inervaciju, ili zbog ekstremnog pomicanja ograni eno na jednu sitnu pojedinost itavog libidnog sklopa. Nije ni udo da i mi esto imamo poteško a prepoznati u simptomu naslu eno, i svaki put na kraju potvr eno libidno zadovoljenje.

Najavio sam vam da imamo još nešto novo za otkriti; to je zaista nešto iznena uju e i zbunjuju e. Vi znate da polaze i od analize simptoma dolazimo do spoznaje o infantilnim doživljajima na koje je libido fiksiran, i iz kojih se stvaraju simptomi. Pa, iznena enje leži u tome, da ovi infantilni prizori nisu uvijek i istiniti. Da, oni u ve ini slu ajeva nisu istiniti, a u pojedinim su slu ajevima ak i u suštoj suprotnosti s povijesnom istinom. Uviate, da je ovo otkri e podobnije od bilo kojeg drugog da obezvrijedi ili analizu, jer je dovela do takvog rezultata, ili pak oboljelog, na ijim se izjavama zasnivala

i analiza, i cjelokupno razumijevanje neuroza. Ali, osim toga, još je nešto pritom nevjerojatno zbunjuju e. Kad bi infantilni doživljaji, analizom istjerani na danje svjetlo svaki put bili i istiniti, imali bismo osje aj da se kre emo sigurnim tlom; no, kad bi se oni svaki put krivotvorili, razotkrivali kao izmišljotine, kao fantazme bolesnika, morali bismo napustiti to podrhtavaju e tlo i spasiti se na nekom drugom. Ali, nije niti tako, a ni onako, ve se dokazuje takvo stanje stvari, da su dje ji doživljaji - koji su analizom izgra eni ili ih se osoba prisje a -jednom bez sumnje lažni, ali zato drugi put isto tako pouzdano to ni, te da su u najve em broju slu ajeva izmišljeni od istinitog i lažnog. Dakle, simptomi su jednom predodžbe doživljaja koji su se uistinu dogodili i kojima se smije pripisati utjecaj na fiksiranje libida, a drugi put opet predodžbe iz mašte oboljelog koje, naravno, uop e nisu podobne za neku etiološku ulogu. Teško je sna i se u svemu tome. Prvi oslonac prona i emo možda u jednom sli nom otkri u - naime, da pojedina sje anja na djetinjstvo, koja su ljudi od uvijek i prije svake analize nosili svjesno u sebi, mogu biti krivotvorena na isti na in, ili da su barem u sebi znatno izmišljeni istinito i lažno. Dokaz o neto nosti ovdje rijetko ini poteško e, pa nam preostaje barem utjeha da za ovo neo e - kivano razo aranje krivnju ne snosi analiza, ve na neki na in bolesnici.

Nakon kra eg razmišljanja, lako emo razumjeti što nas toliko zbunjuje u ovakvom stanju stvari. To je podcjenjivanje stvarnosti, zapostavljanje razlika izme u nje i mašte. U iskrušenju smo da se osjetimo povrije enima zato, jer nas je bolesnik zaokupio svojim izmišljenim pri ama. Stvarnost nam se priinja ne im posve razli itim od našeg nalaza, i kod nas uživa sasvim druga iju ocjenu. Uostalom, isto takvo stajalište zauzima i oboljeli u svojim normalnim razmišljanjima. Kad

iznosi onu gra u koja odvodi iza simptoma, do željenih situacija, koja je oblikovana prema dje jim doživljajima, tada smo u po etku u dvojbi - radi li se ovdje o stvarnosti, ili o fantazmama. Kasnije e nam biti omogu ena odluka o tome prema odre enim pokazateljima, pa se zati emo pred zadom da s njom upoznamo i bolesnika. No, to ni u kom slu aju ne prolazi bez teško a. Razotkrijemo li mu odmah na po etku da upravo ima namjeru iznijeti svoja maštanja kojima je ovio pripovijest o svom djetinjstvu, kao i svaki narod stvaranjem legendi o svojoj zaboravljenoj prošlosti, tada primje ujemo da njegovo zanimanje za daljnje istraživanje ove teme iznenada opada na neželjeni na in. Jer, i on želi razotkriti stvarnost, pa prezire sve »fantazme«. No, ostavimo li ga sve do razrješenja tog dijela rada u uvjerenju da smo zaokupljeni istraživanjem stvarnih doga aja njegovih dje jih godina, tada stavljamo na kocku da nam kasnije predbacuje zabludu, te nam se podsmjehuje zbog naše prividne lakovjernosti. Za prijedlog - da izjedna i uobrazilju i stvarnost, te da za sada ne brine o tome jesu li dje je dogodovštine koje treba razjasniti ovakve ili onakve, dugo vremena ne e na i razumijevanja. Pa ipak, upravo to je jedini ispravan stav prema ovim duševnim djelima. I ona posjeduju neku vrstu stvarnosti; ostaje injenica da je bolesnik sebi stvorio takve uobrazilje, a ta injenica nema nimalo manji zna aj za njegovu neurozu, no što bi ga imao sadržaj takvih stvarno doživljenih fantazmi. Te uobrazilje posjeduju *psihi ku* stvarnost nasuprot *materijalnoj*, pa mi postupno u imo razumijevati, da je *u svijetu neuroza psihi ka stvarnost ona, koja je mjerodavna*.

Me u okolnostima koje se u povijesti djetinjstva neuroti ara uvijek iznova vra aju i za koje se ini da nikad ne nedostaju, neke su od naro ite važnosti, pa stoga smatram da zaslužuju isticanje prije ostalih. Nabrojiti vam kao uzorke

ove vrste: promatranje roditeljskog snošaja, zavo enje od strane odrasle osobe i zastrašivanje kastracijom. Bila bi velika zabluda pretpostaviti, da im nikada ne pripada i materijalna stvarnost; naprotiv, ona se esto može neosporno dokazati naknadnim ispitivanjem starijih rođaka. Tako, primjerice, uopće nije nikakva rijetkost da malom djetetu, koji se započinje nepristojno igrati sa svojim malim udom i još ne zna da se takva djelatnost mora prikrivati, roditelji ili odgojitelji zaprijetu da će mu se odrezati ud ili ruka, koja je zgriješila. Pri istraživanju, roditelji esto priznaju da su vjerovali kako će takvim zastrašivanjem postići i nešto svrhovito; neki ljudi imaju posve to no, svjesno sjećanje na ovu prijetnju, posebice ako je uslijedila u nešto kasnijim godinama. Kad ovu prijetnju izriče majka ili neka druga ženska osoba, obično njeno izvršenje prebacuje na oca, ili - lije nika. Uvedenoj prijetnji »Struwelpeter« (kod nas »Janko Raš upanko«, op.p.) frankfurtskog lije nika Hoffmanna, koji svoju omiljenost za hvaljuje upravo razumijevanju seksualnih i drugih kompleksa djeteta, nalazite ublaženu kastraciju, zamijenjenu rezanjem palca kao kazne za njegovo tvrdoglavo sisanje. No, u visokom je stupnju nevjerojatno da se prijetnja kastracijom djeci upućuje onoliko esto, koliko se javlja u analizama neurotičara. Zadovoljni smo time da razumijemo, kako djeteta takvu jednu prijetnju u svojoj mašti povezuje s dojmom svog otkrića o ženskim spolnim organima, i to na temelju naznaka te pomoću saznanja, da je autoerotsko zadovoljavanje zabranjeno. Isto tako, nije uopće isključeno da malo djeteta, iako se ne vjeruje da razumije ili se sjeća, i u drugim, a ne samo radnim obiteljima postaje svjedokom spolnog odnosa u roditeljima ili drugim odraslim osobama, pa ne treba odbaciti niti to, da djeteta i *naknadno* može razumjeti taj dojam, i reagirati na nj. Ali, kad je ovaj snošaj opisan s najopširnijim

pojednostavljenije je promatranje puno poteškoće, ili kad se ispostavi da se radilo o snošaju straga, more ferarum, što je pretežno i uostalo, tada nema sumnje o oslanjanju ove uobrazilje na promatranje snošaja me u životinjama (psi) te o njihovoj motiviranosti nezadovoljenom željom djeteta za promatranjem u pubertetskim godinama. Tada je krajnji domet ove vrste fantazmi djeteta, da je promatralo roditeljski koitus, i to još u vrijeme kada se kao još nerođeno nalazilo u majčinu utrobi. Naravno to je zanimljiva uobrazilja o zavo enju, jer isviše esto i nije uobrazilja, već stvarna uspomena. No, nasreću ipak nije onoliko esto stvarna, kakav je privid nastao u početku, nakon rezultata analize. Zavo enje od strane starije djece ili vršnjaka još uvijek je češće, nego od strane odraslih, a kad kod djevojčica koje navode ovakav događaj iz svoje povijesti djetinjstva dosta redovito kao zavodnik nastupa otac, tada niti izmišljena priroda ove optužbe, a ni motiv koji na nju tjera ne podnose nikakve dvojbe. Ovim izmišljenim zavo enjem, u kojemu se nije dogodilo nikakvo pravo zavo enje, djeteta u pravilu prikriva svoje autoerotske seksualne djelatnosti. Time se pošteđuje postojenosti zbog masturbacije, kad unazad zamišlja neki dragocjeni objekt iz tih najranijih vremena. Uostalom, nemojte povjerovati da seksualno zlostavljanje djeteta od strane bliskog muškog rođaka u cijelosti pripada carstvu fantazmi. Već ina je analiza već obrađivala slučajeve u kojima su ovakve veze bile stvarne, i mogle se neosporno utvrditi; samo što su se odnosile na kasnije godine djetinjstva, pa su bile prenijete u one ranije.

Ne stječe se nikakav drugi dojam, no da su ovakvi djeteta ili događaji na neki način bili nužno zahtijevani, da pripadaju neumitnom sastojku neuroze. Ako su sadržani u stvarnosti, tada je dobro; ako ih se stvarnost odrekla, oni nastaju iz nagovještaja, a oblikuje ih mašta. Rezultat je isti, pa nam niti

do danas nije uspjelo da dokažemo neku razliku u posljedica-
ma ako bilo uobrazilja, bilo stvarnost ima ve i udio u tim
dje jim doživljajima. No, i ovdje opet postoji jedan od toliko
esto spominjanih odnosa dopunjavanja, i to najnevjerojatniji
od svijuu, koje smo do sada upoznali. Na emu po iva potreba
za tim fantazmama i gra a za njih? O izvorištima nagona ne
može biti sumnje, no treba razjasniti kako to, da se svaki put
javljaju iste fantazme, istoga sadržaja. Imam ovdje spreman
jedan odgovor, za koji znam da e vam se u initi drskim.
Mislim, da su ove *prafantazme* - tako želim nazvati i njih, a
zasigurno i još neke druge - filogenetski posjed. Kroz njih
pojedinaac prelazi preko svog vlastitog doživljaja u doživljaj iz
davnine, gdje je njegov vlastiti doživljaj bio još isuviše rudi-
mentaran, nerazvijen. ini mi se vrlo mogu im da je sve ono,
što nam se danas u analizi pri a kao fantazma - zavo enje
djece, pokretanje seksualnih pobuda zbog promatranja sno-
šaja roditelja, prijatna kastracijom - ili mnogo više i sama
kastracija - bila stvarnost nekada, u pradavnim vremenima
ljudske obitelji, te da je dijete jednostavno ispunilo praznine
svoje osobne istine fantazmama o toj prapovijesnoj istini.
Iznova smo zapali u sumnju da nam je psihologija neuroza
o uvala razvitak ovje anstva od pradavnih vremena više,
negoli svi ostali izvori.

Gospodo moja! Posljednji obra eni predmeti primorava-
ju nas, da se pobliže pozabavimo nastajanjem i zna enjem
one duševne djelatnosti, koja se naziva »fantazmom«. Kako
vam je poznato, ona op enito uživa visok ugled, iako se nije
razjasnio njen položaj u duševnom životu. O tome vam mogu
re i sljede e. Kao što znate, ovjekovo se Ja pod utjecajem
vanjske nevolje polako odgaja da bi cijenio stvarnost i pratio
na ela stvarnosti, te se pritom mora privremeno ili trajno
odre i razli itih objekata i ciljeva svoje težnje k ugodi - i to

ne samo seksualnoj. No, ovjeku je oduvijek teško padalo
odricanje od ugone; on to nije u stanju u initi bez stanovite
vrste naknade. Stoga je za sebe pridržao jednu duševnu dje-
latnost, u kojoj je priznao daljnje postojanje svih ovih izvora
ugode od kojih je odustao, i napuštenih puteva pribavljanja
zadovoljstva; to je jedan oblik postojanja, u kojemu su oni
oslobo eni i svih zahtjeva stvarnosti, a i onoga što nazivamo
ispitivanjem stvarnosti. Svaka težnja ubrzo doseže oblik pre-
dodžbe o ispunjenju; nema sumnje da ostajanje pri ispunjenju
želja iz fantazmi sa sobom donosi neko zadovoljstvo, iako
pritom nije pomu ena spoznaja da se ne radi o stvarnosti. U
djelatnosti fantazme, dakle, ovjek uživa daljnju slobodu od
vanjskog pritiska, koje se u stvarnosti odavno odrekao. On je
uspio naizmjenice biti životinja ugone, a potom iznova razum-
no bi e. No, teško izlazi na kraj s oskudnim zadovoljenjem,
koje uspijeva ostvariti u stvarnosti. »To uop e ne ide bez po-
mo nih konstrukcija«, rekao je jednom Th. Fontane. Stvara-
nje duševnog carstva fantazme pronalazi svoju potpunu sli -
nost s ustanovljenjem »uto išta«, »zašti enih prirodnih par-
kova« posvuda, gdje zahtjevi zemljoradnje, prometa i indus-
trije prijete da e ubrzano do neprepoznatljivosti izmijeniti
izvorno lice zemlje. Zašti eni park prirode zadržava ovo svoje
staro stanje, koje se ina e uz žaljenje posvuda žrtvovalo
potrebama. U njemu smije sve bujati i rasti, ak i ono besko-
risno, pa i štetno. Takvo je jedno uto ište i duševno carstvo
uobrazilje, koje se otelo na elu stvarnosti.

Najpoznatija djela uobrazilje su takozvani »dnevni snovi«
ili sanjarenja, koja ve poznajemo kao zamišljena zadovolje-
nja astohlepnih, osvaja kih, erotskih želja, a oblikuju se uto-
liko raskošnije, što ih stvarnost više opominje na umjerenost ili
stpljivost. U njima se o ito pokazuje suština zamišljene sre e,
te ponovno uspostavljanje neovisnosti postizanja ugone i bez

pristanka stvarnosti. Znamo da su takva sanjarenja jezgra i predložak za no ne snove. No ni san u osnovi nije ništa drugo, no dnevni san koji postaje primjenjiv, ali je samo izokrenut zbog no ne slobode nagonskih podražaja, zbog no nog oblika duševnih djelatnosti. Ve smo se navikli na ideju, da ak i jedan dnevni san nije nužno i svjestan, da postoje i nesvjesna sanjarenja. Takvi nesvjesni dnevni snovi, dakle, jednako su tako izvorište no nih snova, kao i neuroti nih simptoma.

Zna enje fantazme za oblikovanje simptoma postat e vam jasno nakon sljede e obavijesti. Rekli smo, da libido u slu aju uskrate regresivno zaposjeda položaje koje je ranije ve napustio, i uz koje se ipak u odre enoj mjeri zadržao. Neemo ovo opovrgavati ili ispravljati, ali trebamo umetnuti je dan me u lan. Kako libido pronalazi put do ovih mjesta svog fiksiranja? Pa, libido još nije posve i u svakom smislu odustao od svih napuštenih objekata i usmjerenja. Oni, ili njihovi izdanci, još uvijek se odre enim intenzitetom zadržavaju u predodžbama uobrazilje. Dakle, libido se samo treba vratiti na fantazme, da bi od njih pronašao otvoren put do svih potisnutih fiksiranja. Ove su fantazme uživale odre eno podnošenje, nije dolazilo do sukoba izme u njih i Ja, ma kakve oštre proturje nosti postojale me u njima, i to tako dugo, dok su se pridržavale jednog odre enog uvjeta. Jednog uvjeta *kvantitativne* prirode, koji se sad narušava vra anjem libida na fantazmu. Ovim dodavanjem se energetski posjed fantazmi toliko povećava, da one postaju zahtjevne, te razvijaju pritisak u pravcu svog ostvarenja. Ali, tako sukob izme u njih i Ja postaje neizbježan. Bile one ranije predivjesne ili svjesne, sad podliježu potiskivanju od strane Ja, ali popuštaju i privla enju od strane nesvjesnog. Od sada ve nesvjesnih fantazmi, libido kre e do njihova izvorišta u nesvjesnom, vra aju i se tako svojim vlastitim mjestima fiksiranja.

Povratak libida na fantazme je jedan me ustupan put k simptomskoj tvorbi, koji zaslužuje zasebno obilježavanje. C. (G. Jung je za njega upotrijebio jedno vrlo podesno ime - *introverzija*, ali mu je na nesvrhovit na in dao i druga zna enja. Mi se želimo pridržavati toga, da introverzija ozna ava okretanje libida od mogu nosti stvarnog zadovoljavanja i preza-posjedanje fantazmi, koje su se do tada podnosile kao bezazlene. Introvertirana osoba još nije neuroti ar, ali se ona nalazi u labilnoj situaciji; ve kod sljede eg pomicanja snaga ona mora razviti simptome, ukoliko ne prona e još i neke druge izlaze za svoj zaustavljeni libido. Nestvarni karakter neuroti kog zadovoljenja i zanemarivanje razlike izme u fantazme i stvarnosti, naprotiv, odre eni su ve i zadržavanjem na stupnju introverzije.

Vi ste zasigurno primijetili, da sam posljednjim razjašnjenjima u spoj etiološke ulan anosti unio i novi moment, naime - kvantitetu, veli inu energija koje dolaze u obzir; nju još moramo posvuda unijeti u ra un. Nije nam dostatna isto kvalitativna analiza etioloških uvjeta. Ili, druga ije re eno, samo *dinami ko* shva anje tih duševnih procesa je nedovoljno, potrebno je još i ono s *ekonomskog* stanovišta. Moramo si re i, da sukob izme u dviju težnji ne izbija sve dok se ne dosegnu odre eni identiteti zaposjedanja, pa makar unutarnji uvjeti postojali ve duže vrijeme. Isto tako, patogeno zna enje ustrojstvenih imbenika drži se toga, koliko je *više* jednog djelomi nog nagona nego nekog drugog zadano u uro enoj sklonosti; može se ak i predo iti, da su sklonosti svih ljudi kvalitativno istovrsne, te da se razlikuju samo po ovim kvantitativnim odnosima. Ništa manje odluju i za sposobnost opiranja neuroti nom oboljenju nije ni kvantitativni moment. Kadi se o tome *koju koli inu* neiskorištenog libida neka kolebljiva osoba može održati, te *koliko velik dio* svog libida može

usmjeriti sa seksualnog puta na ciljeve sublimiranja. Krajnji cilj duševne djelatnosti, koji se kvalitativno može opisati kao težnja za postizanjem ugone i izbjegavanjem neugode, postavja se za ekonomsko stanovište kao ona zadaća, koja nadvladava velike uzbuđenja (količine nadražaja) što djeluju u duševnom aparatu, te uklanja njihov zastoj, koji izaziva neurozu.

Dakle, toliko sam vam želio reći i o nastajanju simptoma kod neuroza. Ali, samo da ne izostavim još jednom izričito naglasiti: sve što je ovdje rečeno, odnosi se samo na oblikovanje simptoma kod histerije. Već se i kod opsesijskih neuroza može naići i na mnogo toga drugačijeg, uz zadržavanje onog temeljnog. Protuzaposjedanja protiv zahtjeva nagone, o kojima smo govorili i kod histerije, nameću se kod opsesijske neuroze i takozvanom »reakcijskom tvorbom«, te ovladavaju kliničkom slikom. Ista takva odstupanja, pa i veličine ih dosega, otkrivamo kod drugih neuroza, gdje istraživanja mehanizama oblikovanja simptoma još nisu zaključena niti u jednoj točki.

Ali, prije nego što se danas rastanemo, želim još neko vrijeme vašu pozornost iskoristiti za jednu stranu života uobrazilje, koja je vrijedna opće pozornosti. Naime, postoji jedan povratni put od fantazme do stvarnosti, a to je - umjetnost. Umjetnik je također urođeno introvertiran, i nije jako udaljen od neuroze. On je pritiješnji isuviše snažnim potrebama nagone - želi zadobiti vlast, bogatstvo, slavu i ljubav žena; no, nedostaju mu sredstva da bi postigao ova zadovoljenja. Stoga se, kao i svatko drugi kad je nezadovoljen, okreće od stvarnosti te svoje cjelokupno zanimanje, pa i svoj libido prenosi na željeno oblikovanje svog života uobrazilje, od kojega bi ga put mogao voditi i do neuroze. Zaista se mnogo toga mora udružiti, da ona ne bi postala i potpuni izraz njegova razvitka; poznato je, koliko u stvari upravo umjetnici zbog

neuroze trpe od djelomično zastoj svojih stvaralačkih sposobnosti. Vjerojatno njihovo ustrojstvo sadrži snažnu sposobnost za sublimiranje, te određenu olabavljenost potiskivanja odlučuju ih za sukob. Ali, povratni put do stvarnosti umjetnik pronalazi na sljedeći način. On nije jedini, koji svoj život provodi u fantazmama. Međunarodno umjetništvo cijeni se uz opću ljudsku suglasnost, i svaki onaj tko je uskraćen, očekuje od njega olakšanje i utjehu. No, postizanje zadovoljstva iz izvora uobrazilje vrlo je ograničeno za sve one, koji nisu umjetnici. Neumljivost njihovih potiskivanja primorava ih, da se zadovolje oskudnim dnevnim snovima, koji još uvijek smiju biti svjesni. No, ako je netko pravi umjetnik, tada raspolaže i s više mogućnosti. Prvo, on svoje dnevne snove zna obraditi tako, da oni gube sve što je u njima isuviše osobno, sve što odbija neznanje, pa i drugi mogu uživati u njima. On ih umije i toliko ublažiti, da ne otkrivaju lako svoje podrijetlo iz zabranjenih izvora. Nadalje, on posjeduje zagonetnu sposobnost da oblikuje određeni materijal, sve dok ne postane vjoran odraz njegove predodžbe iz uobrazilje, a polom zna, kako da uz taj prikaz svoje nesvjesne fantazme pripoji toliko mnogo ostvarene ugone, da se zbog nje potiskivanje barem privremeno nadvladavaju i uklanjaju. Uzmogne li on sve to uiniti, omogućava i drugima da opet iz vlastitih izvora ugone njihova nesvjesnog, koji su im postali nepristupačni, crpu olakšanje i utjehu; on zadobiva njihovu zahvalnost i divljenje, pa tako pomoću svojih fantazmi stiže do onoga, što je najprije dosegao samo u svojoj mašti: do vlasti, moći i ljubavi žena.

XXIV. poglavlje

OBI NA NERVOZA

Moje dame i gospodo! Nakon što smo u posljednjim predavanjima ostavili za sobom jedan tako težak dio rada, napuštam za neko vrijeme taj predmet, i okrećem se - vama.

Naime, znam da ste nezadovoljni. Druga ije ste zamislili jedan »uvod u psihoanalizu«. Otkivali ste da ćete slušati o živopisnim primjerima, a ne o teoriji. Kažete mi, da ste samo jednom - kad sam vam iznio usporedbu »u prizemlju i na prvom katu« - shvatili ponešto o uzrocima neuroza, no to su ipak morala biti stvarna promatranja, a ne izmišljene pripovijesti. Ili, kad sam vam u početku priao o dva simptoma - nadajmo se samo da nisu i oni izmišljeni - te pred vama razvio njihovo rješenje i povezanost sa životom bolesnika, tada ste shvatili »smisao« simptoma; nadali ste se, da ću na taj način i nastaviti. Umjesto toga, dao sam vam opsežne i teško pregledne teorije koje nikad nisu bile cjelovite, kojima se uvijek pridodavalo ponešto novo; radio sam s pojmovima koje vam još nisam ni predstavio, iz opisnog prikaza prelazio na dinamiku ko shvaćanje, a iz njega opet u neko takozvano »ekonomsko«; uinio sam vam teško shvatljivim, koje od upotrebljenih riječi i zapravo znače isto, ali se mijenjaju jedino zbog razloga da bi ljepše zvučale, dopustio da se pred vama pojave takvi sveobuhvatni stavovi kakvi su na eloge, namelo stvarnosti i filogenetski naslijeđeni posjed, te - umjesto

da vas u nešto uvedem, dopustio sam da vam pred očima te nešto, što se sve više udaljavalo od vas.

Zašto uvod u učenje o neurozama nisam započeo onim, što vi sami znate o nervozni i što je već odavno pobudilo vašu pozornost? S neobičnom suštinom nervoznih, njihovim nerazumljivim reakcijama na me uljudsko saobranje i vanjske utjecaje, s njihovom razdražljivošću, neurazumljivošću i nepozdanošću? Zašto vas nisam postupno vodio od razumljivijih, svakodnevnih oblika do problema zagonetnih ekstremnih pojavnosti nervoze?

Da, gospodo moja, ne mogu reći i da niste u pravu. Nisam toliko zaluden svojim umijećem predavanja, da bih svaku pogrešku u ljepoti izlaganja prikazao kao neku naroditu draž. I sam vjerujem da se to moglo učiniti i drugačije, uz većeprednosti za vas; to sam i namjeravao. Ali, zamišljene namjere ne mogu se uvijek izvršiti. Često je u samoj građi nešto, što uvijek zapovijeda i što ga onda odvodi od njegovih prvotnih namjera. Pa čak i jedna takva beznačajna djelatnost, kakva je uređivanje neke dobro poznate građine, ne podvrgava se posve volji pisca; kreće se kako joj se sviđa, pa se možemo samo naknadno pitati, zašto je to ispalo upravo ovako, a ne nekako drugačije.

Jedan od razloga je vjerojatno i to, da naziv »Uvod u psihoanalizu« više ne odgovara ovom dijelu, koji bi trebao obrađivati neuroze. Uvod u psihoanalizu pruža istraživanje o maškim i snovima; učenje o neurozama je već sama psihoanaliza. Ne vjerujem da bih vam u tako kratkom vremenu od sadržaja učenja o neurozama mogao iznijeti spoznaje bilo kako drugačije, osim u ovako sažetom obliku. Radilo se o tome, da vam se izložim smisao i značenje simptoma, povezanost vanjskih i unutarnjih uvjeta i mehanizama simptomatske tvorbe. To sam i pokušao učiniti; to je zapravo jezgra onoga, što psihoanaliza

danas i može naučiti, pritom se moglo reći i mnogo toga o libidu i njegovu razvitku, a ponešto i o Ja. A uvodom ste već bili pripravljeni na pretpostavke naše tehnike, na velike stavove o nesvjesnom i potiskivanju (otpora). U jednom od kasnijih predavanja otkrili ste na kojim mjestima psihoanalitičari ki rad preuzima svoj organski nastavak. Do sada vam nisam zatajio da sva naša izlaganja proizilaze samo iz proučavanja jedne jedine grupe bolesti nervozna, iz takozvanih neuroza prijenosa. Ali sam mehanizam simptomske tvorbe i sam slijedio jedino kod histeričnih neuroza. I iako niste dobili nikakvo solidno znanje i ne želite zadržati svaku pojedinost, ipak se nadam da ste stekli neku sliku o tome, kojim se sredstvima psihoanaliza služi, koja pitanja obuhvaća i koje je rezultate postigla.

Podmetnuo sam vam želju, da sam prikaz neuroza trebao započeti ponašanjem nervoznih osoba; opisivanjem svih načina na koje trpe od svoje neuroze, kako se od nje brane i kako joj se prilagođavaju. To je zasigurno zanimljiva igra i vrijedna upoznavanja, a nije je teško niti obraditi, ali njome nije lako niti započeti. Jer, nailazi se na opasnost da se ne otkrije nesvjesno, da se previdi veliko značenje libida te da se svi odnosi procijene onakvima, kakvi se čine onome Ja nervozne osobe. A da njeno Ja nije neka pouzdana i nepristrana instancija, jasno je kao na dlanu. Jer, Ja je možda koju nesvjesno poriče, koju je srozalo na potisnuto, pa kako bi onda trebalo povjerovati da je takav Ja biti pravedan prema tom nesvjesnom? Međutim u ovim potisnutima, u prvom redu se nalaze odbijeni zahtjevi seksualnosti; posve je razumljivo samo po sebi da nikad ne možemo razotkriti njihov obim i značenje samo iz stavova Ja. Od trenutka kad nam se razjasni stajalište o potiskivanjima, također smo upozoreni, da kao suca u ovoj stvari ne možemo postaviti jednu od objiju sukobljenih strana i to još

onu pobjedničku. Ako se želi vjerovati tome Ja, tada je ono bilo aktivno u svim dijelovima, tada je i ono samo željelo, pa i stvaralo svoje simptome. Znamo da ono dopušta da preko njega dobrim dijelom prolazi pasivnost, te se potom želi prikriti i zaštititi. U svakom slučaju, ne usuđuje se uvijek na pokušaj; kod simptoma opsesivne neuroze mora si dopustiti da mu se suprotstavi nešto nepoznato, od čega se brani samo vrlo teško.

Tko se usprkos ovoj opomeni ne može suzdržati od toga da ove krivotvorine Ja shvati kao gotov novac, naravno da mu je lako; tako je izbjegao sve one otpore koji se suprotstavljaju psihoanalitičkom naglašavanju nesvjesnog, seksualnosti i pasivnosti Ja. Taj može, kao i Alfred Adler, ustvrditi da je uzrok neuroze »nervozan karakter«, umjesto da on bude njena posljedica; ali, također ne može biti u stanju objasniti niti jednu jedinu pojedinost simptomske tvorbe, niti jedan jedini san.

Vi ćete pitati: ne bi li trebalo biti moguće postati pravedan prema udjelu Ja u nervozni i simptomskoj tvorbi, a da pritom ne budu na grubi način zanemareni imbenici koje je psihoanaliza otkrila? Odgovaram vam: zasigurno bi moralo biti moguće, a jednom će se i dogoditi; ali, nije u pravcu rada psihoanalize da započine upravo s time. Može se predvidjeti čak i kada će se ova zadaća postaviti psihoanalizi. Postoje neuroze kod kojih Ja sudjeluje mnogo intenzivnije negoli kod onih koje smo mi do sada proučavali; nazivamo ih »narcističnim« neurozama. Analitička obrada ovih neuroza će nas osobito da procijenimo udio Ja u neurotičnim oboljenjima na nepristran i pouzdan način.

Ali, jedan je od odnosa Ja prema svojoj neurozi toliko uočljiv, da se od samog početka mogao uzeti u obzir. Čini se, da ne nedostaje ni u jednom slučaju; ali, najjasnije se prepoznaje kod jedne bolesti koja je danas još daleka našem razumijevanju,

kod *traumatske neuroze*. Naime, morate znati da pri uzroko-
vanju i u mehanizmu svih mogu ih oblika neuroze uvijek
iznova na djelo stupaju isti imbenici, samo što se ovdje jed-
nome priklju uje jedan, a drugome neki drugi od tih imbeni-
ka, koji su od glavnog zna aja za simptomsku tvorbu. To je
kao s osobljem neke gluma ke družine, u kojoj je svatko stru-
an za svoje vrsto utvr ene vrste uloga: junaka, osobu od po-
vjerena, spletkara, i tako redom; no, svatko e od njih oda-
brati neki drugi komad, da bi se predstavio u svom punom
sjaju; tako i fantazme, koje se preobražavaju u simptome, nisu
nigdje bolje dohvatljive no u histeriji; protuzaposjedanja ili
reakcijske tvorbe. Ja preovladavaju slikom opsesijske neu-
roze; ono što smo kod sna nazvali *sekundarnom obradom*, u
paranoji se prije svega predstavlja kao uobraženje, i tako
dalje.

Tako nam se kod traumatskih neuroza name e posve o it
sebi an Ja - motiv, koji teži zaštititi i koristi, i to naro ito kod
onih neuroza koje nastaju uslijed užasa rata; njih bolest ne
može sama stvoriti, ali im daje svoju privolu i održava ih kad
jednom nastupi. Taj motiv želi zaštititi Ja od onih opasnosti,
ija prijetnja i jeste povod oboljenju, i ne e dopustiti opo-
ravak prije no što ponavljanje tih opasnosti ne postane is-
klju eno, ili tek nakon što se postigne neka naknada za pretrp-
ljenu opasnost.

No, Ja ima sli an interes i u svim drugim slu ajevima na-
stajanja i daljnjeg opstojanja neuroze. Ve smo rekli da i Ja
održava simptom, jer ima jednu stranu kojom nudi zadovo-
ljenje potiskuju oj težnji toga Ja. Štoviše, rješenje sukoba
pomo u simptomске tvorbe je najudobniji i na elu u gode naj-
miliji izlaz; ono nesumnjivo pošte uje Ja od velikog unutar-
njeg posla koji doživljava kao neugodan. Jer, postoje slu-
ajeve u kojima ak i sam lije nik mora priznati, da izlaz za

neki sukob kroz neurozu predstavlja najbezazlenije, i društve-
no najprihvatljivije rješenje. Nemojte se uđiti kad za uđete,
dakle, da se pokatkad i sam lije nik ipak zauzima za stranu
one bolesti, protiv koje se bori. Njemu ne dolikuje da se pro-
tiv svih situacija života ograni ava samo na ulogu zdrav-
stvenog fanatika; on zna, da na svijetu ne postoje samo neu-
roti ne patnje, ve i stvarna, neizbježna patnja, da ponekad i
nevolja od nekog ovjeka može zahtijevati da kao žrtvu pri-
nese ak i svoje zdravlje, pa otkriva da se takvom jednom
žrtvom pojedinca esto zaustavlja nepregledna nesre a za
mnoge druge. Dakle, ako se može re i da neuroti ar svaki put
pred nekim sukobom poduzima *bijeg u bolest*, mora se priz-
nati da je u nekim slu ajevima takav bijeg i posve opravdan,
pa se lije nik koji je prepoznao takvo stanje stvari povla i
šute i, i s mnogo obzira.

Ali, zanemarimo ove iznimne slu ajeve u daljnjim razjaš-
njenjima. U prosje nim okolnostima spoznajemo, da se tome
Ja bijegom u neurozu pripisuje odre ena unutarnja *dobit iz
holesti*. Njoj se opet u nekim životnim situacijama pridružuje
i opipljiva vanjska prednost, u stvarnosti cijenjena više ili
manje. Promatrajte naj eš i slu aj ove vrste. Žena, prema ko-
joj suprug surovo postupa i bezobzirno je iskorištava, prili no
redovito pronalazi izlaz u neurozi ako joj to omogu uju njene
sklonosti, ako je isuviše ustrašena ili moralna da bi se u pota-
ji utješila nekim drugim muškarcem, ako nije dovoljno snaž-
na da se usprkos svim vanjskim preprekama razi e sa supru-
gom, ako nema izgleda da uzdržava samu sebe ili zadobije
boljeg muža, i ako je još, povrh svega, uz ovog surovog
ovjeka vezana svojim seksualnim osje ajima. Njena e joj
bolest postati tek oružjem u borbi protiv tog previše snažnog
ovjeka, oružje koje može iskoristiti u svoju obranu, ali i
zloupotrijebiti ga radi osvete. Usu uje se jadati zbog svoje

bolesti, dok se vjerojatno ne smije potužiti na svoj brak. U liječniku pronalazi pomoćnika, koji inače bezobzirnog odvjetnika primorava da je poštedi, koji joj priprema izgovore, dopušta vrijeme za odsutnost iz kuće, a time i oslobođenje od bračnog ponižavanja. Tamo, gdje je takva jedna izvanjska ili slučajna dobit iz bolesti uistinu znatna i ne može pronaći nikakvu stvarnu zamjenu, ne može i baš pretpostaviti neku veliku mogućnost utjecaja vašeg liječnika na neurozu.

Predbacite mi da sve ovo, što sam vam ispričavao o dobiti iz bolesti govori posve u prilog shvaćanju, koje sam odbacio - da i samo Ja za sebe želi, pa i stvara neurozu. Mirno, gospodo moja, to možda ne zna i ništa više, nego da Ja dopušta neurozu koja se ne može spriječiti, te da od nje čini ono najbolje što se može, ukoliko ona uopće i dopušta da se s njom bilo što učini. To je samo jedna strana stvari, svakako ona prihvatljivija. Sve dok neuroza ima prednosti, Ja je suglasan s njom, ali ona nema jedino prednosti. U pravilu se ubrzo ispostavlja da Ja čini loš posao time, što se upušta u neurozu. Isuviše je skupo platio olakšanje za svoj sukob, a osjećaji patnje koji su vezani uz simptome možda su ekvivalentna zamjena za muke zbog sukoba, ali su vjerojatno i povećanje količine neugode. Ja se želi riješiti ove neugode zbog simptoma, ali ne i vratiti dobit iz bolesti, no u tome ne uspijeva. Pritom se onda pokazuje da i nije bio onoliko aktivan koliko je to i sam mislio, a to želimo dobro upamtiti.

Gospodo, ako se kao liječnik susrećete s neuroticima, ubrzo odustajete od očekivanja da će oni koji se najviše jadaju i tuže na svoju bolest, najspremnije izaći i susret djelatnoj pomoći, te da će joj pružiti najneznatniji otpor. Prije će biti suprotno. Ali, sigurno ćete lako shvatiti da sve ono što doprinosi dobiti iz bolesti pojačava potisnuti otpor, ali i uvećava poteškoće oko izlječenja. No, onom dijelu o dobiti iz bolesti,

koji gotovo da je rođen zajedno sa simptomom, trebamo dodati još i jedan drugi, koji se javlja kasnije. Ako je takva jedna psihička organizacija kao što je bolest postojala duže vrijeme, konačno se počinje ponašati kao samostalna jedinka; izražava nešto kao nagon za samoodržanjem, a između nje i drugih djelova duševnog života oblikuje se neka vrsta modusa vivendi, pa čak i kod onih, koji su joj u svojoj suštini neprijateljski; stoga ne može nedostajati niti prilika, u kojima se ona iznova pokazuje korisnom i vrijednom, dobiva gotovo neku *sekundarnu funkciju* koja će iznova osnažiti njeno postojanje. Umjesto nekog primjera iz patologije jedno surovo razjašnjenje iz svakodnevnog života. Marljiv radnik, koji zarađuje za svoj život, zbog neke nesreće na radu postane bogalj; s poslom je sada gotovo, no nesretnik vremenom počinje primati malu naknadu za nesreću, i nauči kako da svoju osakaćenost unovči kao prosjak. Njegova nova, ma koliko pogoršana egzistencija sada se zasniva upravo na onome, što mu je i oduzelo nekadašnju egzistenciju. Kad biste mogli ukloniti njegovu osakaćenost, prije svega biste mu oduzeli na ino preživljavanje; postavilo bi se i pitanje, da li je on još uvijek sposoban iznova preuzeti svoj raniji posao. Ono, što kod neuroze odgovara takvom jednom sekundarnom iskorištavanju bolesti, možemo kao *sekundarnu* dobit iz bolesti pridodati onoj primarnoj dobiti.

Ali, želim vam opomenuti i da ne podcijenite praktično značenje dobiti iz bolesti i ne dopustite da vam se nametne u teoretskom smislu. Zanimljivo je ranije prepoznate iznimke, ona još uvijek opominje na primjere »o pametnim životinjama«, koje je Oberlander slikovito prikazao u časopisu *Lete i listovi*. Jedan Arapin jaše na svojoj devet uskim puteljkom, urezanim u strmu liticu brijega. Na jednoj krivini staze iznenada se nađe i u oči s lavom, koji se već priprema na skok. On

ne vidi nikakva izlaza: s jedne je strane gotovo okomita litica, s druge provalija; okretanje i bijeg tako er nisu mogu i; sma- tra se izgubljenim. No, životinja misli druga ije. Zajedno sa svojim jaha em izvodi skok u provaliju, a lav samo ostaje gle- dati za njima. Neki bolji uspjeh za bolesnika u pravilu nemaju niti pomo ni u inci neuroze. To bi moglo biti stoga, što je rje- šavanje nekog sukoba kroz simptomsku tvorbu ipak automatski postupak, koji se ne može pokazati doraslim zahtjevima života, i kojim je ovjek odustao od procjene svojih najboljih i naviših sila. Kad bi postojao neki izbor, prednost bi trebalo dati makar i propadanju, ali u poštenoj borbi sa sudbinom.

Gospodo moja! Ostao sam vam dužan još i daljnju moti- viranost, zbog koje prikaz u enja o neurozi nisam zapo eo od obi ne neuroze. Možda pretpostavljate da sam to u inio i za- to, jer bi mi potom dokaz o seksualnom uzroku neuroza pred- stavljaov e poteško e. No, tu biste se prevarili. Kod neuroza prijenosa moraju se prvo obraditi tuma enja simptoma, da bi se došlo do ove spoznaje. Kod obi nih oblika takozvanih aktualnih neuroza etiološko je zna enje seksualnog života tek gruba injenica, koja izlazi ususret zapažanjima. Na nju sam naišao prije više od dvadeset godina, kad sam si jednoga dana postavio pitanje - zašto se prilikom ispitivanja nervoznih oso- ba tako redovito isklju uju njihove seksualne djelatnosti, te se uop e ne uzimaju u obzir. Tada sam zbog ovih istraživanja kao žrtvu prinio svoju omiljenost kod oboljelih, ali sam ve nakon kra ih nastojanja mogao izre i stav, da kod normalnog vita sexualis neuroza ne postoji - mislio sam na aktualnu neu- rozu. Svakako, taj stav olako prelazi preko pojedina nih razli- ka me u ljudima, a tako er pati i od neodre enosti, da se ne može razlikovati od prosudbe »normalnog«, ali je i do danas zadržao svoju vrijednost za grubu orijentaciju. U ono doba sam dospio toliko daleko, da sam uspostavio specifi ne odno-

se izme u odre enih oblika nervoze i odre enih seksualnih poreme aja, pa uop e ne sumnjam u to da bih i danas mogao ponoviti ista zapažanja, kad bi mi bolesnik ponudio sli nu gra u. Dosta sam esto otkrivao da muškarac, koji se zado- voljavao na odre eni na in nekim nepotpunim seksualnim za- dovoljenjem, primjerice - onanijom, boluje od izvjesnog obli- ka aktualne neuroze, te da bi ova neuroza odmah ustupila mjesto drugoj, kada bi on dopustio da na mjesto dosadašnje stupi neka nova, isto tako malo besprijekorna seksualna nava- da. Tada sam ve iz promjena u stanju bolesnika mogao pogoditi, da su u njegovu na inu seksualnog života nastupile promjene. Tada sam tako er nau io i to, da se tvrdoglavo dr- žim svojih slutnji sve dok ne nadvladam neiskrenost pacije- nata, te ih ne dovedem do potvrde. Doduše, potom bi im bilo milije oti i drugim lije nicima, koji se nisu tako revno raspi- tivali o njihovu seksualnom životu.

Ni tada mi nije moglo izbje i da uzroci bolesti ne ukazu- ju baš uvijek na seksualni život. Jedan bi doduše bio izravno bolestan od nekog seksualnog poreme aja, ali drugi zato jer je izgubio svoje bogatstvo ili pak prebolio neku dugotrajnu i iscrpljuju u organsku bolest. Razjašnjenje za ovu raznolikost pojavilo se kasnije, kad smo dobili uvid u naslu eni me usob- ni odnos izme u Ja i libida, pa je utoliko više zadovoljavalo, što je uvid dublje dopirao. Osoba neuroti ki obolijeva samo onda, kad njeno Ja izgubi sposobnost da nekako smjesti svoj libido. Sto je ovo Ja ja e, utoliko e mu biti lakše rješavanje te zada e; svako slabljenje Ja iz bilo kojeg razloga mora iza- zvati isto djelovanje kao i preveliki porast zahtjeva libida, dakle - omogu iti neuroti ko oboljenje. Ima i drugih, pa i prisnijih odnosa izme u Ja i libida, ali se još nisu pojavili u našem vidokrugu, pa ih stoga ovdje niti ne spominjem pri raz- jašnjenju. Za nas ostaje bitno i razjašnjava nam, da u svakom

od ovih slu ajeva - bez obzira na na in, na koji je bolest nastala - libido osporava simptome neuroze, te tako dokazuje svoju nenormalnu primjenu.

Ali, sad vas moram upozoriti na odluku u razliku između u simptomima aktualnih neuroza i onih kod psihoneuroza, od kojih nas je do sada toliko zaokupljala ona prva grupa, neuroze prijenosa. U oba slu aja simptomi proizlaze iz libida, pa su, dakle, njegove nenormalne primjene - zamjenska zadovoljenja. Ali, simptomi aktualne neuroze - pritisak u glavi, osjećaj bola, stanje nadražnosti u nekom organu, slabljenje ili zapreka nekoj funkciji nemaju nikakva »smisla«, nikakva psihi koja zna enja. Oni se ne iskazuju uglavnom samo na tijelu, kao primjerice histerijski simptomi, već su oni i sami za sebe u cijelosti tjelesni procesi, pri čijem nastajanju otpadaju svi oni složeni duševni mehanizmi koje smo upoznali. Dakle, oni su uistinu ono, čime su se psihoneuroti koji simptomi toliko dugo i smatrali. No, kako onda mogu odgovarati primjenama libida, koje smo upoznali kao sile što djeluju u psihi kom? Pa, gospođo moja, to je vrlo jednostavno. Dopustite da vam osvježim jedan od prvih prigovora, koji su se iznijeli protiv psihoanalize. Tada se reklo da se ona bavi istom psihološkom teorijom neurotičkih pojava, te da je posve bez izgleda, jer psihološke teorije nisu nikada mogle razjasniti neko oboljenje. Rado se zabavljalo da seksualna funkcija baš i nije isto duševna, jednako kao što nije niti posve somatska. Ona utječe na tjelesni jednako kao i na duševni život. Ako smo u simptomima psihoneuroza upoznali izražaje smetnji u njihovim psihičkim djelovanjima, ne e nas za uđiti kad i u aktualnim neurozama pronađemo izravne somatske posljedice seksualnih poremećaja.

Za shvaćanje ovog potonjeg vrijedan nam daje putokaz medicinska klinika, a u obzir su ga uzeli i mnogi istraživači. Aktualne neuroze svoju simptomatiku pokazuju u pojedinos-

lima, ali i u osobini da utječe u na sve organske sustave i sve funkcije, te o evidenciji s onim bolesnim stanjima koja nastaju zbog kroničnog utjecaja nepoznatih otrova i akutnih upala, s intoksikacijama i stanjima apstinencije. Još su više bliske jedna drugoj obje grupe bolesti kroz posredovanje takvih stanja za koja smo, isto kao i M. Basedowii, naučili da se odnose na djelovanje otrovnih tvari, ali takvih otrova koji se ne unose u tijelo kao strani, već nastaju njegovom vlastitom izmjenom tvari. Mislim da se prema ovoj analogiji ne može izbjeći i da na neuroze gledamo kao na posljedice poremećaja u nekoj izmjeni seksualnih tvari, bilo da se proizvodi više ovih seksualnih toksina no što ih osoba može preraditi, bilo da unutarnji, pa čak i sami psihički odnosi utječu na ispravnu primjenu tih tvari. Duša naroda još se odavno zaklela na vjernost takvim prihvaćanjima prirode seksualnih prohtjeva, pa je ljubav nazvala »opijenoš u« te dopustila da ljubav nastaje i pomoću ljubavnih napitaka, pri čemu djeluju i agensi u određenoj mjeri premješta prema van. Za nas bi to bio povod da se prisjetimo erogenih zona i tvrdnje, da seksualno uzbuđenje može nastati u najrazličitijim organima. Ali što se li e ostalog, nama su riječi »izmjena seksualnih tvari« ili »kemizam seksualnosti« - predmeti bez sadržaja; o njima ne znamo ništa, pa se čak ne bismo mogli odlučiti da li bismo ovdje trebali pretpostaviti dvije seksualne tvari koje bi se potom nazvale »muškom« i »ženskom«, ili bismo se trebali zadovoljiti *jednim* seksualnim toksinom, u kojemu smo prepoznali nositelja svih nadražujućih djelovanja libida. Znanstvena građevina psihoanalize koju smo stvorili u stvari je nadogradnja, koja se jednom ipak mora postaviti na svoj organski temelj; ali, njega još ne poznajemo.

Psihoanalizu kao znanost ne obilježava materija kojom se bavi, već tehnika kojom se služi. Ona se može jednako tako

dobro primijeniti i na povijest kulture, znanost o religiji i na mitologiju, kao i na u enje o neurozi, a da se pritom ne u ini nikakvo nasilje nad njihovom suštinom. Ona namjerava i ne pruža ništa drugo, osim razotkrivanja nesvjesnog u duševnom životu. Problemi aktualnih neuroza, iji simptomi vjerojatno nastaju zbog izravnih toksih ošte enja, ne nude psihoana- lizi nikakvih oslonaca; ona može vrlo malo doprinijeti nji- hovu razjašnjanju, pa ovu zada u mora prepustiti biološko - medicinskom istraživanju. Sad možda bolje razumijete zašto nisam odabrao nikakav druga iji raspored svoje gra e. Da sam vam obe ao »uvod u znanost o neurozama«, tada bi nedvojbeno bio ispravan put onaj od jednostavnih oblika ak- tualnih neuroza do složenijih psihi kih oboljenja radi poreme- aja libida. Kod onih prvih bih tada trebao objediniti sve ono, što smo otkrili na razli itim stranama, ili za što vjerujemo da znamo, a tada bi se kod psihoneuroza o psihoanalizi govorilo kao o najvažnijem tehni kom pomo nom sredstvu za rasvjet- ljavaње ovih stanja. No, ja sam vam namjeravao dati, i na- javio sam »Uvod u psihoanalizu«; bilo mi je važnije da dobi- jete predodžbu o psihoanalizi, no da steknete odre ena sazna- nja o neurozama, pa stoga nisam više smio u prve redove gur- nuti aktualne neuroze, koje za psihoanalizu nisu tako plodo- nosne. Tako er vjerujem da sam time u inio izbor koji je po- voljniji i za vas, jer zbog svojih duboko zadiru ih pretpostav- ki i opsežnih odnosa, psihoanaliza zaslužuje mjesto u zanima- nju svakog obrazovanog ovjeka; a znanost o neurozama je jedno od poglavlja medicine, kakva su i sva ostala.

No, vi ete s pravom o ekivati da ponešto zanimanja mo- ramo iskazati i za aktualne neuroze. Na to nas primorava ve i njihova intimna klini ka povezanost sa psihoneurozama. Dakle, izvijestit u vas, da razlikujemo tri ista oblika aktual- nih neuroza: *neurasteniju*, *neurozu strepnje* i *hipohondriju*.

Niti ova podjela nije prošla bez opiranja. Doduše, sva su ova imena u uporabi, ali je njihov sadržaj neodre en i kolebljiv. Ima i onih lije nika, koji se opiru bilo kakvom razlikovanju unutar zamršenog svijeta neuroti kih pojava, svakom nagla- šavanju klini kih jedinki, osobnostima oboljenja, pa ak ne priznaju niti razdvajanje aktualnih neuroza i psihoneuroza. Mislim da su otišli predaleko, i to ne putem koji vodi k na- pretku. Spomenuti oblici neuroza ponekad se pojavljuju isti, ali su eš e izmiješani jedan s drugim, te s nekom psihoneuro- ti kom boleš u. Takvo pojavljivanje nas ne treba natjerati da odustanemo od njihova razlikovanja. Pomislite na razliku iz- me u u enja o mineralima i u enja o stijenama u mineralo- giji. Minerali se opisuju kao jedinke, vjerojatno oslanjanjem na okolnost da se esto javljaju kao kristali, oštro razgrani eni od svoje okoline. Stijene se sastoje od mješavina minerala koji se zasigurno nisu vezivali slu ajno, ve uslijed okolnosti nastajanja. U znanosti o neurozama još uvijek premalo razu- mijemo tijek razvoja, da bismo osmislili nešto sli no znanos- ti o stijenama. Ali, zasigurno inimo ispravno kad najprije iz mase izdvajamo klini ke jedinke koje su nam prepoznatljive, i koje se tako mogu usporediti s mineralima.

Jedan odnos izme u simptoma aktualnih neuroza i psi- honeuroza koji je vrijedan pozornosti, donosi nam još jedan važan doprinos za spoznaju o simptomskoj tvorbi kod ovih potonjih; naime, simptom aktualne neuroze esto je jezgra i predstupanj psihoneuroti kog simptoma. Takav se odnos naj- jasnije zapaža izme u neurastenije i neuroze prijenosa koju nazivamo histerijom konverzije, izme u neuroze strepnje i histerije strepnje, ali tako er i izme u hipohondrije i oblika, koje emo kasnije spomenuti kao parafreniju (*Dementia Pra- ecocox* i *paranoja*). Uzmimo kao primjer slu aj histerijske gla- vobolje, ili bolova u križima. Analiza nam pokazuje da je on

zgušnjavanjem ili pomicanjem postao zamjensko zadovoljenje za itav niz libidnih fantazmi ili sje anja. Ali, taj je bol ne kada bio i stvaran, a tada je bio izravan seksualni tokosni simptom, tjelesni izraz jednog libidnog uzbu enja. Ni u kom slu aju ne želimo ustvrditi da takvu jednu jezgru sadrže svi histerijski simptomi, ali ostajemo pritom da je to naro ito u estali slu aj, te da svi utjecaji libidnog uzbu enja na tijelo - normalni ili patološki - gotovo da imaju prednost u simptomskoj tvorbi histerije. Tada oni igraju ulogu onog zrnca pijeska, koje je školjka ovila slojevima biserne supstancije. Na isti na in, kao najzgodniju i najpodesniju gra u za simptomsku tvorbu, psihoneuroza koristi i prolazne znakove seksualnih uzbu enja, koji prate spolni in.

Jedan sli an postupak budi naro ito dijagnosti ko i terapeutsko zanimanje. Ne doga a se rijetko da kod osoba koje su sklone neurozi, iako ne pate baš od neke floridne neuroze, neka bolesna tjelesna promjena - možda zbog upale ili ozljede - pobu uje rad simptomске tvorbe, tako da ovaj simptom, proizašao iz stvarnosti, vrlo brzo postaje zastupnikom svih onih nesvjesnih fantazmi koje su samo vrebale da se domognu nekog sredstva izražavanja. U takvom e slu aju lije nik krenuti sad jednim, sad drugim putem lije enja - bilo žele i ukloniti organski temelj, ne staraju i se pritom mnogo o neuroti koj obradi slu aja, bilo boriti se protiv neuroze nastale zbog okolnosti, te zanemariti njen organski povod. Uspjeh ili daje, ili ne daje za pravo sad jednoj, a sad drugoj vrsti nastojanja; no, za ovakve se mješovite slu ajeve ne mogu utv rivati neki op i propisi.

XXV. predavanje

STREPNIJA

Moje dame i gospodo! Ono što sam vam na posljednjem predavanju iznio o obinoj nervozni, sigurno ste prepoznali kao najnepotpunije i najnedostatnije od mojih izlaganja. I ja to znam, no mislim da vas u njemu ništa nije udilo više, nego to, što nije bilo govora o strepnji, radi koje se ipak ve ina nervoznih osoba jada, koju sami oznaavaju svojom najstrašnijom patnjom, i koja uistinu kod njih doseže nevjerojatan intenzitet, a kao posljedicu može imati i poduzimanje najsuludijih mjera. Ali, barem vas u tome nisam želio zakinuti; naprotiv, problem strepnje namjeravam postaviti naro ito oštro, i opsežno ga obraditi pred vama.

Samu strepnju vam ne trebam predstavljati; svatko je od nas upoznao bilo kada na samom sebi taj osjećaj, ili ispravnije re eno, to afektno stanje. Ali, mislim da se nikad nije dovoljno ozbiljno zapitalo zbog ega upravo nervozni imaju toliko više, i toliko snažnije strepnje od ostalih. Možda se to smatralo razumljivim samim po sebi; pa, rije i »nervozan« i »prestrašen« se obino i koriste jedna za drugu tako, kao da zna e isto. Ali, nitko nema prava na to; postoje strašljivi ljudi koji ina e uop e nisu nervozni, a osim toga i nervozni koji pate od mnogih simptoma među kojima, među ostalim, nije pronaena i sklonost strepnji.

Kako bilo da bilo, utvrđeno je da je problem strepnje sje-
cište u kojem se sastaju najrazličitija i najvažnija pitanja, za-
gonetka, ije bi rješenje itav naš duševni život moralo pre-
plaviti puninom svjetlosti.

Ne u ustvrditi da vam ja mogu dati ovo cjelovito rješenje,
ali ete zasigurno o ekivati da se i ovog pitanja psihoanaliza
prihvaća a posve druga ije od medicine u školama. inisi se, da
se tamo prije svega zanimaju za anatomske puteve kojima se
dospijeva u stanje strepnje. To zna i da je nadražena medulla
oblongata, pa bolesnik otkriva da pati od neuroze nervusa va-
gusa. Medulla oblongata je vrlo ozbiljan i lijep objekt. Posve
se to no sje am koliko sam vremena i truda posvetio njenu
proučavanju prije mnogo godina. Ali, danas moram re i da ne
znam, što bi mi u psihološkom razumijevanju strepnje moglo
biti ravnodušniji od poznavanja živ anog puta, kojim se odvi-
jaju njena pobu ivanja.

O strepnji se u po etku može raspredati dosta dugo, a da
se uop e niti ne pomisli na nervozu. Bez daljnijega me razumi-
jete, kad takvu strepnju ozna avam kao *strepnju pred stvar-
nom opasnoš u*, nasuprot jedne *neuroti ne* strepnje. Strepnja
pred stvarnom opasnoš u nam se tada pri inja kao nešto vrlo
razumno i shvatljivo. Za nju emo re i da je reakcija na pre-
poznavanje neke vanjske opasnosti, to jest na o ekivanu,
predvi enu ozljedu; povezana je s refleksom bijega, pa se
smije smatrati iskazom nagona za samoodržanjem. U kojim
prilikama, odnosno pred kojim predmetima i u kojim situaci-
jama strepnja nastupa, naravno, velikim e dijelom ovisiti o
stupnju našeg znanja, te o našem osje aju mo i naspram vanj-
skog svijeta. Sad nam se inisi posve shvatljivim da se divljak
boji topa i strahuje pri pomra enju sunca, dok bijelac - koji
rukuje tim oružjem i zna predvidjeti taj doga aj - ostaje ne-
ustrašen. Drugi put je upravo više znanja ono što izaziva

strepnju, jer dopušta rano razabiranje opasnosti. Tako e se
divljak prestraviti pred nekim tragom u šumi, koji neupu e-
nom ne e zna iti baš ništa, ali e njemu razotkriti blizinu gra-
bežljive životinje, ili e iskusan pomorac užasnut promatrati
neki obla i na nebu koji se njegovu putniku inisi bezazlenim,
dok njemu najavljuje približavanje orkana.

Daljnijim razmišljanjem ovjek si mora re i, kako ona pro-
cjena strepnje pred stvarnom opasnoš u - da je razumna i svrsi-
shodna - zahtijeva temeljitu reviziju. Naime, jedino svrsishod-
no ponašanje kod prijete e opasnosti bilo bi hladnokrvno pro-
cjenjivanje vlastitih snaga u usporedbi s veli inom prijetnje, te
potom odluka - obe ava li za dobar ishod ve e izgleda bijeg, ili
obrana, ili možda ak i sam napad. Ali, u takvim uvjetima uop-
e nema mjesta za strepnju; sve što se dogodi obavilo bi se vje-
rojatno isto tako, a možda i bolje, kad ne bi došlo do razvijanja
strepnje. Tako er vidite, da se strepnja pokazuje izrazito ne-
svrsishodnom, pojavi li se kao prekomjerno snažna; ona tada
paralizira svaku akciju, pa i bijeg. Reakcija na opasnost obi no
se sastoji od mješavine afekta strepnje i reakcije obrane. Pres-
trašena se životinja preplaši i bježi, no ono što je u tome svrsi-
shodno, to je »bijeg«, a ne - »preplašiti se«.

Dakle, ovjek se osje a u iskušenju da ustvrdi, kako ra-
zvijanje strepnje nikada nije i nešto svrsishodno. Možda bi za
bolji uvid pomoglo da se situacija strepnje pozornije razradi.
Prvo je u njoj - pripravnost na opasnost, koja se izražava kroz
rastu u osjetilnu pozornost i motori ku napetost. Ova pri-
pravnost o ekivanja bez imalo dvojbe se mora prihvatiti kao
prednost, a njeno nepostojanje može se u inisi odgovornim za
ozbiljne posljedice. Iz nje tada proizlazi s jedne strane moto-
ri ka akcija, prije svega bijeg, djelatna obrana višeg stupnja,
a s druge strane ono, što doživljavamo kao stanje strepnje. Što
se više razvika strepnje ograni ava na samo jednu sklonost,

na jedan signal, utoliko se nesmetanije obavlja pretvaranje pripravnosti strepnje u akciju, utoliko se svrsishodnije oblikuje itavo odvijanje. Inini mi se, dakle, da je pripravnost strepnje svrsishodno, a razvijanje strepnje nesvrsishodno u onome što nazivamo strepnjom.

Izbjegavam približavanje pitanju, želi li naš govorni jezik rije ima: strepnja, strah, prepast - označiti ono što je isto, ili jasno različit. Mislim samo da se strepnja odnosi na stanje, a zanemaruje objekt, dok strah pozornost usmjerava upravo na objekt. Naprotiv, inini se da prepast ima naročito smisao, naime - isti je u inak neke opasnosti koja se nije do ekala pripravnost strepnjom. Stoga bi se moglo reći, da se strepnjom oči uvijek štiti od prepasti.

Nije vam izmakla određena višeznačnost i neodređenost kod uporabe rije i »strepnja«. Uglavnom se pod strepnjom podrazumijeva subjektivno stanje u koje se zapada opažanjem »razvijanja strepnje«, te ga se naziva afektom. A što je afekt u dinamičkom smislu? U svakom slučaju, nešto vrlo složeno. Jedan afekt obuhvaća, kao prvo, određene motore i inervacije ili pražnjenja, drugo - određena osjećanja, i to dviju vrsta - primjerice izvršenih motora i akcija, te izravno osjećanja ugone ili neugode koje afektu daju, kako se to kaže, osnovni ton. Ali, ne vjerujem da je ovim nabrojanjem pogotvenina i suština afekta. Za nekoliko se afekata vjeruje da su se dublje sagledali, te da se prepoznaje kako je jezgra koja ujedinjuje spomenuti sklop zapravo ponavljanje jednog određeneog znakovitog doživljaja. Taj bi doživljaj mogao biti neki vrlo rano stečeni dojam vrlo općenite prirode, koji bi trebalo smjestiti u prapovijest same vrste, a ne pojedinca. Da bih vam bio razumljiviji, stanje afekta bilo bi izgrađeno na istina in kao i jedan histerijski napad; kao i on, bio bi talog jednog prisjećanja, reminiscencije. Dakle, histerijski napad može se uspore-

điti s novonastalim pojedinačnim afektom, a normalni afekt s iskazom jedne zajedničke histerije, koja je postala naslijeđena.

Nemojte pretpostavljati da je ovo što sam vam ovdje rekao o afektima neka ste evina, koju priznaje i obična psihologija. Naprotiv, to su stavovi koji su izrasli na tlu psihoanalize, i samo se u njoj osjećaju kao kod kuće. Ono što u psihologiji možete otkriti o afektima, primjerice - kroz James-Langeovu teoriju, za nas je psihoanalitičare gotovo nerazumljivo, i nije za raspravu. Ali, ne smatramo niti da je naše saznanje o afektima posve sigurno; to je tek prvi pokušaj da se orijentiramo na ovom mračnom području. Sad nastavljam: kod afekta strepnje vjerujemo da znamo, kakav on to rani dojam iznova donosi kao ponavljanje. Kažemo si, da je to *inro enja*, kod kojega dolazi do grupiranja osjećanja neugode, osjećanja pražnjenja i tjelesnih osjeta, što je postalo uzor za djelovanje neke životne opasnosti, i sve otada ga ponavljamo kao stanje strepnje. Ogromno narastanje nadražaja zbog prekida obnove krvi (unutarnjeg disanja) bilo je tada uzrok doživljaja strepnje, dakle, prva je strepnja bila ona toksična. Naziv strepnja - *angustiae* (njem. Angst, op.p.), tjesnac - naglašava osobinu sužavanja pri disanju, do kojeg je tada došlo kao posljedice jedne stvarne situacije, a danas se u afektu gotovo redovito iznova uspostavlja. Kao bogatstvo poveživanja tako ćemo prepoznati i to, da je ono prvo stanje strepnje proizašlo iz razdvajanja od majke. Naravno da je naš uvjerenje, kako se dispozicija za ponavljanje tog prvog stanja strepnje kroz niz nebrojenih naraštaja toliko temeljito utjelovila u organizmu, da pojedina na jedinka ne može izbjeći i afekt strepnje, pa čak i da je, kao legendarni Macbeth, bila »izrezana iz majčina tijela«, dakle, i da nije iskusila sam *inro enja*. Što je ono, što je kod drugih vrsta osim sisavaca postalo uzorom za stanje strepnje, ne možemo reći. Stoga ne

znamo niti koji bi osje ajni sklop kod tih stvorenja bio ekvivalentan našoj strepnji.

Možda e vas zanimati da užete, kako se može dospjeti na ideju kao što je ova - da je in ro enja izvor i uzor afekta straha. Naga anje u tome ima najmanjeg udjela; više sam posudio od naivnog razmišljanja naroda. Kad smo prije mnogo godina kao mladi bolni ki lije nici sjedili u nekom restoranu na objedu, jedan nam je asistent na klinici za poro aje pripovijedao zabavne zgone koje su se odvijale na posljednjem ispitu za primalje. Jednu su kandidatkinju upitali što to zna i, kad se pri porodu u plodnoj vodi koja istje e pojavi i mekonij (dje ji izmet, ekskrement), a ona je odmah odgovorila, da se dijete - boji. Bila je ismijana, i pala je na ispitu. No, ja sam u sebi stao na njenu stranu i po eo naslu ivati, da je ta jadna žena iz naroda svojim zdravim razumom razotkrila jednu zna ajnu vezu.

Prije emo li sad na neuroti nu strepnju, koje nam nove pojavne oblike i odnose pokazuje strepnja kod nervoznih osoba? Ovdje treba opisati mnogo toga. Prvo nailazimo na jednu op enitu strepnju, gotovo bi se moglo re i - slobodno lebdeu, koja je spremna vezati se u mimoilaženju uz svaki sadržaj predodžbe koji joj na neki na in odgovara, koja utje e na rasu ivanje, odabire o ekivanja, vrebava svaku priliku da bi se opravdala. Ovo stanje nazivamo »*strepnjom o ekivanja*« ili »bojažljivim o ekivanjem«. Osobe koje mu i ova vrsta strepnje, uvijek izme u svih mogu nosti unaprijed vide samo one najstrašnije, svaku slujnost tuma e kao pokazatelja neke nesre e, svaku neizvjesnost koriste u lošem smislu. Na sklonost ovakvom o ekivanju nesre e nailazi se kod mnogih ljudi koje se ina e ne bi moglo ozna iti bolesnima, i to kao na karakternu crtu, pa ih se opisuje kao pretjerano plašljive ili pesimisti ne; no, upadljiva mjera strepnje o ekivanja redovi-

to se javlja kod jednog oboljenja nervoznih, koje sam nazvao »*neurozom strepnje*«, a ubrajam ga u aktualne neuroze.

Jedan drugi oblik strepnje, nasuprot upravo opisanom, mnogo je više psihi ki povezan i priklju en odre enim objektima ili situacijama. To je strepnja nadasve raznolikih i esto vrlo neobi nih »*fobija*«. Stanley Hall, ugledan ameri ki psiholog, tek si je nedavno dao truda da nam izloži itav niz ovih fobija, daju i im sjajne gr ke nazive. To zvu i kao nabranje deset egipatskih zala, samo što njihov broj daleko nadmašuje brojku deset. Poslušajte što sve može postati objekt ili sadržaj jedne fobije: mrak, svježi zrak, otvorena mjesta, ma ke, pau ci, gusjenice, zmi je, miševi, nevrjeme, oštri vršci, krv, zatvoreni prostori, gomila ljudi, osamljenost, prijelaz preko mostova, vožnja morem ili željeznicom, i tako dalje. U prvom pokušaju orijentacije u tom mnoštvu, skloni smo tome da razlikujemo tri grupe. Neki od ovih objekata i situacija koje plaše, sadrže u sebi nešto neugodno i za nas normalne, povezanost s opasnoš u zbog koje nam se ove fobije ne ine tako neshvatljivima, ma koliko da su u svojoj ja ini pretjerane. Tako ve ina nas doživljava neugodan osje aj pri susretu sa zmijom. Za fobiju od zmi ja može se re i da je op eljudska, a Ch. Darwin je vrlo dojmljivo opisao, da se nije mogao osloboditi straha od zmi je koja je krenula na njega, ma koliko dobro znao da e ga od nje zaštititi debelo staklo. U drugu grupu smještamo slu ajeve, u kojima još postoji povezanost s nekom opasnoš u, ali smo pritom navikli nipodaštavati tu opasnost, i ne isticati je. Ovamo pripada ve ina situacijskih fobija. Znamo da prilikom vožnje vlakom postoji mogu nost više za nezgodu nego da smo ostali kod ku e, naime onu od sudara vlakova, a znamo tako er i da jedan brod može potonuti; no, mi ne mislimo na ove opasnosti i vozimo se oslobo eni strepnje i vlakom i brodom. Tako er se ne može zanijekati, da bi

se survalo u rijeku kad bi se urušio most preko kojeg se upravo prelazi, no to se posvuda događalo a toliko rijetko, da kao opasnost uopće ne treba razmatrati. Pa i osamljenost ima svojih opasnosti, i mi je također pod određenim okolnostima izbjegavamo; no, nema niti govora o tome, da je pod bilo kojim uvjetom ne možemo podnijeti niti na jedan jedini trenutak. Sli no važi i za ljudsko mnoštvo, za zatvoreni prostor, nevrijeme i slično. Ono što nam se čini neobičnim u tim fobijama neuroticizma uopće nije toliko njihov sadržaj, koliko njihov intenzitet. Na strepnju fobija gotovo da se ne može uložiti priziv! A ponekad stječe dojam kao da se neuroticizam uopće ne boji istih onih stvari i situacija, koje pod određenim okolnostima mogu i kod nas izazvati strepnju, i koje oni nazivaju istim imenom.

Preostaje nam i treća grupa fobija, koju naše razumijevanje više uopće ne može pratiti. Kad snažan, odrastao muškarac ne može proći u vlastitom rodnom gradu nekom ulicom ili trgom koji mu je dobro poznat, kad zdrava, dobro građena žena zapada u bezuman strah zato jer se malko okrnula o rub njene haljine ili je kroz sobu projurio miš, kako da ovdje uspostavimo vezu s opasnošću u koja za fobičnu osobu o čemu ipak postoji? Kod fobija od životinja, koje se ovamo ubrajaju, ne može se raditi samo o porastu općeljudske antipatije, jer, kao suprotnost, postoje i brojni ljudi koji ne mogu proći pored bilo koje mačke, a da je ne domame i ne pomiluju. Miš, kojega se boje tolike žene, istovremeno je i naziv od milja prvoga reda; poneka djevojka, koja sa zadovoljstvom sluša svog voljenog kad je tako nazove, prestravljeno se zavrištati kad ugleda sitnu životinjicu istog imena. Za muškarca sa strepnjom od ulica ili trgova nameće nam se, kao jedino objašnjenje - da se ponaša kao malo dijete. Dijete se odgojem izravno podržava da takve situacije izbjegava kao opasne, a naš se agorafobičar

zaista osjeća a zaštićenim od svoje strepnje, prati li ga netko preko trga.

Oba ovdje opisana oblika strepnje - slobodno lebde a strepnja o ekivanju i ona vezana na fobije - neovisni su jedan o drugome. Jedna od njih nije neki viši stupanj drugog, a također se samo iznimno javljaju jedan uz drugog, pa i tada kao slučajno. Najvažnija općenita bojažljivost ne mora se iskazivati kroz fobije; osobe, čiji je život ograničen zbog jedne agorafobije, mogu biti posve slobodne od pesimističke strepnje o ekivanju. Neke od fobija, primjerice - strepnja od trgova ili od željeznice, dokazano su tek u zrelijim godinama, a druge - kao strepnje od mraka, nevremena, životinja - čine se da su postojale od samog početka. One iz prve vrste imaju značaj teških bolesti; ove potonje prije izgledaju kao neobičnosti, hirovitosti. Kod onoga, tko iskazuje neku od ovih posljednjih, mogu se u pravilu pretpostaviti i druge, slične strepnje. Moram nadodati da ove fobije u cjelini ubrajamo u *histeriju strepnje*, što znači i da ih smatramo oboljenjem vrlo srodnim poznatoj histeriji konverzijske.

Treći od oblika neuroticizma strepnje postavlja nas pred zagonetku, tako da posve iz vida gubimo povezanost između strepnje i prijetnje opasnosti. Ova se strepnja pojavljuje, primjerice, kod histerije kao pratnja histerijskim simptomima, ili uz uvjet uzbuđenosti bilo koje vrste, gdje bismo doduše očekivali izražavanje afekta, no najmanje upravo tog afekta strepnje, ili opet izbija kao slobodan napad strepnje oslobođen ikakvih uvjeta, jednako nerazumljiv kako nama, tako i oboljelom. Tada niti izdaleka ne može biti nikakva govora o nekoj opasnosti ili povodu, koji bi se pretjerivanjem mogao uzdignuti do nje. Kod ovih spontanih napada otkrivamo da je taj kompleks, kojeg označavamo kao stanje strepnje, sposoban i za rascjepljenje. Cjelina napada može biti zastupljena jednim

jedinim, intenzivno izraženim simptomom - drhtanjem, vrtoč glavicom, lupanjem srca, otežanim disanjem, dok op i osje aj u kojem prepoznajemo strepnju može pritom nedostajati, ili biti nejasan. Pa ipak se ova stanja, koja opisujemo kao »ekvivalente strepnji«, u svim kliničkim i etiološkim odnosima trebaju izjednačiti sa strepnjom.

Sad se javljaju dva pitanja. Može li se neurotičar na strepnja, kod koje opasnosti uopće nema ili igra tek neznatnu ulogu, dovesti u vezu sa strepnjom pred stvarnom opasnošću, koja je nedvojbena reakcija na opasnost? I, kako se neurotičar na strepnja smije shvatiti? Ipak se za sada želimo držati o ekivanju: tamo gdje je strepnja, mora postojati i nešto, od čega se strahuje.

Iz kliničkih zapažanja proizlazi više pokazatelja za razumijevanje neurotičara na strepnje, koje treba istražiti pred vama.

a) Nije teško utvrditi da se strepnja o ekivanju ili obojažljivost nalazi u uskoj ovisnosti o određanim procesima u seksualnom životu, recimo: o određenim primjenama libida. Najjednostavniji i najpoučniji slučaj ove vrste javlja se kod osoba, koje se izlažu takozvanim uzaludnim uzbuđenjima, to jest onima, kod kojih snažna seksualna uzbuđenja ne nalaze dostatnog oduška, ne dovode do zadovoljavajućeg okončanja. Dakle, na primjer, kod muškaraca dok su u svojstvu vjerenika i kod žena, čiji supruzi nisu dostatno potentni ili koji, opreza radi spolni čin izvode skraćeno ili nepotpuno. Pod ovim okolnostima nestaje libidno uzbuđenje, a na njegovo mjesto stupa strepnja, kako u obliku strepnje o ekivanju, tako i u napadima, te ekvivalentima napada strepnje. Oprezno prekidanje spolnog snošaja, ako se ustalilo kao seksualni režim, postaje toliko redovito uzrok neuroze strepnje kod muškaraca, a naročito kod žena, da se u liječničkoj praksi preporuča u ovakvim

slučajevima u prvom redu tragati za ovom etiologijom. Tada se nebrojeno puta može doći do otkrića da neuroza strepnje nestaje čim se prekine sa seksualnom zloporabom.

Učinicu povezanosti između u seksualnog suzdržavanja i stanja strepnje, koliko znam, ne osporavaju više čak ni oni liječnici, koji su udaljeni od psihoanalize. No, mogu zamisliti da se ne napušta pokušaj izvrtanja ovog odnosa kroz zastapanje stava, da se pritom radi o osobama koje su već ranije naginjale bojažljivosti, pa stoga i u seksualnim stvarima obično primjenjuju suzdržavanje. No, protiv toga odlučno govori ponašanje žena, čija je seksualna djelatnost znatno pasivnije prirodne, odnosno određene je postupcima od strane muškarca. Sto je neka žena temperamentnija, dakle, sklonija seksualnom snošaju i sposobnija za postizanje zadovoljenja, utoliko je sigurnije da će na impotenciju muškarca ili na coitus interruptus reagirati pojavljivanjem strepnje, dok ovakva zloporaba igra mnogo neznatniju ulogu kod neosjetljivih ili manje libidnih žena.

Isto ovakvo značenje za nastajanje stanja strepnje ima seksualna apstinencija, koju liječnici sada tako toplo preporučuju, ali naravno - samo ako se libido, kojemu je uskraćeno zadovoljavajuće pražnjenje, riješi odgovarajuće snažno, najviše čim dijelom bez sublimiranja. Odluka o rezultatu bolesti uvijek se nalazi kod kvantitativnih faktora. Pa i tamo, gdje se ne promatra bolest već oblikovanost karaktera, lako se razaznaje da seksualno ograničenje ide ruku pod ruku s određenom bojažljivošću i neodlučnošću, dok neustrašivost i odvažnost sa sobom donose slobodno popuštanje seksualnim potrebama. I ma koliko se ovaj odnos mogao izmijeniti i usložiti zbog raznolikosti kulturnih utjecaja, ipak za prosjek ljudi ostaje važiti srodnost strepnje i seksualnog ograničenja.

Još vam ni izdaleka nisam izložio sva ona zapažanja, koja govore u prilog iznesenog geneti kog odnosa izme u libida i strepnje. Na primjer, tome pripada još i utjecaj odre enih životnih razdoblja na oboljenja od strepnji, kojima se može pripisati zna ajan porast u proizvodnji libida, kao što su pu bertet i vrijeme menopauze. U nekim stanjima uzbu enosti može se izravno promatrati miješanje libida i strepnje, te ko na na zamjena libida strepnjom. Dvojak je dojam koji proiz lazi iz svih ovih injenica: prvo, da se radi o nagomilavanju libida koji je uzdržan od svoje normalne primjene, i drugo, da se pritom u cijelosti nalazimo na podru ju somatskih procesa. Za sada nije vidljivo kako od libida nastaje strepnja; samo se utvr uje da libido nedostaje, te da je umjesto njega zamije ena strepnja.

b) Drugi znak uzimamo iz analize psihoneuroza, a naro ito hysterije. uli smo da se kod ove bolesti esto u pratnji simptoma javlja strepnja, ali tako er i nevezana strepnja, koja se izražava kao napad ili trajno stanje. Bolesnici ne znaju re i ega se boje, pa je o evidentnom sekundarnom obradom spajaju s najbližim fobijama, kao: umiranjem, ludilom, moždanim udarom. Kad podvrgnemo analizi situaciju iz koje je prois tekla strepnja ili simptomi pra eni strepnjom, u pravilu možemo ustanoviti koji je normalan psihi ki ishod izostao i zamijenio se pojavom strepnje. Izrazimo se druga ije: mi izgra ujemo nesvjesni postupak tako, kao da on nije iskusio nikakvo potiskivanje, te kao da je neometan proslijedio do svijesti. Taj bi postupak bio pra en i jednim odre enim afektom, pa sad na naše iznena enje otkrivamo, da bi taj afekt, koji prati normalni ishod, u svakom slu aju nakon potiski vanja bio zamijenjen strepnjom, bez obzira na to kakva je nje gova vlastita kvaliteta. Dakle, kad se pred nama na e hysterijsko stanje strepnje, njegova nesvjesna veza može biti neki

osje aj sli ne naravi - strepnja, stid, zbunjenost, kao i neko pozitivno libidno uzbu enje, ili pak neko neprijateljsko i agresivno, kao bijes i ljutnja. Strepnja je, dakle, op enito pri hva en novac, za koji e biti ili se mogu zamijeniti svi osje aji afekata, ukoliko je sadržaj predodžbe koja im pripada podle gao potiskivanju.

c) Do tre eg otkri a dolazimo kod bolesnika s prisilnim radnjama, za koje se ini da su na za u uju i na in bili po šte eni strepnje. Kad ih pokušamo sprije iti u izvo enju nji hova prisilnog ina - njihova pranja, ceremonijala, ili kad se sami odvaže na pokušaj da napuste neku od svojih prisila, tada ih neka neizreciva strepnja primorava na poslušnost toj prisili. Shva amo da se strepnja prikriva prisilnim inom, te da se on obavlja samo zato, da bi se izbjegao strah. Dakle, kod opsesijske neuroze se strepnja, koja bi se ina e morala poja viti, zamjenjuje simptomskom tvorbom, a kad se okrenemo hysteriji, i kod ove neuroze nailazimo na sli an odnos: ishod postupka potiskivanja jeste: isto razvijanje strepnje, ili strepnja sa simptomskom tvorbom, ili pak cjelovita tvorba simp toma bez strepnje. ini se, stoga, da u nekom apstraktom smislu nije neto no re i, kako e se simptomi uop e i obliko vati samo zato, da bi se izbjeglo ina e neizbježno razvijanje strepnje. Ovim se shva anjem strepnja istodobno smjestila u samo središte našeg zanimanja za probleme neuroza.

Prou avaju i neurozu strepnje, zaklju ili smo da do skre tanja libida sa njegove normalne uporabe, što dopušta nastanjanje strepnje, dolazi na tlu somatskih procesa. Iz analize hysterije i opsesijske neuroze proizašla je i dopuna, da isto takvo skretanje s istim rezultatom može dati i djelovanje uskrate psihi kih instancija. Toliko, dakle, znamo o nastajanju neuroti ne strepnje; zvu i još podosta neodre eno. No, trenutno ne vidim puta koji bi nas odveo dalje. Druga zada a koju smo

si postavili - uspostava veze izme u neuroti ne strepnje koja predstavlja nenormalno korišteni libido, te strepnje pred stvarnom opasnoš u koja odgovara reakciji na opasnost, ini se još teže rješivom. Moglo bi se povjerovati da se radi o po- sve nespojivim stvarima i da mi ipak nemamo nikakvih sred- stava kojima bismo me usobno u doživljaju razlikovali strep- nju pred stvarnom opasnoš u i neuroti nu strepnju.

Tražena se veza kona no uspostavlja, ako kao pretpostav- ku uzmemo onu tako esto spominjanu suprotnost izme u Ja i libida. Kako znamo, razvijanje strepnje je reakcija Ja na opasnost, te znak za uvod u bijeg; ovdje smo skloni stavu da i kod neuroti ne strepnje Ja isto tako poduzima pokušaj bije- ga pred zahtjevima svog libida, te da se prema ovoj unutarnjoj opasnosti odnosi kao kad bi ona bila neka opasnost izvana. Time bi bilo ispunjeno o ekivanje da tamo, gdje se iskazuje strepnja, postoji tako er i nešto od ega se strepi. No, analogi- ja se može nastaviti i dalje. Isto kao što se pokušaj bijega pred vanjskom opasnoš u rješava ostajanjem i svrsishodno podu- zetim mjerama obrane, tako i neuroti no razvijanje strepnje bježi simptomskoj tvorbi, koja dovodi do vezanosti strepnje.

Sad poteško a razumijevanja po iva na drugom mjestu. Strepnja, koja zna i bijeg Ja pred vlastitim libidom, ipak je vjerojatno proizašla iz samog tog libida. To je zamršeno, a sadrži i opomenu da se ne smije zaboraviti, kako libido neke osobe ipak u osnovi pripada njoj samoj, i ne može joj se su- protstaviti kao nešto izvanjsko. To je topi ka dinamika razvit- ka strepnje, koja nam je još nejasna - koje se to duševne ener- gije pritom troše, i iz kojih psihi kih sustava. Ne mogu vam obe ati da u odgovoriti i na ovo pitanje, ali ne možemo pro- pustiti da slijedimo dva druga traga, te da se pritom iznova poslužimo izravnim promatranjima i analiti kim istraživa- njem, da bi se prisko ilo u pomo našim naga anjima.

Okre emo se nastajanju strepnje kod djeteta, i podrijetlu neu- roti ne strepnje vezane uz fobije.

Bojažljivost djece je nešto vrlo uobi ajeno, pa se ini da je zaista teško razlikovati radi li se o neuroti noj strepnji ili strep- nji pred stvarnom opasnoš u. Da, vrijednost ovog razlikovanja dolazi u pitanje i zbog ponašanja djece. Jer, s jedne strane nas ne udi kad se dijete boji svih nepoznatih osoba, novih situaci- ja i predmeta, pa ovu reakciju vrlo lako objašnjavamo njego- vom slaboš u i neznanjem. Dakle, djetetu pripisujemo jaku sklonost strepnji pred stvarnom opasnoš u, pa bismo smatrali posve svrsishodnim da je ovu bojažljivost donijelo sa sobom kao naslije e. Time bi dijete samo ponavljalo ponašanje pra- ovjeka i današnjih primitivnih ljudi, koji zbog svog neznanja i bespomo nosti osjeaju strah od svega novog, te od mnogih prisnih stvari, koje nama danas više ne ulijevaju strepnju. Ta- ko er bi posve odgovaralo našem o ekivanju kad bi fobije djeteta barem djelomi no bile iste one, koje smijemo prepo- staviti i za ona pradavna vremena razvitka ovje anstva.

S druge strane, ne možemo previdjeti da nisu sva djeca bojažljiva u jednakoj mjeri, te da upravo ona djeca, koja is- kazuju naro it strah od svih mogu ih objekata i situacija, kas- nije postaju nervozne osobe. Dakle, neuroti na dispozicija se razotkriva i kroz jasno izraženu sklonost strepnji pred stvar- nom opasnoš u, bojažljivost se ini primarnom, pa se dospi- jeva do zaklju ka da se dijete, a kasnije i odrastao ovjek, bo- je visine svog libida naprosto zato, jer se boje - svega. Nasta- janje strepnje iz libida bilo bi time odbijeno, a kad su se nak- nadno istraživali uvjeti strepnje pred stvarnom opasnoš u, do- sljedno se stiglo do shva anja da je svijest o vlastitoj slabosti i bespomo nosti - osjeaj manje vrijednosti, prema termino- logiji A. Adlera - i posljednji razlog neuroze, ako se može iz razdoblja djetinjstva nastavljati i u zreliji život.

To zvu i tako jednostavno i primamljivo, da stje e pravo na našu pozornost. Doduše, sa sobom bi donijelo pomicanje zagonetke nervoze. Neprekidno postojanje osje aja manje vrijednosti - a time i uvjeta za strepnju i oblikovanje simp- toma - ini se tako dobro osiguranim, da bi mnogo više tre- balo razjašnjenje o tome, kada bi onda iznimno trebalo na- stupiti ono, što poznajemo kao - zdravlje. No, što nam pozor- no promatranje bojažljivosti djece dopušta da prepoznamo? Malo dijete se u po etku boji nepoznatih osoba; situacije postaju zna ajne samo jer uklju uju i osobe, a predmeti op enito dolaze u obzir tek kasnije. Ali, pred ovim nepoznati- ma se dijete ne boji samo stoga što misli da imaju zle namjere, ili jer uspore uje svoju slabost s njihovom snagom, dakle, odre uje ih kao opasnost za svoje postojanje, sigurnost i nepostojanje boli. Ali, takvo sumnji avo dijete, ustrašeno nagonom za agresijom koji vlada svijetom - zaista nam se ini neuspjelom teoretskom konstrukcijom. Nego, dijete se boji nepoznate osobe zato, jer se pripremilo na sliku prisne i voljene osobe, u osnovi majke. To se njegovo razo aranje i ežnja pretvaraju u strepnju, dakle - libido, koji je postao neprimjenjiv, koji se ne može održavati u kolebljivosti, ve se prazni kao strepnja. Ne može biti nimalo slu ajno da se u ovoj situaciji, kao što je primjer dje je strepnje, ponavlja uvjet onog prvotnog stanja strepnje tijekom ina ro enja, naime - razdvajanja od majke.

Prve fobije situacije kod djece su strah od mraka i osam- ljenosti; prva esto nastavlja svoje postojanje tijekom itavog života, a objema je zajedni ko to, da nedostaje voljena osoba koja ih njeguje, dakle majka. uo sam dijete koje se bojalo mraka, kako doziva u drugu prostoriju: »Teta, barem razgo- varaj samnom, jer se bojim«. »Pa što imaš od toga? Ionako me ne vidiš!« A dijete e na to: »Kad netko govori, postaje

svjetlije«. Dakle, ežnja se u tami preoblikovala u strepnju od tame. Daleko od toga da bi neuroti na strepnja bila samo sekundarna, i tek naro it slu aj strepnje pred stvarnom opas- noš u; mnogo više se kod malog djeteta vidi, da se kao strep- nja pred stvarnom opasnoš u oblikuje nešto, što s neuroti- nom strepnjom ima bitnu zajedni ku crtu - nastajanje iz neiskorištenog libida. ini se da dijete donosi sa sobom malo one prave strepnje pred stvarnom opasnoš u. Dijete ne poka- zuje strepnju ni u svim onim situacijama, koje bi kasnije mogle postati uvjetima za fobije - na visinama i uskim brvni- ma nad vodom, u vožnji vlakom i brodom; strepnja je utoliko manja, što ono manje zna. Bilo bi vrlo poželjno da je u nasli- je e dobilo više ovih instinkata koji štite život; time bi bila znatno olakšana zada a nadziranja, koja ga mora sprije iti u tome da zapada iz jedne opasnosti u drugu. Ali, u stvarnosti dijete precjenjuje svoje sposobnosti i ponaša se neustrašivo, jer ne poznaje opasnosti. Juri do samog ruba vode, vere se na prozore, igra se oštrim predmetima i vatrom, ukratko - ini sve ono što mu mora naštetiti i zadati brigu njegovim njego- vateljima. To je u cijelosti zada a odgoja, da se kod njega kona no probudi strepnja pred stvarnom opasnoš u, jer mu se ne može dopustiti da na samome sebi doživi pou no iskustvo.

No, ima i djece koja izlaze ususret ovom odgajanju s ob- zirom na strepnju, te potom sama otkrivaju i one opasnosti, na koje ih nisu upozorili; za njih e biti dostatno razjašnjenje, da su sa sobom u svom ustroju donijeli ve u mjeru libidne potre- be, ili se prije vremena navikli na libidno zadovoljenje. Nije udo što se i me u ovom djecom nalaze oni, koji e kasnije postati nervozni; jer, znamo da se najve a pogodnost za na- stajanje neuroze nalazi u nesposobnosti da se kroz duže raz- doblje podnese zna ajniji zastoj libida. Primje ulete kako je ovdje tako er do svog prava dospio i imbenik ustrojstva,

kojemu ne želimo nikada niti osporiti njegova prava. Samo odbijamo kad netko zbog ovog zahtjeva zapostavlja sve drugo, pa se imbenik ustrojstva uvodi i tamo, gdje on prema udruženim rezultatima zapažanja i analize ne pripada, ili barem mora ustuknuti na posljednje mjesto.

Dopustite da iz proučavanja bojažljivosti djece zaključimo: infantilna strepnja ima vrlo malo veze sa strepnjom pred stvarnom opasnošću, ali je naprotiv vrlo srodna neurotičnoj strepnji odraslih. Nastaje kao i ona - iz neiskorištenog libida, te nedostaju i voljeni objekt zamjenjuje nekim vanjskim predmetom ili nekom situacijom.

Rado ćete uti da nas analiza *fobija* ne može više naučiti mnogo niemu novom. Kod njih se, naime, događa isto kao i kod djece je strepnje; neiskorišteni libido neprekidno se pretvara u prividnu strepnju pred stvarnom opasnošću, pa se neka neznatna opasnost izvana postavlja kao zastupnik za zahtjeve libida. Podudarnost nije nimalo slučajna, jer infantilne fobije ne samo što su uzori za one kasnije, koje ubrajamo u »histerije strepnje«, već su i izravan preduvjet za njih, te njihova predgra. Svaka histerijska fobija vraća se do neke djece je strepnje koju nastavlja, pa čak i ako ima drugačiji sadržaj, te se stoga mora drugačije i nazvati. Razlika između u obliku bolesti leži u mehanizmu. Kod odraslog nije više za preobrazbu libida u strepnju dostatno da libido kao težnja postane samo trenutno neprimjenjiv. On je već odavno naučio da održi takav libido kao kolebajuću, ili da ga primijeni drugačije. No, kad libido pripada nekom psihičkom osjećaju koji je iskusio potiskivanje, tada se iznova uspostavljaju slični odnosi kao kod djeteta, koje još ne posjeduje nikakvo razdvajanje između u svjesnog i nesvjesnog, a regresijom na infantilnu fobiju istodobno se otvara prolaz kroz koji se posve udobno može odvijati preobrazba libida u strepnju. Mi smo se potiskivanjem bavili mno-

go, kako se sjeća, ali smo pritom uvijek pratili samo sudbinu predodžbe koju je trebalo potisnuti, naravno - zato, jer se ona mogla mnogo lakše prepoznati i predstaviti. Što se događa sa afektom koji je vezan uz potisnutu predodžbu uvijek smo ostavljali po strani, pa tek sada otkrivamo, da je daljnja sudbina tog afekta - da bude pretvoren u strepnju, bez obzira u kojoj bi se kvaliteti on inače uvijek iskazao pri normalnom odvijanju. Ali, ova preobrazba afekta daleko je važniji dio postupka potiskivanja. Nije baš lako prići o tome, jer ne možemo ustvrditi postojanje nesvjesnog afekta u istom onom smislu kao i postojanje nesvjesne predodžbe. Neka predodžba ostaje posve ista, osim jedne razlike - je li svjesna ili nesvjesna; možemo iznijeti što odgovara jednoj nesvjesnoj predodžbi. Ali, jedan afekt je proces pražnjenja, pa ga treba ocjenjivati posve drugačije, nego predodžbu; ne može se reći i što njemu odgovara u nesvjesnom bez dubljeg razmišljanja i razjašnjavanja naših pretpostavki o psihičkim procesima. A to ovdje ne možemo poduzeti. No, želimo barem zadržati dojam koji smo time stekli, da je razvijanje strepnje u uskoj vezi sa sustavom nesvjesnog.

Rekao sam - preobrazba u strepnju, no bolje bi bilo: pražnjenje u obliku strepnje je daljnja sudbina libida pogođenog potiskivanjem. Tome moram pridodati: ne i jedina, ili konačna. Kod neuroza se odvijaju procesi koji nastoje uzeti se vezati ovo razvijanje strepnje, što im različitim putevima i uspijeva. Kod fobija, na primjer, mogu se jasno razlikovati dva stupnja neurotičnog procesa. Prvi se stara o potiskivanju i prevođenju libida u strepnju, koja je vezana za neku opasnost izvana. Drugi se sastoji od izgradnje svih onih opreznosti i osiguranja, koja bi trebala spriječiti dodir s tom opasnošću, s kojom se postupa kao s izvanjskom. Potiskivanje odgovara pokušaju bijega. Ja pred libidom, koji se doživljava kao opasnost. Fobija

se može usporediti s izgradnjom obrambenih rovova protiv vanjske opasnosti, koja sad zastupa libido od kojeg se strepi. Naravno da slabost obrambenog sustava kod fobija leži u tome, da je tvrđava, toliko ojačana izvana, još uvijek ostala izložena napadu - iznutra. Projekcija opasnosti od libida prema van, nikada ne može dobro uspjeti. Stoga su kod drugih neuroza u uporabi drugačiji sustavi obrane protiv mogući nastojanja strepnje. To je jedan vrlo zanimljiv dio psihologije neuroza, koji nas na žalost odvodi isuviše daleko te pretjerano postavlja temeljitija specijalizirana znanja. Dodatno je još samo jedno. Već sam vam govorio o »protuzaposjedanju«, koje Ja koristi pri potiskivanju i neprestano ga mora podupirati da bi se potiskivanje održalo. Tom protuzaposjedanju pripada zadaća, da nakon potiskivanja sprovede različite oblike obrane protiv razvijanja strepnje.

Vratimo se fobijama. Sad smijem reći i da uvidite, koliko je nedostatno kad se kod njih želi objasniti samo sadržaj, kad se ne pokazuje zanimanje ni za što drugo, osim odakle dolazi do toga da se ovaj ili onaj objekt, ili po volji neka od situacija u ini predmetom fobije. Sadržaj jedne fobije ima za nju otprilike isto ono značenje, kakvo i proslje manifestnog sna ima za san. Uz potrebna ograničenja treba priznati, da se među tim sadržajima fobija nailazi i na neke koji su, kako isti je Stanley Hall, podesni i kao objekti strepnje zbog filogenetskog naslijeđa. Tome odgovara i to, da mnogi od ovih predmeta strepnje mogu vezu s opasnošću uspostaviti jedino kroz neki simbolički odnos.

Tako smo se uvjerali kakvo mjesto, moglo bi se gotovo nazvati središnjim, zauzima problem strepnje u pitanjima psihologije neuroza. Stekli smo snažan dojam o tome, da je razvijanje strepnje povezano sa sudbinama libida i sustavom nesvjesnog. Samo jednu točku doživljavamo kao nepoveza-

nu, kao prazninu u našem shvaćanju, kao ipak teško osporivu činjenicu - da se strepnja pred stvarnom opasnošću mora očitovati kao izražavanje nagona za samoodržanjem našega Ja.

XXVI. predavanje

TEORIJA LIBIDA I NARCIZAM

Moje dame i gospodo! Nekoliko smo se puta, pa i prije kratkog vremena, trebali pozabaviti razdvajanjem nagona Ja i seksualnih nagona. Najprije nam je potiskivanje pokazalo da oba mogu doći u suprotnost jedni prema drugima, te da tada seksualni nagoni formalno podliježu i primorani su pribaviti si zadovoljenje regresivnim zaobilaznicama, pri čemu nadoknadu za poraz pronalaze u svojoj nepobjedivosti. Potom smo naučili ili, da oba od samog početka imaju različit odnos prema odgovarajućoj nevolji, pa ne prolaze kroz isti razvitak i ne dopijevaju u sličnu vezu prema stvarnosti. I konačno, vjerujemo da smo uvidjeli kako su seksualni nagoni vezani mnogo bliskijim vezama sa stanjem afekta strepnje, nego nagoni Ja - rezultat, koji se još samo u jednoj važnoj točki nisu nepotpunim. Stoga bismo zbog njegova osnaženja željeli izvući i još jednu, pozornosti vrijednu činjenicu - da nezadovoljenje gladi i žeđi, dvaju najelementarnijih nagona za samoodržanjem, nikada nema kao posljedicu ovijanje u strepnju, dok pretvorba nezadovoljenog libida u strepnju, kako smo vidjeli, pripada najbolje poznatim i najčešće zamijeanim pojavama.

Ne može se dovoditi u pitanje naše pravo da razlikujemo nagone Ja i seksualne nagone. Ono je zadano i samim postojanjem seksualnog života kao jedne zasebne djelatnosti poje-

dinca. Može se samo upitati koji značaj pridajemo tom razlikovanju, te koliko ga duboko odlučuju im želimo smatrati. No, odgovor na ovo pitanje upravljat će se prema ishodu utvrđivanja: koliko se seksualni nagoni drugačije ponašaju u svojim somatskim i duševnim izrazima od ovih drugih s kojima ih suočavamo, te koliko su značajne posljedice koje proizlaze iz tih razlika. Za tvrdnju o jednoj suštinskoj razlici između obiju grupa nagona, uostalom, još nedostatno shvatljivoj - nedostaje nam, naravno, svaki motiv. Obje susrećemo samo kao nazive za izvore energije pojedinca, a rasprava o tome jesu li one u osnovi jedno ili suštinski različite, i ako su jedno - kada su se onda razdvojile jedna od druge, ne može se voditi pojmovima, već se mora pridržavati bioloških činjenica, koje stoje iza njih. O tome za sada znamo još isuviše malo, a kad bismo i znali više, to ne bi dolazilo u obzir za našu analitičku zadaću.

O tome imamo vrlo malo koristi i kad, prema postupku Junga, naglašavamo prapo etno jedinstvo svih nagona, a »libidom« zovemo energiju koja se iskazuje u svemu. Kako se seksualna funkcija ne može nikakvim umjetnim zahvatima ukloniti iz duševnog života, tada bismo se našli primoranima da govorimo o seksualnom i aseksualnom libidu. Ali, naziv libido s pravom ostaje pridržan za nagonске sile seksualnog života, kako smo to i do sada radili.

Dakle, mislim da pitanje - koliko se daleko treba nastaviti nedvojbeno opravdano razlikovanje seksualnih nagona i nagona za samoodržanjem - za psihoanalizu i nema mnogo važnosti; ona za njega nije niti nadležna. No, od strane biologije proizlaze različita uporišta za to, da ovo pitanje predstavlja nešto značajno. Jer, seksualnost je jedina funkcija živog organizma koja nadilazi pojedinca, i priskrbljuje mu povezanost s vrstom. Očividno je da njeno izvršavanje ne

donosi pojedincu uvijek korist kao njegove ostale djelatnosti, ve ga po cijenu neobi no velike ugone dovodi u opasnosti koje mu ugrožavaju život, a dosta esto ga i uništavaju. Vjerojatno e biti potrebni i posve naro iti procesi razmjene stvari koji odstupaju od svih drugih za održavanje jednog dijela života pojedinca kao dispozicije za potomstvo. I ko na no, pojedinac - koji sam sebe smatra glavnim, a svoju seksualnost jednim od sredstava za svoje zadovoljenje kakva su i druga - u biološkom je pogledu tek jedna epizoda unutar generacijskog niza, tek dodatak protoplazmi ve po sebi obdarenjoj besmrtnoš u, sli no nekom privremenom vlasniku posjeda dobivenog u naslije e, koji treba predati dalje.

Me utim, za psihoanaliti ko razjašnjenje neuroza nisu potrebna toliko opsežna stajališta. Odvojenim promatranjem seksualnih nagona i nagona Ja dobili smo klju za razumijevanje grupe neuroza prijenosa. Mogli smo ih svesti na temeljnu situaciju - da seksualni nagoni upadaju u sva u s nagonima za održanjem, ili biološki - iako i neto nije izraženo, da jedna pozicija Ja kao samostalnog pojedinca stupa u sva u s drugom, u kojoj je Ja lan jednog generacijskog niza. Do takvog dvojstva možda dolazi samo kod ljudi, pa bi stoga neuroza sve u svemu mogla biti velika povlastica ovjeka pred životinjama. I suviše snažan razvitak njegova libida, i možda upravo time omogu eno oblikovanje bogato raš lanjenog seksualnog života, ini se da su stvorili uvjete za nastajanje takvog jednog sukoba. Bez daljnega je vidljivo da su to tako er i uvjeti velikog napretka, koji je ovjek u inio površ svog zajedništva sa životinjama, pa bi njegova sposobnost za neurozu bila samo nali je njegovih ostalih nadarenosti. No, i to su samo naga anja, koja nas udaljuju od naše sljede e zada e.

Do sada je pretpostavka našeg rada bila, da možemo jedne od drugih razlikovati nagone Ja i seksualne nagone

prema njihovim iskazivanjima. Kod neuroza prijenosa to je bez teško a i uspijevalo. Zaposjedanja energije koju Ja usmjera na objekte svojih seksualnih težnji nazvali smo »libidom«, a sva ostala, koja odašilje nagon za samoodržanjem - »interesima«; prate i zaposjedanja libida, njegove preobrazbe i kona ne sudbine, mogli smo ste i prvi uvid u ustrojstvo duševnih sila. Za ovo nam najpodesniju gra u nude neuroze prijenosa. Ali, ostao nam je sakriven Ja i njegova složenost od razli itih organizacija, te na in njihove izgradnje i rada, pa stoga smijemo pretpostaviti da bi nam tek analiza drugih neuroti nih poreme aja mogla pružiti taj uvid.

Mi smo psihoanaliti ke stavove zapo eli na vrijeme proširivati i na ove druge bolesti. Ve je 1908. godine K. Abraham nakon jedne razmjene misli sa mnom izrekao stav, da je glavna osobina oboljenja *Dementia praecox* (koje ubrajamo u psihoze) to, da mu *izmi e zaposjedanje objekta libidom*. («Psihoseksualne razlike histerije i *Dementia praecox*«). No, tada se postavilo pitanje, što se doga a s libidom dementnog, koji se odvratio od objekata? Abraham nije oklijevao dati i odgovor: on se nanovo vra a prema Ja, pa je *to refleksivno vra anje izvor ludila umišljene veli ine* kod *Dementia praecox* (mladena ko ludilo, op.p.). Ludilo veli ine u cijelosti se može usporediti sa seksualnim precjenjivanjem objekta, poznatim iz ljubavnog života. Tako smo po prvi put crtu jedne psihoti ne bolesti nau ili razumijevati kroz povezivanje s normalnim ljubavnim životom.

Odmah vam kažem - ova prva Abrahamova shva anja održala su se u psihoanalizi, i postala temelj za naš stav prema psihozama. Dakle, polagano je postajala bliskom i predodžba, da libido, kojeg nalazimo vezanog uz objekte kao izraz nastojanja da si na tim objektima pribavi zadovoljenje - može napustiti i ove objekte, te na njihovo mjesto postaviti vlastito Ja;

ova se predodžba postupno izgrađivala sve dosljednije. Naziv za ovakvo zbrinjavanje libida -*narcizam*, posuđen je od jedne nastranosti koju je opisao P. Nacke, i u kojoj odrasli pojedinac obasipa vlastito tijelo svim onim nježnostima, koje su inače usmjerene prema nekom stranom seksualnom objektu.

Tada se ubrzo kaže samome sebi - ako postoji takvo jedno fiksiranje libida na vlastito tijelo i vlastitu osobu umjesto na neki objekt, onda to ne može biti neki izniman, niti neki beznačajan slučaj. Mnogo je vjerojatnije, da je taj narcizam općenito i izvorno stanje, iz kojeg se tek kasnije oblikovala objektivna ljubav, a da pritom narcizam nije morao i nestati. Treba se prisjetiti iz povijesti razvitka objektivnog libida, da su se mnogi seksualni nagoni u početku zadovoljavali na vlastitom tijelu, ili kako kažemo - *autoerotski*, te da ova sposobnost za autoerotizam opravdava zaostajanje seksualnosti u odgoju po našem elu stvarnosti. Dakle, seksualna djelatnost kojom se libido zbrinjavao u narcističkom stupnju bila je - autoerotizam.

Da se ukratko obuhvati, mi smo iz odnosa libida-Ja prema objektivnom libidu stvorili predodžbu, koju vam mogu zorno prikazati pomoću u jedne usporedbe iz zoologije. Pomislite na ona najjednostavnija živa bića, koja se sastoje od tek malo diferencirane grudice protoplazmatske supstancije. Ona pružaju svoje male izdanke, nazvane pseudopodijima, u koje dopuštaju da se izlije njihova tjelesna supstancija. Ali, ona ove izdanke mogu iznova skupiti, i opet se oblikovati u grude. Ovo pružanje izdanaka uspoređujemo sa širenjem libida na objekte, dok glavna količina libida ipak može ostati u Ja, pa pretpostavljamo da se pod normalnim okolnostima Ja-libido nesmetano preobražava u objektivni libido, a da ovaj potom opet može biti preuzet u Ja.

Pomoću u ovih predodžbi možemo sada razjasniti velik broj duševnih stanja, ili - skromnije rečeno, u jeziku teorije

libida opisati stanja koja se moraju uračunati u normalan život, kao što su: psihičko ponašanje tijekom zaljubljenosti, kod organskih bolesti, u spavanju. Za stanje spavanja smo iznijeli pretpostavku da se zasniva na odvajanju od vanjskog svijeta, i prilagođavanju želji za spavanjem. Ono, što se u snu izrazilo kao nedovoljna duševna djelatnost, našli smo u službi želje za spavanjem, a time su osim toga u cijelosti zavladao egoistični motivi. U smislu teorije libida izvodimo, da je spavanje jedno stanje u kojem se napuštaju sva zaposjedanja objekta - kako libidna, tako i ona egoistična - i povlače nazad u Ja. Je li time uopće bašeno kakvo novo svjetlo na odmaranje tijekom spavanja, te na prirodu umora? Slika blažene izoliranosti života u majinoj utrobi, koju spava svake noći i iznova izaziva, upotpunjuje se tako i sa psihičke strane. Kod spavanja se opet uspostavilo praštanje diobe libida - puni narcizam, kod kojega libido i Ja-interesi još uvijek ujedinjeni i nerazdvojeni stanuju u Ja, dok je ono samo sebi dostatno.

Ovdje ima mjesta za dvije napomene. Prvo, kako se pojamovno razlikuju narcizam i egoizam? Mislim da je narcizam libidna dopuna egoizmu. Kad se govori o egoizmu, tada se samo uoči koristi za pojedinca; kaže li se narcizam, tada se u obzir uzima i njegovo libidno zadovoljenje. Kao praktični motivi, oba se mogu zasebno slijediti istav jedan dio puta. Može se biti apsolutno egoističan, pa ipak podržavati jaka libidna zaposjedanja objekta, ukoliko libidno zadovoljenje na objektu pripada potrebama samoga Ja. Egoizam je tada pažiti samo na to, da žudnja za objektom ne nanese samome Ja nikakvu štetu. Može se biti egoističan, a uz to još i isuviše jako narcističan, to jest, imati vrlo malu potrebu za objektom, pa je opet dovoditi ili u izravno seksualno zadovoljenje, ili čak i u one više težnje, izvedene iz seksualne potrebe, koje kao »ljubav« obično stavljamo nasuprot »ulnosti«. U svim je ovim

odnosima egoizam onaj element koji je razumljiv sam po sebi, stalan, dok je narcizam promjenjiv. Suprotnost egoizmu, *altruizam*, pojmovno nije usklađena s libidnim zaposjedanjem objekta, već se od njega razlikuje otpadanjem nastojanja za seksualnim zadovoljenjem. Ali, u posvemašnjoj zaljubljenosti, altruizam se sastaje s libidnim zaposjedanjem objekta. Seksualni objekt u pravilu sebi privla i jedan dio narcizma toga Ja, što se primjećuje kao takozvano »seksualno precjenjivanje« objekta. Ako se tome još pridruži i altruistički prelaz s egoizma na seksualni objekt, tada seksualni objekt postaje isuviše snažan; on je na neki način upio Ja.

Mislim da i te nakon ove, u osnovi suhe fantastike značnosti, doživjeti kao osvježeno iznesem li vam jedan pjesnički prikaz ekonomske suprotnosti između u narcizma i zaljubljenosti. Uzeo sam ga iz Goetheova djela *Westostliche Diwan* (Zapadno-istočno njezina zbirka lirike, op.p.):

Suleika: Narod, i rob, i pobjednik
u svako doba priznati:
Najviša sreća djece zemlje
jedino je - osobnost.
Svaki se život može živjeti
Ne izgubiš li samoga sebe.
I sve bi se moglo izgubiti
ostaneš li ono, što i jesi.

Hatem: Moglo bi biti! I misli se tako;
ipak, drugim je tragom krećem:
Svu sreću u zemaljsku, ujedinjenu,
pronalazim u Suleiki samo.
Kako mi se samo bez ostatka predaje,
sam sebi postah - dragocjeno Ja;
a da se od mene okrene,
taj bih se tren izgubljen našao,

i tada bi Hatemu kraj prispio.
Ipak, već spašen sam -
utjelovljujem se hitro
u dragana, kojeg ona ljubi.

Druga primjedba je dopuna teoriji snova. Nastajanje snova ne možemo razjasniti, ne uvedemo li pretpostavku da je potisnuto nesvjesno steklo određenu neovisnost od Ja, pa se ne pokorava želji za spavanjem i zadržava svoja zaposjedanja čak i kad se sva zaposjedanja objekta, koja ovise o Ja, povlače u korist spavanja. Tek se tada može razumjeti da to nesvjesno može izvući i korist iz noćnog uklanjanja ili smanjivanja cenzure, te zna kako nadvladati dnevne ostatke, da bi njihovom građom oblikovalo neku zabranjenju želju sna. S druge strane, već možda i dnevni ostaci zahvaljuju jedan dio svoje otpornosti prema uvlačenju libida, kojim raspolaže želja za spavanjem, nekoj već postojećoj vezi s ovim potisnutim nesvjesnim. Ovu dinamiku koja značajnu crtu želimo, dakle, naknadno unijeti u naše shvaćanje oblikovanja snova.

Organsko oboljenje, bolni nadražaji, upala organa stvaraju jedno stanje, koje za posljedicu ima jasno razdvajanje libida od njegovih objekata. Povučeni libido nalazi se opet u Ja kao pojačano zaposjedanje oboljelog dijela tijela. Čak se možemo odvažiti i na tvrdnju, da je pod ovim okolnostima uoči živije povlačenje libida od njegovih objekata, negoli odvajanje egoističkog interesa od vanjskog svijeta. Čini se, da se odavde otvara put i za razumijevanje hipohondrije, kod koje jedan organ zaokuplja Ja na isti način, iako prema našem saznanju nije bolestan. Ali, opirem se iskušenju da ovdje krenem dalje, ili da raspravljam o drugim situacijama koje nam postaju razumljive ili moguće za prikazivanje zbog prihvaćanja prelaženja objektnog libida u Ja; naime, žuri mi se predusresti

dvije primjedbe koje ete, kako znam, sada pozorno saslušati. Prvo, želite me pozvati na odgovornost - zašto želim kod spavanja, u bolesti i sli nim situacijama uporno razlikovati libido i interes, seksualne nagone i Ja-nagone, kad se opažanja mogu posve riješiti i uz pretpostavku samo jedne jedine i ujedinjene energije koja se slobodno kreće, pa zaposjeda sad objekt, a sad Ja, te stupa u službu i jednog i drugog nagona. I drugo, kako se mogu usuditi razdvajanje libida od objekta smatrati izvorom jednog patološkog stanja, kad ovakva preobrazba objektnog libida u Ja-libido - ili općenitije, u Ja-energiju - pripada normalnim i svakodnevnim, te svake noći i ponavljanim procesima u duševnoj dinamici.

Na ovo treba odgovoriti: vaš prvi prigovor zvuči i dobro. Rasprava o stanju spavanja, bolesti, zaljubljenosti vjerojatno nas nikada ne bi dovela do razlikovanja jednog Ja-libida od objektnog libida, ili pak libida od interesa. No, vi pritom zanemarujete istraživanja od kojih smo krenuli, i u svijetlu sad promatramo duševne situacije o kojima govorimo. Razlikovanje libida od interesa, dakle, od seksualnih nagona i nagona za samoodržanjem nametnulo nam se zahvaljujući i uvidu u sukob, iz kojega proizlaze neuroze prijenosa, otada više ne možemo odustati od njih. Pretpostavka, da se objektni libido može preobraziti u Ja-libido, te da se, dakle, mora razlučiti s jednim Ja-libidom, u stvari nam se jedinom koja uspijeva riješiti zagonetku takozvanih narcističnih neuroza, primjerice Dementia praecox, i koja može objasniti sličnosti i različitosti u usporedbi histerije i opsesije. Sad na bolest, spavanje i zaljubljenost primjenjujemo ono, što smo inače kao nepobitno otkrili na drugoj strani. Stoga smijemo nastaviti s ovim primjenama i vidjeti, koliko nas daleko odvede. Jedina tvrdnja koja nije izravan rezultat našeg analitičkog iskustva polazi od toga, da libido ostaje - libido, bez obzira primjenju-

je li se na objekte ili na vlastito Ja, te da se nikada ne pretvara u egoistični interes, a isto tako i obrnuto. Ali, ova je tvrdnja jednake vrijednosti kao i malo ranije kritički ocijenjeno razlikovanje seksualnih nagona i Ja-nagona, kojeg ćemo se iz heurističkih pobuda pridržavati sve do mogućeg neuspjeha.

I vaša druga primjedba zadire u jedno opravdano pitanje, ali pogrešno u pogrešnom smjeru. Sigurno, povlačenje objektnog libida u Ja nije izravno patogeno; vidimo da se to odvija svaki put prije spavanja, da bi se budnjem iznova ukinulo. Protoplazmatska životinja uvlači i svoje izdanke, da bi ih sljedećom prilikom iznova ispružila. No, nešto je posve drugo kad neki određeni, vrlo energičan proces primorava libido na razdvajanje od objekata. Libido, koji je postao narcističan, tada više ne može pronaći put za povratak objektima, a ta osujećenost u pokretljivosti libida svakako postaje patogena. Čini se, da se ne može podnijeti nagomilavanje narcističnog libida iznad neke određene mjere. Možemo si tako reći predodložiti da je upravo zato i došlo do zaposjedanja objekta, te da je Ja morao odaslati svoj libido, kako zbog tog zastoja ne bi obolio. Kad bi u našem planu bilo da se pobliže pozabavimo i sa Dementia praecox, pokazao bih vam da je onaj proces, kojim se libido razdvaja od objekata i tako si zatvara put povratka do njih - vrlo blizak procesu potiskivanja, te da se treba shvatiti kao neki njemu sličan dio. No, prije svega biste vi osjetili poznato tlo pod nogama, kad biste otkrili da su i uvjeti ovog procesa gotovo identični s potiskivanjem, barem koliko za sada znamo. Sukob se čini istim, a i odigrava se između istih sila. Ako je ishod toliko drugačiji kao primjerice kod histerije, tada bi se razlog za to mogao nalaziti samo u različitim dispozicijama. Kod ovih bolesnika razvitak libida ima svoju slabu točku u jednom drugom stupnju; mjerodavno fiksiranje koje, kako se vidi, dopušta izbijanje simptomske tvorbe, nalazi se negdje

drugdje - vjerojatno u stupnju primitivnog narcizma, kojemu se *Dementia praecox* vraća u svom krajnjem ishodu. Vrlo je važno spomenuti da kod svih narcisti nih neuroza moramo pretpostaviti mjesta fiksiranja libida koja se vraćaju u mnogo ranije stupnjeve razvitka nego kod histerije ili opsesijske neuroze. Ali, čuli ste da su pojmovi, do kojih smo došli u proučavanju neuroza prijenosa, dostatni i za orijentaciju u praksi toliko težim narcisti kim neurozama. Njihovo zajedništvo ide vrlo daleko; to je u osnovi isto pojavno područje. No, također možete zamisliti i kako bezizlazna izgleda razjašnjavanje ovih bolesti - koje već pripadaju psihijatriji - nekome, tko sa sobom ne donosi za ovu zadaću analitička saznanja o neurozama prijenosa.

Slika simptoma bolesti *Dementia praecox*, koja je uostalom vrlo promjenjiva, nije određena isključivo onim simptomima koji proizlaze iz protjerivanja libida od objekata i njegova nagomilavanja kao narcističnog libida u Ja. Širok prostor zauzimaju, međutim, neke druge pojave, koje se svode na težnju libida da se ponovo dokopa objekata, i koje time odgovaraju pokušaju restitucije ili izlijevanja. Ovi su simptomi čak i uoljiviji, bujniji; ukazuju na nedvojbenu sličnost s onima kod histerije ili rjeđe kod opsesijske neuroze, no ipak su u svakoj pojedinoj točki drugačiji. Čini se da libido kod *Dementia praecox* u svom nastojanju da iznova dopre do objekata, odnosno do predodžbi o objektima, uistinu nešto i prigrabi od njih, ali samo nešto slično njihovim sjenama, mislim, njima pripadaju im predodžbama riječi. Ovdje ne mogu reći više o tome, ali mislim da nam je ovakvo ponašanje libida koji se nastoji vratiti objektima dopustilo da steknemo uvid u ono, što zaista čini razliku između jedne svjesne i jedne nesvjesne predodžbe.

Sad sam vas uveo u jedno područje, na kojem se može očekivati daljnji napredak analitičkog rada. Otkada smo se

odvažili poslužiti pojmom Ja-libida, postale su nam pristupačne i narcistične neuroze; iz toga je proizašla i zadaća, da se dođe do dinamike razjašnjenja ovih bolesti, te da se istovremeno nadopune naše spoznaje o duševnom životu kroz razumijevanje toga Ja. Psihologija Ja, kojoj težimo, ne bi se trebala temeljiti na podacima iz naših samoopažanja, već - kao i kod libida, na analizi poremećaja i uništenja Ja. Vjerojatno ćemo podcijenjivati naše dosadašnje spoznaje o sudbinama libida koje smo crpili iz proučavanja neuroza prijenosa, kad će jednom biti obavljen ovaj već i posao. No, u tome još nismo stigli baš daleko za tako nešto. Narcistične neuroze gotovo da se i ne mogu dosegnuti tehnikom koja nam je poslužila kod neuroza prijenosa. Ubrzo ćete uti i zašto. S njima uvijek proćemo tako, da se nakon kraćeg napredovanja odjednom naćemo pred zidom koji nam nalaže zaustavljanje. Znaćete da smo i kod neuroza prijenosa nailazili na takve ograde zbog opiranja, ali smo ih mogli dio po dio i ukloniti. Kod narcističnih neuroza otpor je nepobjediv; najviše što smijemo, to je - baciti znatiželjan pogled preko visokog zida, da bismo otkrili što se iza njega zbiva. Dakle, naše tehničke metode moraju se zamijeniti drugima; još ne znamo, hoće li nam takva jedna zamjena i uspjeti. Doduše, niti kod ovih bolesnika nam ne manjka graće. Oni se glasaju najrazličitijim izražajima, makar ne u obliku odgovora na naša pitanja, pa smo privremeno upu eni na to, da ove izražaje tumaćimo uz pomoć razumijevanja koje smo stekli na neurozama prijenosa. Podudarnost je dostatno velika da nam osigura početnu dobit. No, koliko daleko ova tehnika može stići, ostaje zanemarivo.

I druge se poteškoće pridružuju kako bi zaustavile naše napredovanje. Narcistične bolesti i psihoze koje se na njih oslanjaju mogu odgonetnuti samo oni promatrači, koji su postali vješiti analitičkom proučavanju neuroza prijenosa. Ali

naši psihijatri ne proučavaju psihoanalizu, a mi psihoanalitičari vidimo isuviše malo psihijatrijskih slučajeva. Prvo mora stasati jedno pokoljenje psihijatara koje je prošlo kroz školu psihoanalize kao pripremne znanosti. Za ovo je po etak već uinjen nedavno u Americi, gdje mnogi vode i psihijatri izlažu studentima psihoanalitičarima u enja, i gdje vlasnici zavodskih i ravnatelji duševnih bolnica nastoje promatrati svoje bolesnike u smislu tih u enja. Međutim, čak je i nama ovdje nekolicom puta posređilo baciti pogled preko onog narcističkog zida, pa u vam u nastavku izložiti ponešto od onoga, što vjerujemo da smo tako ugrabili.

Oblik bolesti paranoje, kroničnog sustavnog ludila, u pokušajima klasificiranja današnje psihijatrije zauzima jedno nestalno mjesto. No, nema nikakve sumnje o njenoj bližjoj srodnosti s *Dementia praecox*. Jednom sam si dopustio prijedlog, da paranoju i *Dementia praecox* obuhvatim jednim zajedničkim imenom - *parafrenija*. Oblici paranoje opisuju se prema njihovoj sadržaju kao: ludilo umišljene veličine, ludilo proganjanja, ljubavno ludilo (erotomanija), ludilo ljubomore, i tako dalje. Pokušaje razjašnjenja ne možemo otkrivati od psihijatrije. Kao jedan takav, ali zastarjeli i ne posve puno važan primjer, spomenut u pokušaj da se jedan simptom ponašanja u intelektualne racionalizacije izvede iz drugog; bolesnik, koji u primarnoj sklonosti vjeruje da je proganjen, mora iz tih proganjanja zaključiti da je vjerojatno neka naročito značajna ličnost, pa stoga razvija i ludilo veličine. Po našem analitičkom shvaćanju, ludilo veličine je neposredna posljedica uvećavanja. Ja zbog povlačenja libidnih zaposjedanja objekata, jedan sekundarni narcizam kao povratak onog izvornog, rano infantilnog. Ali, na slučajevima ludila proganjanja zamijetili smo ponešto, što nas je natjeralo da slijedimo određeni trag. U početku smo uočili da je u velikom broju slučajeva progono-

nitelj istoga spola kao i proganjeni. To je još uvijek bilo osobno i za neko bezazleno objašnjenje, no u nekim se dobro proučenim slučajevima jasno pokazalo, da se u početku obično upravo ona osoba, koju se u normalnim vremenima najviše voljelo, preobražava u — progonitelja. Time je postao moguć daljnji razvitak - da je voljena osoba prema već poznatim afinitetima bila zamijenjena nekom drugom, primjerice - otac u oca, nadređenim. Iz ovakvih sve brojnijih slučajeva izdvojićemo imo zaključak, da je *Paranoia persecutoria* (ludilo proganjanja, op. p.) oblik, u kojem se osoba brani od svojih homoseksualnih pobuda, koje su postale isuviše snažne. Preobrazba nježnosti u mržnju koja, kako je poznato, može prerasti i u ozbiljnu životnu opasnost po objekt ljubavi i mržnje, tada odgovara preobrazbi libidnih osjećaja u strepnju, što je redoviti ishod postupka potiskivanja. Saslušajte, na primjer, moj posljednji takav slučaj s tim u vezi. Jedan mladi liječnik morao je biti otpravljen iz svog rodnog mjesta, jer je sinu jednog tamošnjeg sveučilišnog profesora, koji mu je do tada bio najbolji prijatelj - prijetio ubojstvom. Pripisivao je tom nekadašnjem prijatelju zaista avolske namjere, pa i neku demonsku moć. Tako je ovaj postao kriv za sve nesreće koje su posljednje godine pogodile obitelj oboljelog, za sve obiteljske i društvene neuspjehe. No, to nije bilo dostatno - zli prijatelj i njegov otac, profesor, čak su uzrokovali i rat, pozvali Ruse u zemlju. On je tisuću puta zaslužio smrt, pa je naš bolesnik bio uvjeren, kako bi se smrću u tog zločinca okončala sva ova zla. Pa ipak, njegova je nekadašnja nježnost prema njemu bila još uvijek toliko jaka, da mu se ruka oduzela kad mu se jednom ukazala prilika da ustrijeli neprijatelja iz najveće blizine. U kratkim razgovorima koje sam vodio s bolesnikom izbilo je na vidjelo, da je prijateljski odnos između njih dvojice sezao daleko, još u gimnazijske dane.

Najmanje jednom je i prekora io granicu prijateljstva; jedno no no druženje bilo im je povod za cjelovit seksualni snošaj. Naš pacijent nije nikada stvorio neki osje ajni odnos prema ženama, koji bi odgovarao njegovoj dobi i privla noj osobnosti. Jednom je bio i zaru en, lijepom i otmjenom djevo jkom, no ona je zaruke raskinula, jer kod svog zaru nika nije pronašla nimalo nježnosti. Godinama potom, njegova je bolest izbila upravo u trenutku, kad mu je po prvi put potpuno uspjelo zadovoljiti jednu ženu. Kad ga je ta žena zahvalno i predano zagrlila, iznenada je osjetio zagonetnu bol, kao da mu je oštrim rezom presje ena lubanja. Kasnije si je taj osje aj protuma io kao da je na njemu bio izvršen onakav rez, kojim se kod sekcije razotkriva mozak; a kako je njegov prijatelj u me uvremenu postao anatom na patologiji, postupno je otkrio, da mu je jedino on mogao poslati ovu posljednju ženu kao iskušenje. Otada su mu se otvorile o i i što se ti e ostalih proganjanja, u kojima je žrtva trebao biti on sam, zahvaljuju i djelatnostima svog nekadašnjeg prijatelja.

No, kako je to onda u slu ajevima, u kojima progonitelj nije istog spola kao i progonjeni, ije pojavljivanje, dakle, opovrgava naše razjašnjenje o obrani od seksualnog libida? Prije izvjesnog vremena imao sam priliku istraživati takav je dan slu aj, pa sam iz prividne proturje nosti ipak došao do potvrde. Mlada djevojka, koja je vjerovala da je slijedi neki muškarac kojemu je dopustila dva nježna sastanka, ustvari je u po etku svoju ideju ludila usmjerila protiv jedne žene, koja joj se mogla smatrati zamjenom za majku. Tek nakon drugog sastanka došlo je do napretka, da je odvojila ovu ideju ludila od žene, te je prenijela na muškarca. Dakle, i u ovom je slu aju izvorno bio održan uvjet, da je progonitelj netko istog spola. U svojoj žalbi pred pravnikom i lije nikom, pacijenti ca nije spominjala ovaj predstupanj svoga ludila, pa se tako

stvorio privid proturje nosti u odnosu na naše razumijevanje paranoje.

Homoseksualni odabir objekta izvorno je bliži narcizmu, no heteroseksualnog. Ako onda vrijedi da odbija i neželjeno snažan homoseksualni osje aj, tada je povratak unazad - na narcizam - naro ito olakšan. Do sada sam imao vrlo malo pri like da vam govorim o temeljima ljubavnog života, barem do one mjere, do koje smo ih razaznali, no to ne mogu nadokna diti niti sada. Re i u samo toliko, da izbor objekta i napredak u razvitku libida, koji se vrši nakon narcisti nog stupnja, mo že uslijediti prema dva razli ita tipa. Ili prema *narcisti nom tipu*, kad na mjesto vlastitog Ja stupa netko što je mogu e sli niji njemu, ili prema *anakliti nom tipu*, kod kojega libido odabire osobe, koje su mu postale dragocjene zbog zadovolje nja ostalih potreba, tako er i kao svoje objekte. Snažno fiksi ranje libida na narcisti ni tip izbora objekta uklju ujemo i u sklonost ka manifestnoj homoseksualnosti.

Vi se prisje ate da sam vam još na našem prvom sastanku u ovom semestru govorio o slu aju ludila ljubomore jedne že ne. Pa kako smo ve toliko blizu kraju, vi biste zasigurno že ljeli uti, kako mi psihoanaliti ki objašnjavamo ideju ludila. No, o tome vam mogu ispri ati manje, no što o ekujete. Ne dostupnost ideje ludila logi nim argumentima i stvarnim iskustvima objašnjava se na isti na in kao i kod neke prisile - odnosom prema nesvjesnom, koji je predstavljen i suzbijen idejom ludila ili opsesijskom idejom. Razlika je me u njima zasnovana na razli itoj topici i dinamici obiju bolesti.

Kao kod paranoje, i kod melankolije smo pronašli jedno mjesto, s kojeg je bilo mogu e baciti pogled u unutarnju struk turu bolesti; uostalom, za nju su opisani vrlo raznoliki klini ki oblici. Uvidjeli smo da su oni samoprijekori, kojima se ovi melankoli an mu e na najnemilosrdnije na ine, zapravo

namijenjeni nekoj drugoj osobi - seksualnom objektu koji su izgubili, ili im je svojom krivicom bio obezvrjeđen. Iz toga smo mogli zaključiti da su melankolici, doduše, svoj libido odvratili od objekta, ali jednim postupkom koji se mora nazvati »narcističnim identificiranjem«; objekt je zasnovan na samom Ja, kao da je projiciran na Ja. Ovdje vam mogu dati samo jedan slikovit prikaz, a ne i topički dinamični rasporjenje opis. Sad se prema vlastitom Ja ponaša kao prema napuštenom objektu, pa on treba otprijeti sve agresije i izražaje želje za osvetom, koje su bile namijenjene objektu. Pa i sklonost melankolika samoubojstvu postaje jasnija razjašnjenjem, da ogorčeni bolesnika istim onim udarcima pogađa i njegovo Ja, kao što bi pogodila i objekt, koji se toliko voli i mrzi. Kod melankolije, kao uostalom i kod ostalih narcističnih oboljenja, na vrlo izrazit način izlazi na vidjelo i jedna crta osjećanja života, koju smo zahvaljujući Bleuleru navikli obilježavati kao *ambivalentnost*. Time mislimo na usmjerenost suprotstavljenih - i nježnih, i neprijateljskih - osjećanja prema istoj osobi. Tijekom ovih razgovora nisam, na žalost, došao u položaj da bih vam mogao iznijeti nešto više o ambivalentnosti osjećanja.

Osim narcističnog identificiranja postoji i histerijsko, koje nam je poznato još i duže. Volio bih da je već sada moguće razjasniti vam razlike među njima s nekoliko jasno postavljenih odrednica. Mogu vam nešto reći o periodičnim i cikličnim oblicima melankolije, što ćete zasigurno rado saslušati. Naime, pod povoljnijim je okolnostima moguće - ovo sam iskustvo stekao u dva navrata - analitičkim liječenjem u slobodnim me urazdobljima doskočiti povratku stanja u isto, ili suprotno raspoloženje. Pritom se uviđa, da se i kod melankolije, a i kod manije, radi o jednom naročito važnom načinu rješavanja sukoba, koje se pretpostavke u cijelosti podudaraju s

onima kod ostalih neuroza. Možete zamisliti, koliko toga psihoanaliza još ima za otkriti na ovom području.

Rekao sam vam također, da se preko analize narcističnih bolesti nadamo da ćemo doprijeti i do spoznaja o ustrojstvu našega Ja, i njegovoj složenosti od instancijskih. Na jednom smo mjestu gotovo u potpunosti poentirali za to. Iz analize ludila promatranja izvukli smo zaključak, da u Ja zaista postoji jedna instancija, koja bez prekida promatra, kritizira i uspoređuje, te se na takav način suprotstavlja drugom dijelu toga Ja. Mislimo, dakle, da nam bolesnik razotkriva jednu istinu koja se još ne cijeni dostatno, kad nam se žali da se svaki njegov korak uhodi i promatra, da je svaka njegova misao dojavljena i kritizirana. On se vara samo u tome, što tu neugodnu promatranja mješta u okolinu, kao nešto njemu strano. On osjeća i vlastitu davinu jedne instancije u svome Ja, koja odmjerava njegov aktualni Ja i svaki njegov čin prema nekom *ideal Ja* koji si je oblikovao tijekom svog razvitka. Mislimo također, da se ovo oblikovanje događa u namjeri ponovnog uspostavljanja onog samozadovoljstva, povezanog s primarnim infantilnim narcizmom koji je, međutim, otada doživio toliko promjena koje i ozljeđuje. Samopromatranje u instanciju poznajemo kao Ja-cenzora, kao savjest; to je ista ona, koja ne u obavlja cenzuru snova, i iz koje proizlaze potiskivanja nedopuštenih poticaja želja. Ako se ona u ludilu promatranja raspadne, tada nam pritom razotkriva i svoje podrijetlo - od utjecaja roditelja, odgajatelja i društvene okoline, od identificiranja s pojedincima od ovih osoba, koje služe kao uzor.

Ovo su bili neki rezultati, koje nam je do sada dala primjena psihoanalize na narcistična oboljenja. Sigurno da ih još uvijek ima premalo, a što im nedostaje i ona oštrina koja se može postići tek sigurnim poznavanjem nekog novog područja. Sve ih zahvaljujemo korištenju pojma Ja-libido ili

narcisti nog libida, uz koju pomoć proširujemo shvaćanja, dokazana kod neuroza prijenosa, i na narcisti ne neuroze. Ali, sad ćete vi postaviti pitanje: je li moguće da nam pod teoriju libida uspijeva podvrgnuti sve poremećaje narcisti njih oboljenja i psihoza, da posvuda kao krivca za bolest prepoznamo libidni imbenik duševnog života, te da baš nikad ne trebamo za to uiniti odgovornom neku promjenu u funkciji nagona za samoodržanjem? Pa, moje dame i gospodo, ini mi se da ova odluka nije hitna, a prije svega nije ni dozrela. Mirno je možemo prepustiti napretku znanstvenog rada. Ne bih se za udio kad bi se ispostavilo, da je bogatstvo patogenih djelovanja zaista kao neka privilegija libidnih nagona, tako da bi teorija libida mogla slaviti svoju pobjedu na itavoj toj crti - od najjednostavnijih aktualnih neuroza, pa do najtežih psihoza njih otuđena pojedinca. Ipak, kao osobenu crtu libida raspoznajemo to, da se opire podvrgavanju stvarnosti svijeta, sudbini. Ali, smatram nadasve vjerojatnim da su nagoni Ja primorani na sekundarno uključivanje i poremećaje funkcija zbog patogenih podražaja libida. A ja ne mogu prepoznati neki neuspjeh naše usmjerenosti istraživanja u tome, što se pred nama nalazi spoznaja da kod teških psihoza i sami Janagoni kreću u pogrešnom smjeru na primarni način; to će pokazati budućnost, barem vama. Ali, dopustite mi da se još na trenutak vratim strepnji, da bih rasvijetlio posljednju nejasnicu, koju smo tamo ostavili. Rekli smo, da nam se u inače tako dobro spoznatu vezu između strepnje i libida ne uklapa to, da bi strepnja pred nekom stvarnom opasnošću trebala biti izražaj nagona za samoodržanjem, što se ipak ni na koji način nije dalo osporiti. No, kako bi bilo kad taj osjećaj strepnje ne bi osporavali egoisti ni Janagoni, nego Ja-libido? Ipak je u svakom od slučajeva stanje strepnje nesvršishodno, a njena nesvršishodnost postaje očit kad on dosegne neki viši stupanj.

panj. Jer, tada on ometa akciju, bio to bijeg ili obrana, koja je jedina svrsishodna i služi samoodržanju. Ako, dakle, nagonu za održanjem Ja pripišemo afektivni udio strepnje pred stvarnom opasnošću u koju osjećaj Ja-libido, a i ovu akciju, tada smo uklonili svaku teoretsku poteškoću. Uostalom, ipak više ne vjerujete ozbiljno u to, da uvijek bježi zato *jer se boji*? Ne, uvijek osjeti strepnju i uvijek kreće u bijeg iz jednog te istog motiva, koji se budi zbog spoznaje o opasnosti. Ljudi, koji su preživjeli takve velike životne opasnosti govore, da se uopće nisu bojali, već su samo djelovali, primjerice, uperili oružje na grabežljivu zvijer - a to je zasigurno i bilo najsvrsishodnije.

XXVII. predavanje

PRIJENOS

Moje dame i gospodo! Kako se sad približavamo završetku naših razgovora, kod vas se pobuditi određeno otkrivanje, koje vas ne smije zavesti. Sad sigurno mislite da vas nisam sprovodio drvljem i kamenjem psihoanalitičke grane zato, da bih vas na kraju otpustio bez i jedne riječi o liječenju, na kojem ipak pojava mogu nastati da se psihoanaliza uopće i obavlja. Ovo vam pitanje ne mogu niti predbaciti, jer pritom trebate upoznati još jednu novu činjenicu iz proučavanja, bez koje bi razumijevanje svih onih bolesti koje smo istraživali ostalo nepotpuno, i to na najosjetljiviji način.

Znam da ne otkrijete nikakve upute u tehniku, kojom bi se trebala obavljati analiza u terapijske svrhe. Želite samo najopćenitije saznati, na kojem putu djeluje psihoanalitička terapija i što ona otprilike pruža. A imate i neosporno pravo da to saznate. Međutim, ja vam to ne mogu izlagati, već zahtijevam, da to otkrijete - vi sami.

Razmislite! Upoznali ste sve što je bitno od uvjeta oboljenja, kao i sve čimbenike, koji kod oboljele osobe dolaze do izražaja. Gdje tu ostaje prostor za terapijsko djelovanje? Tu je prije svega hereditarna dispozicija - ne govorimo o njoj, jer je druga strana energije naglašava, a mi o njoj nemamo za reći ništa nova. No, nemojte vjerovati da je podcijenjujemo; upravo kao terapeuti dovoljno jasno osjećamo

njenu moć. U svakom slučaju, na njoj ne možemo uopće ništa izmijeniti; za nas ona ostaje nešto zadano, što postavlja ograničenja našim nastojanjima. Potom je tu utjecaj ranih doživljaja iz djetinjstva, koje smo u analizi navikli isticati; oni pripadaju prošlosti, i ne možemo uiniti kao da se nikada nisu dogodili. Potom sve ono, što smo obuhvatili kao »stvarnu uskratku« - kao što je nesreća u životu, iz koje proizlazi nedostatak ljubavi, siromaštvo, obiteljske svađe, greška u odabiru braćnog partnera, nepovoljnosti društvenih odnosa i strogost moralnih zahtjeva, pod čijim se pritiskom osoba nalazi. To bi za jednu djelotvornu terapiju dalo dosta uputa, ali bi to trebala biti onakva terapija, kakvu je prema beogradskoj narodnoj prirodi provodio car Josip - dobrotvornim zahvatom monarha, kojijoj su se volji ljudi pokoravali, pa bi nestale sve poteškoće. No, tko smo mi, da bismo takva dobroinstva mogli uzeti kao sredstvo za svoju terapiju? I sami smo siromašni i u poslovnom smislu bez moći, primorani da se uzdržavamo svojim lijevima ni kim radom; čak nismo u položaju da naša nastojanja okrenemo siromašnima, kako to drugi liječnici s drugacijim metodama liječenja ipak mogu uiniti. Za ovo naša terapija zahtijeva previše vremena, isuviše je dugotrajna. Ali, možda ćete se uhvatiti za jedan od navedenih čimbenika, te povjerovati da ste tamo pronašli oslonac za naš utjecaj. Ako moralno ograničenje koje društvo zahtijeva ima svog udjela u nedostacima od kojih trpi bolesnik, tada bi mu liječenje moglo dati hrabrosti ili izravne upute o tome, kako da nadvlada te granice i pribavi si zadovoljenje i ozdravljenje odustajanjem od ispunjenja nekog od ideala koje društvo tako visoko cijeni, iako ih se pojesto niti samo ne pridržava. Dakle, zdravim bi se postalo tako, da se seksualno »nauživa«. Ali, pritom na analitičkom liječenju pada sjena, da ono ne služi općenitoj moralnosti. Ono što je namijenila pojedina osoba, uskratila je općenito.

Ali, moje dame i gospodo, tko vas je tako pogrešno izvijestio? Ne govori se o tome da bi savjet - kako se treba seksualno nauživati - uopće mogao igrati ikakvu ulogu u analitičkoj terapiji. Ne veći zbog toga, jer smo mi sami objavili, da kod bolesnika postoji tvrdokoran sukob između libidnih pobuda i seksualnog potiskivanja, između moralnog i asketskog usmjerenja. Taj se sukob ne uklanja time da se jedan od tih smjerova potpomaže sve do pobjede onoga drugog.

Pa mi vidimo da je kod nervoznih upravljanje zadržao asketizam. I upravo je posljedica toga, da si potisnute seksualne težnje pribavljaju oduška kroz simptome. Kad bismo sad, naprotiv, pribavili pobjedu onome što je suprotno moralnosti, tada bi se do sada u stranu odbaceno seksualno potiskivanje moralo zamijeniti simptomima. Niti jedna od obiju odluka ne može riješiti unutarnji sukob, i svaki put jedan dio ostaje nezadovoljen. Ima samo malo slučajeva u kojima je sukob toliko labilan, da utjecaj imbenika kao što je liječnikovo podržavanje neke od strana može dovesti do ishoda, a tim slučajevima zapravo i nije potrebno analitičko liječenje. Osobe, kod kojih liječnik može pripasti jedan takav utjecaj, same bi i bez liječnika pronašle isti taj put. Vi ipak znate - kad se neki mladi koji apstiniraju odlučuju na nezakonito seksualno općenje, ili kad nezadovoljena žena potraži utjehu kod nekog drugog obojca, oni za ovo u pravilu ne čekaju na dopuštenje liječnika, ili čak analitičara.

Kod ovakvog stanja stvari obično se previđa jedna značajna točka, da se patogeni sukob neurotičara ne smije mijenjati s normalnom borbom duševnih osjećaja, koji stoje na istom psihološkom tlu. To je sukob između sila od kojih je jedna došla do stupnja predsvjesnog i svjesnog, dok se druga zadržala na stupnju nesvjesnog. Stoga sukob i ne može doći do ishoda; protivnici se toliko malo približavaju, koliko i

sjeverni medvjed i kit iz poznatog primjera. Stvarna odluka može pasti tek onda, kad se obojca susretnu na istom tlu. Mislim da je jedina zadaća terapije - da im to i omogući.

A uostalom, mogu vas uvjeriti da ste loše izviještali ako pretpostavljate, kako je savjetovanje i upućivanje u stvari vezane uz život, neki intrigantan dio analitičkog utjecaja. Naprotiv, mi odbijamo ovakvu ulogu mentora gdje god je to moguće, i ništa ne bismo željeli postići radije, nego da bolesnik samostalno donosi svoje odluke. U toj namjeri zahtijevamo, da tijekom trajanja liječenja odgodi sve svoje životno važne odluke - o odabiru zanimanja, poduzetničkom djelovanju, sklapanju braka ili rastanku, te da ih izvrši tek po njenu zavjetu. Priznajte samo, sve je to drugačije no što ste zamišljali. Samo kod nekih vrlo mladih ili posve bespomoćnih i uzdržanih osoba možemo odustati od ovih željenih ograničenja. Kod njih moramo uskladiti djelovanje liječnika i odgovornosti; no, i tada smo posve svjesni svoje odgovornosti, i ponašamo se s nužnim oprezom.

Ali, iz žustrine kojom se branim od zamjerke da se neuroznu osobu analitičkim liječenjem navodi na ispunjenje užitaka ne smijete izvući zaključak, da mi na nju djelujemo u korist društvene moralnosti. To nam je barem jednako toliko daleko. Mi, istina, nismo nikakvi reformatori, već samo promatrači; no, ne možemo izbjeći da promatramo kritički o čemu ima, pa smo doživjeli kao nemoguće, da podržavamo stranu konvencionalnog seksualnog morala ili da visoko cijenimo naivnost na kojoj društvo u praksi pokušava urediti probleme seksualnog života. Mogli bismo društvu odmah predbaciti da ga ono, što naziva svojom moralnošću, stoji mnogo više žrtava no što je to uopće vrijedno, te da se njegov postupak ne zasniva na istinitosti, niti ne pokazuje mudrosti. Mi ne štitimo niti naše pacijente od slušanja ove kritike, i navikavamo ih na

ocjenjivanje bez predrasuda prema seksualnim, kao i prema drugim pitanjima; a kad se po završetku liječenja, kad postanu samostalni, odlučuju između u punog uživanja i bezuvjetne askeze za neki srednji položaj po vlastitoj mjeri, ne osjećamo da nam je savjest opterećena bilo kojim od ovih ishoda. Govorimo si - tko je odgajanje usmjereno ka istini uspješno izdržao i protiv samoga sebe, taj je trajno zaštićen od opasnosti nemoralnosti, pa makar njegovo mjerilo moralnosti na neki način odstupalo od onoga, koje koristi društvo. Uostalom, uvajmo se toga da precjenjujemo značenje apstinencije u odnosu na utjecaj neuroze. Samo se u manjem broju slučajeva patogene situacije uskrate sa zastojem libida, koji potom slijedi, mogu okončati onom vrstom seksualnog snošaja, koja se postiže s manje napora.

Dopuštanjem seksualnog uživanja, dakle, ne možete objasniti terapeutsko djelovanje psihoanalize. Osvrnite se za nekim drugim. Mislim da vas je, dok sam odbijao ovo vašenaganje, jedna moja napomena dovela na ispravan trag. Vjerojatno bi ono ime se koristimo morala biti zamjena nesvjesnog sa svjesnim, preko enje nesvjesnog u svjesno. To no, i jeste tako. Nastavljaju i nesvjesno u svjesno mi dokidamo potiskivanja, uklanjamo uvjete za simptomatske tvorbe, patogeni sukob pretvaramo u normalni koji na neki način mora doći do odluke. Mi kod bolesnika ne izazivamo ništa drugo, nego jednu psihičku promjenu: i do kuda god ona dopirala, toliko daleko seže i naša pomoć. Tamo gdje se potiskivanje ili neki njemu sličan proces ne može opozvati, tamo naša terapija nema što tražiti.

Cilj naših nastojanja možemo izraziti u različitim formulama; uiniti nesvjesno svjesnim, dokinuti potiskivanja, ispuniti amnezijske praznine, sve se to svodi na isto. No, možda ćete ostati nezadovoljni ovim priznanjem. Pod ozdravljenjem

jednog nervoznog zamislili ste nešto drugo - da će on postati drugi uvijek nakon što se podvrgnuo mukotrpnom radu jedne psihoanalize, a itav bi rezultat trebao biti, da u sebi ima nešto manje nesvjesnog i nešto više svjesnog. Samo, vi vjerojatno podcijenjujete značenje takve jedne unutarnje promjene. Jer, izlije ena nervozna osoba uistinu je i postala drugi uvijek, iako je u osnovi, naravno, ostala ista, to jest, ona je postala onakvom, kakvom bi bila u najboljem slučaju i pod najboljim okolnostima. Ali, to je vrlo mnogo. A kad potom uvjete što se sve mora uiniti i koliko je napora potrebno da bi se sprovela ta naoko neznatna promjena u njenu duševnom životu, značenje takve jedne razlike na psihičkoj razini će vam postati vjerodostojnim.

Na trenutak u se udaljiti od predmeta da bih vas upitao, znate li što se naziva kauzalnom terapijom? Naime, tako se zove postupak koji se ne bavi pojavnostima bolesti, već prednost daje uklanjanju uzroka bolesti. Da li je onda naša psihoanalitička terapija kauzalna, ili nije? Odgovor nije jednostavan, ali možda pruža mogućnost da se uvjerimo u bezvrijednost postavljanja takvih pitanja. Ukoliko si analitička terapija ne postavlja kao prvu zadaću uklanjanje simptoma, tada se ponaša kao kauzalna. U drugom smislu, možete reći da ona to nije. Naime, mi smo slijedili kauzalnu povezanost i daleko iznad potiskivanja, sve do nagonskih sklonosti, do njihovih relativnih intenziteta u ustrojstvu te odstupanja njihova razvojnog tijeka. Zamislite sad da nam je nekako kemijskim putem bilo moguće zadrijeti u taj pogon, povećati ili smanjiti kvantitetu već postojećeg libida, ili pojačati jedan nagon na uštrb nekog drugog, tada bi to u stvarnom smislu bila jedna kauzalna terapija, za koju bi naša analiza pružila nužnu predradnju ispitivanja. No, kao što znate, o takvom utjecaju na postupke libida za sada nema niti govora; našom psihičkom

terapijom zadiremo u jedno drugo mjesto ove povezanosti - ne baš u nama vidljive korijene pojava, no ipak dovoljno udaljeno od simptoma, u jedno mjesto koje nam je postalo pristupačno kroz vrlo neobične odnose.

Dakle, što to moramo učiniti da bismo kod našeg pacijenta nesvjesno zamijenili svjesnim? Nekada smo mislili da to ide posve jednostavno - da je dostatno samo razotkriti to nesvjesno, i onda mu to i objaviti. Ali, već znamo da je to bila kratkovidna zabluda. Naša spoznaja o nesvjesnom nema istu vrijednost kao njegova spoznaja; kad mu objavimo svoje spoznaje, tada ih on ne stavlja *na mjesto* nesvjesnog, već *uzanji*, i vrlo ih malo mijenja. To nesvjesno moramo si predložiti više *topički*, moramo ga u njegovu središnju potražiti ondje, gdje je i nastalo zbog potiskivanja. To se potiskivanje treba ukloniti, pa se tek tada može odvijati mirna zamjena nesvjesnog svjesnim. No, kako se dokida takvo jedno potiskivanje? Ovdje naša zadaća ulazi u drugi stupanj. Prvi je bio traganje za potisnutim, a zatim nadvladavanje otpora koji održava to potiskivanje.

Kako se uklanja otpor? Našli smo način: tako, da ga se otkrije i objasni pacijentu. Jer, otpor također potječe iz potiskivanja, istog onog koje pokušavamo razriješiti, ili iz nekog kojemu se dogodilo ranije. Njega stvara protuzaposjedanje, što se uzdiglo do potiskivanja odbojne težnje. Dakle, sada radimo isto ono što smo željeli učiniti još na početku - tumačimo, razotkrivamo i objavljujemo; no, sada to činimo na pravom mjestu. Protuzaposjedanje ili otpor ne pripada nesvjesnom, već pripada Ja, a on je naš suradnik, pa čak i onda kada toga nije svjestan. Znamo da se ovdje radi o dvostrukom smislu riječi »nesvjesno«, s jedne strane kao o pojavi, a s druge kao o sustavu. To se čini vrlo teškim i nejasnim; no, zar ne, radi se samo o ponavljanju? Već smo dugo bili pripremljeni na ovo.

Očekujemo da će ovaj otpor biti napušten, a protuzaposjedanje povučeno, kad bolesnikovu Ja našim tumačenjem omogućimo njegovo prepoznavanje. A pomoću kojih nagonskih sila radimo u takvom jednom slučaju? Prvo, s nastojanjem samog pacijenta da postane zdrav, što ga je i nagnalo da se podvrgne zajedničkom radu s nama, a drugo - uz pomoć njegove inteligencije, koju podupiremo našim tumačenjem. Nema dvojbe da je inteligenciji oboljeloga lakše prepoznati otpor i pronaći i prijevod za ono što je potisnuto, ako smo joj dali tome odgovarajuće prethodne predodžbe. Kad ja vama kažem: »Pogledajte na nebo, vidi se zračni balon!«, tada ćete ga vjerojatno mnogo lakše pronaći, nego ako samo zatražim da pogledate prema gore i vidite, možete li nešto otkriti. Pa i studenta koji po prvi put gleda na mikroskop u čitavom podučavanju, treba vidjeti, inače ne može vidjeti uopće ništa, iako je i prisutan, i vidljivo.

A sad, činjenica. Kod znatnog broja oblika nervoznih bolesti - histerije, stanja strepnje, opsesijskih neuroza - naša se pretpostavka obistinjuje. Ovakvim pronalaženjem potisnutog, razotkrivanjem otpora i tumačenjem potisnutog zaista uspijeva riješiti zadaću, dakle - nadvladati otpore, dokinuti potiskivanje i nesvjesno pretvoriti u svjesno. Tada se dobiva najjasniji dojam o tome da se u duši pacijenta odvija žestoka bitka oko svakog pojedinog otpora, normalna duševna borba na istom psihološkom tlu između motiva koji i dalje žele održati protuzaposjedanje, te onih koji su spremni odrediti ga se. Oni prvi su stari motivi, koji su svojedobno i nametnuli potiskivanje; ali, među ovim potonjima nalaze se i novopridošli, koji će - nadajmo se - razriješiti sukob u našem smislu. Uspjelo nam je iznova osvežiti stari potisnuti sukob, iznova reorganizirati podvrgnuti ondašnji, već riješen proces. Kao novu građu u prvo pridodajemo opomenu - da je ranija odluka dovela do

bolesti, te obe anje, da e mu jedna druga ija poplo ati put ka ozdravljenju; drugo, prekrasnu promjenu svih odnosa od vre-
mena onog prvog odstupanja. Tada je Ja još bio slab, infanti-
lan, a možda je imao i razloga da zahtjev libida smatra opas-
noš u. Danas je on oja an i iskusan, a osim toga u lije niku
ima pomo nika sa strane. Stoga smijemo o ekivati da e
osvježeni sukob dovesti do boljeg ishoda, no što je potiski-
vanje, a - kako je ve re eno - kod histerija, neuroza strepnji
i opsesivnih neuroza uspjeh nam na elno i daje za pravo.

Ali, postoje i drugi oblici bolesti, kod kojih usprkos sli-
nosti odnosa naš terapijski postupak nikada ne donosi us-
pjeh. I kod njih se radilo o nekom izvornom sukobu izme u
Ja i libida, koji je doveo do potiskivanja, pa makar ga se tre-
balo topi ki i druga ije okarakterizirati; i ovdje je mogu e
otkriti ona mjesta, na kojima su se doga ala potiskivanja u
životu oboljeloga, pa primjenjujemo isti postupak, spremni
smo na ista obe anja, pružamo istu onu pomo izlažu i o eki-
vane predodžbe, a i vremenska razlika izme u sadašnjosti i
onih potiskivanja tako er radi u korist nekog druga ijeg isho-
da sukoba. Ali, ipak nam ne uspijeva dokinuti neki otpor, ili
ukloniti neko potiskivanje. Ovi pacijenti - paranoici, me-
lankolici, opsjednuti sa Dementia praecox - ostaju u cjelini
nedirnuti, i kao da su cijepljeni protiv psihoanaliti ke terapi-
je. Odakle bi to moglo dolaziti?

Ne od nedostatka inteligencije; odre ena mjera intelektu-
alnih sposobnosti naravno da je potrebna kod naših pacijena-
ta, ali ona svakako ne nedostaje, primjerice, onim tako oš-
troumnim kombiniranjima paranoika. A ne primje ujemo niti
nedostatak drugih nagonskih sila. Na primjer, melankolici
imaju svijest o tome da su bolesni i zbog toga pate u tako ve-
likoj mjeri, što se paranoicima ne doga a, no - nisu zbog toga
nimalo pristupa niji. Ovdje stojimo pred injenicom koju ne

razumijemo, i koja nas zato navodi da posumnjamo, jesmo li
mogu i uspjeh kod drugih neuroza zaista shvatili u svim nje-
govim uvjetovanostima.

Ostanemo li pri bavljenju s našim histericima i opsesij-
skim neuroti arima, ubrzo nam ususret nailazi i jedna druga
injenica, na koju se ni na koji na in nismo pripravili. Naime,
nakon nekog vremena moramo primijetiti da se ovi bolesnici
po inju prema nama ponašati na posve neobi an na in. Vje-
rovali smo, da smo u obzir uzeli sve nagonске sile koje se jav-
ljaju prilikom lije enja, da smo posve racionalizirali situaciju
izme u nas i pacijenta tako da može biti pregledna kao neki
primjerak ra una, a ipak se ini, da se u nju uvuklo nešto, što
nije trebalo biti ura unato. Ta neo ekivana novost i sama je
mnogolika, pa u za sada opisati samo njene eš e i lakše
razumljive oblike pojavnosti.

Dakle, primje ujemo da pacijent - koji ne bi trebao tražiti
ništa drugo, osim izlaza iz svojih patni kih sukoba - razvija
naro ito zanimanje za samu osobu svog lije nika. Sve što je
vezano uz ovu osobu ini se da mu je zna ajnije i od njegovih
vlastitih poslovi te da ga odvra a od njegove bolesti. Nakon
toga se opho enje s njim neko vrijeme odvija vrlo ugodno; on
je naro ito uslužan, gdje god može - iskazuje svoju zahval-
nost, iskazuje profinjnost i odlike svoga bi a, što sami vjero-
jatno kod njega ne bismo niti tražili. Tada lije nik stje e
povoljno mišljenje o pacijentu i zahvaljuje slu ajnosti, koja
mu je pružila mogu nost da pomogne upravo takvoj jednoj
naro ito vrijednoj osobi. Ako je lije nik imao prilike poraz-
govarati s ro acima pacijenta, uživat e slušaju i, koliko je
ova naklonost obostrana. Jer, pacijent je kod ku e neumoran
u pohvalama za lije nika, te mu neprestance pronalazi sve no-
ve i nove odlike. »On sanjari o vama, slijepo vam vjeruje; sve
što kažete, za njega je kao otkrovenje«, govori rodbina. Tu i

tamo netko iz tog zбора vidi oštrije, pa iskazuje: »Ve je do-
sadno koliko on ne govori ni o emu drugome, nego o vama,
i uvijek samo vas ima na usnama.«

Želimo se ponadati da je lije nik dovoljno skroman, te da
ovo uvažavanje svoje osobnosti od strane pacijenta svodi na
ona nadanja koja mu je mogao pružiti, te na proširenje njego-
va intelektualnog obzora zbog iznena uju ih i zadovoljava-
ju ih objava, koje lije enje donosi sa sobom. Pod ovim uvje-
tima analiza ini i zna ajan napredak; pacijent razumije što
mu se nagoviješta, zadubljuje se u zada e koje lije enje pos-
tavlja pred njega, obilno je preplavljen gra om od sje anja i
pomisli, iznena uje lije nika sigurnoš u i to noš u svojih
tuma enja, tako da ovaj samo može sa zadovoljstvom ustvrđi-
ti koliko spremno bolesnik prihva a sve psihološke novosti
koje i kod zdravih, u vanjskom svijetu, obi no izazivaju najo-
gor enije protivljenje. Tom dobrom prihva anju tijekom ana-
liti kog rada odgovara i jedno objektivno poboljšanje stanja
bolesti, priznato od svih strana.

Ali, ne može uvijek biti lijepo vrijeme. Jednog se dana i
natušti. U lije enju se po inju pojavljivati teško e; pacijent
tvrdi, da mu više ništa ne pada na pamet. Stje e se najjasniji
dojam da njegovo zanimanje više nije vezano uz rad, te da la-
koumno prelazi preko zadanog propisa - neka iskaže baš sve
ono, što mu prelije e mislima, te da pritom ne popušta nikak-
vim kriti kim zaprekama. On se ponaša kao da je izvan lije-
enja, kao da nije sklopio onaj dogovor s lije nikom; o ito je
obuzet ne im, što želi zadržati za sebe. To je situacija, koja je
opasna za lije enje. O evidentno se stalo pred jednim velikim
opporom. Ali, što se to dogodilo?

Kad je ovjek u stanju iznova razjasniti situaciju, tada kao
uzrok prepoznaje poreme aj - da je pacijent na lije nika pre-
nio intenzivne nježne osje aje, za koje mu povoda nije dalo ni

ponašanje lije nika, a niti odnos, uspostavljen tijekom lije e-
nja. U kakvom se obliku ova nježnost izražava i kojim ciljevi-
ma stremi, to naravno ovisi o osobnom odnosu obojice sudi-
onika. Radi li se o mladoj djevojci i nekom mla em ovjeku,
dobivamo dojam jedne normalne zaljubljenosti, i shva amo da
se djevojka zaljubila u jednog ovjeka s kojim dugo ostaje na-
samo, razgovara o intimi, koji joj izlazi ususret s nadmo nog
položaja - kao razumni pomaga , pa emo pritom vjerojatno
previdjeti da bi se kod neuroti ne djevojke prije mogao o eki-
vati poreme aj sposobnosti za ljubav. Što se nakon toga osob-
ni odnos lije nika i pacijenta više udaljuje od ovog pret-
postavljenog slu aja, utoliko e nas više uđiti da, usprkos
tome, uvijek iznova nailazimo na isti takav osje ajni odnos.
Još bi i išlo, kad se ini da je neku mladu ženu, nesretnu u
braku, obuzela ozbiljna strast prema svome još slobodnom
lije niku, kad je spremna težiti ak i rastavi braka da bi mu pri-
pala, ili kad u slu aju društvenih prepreka sama nema nimalo
dvojbi za upuštanje u tajni ljubavni odnos s njim. Sli no se i
ina e doga a, i izvan psihoanalize. Ali, pod ovim se okolno-
stima sa u enjem slušaju iskazi od strane žena i djevojaka,
koje objavljuju posve odre en stav prema terapeutskom pro-
blemu: one su oduvijek znale da mogu ozdraviti jedino kroz
ljubav, pa su od po etka lije enja o ekivale da e im kroz ovo
saobra anje kona no biti poklonjeno ono, što im je život do sa-
da uskra ivao. Samo su se zbog ove nade toliko trudile tijekom
lije enja i nadvladavale sve poteško e u iskazivanju. Za sebe
emo dodati: i razumjele tako dobro sve ono, u sto je ina e teš-
ko povjerovati. Ali, takvo nas jedno priznanje iznena uje; od-
bacuje sve naše prora une. Zar može biti, da smo iz svog ra-
una izostavili najvažniju stavku?

I zaista, što dalje odmi emo s iskustvom, utoliko se manje
možemo opirati ovom posti uju em ispravljanju naše

znanstvenosti. Prvi put se možda i moglo vjerovati da je analitičar koji liječnik nije našao na poremećaj zbog nekog slučajnog, to jest nenamjernog i neizazvanog događaja. Ali, kad se takva nježna vezanost za liječnika ponavlja redovito, baš u svakom novom slučaju, kad izlazi na vidjelo i pod najnepovoljnijim okolnostima i kod gotovo grotesknih neobičnih odnosa - i kod ostarjelih žena, pa i prema sjedobradom muškarcu, pa i tamo gdje po našoj prosudbi ne postoje nikakve privlačnosti, tada moramo odustati od ideje remetilačkog slučaja, i priznati da se radi o jednoj pojavi, koja stoji u najprisnijoj vezi sa samom suštinom bolesti.

Novu činjenicu koju, dakle, nerado priznajemo, nazivamo *prijenos*. Mislimo pritom na prijenos osjećaja na liječnika, jer ne vjerujemo da situacija liječnika može opravdati takve odnose. Nagađamo prije, da itava ova spremnost osjećaja potječe od nekog drugog, da se pripremala u bolesniku te da se u prilici analitičar koji liječnika samo prenijela na osobu liječnika. Prijenos može nastupiti kao strastveni zahtjev za ljubavlju, ili u odmjerjenijim oblicima; na mjestu želje da mu postane ljubavnicom, između mlade djevojke i starijeg muškarca pojavljuje se želja da mu postane kćerka ljubimica, ili se libidne težnje mogu ublažiti kroz prijedlog nerazdvojnog, ali idealnog i bestjelesnog prijateljstva. Neke žene dobro znaju kako sublimirati prijenos i oblikovati ga tako dugo, dok ne zadobije neku vrstu sposobnosti postojanja; druge ga moraju izraziti u svom sirovom, izvornom, i uglavnom nemogućem obliku. Ali, u osnovi je to uvijek isto, i nikada se ne može predvidjeti podrijetlo iz istog izvora. Prije no što se upitamo gdje želimo smjestiti ovu novu činjenicu prijenosa, željeli bismo upotpuniti njegov opis. A kako je to onda kod muških pacijenata? Tu bi se ipak smjelo nadati da se izbjegava opterećenje i miješanje razlike u spolovima i spolna privlačnost.

Pa, odgovor mora glasiti, da prijenos nije mnogo drugačiji, no što je ženski. Ista povezanost s liječnikom, isto precijenjivanje njegovih osobina, sliče no podilaženje njegovim interesima, ista ljubomora protiv svijeta koji su mu bliski u životu. Sublimirani oblici prijenosa su između muškarca i muškarca - eš i, ali izravni seksualni zahtjevi rjeđi i u onoj mjeri, u kojoj se manifestna homoseksualnost povlači i pred drugim primjenama ove nagonske komponente. Kod svojih muških pacijenata, liječnik eš e no kod žena promatra i jedan oblik pojavljivanja prijenosa, za koji se čini, da se protivi svemu upravo opisanom, a to je neprijateljski ili *negativni* prijenos.

Razjasnimo prije svega, da prijenos nastaje u pacijentu od samog početka, te da neko vrijeme predstavlja najjaču u nagonu polugu u radu. On se nimalo ne osjeća, pa se o njemu niti ne treba voditi briga tako dugo, dok djeluje u korist zajednici kog rada na analizi. No, kad se preobrazuje u otpor, tada mu se mora pokloniti pozornost i priznati, da je odnos prema liječniku enju izmijenio zbog dvije različite i suprotstavljene okolnosti; prvo, kad je kao nježna sklonost postao toliko snažan i tako jasno razotkrio obilježja svog podrijetla iz seksualnih potreba da mora izazvati unutarnji otpor prema sebi, i drugo, kad se sastoji iz neprijateljskih, umjesto od nježnih osjećaja. Neprijateljski osjećaji u pravilu na vidjelo izbijaju kasnije od nježnih, javljaju se tek iza njih; u njihovu istovremenom postojanju dobro se odražava ambivalentnost osjećaja, koja uglavnom vlada našim intimnim odnosima s drugim ljudima. Neprijateljski osjećaji znače osjećajno povezivanje isto kao i oni nježni, jednako kao što prkos izražava istu ovisnost kao i poslušnost, iako sa suprotnim predznakom. Da i neprijateljski osjećaji protiv liječnika zaslužuju naziv »prijenos« nema za nas nimalo dvojbe, jer situacija liječnika zasigurno također ne daje povoda za njihovo nastajanje; tako nam nužnost

obuhvaćanja negativnog prijenosa potvrđuje da nismo zalutali u ocjeni pozitivnog ili nježnog prijenosa.

Odakle potječe prijenos, koje nam poteškoće su, kako ih savladavamo i kakvu korist konačno iz njega izvlačimo, to se treba opsežno obraditi u tehničkom uputstvu u analizu, dok to danas trebam samo dodirnuti. Isključeno je da popustimo zahtjevima pacijenta, proizašlim iz prijenosa, no bilo bi nerazumno odbiti ga neprijateljski, ili čak i razlijeveno; prijenos nadvladavamo tako, da bolesniku dokazujemo kako njegovi osjećaji ne potječu iz trenutne situacije, te da nisu usmjereni na osobu liječnika, već da samo ponavljaju ono, što mu se bolesniku i ranije događalo. Na taj ga način primoravamo da svoje ponavljanje preobrazu u sjećanje. Tada prijenos postaje najbolje oružje liječnika - pa bio on nježan ili neprijateljski, i iako se činilo da mu u svakom slučaju predstavlja najsnažniju prijetnju, jer se uz njegovu pomoć mogu otvoriti i najzatvoreniji pretinci duševnoga života. Ali, želim vam reći i nekoliko riječi i da bih vas oslobodio zaprepaštenja zbog nastupa ove neokarakterizirane pojave. Ipak ne želimo zaboraviti da bolest pacijenta kojega preuzimamo na analizu nije nešto završeno, ukoliko, već i dalje izrasta i nastavlja svoj razvitak, kao da je živo biće. Po etak liječnika ne okončava taj razvitak, ali kad liječnik jednom ovlada bolesnikom, ispostavlja se, da se cjelokupna nova proizvodnja bolesti usmjerava na jedno jedino mjesto, naime - na odnos prema liječniku. Tako se prijenos može usporediti sa slojem kambije izmeću debla i kore jednog drveta, zbog čije proizvodnje novog tkiva i dolazi do odebljavanja debla. Tek kad se prijenos uzvine do tog značenja, počinje se povlačiti rad na sjećanjima oboljelog. Jer, tada nije netočno reći da se više ne bavimo nekom ranijom bolešću u pacijenta, već novonastalom i preoblikovanom neurozom koja je zamijenila onu prvu. Novo izlaganje stare

bolesti slijedilo se od samog početka, gledalo se kako nastaje i raste, i u njoj se posebno dobro snalazi, jer se uvijek u njoj sam nalazi kao objekt u njenom središtu. Svi simptomi bolesnika napustili su svoje izvorno značenje i podesili se na novi smisao koji je u vezi s prijenosom. Ili, preostali su samo oni simptomi, kojima je takva jedna preobrazba mogla uspjeti. Ali, nadvladavanje ove nove, umjetne neuroze, podudara se s rješavanjem bolesti koja je i dovela do liječnika, s rješavanjem naše terapijske zadatke. Uvijek, koji je u odnosu s liječnikom postao normalan i oslobođen djelovanja potisnutih nagonskih pobuda, takav ostaje i u svom osobnom životu, pa i kad se liječnik iz njega isključi.

Takvo iznimno, gotovo središnje značenje za liječnika ima prijenos kod histerija, histerija strepnje i opsesivnih neuroza, koje su stoga s pravom obuhvaćene nazivom *neuroze prijenosa*. Tko je iz analitičkog rada stekao potpun dojam o prijenosima, više ne može dvojiti o tome koje su vrste potisnuti osjećaji, koji svoj izraz pronalaze kroz simptome tih neuroza, pa ne zahtijeva nikakav snažniji dokaz za njihovu libidnu prirodu. Smijemo reći i da se naše uvjerenje o značenju simptoma kao libidnog zamjenskog zadovoljenja konačno potvrdilo tek uvrštavanjem prijenosa.

No, sad imamo sve razloge da poboljšamo naše ranije dinamičko shvaćanje postupka ozdravljenja, te ga dovedemo u suglasnost s ovom novom spoznajom. Kad bolesnik vodi normalan sukob s otporima koje smo mu tijekom analize razotkrili, tada mu je potreban snažan poticaj koji utječe na ishod u smislu u kojemu mi to želimo, i dovodi ga do ozdravljenja. Inače bi se moglo dogoditi da se odluči za ponavljanje ranijeg ishoda, te da ono što je već dospjelo do svijesti iznova otkliže u potiskivanje. Naglasak u toj borbi tada ne daje njegova intelektualna spoznaja, koja nije dostatno jaka, a niti dosta

slobodna za takvu djelatnost, ve jedino njegov odnos prema lije niku. Ako je njegov prijenos pozitivnog predznaka, tada on obavija lije nika autoritetom, povjerenjem u njegova objašnjenja i shva anja. Bez ovakvog prijenosa, ili ako je ne-
gativan, on gotovo da ne bi dopustio da se uju ni lije nik, a niti njegovi argumenti. Pritom povjerenje ponavlja svoju vla-
stytu povijest postanka; ono je izdanak ljubavi, i u po etku mu nisu trebali argumenti. Tek kasnije im daje toliko prostora, da ih uzima u ispitiva ko razmatranje kad mu ih iznosi neka, njemu draga osoba. Bez ovakve potpore argumenti nisu vri-
jedili, a kod ve ine ljudi u životu niti ne vrijede bilo što. Dakle, ovjek je op enito i s intelektualne strane pristupa an samo onoliko, koliko je sposoban za libidno zaposjedanje objekata, pa imamo dobar razlog da u stupnju njegova narciz-
ma prepoznamo zapreku i pribojavamo se za mogu nosti utje-
canja na njega, pa makar i najboljom analiti kom tehnikom.

Sposobnost da se libidna zaposjedanja objekta usmjere i na osobe, mora se pripisati i svim normalnim ljudima. Sklo-
nost prijenosu kod spomenutih neuroti ara samo je jedan iz-
niman porast ove op e sposobnosti. No, ipak bi bilo neobi no da jedna ljudska osobina takve rasprostranjenosti i zna aja nije nikada do sada bila zamije ena i ocijenjena. To se zaista i dogodilo. Bernheim je u enje o hipnoti kim pojavama svo-
jim oštrim pogledom zasnovao na stavu, da se svim ljudima može na neki na in nešto sugerirati, da su »sugestibilni«. Njegova sugestibilnost nije ništa drugo, nego - sklonost prije-
nosu, samo ponešto uže shva ena, tako da se u njoj nije našlo prostora i za negativni prijenos. Ali Bernheim nikada nije mogao re i što je zapravo sugestija, i kako do nje dolazi. Za njega je ona bila temeljna injenica za ije podrijetlo nije mogao navesti nikakva dokaza. Nije prepoznao ovisnost »su-
gestibilnosti« o seksualnosti, o djelovanju libida. I nama mora

biti jasno da smo u našoj tehnci od hipnoze odustali samo zato, da bismo iznova otkrili sugestiju u obliku prijenosa.

Ali, sad se zaustavljam, i rije prepuštam vama. Jer, pri-
mje ujem da se kod vas uzdiže jedan tako snažan prigovor, da bi vam mogao oduzeti sposobnost slušanja, kad mu ne bismo dali da do e do rije i: »Dakle, vi ste kona no priznali da ra-
dite uz pomo sugestije, kao i hipnoti ari. To smo ve odavno i mislili. Ali emu tada zaobilaženja preko sje anja na pro-
šlost, razotkrivanja nesvjesnog, tuma enja i povratna prevo-
enja odstupanja, ogromno trošenje truda, vremena i novca, ako je jedino što je djelotvorno, ipak - sugestija? Zašto onda ne sugerirate izravno u vezi simptoma kao što to ine drugi poštene hipnoti ari? I nadalje, želite li se sad ispri ati da ste na toj zaobilaznici kojom idete dospjeli do brojnih zna ajnih psi-
holoških otkri a, koja se pri izravnoj sugestiji prikrivaju - tko sad stoji iza sigurnosti tih vaših otkri a? Nisu li i ona tako er rezultat sugestije, naime nenamjerne; ne možete li tada i na tom podru ju primorati oboljeloga na ono što želite, i što se vama ini ispravnim?«

To što mi predbacujete nevjerojatno je zanimljivo, i na to se mora odgovoriti. No, to više ne mogu danas, nedostaje nam vremena. Dakle, sljede i put. Vidjet ete, odgovorit u vam. Za danas još moram zapo eto dovesti do kraja. Obe ao sam vam uz pomo injenice prijenosa pojasniti, zbog ega naši terapijski napori nemaju uspjeha kod narcisti kih neuroza.

To mogu u initi s malo rije i, pa ete vidjeti kako se za-
gonetka jednostavno rješava, i kako se sve dobro uklapa. Pro-
matranje pokazuje, da oboljeli od narcisti nih neuroza nema-
ju sposobnosti prijenosa ili imaju samo njene nedovoljne ostatke. Oni odbijaju lije nika - ne svojim neprijateljstvom, ve svojom ravnodušnoš u. Stoga on niti ne može djelovati na njih; sve što kaže - ostavlja ih hladnima, ne ostavlja na njih

nikakav dojam, pa se stoga kod njih ne može ostvariti mehanizam izlječenja, obnavljanje patogenog sukoba i prevladavanje otpora potiskivanja, koji nameće ostalima. Oni ostaju takvi, kakvi jesu. Oni su već često na vlastiti način poduzimali pokušaje oporavka, no to je vodilo do patoloških ishoda; tu ne možemo izmijeniti ništa.

Pretpostavljali smo na temelju naših kliničkih dojmova o ovim bolesnicima, da je kod njih napušteno zaposjedanje objekta, te da se objektni libido preobrazio u Ja-libido. Na temelju ove osobine razdvojili smo ih od prve grupe neuroticara (histerija, neuroza strepnje i opsesijska neuroza). Njihovo ponašanje kod terapijskog pokušaja potvrđuje ovu slutnju. Oni ne pokazuju nikakav prijenos, pa su stoga nepristupačni našim nastojanjima - mi ih ne možemo izliječiti.

XXVIII. predavanje

ANALITIČKA TERAPIJA

Moje dame i gospodo! Vi znate, o čemu vam danas govoriti. Pitali ste me, zašto se u psihoanalitičkim terapijama ne poslužimo izravno sugestijom, kad već priznajemo da je naš utjecaj značajno vezan uz prijenos, to jest, da se zasniva na sugestiji, pa ste tome pridružili i dvojbu - možemo li kod takve prevlasti sugestije još uopće stati iza objektivnosti naših psiholoških otkrića. Obećao sam vam dati opsežan odgovor.

Izravna sugestija, to je sugestija usmjerena protiv izražavanja simptoma, borba između vašeg autoriteta i motiva bolesništa. Pritom se ne starate mnogo o tim motivima, već od bolesnika zahtijevate samo da potisne njihovo izražavanje kroz simptome. Tada niti nema neke značajne razlike u tome jeste li, ili niste, oboljelog uveli u hipnozu. Bernheim je opet njemu svojstvenom oštrinom ustvrdio, da je sugestija ono suštinsko u pojavnostima hipnotizma, te da je već i sama hipnoza rezultat sugestije, jedno sugerirano stanje, pa se s velikim žarom bavio sugestijom u budnom stanju koja može dati isto ono, što i sugestija u hipnozi.

Što biste onda željeli prvo reći o tom pitanju - iskazuje iskustva, ili teoretska razmatranja?

Započnem s onim prvim. Bio sam Bernheimov učenik; 1889. godine sam ga potražio u Nancyju, i preveo njegovu knjigu o sugestiji na njemački jezik. Godinama sam se bavio

hipnoti kim lije enjem - prvo sugestijama zabrane, a kasnije to upotpunjavao Breuerovim ispitivanjem pacijenata. Dakle, smijem govoriti o uspjesima hipnoti ke ili sugestivne terapije zahvaljuju i dobrom iskustvu. Ako idealna terapija prema staroj lije ni koj uzre ici mora biti brza, pouzdana i ugodna za bolesnika, tada je Bernheimova metoda ispunjavala barem dva od ovih zahtjeva. Izvodila se mnogo brže, to jest - neizrecivo brže no analiti ka, a bolesniku nije donosila ni muka, ni poteško a. Lije niku bi ak tijekom vremena postala i — monotonom; u svakom slu aju, na isti na in, istim obredom zabranjivati postojanje najrazli itijih simptoma, ne mogavši pritom shvatiti njihov smisao i zna enje. Bio je to nadni arski posao, nikakva znanstvena djelatnost, a podsje ala me na magiju, zazivanje duhova i hokus-pokus; no, to nije dolazilo u obzir protiv interesa bolesnika. Ali, nedostajao je tre i zahtjev; ovaj postupak nije bio pouzdan ni u kojem smjeru. Kod jednoga bi se dao primijeniti, kod drugoga ne; kod jednog bi se postiglo mnogo, kod drugog vrlo malo, a nikada se nije znalo - zašto. No, strašniji je od ove hirovitosti postupka bio nedostatak trajnosti uspjeha. Nakon nekog bi vremena, kad bi se bolesnik iznova javio, stara patnja opet bila tu, ili bi se zamijenila nekom novom. Moglo se iznova hipnotizirati. U pozadini je stajala opomena koju je izreklo iskustvo, da se bolesnik ne može podvrgavati estom ponavljanju hipnoze radi ostvarenja svoje samostalnosti, a i da bi se naviknuo na ovu terapiju kao na neki narkotik. Treba priznati, ponekad bi i uspjelo to no prema želji; nakon nekoliko nastojanja, imao se potpun i trajan uspjeh. No, okolnosti tog povoljnog ishoda ostajale bi nepoznate. Jednom mi se dogodilo da se jedno teško stanje, koje sam nakon kratke obrade hipnozom posve uklonio - iznova vratilo neizmijenjeno, nakon što se bolesnica naljutila na mene, iako tome nisam ni im doprinio; nakon

pomirenja sam ga iznova doveo do nestanka, i to daleko temljitije; pa ipak, iznova se vratilo nakon što se ona po drugi put otu ila od mene. Drugi put sam doživio da me jedna bolesnica, kojoj sam nekoliko puta pomogao hipnozom u nervoznim stanjima, tijekom obrade naro ito tvrdokornog slu aja odjednom - obgrlila rukama oko vrata. To je ipak primoravalo da se ovjek pozabavi pitanjem o prirodi i podrijetlu svog sugestivnog autoriteta, htio on to ili ne.

Toliko o iskustvima. Ona nam pokazuju, da se odustajanjem od izravne sugestije nije napustilo ništa - nenadoknadivo.

No, dopustite da na ovo nadovežem nekoliko razmatranja. Obavljanje hipnoti ke terapije i pacijentu i lije niku predstavlja samo jedan neznatni radni napor. Ova je terapija u najljepšem skladu s jednom ocjenom neuroza, kojoj se još uvijek priklanja najve i broj lije nika. Lije nik kaže nervoznome: »Vama ništa ne nedostaje, to je samo nervno, pa s nekoliko rije i mogu za nekoliko minuta otkloniti vaše poteško e.« Ali, opire se našoj energetske spoznaji, da bi se malim napretnjem snaga mogao pomaknuti velik teret, pa i ako ga se zahvati izravno - podesnim napravama, i bez pomo i sa strane. Ukoliko su odnosi usporedivi, i iskustvo nas u i da takva vještina ne uspijeva kod neuroza. Ali, ja znam da taj argument nije nesavladiv; postoje i »osloba anja«.

U svjetlu spoznaje koju smo stekli iz psihoanalize, razliku izme u hipnoti ke i psihoanaliti ke sugestije možemo opisati na sljede i na in: hipnoti ka terapija traga za ne im u duševnom životu što e prikriti i oviti, a analiti ka za ne im, što e ukloniti i udaljiti. Prva radi kao kozmetika, posljednja kao kirurgija. Prva koristi sugestiju da bi simptome zabranila, pojavava potiskivanja, no ina e sve ostale procese, koji su doveli do simptoma, ostavlja neizmijenjenima. Analiti ka terapija zadiru dalje prema korijenima, k sukobima iz kojih su simptomi

i proizašli, a sugestijom se služi da bi izmijenila ishod tih sukoba. Hipnotička terapija ostavlja pacijenta nedjelotvornim i neizmijenjenim, ali zato isto tako i neotpornim na bilo koji novi povod za oboljenje. Naprotiv, analitičar koji liječnik nalaže i liječnik, a i oboljelom težak rad, koji se koristi za uklanjanje unutarnjih otpora. Nadvladavanjem tih otpora duševni život bolesnika trajno se mijenja, podiže na jednu višu razinu razvitka i ostaje zaštićen protiv novih mogućnosti oboljenja. Taj rad na prevladavanju suštinski je u inak analitičar koji liječnik enja, mora ga obaviti sam bolesnik, a liječnik mu to omogućava podržavanjem u smislu jedne *odgojno* djelujuće sugestije. Stoga se s pravom i reklo, da je psihoanalitičar koji liječnik enje neka vrsta *naknadnog odgoja*.

Nadam se da sam vam sada razjasnio u čemu se razlikuje naša in terapeutske primjene sugestije od naša ina, koji je kod hipnotičke terapije jedini mogući. Zbog svojstva sugestije na prijenos, također razumijete i hirovitost koja nam je upala u oči kod hipnotičke terapije, dok se analitičar može proračunati sve do svojih granica. Kod primjene hipnoze ovisimo o stanju sposobnosti prijenosa bolesnika, i ne možemo pritom izvršiti bilo kakav utjecaj na samo to stanje. Prijenos onoga koji se hipnotizira može biti negativan, ili kakav je najčešće - ambivalentan, on se posebnim stavovima može zaštititi od svog prijenosa, a da mi o tome ne saznajemo ništa. U psihoanalizi radimo na samom prijenosu, rješavamo ono što mu se suprotstavlja, podižemo instrument kojim želimo djelovati. Tako nam postaje moguće imati izvan sugestije izvan jednu posve drugu korist; ona nam dopijeva u šake; bolesnik si ne sugerira sam sve što mu je po volji, već mi usmjeravamo njegovu sugestiju, ukoliko je on uopće dostupan njenom utjecaju.

Sad ćete reći - svejedno da li pokreta ku snagu naše analize nazivamo prijenosom ili sugestijom, ipak postoji opas-

nost da utjecanje na pacijenta u in dvojbenom objektivnu sigurnost naših nalaza. Ono što in dobro terapiji, istraživanju donosi štete. To je prigovor, koji se najčešće podiže protiv psihoanalize, pa se mora priznati da se ipak ne može odbaciti kao nerazuman, iako nije i to an. No, kada bi bio opravdan, tada psihoanaliza ne bi ipak bila ništa drugo, već jedna naročito dobro prikrivena, naročito djelotvorna vrsta sugestivnog liječenja, pa bismo sve njene tvrdnje o utjecajima na život, psihičkim dinamičkim, nesvjesnom - smjeli uzeti olako. Tako misle i protivnici; oni smatraju da smo »uvjerali« bolesnike, i to naročito u sve ono što se odnosi na seksualnih doživljaja, ako već ne i u njih same, nakon što su nam se u vlastitoj pokvarenoj mašti oblikovale ovakve fantazme. Pobjijanje ovih zamjerki uspijeva lakše pozivanjem na iskustvo, negoli uz pomoć teorije. Onaj tko je i sam obavljao psihoanalize mogao se nebrojeno puta uvjeriti, da je nemoguće bolesniku sugerirati na taj način. Naravno, nema poteškoća u tome da ga se pretvori u sljedbenika neke određene teorije, te tako dopusti da sudjeluje u nekoj mogućoj zabludi liječnika, pritom se on ponaša kao netko drugi, kao u enik, ali time se utjecalo samo na njegovu inteligenciju, a ne i na njegovu bolest. Rješenje njegovih sukoba i prevladavanje njegovih otpora ipak uspijeva jedino ako mu se zadaju one otkrivane predodžbe, koje su u skladu sa stvarnošću u njemu. Sve što je bilo netočno u pretpostavkama liječnika, tijekom analize otpada, mora se povući i zamijeniti onim što je to nije. Brižljivom tehnikom pokušava se spriječiti nastajanje privremenih uspjeha sugestije; no, također je nezamislivo zadovoljiti se ovim prvim uspjesima, kad bi do njih i došlo. Analiza se ne smatra okončanom sve dok nisu razjašnjene sve nejasne slučajeve, ispunjene sve praznine slučaja i pronašene okolnosti potiskivanja. Na uspjehe koji se pojavljuju

isuviše rano prije se gleda kao na prepreke, negoli kao na napredovanje analiti kog rada, a ti se uspjesi opet uništavaju dok se uvijek iznova razlaže prijenos, na kojem se oni temelje. U osnovi je upravo ova posljednja crta ono, što analiti koje liječenje razlikuje od isto sugestivnog, te što analiti koje rezultate osloba a sumnje da su sugestivni uspjesi. Kod svakog drugog sugestivnog liječenja prijenos se brižljivo čuva i ostavlja nedirnutim; kod analiti kog je upravo on sam predmet liječenja, i razlaže se na svaki od svojih oblika pojavnosti. Na kraju jednog analiti kog liječenja, sam prijenos mora biti uklonjen; kad se sada uspjeh pojavi i održi, on više ne postoji na sugestiji, već na uinku nadvladavani a unutarnjih otpora, ostvarenom uz njenu pomoć, na postignutoj unutarnjoj promjeni u samom bolesniku.

Protiv nastajanja pojedina njih sugestija sigurno djeluje i to, da se tijekom liječenja neprestano moramo boriti s otporima, koji se znaju pretvoriti u negativne (neprijateljske) prijenose. Tako ćemo ne možemo izostaviti niti pozivanje na to, da nam je velik broj pojedinih događaja analize, koje bi se inače moglo osumnjiti da su proizvodi sugestije, bio potvrđen i s druge, i to besprijekorne strane. Naši jamci su u ovom slučaju - dementni i paranoici, koji su, naravno, daleko od svake sumnje o mogućnosti sugestivnog utjecanja. Ono, što nam ovi bolesnici pričaju o prijevodima simbola i fantazmi koji su kod njih doprli do svijesti, vjerno se podudara s rezultatima naših istraživanja o nesvjesnom u neurozama prijenosa, te tako osnažuje objektivnu točnost naših tako isto sumnji o njima. Vjerujem da ne bismo pogriješili poklonivši li ovim to kama analize svoje povjerenje.

Sad želimo upotpuniti naše predložene mehanizma ozdravljenja tako, da ga zaodjenemo u formule teorije libida. Neurotičar je nesposoban za uživanje, a i za djelovanje; ono

prvo zato, jer njegov libido nije usmjeren niti na koji stvarni objekt, a ono drugo stoga, što on mora upotrijebiti jako mnogo svoje preostale energije da bi održao libido u potiskivanju i obranio se od njegovog napada. On bi bio zdrav, kad bi sukob između u njegova Ja i libida dospio do svog kraja, te kad bi njegovo Ja iznova započelo raspolagati svojim libidom. Dakle, terapijska se zadaća sastoji u tome, da se libido oslobodi svojih trenutnih veza koje su izmakle nadzoru Ja, te da se ponovo stavi u službu Ja. A gdje se nalazi libido neurotičara? Lako ga je pronaći; on je vezan uz simptome, koji mu osiguravaju trenutno jedino moguće zamjensko zadovoljenje. Mora se postati gospodarom simptoma, razriješiti ih, dakle - upravo ono, što i bolesnik traži od nas. Za rješavanje simptoma bit će potrebno vratiti se sve do njihova nastajanja, obnoviti sukob iz kojega su proizašli te ga ovaj put uz pomoć njegovih nagonskih sila, koje mu svojedobno nisu bile na raspolaganju, usmjeriti k drugom ishodu. Ova revizija procesa potiskivanja može se izvesti samo djelomično na tragovima sjećanja onih događaja koji su i doveli do potiskivanja. Odlučujući dio rada odvija se, kada se u odnosu prema liječniku kroz »prijenos« postigne novo izlaganje starog sukoba, u kojem bi bolesnik želio postupiti onako kako je to svojedobno i učinio, ali ga se mobiliziranjem svih njegovih raspoloživih duševnih snaga primorava na neko drugo rješenje. Dakle, prijenos je bojno polje na kojemu se moraju okupiti sve međusobno zavađene strane.

Sav libido i sva nevoljkost prema njemu sabiru se u taj jedan odnos prema liječniku; pritom je neizbježno, da se simptomatično lišavaju libida. Na mjesto pacijentove bolesti stupaju umjetno stvoreni prijenos, bolest prijenosa, a na mjesto raznovrsnih nestvarnih libido-objekata opet jedan izmišljeni objekt liječnikove osobe. Ali, nova se bitka oko ovog objekta odvija

uz pomoć liječnika se sugestije i podiže na najviši psihički stupanj, pa protječe kao normalan duševni sukob. Izbjegavanjem ponovnog potiskivanja okončava se i otuđenost između Ja i libida, te se opet uspostavlja duševno jedinstvo osobe. Kad se libido iznova oslobodi liječnikove osobe kao privremenog objekta, ne može se više vratiti svojim ranijim objektima, već se stavlja na raspolaganje svome Ja. Snage, protiv kojih se trebalo boriti tijekom ovog terapijskog rada, s jedne su strane - nesklonost Ja prema određenim usmjerenjima libida, što se izrazilo kao sklonost potiskivanju, te s druge - žilavost ili ljepljivost libida, koji nerado napušta jednom zaposjednute objekte.

Terapijski rad razlaže se, dakle, u dva stupnja; u prvom se sav libido sa simptomima potiskuje u prijenos i tamo gomila, a u drugom se vodi bitka oko ovog novog objekta, i libido ga se oslobađa. Promjena, odlučujuća za dobar ishod, jeste - isključivanje potiskivanja kod ovog obnovljenog sukoba, tako da se libido više ne može bijegom u nesvjesno iznova otići svome Ja. To je omogućeno promjenom samoga Ja, koja se događa pod utjecajem sugestije liječnika. Ja narasta nauštrb nesvjesnog zbog rada na tumačenju, kojim se nesvjesno pretvara u svjesno; zahvaljujući i podukama, on postaje pomirljiv prema svom libidu i sklon tome, da mu dopusti neko zadovoljenje, a mogućnost - da jedan njegov dio razriješi i kroz sublimiranje - smanjuje njegovo strahovanje od zahtjeva libida. Što se bolje događaju tijekom liječenja podudaraju s ovim idealnim opisom, utoliko je veći i uspjeh psihoanalitičke terapije. On svoje granice nalazi u nedostatku pokretljivosti libida, koji se može opirati napuštanju svojih objekata, te u tvrdokornosti narcizma koji ne dopušta, da objektni prijenos nadraste neku određenu granicu. Možda daljnje svjetlo na dinamiku procesa ozdravljenja može baciti i napomena, da

itav libido koji se oteo vladavini Ja zahvaćamo tako, što prijenosom jedan njegov dio privlačimo - na same sebe.

Nije neumjesna niti opomena da, dok traje bolest, ne smijemo izvlačiti nikakav izravan zaključak o smještaju libida iz podjela libida, do kojih dolazi tijekom liječenja i radi njega. Pretpostavimo da nam je sretno uspjelo riješiti slučaj stvaranjem i oslobađanjem jednog jakog prijenosa s oca na liječnika; tada bi bio pogrešan zaključak, da je bolesnik ranije patio od takve jedne nesvjesne povezanosti svog libida s ocem. Prijenos oca samo je bojno polje, na kojemu nadvladavamo libido; a libido oboljelog bio je s drugih položaja usmjeren ka njemu. To se bojno polje ne mora nužno podudarati s jednom od najvažnijih obrambenih utvrda neprijatelja. Obrana neprijateljskog glavnog grada ne mora se odvijati upravo pred samim njegovim vratima. Tek nakon što se prijenos opet razriješi, u mislima se može rekonstruirati dioba libida koja je postojala tijekom trajanja bolesti.

Sa stanovišta teorije libida možemo sad reći i još i posljednju riječ o snu. Snovi neuroticara, isto kao i njihove ometačke, njihove slobodne pomisli, služe nam za to da se pogodi smisao simptoma i razotkrije smještaj libida. Oni nam u obliku ispunjenja želja pokazuju koje su pobude želja potisnute, i na koje se objekte vezao libido izbjegavši vladavini svoga Ja. Stoga u psihoanalitičkom liječenju tumačenje snova igra veliku ulogu, a u nekim slučajevima dugo vremena ostaje i najvažnije sredstvo rada. Mi znamo da stanje spavanja već samo po sebi dovodi do određenog popuštanja potiskivanja. Ovim smanjenjem pritiska koji leži na njemu, postaje moguće da si potisnuti osjećaji u snu pribavi mnogo jasniji izraz, no što ga simptom može pružiti tijekom dana. Proučavanje sna postaje tako najpogodniji pristup spoznaji o potisnutom nesvjesnom, a njemu pripada i libido koji se oteo svome Ja.

Ali, snovi neurotičara nisu niti u jednoj značajnoj točki imale drugačiji od snova normalnih; možda se od njih čak uopće niti ne mogu razlikovati. Bilo bi besmisleno objašnjavati snove nervoznih na neki način, koji ne bi važio i za snove normalnih. Dakle, morali bismo reći i da razlika između neuroze i zdravlja vrijedi samo tijekom dana, i ne nastavlja se u životu snova. Stoga smo primorani odreći neki broj pretpostavki, koje se kod neurotičara događaju kao posljedica povezanosti između u njegovih snova i njegovih simptoma, preneti i na zdrave ljude. Mi ne možemo opovrgavati da i zdrava osoba posjeduje u svom duševnom životu ono jedino, što joj omogućava tvorbu snova i simptomsku tvorbu, pa moramo izvući zaključak da je i ona izvršila potiskivanje, da se podvrgava trošenju kako bi ih zadržala, da je i njen sustav nesvjesnog protjerao i prikriva energijom zaposjednute osjećaje, *te da se i jedan dio njena libida oteo raspolaganju njenog Ja*. Dakle, i zdrava je osoba zapravo neurotičar, no čini se da je san jedini simptom koji je ona sposobna oblikovati. Podvrgne li uvijek svoj budan život oštrijem ispitivanju, naravno da otkriva - što se protivi ovom prividu - da je taj njegov navodno zdrav život prožet velikim brojem neznatnih, praktično beznačajnih simptomskih tvorbi.

Razlika između u nervoznih zdravih osoba i neurotičarima ograničava se, dakle - na praktično, a određuje se prema rezultatu - je li toj osobi preostala dostatna mjera sposobnosti za uživanje i djelovanje. Ona se vjerojatno svodi na relativan odnos između u između u količine još slobodnih energija i količine energija koje su još vezane uz potiskivanje, pa je kvantitativne, a ne kvalitativne vrste. Ne moram vas opominjati na to, da je ovaj stav uvjerenosti u našu elnu izljevost neuroza teoretski opravdan, iako su zasnovane na ustrojstvenoj sklonosti.

Toliko se iz činjenice istovjetnosti snova kod zdravih i neurotičara smije zaključiti o osobini zdravlja. Ali, za sam san proizlazi daljnja posljedica - da ga ne smijemo izdvajati iz njegove povezanosti s neurotičnim simptomima, da ne smijemo vjerovati kako je njegova suština iscrpljena kroz formulu prevođenja misli u neki arhaičan oblik izražavanja, te da moramo pretpostaviti kako nam on pokazuje stvarno postojanje i smještaj libida i zaposjedanje objekata.

Sad smo već skoro stigli do kraja. Možda ste razočarani što sam vam u dijelu o psihoanalitičkoj terapiji pri dao samo teoretski, a ne i o uvjetima pod kojima se liječenje obavlja, ili o uspjesima koje ono postiže. Ali, izostavljam oboje. Prvo zato, jer vam ne mislim davati praktičan uvod za bavljenje psihoanalizom, a drugo zato, jer me od toga zadržavaju višestruki motivi. Još sam na početku naših rasprava naglasio, da pod povoljnim uvjetima postićemo uspjehe u liječenju koji nimalo ne zaostaju za onima najljepšima na području interne terapije, a mogu čak dodati, da se niti ne bi mogli postići nekim drugim postupkom. Kada bih rekao više, došao bih pod sumnju da želim nadglasati one, koji nas sve glasnije nipoštaštavaju. Protiv psihoanalitičara je više puta, pa i na otvorenim kongresima izgovorena prijetnja od strane liječnika »kolega«, da će se prikupljanjem analitičarskih neuspjeha i štetnosti ove metode liječenja otvoriti oči bolesnicima koji pate, kako bi uvidjeli njenu bezvrijednost. Ali, takvo jedno prikupljanje, bez obzira na neprijateljsku i denuncijatorsku narav ovih mjera, ne bi bilo podesno da omogućiti ispravnu ocjenu terapeutske djelotvornosti analize. Analitička terapija je mlada, kao što znate; trebalo je mnogo vremena za utvrđivanje tehnike, a i to se moglo događati jedino tijekom rada i pod utjecajem sve većeg iskustva. Zbog poteškoća u običnom avanju, liječnici po etniku je u psihoanalizi upućeni na svoju vlastitu

sposobnost da se dalje usavršava u mnogo većoj mjeri od nekog drugog specijaliste, pa uspjesi njegovih prvih godina rada nikada ne mogu dopustiti ocjenjivanje u inkovitosti analitičke terapije.

Mnogi pokušaji liječenja u poljima analize nisu uspjeli, jer su se poduzimali na slučajevima koji uopće nisu pogodni za postupak, i koje danas isključujemo našim stavljanjem indikacija. Ali, do ovih se indikacija može stići i samo kroz pokušaj. Svojedobno se nije moglo od početka znati, da su paranoja i Dementia praecox u svojim izraženijim oblicima nepristupačne, pa se metoda s pravom iskušavala na svim vrstama bolesti. No, najčešće se neuspjesi onih prvih godina nisu događali krivnjom liječnika ili zbog nepodesnog izbora objekta, već zbog nepogodnih vanjskih okolnosti. Bavili smo se samo unutarnjim otporima - onima pacijenata, koji su bili nužni i pobjedivi. Vanjski otpori, koje bi analizi pripremili odnos bolesnika i njegove okoline prema njoj, imali su neznatno teoretski značaj, ali veliku praktičnu važnost. Psihoanalitičar koji liječenje može usporediti s kirurškim zahvatom, pa kao i on, postavlja zahtjev da se izvodi pod okolnostima najpovoljnijim za uspjeh. Vi znate kakve uvjete kirurg za to obično zahtijeva: pogodnu prostoriju, dobru osvjetljenost, asistenciju, isključivanje rodbine, i tako dalje. Upitajte sami sebe, koliko bi se od tih operacija okončalo dobro, kad bi se morale obavljati uz nazočnost svih članova obitelji, koji bi gurali svoje noseve u operativno područje i pri svakom rezu noža glasno vrisnuli. Kod psihoanalitičarog liječenja je mišljenje rodbine zapravo opasnost, i to od one vrste s kojom se ne znamo suočiti. Opremljeni smo protiv unutarnjih otpora pacijenta, koje prepoznajemo kao nužne, ali - kako se obraniti od takvog jednog vanjskog otpora? Rodbinu pacijenta ne može se nikakvim razjašnjenjima dovesti do toga, ona se ne

može navesti na to da se drži podalje od itave te stvari, a zajedno s njom se nikada ne smije raditi ništa, jer tada prijeteći opasnost da se izgubi povjerenje bolesnika koji uostalom, s pravom zahtijeva, da osoba od njegova povjerenja bude na njegovoj strani. Tko općenito zna kakvim sve razdorcima neka obitelj često može biti rascijepljena, neće se niti kao analitičar iznenaditi zbog spoznaje, da ponekad i oni najbliži bolesniku pokazuju manje zanimanja za to da on postane zdrav, negoli za to, da i ostane takav kakav jeste. Tamo gdje je neuroza povezana sa sukobima među članovima obitelji, što je vrlo učestalo, tamo zdrav ne razmišlja mnogo kod izbora između vlastitih interesa i ponovnog ozdravljenja bolesnika. Ne treba se čuditi kad suprug nevoljko gleda na liječenje kroz koje će, kako s pravom smije pretpostavljati, biti razotkrit kriven popis njegovih grijeha; tome se niti ne čudimo, ali si tada ne trebamo niti predbacivati kad naše nastojanje ostane bez uspjeha i prekida se prije vremena, jer se otporu bolesne žene pridodaje i otpor supruge. Naprosto, poduzeli smo nešto, što je pod postojeće okolnostima bilo neizvedivo.

Umjesto mnogih slučajeva, ispričat ću vam jedan jedini, u kojemu sam zbog liječnika kojeg obzira i ja bio osuđen na ulogu patnika. Prije mnogo godina primio sam na analitičarog liječenje jednu mladu djevojku, koja već dugo vremena nije zbog strepnje izlazila na ulicu, niti bi kod kuće mogla ostajati sama. Bolesnica se polagano primicala priznanju, kako je njena mašta zabavljena slučajno zamijećenim nježnostima, razmijenjenim izmjenama u njene majke i jednog imunog kućnog prijatelja. Ali, bila je toliko nespretna - ili toliko lukava, da je majci dala migu o tome, o čemu se tijekom analize govori, i to tako, da je izmijenila svoje ponašanje prema njoj, zahtijevajući i da je nitko drugi ne štiti od strepnje samo i osim majke, te bi joj prestravljeno zapriječila pristup vratima kada bi ova

željela napustiti ku u. Majka je i sama ranije bila vrlo nervozna, ali je zdravlje pronašla u nekim toplicama. Dodajmo tome, da se upravo tamo i upoznala s onim gospodinom, s kojim se mogla upustiti u odnos koji ju je zadovoljavao u svim pogledima. Zaprepaštena iznenadnim burnim zahtjevima djevojke, majka je *odjednom* shvatila što zna i strepnja njene keri. Ona se prepustila bolesti zato, da bi majku u inila svojom zatvorenicom i oduzela joj slobodu kretanja potrebnu za susrete s ljubavnikom. Brzo odlučivši, majka je u inila kraj takvom pogubnom liječenju. Djevojku su odveli u liječilište za živane bolesti, i dugo godina je tamo prikazivali kao »jadnu žrtvu psihoanalize«. Isto se toliko dugo i za mnom vuklo ružno ogovaranje zbog lošeg ishoda ovog liječenja. Odabrao sam šutnju, jer sam se osjećao vezanim obvezom liječnika da ne diskrecije. Nakon dosta vremena, od jednog sam kolege, koji je posjetivao ono liječilište i tamo vidio agorafobiju djevojku, saznao da je odnos između majke i bogatog kućarstva prijatelja postao poznat u ovom gradu, te vjerojatno imao i odobrenje supruga, i oca. Dakle, takvoj je »tajni« bilo žrtvovano ovo liječenje.

U godinama prije rata, kad me navala gospode iz mnogih zemalja u inila neovisnim o milosti ili nemilosti mog rodnog grada, slijedio sam pravilo da na liječenje ne uzimam niti jednog bolesnika koji nije sui juris, neovisan o drugima u svojim životnim odnosima. No, to si ne može dopustiti svaki psihoanalitičar. Možda iz mog upozorenja o rodbini izvanete zaključak, da bi se za svrhe psihoanalize bolesnike trebalo odvojiti od njihovih obitelji, dakle, ovu terapiju ograničiti na one, koji se nalaze u liječilištima za živane bolesti. Samo, ne bih se u tome mogao složiti s vama; mnogo je povoljnije kad bolesnik tijekom liječenja - ukoliko se ne nalazi u stanju teške iscrpljenosti, ostane u onim odnosima, u kojima se vi trebate

boriti sa zadržati ama koje se pred vas postavljaju. Rođaci jedino svojim ponašanjem ne bi trebali poništiti ovu prednost i općenito se neprijateljski postavljati prema liječniku kim nastojanjima. No, kako da se ove nama nedostupne imbenike dovede do toga! Naravno, tako i te tako ier otkriti i u kojoj su mjeri izgledi nekog liječenja određeni društvenom sredinom i kulturnim stanjem neke obitelji.

Zar ne, ovo pruža žalosne izgleda za djelotvornost psihoanalize kao terapije, pa čak i kad bismo pretežnu većinu svojih neuspjeha mogli objasniti ovim opravdanjem, tim ometaju im vanjskim imbenicima! Prijatelji analize su nam savjetovali, da jednom našom statistikom uspjeha preduhitrimo najavljenju zbirku neuspjeha. Niti na to nisam pristao. Dokazivao sam, da je statistika bezvrijedna ako su u njoj jedinice koje su poredane jedna za drugom — premalo istovrsne, a slučajevi neurotičnog oboljenja koji se uzimaju na liječenje zaista nisu bili istovrsni, u najrazličitijim smjerovima. Osim toga, vremensko razdoblje koje se trebalo pregledati bilo bi prekratko, da bi se mogla ocijeniti trajnost ozdravljenja, a za mnoge slučajeve se uopće nije niti moglo doći do obavijesti. To se odnosilo na osobe, koje su svoju bolest, a i svoje liječenje držale u tajnosti, pa se stoga trebalo prikrivati i njihovo ozdravljenje. No, najjača zapreka ležala je u spoznaji, da se ljudi prema pitanjima terapije postavljaju izrazito iracionalno, pa nema izgleda da se razumnim sredstvima kod njih nešto postigne. Neka terapijska novost prihvaćena se ili glasnim oduševljenjem, kao primjerice onda kada je Koch u javnosti objavio svoj prvi tuberkulin protiv tuberkuloze, ili pak uz najdublje nepovjerenje, kao u slučaju Jennerova stvarno blaženog cjepiva, koje još i danas ima svoje nepomirljive protivnike. Protiv psihoanalize je otkriveno postojala predrasuda. Kad bi se izlilo neki težak slučaj, moglo se čuti: »To nije

nikakav dokaz, taj bi ozdravio i sam od sebe tijekom ovog vremena.« A kad je jedna bolesnica, koja je iza sebe već ostavila četiri ciklusa neraspoloženja i manije dospjela na moje liječenje u stanci nakon melankolije, a potom se tri tjedna kasnije iznova našla na početku jedne manije, tada su svi članovi obitelji, pa čak i visoki liječnički autoritet, pozvan radi savjetovanja, bili uvjereni da taj novi napad može jedino biti posljedica na njoj iskušane analize. Protiv predrasuda se ne može učiniti ništa; vidite ih i sada na predrasudama koje je jedna grupa naroda, koji vode rat, razvila protiv druge. Najmudrije je pričekati, i prepustiti ih vremenu koje ih ipak troši. Jednog dana isti ljudi o istim stvarima misliti drugačije, negoli do tada; a zbog toga tako nisu mislili i ranije, ostaje nam tajnom.

Moguće je, da je predrasuda protiv analitičke terapije sada već zahvaćena opadanjem. Čini se da joj to osigurava neprekidno širenje analitičkih učenja i sve više i broj liječnika u nekim zemljama, koji se bave analitičkim radom. Kad sam bio još mlad liječnik, zapao sam u jedno slično olujno ogorčenje liječnika protiv hipnotičkog sugestivnog liječenja, koje danas oni »umjereni« suprotstavljaju psihoanalizi. Ali, hipnotizam se nije održao kao terapijski agens onako, kako je to obećavao u svom početku; mi psihoanalitičari možemo se izdavati za njegovog zakonitog nasljednika, i ne zaboravljamo za kolika mu ohrabrenja i razjašnjenja trebamo zahvaliti. Štete, predbacivane psihoanalizi, u suštini se ograničavaju na prolazne pojave porasta sukoba, kad analiza nije bila izvođena vješto, ili kad je bila prekinuta usred rada. Čuli ste objašnjenje o tome što sve radimo s našim bolesnicima, pa i sami možete oblikovati vlastitu ocjenu o tome, jesu li naša nastojanja sposobna da dovedu do nekog trajnog poremećaja. Nepovjerenje prema analizi moguće je u različitim pravcima;

k tome, prijenos je opasno sredstvo u rukama nekog nesavjesnog liječnika. Ali, niti jedno sredstvo ili postupak liječenja nije zaštićen od zlorabe; ako neki nož ne reže, ne može poslužiti niti za ozdravljenje.

Sada sam već pri kraju, moje dame i gospodo. Više je no uobičajeni na ina govora kada priznajem, da i mene samog tište mnogi nedostaci ovih predavanja koja sam vam održao. Ali, više od svega mi je žao, što sam toliko često obećavao iznova se na nekom drugom mjestu vratiti na neko tek dotaknuto pitanje, a potom povezivanje nije dovodilo do toga da svoje obećanje i održim. Prihvatao sam se toga da vam ponudim izvješće o nekom nedovršenom pitanju, još zahvaćenom razvitkom pa bi tada moje skraćeno sažimanje i samo postalo nepotpuno. Na nekim sam mjestima pripremio grafičku za izvođenje nekog zaključka, a potom ga sam ne bih izveo. Ali, nisam ni mogao zahtijevati da postanete stručnjaci; želio sam vam samo dati razjašnjenje i poticaj.

SIGMUND FREUD - KRATKA BIOGRAFIJA

Priradio: Peter Gray

Freudova sudbina bijaše, kako je ne bez ponosa i sam pri-
pomenuo - »utemeljena na spavanju svijeta«. ¹ Pola stolje a
nakon njegove smrti više se ne može previdjeti da je bila us-
pješnija, no što se ikada i sam nadao, naravno - ponekad i u
nekom obliku i na na in, koji mu se zasigurno ne bi svidio.
Ve je postala otrcana fraza, no usprkos tome istinita, da svi
mi danas, više ili manje ispravno, »govorimo freudovski«.
Bez imalo ustezanja pri amo o edipovskim sukobima i takmi-
enju me u bra om, o narcizmu i freudovskim omaškama. Pa
ipak, kad bismo se željeli stru no poslužiti tim jezikom, tre-
bali bismo prethodno pozorno pro itati Freudova djela. Ova
lektira isplati se, i to ne samo s kamatama, ve i s kamatama
na kamate.

Sigmund Freud rodio se 6. svibnja 1856. godine u malom
moravskom gradu Freibergu. ² Njegov otac, Jakob Freud,

»O povijesti psihoanaliti kog pokreta.«, Sigmund Freud, Sabrana djela,
tom 10, London 1946., strana 60

Freiberg, koji danas pripada eškoj, nosi eško ime »Pribor«. - Freud je
dobio ime Sigismund Schlomo, iako ovaj drugi dio imena nije nikada
koristio. Nakon stoje neko vrijeme izvodio pokuse sa skra enim oblikom
imena Sigismund - Sigmund, na po etku sedamdesetih godina se kao stu-
dent medicine na be kom sveu ilištu kona no odlu io na uzimanje tog
imena, pa bi se samo rijetko ponekad poslužio njegovim izvornim ob-
likom.

bijaše ne baš imu an trgovac vunom, a majka Amalia zgodna, samosvjesna i mlada žena, dvadeset godina mla a od svog supruga, kojemu je bila tre a žena. Jakob Freud imao je dva sina iz prvog braka, iste dobi kao i supruga mu Amalia, a oba su živjela u njihovu susjedstvu. Jedan od ove polubra e imao je sina, Johna, koji je - iako ne ak Sigmunda Freuda - bio stariji od svog ujaka. Tako je ve i sastav Freudove obitelji bio dovoljno neobi an da bi pametnom, znanja željom dje aku zadao podosta zagonetaka. Želja za spoznajom, djeci ve priro ena u naravi, bila je kod Freuda naro ito izražena. No, život e mu ponuditi obilje prilika da bi je i zadovoljio.

1860. godine Freud je bio u dobi od gotovo etiri godine kad je obitelj preselila u Be , koji je u to doba mnoge magnetiski privla io. Habsburško carstvo nalazilo se upravo na početku svoje liberalne ere. Židovi, oslobo eni tek nešto ranije poreza i pristojbi koji su toliko tištali, ponižavaju ih ograni enja vezanih uz prava na imovinu te odabira zvanja i bavljenja religijom, mogli su gajiti opravdane nade u svoj gospodarski napredak, sudjelovanje u politici i odre enu mjeru društvenog uvažavanja. Bilo je to vrijeme u kojemu je, kako se sam Freud prisje a, »svaki marljiviji židovski momak (...) u svojoj školskoj torbi nosio ministarsku lisnicu«. ³ Mladi je Freud pronašao sr anosti da njeguje ambiciozne snove o uspjehu. Kao maj in prvoro enac i ljubimac obitelji, dobio je vlastitu sobu im si je obitelj mogla dopustiti takav trošak. Ve je od prvog dana škole iskazivao nadarenosti vrijedne pozornosti, a tijekom gimnazije bio bi iz godine u godinu najbolji u enik u razredu.

Tuma enje snova, Sigmund Freud, Sabrana djela, tom 2/3, London 1942., strana 199. (Stari grad, Zagreb, 2000.)

1873. godine upisao se Freud, upravo navršivši sedamnaestu, na Sveu ilište u Be u. U početku je planirao studirati pravo, no ubrzo se tjeran svojom »požudom za znanjem«, kako je to sam nazvao, prebacio na Medicinski fakultet, i to ne stoga jer je želio krenuti uobi ajenim putem kao lije nik, već da bi se bavio znanstveno-filozofskim istraživanjima, koja su trebala riješiti neke velike zagonetke što su ga dugo fascinirale. Bavljenje psihologijom i neurologijom toliko ga je obuzelo, da je svoj stupanj doktorata dovršio tek 1881. godine.

Kao briljantan istraživa , njegovao je vezanost uz temeljita promatranja i odgovaraju e održavanje razine znanstvene skepse.

Imao je privilegiju raditi s profesorima, poznatima u ono doba i u me unarodnim razmjerima, s profesorima koji su gotovo svi bili podrijetlom iz Njema ke, usto i nepogrešivi pozitivisti koji su s prezirom odbacivali svaku metafiziku spekulaciju o prirodnim pojavama, a da se religiozna objašnjenja niti ne spominju. Pa ak i nakon što je Freud modificirao svoje rane teorije o psihi - u suštini ve nimalo prikrivene psihološke teorije, o svojim je u iteljima uvijek razmišljao s iskrenom zahvalnoš u. Najzna ajnijeg me u njima, Ernsta Briickeea, iznimnog fiziologa i u tivog, no vrlo strogog predava a, Freud je duboko poštovao. U obitelji je odrastao bez neke religiozne poduke, kao ateist je krenuo na be ko Sveu ilište, a i napustio ga je kao ateist, i to s uvjerljivim znanstvenim argumentima.

Na Briickeov savjet, Freud je 1882. godine nerado napustio laboratorij i prihvatio posao u Op ojoj bolnici u Be u. Stvarni razlog bio je romanti ne prirode: u travnju je upoznao Marthu Bernays, vitku, privla nu mladu damu sa sjevera Njema ke, koja je u Be stigla u posjetu jednoj od njegovih

sestara, pa se strastveno zaljubio u nju. Ubrzo su se potajno i vjerali, no - bio je isuviše siromašan da bi mogao zasnovati ugledan graanski dom koji su i on, a i vjerenica smatrali neophodnim. Tek se u rujnu 1886. godine par mogao i vjenati, oko pet mjeseci nakon što je on otvorio svoju liječnici ku ordinaciju u Beču, i to samo zahvaljujući i obilatoj pomoći i putem vjenanih poklona i posudbi od bogatih prijatelja. Tijekom devet godina dobili su šestoro djece, od kojih je najmlađa, Anna, kasnije postala glavna oeva osoba od povjerenja, tajnica, bolnička sestra i zastupnica, no i sama izvršna psihoanalitičarka.

Prije sklapanja braka, Freud je od listopada 1885. do veljače 1886. godine radio u Parizu, kod slavnog francuskog neurologa Jean-Martin Charcota, gdje je smionio podupiranje hipnoze kao sredstva za liječenje internističkih poremećaja, te ne manje hrabre obrane teze (u ono doba iznimno neomiljene), da je histerija zapravo bolest kojoj muškarci ne podliježu ništa manje od žena, ostavilo na Freuda dubok dojam. Charcot, neusporedivi promatrač, pojačao je Freudovo rastuću i zanimanje za teoretske i terapijske aspekte psihičkog ozdravljenja. Patnje nervoznih postale su Freudovo područje specijalizacije, a devedesetih godina mu se psihologija pretvorila u pravog »tiranina«, kako je povjerio jednom svom prijatelju. Tih je godina i utemeljio psihoanalitičku teoriju duševnog života.

Pritom su mu bile sušne i složene pomoći, da baš ne kažemo - osebuje. 1887. godine upoznao je berlinskog otorinolaringologa Wilhelma Fliessa, te se ubrzo s njim i sprijateljiio. Fliess je bio sjajan slušatelj, upravo onakav za kakvim je Freud i eznuo: intelektualni igra kojeg ne bi prestrašila nikakva ideja, propagator provokativnih teorija (ponekad i jezivih), entuzijast koji je Freudu dao dosta pobuda za razmiš-

ljanje na kojima je mogao započeti s izgradnjom. Više od desetljeća a razmjenjivali su Fließ i Freud povjerljive razgovore, stru ne zabilješke te konačno dospjeli i do toga, da prodube svoje subverzivne predodžbe. A i ordinacija je nagonila Freuda na otkrivanje psihoanalize: njegovi su se pacijenti iskazali kao sjajni učitelji. U sve ve ojoj se mjeri specijalizirao za žene koje su patile od histerije; promatraju i njihove simptome i slušaju i o njihovim poteškoćama, utvrdio je kako, iako inače dobar slušatelj, ipak nije slušao dovoljno dobro. Imale su mu za reći i mnogo više no što je uo.

1895. godine objavio je Freud zajedno sa svojim oinski nastrojenim prijateljem Josefom Breuerom, uspješnim i velikodušnim internistom, djelo *Studije o histeriji*, koje su Breuerovoj nekadašnjoj pacijentici, »Anni O.« osigurale poasno mjesto. Ona je Breueru i Freudu ponudila fascinantnu gra u za njihove povjerljive razgovore, te otada posve protiv svoje, a i Breuerove volje, uznapredovala do pra-pacijentice ili utemeljiteljske pacijentice psihoanalize. Na Freudovo je zadovoljstvo pokazala, da histerija svoj poetak nalazi u seksualnim funkcionalnim smetnjama, te da se njeni simptomi mogu otkloniti razgovorima.

Godina 1895. bila je za Freuda odlučujuća i na jedan drugi način. U srpnju mu je uspjelo u cijelosti analizirati jedan vlastiti san. Kad je četiri godine kasnije u svom djelu *Tumačenje snova* objavio taj san, kasnije poznat pod nazivom »Irmina injekcija«, uzeo ga je kao model za psihoanalitičko tumačenje sna. U jesen je radio na tekstu koji je kasnije nazvan *Nacrtna znanstvena psihologija*, iako ga nije sam ni zaključio, a niti objavio. To je djelo unaprijedilo neke od njegovih osnovnih teorija, no moglo bi se shvatiti i kao mig, koji nas podsjeća na to koliko je Freud ipak mnogo dugovao tradicionalnim fiziološkim razjašnjenjima psihičkih doživljaja.

U sve ve o j mjeri Freud iznosi psihološka razjašnjenja za psihološke pojave. U prolje e 1896. godine po prvi put je upotrijebio sudbonosnu rije »psihoanaliza«. U listopadu mu je umro otac, »najzna ajniji doga aj« kako se prisjetio nekih dvanaestak godina kasnije, te »najupe atljiviji (...) gubitak u životu jednog muškarca«. ⁴

Taj je doga aj bio snažna pobuda za oblikovanje psihoanaliti ke teorije, te poticaj Freudu da se prihvati samoanalize, koja je bila sustavnija i temeljitija no samoistraživanje ma i najiskrenijeg autobiografa - jer, u povijesti nije bilo primjera sli nog tome! Sljede e dvije ili tri godine mu io se sa svojom »sanjaricom«; dani su mu bili ispunjeni novim otkriima. Ipak, na kraju je morao odbaciti »teoriju zavoenja«, do koje mu je neko vrijeme bilo jako stalo. Ona je tvrdila, da je svaka neuroza posljedica preranih potetaka seksualnih djelatnosti u djetinjstvu, te da je prije svega treba izvoditi iz zlostavljanja djece. ⁵

Freudovo *Tumaenje snova* objavljeno je u studenom 1899. godine. ⁶ Sve snove obra uje kao ispunjenja želja, do pojedinosti opisuje duševne vještine uz koju se pomoću uzroci snova prevode u neobičnu dramu koje se probu eni sanja prisje a, a u teškom sedmom poglavlju iznosi svoju opsežnu teoriju o psihi. Knjiga je isprva bila hladno prihva ena. U šest

⁴ *Tumaenje snova*, Predgovor 2. izdanju

⁵ Freud nikada nije tvrdio da nema seksualnog zlostavljanja. Imao je pacijente za koje je znao da napadi, o kojima su govorili, nisu postojali samo u njihovoj mašti. Ono ega se odrekao s teorijom zavoenja bila je ustvari isuviše uop ena tvrdnja, da uzrok neuroze može biti jedino silovanje djeteta - djevojice ili djeaka, svejedno, od strane ku nog osoblja, starije bra e ili školskih kolega.

⁶ Na naslovnoj strani knjige, kao godina izdanja navedena je 1900.-ta, pa se ta godina obi no iznosi i kao godina prvog objavljivanja.

godina prodan je samo 351 primjerak, a drugo se izdanje pojavilo tek 1909. godine. Nasuprot tome, Freudov rad pisan za široku publiku, *O psihopatologiji svakidašnjeg života* iz 1901., dospio je do velikog kruga itatelja. U njemu sadržana zbirka osvjetljenih omaški svih vrsta objasnila je Freudovo osnovno shva anje, da dušom - ma kako se ona inila neurenom - vladaju vrsta pravila. Da se samo navede jedan od tipa njih primjera: jedan predsjednik otvara njemu o ito neugodnu sjednicu službenom objavom, kako se ona time zatvara. Ova »nezgoda« dogodila se samo zbog njegove potajne nevoljkosti prema održavanju te sjednice.

Sve više i više je Freud postizao ugled i pristalice, iako je još uvijek slovio kao radikal. Sa Fliessom se razišao 1900. godine, i iako je dopisivanje još potrajalo, nisu se više nikada sastali. 1902. godine je Freud kona no nakon mnogih otezanja, kojima su doprinijeli antisemitski osjeaji kao i sumnji avost prema tom usamljenom inovatoru, bio imenovan za izvanrednog profesora na bečkom Sveučilištu. Krajem godine, donio je odluku da se sastaje svake srijede navečer s još etiri bečka liječnika u svom stanu, u Berggasse 19, gdje bi raspravljali o pitanjima psihoanalize; etiri godine kasnije, ova se grupa pove ala na više od dvanaest sudionika, te je ak zaposlen i pla eni tajnik (Otto Rank), da bi vodio zapisnike i bilješke. 1910. godine se ovo »Psihološko društvo srijedom« pretvorilo u službenu »Bečku psihoanalitičku udrugu«.

Barem je nekoliko medicinara (i mali broj žena među njima) Freudove ideje shvatio ozbiljno.

1905. godine utvrdio je Freud svoju gra evinu psihoanalitičkom mišljenja i drugim dijelom svoje teorije: *Tri rasprave o teoriji seksualnosti*. Ovo je djelo predstavljalo nastranosti i »normalan« razvitak od djetinjstva pa do puberteta otvoreno i osloboeno moralnih stega, na način koji je dotada bio

prakti no nepoznat medicinskoj literaturi. Isto tako, 1905. je Freud objavio i svoju knjigu o dosjetkama, te prvu od svojih poznatih povijesti pojedinih slu ajeva: »*Odlomak analize jednog slu aja hysterije*«, ili kra e nazvan »*Slu aj Dora*«. Objavljivanje ove povijesti bolesti trebalo je pokazati primjenjivanje tuma enja snova u psihoanaliti kom lije enju, te priznati jedan propust, naime - da nije uvidio koja je mo prijenosa u psihoanaliti koj situaciji; na temelju tog nedostatka ovaj je rad o analiziranoj djevojci od nepunih dvadest godina, izloženoj mnogostrukim utjecajima okoline, ocijenjen kao osporen.

U idu em desetlje u, Freud je obogatio tehniku psihoanalize s dva vrlo brižljivo obra ena izvješ a o slu ajevima - 1909. je objavio »*Analizu fobije jednog petogodišnjeg djetaka*« (»*Mali Hans*«), potom »*Zapažanja o jednom slu aju opsesijske neuroze*« (»*ovjek-štakor*«) te 1911. godine »*Psihoanaliti ke napomene o jednom autobiografski opisanom slu aju paranoje (Dementia paranoides)*« (»*Slu aj Schreber*«). Usprkos kriti kim analizama ovih slu ajeva koje su se pojavile u ranijim vremenima, ovo ostaju lucidni modeli za razjašnjavanje širokog spektra psihi kih oboljenja. Od 1910. godine Freud je kao na traci objavljivao iznimno utjecajne radove o tehnicima, koji su psihoanaliti ku metodu trebali postaviti na sigurne temelje. No, ipak nije zapostavljao ni teoriju; kao dokaz tome, može se uzeti samo jedno toliko važno djelo, kakvo je »*Formulacije o dva na ela psihi kog funkcioniranja*« (1911.), u kojemu Freud razlikuje »*primarni proces*« primitivnog, nesvjesnog sastavnog dijela psihe i uglavnom svjestan i nadzirani »*sekundarni proces*«.

U tim je godinama Freud probio i zadane granice klini kog i teoretskog stru nog podru ja objavljivanjem svojih zapisa o religiji, literaturi, seksualnim predodžbama o moral-

nosti, biografiji, kiparstvu, prapovijesti i mnogo emu drugome. »*Prisilne radnje i religiozne vježbe*« (1907.), »*Kulturni seksualni moral i moderna nervoza*« (1908.), te njegova studija o podrijetlu homoseksualnosti, o kojoj se mnogo raspravljalo, »*Sje anje iz djetinjstva Leonarda da Vincija*« (1910.) - sve su to primjeri širine njegovih zanimanja. Freud je objašnjavao sveukupnost kulture svojoj provinciji. Ostvarivao je program koji si je zacrtao još u mladosti: riješiti neke najve e zagonetke ljudskog postojanja.

Freud nije ostajao ni bez odlikovanja. U rujnu 1909. proglašen je po asnim doktorom Sveu ilišta Clark u Worcesteru, Massachusetts.⁷ Pa ipak, desetlje e od 1905. do 1914. godine bilo je za njega prepuno uzbu enja: s jedne strane daljnje razvijanje, a s druge strane, neugodni procesi podjela unutar jednog brzo rastu ega, sad ve me unarodnog pokreta - *njegovog* pokreta. Psihoanaliti ka politika izbila je u prvi plan. Nada u budućnost freudovske ideje, ali i kasniji ogor e ni sukobi mišljenja, imali su dva glavna izvora: inteligentnog be kog lije nika i socijalistu, Alfreda Adlera (1870.-1937.), te originalnog, tvrdoglavog švicarskog psihijatra Carla Gustava Junga (1875.-1961.). Adler je pripadao prvim Freudovim isto mišljenicima, i niz godina ostao njegov najugledniji be ki pristalica. Ali, kad se profesionalno zanimanje za psihoanalizu ubrzano po elo širiti, iako to ne bi baš u svim slu ajevima završavalo i dobro, i kad se o Freudovim uznemiruju im idejama po elo raspravljati na psihijatrijskim kongresima, kretno je Freud na to, da se podru je utjecaja psihoanalize što

Kasnije su uslijedile i druge nagrade; tako 1930. Goetheova nagrada grada Frankfurta na Majni, te 1936. odlikovanje koje je Freud cijenio više od svih ostalih, pa ak više od ulaska u Kraljevsko medicinsko društvo (1935.); bio je to izbor za korespondentnog člana ekskluzivnog svjetskog Kraljevskog Društva (Royal Society).

i s uznemiruju im lankom o aspektima psihoanaliti kog mišljenja vezanog uz narcizam, posumnjavši u vlastitu teoriju o nagonima, koje je do tada dijelio na erotske i egoisti ne.

Razorna doga anja na svjetskoj sceni potakla su Freudovo novo shva anje psihoanaliti ke teorije. 28. lipnja 1914. godine ubijeni su nadvojvoda Franz Ferdinand Austrijski i njegova supruga. Šest tjedana kasnije, 4. kolovoza, Europa se našla u ratu. Prva žrtva unutar psihoanalize bio je kasnije Freudov daleko najpoznatiji prikaz slu aja, »Iz povijesti jedne infantilne neuroze« (» ovjek-vuk«), koji je napisao u jesen 1914., ali je bio objavljen tek 1918. godine. Psihoanaliti ke aktivnosti dos pjele su gotovo u stanje mirovanja. Mnogi potencijalni paci jenti nalazili su se na ratištu; ve ina analiti ara tako er se tamo nalazila, po sanitetskim jedinicama; komunikacija izme u »neprijatelja« kakvi su postali Ernest Jones, Englez, i Freuda, bila je oštro srezana, a objavljivanja s podru ja psihoanalize gotovo su posve zamrla; o kongresima, koji su srce svih komu nikacija, nije moglo biti ni rije i. Za Freuda to bijahu teška vre mena i iz drugih razloga: sva trojica sinova našli su se na bojištu, a dvojica od njih i u najve oj opasnosti, svakodnevno.

Rat je prigušio Freudov duh, ali ne posve. Imao je isuviše vremena na raspolaganju, pa ga je koristio u svoje svrhe. Rad bi ga odvrta o od razmišljanja. Od kraja 1914. do srpnja 1915. napisao je dvanaest temeljnih rasprava, koje je u po etku želio objaviti pod jednim nazivom, »Pripreme za metapsihologiju«, ali je kasnije odbacio taj plan. Pet od tih zapisa⁸ objavio je izme u 1915. i 1917. godine. Ostalih sedam je odložio u stranu; smatrao ih je promašenima.⁹

»Nagoni i sudbina nagona«, »Potiskivanje«, »Nesvjesno«, »Metapsihološka dopuna u enju o snovima« i »Tugovanje i melankolija«.

Nacrt za dvanaestu od ovih rasprava, naslovljenu kao »Pregled neuroza

Njegovo zagonetno nezadovoljstvo ovim rukopisima ukazuje na nevoljkost, koja je prevagnula u lanku o narcizmu. Njegov nacrt psihe nije odgovarao osloncima koje je us pio sabrati tijekom svog klini kog rada. Pa ipak, još uvijek ni je nalazio neku drugu zadovoljavaju u mogućnost. To je ipak trebalo pri ekati završetak rata.

No, jedna druga djelatnost kojom se bavio tijekom rata, iako uspješnija, Freudu nije pružala neko ve e zadovoljstvo. Od 1915. godine po eo je održavati predavanja na Sveu i lištu, koja je 1917. obuhvatio jednom knjigom, izdanom pod naslovom *Predavanja za uvod u psihoanalizu*. Vještinom ro enog propagatora ovdje je Freud zapo eo s nizom svaki dašnjih iskustava, s omaškama, »nemotiviranim« zaboravljanjem, potom se okrenuo snovima i zaključio s tehnikom predmeta, te neurozama. Mnogo puta izdavana i prevedena na mnoge jezike, ova su mu *Predavanja* na kraju donijela ogromnu publiku.

Rat se razvukao. Na njegovu je po etku, pa i na vlastito iznena enje, Freud bio pravi austrijski domoljub, ali sad se ve gnušao svih ovih strahota. Zahvatio ga je pravi užas kad je uo io sve ve i šovinizam intelektualnih krugova, bezosjećajnost nalogodavaca, glupost političara. Teoretsko zna enje agresivnosti još nije u cijelosti spoznao, iako su se i psihoanaliti ari kod svojih pacijenata redovito sudarali s njihovom agresivnoš u. Ipak, rat je u svojoj bestijalnosti potvrdio psihoanaliti ku ocjenu ljudske prirode.

Kratko prije završetka rata, ukazali su se znaci obnovljenih aktivnosti. U rujnu 1918. sastali su se psihoanaliti ari

prijenosa« pronašla je 1983. Ilse Grubrich-Simitis i 1985. s potpunim faksimilom objavila u djelu »Pregled neuroza prijenosa. Do sada nepoznat rukopis«, Frankfurt na Majni.

Njemačke i Austro-Ugarske u Budimpešti, i to po prvi put nakon 1913. godine. Dva mjeseca kasnije, i rat je bio gotov. Na veliko olakšanje obitelji, sva tri sina su stigla kući. Ali, brige nisu ni izdaleka prošle. Poražene sile, na drastičan način iz carstva pretvorene u republike, našle su se suočene s revolucijama i opterećene strogim, osvetničkim mirovnim sporazumima, koji su im oduzeli ne samo teritorije, već i izvore sirovina. Bježnja je bila glad, hladnoća, otklanjanje; nedostatak hrane i goriva vodio je u smrtonosne bolesti - tuberkulozu i gripu. U toj napetoj situaciji dokazao se Freud, koji nije ličio zbog rasula habsburškog carstva, i kao djelotvoran organizator, prepun mašte. Slika Marthe Freud, koja je svom suprugu, gospodinu profesoru, prikivala sve stvarne i svakodnevnih muke jednog doma instanca, zahtijevala je reviziju. Freud je razaslao svojim prijateljima, rodbini i istomišljenicima u inozemstvu vrlo detaljne spiskove hrane, odjeće i ostalog što je bilo potrebno njegovoj obitelji, kao i upute o tome, na koji način da najsigurnije pošalju svoje pakete.

U siječnju 1920. godine, bijeda je pogodila njegovu obitelj svom svojom jačinom; Freudova voljena druga kćerka, Sophie, koja se udala i živjela u Hamburgu, majka dvoje djece, umrla je tijekom epidemije gripe. Neki smatraju da je upravo njena smrt konačno potaknula Freuda na razvitak pesimističke teorije nagona. No, zapravo je Freud svoj rad *Šteta stranu na elu ugode* (1920.) gotovo dovršio još godinu dana ranije, razrađujući u njemu po prvi put svoju teoriju nagona smrti. Freud je prihvatio ove predodžbe kao svoje - predodžbe, koje na dramatičan način životne sile (Eros) suprotstavljaju silama smrti (Thanatos) - njegove misli nisu više mogle skrenuti s njih u nekom drugom pravcu. 1923. godine upotpunio je svojom klasičnom studijom *Ja i Ono* svoje teoretske revizije. Predstavio je »strukturnu teoriju«

psihe po kojoj je duša, slikovito rečeno, podijeljena u tri jasno različitih instancije, iako su ipak upućene jedne na drugu: na Ono (potpuno nesvjesno područje psihe, koje se sastoji iz nagona i kasnije potiskivane psihičke građe), na Ja (koje je djelomično svjesno, te sadrži mehanizme obrane, kao i sposobnost mišljenja, procjenjivanja i planiranja), te Nad-Ja (isto tako samo djelomično svjesno; obuhvaća savjest te nesvjesne osjećaje krivnje). Ovakav novi sustav nije Freudu ni u kom slučaju nagnao da se odrekne svoje klasične karakterizacije psihičkih djelatnosti, koja naročito ističe razmak između misli i svjesnosti, na svjesno, predsvjesno i potpuno nesvjesno. No, sad je zastupao stav da mnoge psihičke operacije Ja kao i Nad-Ja nisu pristupačne izravnoj i neposrednoj introspekciji.

U međuvremenu se psihoanalitički pokret iznova započeo širiti. Ime Freud postalo je krilaticom, ali je sam Freud mrzio senzacionalističku pozornost, kojoj se našao izložen zahvaljujući i dnevnim novinama. Mnogo mu se više sviđalo što su se na prvom kongresu nakon rata, 1920. godine u Den Haagu, raniji »neprijatelji« iznova susreli kao prijatelji. Freuda je pratila njegova kćerka Anna, koju je svojedobno analizirao, i koja je 1922. pristupila Bečkoj psihoanalitičkoj udruzi. Te su se godine analitičari sastali opet, ovaj put u Berlinu. Bio je to posljednji kongres na kojem je Freud uopće sudjelovao. U travnju 1923. operirao je izraslinu na nečcu. Mjesecima su ga liječnici i najuži suradnici uvjerovali kako je ta izraslina dobro udne naravi. No, u rujnu je istina izbila na vidjelo: imao je rak. Tijekom kasne jeseni uslijedile su teške operacije, otada je Freud bio primoran nositi protezu, i samo u rijetkim trenucima živio bez bolova.

Ali, nije odustajao od svog rada. Iako je teško govorio, i dalje je analizirao pacijente; među njima su bili i mnogi

američki liječnici, koji su pristizali u Beču kao njegovi »u enici«, te bi potom u New Yorku i Chicagu nastavljali s analitičkim radom. Nastavio je i s revizijama svojih teorija. Od sredine dvadesetih godina radio je na osporavanju raspravama o ženskoj seksualnosti, a 1926. objavio zapis pod nazivom *Zapreka, simptom i strepnja*, koji je poništavao njegova ranija razmišljanja o strepnji; strepnja mu se sada uglavnom činila signalom za opasnost. Osim toga, tada je napisao i rasprave, koje su naišle na sjajan odaziv publike: 1927. *Budućnost jedne iluzije*, analizu religije od strane jednog uvjerenog ateiste, te djelo objavljeno 1930., *Nelagoda u kulturi* - razmatranje o modernoj civilizaciji u predvečerje velike katastrofe, lišeno svake iluzije.

1933. godine katastrofa je i izbila. 30. siječnja Hitler je imenovan kancelarom, te su se od tog trenutka austrijski nacisti, aktivni već duže vrijeme, počeli miješati i u politiku. Stara se družina raspala: Karl Abraham umro je preranom smrću u 1925.; Sandor Ferenczi nakon njega, 1933.; Freudovi najbliži prijatelji već su ostavili zemlju. Freud se ipak protivio odlasku iz Beča, iako ga je istovremeno i mrzio, i volio. Bio je isuviše star, nije želio bježati, a osim toga - nacisti ne bi nikada zauzeli njegovu domovinu. U rano jutro, 12. ožujka 1938. godine, Nijemci su mu dokazali da se prevario. Narodne mase pjesmama su pozdravljale naciste kad su umarširali u Beču. Spontane antisemitske strahote preplavile su ga, i to ne i ono što su Nijemci već pet godina uvježbavali do epavši se vlasti u Njemačkoj. Krajem ožujka su Annu pozvali u Glavni štab Gestapoa; i iako se vratila neozlijeđena, ta je trauma dovela Freuda do brze promjene mišljenja: morao je krenuti u emigraciju. Mjesecima je trajalo dok se konačno nije udovoljilo ucjenjivim zahtjevima nacista kojim režima; 4. lipnja konačno je Freud otputovao za Pariz, gdje ga je srdačno

primio dočekala njegova nekadašnja draga uenica, princeza Marie Bonaparte. 6. lipnja stigao je u London, »da bi umro u slobodi«. ¹⁰ Uostalom, tamo se već nalazilo najviše članova njegove obitelji.

Iako star i bolestan, nije napuštao svoj rad. Freudova posljednja dovršena knjiga *Uvijek Mojsije i monoteisti kao religija* ogorčila je i razočarala njegove židovske čitatelje zbog tvrdnje, da je Mojsije bio - Egipćanin. Freud je okončao svoj život onako, kako ga je i živio - uznemirujuć i ljude. Hrabro je umro 23. rujna 1939. godine, nakon što je od svog liječnika zatražio smrtonosnu dozu morfijuma. Freud nije vjerovao u osobnu besmrtnost; pa ipak, njegovo djelo živi i danas.

¹⁰ »To die in freedom«, izvorno na engleskom: Freudovo pismo sinu Ernstu od 12. svibnja 1938., objavljeno u: Sigmund Freud, *Pisma od 1873.-1939.* prikupljena od Ernsta i Lucie Freud, i objavljena u Frankfurtu na Majni 1980.g.